

Міністерство освіти і науки України
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

КУРИЛЯК Валентина Василівна

УДК 279(477):008:316.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦЕРКВА АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ:
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ**

Спеціальність 09.00.11 - релігієзнавство

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Валентина КУРИЛЯК

Науковий консультант:

Бондаренко Віктор Дмитрович
доктор філософських наук, професор
член-кореспондент НАПН України

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Куриляк В.В. «Церква Адвентистів сьомого дня в суверенній Україні: трансформаційні процеси». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство. – Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячене трансформаційним процесам у Церкві адвентистів сьомого дня (ЦАСД) в Україні в період незалежності (1991–2024 рр.). На сучасному етапі розвитку релігійної сфери України ЦАСД репрезентує одну з активних меншин серед протестантських конфесій, інтегровану в суспільні, культурні та гуманітарні процеси. У фокусі дисертаційного аналізу представлено ключові етапи трансформації українського адвентизму в період незалежності. Особливу увагу зосереджено на переході ЦАСД від напівзакритого типу релігійності до більш відкритої моделі, що відбувалася зі збереженням конфесійної ідентичності та богословських засад, але із поступовим урахуванням патріотичної позиції в умовах боротьби України за незалежність. Така трансформація відбувалася на тлі традиційної для адвентизму моделі позаполітикою, що зумовлювало внутрішній діалог щодо меж допустимого залучення до публічного і національного дискурсів. Дослідження охоплює зміни богословської самоінтерпретації, еволюцію форм і практик соціального служіння, трансформацію комунікаційних стратегій, а також виявляє особливості функціонування Церкви адвентистів сьомого дня в умовах суспільно-політичних криз, зокрема під час Революції Гідності та в контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Метою дисертаційного дослідження був комплексний релігієзнавчий аналіз трансформаційних процесів, що відбулися в Церкві Адвентистів сьомого дня в Україні в період з 1991 по 2024 рік, з акцентом на зміни в релігійній практиці та внутрішньому житті, які відбулися під впливом політичних і соціокультурних змін, а також на визначення характеру цих змін і їхнього впливу на позиціонування Церкви в релігійному і суспільному середовищі.

Об'єктом дослідження є Церква Адвентистів сьомого дня в суверенній Україні.

Предметом дослідження є трансформаційні процеси в Церкві Адвентистів сьомого дня з 1991 по 2024 роки в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів, зумовлена комплексним підходом та багатогранністю поставлених завдань, полягає у тому, що в дисертації вперше у вітчизняному релігієзнавстві проведено всебічне дослідження трансформаційних процесів, що відбулись у Церкві Адвентистів Сьомого Дня в період незалежної України. Дисертаційне дослідження системно розкриває історичний характер, напрям і динаміку трансформаційних процесів у Церкві Адвентистів Сьомого Дня (ЦАСД) в суспільно-культурному розвитку суверенної України (1991-2024 роки), з особливим акцентом на період після 24 лютого 2022 року. Виявлено, що ЦАСД пройшла шлях від маловідомої конфесії до активного та відповідального гравця громадянського суспільства, значно змінивши свій імідж та внутрішню ідентичність. Це призвело до становлення партнерської взаємодії Церкви АСД з державними та громадськими структурами, а також до різнопланової адаптації релігійних переконань і практик у відповідь на політичні, соціальні та культурні трансформації. Новизна результатів розкривається у наступних положеннях.

Вперше доведено, що центральний для адвентизму метанаратив «великої боротьби» є не лише есхатологічною доктриною, а й структурним чинником, що формує місійну ідентичність. Цей концепт, з одного боку, міг сприяти замкненості, але, з іншого став рушійною силою для місійної та соціальної активності, що дозволило Церкві АСД адаптуватися до змін. Встановлено, що адвентистська холістична антропологія, яка розглядає людину як цілісну сутність (дух, розум, тіло), є богословським підґрунтям для розширення місії ЦАСД. Це легітимізує такі соціальні практики, як систематичний розвиток медицини, освіти та благодійності, що стали ключовими напрямками діяльності Церкви АСД.

Встановлено, що ЦАСД, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави, успішно інтегрувалася в українське правове поле. Аналіз показав конструктивну співпрацю з органами державної влади, особливо у соціальній сфері. ЦАСД визнає монополію держави на формування інституцій влади, водночас активно відстоюючи принцип свободи совісті та релігійної терпимості.

Виявлено, що релігійні зміни в Церкві не були ізольованими, а формувалися у відповідь на демократизацію держави, розширення релігійної свободи та зростання взаємодії з іншими конфесіями та світським суспільством. Виявлено специфічні етапи трансформації Церкви, включаючи: початковий пострадянський період (1991–2000), що характеризується інституційною консолідацією та поверненням до легальної діяльності від конфесійної закритості до активного прояву громадянської позиції; етап розширення соціальної активності та освітніх ініціатив (2000–2013), включаючи освітню, медичну, соціальну та громадянську діяльність; період активної громадянської участі в умовах війни та політичних криз (2014–2024).

Доведено, що ставлення українських адвентистів до суспільно-політичних процесів трансформувалося від помірного нейтралітету до патріотичної солідарності. Попри історичну аполітичність, події Євромайдану, Революції Гідності та, особливо, повномасштабне вторгнення РФ, спонукали до зміни пріоритетів: від зосередженості на суто внутрішньоцерковних питаннях до активної громадянської позиції. Хоча офіційно Церква АСД зберігає аполітичність, віряни, керуючись християнськими принципами, виявляють яскраво виражену патріотичну активність через волонтерство, гуманітарну допомогу та публічне засудження агресії, що свідчить про формування нової громадянської ідентичності.

Виявлено, що харитативна діяльність ЦАСД, зокрема через «АДРА Україна», зазнала якісних трансформацій: від окремих благодійних ініціатив до широкомасштабного стратегічного соціального служіння. «АДРА Україна» стала ключовим гравцем у наданні гуманітарної допомоги, особливо під час

збройного конфлікту на Сході України з 2014го року та після повномасштабної агресії 2022 року. Попри попередні дискусії, війна сприяла синергії між ЦАСД та «АДРА Україна», що дозволило ефективно використовувати церковні ресурси для гуманітарних потреб. Це демонструє всебічну практичну імплементацію соціального вчення Церкви АСД та її вагомий внесок у подолання наслідків криз.

Доведено, що аналіз медійного образу ЦАСД виявив позитивну динаміку у сприйнятті Церкви в українському суспільстві, перехід від усталених стереотипів про «секту» до визнання її як соціально корисної та відповідальної релігійної меншини. Цьому сприяла активна благодійна, освітня та оздоровча діяльність. Хоча упередження з боку деяких православних все ще існують, спостерігається тенденція до покращення міжконфесійних стосунків, зокрема через активну участь ЦАСД у Всеукраїнській раді церков і релігійних організацій. Це свідчить про поступову інтеграцію адвентистської громади в український релігійний ландшафт.

Встановлено, що сучасна ідентичність українських адвентистів формується через діалектичну взаємодію традиційної конфесійної системи та множини інноваційних адаптацій до сьогоднішніх викликів. Це проявляється у зростанні ролі мирян у церковному управлінні, модернізації фінансового менеджменту, у внутрішньому ціннісному конфлікті між прагненням до земного успіху та вірністю духовним пріоритетам. Реакція ЦАСД на теологічні виклики (гендер, війна, пандемія) через богословські наративи та міжконфесійний діалог свідчить про динамічну, рефлексивну та соціально активну форму релігійної самосвідомості. Традиційно адвентисти фокусуються на релігійній ідентичності, що може призводити до певної ізоляції від соціального та політичного життя, зокрема в контексті незалежності країни та геополітичних змін. Проте з розвитком української державності, особливо на фоні зовнішніх загроз, таких як збройна агресія Росії, виникає потреба перегляду своїх позицій щодо національної ідентичності. Українські адвентисти, незважаючи на глобальний характер своєї релігії, починають усе більше ідентифікувати себе з українським народом, підкреслюючи прихильність до національних цінностей і необхідність

адаптації доктрин у контексті національних реалій. Це простежується як у повсякденній практиці, так і в теологічних дискусіях, що стосуються патріотизму, громадянської відповідальності та соціальної солідарності;

Виявлено, що повномасштабне вторгнення РФ стало каталізатором кардинальних трансформацій у ЦАСД. Різниця у політичній теології та світогляді призвела до глибокого розколу між українськими та російськими адвентистами, що завершився виходом української Церкви зі складу Євро-Азіатського дивізіону. Проблема реалізації права на альтернативну службу загострила дискусію про роль адвентистів у захисті країни. Водночас, війна значно активізувала гуманітарну діяльність ЦАСД та «АДРА Україна», змінивши методи роботи на більш оперативні та гнучкі, зосередившись на всебічній допомозі постраждалим. Це свідчить про готовність Церкви адаптуватися до екстремальних умов та посилити свій патріотичний внесок у життя українського суспільства.

Уточнено зміст концепту «адвентисти позаполітикою» та його межі у контексті взаємодії з державою. Концепція аполітичності, що була традиційною для адвентистів, зазнала змін в Україні після 2014 року. Церква АСД, яка до цього зосереджувалася на духовних питаннях, тепер стикається з новими викликами через політичні та соціальні катастрофи. Дослідження показало, що традиційне розуміння аполітичності обмежує можливості Церкви для активної участі в суспільному житті. Сьогодні на практиці аполітичність українського адвентизму не означає повного ігнорування соціальних і політичних питань, а передбачає утримання від участі в політичних партіях чи організаціях. Українські адвентисти активно залучаються до гуманітарних і соціальних ініціатив, що свідчить про перенесення політичної відповідальності на інші форми громадянської активності, які не суперечать їхнім релігійним настановам. Прикладом такої трансформації є участь Церкви АСД у гуманітарній допомозі на Донбасі та допомога біженцям, що виходить за межі традиційної аполітичності і демонструє більш гнучкий підхід до взаємодії з державними структурами та політичною сферою. Таким чином, термін «поза політикою»

отримує нове значення, яке передбачає нейтралітет у політичних процесах, але допускає активну участь у суспільному житті через гуманітарні та соціальні проекти.

Набуло подальшого розвитку сучасне тлумачення стратегії взаємодії Церкви АСД із державними структурами, зокрема через участь у гуманітарних проектах, розвиток капеланства та правозахисну діяльність у сфері свободи совісті. Уточнено зміни в богословській та організаційній практиці, зокрема внаслідок національного контексту: посилення патріотичного компонента, переосмислення принципу нейтралітету в умовах збройного конфлікту та адаптація місіонерської риторики в умовах інформаційної війни.

Ключові слова: Церква адвентистів сьомого дня, український адвентизм, трансформаційні процеси, релігійна ідентичність, соціальне служіння, реформа здоров'я, АДРА, медіакомунікація, сімейні цінності, релігійна свобода, альтернативна служба, Революція Гідності, повномасштабна війна.

ABSTRACT

Kuryliak, V.V. «The Seventh-day Adventist Church in Sovereign Ukraine: Transformational Processes». – Qualification Research Paper, manuscript version. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 09.00.11 - Religious Studies. – The Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, 2025.

The dissertation research is devoted to the transformational processes within the Seventh-day Adventist Church (SDA Church) in Ukraine during the period of national independence (1991–2024). At the current stage of Ukraine's religious development, the SDA Church represents one of the active minorities among Protestant denominations, integrated into the country's social, cultural, and humanitarian spheres. The relevance of the study stems from the absence of a comprehensive religious studies analysis of the evolutionary changes that have occurred within this denomination under conditions of Ukrainian sovereignty – particularly with regard to its theological discourse, social engagement, and cultural adaptation in response to contemporary challenges. For the first time, a systematized body of source material has been

introduced into academic circulation, illuminating the multifaceted activities of the SDA Church in the fields of education, charitable work, media communication, and its functioning under conditions of military aggression and socio-political instability that have persisted since 2014. The dissertation explores the key stages in the transformation of Ukrainian Adventism during the independence period. Particular attention is given to the SDA Church's transition from a semi-closed model of religiosity to a more open and contextually engaged form – one that has maintained its confessional identity and theological foundations while gradually incorporating patriotic discourse amid Ukraine's ongoing struggle for sovereignty. This transformation has unfolded against the backdrop of Adventism's traditionally apolitical stance, prompting internal dialogue on the boundaries of permissible engagement in public and national discourse. The study examines changes in theological self-understanding, the evolution of social ministry practices, the transformation of communication strategies, and highlights the distinctive features of the Church's functioning in the context of socio-political crises – particularly during the Revolution of Dignity and the full-scale military invasion by the Russian Federation.

The aim of the dissertation is to provide a comprehensive religious studies analysis of the transformational processes that took place within the SDA Church in Ukraine between 1991 and 2024, with particular focus on shifts in religious practice and internal community life under the influence of political and sociocultural changes, as well as identifying the nature of these transformations and their impact on the Church's position within the religious and public spheres.

The object of the study is the Seventh-day Adventist Church in sovereign Ukraine.

The subject of the study is the transformational processes in the Seventh-day Adventist Church from 1991 to 2024 in Ukraine.

The scientific novelty of the results obtained, due to the comprehensive approach and multifaceted nature of the tasks set, lies in the fact that the dissertation is the first in domestic religious studies to conduct a comprehensive study of the transformational

processes that took place in the Seventh-day Adventist Church during the period of independent Ukraine. The dissertation study systematically reveals the historical nature, direction and dynamics of transformational processes in the Seventh-day Adventist Church (SDA) in the socio-cultural development of sovereign Ukraine (1991-2024), with a special emphasis on the period after February 24, 2022. It is revealed that the SDA Church has gone from a little-known denomination to an active and responsible player in civil society, significantly changing its image and internal identity. This has led to the establishment of partnership between the SDA Church and state and public structures, as well as to the diverse adaptation of religious beliefs and practices in response to political, social and cultural transformations. The novelty of the results is revealed in the following provisions.

It is proven for the first time that the metanarrative of the “great controversy” central to Adventism is not only an eschatological doctrine, but also a structural factor that shapes missionary identity. This concept, on the one hand, could contribute to isolation, but on the other hand, it became a driving force for missionary and social activity, which allowed the SDA Church to adapt to changes. It is established that the Adventist holistic anthropology, which considers man as a whole entity (spirit, mind, body), is the theological basis for expanding the mission of the SDA Church. This legitimizes such social practices as the systematic development of medicine, education, and charity, which have become key areas of activity of the SDA Church. It is established that the SDA Church, adhering to the principle of separation of church and state, has successfully integrated into the Ukrainian legal field. The analysis showed constructive cooperation with state authorities, especially in the social sphere. The Central Adventist Church recognizes the state's monopoly on the formation of institutions of power, while actively defending the principle of freedom of conscience and religious tolerance.

It is revealed that religious changes in the Church were not isolated, but were formed in response to the democratization of the state, the expansion of religious freedom, and the growth of interaction with other denominations and secular society. Specific stages of the Church's transformation are identified, including: the initial post-

Soviet period (1991–2000), characterized by institutional consolidation and a return to legal activity from confessional closure to an active manifestation of a civic position; the stage of expanding social activity and educational initiatives (2000–2013), including educational, medical, social, and civic activities; the period of active civic participation in times of war and political crises (2014–2024).

It is proven that the attitude of Ukrainian Adventists to socio-political processes transformed from moderate neutrality to patriotic solidarity. Despite historical apoliticality, the events of Euromaidan, the Revolution of Dignity and, especially, the full-scale invasion of the Russian Federation, prompted a change in priorities: from a focus on purely intra-church issues to an active civic position. Although officially the SDA Church remains apolitical, believers, guided by Christian principles, demonstrate a pronounced patriotic activity through volunteering, humanitarian aid and public condemnation of aggression, which indicates the formation of a new civic identity. It was found that the charitable activities of the SDA, in particular through "ADRA Ukraine", have undergone qualitative transformations: from individual charitable initiatives to large-scale strategic social service. "ADRA Ukraine" has become a key player in the provision of humanitarian assistance, especially during the armed conflict in Eastern Ukraine since 2014 and after the full-scale aggression in 2022. Despite previous discussions, the war promoted synergy between the SDA Church and ADRA Ukraine, which allowed for the effective use of church resources for humanitarian needs. This demonstrates the comprehensive practical implementation of the social teaching of the SDA Church and its significant contribution to overcoming the consequences of crises.

It is proven that the analysis of the media image of the Central Adventist Church has revealed positive dynamics in the perception of the Church in Ukrainian society, a transition from established stereotypes about a "sect" to its recognition as a socially useful and responsible religious minority. This was facilitated by active charitable, educational and health activities. Although prejudices on the part of some Orthodox still exist, there is a tendency to improve interfaith relations, in particular through the active participation of the Central Adventist Church in the All-Ukrainian Council of

Churches and Religious Organizations. This indicates the gradual integration of the Adventist community into the Ukrainian religious landscape. It has been established that the modern identity of Ukrainian Adventists is formed through the dialectical interaction of the traditional confessional system and a multitude of innovative adaptations to today's challenges. This is manifested in the growing role of the laity in church governance, the modernization of financial management, and in the internal value conflict between the desire for earthly success and loyalty to spiritual priorities. The response of the Ukrainian Adventist Church to theological challenges (gender, war, pandemic) through theological narratives and interfaith dialogue indicates a dynamic, reflexive, and socially active form of religious identity. Traditionally, Adventists have focused on religious identity, which can lead to a certain isolation from social and political life, particularly in the context of the country's independence and geopolitical changes. However, with the development of Ukrainian statehood, especially against the background of external threats, such as armed aggression by Russia, there is a need to reconsider their positions on national identity. Ukrainian Adventists, despite the global nature of their religion, are increasingly identifying themselves with the Ukrainian people, emphasizing commitment to national values and the need to adapt doctrines in the context of national realities. This is evident both in everyday practice and in theological discussions concerning patriotism, civic responsibility, and social solidarity;

It is revealed that the full-scale invasion of the Russian Federation became the catalyst for radical transformations in the Central Adventist Church. The difference in political theology and worldview led to a deep split between Ukrainian and Russian Adventists, which ended with the Ukrainian Church leaving the Euro-Asian Division. The problem of implementing the right to alternative service exacerbated the discussion about the role of Adventists in protecting the country. At the same time, the war significantly intensified the humanitarian activities of the Central Adventist Church and ADRA Ukraine, changing their methods of work to more efficient and flexible, focusing on comprehensive assistance to the victims. This indicates the

readiness of the Church to adapt to extreme conditions and strengthen its patriotic contribution to the life of Ukrainian society.

The content of the concept of “Adventists outside politics” and its limits in the context of interaction with the state are clarified. The concept of apoliticality, which was traditional for Adventists, underwent changes in Ukraine after 2014. The SDA Church, which previously focused on spiritual issues, is now facing new challenges due to political and social disasters. The study showed that the traditional understanding of apoliticality limits the Church’s ability to actively participate in public life. Today, in practice, the apoliticality of Ukrainian Adventism does not mean complete ignoring of social and political issues, but rather implies abstention from participation in political parties or organizations. Ukrainian Adventists are actively involved in humanitarian and social initiatives, which indicates the transfer of political responsibility to other forms of civic activity that do not contradict their religious teachings. An example of such a transformation is the participation of the SDA Church in humanitarian assistance in Donbas and assistance to refugees, which goes beyond traditional apoliticality and demonstrates a more flexible approach to interaction with state structures and the political sphere. Thus, the term “outside politics” takes on a new meaning, which implies neutrality in political processes, but allows for active participation in public life through humanitarian and social projects.

The modern interpretation of the strategy of interaction of the SDA Church with state structures has been further developed, in particular through participation in humanitarian projects, development of chaplaincy and human rights activities in the field of freedom of conscience. Changes in theological and organizational practice have been clarified, in particular due to the national context: strengthening of the patriotic component, rethinking of the principle of neutrality in conditions of armed conflict and adaptation of missionary rhetoric in conditions of information warfare.

Keywords: Seventh-day Adventist Church, Ukrainian Adventism, transformational processes, religious identity, social ministry, health reform, ADRA, media communication, family values, religious freedom, alternative service, Revolution of Dignity, full-scale war.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографія:

1. Куриляк В. Теологія здорового способу життя в Церкві Адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк. – Київ: Дух і літера, 2021. – 328 с. – Режим доступу: <https://ir.ugi.edu.ua/entities/publication/d992ab4e-76eb-4490-a17c-8e2a942976f0>.

Статті в іноземних наукових виданнях проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus)

2. Kuryliak V. Analysis of the Multi-Confessional Religious Situation in Ukraine in the Period from 2000 to 2021 [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 8. – P. 22–38. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2386>.

3. Kuryliak V. The Adventist Development and Relief Agency in the Conditions of War in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2023. – Vol. 43, no. 1. – P. 94–100. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2403>.

4. Куриляк В. Реакції українських адвентистів на Євромайдан [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Сторінки історії: збірник наукових праць. – 2020. – № 50. – С. 298–322. – Режим доступу: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156>.

5. Kuryliak V. Activities of the Adventist Development and Relief Agency in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 288–310. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/21/>.

6. Kuryliak V. Armed Conflict and Protestant Volunteering in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // Occasional Papers

on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 268–287. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/20>.

7. Kuryliak V. Landscape Design and Architecture of Wooden Churches in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Volodymyr Dudarets, Valeriy Bulatov // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 1. – P. 33–48. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2317>.

8. Kuryliak V. Architectural features of the protestant cult buildings of the XVI – XXI centuries in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Petro Kotliarov, Mykhailo Fedorenko // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2020. – Vol. 40, no. 9. – P. 55–75. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss9/5/>.

9. Kuryliak V. Psychological Aspect of Professional Military Journalist [Electronic resource] / Maksym Balaklytskyi, Valentyna Kuryliak // Brazilian Journalism. – 2020. – Vol. 16, no. 1. – P. 4–27. – Mode of access: <https://doi.org/10.25200/BJR.v16n1.2020.1213>.

10. Kuryliak V. Memory, Trauma, and Religious Identity [Electronic resource] / Petro Kotliarov, Valentyna Kuryliak, Stefaniia Demchuk // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 4. – P. 97–118. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2355>.

11. Kuryliak V. Development and Changes in the Ergo Design of Protestant Churches in Ukraine (1991-2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Volodymyr Dudarets, Valeriy Bulatov // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 2. – P. 128–145. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2333>.

12. Kuryliak V. Two Positions of Ukrainian Protestants on the Question about LGBT Community [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Olena Honcharova // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 231–242. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/18>.

13. Kuryliak V. The Model of Development of Precarious Practices during the Covid-19 Pandemic: Society, Religion, Individual [Electronic resource] / Olena Honcharova, Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.

– 2021. – Vol. 41, no. 8. – P. 53–77. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss8/5>.

14. Kuryliak V. Historical Memory of Ukrainian Adventists in the Context of Museum Work in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Lyudmyla Kruglova // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 321–336. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/23/>.

15. Kuryliak V. Chaplaincy for the Prisoners and the Penitentiary System in Ukraine (1991-2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Ivan Ostashchuk, Mariia Ovchar // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 7. – P. 53–68. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss7/4>.

16. Kuryliak V. Online Projects for Adventist Youth during the Covid-19 Pandemic [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Mariia Ovchar // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 311–320. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/22>.

17. Kuryliak V. The Seventh-day Adventists' Military Service Peculiarities [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // East European Historical Bulletin. – 2020. – No. 14. – P. 190–205. – Mode of access: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.14.197190>.

18. Kuryliak V. The Position of Ukrainian Protestants Regarding the War in Ukraine: Rebuttal of False Accusations of Eurasianism [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2023. – Vol. 43, no. 7. – P. 166–180. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2462>.

19. Kuryliak V. Religious Communities of Ukraine as Agents of Resilience During The Russian Invasion / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, no. 7. – P. 58–70. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2550>.

20. Kuryliak V. Reasons for the Rupture of the Ukrainian Orthodox Church with the Moscow Patriarchate against the Backdrop of the War in Ukraine 2022 / Valentyna

Kuryliak, Bogdan Synchak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 7. – P. 24–38. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2377>.

21. Kuryliak V. The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, no. 4. – P. 37–45. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>.

22. Kuryliak V. Strategies of Religious Communication of the Seventh-day Adventist Church in the Context of Russia's / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2025. – Vol. 45, no. 2. – P. 130–145. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2598>.

Статті у наукових фахових виданнях України» зі спеціальності

031 «Релігієзнавство»

23. Куриляк В. Напрями благодійної діяльності церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2020. – Т. 16, № 2. – С. 23–28. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/sophia.2020.16.5>.

24. Куриляк В. Моніторинг ставлення православної церкви до Адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Ольга Полумисна // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 32, № 4. – С. 88–95. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-9](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9).

25. Куриляк В. Філософська та теологічна концепція Джона Харві Келлога щодо принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 34, № 6. – С. 72–85. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34\(6\)-7](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34(6)-7).

26. Куриляк В. Біографія та медична діяльність Джона Харві Келлога у сфері популяризації здорового способу життя [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 35, № 7. – С. 73–86. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35\(7\)-7](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35(7)-7).

27. Куриляк В. Практики здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2021. – Т. 2, № 1 (173). – С. 132–165. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2021.1.2.08>.

28. Куриляк В. Становлення системи охорони здоров'я в Сполучених Штатах Америки (1800-1850-ті роки) [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2022. – Т. 39, № 1–3. – С. 283–288. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39\(1-3\)-6](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-6).

29. Kuryliak V. Persons with disabilities in Ukraine: Social Media integration tendencies [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Olga Polumysna, Andrii Shevchuk // Культурологічний альманах. – 2022. – №. 3. – Р. 137–155. – Mode of access: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.19>.

30. Куриляк В. Вплив адвентистських ідей на формування релігійної ідентичності засновника «дослідників Біблії» Чарльза Тейза Рассела [Електронний ресурс] / Роман Орловський, Валентина Куриляк // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2023. – Т. 2, № 1. – С. 182–212. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.1.11>.

31. Куриляк В. Історія формування релігійних переконань засновника Товариства Вартової Башти Чарльза Тейза Рассела [Електронний ресурс] / Роман Орловський, Валентина Куриляк // Культурологічний альманах. – 2023. – № 3. – С. 3–16. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.1>.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації у наукових фахових виданнях України» з інших галузей:

32. Шевчук В. Становлення адвентизму на Галичині та Волині в умовах політично-ідеологічного напрямку II Речі Посполитої [Електронний ресурс] / Валентин Шевчук, Валентина Куриляк // Вісник Львівського університету. – 2017. – № 11. – С. 162–166. – Режим доступу: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/24.pdf.

33. Куриляк В. Імперська ідеологія щодо адвентистських локацій на Галичині та Волині / Валентин Шевчук, Валентина Куриляк // Вісник «Політикус». – 2017. – № 3. – С. 124–126. – Режим доступу: http://politicus.od.ua/3_2017/27.pdf.

34. Куриляк В. Вклад Джона Мак-Артура в розвиток слов'янських євангельських церков [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Роман Орловський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 2. – С. 30–35. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.32>.

35. Куриляк В. Реакція Адвентистів сьомого дня на теологічні виклики в Україні (1991-2019 рр.) [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 4. – С. 32–39. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/4.6>.

36. Куриляк В. Історія реформи жіночого одягу в контексті вчення про здоров'я в Церкві Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2020. – Т. 31 (70), № 2. – С. 46–50. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.8>.

37. Куриляк В. Історіософія реалізації Церквою Адвентистів сьомого дня ідеї здорового способу життя в Україні та Індії [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». – 2020. – № 1 (42). – С. 239–247. – Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.202219](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.202219).

38. Куриляк В. Огляд медичних практик доби Середньовіччя та Ренесансу [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2020. – Т. 31 (70), № 2. – С. 159–164. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/4.23>.

39. Куриляк В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2020. – Т. 1, № 31. – С. 37–44. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213439>.

40. Куриляк В. Соціальне вчення та практики Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник київського політехнічного інституту. Серія: Політологія, Соціологія, Право. – 2020. – № 4 (48). – С. 6–15. – Режим доступу: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232666](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232666).

41. Куриляк В. Концепт слова «Шалом» у контексті законів книги Левит [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2020. – № 30. – С. 63–69. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.8>.

42. Куриляк В. Концепт практик єврейської та ранньохристиянської медицини [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». – 2020. – № 63. – С. 129–138. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-63-14>.

43. Куриляк В. Стосунки основних протестантських конфесій в Україні (на матеріалі офіційних церковних джерел) [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Ольга Полумисна // Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». – 2021. – № 23. – С. 14–18. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.2>.

44. Куриляк В. Імідж Церкви Адвентистів сьомого дня в масмедіа України [Електронний ресурс] / Ольга Полумисна, Валентина Куриляк // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2021. – № 89. – С. 107–120. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.89.11>.

45. Куриляк В. Міркування Мартіна Лютера на тему позажиттєвого стану людини [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2021. – № 30. – С. 23–31. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16731>.

46. Куриляк В. Теологія великої боротьби у вченні Церкви Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2021. – № 36. – С. 74–86. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.9>.

47. Куриляк В. Діяльність просімейного руху «Всі Разом!» як інструмент проголошення християнських цінностей в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2021. – № 38. – С. 64–72. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.8>.

48. Куриляк В. Роль та місце засновників в становленні Церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 204–211. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.32>.

49. Куриляк В. Дитинство та юність Чарльза Тейза Рассела – засновника Товариства Вартової Башти [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Роман Орловський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 196–203. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.31>.

50. Kuryliak V. Physical education and a healthy lifestyle in the Orthodox Environment of Ukraine: the problem of practical implementation [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Vol. 33 (72), no. 4. – P. 75–79. – Mode of access: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.13>.

51. Куриляк В. Боротьба за державну самостійність українських земель як результат діяльності Західноукраїнської народної республіки [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Марія Овчар // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 3. – С. 56–62. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.9>.

52. Куриляк В. Розбіжні рухи в історії церкви Адвентистів Сьомого Дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Марія Овчар // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – Т. 1, № 53. – С. 36–45. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-5>.

53. Куриляк В. Причини та наслідки німецького та радянського розділень Церкви Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – Т. 1, № 54. – С. 63–71. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-8>.

54. Куриляк В. Соціально-політичний портрет Сполучених Штатів Америки (кінець XVIII – середина XIX століття) [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – № 47(1). – С. 41–48. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-6>.

55. Куриляк В. Євромайдан та Революція Гідності в контексті інформаційної війни в українських масмедіа [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Даниїл Палій // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 1. – С. 40–51. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.7>.

56. Куриляк В. Рухи за помірність та медичні практики Сполучених Штатів Америки на початку XIX століття [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – № 48(1). – С. 18–23. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-3>.

57. Куриляк В. Прояв причинно-наслідкових зв'язків у житті людини на прикладі життя старозавітного героя Якова / Валентина Куриляк, Олександр Ковров // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. Вип 57, Том 2. – С. 16–25. – Режим доступу: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/57_2022/part_2/3.pdf.

58. Kuryliak V. Transformation of the Religious Network in Western Europe from February 24, 2022 / Valentyna Kuryliak, Anatoly Slyusarenko, Svitlana Yatsenko // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2023. – Vol. 34 (73), no. 2. – С. 164–168. – Режим доступу: <https://surl.li/mtixzb>.

59. Kuryliak V. Theological discussions of the pioneers of the Seventh-Day Adventist Church on the Fourth Commandment (by the materials of the primary sources) / Anatoly Slyusarenko, Valentyna Kuryliak // Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. – 2023. – Vol. 2, no. 61. – P. 38–46. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/6.pdf.

60. Куриляк В. Роль особи у становленні нового релігійного руху (на прикладі Олександра Макміллана) / Валентина Куриляк, Петро Котляров // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. – Вип. 70, том 1. – С. 44–52. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/70_2023/part_1/6.pdf.

61. Куриляк В. Зміни у методах роботи «ADRA Ukraine» внаслідок російсько-української війни [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. Вип. 60, Том 3. – С. 12–19. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/2.pdf.

62. Куриляк В. Епідемія, вакцинація, хейтинг: протестантська церква і відповідь на виклик / Петро Котляров, Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2024. – Вип. 71, том 2. – 2024. – С. 22–31. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_2/6.pdf.

63. Kuryliak V. Dress Reform in the context of Christian Morality and Health Care: an analysis of Ellen White's views [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak //

Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2024. – №. 53. – Р. 86–95. – Mode of access: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.10>.

64. Куриляк В. Особливості прояву адиктивної поведінки вірян Церкви Адвентистів сьомого дня в умовах війни в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Віктор Буткевич // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. – 2024. – № 1. – С. 85–93. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/internalmed2024.01.085>

Одноосібні розділи у колективних монографіях:

(рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, крім одноосібних монографій, виданих у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором)

65. Історія Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні»: У 3-х т. [Електронний ресурс] / Редкол.: Валентина Куриляк (голова), Михайло Костюк, Валентин Шевчук. – Т.1 : Адвентисти сьомого дня: від локальної групи до всесвітнього руху / За ред. М.П. Костюка – Київ: Дух і літера. – 2021. – 276 с. – Режим доступу: <https://ir.ugi.edu.ua/entities/publication/104109a6-3925-42e2-b8a6-6b06aa78f422>. Авторка трьох розділів: «Особливості місіонерської роботи Церкви Адвентистів сьомого дня»; «Історія розвитку освітньої системи у Церкві Адвентистів сьомого дня»; «Розвиток системи охорони здоров'я та медичної науки у Церкві Адвентистів сьомого дня». С. 137–230.

66. Kuryliak V. Worldview portrait of a Ukrainian Refugee [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. – Riga, Latvia, 2022. – P. 1370–1374. – Mode of access: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-174>.

Статті опубліковані в іноземних наукових періодичних виданнях:

67. Kuryliak V. Conceptually about the History and Theology of Health Principles of the Church of Seventh Day Adventists [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Paradigm of Knowledge. – 2021. – No. 4 (48). – P. 5–27. – Mode of access: [https://doi.org/10.26886/2520-7474.4\(48\)2021.1](https://doi.org/10.26886/2520-7474.4(48)2021.1).

68. Kuryliak V. Zhukalyuk, Nikolay (Mykola) Arsentievich (1932–2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Encyclopedia of Seventh-Day Adventists (ESDA). – Mode of access: <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BJF0&highlight=school>.

69. Куриляк В. Ставлення Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні до політичної діяльності: аналіз публікацій [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – 2020. – Т. 12, № 2. – С. 18–30. – Режим доступу: <https://doaj.org/article/78182d570ec14a0d9dea1e4e3d546367>.

Статті опубліковані в українських наукових періодичних виданнях:

70. Куриляк В. Основа педагогічних ідей Яна Амоса Коменського [Електронний ресурс] / Лариса Георгінова, Валентина Куриляк // Педагогічний дискурс. – 2016. – № 21. – С. 20–25.

71. Куриляк В. Дослідження правового статусу та міжконфесійних взаємовідносин адвентистської церкви у міжвоєнний період на територіях Галичини та Волині / Валентин Шевчук, Валентина Куриляк // Науковий журнал «ScienceRise». – 2017. – № 7 (36). – С. 24–28.

72. Куриляк В. Діяльність адвентистського видавництва «Поліглот» на території II Речі Посполитої у міжвоєнний період [Електронний ресурс] / Валентин Шевчук, Валентина Куриляк // Науковий вісник «Гілея». – 2017. – № 122.

73. Куриляк В. Розкол адвентистської церкви на території II Речі Посполитої (1919-1939-ті роки) / Валентин Шевчук, Валентина Куриляк // Науковий журнал «Науковий огляд». – 2017. – № 7 (39). – С. 25–37.

74. Куриляк В. Вплив емоційного та фізичного аспектів на інтелектуальний розвиток студентів [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Марія Овчар // Молодий вчений. – 2018. – № 12. – С. 183–185.

75. Куриляк В. Здоровий спосіб життя в церкві Адвентистів сьомого дня: історія доктрини [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей. – 2019. – № 7. – С. 115–124.

76. Куриляк В. Духовний ріст людини за рахунок виконання принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк, Людмила Сося // Молодий вчений. – 2019. – № 4 (68). – С. 25–28.

77. Куриляк В. Соціальна доктрина Адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно-освітні процеси України [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Науковий вісник «Гілея». – 2019. – Т. 143, № 4. – С. 76–81.

78. Куриляк В. Причини фанатичності у втіленні реформи здоров'я окремими вірянами церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Практична філософія. – 2020. – № 2 (76). – С. 129–139.

***Апробаційні публікації за участю в міжнародних та українських
науково-практичних конференціях за темою дисертації:***

79. Куриляк В. Внесок Яна Амоса Коменського в розвиток Реформації на слов'янських землях / Валентина Куриляк // Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: IX Міжнар. студент. науково-практ. конф., Буча. – Буча, 2016. – С. 23–26. – Режим доступу: <https://surl.lt/gmyova>.

80. Куриляк В. Специфіка функціонування протестантських шкіл на слов'янських землях XVI – початку XVII ст / Валентина Куриляк // Реформація як суспільне явище: український вимір : Матеріали міжнар. наук. конф., Львів. – Львів, 2017. – С. 77–81. – Режим доступу: <https://surl.li/qaxrdt>.

81. Куриляк В. Вплив реформаційних течій на розвиток освіти в Україні / Валентина Куриляк, Фелікс Понятовський // Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали IV Всеукр. науково-практ. конф., Тернопіль. – Тернопіль, 2017. – С. 113–117. – Режим доступу: <https://surli.cc/mpqbow>.

82. Куриляк В. Ян Амос Коменський і Елен Уайт: порівняльний аналіз педагогічних ідей / Валентина Куриляк, Лариса Георгінова // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 80–82. – Режим доступу: <https://surli.cc/pzfwrk>.

83. Куриляк В. Реформація та контрреформація: здобутки та наслідки / Валентина Куриляк, Михайло Федоренко // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 79–80. – Режим доступу: <https://surl.li/gdiere>.

84. Куриляк В. Біблія, як прогресивне, динамічне боже відкриття / Фелікс Понятовський, Валентина Куриляк // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 88–89. – Режим доступу: <https://surl.li/zesakb>.

85. Куриляк В. Диверсифікація етнічно-релігійних осередків на території Волині / Валентина Куриляк // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього : Міжнар. науково-практ. конф., Львів. – Львів, 2018. – С. 58–64. – Режим доступу: <https://surl.li/lrrcco>.

86. Куриляк В. Український сектор наукометричних баз даних Web of Science та Scopus: декілька лайфхаків / Валентина Куриляк, Максим Балаклицький // Засоби масової інформації та комунікації: історія, сьогодення, перспективи розвитку: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Буча. – Буча, 2019. – С. 26–29. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1NSyck_ZxYhIrfwLV0JOrzkvLxMBAjEx7/view.

87. Куриляк В. ЛГБТ: реакція української протестантської спільноти / Валентина Куриляк // Антикризисний розвиток соціальних та економічних

процесів в умовах глобалізації : XIV Міжнар. науково-практ. конф., Буча, 17 квіт. 2019 р. – Буча, 2019. – С. 48–50. – Режим доступу: <https://surl.li/uxtijе>.

88. Куриляк В. Шляхи державно-церковної взаємодії: Адвентисти сьомого дня в незалежній Україні / Валентина Куриляк // Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: Матеріали XVII Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., Переяслав-Хмельницький. – Переяслав-Хмельницький, 2019. – С. 34–37.

89. Куриляк В. Цілісність природи людини як основа теології здоров'я церкви адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», м. Дніпро. 27–28 березня 2020. С. 219–220. – Режим доступу: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/materiali%20conf/2020/10_2_osvita_i_nauka_2.pdf.

90. Куриляк В. Історія практики дошлюбного консультування в Церкві Адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк // Історія України в регіональному та глобальному вимірах: матеріали II Всеукр. науково-практ. конф., Маріуполь, 20 лют. 2020 р. – Маріуполь, 2020. – С. 108–111.

91. Куриляк В. Визнання суспільством особистості на основі її здобутків / Валентина Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XV міжнар. науково-практ. конф., Буча, 21 квіт. 2020 р. – Київ, 2020. – С. 50–53. – Режим доступу: https://drive.usercontent.google.com/download?id=1m6_qeBRC4dhmtFmue5vMXntR4Q57wjqX&export=download&authuser=0.

92. Куриляк В. Ставлення адвентистів сьомого дня до інтелектуального здоров'я / Валентина Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства : Матеріали XVI міжнар. науково-практ. конф., Буча, 21 квіт. 2021 р. – Київ, 2021. – С. 85–88. – Режим доступу: https://drive.usercontent.google.com/download?id=1DXpWzbrcPRfspkQKPsid4VrHVSvVZ_vi&export=download&authuser=0.

93. Куриляк В. Історіографія комунікаційних стратегій протестантських змі в Україні / Валентина Куриляк // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : Міжнар. науково-практ. конф., Одеса, 22–23 січ. 2021 р. – Одеса, 2021. – С. 33–37. – Режим доступу: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi65/0048115.pdf>.

94. Куриляк В. Мультисучасні інструменти увіковічнення пам'яті про знакові події України / Валентина Куриляк, Марія Овчар // Інноваційні технології у будівництві, цивільній інженерії та архітектурі : Тези XIX міжнар. науково-практ. конф., Чернігів, 19–22 верес. 2021 р. – Чернігів, 2021. – С. 202–206. – Режим доступу: <https://surli.cc/fiadbz>.

95. Куриляк В. Зменшення рівня гуманності українців до громадян Російської Федерації після 24 лютого 2022 року / Валентина Куриляк // Церква на шляху до формування богослов'я нації та громадянства: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Івано-Франківськ, 16–17 верес. 2022 р. – Івано-Франківськ, 2022. – С. 76–79. – Режим доступу: <https://surl.li/bzkwnx>.

96. Куриляк В. Безумовна допомога як базовий принцип місії. Аспекти взаємодії ADRA Ukraine з вірянами Церкви Адвентистів Сьомого Дня / Валентина Куриляк, Гнат Меренков // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 1 листоп. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 75–80. – Режим доступу: <https://surl.li/ohyjqj>.

97. Куриляк В. Аксіологічний зміст підтримки вищої освіти в Україні / Валентина Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 1 листоп. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 72–75. – Режим доступу: <https://drive.usercontent.google.com/download?id=1CWAuwndkjPGSSpUiBSMB3W49M66vCnOJ&export=download&authuser=0>.

98. Куриляк В. Становлення та розвиток особистості Чарльза Тейза Рассела в період 1852–1868 роки / Валентина Куриляк, Роман Орловський // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 1 листоп. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 97–102. – Режим доступу: <https://surl.li/xrlvar>.

99. Kuryliak V. Theology of Healthy Lifestyles. The Doctrine and Practice of the Seventh-Day Adventist Church / Valentyna Kuryliak // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVIII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 18 квіт. 2023 р. – Київ, 2023. – С. 177–184. – Режим доступу: <https://surl.li/bdsazq>.

100. Kuryliak V. Mission and objectives of the Ukrainian Bible Society / Valentyna Kuryliak // «Антикризовий розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації»: Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції, Буча, 2024 р.: Тези доп.: Київ: Міленіум, 2024. 178 с. – Режим доступу: <https://surl.li/njzklr>.

101. Куриляк В. Принцип ціннісно-орієнтованого виховання (на прикладі Українського Гуманітарного Інституту) / Валентина Куриляк // Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження: матеріали Міжнар. наук. конф., Ужгород, 16–17 трав. 2024 р. – Ужгород, 2024. – С. 710–713. – Режим доступу: http://www.uintei.kiev.ua/sites/default/files/naukovi_goryzonty_hhi_stolittya.pdf.

102. Куриляк В. Небезпека містичної медицини з позиції доктора Едвіна Нойеса / Валентина Куриляк // Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та

перспективи розвитку : Матеріали II Міжнар. наук. конф., Дніпро, 27–28 берез. 2020 р. – Дніпро, 2020. – С. 321–322. – Режим доступу: <https://surl.lu/jgujci>.

103. Kuryliak V. The conscience of the scientist in the context of scientific ethics / Valentyna Kuryliak // *Anthropological Measurements of Philosophical Research : The X International Scientific conference*, Dnipro, 21 April 2021. – Dnipro, 2021. – P. 1–3. – Режим доступу: <https://conf-ampr.ust.edu.ua/AMPRX/paper/view/23773> (проіндексовано в базі даних Web of Science).

104. Куриляк В. Теологія суботнього відпочинку (за матеріалами книги Самюеля Баккіоккі «Божественний спокій для неспокійного людства») / Валентина Куриляк // *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнар. науково-практ. конф.*, Львів, 29–30 січ. 2021 р. – Львів, 2021. – С. 21–26.

105. Куриляк В. Ідея відпочинку у Священному Писанні та вченні Церкви Адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк // *Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнар. науково-практ. конф.*, Львів, 29–30 січ. 2021 р. – Львів, 2021. – С. 26–30.

106. Куриляк В. Теологія відпочинку у творчості християнської письменниці Еллен Уайт / Валентина Куриляк // *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : Міжнар. науково-практ. конф.*, Одеса, 22–23 січ. 2021 р. – Одеса, 2021. – С. 63–67. – Режим доступу: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi65/0048115.pdf>.

107. Куриляк В. Сумління людини як моральний орієнтир / Валентина Куриляк // *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : Міжнар. науково-практ. інтернет-конф.*, Переяслав, 21 січ. 2021 р. – Переяслав, 2021. – С. 527–530. – Режим доступу: <https://surl.li/exxuao>.

108. Куриляк В. Суть та призначення християнської психології / Валентина Куриляк // *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук : Міжнар. науково-практ. конф.*, Київ, 5–6 лют. 2021 р. – Київ, 2016. – С. 53–57.

109. Куриляк В. Моральна дилема війни: трансформація Адвентизму між позаполітичністю та національною ідентичністю / Валентина Куриляк // «Стратегії сталого розвитку сучасних наук в умовах глобальних викликів»: Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Міленіум, 2025. – С. 109–111.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ТЕРМІНІВ ТА УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	31
ВСТУП.....	33
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ	47
1.1. Історіографія досліджуваної проблеми	47
1.2. Джерельна база дослідження	63
1.3. Теоретико-методологічні засади релігієзнавчого аналізу трансформаційних процесів у Церкві АСД.....	72
Висновки до першого розділу	79
РОЗДІЛ 2. ХОЛІЗМ ТЕОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ АДВЕНТИЗМУ ЯК УМОВА ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ВІДКРИТОСТІ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ ДО СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ.....	82
2.1. Теологічний концепт «великої боротьби» як чинник місійної відкритості та замкненості	82
2.2. Холістична антропологія адвентизму як основа цілісного бачення людини та суспільної взаємодії	98
2.3. Модель цілісності в соціальному вченні Церкви АСД як богословське підґрунтя суспільної трансформації.....	129
Висновки до другого розділу.....	135
РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ЦАСД В УКРАЇНІ	138
3.1. Законодавчі засади: від відокремлення до співпраці	138

3.2. Трансформація ставлення адвентистів до участі в суспільно-політичних процесах: від нейтралітету до патріотичної солідарності.....	163
3.3. Виконання адвентистами військового обов'язку: історична ретроспектива та сучасні виклики.....	181
3.4. Реакції українських адвентистів на Євромайдан та Революцію гідності як прояв громадянської свідомості.....	208
Висновки до третього розділу.....	241
РОЗДІЛ 4. РОЗБУДОВА ХАРИТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АДВЕНТИСТІВ: ВІД БЛАГОДІЙНОСТІ ДО СТРАТЕГІЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ.....	245
4.1. Засади та імплементація соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні	245
4.2. Внесок «АДРА Україна» в розвиток благодійної діяльності: масштабування та інституціоналізація допомоги.....	273
4.3. Діяльність «Адвентистського агентства допомоги та розвитку» на сході України як відповідь на гуманітарну кризу.....	288
Висновки до четвертого розділу	305
РОЗДІЛ 5. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ЦЕРКВИ АСД У РЕЛІГІЙНОМУ СОЦІУМІ ТА ЗМІ УКРАЇНИ	310
5.1. Імідж Церкви адвентистів сьомого дня в засобах масової інформації України	310
5.2. Моніторинг ставлення православних церков до адвентистів сьомого дня в Україні: від антагонізму до діалогу.....	336
5.3. Відносини основних протестантських конфесій України	345
5.4. Відгуки Свідків Єгови, колишніх адвентистів та адвентистів-реформістів про Церкву АСД	354
Висновки до п'ятого розділу	370
РОЗДІЛ 6. ІНТЕГРАЦІЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ: ОСВІТА, ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ.....	376

6.1. Адвентистські мас-медіа як засіб соціальної комунікації	376
6.2. Соціально-оздоровча діяльність Церкви Адвентистів Сьомого Дня	392
6.3. Освітня активність українських адвентистів	414
6.4. Інтеграція християнських сімейних цінностей в українське суспільство адвентистами сьомого дня	436
Висновки до шостого розділу	444
РОЗДІЛ 7. СФЕРИ ВИЯВУ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АДВЕНТИСТІВ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ ТА АДАПТАЦІЄЮ	448
7.1. Особливості внутрішньої структури Церкви АСД.....	448
7.2. Фінансовий менеджмент Церкви АСД	469
7.3. Внутрішній конфлікт цінностей українських адвентистів: між земним успіхом і вічними пріоритетами	487
7.4. Реакція адвентистів сьомого дня на теологічні виклики в Україні ..	503
7.5. Напрями прояву ідентичності українських адвентистів періоду незалежності України: від закритості до соціальної активності	513
Висновки до сьомого розділу	554
РОЗДІЛ 8. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЦЕРКВІ АСД ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ	563
8.1. Роль політичної теології в критичних ситуаціях для Церкви АСД..	563
8.2. Дискусія щодо проходження альтернативної та військової служби українськими адвентистами в умовах війни	589
8.3. Взаємодія «АДРА Україна» з вірянами Церкви АСД в умовах повномасштабного вторгнення	597
8.4. Трансформація методів роботи АДРА внаслідок російсько- української війни	603
Висновки до восьмого розділу	617
ВИСНОВКИ.....	621
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	638

ПЕРЕЛІК ТЕРМІНІВ ТА УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Конференція – це добровільне об’єднання церковних громад, що охоплює певну територію або кілька регіонів. Керівництво конференцією здійснює Рада конференції, яка складається зазвичай з 12–20 членів, очолюваних президентом релігійної організації (РО) в Церкві АСД.

Уніон – це об’єднання кількох конференцій, яке охоплює більші території, такі як кілька регіонів або інколи навіть цілу країну. Уніонні конференції мають органи управління, що обираються з членів виборчих органів, і призначають посадових осіб для забезпечення комунікації, підтримки та організації співпраці на розширених територіях.

Генеральна конференція – це найвищий представницький орган Церкви АСД у світі, що об’єднує делегатів з різних країн і культур, гарантує єдність Церкви та сприяє її розвитку в умовах культурного та національного різноманіття. Раз на п’ять років проводяться збори, на яких обираються нові лідери та ухвалюються ключові рішення. Президент Генеральної конференції, висвячений служитель, є головною посадовою особою та керує організацією разом із Виконавчим комітетом.

Президент конференції – це висвячений пастор, який має значний досвід і бездоганну репутацію. Він очолює євангельське служіння конференції, відповідає за духовне благополуччя церков у межах конференції, консультує громади та підтримує їх у розвитку. Він має право відвідувати церкви та брати участь у їхніх заходах, але голосувати може лише за згодою громади.

Керівник відділу освіти – це особа, яка відповідає за підтримку та розвиток християнської освіти в громаді, конференції, уніоні, дивізіоні, генеральній конференції, активно залучає членів до освітніх програм та координує організацію освітніх заходів у співпраці з Асоціацією сім’ї та школи та забезпечує впровадження християнських цінностей у навчальний процес.

Керівник відділу здоров’я – це особа, яка займається впровадженням

принципів здорового способу життя через церковні програми. Вона відбирає програми, які відображають ідеали Церкви АСД, і працює над їх впровадженням для покращення здоров'я серед членів громади, конференцій, уніону, дивізіону, генеральній конференції та населення в цілому.

Скарбник – відповідальний за управління фінансовими ресурсами В церкві АСД. Посада є представлена на рівні громади, конференції, уніону, дивізіону та генеральній конференції. Скарбники відповідальні за фонди конференції, місцеві громади та допоміжних відділів. Скарбник також звітує про фінансові витрати та забезпечує їх прозорість, обов'язкового погоджуючи будь які витрати із членами виконавчого комітету.

Пастор – висвячений служитель, який працює в громаді як її духовний наставник. Пастор проводить церковні обряди, співпрацює з пресвітерами та допомагає в організації церковних заходів. Він відповідає за духовний розвиток громади та наставництво інших служителів в своїй громаді.

Пресвітери – це духовні керівники громади, які мають добру репутацію серед членів та в місцевості. Вони виконують функції наставництва та сприяють духовному зростанню громади. Якщо пастор відсутній, пресвітери виконують його обов'язки.

УКК ЦАСД – добровільне об'єднання конференцій або місіонерських полів в межах країни чи великого регіону, яке має на меті забезпечення духовного благополуччя церков та координацію діяльності конференцій. Головний орган управління – Рада уніону, що складається з президентів конференцій та інших членів Церкви.

Інститут дияконату – структура церковного служіння, яка відповідає за матеріальну та духовну турботу про членів громади. До складу дияконату входять старший диякон, дияконіси та рядові диякони. Вони служать добровільно та не отримують матеріальної винагороди за свою працю. Старші диякони можуть допомагати пресвітерам і пасторам під час обрядів.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Український протестантизм сьогодні інтенсивно розвивається та відіграє все більшу роль у визначенні історичної долі країни та нації. Українські протестанти переживають становлення власної оновленої ідентичності, яка відповідає на виклики постмодерну з одного боку та випробування війни з іншого боку. Протестантські церкви провадять найбільшу волонтерську роботу, здійснюють успішну адвокацію України на міжнародній арені, формують новий порядок денний у релігійному середовищі країни. Церква адвентистів сьомого дня (далі – Церква АСД) довгий час була однією з найбільш консервативних протестантських організацій, і її сучасні трансформації мають свою специфіку, відмінну від тих процесів, які характерні для інших протестантських церков, від тієї динаміки розвитку, що існує у баптистському, п'ятидесятницькому чи харизматичному середовищах. Для українського релігієзнавства важливо прослідкувати всі особливості переходу українського адвентизму від закритого до відкритого типу релігійності.

Трансформації останніх років змушують по-новому осмислити всі аспекти розвитку протестантських церков від замкненості на собі до діалогу з суспільством, при чому це осмислення є актуальним відразу в релігієзнавчому, історичному та соціокультурному контекстах. Українські протестанти в умовах війни стали активною меншістю, яка значною мірою є лідером у християнському практичному служінні соціуму під час екзистенційних випробувань. Під час війни український протестантизм пришвидшує свій рух по трансформаційному шляху, переосмислює свої основні характерні риси, змінює своє ставлення до ряду ідейних настанов, які сприймалися як незмінні. Пришвидшена комплексна адаптація Церкви АСД до нових політичних, культурних і суспільних умов сьогоденної України є унікальним прикладом релігійної динаміки, що вимагає комплексного наукового аналізу.

Особлива актуальність дослідження обумовлена також тим, що Церква АСД, будучи однією з найбільш структурованих протестантських конфесій,

після здобуття Україною незалежності демонструє активну позицію щодо участі у суспільному житті, розвитку громадянського суспільства, благодійності, освіти, охорони здоров'я та інших соціально значущих сфер. Вона трансформувалася з напівпідпільної спільноти, яка зазнавала обмежень з боку радянської держави, у відкриту релігійну організацію, яка нині активно діє в різних соціальних напрямках. Цей процес супроводжувався переосмисленням богословських підходів, зміною риторики щодо державної влади, а також розширенням форм служіння у публічному просторі.

Дослідження трансформаційних процесів в українському адвентизмі доби незалежності стає особливо актуальним в умовах сучасної геополітичної ситуації, а саме повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, яке докорінно змінило політичну, соціальну та релігійну реальність України. У цих умовах перед науковцями постає виклик – формувати обґрунтоване знання про роль релігії та релігійних спільнот у зміцненні національної ідентичності, сприянні стійкості суспільства та гуманітарній підтримці постраждалих. Саме тому Церква АСД, як активний учасник гуманітарного процесу в умовах війни, заслуговує на окрему увагу в межах цього дослідження. Її досвід мобілізації ресурсів, підтримки вразливих верств населення, міжконфесійної співпраці є важливим прикладом практичного християнства в дії.

Варто також враховувати, що сучасна українська гуманітаристика дедалі активніше інтегрується у міжнародний академічний простір. Вивчення протестантських церков, які історично мають широкі міжнародні зв'язки, сприяє не лише об'єктивному осмисленню внутрішньоукраїнських процесів, а й включенню українського досвіду в глобальний релігієзнавчий дискурс. Дослідження трансформаційних процесів у Церкві АСД часів незалежності є внеском у формування репрезентативного образу України як країни релігійної свободи, духовної стійкості та конфесійного різноманіття.

Отже, системний релігієзнавчий аналіз діяльності Церкви АСД в умовах незалежної України, з урахуванням сучасних суспільно-політичних

трансформацій і викликів воєнного часу, є надзвичайно актуальним і своєчасним науковим завданням. Вирішення цього завдання дозволяє глибше зрозуміти взаємодію релігії з державою, суспільством та культурою, а також визначити місце адвентизму в сучасному релігійному ландшафті України.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та кафедри філософії, теології та історії церкви ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» на основі договору про співпрацю (Договір № 46 від 13 листопада 2020 року між Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова та ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»). Дослідження виконано в межах наукового проєкту «Розбудова академічного протестантського богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (Державний реєстраційний номер: 0121U112903).

Об'єктом дослідження є Церква Адвентистів сьомого дня в суверенній Україні.

Предметом дослідження є трансформаційні процеси в Церкві Адвентистів сьомого дня з 1991 по 2024 роки в Україні.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний релігієзнавчий аналіз трансформаційних процесів, що відбулися в Церкві Адвентистів сьомого дня в Україні в період з 1991 по 2024 рік, з акцентом на зміни в релігійній практиці та внутрішньому житті, які відбулися під впливом політичних і соціокультурних змін, а також на визначення характеру цих змін і їхнього впливу на позиціонування Церкви в релігійному і суспільному середовищі.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки теми, охарактеризувати джерельну базу, понятійно-категоріальний апарат та методологічні засади дослідження;

- дослідити богословські основи конфесійної відкритості українського адвентизму до діалогу з суспільством та комплексних змін ідентичності;
- виявити ключові богословсько-антропологічні концепти адвентистського віровчення, зокрема концепт «великої боротьби», холістичну антропологію та модель цілісності як чинники формування відкритості Церкви Адвентистів сьомого дня до суспільного діалогу та соціальної активності;
- проаналізувати особливості реалізації законодавчих засад державно-церковних відносин між Церквою Адвентистів сьомого дня та державою в період суверенної України;
- виявити характерні риси етапів формування позиції Церкви Адвентистів сьомого дня щодо участі у суспільно-політичному житті незалежної української держави;
- дослідити історичну динаміку та сучасну практику виконання військового обов'язку серед адвентистів, з особливим акцентом на період повномасштабного вторгнення РФ в Україну;
- виявити форми, напрями та наслідки розвитку соціального служіння Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні;
- проаналізувати трансформацію діяльності «Адвентистського агентства допомоги та розвитку» (ADRA Україна) в період 1993–2024 років, із урахуванням її ролі в гуманітарній відповіді на виклики війни;
- розкрити зміст і специфіку медико-санітарної та оздоровчої діяльності Церкви АСД як елементу релігійно мотивованого служіння суспільству;
- узагальнити основні форми та результати освітньої діяльності адвентистських інституцій в Україні у пострадянський період;
- уточнити характер трансформації іміджу Церкви АСД у вітчизняному інформаційному просторі, зокрема в медіа періоду незалежності;
- дослідити основні чинники формування конфесійної ідентичності українських адвентистів через аналіз внутрішньої структури Церкви, фінансового менеджменту, теологічних викликів, соціального служіння та субкультурних проявів;

- визначити специфіку трансформаційних процесів у Церкві АСД після 24 лютого 2022 року, з урахуванням змін у політичній теології, військовій позиції, діяльності ADRA та місійній стратегії в умовах війни.

Методологія дослідження. Вивчення трансформаційних процесів у релігійних інституціях вимагає застосування адекватних методологічних підходів. У цьому дисертаційному дослідженні, присвяченому трансформації Церкви Адвентистів Сьомого Дня (далі – Церква АСД) в Україні, провідним та системоутворюючим методом виступає історико-генетичний метод. Цей підхід є ключовим для розкриття сутності досліджуваної проблематики, оскільки він дозволяє простежити генезис, становлення та подальший розвиток Церкви АСД як соціального, культурного та релігійного феномена в умовах кардинальних суспільних і політичних змін. Завдяки цьому методу вдалося не лише описати фактичні зміни, але й розкрити глибинні причини та фактори, що зумовили трансформації в конфесійній ідентичності, державно-церковних відносинах, соціальному служінні та публічному іміджі Церкви.

Доповнюючим інструментом для досягнення цілей дослідження є критичний дискурс-аналіз (КДА). КДА є оптимальним методом, оскільки він досліджує, як використання мови формує та формується соціальними структурами, владними відносинами та ідеологіями. Цей підхід дозволяє не просто описувати тексти, а й інтерпретувати та пояснювати соціальні та політичні наслідки комунікації, що особливо важливо для розуміння трансформації ЦАСД від закритої спільноти до публічного соціального діяча. Для всебічного аналізу застосовується тривимірна модель Фейрклафа, яка включає взаємопов'язані етапи: опис (аналіз тексту), інтерпретація (дискурсивної практики) та пояснення (соціокультурної практики). Це дозволяє виявити, як релігійні вірування комунікуються і як вони впливають на соціальні дії, розкриваючи динамічне переосмислення ідентичності ЦАСД та її роль як морально-соціальної сили в суспільстві.

Наукова новизна одержаних результатів, зумовлена комплексним підходом та багатогранністю поставлених завдань, полягає у тому, що в

дисертації вперше у вітчизняному релігієзнавстві проведено всебічне дослідження трансформаційних процесів, що відбулись у Церкві Адвентистів Сьомого Дня в період незалежної України. Дисертаційне дослідження системно розкриває історичний характер, напрям і динаміку трансформаційних процесів у Церкві Адвентистів Сьомого Дня (ЦАСД) в суспільно-культурному розвитку суверенної України (1991-2024 роки), з особливим акцентом на період після 24 лютого 2022 року. Виявлено, що ЦАСД пройшла шлях від маловідомої конфесії до активного та відповідального гравця громадянського суспільства, значно змінивши свій імідж та внутрішню ідентичність. Це призвело до становлення партнерської взаємодії Церкви АСД з державними та громадськими структурами, а також до різнопланової адаптації релігійних переконань і практик у відповідь на політичні, соціальні та культурні трансформації. Новизна результатів розкривається у наступних положеннях.

Вперше:

- доведено, що центральний для адвентизму метанаратив «великої боротьби» є не лише есхатологічною доктриною, а й структурним чинником, що формує місійну ідентичність. Цей концепт, з одного боку, міг сприяти замкненості, але, з іншого став рушійною силою для місійної та соціальної активності, що дозволило Церкві АСД адаптуватися до змін. Встановлено, що адвентистська холістична антропологія, яка розглядає людину як цілісну сутність (дух, розум, тіло), є богословським підґрунтям для розширення місії ЦАСД. Це легітимізує такі соціальні практики, як систематичний розвиток медицини, освіти та благодійності, що стали ключовими напрямками діяльності Церкви АСД;

- встановлено, що ЦАСД, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави, успішно інтегрувалася в українське правове поле. Аналіз показав конструктивну співпрацю з органами державної влади, особливо у соціальній сфері. ЦАСД визнає монополію держави на формування інституцій влади, водночас активно відстоюючи принцип свободи совісті та релігійної терпимості;

- виявлено, що релігійні зміни в Церкві не були ізольованими, а формувалися у відповідь на демократизацію держави, розширення релігійної свободи та зростання взаємодії з іншими конфесіями та світським суспільством. Виявлено специфічні етапи трансформації Церкви, включаючи: початковий пострадянський період (1991–2000), що характеризується інституційною консолідацією та поверненням до легальної діяльності від конфесійної закритості до активного прояву громадянської позиції; етап розширення соціальної активності та освітніх ініціатив (2000–2013), включаючи освітню, медичну, соціальну та громадянську діяльність; період активної громадянської участі в умовах війни та політичних криз (2014–2024);

- доведено, що ставлення українських адвентистів до суспільно-політичних процесів трансформувалося від помірного нейтралітету до патріотичної солідарності. Попри історичну аполітичність, події Євромайдану, Революції Гідності та, особливо, повномасштабне вторгнення РФ, спонукали до зміни пріоритетів: від зосередженості на суто внутрішньоцерковних питаннях до активної громадянської позиції. Хоча офіційна Церква зберігає аполітичність, віряни, керуючись християнськими принципами, виявляють яскраво виражену патріотичну активність через волонтерство, гуманітарну допомогу та публічне засудження агресії, що свідчить про формування нової громадянської ідентичності;

- виявлено, що харитативна діяльність ЦАСД, зокрема через «АДРА Україна», зазнала якісних трансформацій: від окремих благодійних ініціатив до широкомасштабного стратегічного соціального служіння. «АДРА Україна» стала ключовим гравцем у наданні гуманітарної допомоги, особливо під час збройного конфлікту на сході України з 2014го року та після повномасштабної агресії 2022 року. Попри попередні дискусії, війна сприяла синергії між ЦАСД та «АДРА Україна», що дозволило ефективно використовувати церковні ресурси для гуманітарних потреб. Це демонструє всебічну практичну імплементацію соціального вчення Церкви АСД та її вагомий внесок у подолання наслідків криз;

- доведено, що аналіз медійного образу ЦАСД виявив позитивну динаміку у сприйнятті Церкви в українському суспільстві, перехід від усталених стереотипів про «секту» до визнання її як соціально корисної та відповідальної релігійної меншини. Цьому сприяла активна благодійна, освітня та оздоровча діяльність. Хоча упередження з боку деяких православних все ще існують, спостерігається тенденція до покращення міжконфесійних стосунків, зокрема через активну участь ЦАСД у Всеукраїнській раді церков і релігійних організацій. Це свідчить про поступову інтеграцію адвентистської громади в український релігійний ландшафт;

- встановлено, що сучасна ідентичність українських адвентистів формується через діалектичну взаємодію системи традиційної конфесійної основи та множини адаптацій до сьогоднішніх викликів. Це проявляється у зростанні ролі мирян у церковному управлінні, модернізації фінансового менеджменту, у внутрішньому ціннісному конфлікті між прагненням до земного успіху та вірністю духовним пріоритетам. Реакція ЦАСД на теологічні виклики (гендер, війна, пандемія) через богословські наративи та міжконфесійний діалог свідчить про динамічну, рефлексивну та соціально активну форму релігійної самосвідомості. Традиційно адвентисти фокусуються на релігійній ідентичності, що може призводити до певної ізоляції від соціального та політичного життя, зокрема в контексті незалежності країни та геополітичних змін. Проте з розвитком української державності, особливо на фоні зовнішніх загроз, таких як збройна агресія Росії, виникає потреба перегляду своїх позицій щодо національної ідентичності. Українські адвентисти, незважаючи на глобальний характер своєї релігії, починають усе більше ідентифікувати себе з українським народом, підкреслюючи прихильність до національних цінностей і необхідність адаптації доктрин у контексті національних реалій. Це простежується як у повсякденній практиці, так і в теологічних дискусіях, що стосуються патріотизму, громадянської відповідальності та соціальної солідарності;

- виявлено, що повномасштабне вторгнення РФ стало каталізатором кардинальних трансформацій у ЦАСД. Різниця у політичній теології та

світогляді призвела до глибокого розколу між українськими та російськими адвентистами, що завершився виходом української Церкви зі складу Євро-Азіатського дивізіону. Проблема реалізації права на альтернативну службу загострила дискусію про роль адвентистів у захисті країни. Водночас, війна значно активізувала гуманітарну діяльність ЦАСД та «АДРА Україна», змінивши методи роботи на більш оперативні та гнучкі, зосередившись на всебічній допомозі постраждалим. Це свідчить про готовність Церкви адаптуватися до екстремальних умов та посилити свій патріотичний внесок у життя українського суспільства;

Уточнено:

- **зміст** терміну «адвентисти позаполітикою» та його межі у контексті взаємодії з державою. Концепція аполітичності, що була традиційною для адвентистів, зазнала змін в Україні після 2014 року. Церква АСД, яка до цього зосереджувалася на духовних питаннях, тепер стикається з новими викликами через політичні та соціальні катастрофи. Дослідження показало, що таке розуміння обмежує можливості Церкви для активної участі в суспільному та політичному житті. Однак на практиці ця аполітичність не означає повного ігнорування соціальних і політичних питань, а передбачає утримання від участі в політичних партіях чи організаціях. Водночас адвентисти активно залучаються до гуманітарних і соціальних ініціатив, що свідчить про перенесення політичної відповідальності на інші форми громадянської активності, які не суперечать їхнім релігійним настановам. Прикладом такої трансформації є участь Церкви АСД у гуманітарній допомозі на Донбасі та допомога біженцям, що виходить за межі традиційної аполітичності і демонструє більш гнучкий підхід до взаємодії з державними структурами та політичною ситуацією. Таким чином, термін «поза політикою» отримує нове значення, яке передбачає нейтралітет у політичних процесах, але допускає активну участь у суспільному житті через гуманітарні та соціальні проекти.

Набуло подальшого розвитку:

- розуміння форм та стратегії взаємодії Церкви АСД із державними структурами, зокрема через участь у гуманітарних проектах, розвиток капеланства та правозахисну діяльність у сфері свободи совісті. Уточнено зміни в богословській та організаційній практиці, зокрема внаслідок національного контексту: посилення патріотичного компонента, переосмислення принципу нейтралітету в умовах збройного конфлікту та адаптація місіонерської риторики в умовах інформаційної війни.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Теоретичні результати, отримані в ході дисертаційного дослідження, становлять вагомий внесок у релігієзнавчу науку, зокрема в осмислення специфіки функціонування Церкви адвентистів сьомого дня в контексті суспільно-культурних трансформацій в Україні періоду незалежності. Сформульовані концептуальні висновки, наукові положення та узагальнення становлять методологічну основу для подальших досліджень аналогічних тем, пов'язаних із протестантськими спільнотами, трансформацією релігійної ідентичності, державно-конфесійними відносинами, секуляризаційними та постсекулярними процесами.

Матеріали дослідження можуть бути використані як на академічному рівні для розробки навчальних програм, підручників з історії релігій України, історії протестантизму, релігієзнавства та конфесієзнавства, так і на практичному рівні у сфері релігійної політики, культурології, духовної освіти, а також у роботі з міжконфесійного та державно-церковного діалогу.

Зібрана й проаналізована емпірична база, що охоплює період 1991–2024 років, може стати корисним джерелом для представників державних органів, освітян, журналістів, дослідників релігійного середовища, а також для самих релігійних спільнот з метою осмислення тенденцій розвитку, зміни статусу, суспільної участі та взаємодії Церкви АСД з іншими конфесіями та державою.

Окремо підкреслимо прикладне значення дослідження для розв'язання актуальних проблем адвентистських громад в Україні, зокрема у сфері вдосконалення механізмів комунікації між Церквою та державними інституціями, підвищення ефективності участі релігійних організацій у

суспільно значущих ініціативах, формування суспільної довіри та релігійної ідентичності в умовах війни, кризи та поствоєнного відновлення.

Таким чином, результати дисертаційної роботи можуть бути використані у науковій сфері для подальших теоретичних досліджень; в освітньому процесі при викладанні курсів з релігієзнавства, історії протестантизму, державно-церковних відносин; у практичній площині як аналітична база для органів державної влади, релігійних організацій, громадських інституцій при формуванні політик у сфері свободи совісті та міжконфесійного співжиття тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли наукову апробацію у формі доповідей, повідомлень, участі у дискусіях під час низки наукових конференцій, читань, семінарів, конгресів міжнародного, всеукраїнського, регіонального, університетського рівнів, зокрема взято участь за темою дослідження в наступних заходах: Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: IX Міжнародна студентська науково-практична конференція, Буча, 2016 р.; Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: Міжнародна науково-практична конференція, Київ, 2016 р.; Реформація як суспільне явище: український вимір: Міжнародна наукова конференція, Львів, 2017 р.; Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: IV Всеукраїнська науково-практична конференція, Тернопіль, 2017 р.; Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: Міжнародна науково-практична конференція, Львів, 2018 р.; Засоби масової інформації та комунікації: історія, сьогодення, перспективи розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2019 р.; Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації: XIV Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2019 р.; Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії: XVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, Переяслав-Хмельницький, 2019 р.; II Міжнародна наукова конференція «Освіта і наука у

мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», Дніпро, 2020 р.; Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку: II Міжнародна наукова конференція, Дніпро, 2020 р.; Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: XV Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2020 р. Історія України в регіональному та глобальному вимірах: II Всеукраїнська науково-практична конференція, Маріуполь, 2020 р.; Anthropological Measurements of Philosophical Research: The X International Scientific Conference, Дніпро, 2021 р.; Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, Львів, 2021 р.; Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, Львів, 2021 р.; Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, Одеса, 2021 р.; Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, Переяслав, 2021 р.; Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: XVI Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2021 р.; Церква на шляху до формування богослов'я нації та громадянства: Міжнародна науково-практична конференція, Івано-Франківськ, 2022 р.; Historical Memory and Identity of the Seventh-day Adventist Church: Conference on Adventist Identity, Andrews University, USA, 2022; Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: XVII Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2022 р.; Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: XVII Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2022 р.; Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: XVIII Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2023 р.; Альтернативна та військова служба українських адвентистів після 24 лютого 2022 року: IX Міжнародна наукова конференція «Держава і Церква в новій та

новітній історії України», Полтава, 2023 р.; Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації: XIX Міжнародна науково-практична конференція, Буча, 2024 р.; Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження: Міжнародна наукова конференція, Ужгород, 2024 р.; Cognitive-Behavioral Approaches to Teaching the Bible through Popular Culture: Regional Meeting on Biblical Studies of the Midwest, USA, 2025; Will and Emotions within the Theology of Healthy Lifestyles: Global Virtual Meeting of the Society of Biblical Literature, 2025; Delegitimization and Decolonization of Ukraine's Confessional Landscape in the Context of the Ongoing War: Annual Conference of the American Academy of Religion (online sessions), 2025; Моральна дилема війни: трансформація Адвентизму між позаполітичністю та національною ідентичністю: XX Міжнародна науково-практична конференція «Стратегії сталого розвитку сучасних наук в умовах глобальних викликів», Буча, 2025 р.; Association of Seventh-day Adventist Historians, Conference «Tides and Transformations», Walla Walla University, USA, 2025.

Публікації результатів дослідження. Основні результати роботи висвітлені у 109 публікаціях, а саме: 1 одноосібна монографія, 21-й статті, які були опубліковані у міжнародних виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science і Scopus, 2-х колективних монографіях, 9 статтях, які розміщено в фахових виданнях України зі спеціальності 031 «Релігієзнавство», 3 статті опубліковано в іноземних наукових виданнях, 33 статтях, які надруковано у фахових виданнях України з інших галузей, 9 статей опубліковано в українських наукових виданнях, 31 матеріалах апробаційного характеру, один з яких проіндексовано в базі даних Web of Science.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена системним та послідовним викладом матеріалів дослідження, які впливають із зазначеної мети та наукових завдань. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 748 – сторінок, з них – 656 сторінок основного тексту. Список використаних

джерел налічує 829 найменувань, з них – 189 найменування іноземною (англійською) мовою.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ

1.1. Історіографія досліджуваної проблеми

Вивчення історії та діяльності Церкви АСД, її ролі, місця на теренах сучасної України є явищем новим, яке не накопичило значних наукових доробків серед істориків, релігієзнавців, культурологів, соціологів тощо. Однак отримання українською державою статусу незалежності сприяло активізації наукової діяльності дослідників із різних галузей звернути увагу на третю за кількістю вірян протестантську гілку християнства, частиною якої є адвентизм. Український протестантизм привернув увагу дослідників із часу виходу закону «Про свободу совісті та релігійні організації» [331].

Наочним підтвердженням достатньої репрезентативності обраного напрямку дослідження є результати здійсненого автором контент-аналізу бази даних Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який представлений в таблиці 1.

Таблиця 1. Результати контент-аналізу бази даних Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського за ключовими словами «Церква АСД», «адвентизм», «адвентисти» (публікації за 2005-2024 рр.)

Напрями досліджень	Кількість публікацій
Історичні дослідження	57
Релігієзнавство	254
Соціологія, культурологія, етнографія, етнологія	463
Археологія, архітектура, мистецтво, журналізм	113
Загалом:	887

Однією з перших праць, присвячених дослідженню українського протестантизму, в т.ч. адвентизму, стала публікація В. Любащенко під назвою «Історія протестантизму в Україні» [226], у якій авторка схарактеризувала розвиток, становлення та сучасний стан протестантських течій в Україні.

Особлива цінність праці полягає в тому, що вперше за період існування незалежної української держави представлено аналіз та показано особливості зародження раннього протестантизму, починаючи з доби Реформації та явища пізнього протестантизму в Україні в період з XIX по XX століття. Значну увагу дослідниця приділяє сучасному стану протестантських конфесій в Україні, їхньому місцю в суспільному житті, базуючи свої доробки на унікальних джерелах та архівних матеріалах.

У контексті становлення українських національних традицій розглядає діяльність Церкви Адвентистів сьомого дня А. Московчук [264]. Він наводить факти, які підтверджують те, що Адвентистська церква у своїй обрядовій діяльності, служінні, проповіді використовує елементи, які сприяють збереженню національних культурних традицій. Як приклад, можна навести виконання гімну Миколи Лисенка «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» на урочистих богослужіннях, використання народного одягу, проповідування українською мовою тощо.

Окрім того, в іншому науковому доробку цей автор розглядає сприйняття декалогу, тобто десяти заповідей, Церквою адвентистів сьомого дня [265]. Ним представлено вплив декалога на морально-етичний стан християнина як члена суспільства та становлення громадського суспільства; розглянуто принципи Адвентистської церкви у можливості поєднання декалогу та свободи совісті; показано, яким чином проявляються принципи декалогу у функціонуванні сучасного суспільства. Наприклад, автор наводить заповідь «не кради» у ставленні суспільства до чесної праці та показує правові норми, які передбачають покарання за порушення права на власність.

Церковні (адвентистські) історики О. Парасей та М. Жукалюк у публікації [298] досліджують період становлення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні, починаючи з 1886 року. Вони наводять історичні факти стосовно процесу поширення, становлення, діяльності перших послідовників течії на українських теренах. У науковому доробку представлено труднощі, з якими довелося зіткнутися вірянам у період панування радянської системи

тоталітарного режиму, особливо в часи сталінських репресій. Автори навели дані про способи збереження їхньої релігійної свідомості у непрості часи, про місіонерську діяльність, методи поширення Біблії та релігійних праць. Окрім того, дослідники зуміли окреслити процеси відродження Церкви після розпаду Радянського Союзу та виклики, яких вона зазнала в сучасний період існування.

У дослідженні С. Павлова представлена історія становлення та розвитку таких протестантських конфесій, як Євангельські християни-баптисти, п'ятидесятницький рух, Церква адвентистів сьомого дня та Церква адвентистів-реформістів сьомого дня, лютеранська церква та інші [299]. Автор показує кількісні характеристики кожного з представлених протестантських напрямів в історичній динаміці, а саме кількість членів церков, громад, служителів, розповсюдженість конфесії у певних регіонах України, аналізує тенденції та прогнозує особливості розвитку протестантських рухів, кількісне переважання однієї конфесії над іншою.

Церква адвентистів сьомого дня проводить місіонерські євангельські заходи, допомагає суспільству у сферах здоров'я та духовній підтримці. Про це йдеться в науковому доробку В. Рогерса [602]. Зокрема, тут показано масштаб їхніх ініціатив та подальша перспектива роботи окремих громад у сфері допомоги суспільству в покращенні власного духовного та фізичного благополуччя.

У праці «Основи соціального вчення Церкви християн адвентистів сьомого дня в Україні» [292] представлені основні постулати соціальної доктрини Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Автори показують головні напрями роботи Церкви в соціальному служінні, динаміку розвитку цього служіння та результати, яких громади досягли завдяки тому, що пропагують у соціумі морально-етичні цінності. Також ними розглянуто офіційні документи Церкви, де йдеться про соціальне вчення, основні його положення та аспекти соціального служіння громад.

Розвиток таких течій протестантизму, як п'ятидесятництво, адвентизм, баптизм та організації свідків Єгови протягом 1999-2005 років [482]

представлено в науковій праці за авторства П. Яроцького та Ю. Решетнікова. Вони характеризують зміни, які відбулися в названих конфесіях у зазначений період стосовно їхньої діяльності у суспільстві, зміни в організації богослужінь, ставленні до національної ідентичності, інституційній організації конфесій. Ними також представлено богословські та доктринальні зміни, які відбулися в організації свідків Єгови та у баптизмі протягом цього часу.

Про участь Адвентистів сьомого дня, Євангельських-християн баптистів і П'ятидесятників та їхню роль у Помаранчевій революції у 2004 році йдеться в роботі М. Мокієнка [259]. Ним описані стосунки цих конфесій у контексті політичного устрою Радянського Союзу та показана динаміка розвитку їхньої участі в суспільному житті України, починаючи з 1990-х років. Науковець представив, яким чином дані конфесії були залучені до Помаранчевої революції та чим пояснюється їхня позиція з доктринальної точки зору. В іншій науковій цей автор описує розвиток стратегії євангельсько-місіонерської роботи протестантських церков в роки Перебудови та часи незалежної України [258]. Він звернув увагу на ту обставину, що в протестантських спільнотах наголошується на тому, що місіонером повинен бути кожен вірянин, а не лише кваліфіковані служителі. Дослідник розповів про трансформацію методів євангелізації, які існували в часи переслідувань від комуністичного режиму, в умовах релігійної свободи в пострадянські часи, проаналізував євангелізаційну діяльність зарубіжних місій на українських теренах, розглянув трансформацію місіонерської діяльності протестантів в добу постмодернізму. М. Мокієнко відносно адвентизму наголосив: дослідження біблійних пророцтв у цій конфесії спонукає рядових членів церкви до активної участі в місіонерській роботі.

Науковець І. Завальнюк у публікації показує, яким чином Церква адвентистів сьомого дня, починаючи з часів набуття статусу незалежності України, допомагала в формуванні толерантності, релігійної терпимості в суспільстві та між різними релігійними спільнотами [146], представляє, у чому на той період полягала актуальність даного напрямку розвитку церкви, а також демонструє на прикладі церковних постулатів, як Церква розвивалася в ті часи.

Одна із дослідниць Гулямов Б. з'ясовує, у чому полягала роль Католицької церкви, Руської Православної церкви, Церкви адвентистів сьомого дня та Російського об'єднання християн віри євангельської в період розпаду Радянського Союзу [112]. Автор аналізує бачення кожної з представлених церков стосовно служіння соціуму, через які канали, ресурси, сфери діяльності цей процес відбувався. Він дослідив, що ці церкви робили в період Радянського Союзу та вже після його розпаду, та представили документи, які підтверджують офіційну позицію кожної з церков.

Посібник «Історія релігії в Україні. В 10 т. Т. 6» [164] може вважатися невичерпним джерелом, у якому детально описано, яким чином на українських теренах з'являлися такі релігійні організації, як П'ятидесятники, Адвентисти сьомого дня та Свідки Єгови. Автори показали не лише становлення цих релігійних напрямів в Україні, а й у світовій площині. Ними розглянуто основні доктринальні характеристики кожного напрямку, описано діяльність цих церков у період становлення на українських теренах, у часи Радянського Союзу та в період незалежності України, показано виклики, з якими зіткнулися церкви в кожному з історичних періодів, стан поширення серед населення вірувань, утиски з боку держав у різні історичні періоди, а також досліджено, яким чином громади проводили свої богослужіння та обряди у зазначені періоди.

У публікації П. Яроцького [485] представлено, яким чином змінювався стан таких пізньопротестантських конфесій, як євангельські християни-баптисти, християни віри євангельської, адвентисти сьомого дня та Свідки Єгови в період незалежності України. Автор показує динаміку розвитку організації богослужінь, розповсюдженість цих течій в Україні, зміну кількості членів церков, систему підготовки керівних кадрів, пояснює, які здобутки дані конфесії мають стосовно створення таких соціальних інституцій, як школи, інститути, оздоровчі центри.

Становлення руху адвентистів сьомого дня на українських теренах в період перебування у складі Російської імперії дослідив у дисертації [381] Р. Сітарчук. Автор, спираючись на архівні джерела, показує, коли і де цей рух почав

поширюватися, хто були його першими вірянами і яким чином змінювалася динаміка розповсюдження вірування у зазначений період на українській території. У роботі аналізується, чим займалася Церква адвентистів сьомого дня в кінці XIX ст. – початку XX ст., вивчається видавнича діяльність церкви, фінансові джерела підтримання руху, вплив політичних сил початку XX ст. на поширення та загальний стан руху. Інша наукова праця Р. Сітарчука [383] направлена на те, щоб дослідити різні підходи вивчення історії виникнення пізньопротестантських рухів на українських теренах, а також зробити огляд найбільших історичних праць з даної тематики. Особливий акцент в роботі зроблений на діяльності Церкви адвентистів сьомого дня на українських та російських теренах. Науковець доводить, що тема походження та поширення пізньопротестантських церков широко представлена у сучасній історіографії. До речі, наукові роботи, проаналізовані автором, у своїй більшості засновані на архівних джерелах.

Дослідниця І. Вітюк провела детальне, фактично перше такого роду дослідження, де з'ясувала ставлення Церкви адвентистів сьомого дня до глобальних екологічних проблем сучасності [88]. Авторка проаналізувала, що саме з історичної точки зору вплинуло на позицію церкви стосовно екологічних питань, які цьому сприяли передумови від початку виникнення Церкви. При цьому вона наводить праці письменниці Е. Уайт, рішення всесвітніх церковних конгресів та показує, які шляхи подолання екологічної кризи сформувалися в церкви протягом років і як взагалі пов'язана екологічна свідомість зі слідуванням біблійним принципам.

В інформаційному звіті Державного комітету України у справах національностей та релігій за 2009 рік наведено статистичні дані щодо динаміки розвитку загальної релігійної ситуації в Україні в 2000-і роки [162], показано детальну інформацію про динаміку поширеності різних релігійних організацій в цілому по Україні та стосовно окремих регіонів нашої держави, проаналізовано, як у той час відбувалася соціальна діяльність церков. Окрім того, в матеріалі порушено серйозні питання відносин різних релігійних організацій з

державними структурами. У звіті з'ясовується, яким чином здійснювалося регулювання свободи віросповідання, зібрань, проведення релігійних обрядів, показується ставлення суспільства до діяльності церков, розкривається, як з роками вирішувалася проблема стереотипного мислення стосовно церков, які в суспільстві сприймалися як секти.

Історія розвитку та поширення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в цілому і на Західній Україні зокрема представлена в роботі Жукалюка М. [142] Автор у науковому доробку детально описав доктринальну суть віровчення Адвентистської церкви, поетапно дослідив, яким чином воно поширювалося на території Західної України, звернувши увагу на діяльність кожної з громад міста Львова, а також Буковини та Закарпаття. Науковцем показано функціонування Всеукраїнських з'їздів керівників церков та встановлено, у якому напрямку рухалася Церква в період панування радянської влади. У роботі акцентується на внутрішньому житті громад у тоталітарну епоху, демонструється їхня богослужерна та обрядова діяльність, утиски та заслання через власні переконання.

У статті Недзельського К. [281] показано ставлення різних релігійних течій до такої події, як друге пришествя Ісуса Христа, представлено, як протягом історії існування конфесій змінювалися припущення щодо того, коли відбудеться ця подія. Деякі конфесії представлені як такі, що не висувають теорій щодо конкретних дат, інші, навпаки, вивчаючи різні джерела, роблять прогнози щодо другого пришествя. У праці окремо описані висловлювання керівників різних протестантських церков стосовно позицій церкви щодо другого пришествя.

Процеси формування культової практики Церкви адвентистів сьомого дня, починаючи з 1990-х по 2010 р. [282], дослідила А. Нікітюк. Авторка, спираючись на статистичну інформацію, показує динаміку кількості громад та її членів, з'ясовує, як протягом цих років змінювалася демографічна динаміка членів Церкви, їхній соціальний статус. У роботі представлено функціонування різних відділів та змін, які там відбулися, зважаючи на вплив різних факторів як у внутрішньо церковній діяльності, так і в орієнтації на роботу в суспільстві.

Науковець М. Балаклицький має декілька робіт, що стосуються діяльності протестантів. В одній із них [53] він досліджує, як протягом історії існування Церкви адвентистів сьомого дня змінювалася роль відділу комунікації. Він показує, що для протестантських журналістів беззаперечним джерелом інформації завжди була і залишається Біблія. У доробку наведені частини постанов початку 2000-х стосовно роботи відділу комунікації в Україні, які визначають його роль у донесенні інформації від керівництва церкви до членів громад, а також у коректному представленні Адвентистської церкви суспільству. Цим автором написано також монографію, присвячену медіатизації протестантизму [48], де він проаналізував процес повернення протестантських церков у публічну сферу пострадянської України завдяки доступу до ЗМІ. Ним досліджена ідеологія комунікативної діяльності протестантів України, окрема увага вченого була приділена вивченню принципів організації, типологічних особливостей та різноманітних функцій протестантських медіаресурсів. Автор розглянув шляхи нормалізації та покращення розвитку українського суспільства, які були озвучені протестантськими журналістами, визначив ефективність діяльності протестантських ЗМІ та їхній вклад у загальний розвиток української журналістики.

У наступному науковому доробку [47], присвяченому джерелам протестантської журналістики України, М. Балаклицький першою в переліку базових джерел називає Біблію. Ця книга вважається протестантами основою віри та практичного життя. Далі – соціальні вчення та концепції протестантських церков, після цього – устами конфесій. Останніми в цьому переліку стоять посадові інструкції працівників медіасфери. Прикладом таких інструкцій автор наводить корпоративну документацію медійників Церкви АСД.

Культурно-освітню діяльність протестантських церков в незалежній Україні розглядає С. Гоголя [101]. У науковій праці він звертає увагу на освітню діяльність Буковинського біблійного інституту, який готує майбутніх церковних служителів та має свої філії в Чернівецькій, Івано-Франківській та Тернопільській областях. Окрім того, тут згадується про створення в 2000 р.

Українського гуманітарного інституту у Бучі під Києвом, який характеризується як один із найбільших адвентистських навчальних закладів Європи. Підкреслюється, що протестантські церкви докладають значних зусиль, щоб прозвітувати про освітній рівень своїх вірян.

Детальне дослідження місіонерської діяльності різних протестантських церков, починаючи з ХХ ст. і закінчуючи періодом набуття Україною незалежності, провів Л. Веремейчик [82]. Автор приділив найбільшу увагу розвитку місіонерської діяльності саме в період незалежності України. Ним проаналізовано, яким чином протестантські церкви впливали на духовний та соціальний розвиток українського суспільства, наведено конкретні приклади з діяльності пізньопротестантських конфесій, які призвели до збільшення кількості вірників, а також сприяли соціальному благополуччю. Дослідник дійшов висновку: причиною значного зростання кількості адвентистів в Україні, починаючи з кінця 1980-х років, була систематична євангелізаційна робота, зокрема з новонаверненими задля збереження членства. Автор наголошує на проведенні великої кількості євангельських програм у різних містах України та трьохмісячних біблійних курсах для тих, хто нещодавно приєднався до Церкви АСД.

В аналітичній доповіді Центру Разумкова під назвою «Церковно-релігійна ситуація і державно-конфесійні відносини в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми» [279] порушувалися такі питання: 1) Опис стану та тенденцій розвитку релігійної мережі в нашій державі; 2) Аналіз рівня та характеру релігійності українського населення; 3) Проблеми та тенденції державно-конфесійних відносин в Україні. У загальних рисах було описано стан Церкви АСД та її діяльність в Україні [279, с. 23, 25–26]. Окрім того, у доповіді згадувалося про участь адвентистів сьомого дня в українських міжконфесійних організаціях [279, с. 63–64, 89].

У науковій публікації П. Яроцького описано напрямки розвитку пізньопротестантських течій в Україні [484]. Автор вважає, що, зважаючи на сучасні перетворення цих конфесій в незалежній Україні, їх не можна за

традицією тенденційно називати «сектами», оскільки вони або вже позбулися сектантських рис, або активно їх позбуваються та досягли високого рівня церковної інституалізації. З іншого боку, автор не замовчує інформацію про наявні проблеми, кризи та протиріччя досліджуваних конфесій. Зокрема, у статті описані різноманітні впливи закордонних побратимів на українських протестантів, що, на думку автора, у результаті призводить до розриву з національною духовною традицією. У доробку розглянуто ставлення пізньопротестантських конфесій до світського права та секулярної культури і їхнє співвідношення з християнською етикою, а також бачення процесів глобалізації та євроінтеграції.

Варто звернути увагу на статтю цього автора [483], де він досліджує особливості процесів інституалізації пізньопротестантських конфесій через призму їхньої еволюції від статусу «заборонених сект» до законодавчо-правової легітимізації та активної інтеграції в громадянське суспільство. П. Яроцький висвітлює наявний у цих релігійних спільнотах духовний та суспільний потенціал, а також звертає увагу на проблемні напрямки в цьому процесі. Зокрема, у статті описується ставлення цих конфесій: 1) до ролі релігійного впливу на політичну та духовну сфери життя суспільства; 2) до втілення принципу свободи совісті; 3) до діяльності в умовах ринкової економіки, правової держави; 4) щодо клерикальних претензій; 5) до світської, секулярної та національної культури; 6) до глобалізаційних процесів.

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства» (2014 р.) [120] присвячений дослідженню ролі релігії в умовах глобалізаційних процесів та утвердженні української державності. У ньому розглянуто основні фактори впливу релігій і церковних інституцій на розвиток духовних стандартів та особливостей українського національного характеру, проаналізовано державно-правові відносини в суспільствах перехідного типу, виокремлено причини та чинники трансформації світоглядних парадигм у контексті процесів розвитку українського суспільства. Поряд з іншими

християнськими конфесіями в цьому збірнику згадується Церква АСД. Дослідниками описано її внесок у створення альтернативи державним школам та дошкільним навчальним закладам завдяки заснуванню приватних шкіл та дитячих садочків, підкреслено, що в цих установах приділяється особлива увага темі морального виховання покоління, що підростає, а також дано оцінку позиції Церкви АСД щодо подій Революції Гідності.

Діяльність одного із науковців – І. Чернушки представлена декількома працями. В одній з робіт він проводить дослідження особливостей розвитку взаємовідносин між українською державною владою та Церквою АСД у контексті адвентистської соціальної доктрини [120]. Автор виділяє визначальні моменти відносин між ними: 1) ставлення Церкви АСД до подій Революції гідності 2013–2014 рр.; 2) ставлення Церкви АСД до президентських та парламентських виборів; 3) заяви та діяльність Церкви АСД в умовах збройного конфлікту на Донбасі.

У наступній публікації дослідник аналізує теоретичні та методологічні праці як українських релігієзнавців, так і вчених та богословів з інших країн [459]. Це дозволило йому виокремити характеристики протестантизму в період пізнього модернізму та в роки постмодернізму та, зокрема, адвентизму. Ним визначено, що для адвентизму є властивим внутрішнє протиріччя між пізньомодерними та постмодерними християнськими поглядами. Автор вважає, що адвентизм в Україні має специфіку пізньомодерного християнства з елементами постмодерністських практик, які не порушують традиційного адвентистського стилю, не мають загрози цілісності віровчення та адвентистського способу життя.

Окрім того, І. Чернушка провів дослідження соціального місійного служіння церкви АСД у період постмодернізму [460]. Так, ним проаналізовано форми, методи та практики діяльності відділів здоров'я та освіти Церкви АСД для суспільства в період незалежної України та визначено модифікації форм місійної діяльності адвентистів сьомого дня після Революції Гідності. Автор

також розглянув основні форми соціальної роботи цієї християнської конфесії після агресії Російської Федерації на територію України.

Цим науковцем було здійснено спробу дослідити тему відкритості чи закритості для суспільства Церкви АСД в Україні в контексті соціального служіння [462]. І. Чернушка вказав на відповідні модифікації місійної роботи Церкви АСД в епоху постмодернізму, описав та проаналізував плани розвитку місійної діяльності Українського уніону Церкви АСД в контексті сучасних соціально-політичних перетворень, особливо в післямайданний період, розглянув шляхи, які здатні запобігти закритості адвентистів сьогодення у суспільстві.

Одна із публікацій І. Чернушки присвячена дослідженню гендерної політики Церкви АСД і ставлення до неї різних дивізіонів [461]. Автор проаналізував тему рукопокладення жінок на пасторське служіння, дослідив питання відновлення інституту соціального дияконського служіння та тему можливої активної участі жінок у різних сферах церковної роботи. Окрім того, він простежив історію розвитку питання жіночого священства на рівні світового християнства. Особлива увага при цьому була звернена на ставлення до рукопокладення жінок у Євро-Азіатському дивізіоні, оскільки до нього належать і українські адвентисти.

Сучасний стан та основні напрямки розвитку Церкви АСД через призму її участі в суспільно-державних процесах досліджує у дисертації [457] І. Чернушка, зокрема розкриває практичний вклад адвентистів сьогодення у формування українського суспільства та розвиток партнерських відносин між церквою та державою, церквою та суспільством. Автор розглянув види місіонерського та соціального служіння адвентистів відповідно до проблем сьогодення, проаналізував процеси та результати богословських обговорень, які виникли в Церкві АСД в Україні у теперішній час, визначив характеристики соціальної активності Церкви АСД в контексті війни на Донбасі.

Про Церкву АСД як про протестантську конфесію зазначає В. Докаш, описуючи історію її становлення, розвиток та поширення у світі [125], зокрема,

на території України. Автор з'ясовує місце цієї релігійної організації та її діяльності у структурі релігійної мережі України. Також ним зроблено соціологічний огляд адвентистських громад.

В одній із публікацій В. Докаш висвітлює особливості та основні етапи розвитку протестантського модернізму [126]. Так, дослідник проаналізував сутність ліберальної та неортодоксальної теології, що сформувала новітні шляхи до інтерпретації фундаментальних принципів християнської релігії, запропонував новий образ ідеології протестантизму в Україні, що виникає на основі глобалізаційних процесів та є привабливим як для суспільства, соціальних груп, так і для окремої особистості. Автор взяв за приклад Церкву АСД, яка завдяки своїй чіткій соціальній доктрині пропагує здоровий спосіб життя; залучена до миротворчого служіння, намагається підтримувати співпрацю з усіма конфесіями, виступає за підвищення рівня суспільної та духовної моралі, проводить масштабні благочинні проекти, допомагає потерпілим від стихійних лих, техногенних катастроф, збройних конфліктів тощо.

Учений О. Лірник у науковому доробку осмислює та аналізує особливості соціального служіння протестантських церков в період незалежної Української держави [225]. Ним розглянуто методи діяльності основних благодійних організацій баптистів, адвентистів та п'ятидесятників, які проводять свою роботу на українській території, прослідковано походження основ соціальних рухів у пізньопротестантських спільнотах, що зумовлено особливостями етики протестантизму з часів Реформації. У статті наведені реальні приклади соціального служіння пізніх протестантів в українському суспільстві. Автор оцінював соціальну діяльність цих християнських конфесій в контексті їхніх соціальних доктрин.

Дисертація Г. Трегуб торкається дослідження зовнішніх та внутрішніх факторів відцентрових процесів, які мають місце у пізньопротестантських конфесіях на території України другої половини XX – початку XXI століть [411]. Зазначається, що в умовах незалежної України дані конфесії, зокрема церква АСД, здобули можливість інституалізації у формі деномінацій. Відповідно,

отримання офіційного деномінаційного статусу дало цим релігійним спільнотам можливість розвитку, щоб стати частиною українського громадянського суспільства, активним учасником соціополітичних процесів.

Одна із дослідниць В. Куриляк здійснює огляд низки богословських питань, які виникали у середовищі адвентистських громад України в роки незалежності [214]. Авторка аналізує причини виникнення та розвитку дискусійних, звертає увагу на апологетичні праці керівництва Церкви АСД та церковних богословів як відповідь на ситуації, що мають місце в адвентистських осередках.

В іншій публікації науковиця порушила питання соціальної інтеграції пізньопротестантських конфесій у роки незалежної України [205], визначивши напрямки діяльності протестантів серед населення, а саме: благодійність, центри реабілітації осіб залежних від алкоголю та наркотиків, різноманітні соціальні проекти для малозахищених верств суспільства. В. Куриляк зазначає: пізньопротестантські течії України активно розвиваються, стають більш відкритими до світу та входження у життя суспільства.

Матеріал «Адвентистські ресурси – тези» становить собою список дисертацій на тему «Вивчення історії та культури адвентистів» [205]. Цей список поділений на групи: 1) Загальна та регіональна адвентистська історія; 2) Міллерити і рання адвентистська історія; 3) Міжрасові відносини; 4) Теологічна історія адвентистів сьомого дня; 5) Освіта; 6) Місіологія; 7) Соціологічні підходи; 8) Вивчення особистості та життя Еллен Уайт; 9) Церква АСД в Африці; 10) Гендерні виклики в адвентистській історії; 11) адвентисти на війні; 12) адвентистські відгалуження.

Варто зазначити, що просвітницький проект «Адвентистська бібліографія» містить список статей, книг та дисертацій з історії адвентизму в незалежній Україні, який започаткував професор Максим Балаклицький. Однією з таких є стаття під назвою: «Духовний ріст людини за рахунок виконання принципів здорового способу життя» [197], де авторка порушує тему впливу дотримання або недотримання принципів здорового способу життя на духовний розвиток

особистості. У доробку розкривається поняття «духовність» та «здоровий спосіб життя», аналізується зв'язок між способом життя та його впливом на духовний стан індивіда. У результаті зроблено висновок: дотримання принципів здоров'я здебільшого позитивно впливає на духовний та моральний розвиток людини, а недотримання – призводить до послаблення роботи мозку та пониженню рівня моральних цінностей людини.

Ставлення адвентистів до військової служби порушує В. Хулберт в англomовній статті «Погляд «друзів» на адвентистів та військову службу: біблійні, історичні та етичні перспективи» [542]. Автор зазначає: недавня конференція з цього приводу не зустріла одностайних поглядів на тему участі адвентистів у збройних силах, зокрема у служінні військовим капеланом. У науковій праці проаналізовано книгу, яка висвітлює це питання з історичного, біблійного та етичного боку. Окрім того, дослідник опрацював уривки зі Старого та Нового Завітів та порушив питання для роздумів, які повинен розглянути кожен адвентист, який планує служити у збройних силах.

Тему лідерства в українському протестантизмі вивчає Г. Мєренков, поділяючи його на дві сфери: прагматичні дії та концептуальні ідеї [241]. До першої категорії автор відносить соціальну роботу, волонтерство та вуличний активізм. До другої категорії – погляд протестантів на політичний, економічний та культурний розвиток. При цьому дослідник аналізує низку праць, у яких висвітлюються концептуальні ідеї протестантизму.

Окрім того, Г. Мєренков досліджує соціально-благодійну діяльність протестантських церков, зокрема церкви АСД у часи незалежності України [245]. Ним схарактеризовано аспекти схожості та відмінності між світською та церковною харитативною діяльністю. Зокрема, визначено: благодійність протестантських церков ґрунтується на світоглядній концепції, яка виходить з принципу «люби ближнього, як самого себе». Зрозуміло, що мета такої діяльності виходить за межі звичайного прагнення збільшення кількості членства своєї деномінації і показу суспільству своєї доброчинності. Причиною цього є вічні принципи, які закладені в основу соціального богослів'я

протестантських церков. Автор наголошує на тому, що назрівала необхідність протестантським лідерам брати участь не лише в харитатичній діяльності, а більш активно висловлювати свої думки в публічній, управлінській та політичній сферах заради розбудови та розвитку української держави.

Дисертація В. Шевчук присвячена опису діяльності церкви АСД на території Західної України у складі Речі Посполитої в період 1919–1939 рр [468]. Окрім цих дат, у роботі згадується 2017 рік, коли його, згідно з указом Президента України, було проголошено ювілейним роком з приводу 500-річчя Протестантської Реформації. Зазначено, що ця подія стала приводом для плідної наукової діяльності, а саме: проведено низку наукових конференцій, здійснено наукові дослідження та опубліковано праці, присвячені історії вивчення протестантизму, зокрема й адвентизму сьомого дня. У цих заходах також брали участь науковці з церкви АСД.

Одними з найсучасніших у цій сфері праць є дослідження О. Спис та К. Кампен [168]. Остання описала принципи розвитку особистості, закладені в діяльності освітніх закладів церкви АСД. Авторкою розглядається розвиток фізичної, духовної, соціальної та розумової сфер життя особистості. Нею визначено: фізичний розвиток учнів та студентів в адвентистських освітніх закладах забезпечується завдяки інтегрованому в освітній процес восьми принципів здорового способу життя, духовна сфера студентів підтримується участю в богослужіннях та заняттях з вивчення Біблії, інтелектуальний розвиток учнів здійснюється завдяки постійному процесу оновлення освітньої бази та слідування за виконанням вимог рівня якості в освітніх закладах церкви АСД. Соціальна складова життя особистості розвивається з огляду на залучення учнів та студентів до різноманітних волонтерських та соціальних проектів церкви АСД.

Науковий доробок О. Спис зосереджений переважно на описі ролі соціального служіння сучасних пізньопротестантських парацерковних організацій задля розбудови українського суспільства [393]. Автор серед іншого наголошує на діяльності протестантських організацій та проблемі подолання

сирітства в Україні. Підмічено, що найпотужнішою громадянською структурою є Альянс «Україна без сиріт». Ця всеукраїнська організація була заснована протестантами і на сьогодні об'єднує чималу кількість християнських спільнот. До Альянсу належить низка установ та організацій церкви АСД в Україні, а саме: Український гуманітарний інститут, медіа-група «Надія», Міжнародний благодійний фонд «Крок з надією», ВБФ «Краще життя», ADRA Ukraine, Християнський адвентистський медичний центр «Angelia».

Отже, як бачимо, український протестантизм, зокрема адвентизм, став предметом досліджень багатьох українських учених, які аналізували його в різних проявах. Більша частина праць є історичними. Автори, у першу чергу, досліджують особливості розвитку, становлення та стану протестантських течій в Україні в різні періоди: від зародження до сучасності, їхню роль у процесі збереження національних культурних традицій, сприяння толерантному ставленню та релігійній терпимості в суспільстві, з'ясовують її місце серед інших конфесій. Окрім того, різні складові, як-то: ставлення до екологічних проблем, комунікативна, медійна, культурно-освітня, політична, гендерна, військова, соціально-благодійна діяльність – вказують на різнобічність протестантської церкви, її активності у вирішенні багатьох питань, задіяності фактично у всіх сферах життя, що вказує на невіддільність Адвентистської церкви та її парафіян від українського суспільства.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерела, використані в дисертації, можна поділити на дві великі групи. До першої групи джерел слід зарахувати наукові, як-то: монографії, дисертації, статті релігієзнавців та інших дослідників у наукових журналах тощо. Докладно їхній огляд зроблено в пункті «Історіографія проблеми». Це праці таких відомих релігієзнавців, як Яроцький П., Колодний А., Любашенко В., Горохолінська І., Іванкова-Стецюк О., Кислий А., Кундеренко І., Санніков С., Христокін Г., Шкіль С., Чорноморець Ю. тощо.

Праці Горохолінської І., зокрема дисертація «Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс» [107], досліджують процеси демаркації між секулярним і постсекулярним у сучасному релігійному середовищі через призму філософії та богослов'я. Авторка аналізує трансформації релігійності в умовах постсекулярного суспільства, зокрема нові форми взаємодії релігії із секулярним світом. Ці дослідження є цінними для вивчення протестантизму в контексті змін, пов'язаних із секуляризацією та новими викликами релігійної ідентичності в постсекулярну епоху.

У дисертації Іванкової-Стецюк О. «Концептуалізація змін організаційних форм релігійного життя: український контекст» [159] досліджено трансформації релігійного життя в Україні, зокрема зміни в організаційних структурах релігійних спільнот. Авторка аналізує вплив суспільно-політичних і культурних змін на розвиток релігійних організацій, а також особливості їх адаптації до сучасних викликів. Це дослідження є важливим у контексті протестантизму, адже висвітлює специфіку організаційних форм і стратегії їхнього розвитку в умовах пострадянського суспільства.

Дисертація Кислого А. «Соціальний ідеал у сучасній християнській думці» [172] присвячена концепції соціального ідеалу в християнській теології та релігієзнавстві, аналізуючи її розвиток та актуалізацію в сучасному суспільстві. Автор розглядає, як християнська думка реагує на соціальні виклики, формуючи моделі гармонійного суспільства, та приділяє увагу різним християнським традиціям, включаючи протестантську. Це дослідження є релевантним для аналізу протестантизму, оскільки висвітлює теологічні основи соціального служіння та бачення суспільного ідеалу в рамках цієї конфесії.

Дисертація Кундеренка І. «Принципи розвитку якості освіти в духовних закладах вищої освіти України (на прикладі закладів освіти Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів)» [195] містить аналіз підходів до підвищення якості освіти в духовних навчальних закладах. Автор досліджує специфіку організації освітнього процесу, акцентуючи увагу на богословських

зкладах, пов'язаних із протестантською традицією, зокрема євангельськими християнами-баптистами. Праця є цінним джерелом для вивчення протестантизму в Україні, оскільки висвітлює освітню діяльність релігійних спільнот та їхній внесок у формування богословської освіти.

У дисертації Мокієнка М. «П'ятидесятництво: особливості богословської та соціальної ідентифікації» [260] досліджено теологічні засади й соціокультурні особливості п'ятидесятницького руху. Автор аналізує, як п'ятидесятництво формує свою ідентичність у богословському та суспільному вимірах, зокрема в українському контексті. Особлива увага приділяється взаємодії п'ятидесятницьких спільнот із суспільством та їхньому впливу на соціальні процеси. Праця є ключовим джерелом для дослідження протестантизму, оскільки висвітлює одну з найбільш динамічних протестантських течій у її теологічному та соціальному вимірі.

Дисертація Рязанцевої Т. «Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації» [360] досліджує принципи та підходи до освітнього процесу в євангельських навчальних закладах, акредитованих ЄААА. Авторка аналізує богословські засади, що лежать в основі навчання і виховання, а також їхній вплив на формування релігійної ідентичності студентів. Це дослідження є важливим для вивчення протестантизму, оскільки розкриває роль освітніх інституцій у підтримці і поширенні євангельських традицій у регіоні Євразії.

Монографія Саннікова С. «Феномен водного хрещення у контексті сучасної баптистської сакраментології» [370] присвячена богословському аналізу водного хрещення як ключового елементу віровчення і практики баптистських спільнот. Автор досліджує сакраментологічні аспекти хрещення, їхній розвиток у сучасній баптистській теології та взаємозв'язок із богословською традицією інших християнських конфесій. Ця праця є цінною для вивчення протестантизму, оскільки розкриває теологічну і практичну значущість водного хрещення в ідентичності баптистських громад.

В дисертації Смуся А. «Релігійний контент християнського спрямування в сучасному українському телепросторі» [386] проаналізовано особливості висвітлення християнських тем у медіа, зокрема на українському телебаченні. Автор досліджує зміст, форми подачі та вплив релігійного контенту на аудиторію, акцентуючи увагу на його функціях і місці в сучасному інформаційному середовищі. Праця має значення для вивчення протестантизму, оскільки висвітлює медійне представлення протестантських спільнот і їхню участь у створенні християнського телепродукту в Україні.

У дисертації Тацяна Р. «Миротворчий потенціал сучасної протестантської теології в Україні» [406] досліджено можливості та роль протестантської теології в процесах миротворення в Україні, зокрема в контексті постконфліктного відновлення. Автор аналізує теологічні основи миротворчої діяльності протестантських спільнот, їх вплив на суспільні процеси і міжрелігійний діалог. Це дослідження є важливим для розуміння соціальної та культурної ролі протестантизму в Україні, особливо в аспекті його миротворчого внеску в сучасні соціальні виклики.

У дисертаційному дослідженні Христокіна Г. «Методологія православної теології в її парадигмальних трансформаціях» [448] досліджує еволюцію методологічних підходів у православній теології, зокрема в контексті її адаптації до сучасних парадигмальних змін. Автор аналізує трансформації в теологічній думці та релігієзнавстві, вивчаючи взаємодію між традиційними методами і новими підходами до богословських та релігієзнавчих питань. Хоча праця фокусується на православ'ї, вона може бути корисною для дослідження протестантизму в контексті порівняння методологічних змін у християнських конфесіях.

Дисертація Шкіль С. «Трансформації ідейно-політичної риторики Російської Православної Церкви на початку XXI століття» [472] представлено зміни в риторичних стратегіях та політичній позиції Російської Православної Церкви в умовах пострадянської реальності. Авторка аналізує, як ідеї релігійної риторики використовуються для підтримки політичних ідеологій та державної

влади, а також роль церкви в формуванні національної ідентичності в Росії. Хоча робота фокусується на православ'ї, вона може бути корисною для порівняння з релігійною риторикою протестантських церков у пострадянських країнах, включаючи Україну, з огляду на взаємодію релігії та політики.

Також серед дисертацій, присвячених пізнім протестантам загалом, низка дослідників приділили увагу процесам, що відбувалися в українському адвентизмі. Окрім того, діяльність Церкви АСД в Україні академічно досліджували й самі адвентисти. У першу чергу згадаємо праці адвентистських істориків, зокрема Миколи Жукалюка. Сучасні процеси в адвентизмі досліджували Чернушка І., Сітарчук Р., Балаклицький М. та інші.

Монографія Соловія Р. «Феномен Виникаючої церкви у контексті теологічних та еклезіологічних трансформацій у сучасному західному протестантизмі» [387] містить аналіз діяльності новітніх рухів та тенденції в протестантських церквах Західного світу, зокрема феномен виникаючої церкви (emergent church). Автор аналізує теологічні та еклезіологічні зміни, які відбуваються в контексті цих рухів, а також їхній вплив на традиційні структури протестантизму. Праця є важливим джерелом для розуміння сучасних трансформацій у протестантизмі, зокрема в аспектах організації церкви та її місії в сучасному суспільстві.

Дисертація Синього В. «Сучасне християнське лідерство в освіті» досліджує принципи та моделі християнського лідерства в освітній сфері. Автор аналізує роль богословських основ у формуванні лідерських якостей та визначає специфіку впливу християнських цінностей на освітній процес. Особливу увагу приділено сучасним викликам і тенденціям у підготовці лідерів у християнських навчальних закладах. Праця є релевантною для вивчення протестантизму, оскільки висвітлює роль протестантської традиції у формуванні лідерства в освіті [377].

У кандидатській дисертації Меренкова Г. «Соціальна і громадянська активність пізньопротестантських церков у незалежній Україні як наслідок переосмислення своєї євангельської місії» [247] приділено значну увагу

адвентистам сьомого дня, зокрема праналіовано активність адвентистів в період незалежної України в соціальній та громадянській сферах. Автор досліджує, як адвентистські громади переосмислили свою євангельську місію в умовах незалежної України, акцентуючи увагу на їхній участі у соціальних та громадських ініціативах. Це дослідження підкреслює важливість адвентизму в контексті пізньопротестантських церков та його внесок у громадське життя країни, а також роль цієї течії в формуванні нових соціальних і громадянських цінностей серед українських протестантів.

Слід зазначити, що більшість академічних дослідників приділяє увагу історії церкви, а також соціальній та політичній позиціям українських адвентистів, утім, окремі дослідження присвячені місіології, екологічній теології, теології здоров'я, медіасфері. Оскільки академічні джерела торкаються різних тем, вони закладають методологічну базу і є цінними для усіх розділів даної дисертації.

Другу велику групу джерел складає публіцистика, тобто журналістські матеріали, що тим чи іншим чином висвітлюють позицію та діяльність адвентистів сьомого дня щодо тем, які нас цікавлять у рамках дисертаційного дослідження. Серед цих джерел – заяви керівників Церкви АСД, інтерв'ю з адвентистськими лідерами й іншими представниками церкви, повідомлення у ЗМІ про факти, пов'язані з діяльністю адвентистів. Хоча ці джерела є публіцистичними, вони містять багато фактичного матеріалу і тієї деталізованої інформації, яку неможливо охопити в академічних виданнях, що постійно оновлюється й демонструє життя церкви, її пульс. У більшості розділів і пунктів дисертації використовувалась інформація з публіцистичних джерел відповідно до окреслених тем.

Зокрема, щодо пункту офіційні позиції держави та церкви щодо їхніх взаємин були використані матеріали із сайту Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО). Серед матеріалів ВРЦіРО, які допомагають створити цілісну картину, є інформація про діяльність релігійних організацій в Україні [6]; звіти про свободу віросповідання [430; 419]; повідомлення в ЗМІ про

зустрічі керівників районних або обласних державних установ і лідерів помісних церков АСД, ознайомлення посадовців з діяльністю церковних інституцій [272; 102].

Розробляти пункт ставлення церкви адвентистів сьомого дня в Україні до політичної діяльності допомогли, серед іншого, такі матеріали, як публікації, присвячені трансформації поглядів протестантських церков щодо своєї ролі в розбудові української держави. Зокрема, стаття В. Манжули «Протестантизм в Україні 2014 рік: події, тенденції, виклики, перспективи». Автор вважає, що процес змін в Україні є незворотним, наголошує на тому, що війна породила серед протестантів великий сплеск патріотичних настроїв, волонтерської діяльності, капеланського служіння. Адвентисти, які є або були депутатами чи посадовими особами місцевих органів влади, тобто пов'язали свою діяльність з політичною сферою та сферою управління [372; 119], в інтерв'ю висловлюються про своє бачення розвитку країни та коментують поєднання адвентистських принципів із політичною діяльністю на власному досвіді.

Пункт особливості виконання військової служби вірян ЦАСД був побудований на наступних матеріалах: статті правозахисників, де розглядається питання альтернативної служби, публікації, у яких згадуються ініціативи Церкви АСД й роз'яснення від представників Генерального штабу України [285; 467]; коментарі адвентистських служителів та публіцистів стосовно воєнного стану або призову на військову службу [90; 440; 558]; інтерв'ю з адвентистами, які були призвані на службу в АТО [374]; англomовні матеріали про ставлення адвентистів до військової служби [542].

Для пункту про реакції українських адвентистів на Євромайдан ми обрали дослідження релігієзнавців про стан розвитку релігійних організацій в Україні за відповідний період, статті про реакцію протестантів щодо згаданих подій [179; 104]; звернення лідерів Церкви АСД щодо політичної ситуації, пов'язаної з Євромайданом, Революцією гідності та подальшими подіями [35; 14].

Публікаціями, використаними для написання підрозділу у пункті про зміст, функції та практики соціального вчення церкви АСД в Україні, є такі:

коментарі релігієзнавців та представників церков щодо соціальної активності протестантів в Україні [133]; повідомлення про соціальні заходи, проведені адвентистами в тих чи інших населених пунктах України [211]; численні публікації, що звітують про факти благодійної допомоги, наданої адвентистами громадянам, які її потребують [23]. Варто зазначити, що більшість таких публікацій знаходиться на офіційному сайті Церкви АСД, однак про соціальні практики адвентистів повідомляють і позаадвентистські видання.

Для написання розділу про образ та імідж Церкви Адвентистів сьомого дня в засобах масової інформації ми спираємося, крім іншого, на інтерв'ю з релігієзнавцем Людмилою Филипович у ЗМІ щодо того, як сприймається Церква АСД з позиції професійного дослідника [231]; заяви Церкви АСД з критикою викривленого висвітлення діяльності адвентистів у ЗМІ [295]; публічні заяви Церкви АСД щодо соціально значущих подій [454] (подібні заяви свідчать про небайдужість адвентистів до суспільного життя, тож цим самим створюють у ЗМІ образ адвентистів як таких, що зацікавлені реагувати на ті чи інші події); згадки про адвентистську церкву в ЗМІ з певною оцінкою від світських посадовців або інших осіб, не пов'язаних з протестантизмом [182].

Пункт про адвентистські мас-медіа в Україні розроблявся у тому числі з використанням наступних груп джерел: дослідження, присвячені протестантським, в тому числі й адвентистським медіа [443]; публікації про проекти адвентистського телеканалу «Надія» [447], а також інші медійні проекти та ініціативи адвентистів [248; 283], матеріали про організацію діяльності їхніх медійників [22; 134].

До таких пунктів, як напрями гуманітарної діяльності АДРА в Україні та проектна діяльність АДРА в Україні, відібрані матеріали про функціонування організації на релігійних оглядових сайтах, у світських ЗМІ та на офіційних сайтах установ, зокрема сайті Міністерства оборони України. У цих джерелах йдеться про окремі факти й розміри гуманітарної допомоги, наданої агентством українським громадянам [127]; про звіти АДРА в Україні за певний період часу [144]; про механізми роботи агентства, проекти та планування [74; 13; 61].

Праці, що допомогли у розробці пункту інтеграції сімейних цінностей в українське суспільство ЦАСД (дошлюбне консультування), є такі: ті, що повідомляють про різноманітні церковні проекти, пов'язані із сім'єю [20; 80]; повідомлення про діяльність адвентистських активістів у контексті полеміки з ЛГБТ-ідеологією [257]; інтерв'ю із захисниками сімейних цінностей на сайті Церкви АСД, що є адвентистами або друзями адвентистів з інших церков [356].

В основу пункту про політику управління фінансами на особистісному рівні були покладені серед іншого публікації про діяльність Асоціації адвентистів-бізнесменів, про роботу їхнього комітету, принципи відбору проектів та їх фінансування [310; 184]; про інші професійні об'єднання всередині церкви, які тією чи іншою мірою пов'язані з трудовою та фінансовою етикою [437]; матеріали про досвід окремих адвентистів-підприємців [170].

У розробці пункту «Освітня діяльність ЦАСД в Україні: школи, інститути» використовувались такі праці: матеріали про діяльність, студентське життя та досягнення Українського гуманітарного інституту, створеного адвентистами [436; 77; 116], конференції, наукові проекти [18; 132]; публікації, що містять факти про адвентистські школи [148; 83]; публікації про інші освітні проекти адвентистів, богословські, дослідницькі тощо [21; 433].

В основу досліджень шостого розділу при характеристиці поняття адвентистський бюрократизм у контексті опису культури богослужіння й церковного спілкування, реакція на теологічні виклики використовуються переважно джерела з сайту Церкви АСД, що інформують вірян про теологічні проблеми сучасної церкви і методи їх вирішення [214]. Отже, джерельна база нашої дисертаційної роботи опирається на фундаментальні роботи українських релігієзнавців і різномовні емпіричні матеріали з медійних ресурсів й офіційних сайтів відповідних організацій та інституцій.

1.3. Теоретико-методологічні засади релігієзнавчого аналізу трансформаційних процесів у Церкві АСД

Методологія дослідження

Вивчення трансформаційних процесів у релігійних інституціях вимагає застосування адекватних методологічних підходів, що дозволяють охопити динаміку змін та виявити їхні причинно-наслідкові зв'язки. У цьому дисертаційному дослідженні, присвяченому трансформації Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні у період незалежності (1991–2024 роки), провідним та системоутворюючим методом виступає історико-генетичний метод [128, с. 6–7]. Цей підхід є ключовим для розкриття сутності досліджуваної проблематики, оскільки він дозволяє простежити генезис, становлення та подальший розвиток Церкви АСД як соціального, культурного та релігійного феномена в умовах кардинальних суспільних і політичних змін [147].

Історико-генетичний метод дав змогу здійснити послідовний аналіз етапів та окремих напрямів діяльності і функціонування Церкви АСД, починаючи з моменту здобуття Україною незалежності та завершуючи актуальним періодом повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Завдяки цьому методу вдалося не лише описати фактичні зміни, але й розкрити глибинні причини та фактори [147], що зумовили трансформації в конфесійній ідентичності, державно-церковних відносинах, соціальному служінні та публічному іміджі Церкви. Зокрема, застосування цього методу дозволило чітко простежити:

- Вихід Церкви АСД з напівлегального радянського статусу та її адаптацію до нових правових і суспільних реалій незалежної України (ранній період) [484].
- Поступове формування окремої «української адвентистської» ідентичності, що кульмінувало у розриві зв'язків з російським релігійним простором та українізації адміністративних і культурних практик (кризовий/воєнний період) [555].
- Трансформацію громадянської позиції від суворої аполітичності до диференційованої, помірно патріотичної риторики та активної участі у

суспільно-державному діалозі, особливо під час Революції Гідності та повномасштабної війни [554].

- Розширення ландшафту соціального та гуманітарного служіння, що трансформувалося від локальних ініціатив до масштабних операцій національного рівня (зокрема, діяльність «ADRA Україна») [552].

В рамках історико-генетичного методу було застосовано принцип історизму, який забезпечив цілісну реконструкцію трансформаційної динаміки Церкви АСД у нерозривному зв'язку з конкретними історичними умовами, взаємодією релігії, держави та суспільства. Це дозволило уникнути фрагментарності в аналізі та вибудувати комплексне розуміння змін як наслідку довготривалого процесу адаптації [198] та відповіді на зовнішні та внутрішні виклики.

При цьому, розуміючи багатовимірний характер релігійних трансформацій, дослідження інтегрувало міждисциплінарний підхід [233], що дозволив поєднати інструментарій релігієзнавства, історії, соціології, психології та культурології. Інші методи, такі як порівняльно-аналітичний [362], соціологічний [297] (зокрема, використання кількісних даних опитувань для фіксації змін у ціннісних орієнтаціях), структурно-функціональний [139], кореляційний та факторний аналіз [495], виступали як доповнюючі інструменти, що поглиблювали розуміння окремих аспектів трансформаційних процесів, виявлених завдяки історико-генетичному підходу. Застосування методів із різних галузей гуманітарних дисциплін дозволило кількісно та якісно оцінити результати змін, які були ідентифіковані та простежені в часі. Таким чином, історико-генетичний метод став тією методологічною віссю, навколо якої вибудовувався весь аналіз, дозволивши розкрити не лише «що» трансформувалося, а й «як» та «чому» відбувалися ці зміни в Церкві Адвентистів Сьомого Дня в Україні протягом періоду незалежності.

Методологія цього дослідження спрямована на глибокий аналіз трансформації соціальної діяльності, політичної теології та внутрішніх структур Церкви Адвентистів Сьомого Дня (ЦАСД) в Україні у відповідь на сучасні

виклики, зокрема триваючу війну, еволюцію гендерних питань та наслідки пандемії COVID-19. Дослідження також прагне з'ясувати, як ці зміни вплинули на публічний імідж ЦАСД та її роль у суспільстві [316].

Також актуальність дослідження ґрунтується на унікальному контексті пострадянської України, де після 1991 року відбулося значне релігійне відродження та диверсифікація [410]. ЦАСД, відновившись після десятиліть державного атеїзму, усвідомила нагальну потребу у формуванні організаційних осередків та активній участі у суспільному житті [484].

Повномасштабне вторгнення у 2022 році стало каталізатором значних змін у публічній позиції та діяльності ЦАСД, змусивши її переосмислити свою роль та продемонструвати релевантність і моральний авторитет в умовах національної кризи [555]. Яскравими прикладами є перехід каналу Норе Channel Ukraine від політики «без політики» до «відкритої і чіткої політичної позиції» проти російської агресії [554], а також активна гуманітарна діяльність Адвентистського Агентства Допомоги та Розвитку (ADRA) Україна, що стало фактично основним публічним представництвом ЦАСД у наданні допомоги [553]. Ця динамічна взаємодія між історичним контекстом, теологічними принципами та прагматичними відповідями на зовнішні тиски призвела до прискореної інституційної адаптації та переходу ЦАСД від закритої спільноти до публічного соціального діяча.

Також для реалізації дослідницької мети, яка полягає у розумінні не лише що робить ЦАСД, а й як вона поєднує через комунікацію свою місію та цінності, а також які значення ці комунікації конструюють у контексті українського суспільства, обрано Критичний Дискурс-Аналіз (КДА) [405]. КДА є оптимальним методом, оскільки він досліджує, як використання мови (дискурс) формує та формується соціальними структурами, владними відносинами та ідеологіями [481]. Цей підхід дозволяє не просто описувати тексти, а й інтерпретувати та пояснювати соціальні та політичні наслідки комунікації. Враховуючи чутливий та суперечливий характер таких тем, як війна, релігійна свобода та соціальне служіння в Україні, КДА забезпечує необхідну критичну

лінзу для виявлення прихованих припущень, динаміки влади та потенційних суперечностей у дискурсі церкви [481].

Теоретично, КДА розглядає мову не як нейтральний засіб, а як соціальну практику, що конструює та взаємодіє із соціальною реальністю, підкреслюючи роль дискурсу у відтворенні або оскарженні владних відносин, ідеологій та соціальної нерівності [176]. У КДА дозволяє досліджувати, як релігійна мова формує духовний досвід, структурує вірування та впливає на суспільні ролі, що особливо корисно для розуміння адаптації релігійних організацій до зовнішніх тисків [455].

При цьому важливо інтегрувати концепцію цілісного життя («Дух – розум, Душа – емоції, Тіло – потреби») в аналітичні рамки КДА [206]. Це дозволить дослідити, як ці три виміри відображаються та взаємодіють у дискурсі ЦАСД. Аналіз «Духу – розуму» включатиме вивчення теологічних обґрунтувань, доктринальних змін, раціональних аргументів та інтелектуальних інтерпретацій, що формують офіційну позицію церкви. Дослідження «Душі – емоцій» зосередиться на емоційно забарвленій лексиці, наративах співчуття, солідарності, надії, а також вираженні внутрішніх напружень чи конфліктів у комунікаціях. Нарешті, аспект «Тіла – потреб» охоплюватиме дискурс, що стосується практичної соціальної допомоги, задоволення матеріальних потреб через ADRA, адаптації до фізичних викликів (пандемія, війна), а також політики щодо тілесних питань (гендер, альтернативна служба) [208]. Такий інтегрований підхід дає змогу побачити, як релігійні вірування комунікуються та як вони впливають на соціальні дії, розкриваючи динамічне переосмислення ідентичності ЦАСД та її роль як морально-соціальної сили в суспільстві.

Для структурованого аналізу застосовується тривимірна модель Фейрклафа [359], яка включає взаємопов'язані етапи: опис, інтерпретація та пояснення. На етапі опису (аналізу тексту) увага зосереджується на лінгвістичних особливостях: лексиці, граматиці, когезії та структурі тексту. Це передбачає виявлення конкретних слів, фраз, риторичних прийомів та наративних моделей [359]. Наприклад, аналізуватиметься лексика та риторика в

офіційних заявах «ADRA Ukraine», таких як «допомога без винятку», а також досліджуватиметься зміна мови мовлення Hope Channel на українську та використання терміну «духовний фронт». У контексті «цілісного життя», цей етап дозволить виявити, як мова відображає баланс або домінування «розуму», «емоцій» чи «потреб» у конкретних повідомленнях.

Етап інтерпретації (дискурсивної практики) досліджує процеси створення та сприйняття тексту. Він передбачає розгляд того, хто створив текст, для кого, за яких обставин, і як він може бути інтерпретований різними аудиторіями. Тут аналізуватимуться наміри Hope Channel Ukraine у висвітленні війни, включаючи моральну оцінку агресії та протидію дезінформації. Також буде інтерпретовано «дисонанс» між гуманітарною допомогою та проповіддю, розуміючи це як прояв внутрішніх стратегічних обґрунтувань церкви. Цей етап покаже, як церква намагається інтегрувати «духовні» аспекти (розум, емоції) зі своїми «тілесними» соціальними діями.

На етапі пояснення (соціокультурної практики) дискурсивна подія пов'язується з ширшими соціальними та культурними структурами, владними відносинами та ідеологіями. Метою є пояснення, чому виникають певні дискурси, чиї інтереси вони обслуговують, і як вони сприяють соціальному відтворенню або зміні. Наприклад, буде пояснено, як позиція ЦАСД щодо альтернативної служби відображає її теологічні переконання та правові колізії в Україні, а також як її соціальне служіння сприяє подоланню стереотипів та зміцненню її іміджу в суспільстві. Аналіз трансформації церкви від більш закритої спільноти до публічного соціального актора покаже, як інтегруються принципи «цілісного служіння» в її соціальну місію, що може свідчити про відмову від суто спіритуалістичної позиції на користь більш цілісних моделей.

Для всебічного КДА буде застосовано цілеспрямований підхід до вибірки джерел, що відображають різноманітні дискурсивні представлення діяльності ЦАСД. Джерела включатимуть офіційні заяви та доктринальні документи ЦАСД (з офіційних веб-сайтів, програмні заяви з соціальних питань, теологічні позиції щодо соціальної доктрини, загальних вірувань, гендерних питань, COVID-19, а

також, за наявності, внутрішні комунікації); медіа-матеріали (новинні репортажі, прес-релізи, статті з церковних ЗМІ, загальне висвітлення діяльності ЦАСД); академічні статті та звіти (наукові аналізи історії ЦАСД, її соціального впливу, політичної теології та відповідей на кризи); та правові документи (закони та судові рішення, що стосуються свободи віросповідання, альтернативної служби та прав релігійних організацій в Україні). Цілеспрямований вибір текстів, багатих на релевантний дискурс, здійснюватиметься з урахуванням ключових періодів (до 2014, 2014-2022, після 2022), конкретних подій (запуск «Марафону НАДІЇ», великі кампанії ADRA) або певних типів документів. Різноманітність джерел забезпечить комплексний аналіз, що охоплюватиме складність функціонування релігійної організації в динамічному суспільстві.

Процедура аналізу даних базуватиметься на покроковому підході відповідно до моделі Фейрклафа. Підготовчий етап включатиме ознайомлення з матеріалом та початкове тематичне кодування для виявлення повторюваних тем та дискурсивних стратегій. На етапі дескриптивного аналізу тексту буде проведено лексичний, граматичний, синтаксичний, риторичний та наративний аналіз.

Етап інтерпретації дискурсивної практики передбачатиме контекстуалізацію текстів, аналіз їх виробництва та рецепції, а також виявлення дискурсивних стратегій, що використовуються церквою для досягнення своїх цілей.

На етапі пояснення соціокультурної практики буде встановлено зв'язок дискурсивних практик з ширшими соціальними структурами, проведено ідеологічний аналіз та виявлено зміни й трансформації в дискурсі, що відображають еволюцію ЦАСД від закритої спільноти до публічного соціального актора.

Цей покроковий процес дозволить конкретно розкрити глибинні аспекти трансформації ЦАСД, демонструючи, що дискурс церкви є не просто відображенням її вірувань, а динамічним інструментом для навігації складними

соціально-політичними реаліями, утвердження її морального авторитету та забезпечення її подальшої присутності та зростання в Україні.

При проведенні дослідження буде дотримано принципів об'єктивності, неупередженості та поваги до релігійних переконань. Метою є аналіз релігійного дискурсу, а не підтвердження чи спростування релігійних вірувань. Враховуючи чутливість теми, особливо питань, пов'язаних з війною, альтернативною службою та травмою, буде забезпечено прозорість аналітичної лінзи КДА [176], зберігаючи при цьому повагу до досліджуваної релігійної спільноти. У разі використання інтерв'ю або особистих свідчень, буде гарантовано анонімність та конфіденційність учасників, а дані представлятимуться точно та контекстуально, уникаючи спотворення.

Незважаючи на потужність КДА, метод має певні обмеження [571]. Це включає суб'єктивність інтерпретації, що вимагає прозорості та обґрунтованості аналітичних кроків, потенційно обмежений доступ до внутрішніх церковних документів або чутливих комунікацій та часові рамки дослідження, що можуть обмежувати пряме спостереження за всіма соціальними діями або довгостроковими наслідками. Визнання цих обмежень є важливим для академічної чесності та веде до визначення майбутніх напрямків дослідження.

Запропоноване дослідження із застосуванням методу КДА забезпечує міцну основу, а майбутні наукові праці можуть поглибити та розширити розуміння того, як релігійні організації, такі як ЦАСД, орієнтуються та сприяють суспільним змінам у складних умовах. Перспективними напрямками є порівняльний аналіз відповідей ЦАСД в Україні з її діяльністю в інших зонах конфлікту або пострадянських державах, а також дослідження рецепції дискурсу через якісні інтерв'ю з членами церкви, лідерами та зовнішніми зацікавленими сторонами. Також можливе глибше занурення в конкретні виклики, такі як довгострокові наслідки судових справ щодо альтернативної служби або еволюціонуючі теологічні інтерпретації гендерних ролей в українському контексті.

Висновки до першого розділу

За результатами дослідження першому розділу можна зробити наступні висновки, що охоплюють історіографію, джерельну базу та теоретико-методологічні засади дослідження. Вивчення історії та діяльності ЦАСД в Україні є відносно новим напрямом, який активно розвивається після здобуття Україною незалежності та прийняття закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Контент-аналіз засвідчив значну кількість публікацій (887 за 2005–2024 рр.), що підтверджує репрезентативність обраного напрямку дослідження, особливо в галузях релігієзнавства, соціології та культурології. Український адвентизм став об'єктом багатопланових досліджень, які висвітлюють його розвиток від зародження до сучасності, роль у збереженні національних культурних традицій, сприяння толерантності та місця серед інших конфесій. Багатогранність діяльності ЦАСД (екологія, комунікації, медіа, освіта, політика, гендер, військова служба, соціально-благодійна робота тощо) свідчить про тісну інтегрованість церкви та її вірян в українське суспільство й активну участь у багатьох сферах життя.

Джерельна база поділяється на дві основні групи, а саме наукові праці – монографії, дисертації та статті провідних українських релігієзнавців, істориків і соціологів (зокрема, П. Яроцького, В. Любашенка, М. Жукалюка, І. Чернушки, Р. Сітарчука, М. Балаклицького, Г. Меренкова та ін.). Ці академічні джерела формують методологічну основу й забезпечують ґрунтовний аналіз історії, соціально-політичної позиції, місіології, екологічної теології, теології здоров'я та медіаприсутності адвентизму в Україні.

Публіцистичні матеріали, такі як заяви керівництва ЦАСД, інтерв'ю з церковними лідерами, діяльність телеканалу «Надія», повідомлення ЗМІ про діяльність адвентистів тощо. Сюди також належать матеріали Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, звіти ADRA Ukraine, публікації про соціальні ініціативи, освітню роботу та реакцію на суспільно-політичні події (Євромайдан, військова служба, війна тощо). Вони надають фактичну інформацію та відображають «пульс» життя церкви у динамічному контексті.

Центральним і системоутворюючим методом, що був застосований в дисертаційному дослідженні став історико-генетичний підхід, який дозволив простежити генезу, становлення й розвиток ЦАСД в умовах суспільних і політичних змін в Україні (з 1991 р. і до повномасштабного вторгнення РФ). Застосування цього методу дало змогу виявити ключові трансформації, а саме перехід ЦАСД від напівлегального статусу до повноцінного функціонування в умовах незалежної України. Формування окремої «української адвентистської» ідентичності, зокрема розрив зв'язків із російським релігійним простором та українізація релігійних практик. Відбулася еволюція громадянської позиції – від суворої аполітичності до помірковано патріотичної риторики та активної участі у суспільно-державному діалозі (особливо під час Революції Гідності та війни). Також відбулося розширення та трансформація соціально-гуманітарного служіння – від локальних ініціатив до масштабних загальнонаціональних проєктів (зокрема через діяльність ADRA Ukraine).

Повномасштабне вторгнення 2022 року стало каталізатором прискорених змін, коли ЦАСД переосмислила свою суспільну роль і продемонструвала моральний авторитет у національній кризі, трансформувавшись від закритої громади до відкритого соціального гравця зі сторони релігійного простору. Для аналізу комунікацій і смислотворення використано критичний дискурс-аналіз (КДА), що дозволяє виявити, як мова формує соціальні структури, владні відносини й ідеології.

Також у межах КДА застосовано тривимірну модель Фейрклафа (опис тексту, інтерпретація дискурсивної практики, пояснення соціокультурної практики), яка дає змогу простежити динамічне переосмислення ідентичності ЦАСД і її ролі як морально-соціальної сили. При цьому забезпечено об'єктивність, неупередженість, повагу до релігійних переконань та прозорість аналітичних процедур, попри обмеження, властиві КДА.

Таким чином, перший розділ засвідчує, що дослідження трансформаційних процесів у ЦАСД в Україні спирається на широку джерельну

базу та комплексну методологію, спрямовану на глибоке розуміння еволюції церкви у відповідь на історичні, соціальні й політичні виклики.

РОЗДІЛ 2. ХОЛІЗМ ТЕОЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ АДВЕНТИЗМУ ЯК УМОВА ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ВІДКРИТОСТІ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ ДО СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

2.1. Теологічний концепт «великої боротьби» як чинник місійної відкритості та замкненості

Вчення Церкви адвентистів сьомого дня розглядає концепцію великої боротьби як головну тему Святого Письма. Лише крізь її призму інші біблійні теми набувають ясності, узгодженості та внутрішньої гармонії. Саме ця концепція вважається відмінною рисою адвентистської теології. Як підкреслює Ентоні Макферсон у своїй дисертації, «велика боротьба – це не просто віра, а центральний організуючий принцип, світогляд і метанаратив адвентизму. Вона є тією загальною ідеєю, в межах якої адвентистська думка вибудовує все вчення, вірування, місії та практики» [569, с. 7–8].

Як метанаратив, тобто як універсальна оповідь, ця концепція структурує бачення світу відповідно до моральних відносин між суспільством і особистістю, минулим і майбутнім, теорією і досвідом [622, с. 182]. У релігійному вимірі вона постає як особливий спосіб усвідомлення і конструювання реальності [395, с. 33]. Змістовно ж концепцію можна визначити так: «велика боротьба пропонує унікальний наративний підхід до проблеми зла, у центрі якого знаходяться космічні політичні та ідеологічні суперечки щодо любові, закону і принципів Божого правління» [569, с. 3].

В адвентистському богослов'ї саме через перспективу великої боротьби розкриваються такі ключові поняття, як Євангеліє, спасіння, праведність, значення служіння у земному святилищі в Старому Завіті, первосвященницьке служіння Христа у небесному святилищі, взаємозв'язок віри і діл у справі спасіння, а також сенс першого та другого приходу Христа. На переконання адвентистів, ті, хто не усвідомлює значення цієї головної теми Біблії,

обмежуються лише частковим розумінням Голгофської жертви, зводячи її виключно до дарування прощення гріхів. Натомість концепція великої боротьби наголошує: значення жертви Христа полягає не тільки у прощенні, але й у відновленні Божого образу в людині через благодать. Інакше кажучи, справжня мета Євангелія – відновлення всього того, що було зруйноване і понівечене гріхом.

Концепція великої боротьби акцентує на протистоянні між Богом і сатаною щодо найкращого плану існування для розумних істот у всесвіті. Бог як Творець довів, що життя можливе лише у згоді з Ним, у послуху Його волі, відображеній у Божому законі та прикладі земного життя Ісуса Христа. Сатана ж наполягав, що створені істоти мають жити незалежно й керуватися власною волею. Він переконував інших у несправедливості та деспотизмі Бога. Однак, щоб спростувати ці звинувачення, Бог не знищив бунтівника, а, виявивши Свою любов, явив її через жертву Свого Сина, водночас відкривши наслідки влади сатани на землі. Ці наслідки стали уроком не тільки для людей, а й для всього всесвіту. Сатана прагнув зруйнувати Божий закон і схилити інших розумних істот до непослуху, тоді як Бог увійшов в історію гріховного світу, об'явивши Свій характер у Христі. Таким чином кожен мешканець всесвіту отримав можливість свідомо визначити, хто правий у цьому конфлікті.

У світлі концепції великої боротьби адвентисти дотримуються віри в умовне безсмертя людини, святість суботи, застосовують історизм у тлумаченні апокаліптичних пророцтв, визнають пророче служіння Еллен Уайт, розуміють значення первосвященницького служіння Христа у небесному святилищі, Його другий прихід і важливість здорового способу життя. Усі ці доктринальні положення складають цілісну систему завдяки богослов'ю великої боротьби. У цьому контексті Євангеліє розкривається як відновлення людини у всіх вимірах її буття – фізичному, інтелектуальному, емоційному та духовному – з метою підготувати віруючих до другого приходу Христа [522].

Адвентистські богослови наголошують, що «модель війни», також відома як концепція «великого протиріччя» або «космічного конфлікту», ґрунтується на

біблійному світогляді, в центрі якого – віра у триєдиного Бога-Творця, всемогутнього, всезнаючого та доброго. Саме ця віра породжує питання про існування зла і людських страждань, що, у свою чергу, веде до розуміння Божого плану викуплення. Тому важливо розглянути біблійний світогляд у трактуванні адвентистів сьомого дня, щоб чіткіше побачити складові елементи богослов'я великої боротьби [617, с. 149].

Передусім адвентисти звертають увагу на те, що згідно зі Святим Письмом, після завершення акту творіння у світі панувала досконала гармонія: «І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно!» (Бут. 1:31). Апостол Павло доповнює цю картину наголосом на тому, що поряд із видимим світом Бог створив і невидимих істот – ангелів: «Бо то Ним створено все на небі й на землі, видиме й невидиме» (Кол. 1:16); «Ти чиниш духів Янголами Своїми, а палючий огонь Своїми слугами» (Євр. 1:7). У розумінні адвентистів, Бог виступає не лише як Творець, а й як Законодавець. Він заклав у всесвіті моральні принципи для розумних істот (Іс. 33:22). Основою цього закону і Божого характеру є любов (1 Ів. 4:8; 5:3). Апостол Павло підсумовує: «любов є виконання Закону» (Рим. 13:10). Втіленням Божої волі стали Десять Заповідей, які відображають Його люблячий характер і виступають моральним орієнтиром для людства. Христос показав, що сутність Декалогу полягає у любові до Бога та до ближнього (Мк. 12:28–32). До цього додається і дар свободи волі: Бог створив людину зі здатністю обирати, про що свідчать численні біблійні заклики шукати Господа й уникати зла (Втор. 30:19–20; Як. 4:8; 1 Пт. 5:6–9).

Адвентистські джерела підкреслюють: хоча проблематика, яку розкриває концепція великої боротьби, прямо не сформульована у Святому Письмі, окремі тексти дають важливі вказівки. Передусім, під сумнів було поставлено Божий закон. Сатана, з'явившись у вигляді змія, спонукав Єву порушити Божу заповідь. Апостол Іван визначає гріх як «порушення закону Божого» (1 Ів. 3:4), чітко вказуючи на моральний вимір цього закону. Псалмоспівець підтверджує, що гріх є злочином проти волі Божої (Пс. 40:8). Також Писання стверджує: «диявол

грішити від початку» (1 Ів. 3:8), що свідчить про його небажання визнавати обов'язковість моральних приписів для ангельських істот [617, с. 153–154].

Адвентисти сьомого дня пов'язують витoki зла у всесвіті з постаттю Люцифера – ангела, який першим згрішив. Його розглядають як реальну особу, а не символічний образ зла. Ліберальне тлумачення, що заперечує особистісний характер Люцифера, Церква АСД відкидає. Подібно до інших протестантських традицій, адвентисти вбачають у пророцтві Єзекиїля про царя Тиру альяцію на Люцифера: «Ти був бездоганний у своїх дорогах від дня твого створення, аж поки не знайшлася на тобі несправедливість» (Єз. 28:15). У словах Ісаї про царя Вавилону вони також бачать опис ангела, який упав через гордість і заздрість, прагнучи слави, рівної Божій: «Зійду я на небо, повище зір Божих поставлю престолу свого... уподібнюсь Всевишньому!» (Іс. 14:13–14). Саме з цього уривка походить ім'я «Люцифер» (лат. – «син ранкової зорі») (Іс. 14:12).

Інститут біблійних досліджень Церкви АСД пояснює цю тему так: Люцифер був створений Богом, і Біблія вказує на три аспекти його буття: він є створеною істотою; при творінні був «непорочним»; але згодом у ньому «було знайдено нечестя» (Єз. 28:15, NIV). Цей текст підтверджує досконалість Божого творіння, але водночас засвідчує, що з Люцифером сталося щось трагічне. Постає питання: чи остання фраза свідчить про певний прихований недолік, який згодом проявився? Автор публікації підкреслює: у цьому ми стикаємося з таємницею походження гріха – його ірраціональністю. Якщо досконалість херувима можна пояснити божественним актом творіння, то поява зла залишається несподіваним фактом, який «був виявлений» у ньому (євр. матса). Пасивне вживання дієслова в юридичних контекстах (Ест. 2:23; Пс. 17:3; 1 Сам. 25:28) дозволяє зрозуміти, що й тут ідеться про правовий вимір: поведінка херувима була розглянута законом, оцінена як несправедлива і визнана злочинною. Саме цей судовий розгляд підтвердив факт наявності зла в ньому [601].

У богослов'ї адвентистів падіння Люцифера пояснюється не Божою волею, недосконалістю творіння чи помилкою, а виключно особистим вибором цього ангела. Цей вибір неможливо досягнути раціонально, тому відповідальність за

нього не лежить на Творці. Ангел, який спочатку був чистим, через повстання запламував себе і в Біблії постає під іменами диявол (наклепник), сатана (супротивник), спокусник (Мт. 4:1,3), «великий змії» (Об. 12:3), «обвинувач братів» (Об. 12:10) та «душогуб» (Ів. 8:44). Його також називають «батьком неправди» та «автором гріха», у якому «немає істини» (Ів. 8:44; 1 Ів. 3:8). А оскільки «гріх є беззаконням» (1 Ів. 3:4), адвентисти роблять висновок, що від початку диявол виступив проти Божого святого Закону. Спільною з іншими протестантами є віра у реальність бунту ангела проти Бога, але відмінність адвентистів полягає у наголошенні на Законі Божому як першій цілі сатанинських нападів і предметі космічного протистояння.

Таким чином, відповідно до адвентистської теології, Люцифер повстав проти Божого авторитету, Його характеру та закону, які розглядаються як нероздільно пов'язані. Поставивши під сумнів ці основи, сатана зумів спокусити перших людей (Бут. 3:5) і втягнути в бунт третину ангелів (Об. 12:4; Мт. 25:41), отримавши назву «Вельзевул» – «князь демонів» (Мк. 3:22). Біблія, яка є головним джерелом адвентистського віровчення, свідчить, що Люцифер із його ангелами внаслідок повстання проти Божої влади були скинені з неба (Об. 12:7–9; Лк. 10:18; Об. 20:2). Апостоли Петро та Юда нагадують, що ці ангели перебувають під осудом і в майбутньому постануть на «суді великого дня», щоб отримати покарання (2 Пт. 2:4; Юд. 1:6).

Ісаїні слова передають сатанинську гординю: «Зійду я на небо... уподібнюсь Всевишньому» (Іс. 14:13–14). Самоцентричність стала ядром його мислення, і він вважав, що здатний управляти життям окремо від Творця. Подібний принцип незалежного вибору він запропонував Єві, запевняючи, що вона стане «подібна до Бога». За оцінкою адвентистських дослідників, після гріхопадіння перших людей, спокушених сатаною, у світ увійшли гріх, тління та смерть (Бут. 3:1–19; Рим. 5:12). У результаті диявол привласнив собі владу над землею (Лк. 4:6). У цьому зв'язку Писання надає йому титули: «князь, що панує в повітрі» (Еф. 2:2), «князь цього світу» (Ів. 12:31), «бог цього віку» (2 Кор. 4:4).

За вченням адвентистів, гріхопадіння змінило людину як фізично, так і духовно та розумово. Її природа стала вразливою до хвороб, старіння та смерті. Людина, чинячи гріх, віддаляється від Бога (Рим. 3:23; Єр. 17:9), стає Його ворогом (Рим. 5:10). Характер і поведінка спотворюються: волю контролюють тілесні бажання та затемнений розум (Еф. 2:3; 4:18). У такому стані людство, як «діти гніву», заслуговує на осуд і вічну смерть (Еф. 2:2; Рим. 1:32).

Вплив гріха проявився і в природному світі. Адвентистські автори описують землю як «зону бойових дій у великій боротьбі між Богом і сатаною», де страждають і люди, і навколишнє середовище. У цій «зоні» знищуються врожаї, гинуть ліси, забруднюється вода, відбуваються вибухи й катастрофи, що веде до голоду, страждань і смерті. І природні, і моральні проблеми розглядаються як наслідок падіння та повстання. Сатана, за переконанням адвентистів, має владу викликати стихійні лиха і хвороби, руйнуючи як довкілля, так і життя людей [617, с. 174].

У світлі цього адвентисти знаходять у Святому Письмі вказівки щодо минулого, теперішнього й майбутнього як занепалих ангелів, так і людей, які піддалися їхнім звабам. Центральною темою метанаративу великої боротьби є Закон Божий та авторитет Творця, а сама ця концепція пояснює як походження і природу зла, так і його кінцеву долю.

Проте проста розповідь про появу зла і його майбутній кінець не дає повного пояснення всіх аспектів історії світу. Тому виникає потреба у теодицеї – богословському вченні, що узгоджує існування доброго, всемогутнього й всезнаючого Бога з наявністю зла. У цьому контексті адвентисти говорять про «теодицею великої боротьби». Вона наголошує: неможливо говорити про характер Бога у відриві від Його реакції на заколот у всесвіті. Якщо в традиційній християнській теології теодицея має давню історію, то адвентистський підхід відрізняється акцентом на нерозривному зв'язку між Божим характером і Його моральним законом, який поширюється не тільки на людей, але й на всі розумні істоти у всесвіті [569, с. 7–8].

Згідно з адвентистською теологією, Бог передбачив заколот проти Своєї влади й характеру: відступництво Люцифера і частини ангелів, а також приєднання до них людства. Саме тому ще до створення світу, до початку повстання, Творець розробив план подолання цієї проблеми. На відміну від супралапсаріанської концепції, яка стверджує, що Бог ще до гріхопадіння наперед визначив одних до спасіння, а інших – до загибелі, адвентисти вважають, що Божа відповідь на передбачений гріх полягала у створенні плану спасіння, але без заздалегідь визначених індивідуальних доль. Питання спасіння чи загибелі залишається у сфері свободи вибору кожної людини. Як підсумовує одне адвентистське джерело: «Оскільки Бог всемогутній, гріх і зло існують лише тому, що Він дозволяє їм існувати. Чому ж Він дозволив цьому статися? Саме це і є запитанням» [601].

Адвентистські джерела звертають увагу на те, що деякі теологи розрізняють природу Люцифера і його волю. Його природа, створена Богом, була доброю; однак його воля, використана неправильно, стала причиною гріха та зла. Бог несе відповідальність за творіння, але не за те, як Його істоти застосовують даровану свободу. Неправильне використання волі можливе завдяки свободі, але не зумовлене нею. Усвідомлюючи, що ціна за таке зловживання була надто високою, автор ставить питання: чи не краще було б Богу взагалі відмовитися від творіння? Та відповідь полягає в тому, що Бог не діє, як люди. Коли Він прийняв рішення творити, ніщо – реальне чи потенційне – не могло змусити Його змінити задум. Інакше страх перед гріхом зупинив би Його ще до початку. Але Бог, виявивши безстрашність, вирішив не змінювати план, а протистояти проблемі гріха і зла та остаточно вирішити її через жертву Свого Сина. І Він здійснив це [601].

Таким чином, виправдання Бога (теодицея) полягає не у відмові від ризику, пов'язаного зі свободою розумних істот, а в ще більшому ризику – жертві Сина, який віддав життя заради викуплення людства. Бог передбачав можливість повстання, але допустив його, маючи готовий план вирішення. Його мета – дати кожній людині шанс на спасіння і водночас відкрити Свій незмінний характер.

Апостол Павло називає цей задум «таємницею, що від віків була замовчана» (Рим. 16:25), «Божою мудрістю в таємниці, прихованою, яку Бог призначив перед віками» (1 Кор. 2:7). Тому виникнення гріха не застало Бога зненацька. Шлях, яким Він долає проблему гріха, на думку біблійних авторів і адвентистських богословів, є настільки ефективним, що гарантує остаточний кінець повстанню і впевненість у тому, що подібна ситуація більше ніколи не повториться.

У центрі Божого задуму стоїть жертва Ісуса Христа (1 Пт. 1:20), Який, за словами апостола Петра, був відданий на смерть «з волі та передбачення Божого» (Діян. 2:23). Апостол Павло наголошує, що спасіння не залежить від людських зусиль, але є виключно даром Божої милості: «не за наші діла, але з волі своєї та з благодаті, що нам дана в Христі Ісусі попереду вічних часів» (1 Тим. 1:9). У цьому аспекті адвентистське розуміння залишається в руслі протестантської традиції: попри значну увагу до Божого Закону, воно не є законницьким, а підкреслює, відповідно до лютерівської тези, що виправдання можливе лише через віру.

У Божому характері поєднуються милість і справедливість, тому, незважаючи на любов до грішника, справедливість вимагає покарання за гріх. З цієї причини ще до створення світу й появи гріха був визначений план спасіння: через жертву Ісуса Христа Бог може простити грішника, не порушуючи власної справедливості. Христос Своєю смертю виконав вимоги Божого закону (Рим. 8:2–3). Тому Бог «справедливий» навіть тоді, коли «оправдує того, хто вірить в Ісуса» (Рим. 3:26). Тим, хто приймає Божі умови спасіння, даровано право «стати Божими дітьми» (Ів. 1:12). Згідно з вічним задумом, Бог обрав їх «у Христі ще до створення світу» (Еф. 1:3).

Хресна жертва Ісуса стала центром не лише спасіння, але й усього метанаративу великої боротьби, оскільки саме в ній найповніше відкрилися Божі риси та здійснився переломний момент для всесвіту. Голгофа показала найвиразніший контраст між люблячим і справедливим Богом та Його супротивником – дияволом, автором зла. Цей момент став кульмінацією великої

боротьби. «Смерть Христа на хресті – це вершина чотирьох Євангелій, де було викрито приховані справи диявола. Вона підтверджує, що сатана є обвинувачем і підбурювачем усякого зла» [617, с. 157]. «Божий план спасіння, план викуплення – це остаточне вирішення проблеми зла й людських страждань... Сатана був викритий. Смерть Христа показала його як призвідника зла і страждань, а також відкрила готовність Бога пожертвувати всім, аби відновити Своє творіння» [617, с. 176].

Разом із виправданням Бога стверджується і праведність Його морального закону та принципів правління. Нападки сатани на Закон Божий отримали остаточну оцінку. Сам метанаратив із його контрастністю покликаний допомогти людям зробити свій остаточний вибір. «Згодом наслідки гріха ставали все очевиднішими... Коли дев'ятнадцять століть тому сатана підштовхнув людей убити Ісуса, усі мешканці інших світів переконалися: Бог правий, а сатана – ні. Усі небесні істоти побачили, що Бог є любов, а Його закон – справедливий і необхідний. Але щоб люди мали достатньо часу для усвідомлення проблем у великій боротьбі й зробили свій вибір, на чиєму боці стояти, Бог дозволив драмі гріха продовжуватися ще певний час» [533].

Метою викуплення є не тільки виявлення справжньої сутності учасників великої боротьби, але й відновлення належного порядку та виправлення того, що було зруйноване. За Божим вічним планом, крім виправдання та усиновлення людей як Божих дітей, передбачено також їхнє внутрішнє зцілення від гріховного стану. Цей процес оновлення характеру відбувається завдяки присутності Христа в серці віруючого. Апостол Павло говорить про «таємницю, заховану від віків і поколінь, а тепер відкриту Його святим... тобто Христос у вас, надія слави!» (Кол. 1:26–27).

Після гріхопадіння перших людей Бог став ініціатором ворожнечі між сатаною та людством: «І Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою» (Бут. 3:15). Тим самим Він дав зрозуміти, що сатана не отримав повного контролю над людиною, а отже, навіть у гріховному стані вона зберігає надію на спасіння та зцілення. У Божому задумі також визначена вічна нагорода для тих, хто

залишитися вірним: «...в надії вічного життя, яке обіцяв був від вічних часів необманливий Бог» (Тит. 1:2). Та сама думка простежується у Христовій притчі про овець і козлів: «Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство, уготоване вам від закладин світу» (Мт. 25:34). Водночас у притчі вказана й доля тих, хто відкинув Божі умови спасіння: «Ідіть від Мене, прокляті, у вічний вогонь, приготований дияволові та його ангелам!» (Мт. 25:41).

Таким чином, хоча головний конфлікт відбувся між Творцем і Люцифером, люди є безпосередніми його учасниками, і тому їхнє життя та вибір мають велике значення в метанаративі великої боротьби. Завдяки цьому ще глибше розкривається задум Бога і Його характер. «У Писанні є багато прикладів, коли сатана намагався зруйнувати Божий план викуплення й часто досягав успіху. Не слід очікувати, що Бог застосує абсолютну силу для придушення цього протистояння. Як Його сила не перешкодила виникненню конфлікту на небесах і його поширенню на землю, так само Бог продовжує залишати людям свободу після гріхопадіння» [617, с. 159].

Адвентисти підкреслюють єдність концепції великої боротьби у Старому й Новому Завітах. Вони не протиставляють ці дві частини Біблії, а розглядають їх як цілісний богословський корпус, що виражає єдину ідею. У Старому Завіті сатана з'являється відкрито нечасто, проте два випадки особливо виразні.

Перший – історія про Йова, де відображений конфлікт між Богом і Його противником. Бог свідчить, що Йов «невинний та праведний, що Бога боїться, а від злого втікає» (Йов. 1:7). Натомість сатана подає його вірність як корисливу, стверджуючи, що якщо від нього забрати видимі благословення, він відвернеться від Бога (Йов 1:6–12) [617, с. 154].

Другий випадок поданий у книзі пророка Захарії. Після повернення з вавилонського полону ізраїльтяни намагалися відбудувати храм у Єрусалимі, але стикнулися з опором сусідніх народів (Езд. 4). Керівниками тоді були Зоровавель і первосвященник Ісус, син Йоседеків. У видінні Захарії (3 розділ) первосвященник постає в забрудненому одязі, що символізував гріховність

народу. Тут Божий ангел і сатана вступають у протистояння: «Сатана також звинувачує Бога в прощенні і прийнятті Ісуса» (Зах. 3:1–5).

Постає питання: чи справедливий Бог, коли Він рятує злочинців і проголошує їх праведними? Люцифер наполягав, що справедливість може проявлятися лише у покаранні порушників закону, а вияв милості до них є несправедливим [617, с. 154]. Проте у видінні пророка Захарії Бог, попри обвинувачення, прийняв покаяння первосвященика Ісуса, сина Йоседекового, і зодягнув його в чистий одяг, що символізувало прийняття всього народу. Тим самим було підтверджене право Творця виявляти не лише справедливість, а й милосердя до грішників. Це поєднання милості та справедливості адвентисти вважають актуальним і сьогодні. «Тема великої боротьби в адвентизмі, яка показує намагання Бога через план спасіння продемонструвати гармонійне поєднання Своєї справедливості й милості, добре відповідає викликам часу» [673, с. 194].

У Новому Завіті найбільш виразний опис великої боротьби міститься в книзі Об'явлення, особливо в 12–14 розділах. Центральне місце займає видіння 12 розділу, де жінка, одягнена у Божу славу, символізує Божий народ, Церкву всіх часів (Іс. 54; 2 Кор. 11:2), а червоний дракон уособлює диявола, який переслідує її. Особливою віхою є перший прихід Христа. Дракон намагається знищити Немовля, яке народилося в ізраїльському народі (Об. 12:4). Але сатана не зміг ані звести Христа до гріха, ані перешкодити Його місії. Після вознесіння Христос став недосяжним для диявола, і той звернув свою лютість проти жінки – Церкви: «А коли змії побачив, що додолу він скинений, то став переслідувати жінку, що вродила хлоп'я» (Об. 12:13). Однак перемога вже належала Христу: Його смерть на Голгофі зруйнувала владу диявола і дала Йому право «знищити того, хто має владу смерті, цебто диявола» (Євр. 2:14). Перед Своїми стражданнями Христос заявив: «Тепер суд цьому світові. Князь світу цього буде вигнаний звідси тепер» (Ів. 12:31). Отже, сатана знає, що програв у цій боротьбі і йому «короткий час» залишився (Об. 12:12). Проте, як перший бунтар, він не

здатний зупинитися, тому, усвідомлюючи свій кінець, проявляє «велику лють», намагаючись спокусити навіть «вибраних» (Мт. 24:24).

У видінні особлива увага звернена на «останок насіння» жінки (Об. 12:17), проти якого сатана воює з особливою люттю. Це вірні Божі люди останніх часів, охарактеризовані як ті, що «бережуть Божі заповіді та мають свідоцтво Ісусове». Оскільки сатана бореться проти Ісуса і проти Божих заповідей, останок стає об'єктом його нападів. Опис протистояння дракона з Немовлям, Церквою та останком показує, що коріння цієї боротьби сягає ще давніх часів: «І сталась на небі війна: Михаїл та його анголи вчинили зо змієм війну. І змій воював та його янголи» (Об. 12:7).

У біблійних текстах постать Михаїла завжди з'являється в контексті протистояння сатані або силам, що чинять опір Божому народові (Дан. 10–12; Юд. 1:8; Об. 12:7–12). Досліджуючи книги Даниїла 10–12, адвентисти доходять висновку, що в Даниїловому видінні (10:5–9) Михаїл постає як «один з перших князів» і «великий князь, що стоїть при синах твого народу» (Дан. 10:13; 12:1). Його опис у цьому тексті нагадує опис прославленого Ісуса Христа з видіння книги Об'явлення (1:12–16). Виходячи з цього, адвентисти ототожнюють Михаїла з одним із біблійних образів Христа в контексті вселенської боротьби з сатаною. В найтемніші часи кінця історії саме Михаїл виступає визволителем Божого народу: «І повстане того часу Михаїл... І того часу буде врятований із народу твого кожен, хто буде знайдений записаним у книзі» (Дан. 12:1).

У 13-му розділі книги Об'явлення описано діяльність сатани через його посередників – «звіра з моря» (Об. 13:1–10) і «звіра із землі» (Об. 13:11–18). У відповідь 14-й розділ подає Божий заклик і пересторогу для всіх жителів землі. Ті, хто не підкориться владі звіра, зазнають смертельних переслідувань, однак у цьому ж розділі зображена група вірних Христових послідовників: «І я глянув, і ось Агнець стоїть на Сіонській горі, а з Ним сто сорок чотири тисячі...» (Об. 14:1). Ці 144 тисячі представлені як переможці останніх днів, які витримали унікальні випробування, недоступні для інших. Вони співають «нову пісню» перед престолом, яку можуть досягнути тільки вони, як «викуплені від землі» (Об. 14:3).

У часи кінця для світу лунає особливе попередження – вістка трьох ангелів (Об. 14:6–12). Перша проголошує заклик вклонитися Творцеві, бо настала година Його суду. Друга сповіщає падіння Вавилону – релігійної системи, що суперечить Божому Слову. Третя застерігає від поклоніння звірині та прийняття його знаку, описуючи трагічні наслідки цього вибору. Центральним у цих звістках є наголос на дотриманні Божих заповідей і вірі в Ісуса Христа – саме ці риси визначають Божий народ і є мішенню для атак сатани. Завершення 14-го розділу описує другий прихід Христа, коли кожен отримає належну нагороду (Об. 14:14–20).

Ключовими темами есхатології у книзі Об'явлення, розглянутими крізь призму великої боротьби, є поклоніння і послух Божому Закону. У текстах описується, як люди вклоняються звірині: «І їй вклоняться всі, хто живе на землі...» (Об. 13:8, 12, 15). На противагу цьому Біблія закликає: «Вклоніться Тому, Хто створив небо, і землю, і море, і водні джерела!» (Об. 14:7), і попереджає про долю тих, хто поклоняється звірині (Об. 13:9–10).

Книга Об'явлення підкреслює важливість послуху Божим заповідям і відображення Його характеру в житті віруючих. Символи печатки Божої чи знамена звірини визначають приналежність людини. Божа печатка на чолі (Об. 7:1–3) є знаком відображення Божого імені, Його характеру та принципів у житті людини (Об. 14:1). Саме тому ті, хто отримали печатку, описуються як вірні заповідям Божим. Зміст вістки першого ангела нагадує заповідь про суботу (Об. 14:7; Вих. 20:11). Видіння 12-го розділу Об'явлення співвідноситься з книгою Буття 3:15: у ньому, як і в тексті з Буття, згадуються дракон (змій), жінка і ворожнеча між ними, а головну роль відіграє «насіння жінки», яке завдає змію остаточної поразки.

Розглядаючи есхатологічні теми, зокрема пов'язані зі знаком звіра, адвентисти підкреслюють, що мова йде не лише про силу звіра, а про глибинне протиріччя між добром і злом, яке сягає початку творіння. За їхнім розумінням, конфлікт останніх днів пов'язаний із визнанням чи відкиненням творчого авторитету Бога. Народ Божий бере участь у цій боротьбі через своє перебування

у Христі та поклоніння у день суботній. Субота трактується не як вияв законництва чи діл, а як символ віри та відпочинку у Христі, перебування в Його любові й турботі. Спроби антихриста підмінити Божу суботу іншими практиками розглядаються як атака на саму сутність людяності та ідентичності у Христі [624].

Розуміння адвентистами метанаративу великої боротьби ґрунтується насамперед на Священному Писанні, але також формувалося під впливом піонерів адвентизму. Найбільший внесок у закріплення цієї теології зробила Еллен Уайт. Як зазначає Ентоні Макферсон, «Еллен Уайт (1827–1915) недвозначно говорить про зв'язок між великою боротьбою і проблемою зла» [569, с. 7–8]. Її творчість, особливо п'ятитомна серія «Конфлікт віків», присвячена темі протистояння між Христом і сатаною. У першому томі «Патріархи і Пророки» є розділи «Чому був допущений гріх», «Спокушування та падіння», «План викуплення», що свідчать про її увагу до історії розвитку цього конфлікту. Крім того, вона робила акцент на біблійних оповіданнях, де виразно простежується протистояння між гріхом і праведністю. Так, у 31-му розділі «Патріархи і Пророки» під назвою «Гріх Надава та Авігу» детально описано подію з книги Левит (10–11 розділи), які в самій Біблії викладені досить стисло.

Джозеф Баттістон підкреслює, що творчість Еллен Уайт найкраще зрозуміти саме в контексті теми великого протистояння між Христом і сатаною. Ця ідея простежується і в тому, як вона описує біблійних персонажів, показуючи, що боротьба відбувалася в їхньому особистому досвіді та досягала розв'язання на індивідуальному рівні. На думку Баттістона, унікальністю Еллен Уайт як християнської письменниці є вміння пояснювати «абстрактну богословську проблему зла» у практичному вимірі життя конкретної людини [499].

Розвиваючи концепцію великої боротьби, вона часто зверталася до пересторог та настанов. Так, історію з ізраїльтянами в пустелі, які бажали м'яса (Чис. 11), Уайт використовує як приклад небезпеки піддаватися чуттєвим бажанням [428, с. 378]. Подорож Авраама в Ханаан вона подає як підставу для

навчання щодо благочестя в сім'ї [428, с. 141–142]. Поведінка синів священика Ілїї слугує для неї пересторогою батькам, які нехтують дисципліною, тоді як дитинство Самуїла вона описує як позитивний зразок формування характеру дитини. Отже, метанаратив великої боротьби в її працях тісно пов'язаний із практичним благочестям і вихованням, адже закладені в дитинстві принципи впливають на вибір дорослої людини та мають вічні наслідки [428, с. 551–564].

Еллен Уайт широко застосовувала біблійну типологію для пояснення теми великого протистояння. Вона вказувала, що старозавітні прообрази розкривали риси особистості чи служіння Христа. Так, у жертвоприношенні Авраама Ісаака вона бачила прообраз хресної смерті Ісуса, коли Бог Отець віддає Свого Сина на смерть заради спасіння людства. Хоча вона не була першою, хто використовував такі тлумачення, однак у серії «Конфлікт віків» її описам притаманна яскравість, послідовність, глибоке розкриття мотивів біблійних героїв та наслідків їхніх рішень у загальній перспективі великої боротьби [428, с. 147-155].

Уайт знаходила вказівки на Христа у багатьох старозавітних персонажах, і через типологію вона різнобічно описувала план спасіння як Божу відповідь на розвиток великої боротьби в історії всесвіту й людства. У своїх коментарях до Нового Завіту вона також розкривала цю тему, зокрема аналізуючи притчі Ісуса в 13-му розділі Євангелія від Матвія, де показувала, як Бог діє заради спасіння людини і як сатана намагається цьому протидіяти [427, с. 44–62, 70–75]. Значну увагу вона приділяла питанню формування християнського характеру, наголошуючи, що кульмінацією історії спасіння стане повне відображення досконалого образу Христа в Його послідовниках. Саме це стане беззаперечним свідченням остаточної перемоги Христа у великій боротьбі [427, с. 314-319, 331-333]. Баттістон також відзначає, що, за уявленням Еллен Уайт, Ісус, зціляючи хворих, очищуючи прокажених і виганяючи злих духів, здійснював «рішуче вторгнення на територію сатани», відкриваючи істинний характер Бога, який прагне звільнити людину від тягара гріха [653, с. 202–475].

Особливим внеском Еллен Уайт у розвиток концепції великої боротьби є її розуміння місії Церкви адвентистів сьомого дня в останній період земної історії.

У п'ятому томі серії «Конфлікт віків» під назвою «Велика боротьба» вона подає історію християнства від зруйнування Єрусалиму римлянами у I ст. і до подій Реформації в Європі XVI ст. Завданням письменниці було не створити повну історичну реконструкцію, а показати дві протилежні сили – Божу і сатанинську – та їхнє зіткнення в історії церкви. Стосовно адвентистського руху Уайт простежує події від діяльності Вільяма Міллера і аж до остаточного знищення гріха у всесвіті. Особливу увагу вона приділяє викриттю підступів сатани в останній час і ролі церкви останку у приготуванні світу до другого приходу Христа. У своїх працях Еллен Уайт наголошувала на необхідності дотримання Божого закону, особливо четвертої заповіді про святість суботи [428, с. 214–219, 226–231, 253–259]. У контексті великої боротьби та приготування до другого приходу вона також розглядала значення здорового способу життя для Божого народу [499].

Важливим аспектом у розвитку адвентистської теології стала інтеграція теми святилища з метанаративом великої боротьби. Це осмислення поступово сформувало окрему доктрину, яка стала невід'ємною частиною адвентистської ідентичності. Церква АСД тлумачить служіння у святилищі як модель усієї великої боротьби. У ранньому богослов'ї звучала думка, що Бог діє у визначеному Ним часі та керує історією спасіння через структуру святилища, історично пояснюючи пророцтва книг Даниїла та Об'явлення. Таким чином, доктрина святилища стала ключем до розуміння «цілісної системи істини, гармонійної та взаємопов'язаної» [507, с. 56–57].

Адвентистський богослов Річард Девідсон аналізує теологію великої боротьби саме крізь призму святилища. Він звертає увагу, що в описі небесної війни між Михаїлом і драконом сатана названий «обвинувачем братів наших» (Об. 12:10–11). Девідсон пов'язує це з приписами книги Повторення Закону (19:15–21), де описано суд над неправдивим свідком, який «говорив неправду на брата свого» (Втор. 19:18). Судовий процес відбувався у святилищі – «перед лицем Господнім, перед священиками та суддями» (Втор. 19:17). Фраза «вони

його перемогли кров'ю Агнця» також містить мотив святилища, оскільки агнець уособлював жертвну тварину.

Девідсон вважає, що початок війни на небі, описаний у книзі Об'явлення, має паралелі з уривками Ісаї 14 та Єзекиїля 28. На його думку, пророки, описуючи земних царів (Єз. 28:1–10), поступово переходять до розкриття виroku небесному херувиму Люциферу, який порушив гармонію неба (Єз. 28:11–19). Використані образи – «херувим», «свята Божа гора», «гора збору» – відсилають до святого святих (Єз. 28:14,16; Іс. 14:13). Згадка про дорогоцінне каміння перегукується з нагрудником первосвященика (Єз. 28:13), а посилення на музичні інструменти пов'язується з богослужінням у святилищі (Єз. 28:13).

Таким чином, можна зробити висновок, що гріх зародився у самому святому святих небесного святилища. Херувим, наділений Богом красою, славою та величчю, перебуваючи безпосередньо в Божій присутності, прагнув звеличити себе ще більше й стати рівним Всевишньому Творцеві. Досліджуючи ці тексти, богослов доходить висновку, що гордість і пихатість Люцифера спонукали його до наклепів на Божий характер.

Це, у свою чергу, призвело до «насилля» (Єз. 28:16), тобто до відкритого бунту проти Бога. Він прагнув поклоніння, яке належить лише Богові. Оскільки питання поклоніння стало одним із ключових у великій боротьбі, Девідсон наголошує, що саме святилище як місце поклоніння Богові перетворилося на арену цього протистояння. Девідсон виокремлює два напрями боротьби Люцифера: по-перше, це безпосередні напади на Бога та Його вірних; по-друге, створення альтернативного виду поклоніння у підробному святилищі [519, с. 104–108]. Отже, доктрина про небесне святилище, копія якого була збудована Мойсеєм на землі, тісно пов'язана з концепцією великої боротьби, яка нині продовжується на землі.

2.2. Холістична антропологія адвентизму як основа цілісного бачення людини та суспільної взаємодії

Згідно з визначенням, поданим у преамбулі Конституції Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), «здоров'я» означає «стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад» [578]. Це визначення доволі широко окреслює поняття здоров'я, однак біблійний підхід є ще глибшим і повнішим. Поряд із гармонією фізичного, емоційного та соціального аспектів, Біблія наголошує також на ключовому значенні духовного виміру. Отже, у Святому Письмі здоров'я розуміється як цілісність, що охоплює всі чотири невід'ємні сфери людського буття.

Ця ідея цілісного здоров'я у Біблії передається єврейським словом «шалом», яке перекладається українською як «мир» і «спокій». «Мир» означає відсутність конфлікту, ворожнечі чи суперечок, а «спокій» – внутрішню рівновагу, свободу від хвилювань і тривог. Однак ці українські відповідники не відображають усієї глибини біблійного поняття. Тісно пов'язане слово «шале́м» означає «цілісність» або «здоров'я». Тому, хоча «шалом» у буквальному сенсі передає ідеї миру та спокою, його глибинний зміст – це гармонія, повнота, здоров'я. [250; 394; 597, с. 756]

У Святому Письмі «шалом» згадується близько 240 разів, переважно в поетичних книгах – зокрема, у Псалмах, які є збіркою молитов і пісень царя Давида та інших богобоязливих людей Ізраїлю. Воно також трапляється в поетичних уривках книг пророків Ісаї та Єремії. Дослідники зазначають, що лише в 38 випадках це слово вживається у вузькому значенні – як «відсутність війни».

Крім того, «шалом» використовується у традиційному єврейському привітанні: «Мир (шалом) дому цьому» (Мт. 10:12; Лк. 10:5) або «Мир (шалом) вам» (Лк. 24:36), що українською відповідає виразам «добридень», «здрастуйте». Цей вислів містить побажання: «Нехай ваше життя буде наповнене добробутом і задоволенням». Таким чином, у біблійному контексті «шалом» втілює принцип цілісності й благополуччя та стосується як особистого життя людини, так і стану цілого народу (Бут. 29:6; 43:27–28).

Вперше у Святому Письмі слово «шалом» з'являється в оповіді про патріарха Якова, коли він цікавився добробутом і здоров'ям (шалом) свого родича Лавана (Бут. 29:5–6). Воно також зустрічається у розповіді про тяжку хворобу та чудесне зцілення юдейського царя Єзекиї (Іс. 38:17). У книзі Приповістей Соломона «шалом» пов'язується з довголіттям: «Сину мій, не забувай моєї науки, і нехай мої заповіді стережуть твоє серце, бо примножать для тебе вони довготу твоїх днів і років життя та спокою (шалом)!» (Прип. 3:1–2).

Джерелом миру, спокою, добробуту, довгого життя, здоров'я й усього, що охоплює поняття «шалом», є Ягве. Тільки Бог може дарувати «шалом», адже саме Він створив світ гармонійним, цілісним, без недосконалості, страждань, хвороб і смерті: «усе Він прегарним зробив свого часу» (Еккл. 3:11); «І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно!» (Бут. 1:31). Хоча через непослух перших людей у світ увійшли гріх і смерть (Рим. 5:12), Бог і в цих умовах пропонує «шалом» тим, хто вірить у Нього й живе за Його заповідями (Чис. 25:12; Іс. 54:10; Єр. 32:40; Єз. 34:25). Натомість ті, хто відкидає Бога, не отримають миру: «Для безбожних спокою немає, говорить Господь» (Іс. 48:22; 57:21).

Старий Завіт також містить обітниці про прихід Месії, багато з яких пов'язують Його з «шалом». Про Нього сказано як про «Князя миру (шалом)» (Іс. 9:6); також: «...кара на Ньому була за наш мир (шалом)» (Іс. 53:5). Під час Його правління «без кінця буде множитися панування та мир» (Іс. 9:7).

Дослідник Джонатан П. Сіссон, аналізуючи Псалом 38:4, звертає увагу на слова: «немає спокою (шалом) в костях моїх через мій гріх». Тут описано стан втрати здоров'я, спричинений порушенням Божого Закону. Сіссон робить висновок, що пошуки людиною зцілення від хвороб варто розглядати крізь призму біблійного терміну «шалом» [612, с. 432]. У Новому Завіті ця ідея продовжується через грецьке слово «ейрене» – відповідник «шалом». Ісус Христос, обіцяний пророками Месія, пояснив мету Свого приходу так: «Прийдіть до Мене, усі струджені та обтяжені, і Я вас заспокою! ...знайдете спокій душам своїм» (Мт. 11:28–29).

Апостол Павло вбачає здійснення пророцтва Іс. 53:5 у жертві Христа: «кара на Ньому була за наш мир». У Посланні до римлян він пише: «...віруємо в Того, Хто воскресив із мертвих Ісуса, Господа нашого, що був виданий за наші гріхи, і воскрес для виправдання нашого. Отож, виправдавшись вірою, майте мир із Богом через Господа нашого Ісуса Христа». У цих словах простежується алюзія на пророцтво Ісаї: «Він був ранений за наші гріхи». Саме завдяки Голгофській жертві Христос поніс «кару за наш мир (шалом)», і тому Павло закликає вірян мати мир із Богом через Ісуса. В іншому посланні він наголошує: «Бо Він є мир наш» (Еф. 2:14).

Отже, «шалом» означає «повноту, цілісність особистості, усі сфери життя якої перебувають у гармонії» [538, с. 134]. Це включає внутрішній мир, що приходить через віру в Месію і дарує людині примирення з Богом. Водночас це гармонійні взаємини з іншими людьми, адже апостол, говорячи про обітницю миру, вживає форми множини «ми», «ви». Він підкреслює, що мир з Богом можливий для багатьох і передбачає також мир між ними: «...ви вже не чужі й не прихоськи, а співгромадяни святим, і домашні для Бога» (Еф. 2:19). До цього належить і дбайливе ставлення до створеного Богом світу, який спочатку був досконалим. Так само поняття «шалом» охоплює добрий фізичний стан і добробут: «Улюблений, я молюся, щоб добре велося в усьому тобі, і щоб був ти здоровий, як добре ведеться душі твоїй» (3 Ів. 1:2).

Біблійна концепція цілісності змінює мотиви людської поведінки. Прагнення до здоров'я перестає бути лише бажанням довгого та повноцінного життя, воно набуває духовного виміру. Саме близькі стосунки з Богом стають причиною дотримання біблійних принципів, що сприяє кращому здоров'ю й доброму самопочуттю. Здоровий спосіб життя християнина демонструє, що турбота має стосуватися не тільки духовного стану, а й усіх аспектів особистості, включаючи фізичний [538, с. 134].

Річард Райс зазначає, що «християнська теологія зцілення розглядає гріх як першопричину хвороб, фундаментальне порушення», яке негативно впливає на людину в цілому. Водночас засобом подолання цієї відвічної недуги він

вважає «шалом як один із аспектів Божого спасіння у світі». Американський богослов Уолтер Бруггеман підкреслює, що шалом «у своїй найглибшій формі може виступати як теологія надії», протиставлена безнадії та прагненню людськими силами виправити недосконалості світу [529, с. 59].

Ми вже зазначали, що невдовзі після створення Богом досконалого світу Адам через непослух разом із Євою приніс у людське існування елементи недосконалості, прокляття й смерті, внаслідок чого досконалий мир (шалом) і гармонія були втрачені. Як зазначається в дослідженнях, «розрив шалому / здоров'я у Псалмах і Єремії має передусім духовний характер, і відновлення можливе лише через послух заповіді Ягве» [529, с. 59–60]. Ця ідея розриву шалому проходить крізь усю Біблію, яка у цілому розповідає історію спасіння людини Богом від гріха й смерті. Святе Письмо описує шлях від створення світу й гріхопадіння до нового неба й нової землі (2 Пт. 3:13; Об. 21:1) – події, які можна охарактеризувати словами Джона Мільтона «Втрачений рай» та «Повернений рай» [64].

У Новому Завіті Ісус Христос займає таке ж центральне місце в темі «шалому», як Ягве у Старому Завіті. «Чудеса зцілення, які звершував Ісус, сприймалися як дарування шалому, цілісності тим, хто її не мав» [671, с. 175]. Завдяки зціленню людина отримувала не лише тілесне здоров'я, а й долучалася до спільноти послідовників Ісуса, нового Божого народу, який згодом став Церквою (Мт. 16:18; 1 Пт. 2:10).

Інші біблійні терміни також відображають Божий задум відновити гармонію в усіх сферах життя людини. Одним із таких є грецьке дієслово «содзо», яке означає визволення, зцілення та спасіння. У Євангеліях воно зустрічається, зокрема, в таких уривках: «Донечка моя помирає. Прийди і поклади на неї руки, щоб видужала (содзо) й жила!» (Мк. 5:23); «Дочко, віра твоя спасла (содзо) тебе; іди в мирі!» (Лк. 8:48); «Самовидці ж їм розповіли, як видужав (содзо) той біснுவатий» (Лк. 8:36). Споріднене з ним слово – іменник «сотерія», що означає спасіння, визволення або оздоровлення. У Писанні читаємо: «Сьогодні завітало спасіння (сотерія) до цього дому, бо й він – син

Авраама» (Лк. 19:9); «Тому благаю вас вживати їжу, бо це для вашого порятунку (сотерія)» (Діян. 27:34). У наведених прикладах ідеться як про фізичне оздоровлення і підкріплення, так і про духовне визволення від гріха чи звільнення від влади нечистих духів. Отже, «содзо» та похідні від нього терміни описують зцілення людини у духовному, розумовому та фізичному вимірах [632, с. 110].

Ще одні важливі грецькі терміни Нового Завіту – «холон» та «хюгіе». Вони вживаються у розповіді про зцілення Ісусом паралізованого біля купальні Віфезда в суботу (Ів. 5). Це чудо викликало протест юдеїв, і в 7-му розділі Євангелія від Івана Христос пояснює ситуацію словами: «уся (холон) людина одужала (хюгіе)» [544].

Юдеї дуже суворо дотримувалися заповіді про суботу, проте обряд обрізання, який мав відбутися на восьмий день після народження, виконувався навіть тоді, коли цей день припадав на суботу. Обрізання розуміли як усунення вади одного органу тіла. Згідно з Мішною, «у тілі людини є двісті сорок вісім членів» [573]., і під час цього обряду виправляли один із них. Ісус же, зціливши людину, відновив її цілісність повністю. Він сказав: «Одне діло зробив Я, і ви всі дивуетесь. Мойсей заповідав вам обрізатися... і ви в суботу обрізуєте людину. Якщо чоловік приймає обрізання в суботу, щоб не був порушений Закон Мойсея, то чого ж ви палаєте на Мене гнівом, що Я зробив здоровою (хюгіе) в суботу всю (холон) людину?» (Ів. 7:21–23). Ці слова Ісуса показують, що Його мета – зцілити всю особистість людини в її цілісності.

Монотеїзм передбачає віру в єдиного Бога, Творця всього сущого. Політеїзм же визнає існування багатьох богів, які нібито керують різними сферами природи, часто перебуваючи у конфлікті між собою. Тому політеїзм не створює підґрунтя для системного вивчення законів природи, адже події в такому світогляді пояснюються лише примхами й суперництвом божеств. Натомість монотеїзм утверджує, що природа та її закони мають єдине першоджерело, отже, вони мають раціональну основу і доступні для

дослідження. У результаті таких досліджень люди зрозуміли, що в природі закладені Богом цілющі сили, які можуть використовуватися для лікування.

Віруюча людина, дотримуючись законів навколишнього світу, отримує краще здоров'я, запобігає хворобам і за потреби знаходить зцілення. Роблячи це, вона виявляє пошану до Бога як Творця. Оскільки закони природи походять від Того ж, Хто дав моральний закон, їх можна вважати Божими законами в подібному сенсі. І природні, і моральні закони відображають Божу волю. Тому зцілення людини залежить від дотримання фізичних і природних законів. Бог також заклав у людське тіло здатність до самовідновлення та захисні механізми, що перешкоджають проникненню інфекцій. Відкриття нових лікарських засобів ученими відповідає Божому задуму. Біблія навчає, що Бог, як Творець світу, установив у ньому закони. Псалом 19 проголошує як закони природи (Пс. 19:1–7), так і моральні принципи (Пс. 19:8–12). У розумінні адвентистів, зцілення відбувається як завдяки внутрішнім відновлювальним силам організму, так і через безпосереднє втручання Бога. І за природними процесами, і за чудесними зціленнями стоїть любов і мудрість Творця [597, с. 762].

Серед прикладів цілющих сил природи можна назвати: загоєння ран і навіть переломів завдяки відновним процесам організму; сон, який відновлює психічну рівновагу, заспокоює емоції та звільняє від щоденних тривог. Людина, створена за образом Божим, на відміну від тварин, здатна роздумувати про сенс життя і прагнути до спілкування з Богом – це духовний вимір. На соціальному рівні вона шукає миру в сім'ї, між народами й державами [597, с. 776–777].

Новий Завіт приділяє велику увагу темі фізичного зцілення. У багатьох випадках хвороби та страждання, описані там, не пов'язані з конкретними гріхами окремих людей, а є свідченням того, що увесь світ позначений наслідками гріхопадіння (Рим. 5:12; Бут. 3:17–19). Важливою частиною служіння Ісуса було зцілення недуг і вигнання нечистих духів. Як зазначається: «Ісус вступає у пряме протиборство з хворобами, стражданням і злими силами, які стоять за ними, постійно перемагаючи їх» [597, с. 763].

Хоча в окремих випадках хвороба людини була прямим наслідком її гріхів (Мк. 2:5; Ів. 5:14), у розповіді, записаній в Івана 9:1–12, бачимо зовсім іншу ситуацію. На запитання учнів: «Учителю, хто згрішив: він чи його батьки, що народився сліпим?», Ісус відповів: «Ні він не згрішив, ані його батьки» (Ів. 9:2–3). Тобто причина сліпоти цього чоловіка не полягала в провині батьків, а він сам не міг згрішити до свого народження.

Водночас були випадки, коли причиною хвороби ставали нечисті духи. Прикладом є історія жінки, яка «вісімнадцять років мала духа хвороби: була скорчена й зовсім не могла випростатися». Ісус звільнив її, промовивши: «Жінко, ти звільнена від своєї недуги!» (Лк. 13:11–12). У зв'язку з цим євангеліст Матвій наводить слова пророка Ісаї: «Він узяв наші недуги і поніс хвороби» (Мт. 8:17; Іс. 53:4).

Яскравим прикладом поєднання духовного і фізичного зцілення є історія паралізованого, якого друзі спустили крізь дах до Ісуса (Мк. 2:1–12). Побачивши їхню віру, Христос промовив: «Сину, прощаються тобі твої гріхи!» – даруючи духовне полегшення від тягара провини. Це свідчило, що хвороба була наслідком гріховного життя. Далі Ісус, щоб показати свою владу прощати гріхи й водночас допомогти хворому, сказав: «Що легше: сказати паралізованому “прощаються тобі гріхи”, чи сказати “встань, візьми свою постіль і йди”? Але щоб ви знали: Син Людський має владу прощати гріхи на землі... Кажу тобі: встань, візьми постіль свою та йди додому!» (Мк. 2:9–11). У результаті чоловік отримав і духовне, і фізичне зцілення.

Еллен Уайт зазначала, що «той самий голос, який покликав Адама до життя, нині звертався до помираючого паралітика» [651, с. 77]. Вона наголошувала, що багато хворих не знайдуть полегшення, доки не почують від Христа: «Твої гріхи прощені». Адже вони потребують одночасно зцілення душі й тіла. Інколи тяжка недуга стає прихованим благословенням Божим. Як у випадку сліпонародженого: «щоб діла Божі з'явилися на ньому» (Ів. 9:3). Так само хвороба паралітика привела його до зустрічі з Христом, де він почув слова прощення.

Інші приклади поєднання фізичного і духовного визволення – зцілення сліпого Вартимея: «Віра твоя спасла тебе!» (Мк. 10:52; Лк. 18:42); жінки з кровотечею: «Кріпися, дочко! Віра твоя спасла тебе» (Мт. 9:22). Особливим є досвід одного з десяти прокажених, яких очистив Ісус. Дев'ятеро отримали лише фізичне оздоровлення, тоді як самарянин, повернувшись прославити Бога, почув від Ісуса: «Підведися й іди; твоя віра спасла тебе» (Лк. 17:19). Лише він один отримав і духовне зцілення, і мир з Богом.

Окремо Євангелія наголошують на суботніх зціленнях Ісуса: чоловіка з сухою рукою (Мт. 12:9–14), скорченої жінки (Лк. 13:10–17), хворого на водянку (Лк. 14:1–6), паралізованого біля купальні Віфезда (Ів. 5:1–18). До цього можна додати й вигнання демона в синагозі та зцілення тещі Петра від гарячки (Мк. 1:21–31).

Дослідник Хаффнер наголошує, що Ісус здійснював чудеса в суботу з особливою метою – щоб показати власне бачення значення цього дня. У своїй дисертації він зазначає, що майже всі Його суботні чудеса стосувалися саме зцілення хронічних захворювань [538, с. 140]. Це свідчить про те, що Христос навмисне обирав суботу для таких дій, хоча міг зробити їх у будь-який інший день.

Самуель Баккіоккі додає, що в той час «фарисеї перетворили суботній відпочинок на важкий тягар» [493, с. 166]. Натомість Ісус Своїми словами та вчинками пояснював цю заповідь у світлі «милості», а не формальної релігійності. У суботу Він звершував і духовне зцілення (наприклад, вигнання бісів), і фізичне (зцілення тещі Петра).

З цього випливає, що Ісус прагнув підкреслити: субота – це день духовного і фізичного оновлення, відновлення цілісності особистості. Його служіння було спрямоване на звільнення всіх сфер людського життя, пошкоджених гріхом.

Втім, у Біблії є приклади, коли зцілення не відбувалося, навіть у людей з щирою вірою. Найвідоміший випадок – це «колючка в тілі» апостола Павла (2 Кор. 12:7–9). Найбільш поширене тлумачення полягає в тому, що йшлося про фізичне захворювання, ймовірно – проблеми із зором [597, с. 770]. Після зустрічі

з Христом на шляху до Дамаска Павло осліп і пробув у такому стані три дні, аж доки не відбулося чудесне зцілення (Діян. 9:18). В іншому посланні він згадує про хворобу очей (Гал. 4:14). Відомо також, що, пишучи деякі послання, він користувався послугами писарів, а власноруч залишав лише заключні слова (Рим. 16:22; 1 Кор. 16:21; 2 Сол. 3:17; Гал. 6:11).

Попри неодноразові молитви, Павло не отримав зцілення, але почув від Бога відповідь: «Щоб я через пребагато об'явлень не величався» (2 Кор. 12:7). Він усвідомив, що ця хвороба, хоча й приносила страждання, мала для нього позитивне значення: «Отож, краще я буду хвалитися своїми немочами, щоб сила Христова перебувала в мені» (2 Кор. 12:9). Цей досвід показує, що не завжди хвороби спричинені гріхом; іноді вони допускаються Богом для вищої мети, що відкривається згодом. Через страждання людина може зблизитися з Богом: «Мої страждання – благо, бо завдяки їм я пізнав Твої закони» (Пс. 118:71). Віряни усвідомлюють, що навіть у біді Бог залишається люблячим, і все «сприяє до добра тим, хто любить Бога» (Рим. 8:28).

Інший приклад відсутності чудесного зцілення стосується Тимофія, близького соратника Павла. Молодий служитель страждав на хворобу шлунку. Павло не молився про його оздоровлення, а дав пораду: «Води більше не пий, але трохи вина вживай ради шлунка твого та частих недугів твоїх» (1 Тим. 5:23). Тут «вино» розуміється як лікарський засіб, і апостол підкреслює, що вживати його слід небагато. До цього Тимофій, як відомо, пив лише воду. З цього прикладу видно, що використання медикаментів є цілком прийнятним для віруючих і не суперечить довірі до Бога, адже всі засоби лікування дані Творцем [494, с. 209, 212].

Третій приклад – хвороба Трохима, товариша Павла, якого залишили на острові Мілет для одужання (2 Тим. 4:20). І тут, як і в попередніх випадках, дар чудесного зцілення не застосовувався. Ці приклади доводять: досягти повного здоров'я в цьому житті неможливо [597, с. 770]. Навіть ті, кого Ісус зцілював у Євангеліях, зрештою помирали. Поки в світі існують наслідки гріхопадіння – хвороби й смерть – будь-яке зцілення чи воскресіння матиме тимчасовий ефект.

Також діє природний процес старіння. Справжню перемогу над гріхом і смертю Христос здобув Своєю жертвою на Голгофі та воскресінням (Євр. 2:14; 9:26). Завершення цього процесу настане під час Його другого приходу: «Останній ворог, який буде знищений, – це смерть» (1 Кор. 15:26).

У завіті, укладеному Богом з Ізраїлем, у книзі Левит були викладені закони й постанови. Серед богословів точаться дискусії, чи вважати їх суто обрядовими, чи й медичними. У будь-якому разі їхнє виконання приносило величезну користь. Дотримання норм шлюбу і статевого життя запобігало венеричним хворобам; правила щодо їжі, води, повітря, одягу, житла, поховання, утилізації відходів і карантинних заходів убезпечували народ від поширення інфекцій. Також дотримання цих законів контролювали священики, а Господь обіцяв: «Жодна з хвороб єгипетських не впаде на вас, якщо будете слухати заповідей Моїх» (Вих. 15:26). Йшлося не лише про очевидні переваги здорового способу життя, але й про особливе Боже втручання, яке зміцнювало імунітет вірних (Втор. 28:56–61).

Сучасна наука підтверджує, що дотримання приписів Левита принесло б Ізраїлю значні переваги. Принципи гігієни, закладені у законі Мойсея, були відомі людству лише з XVIII століття. Книга Левит (19:2) проголошує: «Будьте святі, бо святий Я, Господь, Бог ваш!». У цих словах закладений зв'язок між тілом і служінням Богові, що підносить цінність людського тіла [597, с. 773–774].

Кодекс здоров'я, даний через Мойсея, вважається багатьма дослідниками першим у світі гігієнічним кодексом. Експерти з охорони здоров'я відзначають його надійність, оскільки він ґрунтувався на здоровій фізіології та перевірених принципах гігієни. Як саме діяв цей кодекс? Наступні приписи Мойсеєвого закону, як видно далі, були спрямовані на профілактику хвороб:

- Людські відходи потрібно було виносити за межі табору й закопувати в землю (Втор. 23:12–13).
- Особи з інфекційними захворюваннями (наприклад, проказою) підлягали карантину (Лев. 13).

- Якщо на одязі з'являвся грибок, його спалювали або ретельно промивали (Лев. 13:47–59). Грибкові ураження також знищували в домівках, щоб уникнути поширення на людей (Лев. 14:34–42).

У кодексі передбачалося миття тіла у різних ситуаціях (перед їжею, після одужання тощо). Цьому присвячено 63 уривки (Лев. 14:8; 15:13; 17:15; 22:6). Праця мала поєднуватися з відпочинком. Заповідь про суботній спокій (четверта у Декалозі) наказувала працювати шість днів, а сьомого – відпочивати. Для доброго здоров'я необхідні і фізична активність, і відпочинок, які впливають як на тіло, так і на емоційний стан. Таким чином, суботній відпочинок був одним із принципів, що сприяли збереженню здоров'я й запобігали недугам.

Найбільше заборон у Мойсеєвому кодексі стосувалося м'ясної їжі. Це мало логічне пояснення: тварини могли переносити хвороби, тоді як рослинна їжа була безпечнішою. Закон забороняв уживати кров (Лев. 7:26), оскільки вона містила продукти життєдіяльності тварини і мала ритуальне значення в жертвоприношеннях [632, с. 122].

Біблія приділяє значну увагу харчуванню. Ще на початку, у раю, де люди мали ідеальне здоров'я, Бог дав їм у поживу плоди (Бут. 1:29). Після гріхопадіння до них додалися овочі (Бут. 3:18), а життя людини стало вимагати більшої фізичної праці (Бут. 3:19). Незважаючи на наслідки гріха, люди ще довго мали велику життєву силу. Біблія свідчить, що Адам прожив 930 років (Бут. 5:5). Еллен Уайт писала, що Бог наділив його «життєвою силою у двадцять разів більшою, ніж у сучасних людей» [639, с. 21].

Зміни в харчуванні настали після Потопу, коли Бог дозволив уживати м'ясо (Бут. 9:3). Відтоді тривалість людського життя скоротилася до 70–80 років (Пс. 90:10). За словами Еллен Уайт, ще до Потопу люди почали їсти м'ясо, що було проявом їхньої хтивості й наближало момент Божого суду [656, с. 373]. Потоп став третім прокляттям землі після гріха Адама і вбивства Каїном Авеля. Хоча Бог дозволив м'ясну їжу, Він заборонив вживати жир (Лев. 7:23–24), що, як нині відомо, спричиняє атеросклероз, серцево-судинні хвороби, інсульти та підвищений холестерин.

Бог також заборонив уживати м'ясо тварин, що померли природною смертю (Втор. 14:21), бо хвороби могли передаватися людині. Заборонені «нечисті» тварини (хижаки, падальники тощо) часто були переносниками інфекцій. Найнебезпечнішою вважалася свинина через високу жирність і ризик трихінельозу, який тривалий час може залишатися непоміченим [632, с. 122].

Піклуватися про тіло – необхідно, бо воно належить до фізичної сфери існування людини. Усе, що приносить користь і не шкодить, є благим. Біблія не пропонує суворого аскетизму і не забороняє насолоджуватися доброю їжею чи напоями. Сам Бог дав поживу людям (Бут. 2:9,16). Ісус обіцяв, що у Царстві Божому буде спільна трапеза з викупленими (Лк. 22:16–18), а апостол Іван писав, що вони не відчуватимуть голоду й спраги (Об. 7:16).

Отже, християнство не підтримує ідеї ігнорування фізичних потреб заради духовного вдосконалення. Біблія наголошує, що здоров'я є благом, а віруючі повинні піклуватися про нього (1 Кор. 6:19). Ісус, зцілюючи людей, служив їм у їхній повноті [538, с. 272].

Зцілення Христом охоплювало весь спектр людського буття – дух, розум і тіло. Наукові дослідження підтверджують, що ці сфери тісно взаємопов'язані. Дух впливає на розум: віра допомагає долати стреси й сприяє емоційному благополуччю. Розум через волю спонукає до здорової поведінки, підтримки ближніх і рівноваги в житті. Тіло, своєю чергою, впливає на психіку: хвороби викликають втому, страх, депресію. А розум може впливати на фізичний стан: негативні емоції й стрес підривають роботу імунної, серцево-судинної, ендокринної систем. У результаті організм стає вразливим до інфекцій, пухлин, серцевих нападів, аритмії, гіпертонії чи інсульту. Водночас духовна рівновага і психологічний спокій зменшують стрес, підтримують здоров'я і проявляються у свідомому ставленні людини до власного тіла [538, с. 95–96].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що в книзі Левит, написаній понад три тисячі років тому, подані гігієнічні приписи, рекомендації щодо харчування та засоби профілактики інфекційних і вірусних захворювань. Дотримання цих правил допомагало ізраїльтянам уникати поширення багатьох

небезпечних недуг. У біблійному контексті фізичне здоров'я розглядається як невід'ємна частина духовної практики Божого народу. Таким чином, книга Левит містить оздоровчі закони, які протягом століть були фундаментальною основою профілактики й підтримки здоров'я для тих, хто їх виконував. Слово «шалом» означає не лише мир між Богом і людьми, але й добробут та гармонійний стан особистості й спільноти. Здоров'я, згідно з біблійною перспективою, повинно охоплювати всі виміри людського існування: фізичний, психічний, духовний, соціальний, екологічний та економічний. Досягнення такої цілісності можливе лише тоді, коли медичне служіння й інші філантропічні напрямки церкви співпрацюють у виконанні Божої місії з відновлення людей, які зазнали наслідків гріха.

Важливе місце у Святому Письмі займає тема харчування. Після створення перші люди мали досконале здоров'я, щасливо спілкувалися з Богом і перебували в гармонії з Ним (Бут. 1–2). Але ця цілісність була втрачена, коли вони переступили Божу заповідь. Результатом непослуху стали біль, хвороби та смерть. Відтоді до їхнього раціону були додані овочі (Бут. 3:18), а життя почало вимагати більшої фізичної праці (Бут. 3:19) [656, с. 373; 632, с. 122].

Оскільки людське існування має фізичний вимір, тіло потребує належної турботи. Усе, що підтримує життя й робить його радісним без шкоди для людини, є добрим. Біблія не заперечує їжі чи напоїв: Сам Бог дав першим людям поживу (Бут. 2:9,16). Ісус обіцяв розділити трапезу зі Своїми учнями у Божому Царстві (Лк. 22:16–18), а апостол Іван свідчить, що викуплені ніколи не знатимуть голоду й спраги (Об. 7:16).

Отже, християнський погляд на людину не передбачає відкидання природних фізичних потреб. Біблія не закликає до штучного посилення фізичних страждань заради духовного вдосконалення, але, навпаки, спонукає до збереження здоров'я. Новозавітні тексти наголошують на необхідності піклуватися про своє тіло (1 Кор. 6:19; 3 Ів. 2), а Євангелія свідчать, що зцілення було важливою частиною служіння Христа. Коли Ісус зціляв, то відновлював людину повністю – розум, тіло й дух [538, с. 272].

Наукові дослідження підтверджують цю єдність: дух, розум і тіло функціонують у взаємозв'язку. Віра сприяє подоланню стресу, що супроводжує хворобу, підвищує емоційну стійкість, стимулює соціальну підтримку й здорову поведінку. Фізичні недуги, своєю чергою, ведуть до втоми, страху й депресії, а розум може впливати на тіло через стрес, тривогу й негативні емоції, що порушують роботу імунної, серцево-судинної та ендокринної систем. Дух впливає на фізичний стан через психологічне благополуччя, зниження рівня стресу, соціальну підтримку й відповідальне ставлення до здоров'я [538, с. 95–96].

Адвентистське розуміння філософії здоров'я й зцілення ґрунтується на Біблії, яка вчить, що хвороба є наслідком первородного гріха й порушення фізичних та моральних законів, встановлених Богом для щастя та свободи людини. Еллен Уайт писала: «Якби люди завжди виконували закон Десяти Заповідей, наш світ не був би під тягарем хвороб» [650, с. 161].

Ідея тіла як храму була проголошена ще на початку історії адвентизму. Хоча сама ідея реформи здоров'я існувала й раніше, особливістю адвентистів є те, що вони поєднали її з власною теологією, включили у систему віровчення та закріпили у практиці поколінь. Поєднання вістки про здоров'я з вісткою третього ангела (Об. 14:9–12) надало принципам здорового способу життя значення священного обов'язку [547, с. 59; 634, с. 77]

Хоча багато принципів адвентистської реформи здоров'я збігаються з іншими оздоровчими системами, їхнє трактування як частини трьохангельської звістки робить їх особливо актуальними. Жодна інша християнська деномінація не має настільки цілісного й системного підходу до питань здоров'я, як це сформувалося в Церкві адвентистів сьомого дня [538, с. 129; 536].

Адвентисти сьомого дня від самого заснування своєї церковної організації у 1863 році приділяли особливу увагу темі здорового способу життя. Саме того року одна з провідних постатей руху, Еллен Уайт, почала отримувати надприродні видіння, у яких члени молодії конфесії одержали конкретні настанови щодо правильного ставлення до здоров'я у різних сферах життя. Це

були не лише практичні інструкції, а й цілісна концепція, філософське бачення питання здоров'я. Адвентисти сприйняли уявлення про людину з юдейської традиції, що ґрунтувалася на Писанні Закону Мойсея та пророків, а ідею гармонійного функціонування людського організму – з давньогрецької медицини, яка спиралася на раціональне та логічне мислення. Найвідомішими представниками цього підходу були Гіппократ і Гален, які розуміли лікування як допомогу тілу відновлюватися за рахунок внутрішніх природних сил [538, с. 130].

Адвентисти вірять у Бога як Творця всесвіту та одночасно як законодавця, що заклав у творіння закони функціонування й взаємодії. Відповідно до свого характеру, який відображає досконалу любов і справедливість, Бог також дав моральний закон. Людина була створена досконалою і наділена свободою вибору, однак, відмовившись підкорятися Творцеві, зробила вибір на користь гріха. Так у світ увійшли беззаконня, хвороби й смерть.

Проте ще до створення світу Бог передбачив план спасіння через віру в жертву Ісуса Христа. Адвентисти розглядають спасіння як процес відновлення людини, яка зазнала наслідків гріха через порушення моральних і природних законів Божих. Відновлення здоров'я у цьому розумінні є частиною спасіння через Христа, коли людина знову вчиться жити у згоді з Божими принципами в природі та моральному законі. Цей процес відновлення триває протягом життя, а завершенням стане другий прихід Христа і повернення втраченого раю [538, с. 130].

З біблійної перспективи смерть є наслідком гріха (Рим. 6:23). Еллен Уайт підкреслювала, що шкідливі звички можуть призвести до хвороб і передчасної смерті. Вона застерігала: «кожен, хто потурає своїм нездоровим звичкам у їжі, мусить пожати наслідки». На її переконання, в день суду стане очевидним, наскільки серйозно Бог ставиться до порушення законів здоров'я [656, с. 40].

Порушення встановлених Богом законів – моральних чи природних – неминуче веде до смерті. Коли Адам згрішив, він усвідомив тяжкість цього вчинку, побачивши жертву тварини, принесеної Богом, аби дати одяг першій

людській парі. Адам зрозумів: якби він залишився вірним Творцеві, ані людина, ані тварина не зазнали б смерті. Подібним чином наслідки настають і при порушенні природних законів: хвороби й передчасна смерть приносять страждання близьким, позбавляють їх допомоги, якої вони потребують, і віднімають у Бога служіння, якого Він очікує від людини на славу Йому. Еллен Уайт називала таких людей «порушниками закону Божого в найтяжчому значенні цього слова» [642, с. 68; 656, с. 21].

Здоровий і хворий стан людського організму є двома протилежними реальностями. Здоров'я – це найкращий стан існування, «життя у його найвищій якості», коли всі органи діють узгоджено та правильно. Водночас у гріховному світі ніхто не може вважатися цілком здоровим: кожен час від часу переживає недуги чи слабкість. Хвороба послаблює не лише фізичні сили, але й розумові та емоційні. Вона може впливати і на соціальні відносини: людина уникає спілкування через слабкість або почуття незручності. Таким чином, хвороба є універсальним станом, що об'єднує всіх людей у спільній долі [536].

Оздоровлення означає боротьбу з причинами недуги, її симптомами та наслідками. Але під час лікування покращення не завжди одночасно охоплює фізичний, духовний та емоційний аспекти. Адвентисти вважають хвороби результатом або особистого гріха, або загального зіпсуття світу. Бог через план спасіння прагне відновити людину до початкового гармонійного фізичного і духовного стану. Тому для адвентистів здоров'я невід'ємне від релігійного світогляду: щоб зберігати правильний духовний і розумовий стан, потрібно дбати і про тіло. Біблія також підкреслює цей принцип, називаючи тіло «храмом Святого Духа» (1 Кор. 6:19) та вмістилищем здоров'я [538, с. 267–268].

Церква адвентистів сьомого дня виробила власний підхід до питання здорового способу життя. Учасники оздоровчих і профілактичних програм, які проводить ця конфесія, постійно наголошують, що їхнє розуміння фізичного благополуччя людини базується виключно на принципах Святого Письма та працях Еллен Уайт – однієї з засновниць адвентизму. Спираючись на Біблію, адвентисти підкреслюють, що розглядають людську природу як цілісну, а не

дуалістичну. Інакше кажучи, адвентистська теологія здоров'я ґрунтується на уявленні про унітарність людської істоти.

На противагу грецькому дуалізму, який подає людину як поєднання двох окремих сутностей – душі, замкненої у «в'язниці» тіла та прагнучої визволення, – адвентистські теологи стверджують, що хоча тіло пошкоджене гріхом, воно все ж відіграє невід'ємну роль у спасінні. Це підтверджує один із провідних адвентистських богословських текстів: «Внутрішнє життя завжди залежить від зовнішньої турботи та фізіологічних процесів організму. Душа і дух – це розумовий, емоційний і вольовий виміри єдиної людської особистості. А взаємини між людьми мають вибудовуватися з урахуванням того, що людина не складається з окремих частин. Уся людина живе, і вся людина помирає» [506, с. 222].

Розуміння взаємозв'язку тіла, розуму та духу у вченні адвентистів базується на їхній нерозривній єдності. Людина створена за образом Творця, і вже з моменту появи Адама й Єви Бог дав їм можливість розвиватися фізично, інтелектуально та духовно як неподільним істотам. Три основні складові людської природи нероздільні як у житті, так і в смерті. В основі цього підходу лежить біблійна доктрина про стан живих і мертвих: коли Бог створив Адама, спершу сформував його тіло, а потім вдихнув у нього подих життя (Бут. 2:7), внаслідок чого він став живою душею. Для повноцінного існування необхідні обидва елементи – фізична форма і божественне дихання. Таким чином, поняття «душа» і «дух» у Біблії позначають не окремі субстанції, а аспекти єдиної особистості [538, с. 272].

Адвентисти наголошують, що смерть є зворотним процесом: божественне дихання, яке забезпечує фізичне, розумове й духовне життя, повертається до Бога (Еккл. 12:7), і помирає вся особа цілком. Жоден елемент людської природи не існує самостійно після смерті, як це вчить язичницька традиція. Біблія чітко говорить: «померлі нічого не знають» (Еккл. 9:5), і вони «сплять у земному поросі» (Дан. 12:2).

Отже, ідея цілісності людської природи категорично відкидає будь-які форми дуалізму. Людина не є поєднанням двох сутностей – матеріальної і нематеріальної, смертної і безсмертної. Вона не є союзом тіла й душі, як це подає філософська традиція. У біблійному розумінні «душа», «дух» чи «розум» не є окремими реаліями, що населяють тіло й продовжують існувати після його смерті. Людське життя за своєю природою фізичне: люди або живуть у тілесній формі, або не існують зовсім. Отже, після завершення фізичного життя людина повністю перестає існувати, адже в ній немає нічого за своєю природою безсмертного [538, с. 134].

Саме тому адвентисти відстоюють погляд, що тіло й душа – це не різні сутності, а різні аспекти єдиної складної реальності. Людина – це фізична істота з унікальними здібностями, складний організм із величезним потенціалом, який є основою всього іншого. Відповідно до Бут. 2:7, душа виникає тоді, коли тіло оживляється Божим диханням, і тому «душа» у біблійному сенсі стосується цілісної істоти, а не якоїсь її частини.

Адвентистські богослови Ван Долсон і Спанглер підкреслюють: «Природа людини є основою нашої філософії здоров'я... У людини немає тіла; вона сама є тілом». У свою чергу Фріц Гай та Алден Томпсон показали, що саме ідея цілісності людської природи є ключовим принципом у адвентистському вченні про реформу здоров'я [538, с. 133, 206].

Біблійні тексти також підкреслюють значення тілесності в перспективі майбутнього життя. Для авторів Нового Завіту життя після смерті розпочинається з воскресіння тіла: «сіється в тління, а воскресає в нетлінні... сіється тіло звичайне, воскресає тіло духовне» (1 Кор. 15:42-44). Для апостола Павла перехід у майбутнє життя передбачає радикальну трансформацію, але не відмову від тілесності. Навпаки, усе його вчення свідчить про те, що вічне існування також має фізичну форму [538, с. 271].

Ба більше біблійний погляд на природу людини дозволяє розглядати фізичні та духовні аспекти нашої індивідуальності в їхній єдності, відкриваючи шлях до більш здорового, гармонійного й енергійного життя. Для розуміння

концепції людського духу як невід'ємної частини особистості важливо звернутися до поняття «духовність». Його нелегко визначити, однак у своїй основі воно виражає здатність людини усвідомлювати й цінувати духовний вимір буття. Духовність пов'язана з пошуком сенсу існування, прагненням збагнути таємницю походження всесвіту й визначити своє місце в ньому. Хоча людина є фізичним організмом у матеріальному світі, ми не сприймаємо власне життя лише як послідовність фізіологічних процесів, що закінчуються кількома десятиліттями існування. Ми переконані, що воно має вищу мету і несе глибокий сенс. Фактично, у поведінці людини немає нічого суто фізичного – кожен аспект життя охоплює також духовний, смисловий вимір [538, с. 277].

Опитування в адвентистських теологічних навчальних закладах показало: багато хто вважає, що саме концепція цілісності є найважливішим внеском Церкви адвентистів сьогомого дня в християнське богослов'я, навіть більш значущим, ніж тлумачення суботи чи другого приходу Христа. Це пояснюється тим, що розуміння взаємозв'язку між здоровим духом і тілом безпосередньо впливає на моральність та здатність людини розрізняти істину. Саме цим адвентизм принципово відрізняється від антропологічного дуалізму багатьох християнських та інших релігійних традицій. Адвентистський підхід до збереження здоров'я заснований на біблійному погляді на людську природу: оскільки кожна людина створена за образом Божим, її внутрішня цінність не може бути перекреслена жодним соціальним інститутом. Турбота про фізичний стан означає шанування Божого творіння [538, с. 84–85].

Однак антропологічний опис був би неповним без врахування гріхопадіння. Через непослух перших людей усе людство стало грішним (Рим. 5:12). Цілісний погляд на людину показує, що всі складові її природи – фізична, розумова, емоційна, соціальна та духовна – пошкоджені гріхом і не можуть повноцінно реалізуватися. Біблійна оповідь про історію людства свідчить: ми втратили гармонійну цілісність. Тому пояснити людське існування можна лише визнавши гріховний, ослаблений стан, у якому перебуває кожна людина. Ми створені за образом Божим, але водночас ми – грішні істоти, що живуть у

постійному конфлікті з Богом і ближніми. Через гріх ми не бачимо справжньої цінності людини, а відчуження проявляється у фізичній і розумовій площині, позбавляючи нас гармонійних стосунків із Творцем.

Ця напруженість розкриває глибинний вимір гріха: він пронизує всі аспекти людського життя. Проблема не обмежується якоюсь однією сферою, а охоплює фізичну, інтелектуальну, соціальну та духовну складові. Традиційні богословські категорії «первородний гріх» і «повна зіпсутість» лише підкреслюють цю цілісність. Гріх торкається кожної людини, і хоча ми залишаємося Божим творінням, але перебуваємо в «зламаному» стані: всі наші складові більше не функціонують так, як задумав Творець. У результаті людина постійно перебуває у внутрішньому конфлікті. Еміль Бруннер у праці *Людина повстання* зазначає, що занепала людина все ще пов'язана з Богом, але ці відносини характеризуються протистоянням і ворожістю. Подібно до бунтівних дітей, ми належимо Небесному Батькові, проте постійно боремося проти Нього [538, с. 280–281].

Найбільш трагічним виявом цього є конфлікт із самим собою. Карл Меннінгер у книзі *Людина проти себе* стверджує, що в кожному з нас є схильність до самознищення, яка проявляється у різних формах – від добровільної смерті до нездорових способів життя, самовиправдання чи навіть хвороб. Таким чином, гріх впливає на людину в усіх сферах: фізично, розумово й духовно. Часто фізичні недуги мають духовні або емоційні причини. Ісус, зцілюючи паралітика, якого принесли друзі, показав необхідність і духовного, і фізичного відновлення. Незалежно від походження – психічного, емоційного, соціального чи духовного – хвороба завжди вражає людину цілісно [570, с. 355].

Такий цілісний погляд на гріх визначає і розуміння хвороби: вона має духовний вимір. Гріх є першопричиною всіх людських проблем, і справжнє зцілення можливе лише з урахуванням духовної складової. Водночас не слід робити простих висновків: не кожна хвороба є прямим наслідком особистих гріхів, проте будь-яке страждання чи недуга – це свідчення зіпсованості людської

природи. І оскільки хвороба охоплює всю людину, лікування теж має стосуватися всієї особистості [538, с. 282].

Біблія розглядає зцілення як відновлення цілісності не лише людини, але й усього світу, що зазнав прокляття гріха. Бог сказав Адаму: «проклята через тебе земля!» (Бут. 3:17). Тому відновлення включає як особистий, так і глобальний вимір. Бог обіцяв не лише оновлення внутрішнього життя людини, а й перетворення її фізичного тіла. Апостол Павло наголошує: при другому приході Христос «перемінить тіло нашого пониження, щоб стало подібне до славного тіла Його» (Флп. 3:21). Біблія свідчить також про майбутнє відновлення всього створіння, коли гармонія буде відновлена у всесвіті.

Згідно зі словами Ісуса, «коли Син Людський сяде на престолі слави Своєї», настане «відновлення світу» (Мт. 19:28). Книга Об'явлення містить пророче підтвердження: «І бачив я нове небо й нову землю, перше бо небо та перша земля минули» (Об. 21:1). Це свідчить, що все, спотворене гріхом, повернеться до свого первісного безгрішного стану, подібного до того, що був на початку творіння. Однак обіцянка «там ночі не буде» (Об. 21:25) вказує на те, що новий світ перевершуватиме початковий, бо він буде вільний від будь-яких проявів зла, хвороб, страждань і смерті: «...смерті більше не буде, ані страждань, ані голосіння, ані болю, бо перше минулося» (Об. 21:4). Врешті всі сили зла будуть знищені назавжди (Об. 20:14).

Реформа здоров'я увійшла до того, що адвентисти називають «істина для теперішнього часу». Цей вислів має глибоке історичне значення для Церкви адвентистів сьомого дня і походить із послання апостола Петра: «теперішня правда» або «теперішня істина» (2 Пт. 1:12). У Біблії короля Якова, якою користувалися перші американські адвентисти XIX століття, стоїть вислів *the present truth*. Сучасною мовою його можна передати як «істина для нашого часу». Не випадково перше періодичне видання суботніх адвентистів, що з'явилося в 1849 році, мало саме таку назву – *The Present Truth*.

Особливістю адвентистського розуміння Божої істини є її динамічність. Вони вірять у прогресивне відкриття істини, тобто визнають значення

багатовікового біблійного дослідження, проте не вважають, що в минулому було відкрито всю повноту істини. У Святому Письмі істина завжди була присутня, однак її глибше розуміння відкривається у свій час (Еф. 3:5; Кол. 1:26). Тому адвентисти, з одного боку, тримаються вже відкритих основних положень віри, а з іншого – визнають можливість нових осягань. Недаремно у вступі до «Основних пунктів віровчення» сказано, що якщо Святий Дух приведе Церкву до повнішого розуміння біблійних істин, то воно може бути офіційно прийняте Генеральною Конференцією [608, с. 156].

В історії адвентизму підкреслюється, що Біблія є єдиним авторитетним джерелом віровчення. У 1861 році Джеймс Уайт застерігав, що людські віровизнання, які зупиняють подальше дослідження, є ознакою духовної застиглості [666, с. 141]. У 1892 році Урія Сміт підтвердив: Біблія – це «остаточне джерело звертання» та основа спілкування й дисципліни, і якщо щось у вченні не відповідає Слову Божому, воно має бути змінене [613, с. 600].

Цей принцип поступового розкриття істини адвентисти бачать у самому навчанні Ісуса. У Нагірній проповіді Він підтверджував значення Закону і Пророків, водночас відкриваючи їхній глибший зміст (Мт. 5:17, 21-22, 27-28). Його слова «А Я вам кажу...» (Мт. 5:22, 28) демонстрували новий рівень розуміння Божої істини. У такий спосіб адвентисти поєднують новаторство та традицію, приймаючи істини, які не були відомі раніше, але завжди містилися в Біблії: очищення небесного святилища, святість суботнього дня, вчення про смерть як «сон». До цього ж ряду належить і санітарна реформа [538, с. 89].

Субота є однією з ключових ознак адвентистської ідентичності. Мардіан Блейр, керівник адвентистських медичних установ, наголошував: «Субота має вирішальне значення для нашої віри і ніколи не повинна бути знехтувана чи висміяна». Подібну думку висловлював і Білл Вільсон, віце-президент адвентистського госпіталю у Флориді: «Суботній відпочинок – це унікальна філософія, яку не пропонує жоден інший медичний заклад» [538, с. 114].

Субота є особливим днем, через який Бог прагне мати тісні відносини зі своїм народом. Вона символізує повноту життя і стала наріжним каменем

адвентистського богослов'я. Оскільки Бог створив людину для спілкування з Собою, то в її серце Він поклав прагнення до вічності (Еккл. 3:11). Деякі дослідники проводять паралель між акціями Бога у творінні та пірамідою потреб Маслоу. У раю перші люди мали забезпечені фізичні потреби, щотижневий відпочинок, можливість самореалізації й повну гідність у спілкуванні з Творцем та ближніми [538, с. 115].

Самуель Баккіокі у своїх працях пояснював значення благословення суботи: «Бог, благословивши цей день, дав людству вічне запевнення насиченого і повноцінного життя». Святість цього дня він пов'язував із особливою Божою присутністю: «У суботу Бог являє Себе Своему народові». Таким чином, субота є «унікальним благословенним засобом і дорогоцінною можливістю» для світу, який потребує справжнього відпочинку [493, с. 95, 99; 538, с. 116].

Біблійна розповідь про Творіння говорить, що Бог створив людину «за Своїм образом і подобою» (Бут. 1:26–27). Цей привілей відображати Божий образ надає людині гідність і усвідомлення її високої цінності в очах Творця. Водночас, якщо кожна людина є носієм Божого образу, це вимагає поваги й до інших. У світлі реформи здоров'я ці слова Святого Письма означають відповідальність зберігати свій духовний, розумовий і фізичний стан у належному порядку.

Християни покликані служити ближнім, розуміючи це як священний обов'язок згідно з біблійними принципами: «Отже, все, чого тільки бажаєте, щоб вам чинили люди, те саме чиніть і ви їм» (Мт. 7:12); «Люби ближнього твого, як самого себе» (Лев. 19:18). Як підкреслює богословська думка: «Мета здоров'я не в самому здоров'ї, а в освяченні – відновленні людини за образом Божим у фізичному, розумовому, соціальному й духовному вимірах» [538, с. 139].

Вайн МакФарланд наголошує: «Факт нашого створення за образом Божим повинен спонукати нас до глибшого вивчення людського тіла». Дослідження організму й законів його функціонування, на його думку, неможливе без прославлення Творця: «Прославляю Тебе, що я дивно утворений! Дивні діла Твої, і душа моя добре знає це!» (Пс. 139:14).

З перших років існування Церква адвентистів сьомого дня підкреслювала, що закони природи встановлені Богом і керують усім живим. Еллен Уайт писала: «Бог сформував закони, що керують станом нашого організму». Отже, закони фізичного світу, включаючи закони людського тіла, мають божественне походження. Їх вивчення й дотримання є обов'язком, адже «за кожне порушення настає покарання, яке неодмінно буде здійснене» [652, с. 36].

Холістичний (цілісний) погляд на людину став фундаментом адвентистської медичної філософії: якщо людина цілісна, то й спасіння повинно охоплювати всю особистість, а не лише уявну «безтілесну душу». Таке бачення тісно пов'язане з надією на другий прихід Христа і стало основою руху до реформи здоров'я.

Виходячи з цього цілісного підходу та усвідомлюючи взаємозв'язок тіла, розуму й духу, ранні адвентисти спиралися на біблійні тексти. Так, Джеймс Уайт, коментуючи 1 Сол. 5:23, дійшов висновку, що «біблійне освячення – це освячення всієї людини» [665, с. 34]. Отже, істинна релігія цінує тіло так само, як розум і дух. У словах апостола: «А Сам Бог миру нехай освятить вас цілковито, і нехай ваш дух, душа й тіло збережуться бездоганними до приходу Господа Ісуса Христа» (1 Сол. 5:23), адвентисти побачили єдність доктрини другого приходу, вчення про природу людини та основи реформи здоров'я, яка займає ключове місце в трьохангельській вістці.

Адвентистський письменник Флейз, спираючись на Малахію 4:5 та Лк. 1:17, вважав реформу здоров'я частиною виконання пророцтва про підготовку народу до «великого і страшного дня Господнього». Він зазначав, що служіння Христа включало зцілення – духовне, інтелектуальне і фізичне – і цю ж місію Христос передав своїм учням. На його думку, служіння зцілення було «правою рукою» звістки ранньої Церкви від Дня П'ятидесятниці [586, с. 339–344].

Флейз також провів паралель між старозавітним священством та сучасними християнами, спираючись на 1 Пт. 2:9. Якщо ізраїльські священники повинні були бути фізично бездоганними (Лев. 21:21), а також розвиненими духовно й розумово (Лев. 10:10–11), то християни як «царське священство»

мають прагнути ще більшої цілісності – духовної, інтелектуальної та фізичної [586, с. 346].

Вайн МакФарланд, у свою чергу, посиляючись на Рим. 12:1, проводив аналогію між жертвними тваринами, що мали бути без вад (Лев. 22:20), та християнами, покликаними приносити свої тіла як «живу жертву» Богові. Це, за його словами, неможливо без дотримання принципів реформи здоров'я [586, с. 365].

Ще одним біблійним аргументом МакФарланд вважав «Шма Ізраель»: «Люби Господа, Бога твого, усім серцем, усією душею і всією силою» (Втор. 6:5; Лк. 10:27). Ці слова, підтверджені Ісусом як найбільша заповідь (Мт. 22:38), вимагають цілісного розвитку духовної, розумової та фізичної сфер людського життя для гідного служіння Богові [586, с. 366].

МакФарланд підкреслював: «Людина складається з трьох частин... і Господь прийшов спасти все, що було втрачено». Гріх зруйнував тіло, розум і дух, зробивши людину «рабом гріха» (Рим. 6:20). Тому спасіння повинно охоплювати всі аспекти людської природи. На його переконання, це є «абсолютним фундаментом адвентистського мислення».

Джозеф Баттістон розглядав розвиток доктрини здоров'я крізь призму концепції Великої боротьби – вселенського протистояння між Христом і сатаною. Він наголошував, що саме ідея великої боротьби є центральною темою Біблії, яка пояснює як походження гріха у Всесвіті, так і його наслідки на Землі [543, с. 28].

Центральним елементом концепції великої боротьби є Божий план спасіння як прояв Його любові та мудрості. Саме цей погляд проповідує Церква адвентистів сьомого дня. У цьому вселенському конфлікті бере участь кожна людина, адже кожен мешканець Землі має зробити свідомий вибір між добром і злом. Біблія ілюструє цей конфлікт прикладами конкретних людей, які вирішували – стати на бік Бога чи на бік зла й диявола.

У центрі цього протистояння стоїть Божий Закон. Головне питання великої боротьби: чи здатна людина жити у відповідності з Божими заповідями? На

переконання адвентистів, у цій боротьбі діло Бога проявляється у відновленні того, що зруйнував гріх, через процес реформації. Якщо людина приймає рішення слідувати за Богом, то Він очищає її серце від гріха й руйнівних звичок, відновлюючи характер за Своїм образом.

Таким чином, людина стає здатною виконувати Божі постанови, а своїм життям і вірою в Христа свідчить про неправдивість закидів сатани. У цьому контексті набуває особливого значення реформа здоров'я, яка виявляється Божою відповіддю на твердження сатани, що людина не здатна контролювати власні бажання та пристрасті (Об. 12:10; 1 Пт. 1:13–14; 2:11). Оскільки закони природи, як і моральні закони, встановив Творець, дотримання принципів здоров'я є одним із засобів перемоги над злом у великій боротьбі на особистому рівні.

Як і інші християнські конфесії, адвентисти визнають, що остаточна перемога над сатаною була здобута на Голгофі через жертву Ісуса Христа. Проте навіть Церква АСД стверджує: битва ще не завершена й продовжується в житті кожної людини. Тому реформа здоров'я є невід'ємною частиною Божого плану відновлення людини. Кожен має власні недоліки, шкідливі звички та залежності, зокрема пов'язані з апетитом. Сатана прагне отримати перемогу, впливаючи на людину через її тіло. Саме тому у цій боротьбі важливо дбати не лише про духовність і психічний стан, але й про фізичне здоров'я [543, с. 29–30].

Досвід Адама і Єви показує, що вирішальне значення мають навіть незначні на перший погляд деталі. Як наголошував Христос: «Вірний у найменшому – і у великому вірний; несправедливий у найменшому – і у великому несправедливий» (Лк. 16:10). Дотримання «малих» приписів реформи здоров'я може зберегти людину від багатьох фізичних, психічних та соціальних проблем сучасності. Тому Церква АСД розвинула власну доктрину здоров'я.

Завдання доктрини здоров'я:

- Не лише набуття фізичної сили – приклад Самсона (Суд. 13–16) показує, що сила без вірності не рятує від падіння.

- Не лише звільнення від хвороб – навіть віддані принципам вірні можуть зазнати хвороб у світі, ураженому гріхом.

- Не лише збереження доброго здоров'я заради довгого життя, адже тривалість не завжди дорівнює якості.

- Не лише розвиток інтелектуальних здібностей – мудрість Соломона (Неєм. 13:26) не вберегла його від духовних поразок [543, с. 139].

Адвентисти розглядають реформу здоров'я як біблійний принцип, частину Божого плану спасіння і засіб підготовки до другого приходу Христа. У контексті трьохангельської вістки санітарна реформа набула есхатологічного значення. Вона пов'язується як із підготовкою до другого приходу Христа, так і з важкими подіями, що передуватимуть цій події. У 1867 році служитель Даніель Бурдо зазначав, що дотримання принципів здоров'я допоможе адвентистам бути «вільними від хвороб, з міцними нервами пройти через сім останніх кар і час скорботи», а також отримати «благословення пізнього дощу» [518, с. 229].

Подібної думки дотримувався Джон Лафборро, вважаючи, що ті, хто дотримується реформаторських принципів, будуть готові прийняти «пізній дощ Святого Духа» й пережити час скорботи перед поверненням Господа. Служитель Кенрайт також підкреслював, що мета реформи здоров'я полягає у підготовці Божого народу до випробувань – епідемій, голоду, скорбот і семи останніх кар [508, с. 39; 566, с. 84].

Стівен Пірс розглядав реформу здоров'я у світлі есхатології через перехід до рослинної дієти, яка, на його думку, готує вірян до життя у «небесному Едемі», де більше не буде смерті, а навіть дикі тварини перестануть бути хижаками (Об. 21:2; Іс. 11:6–7) [591, с. 158].

Еллен Уайт попереджала, що повільне впровадження принципів здоров'я робить адвентистів неготовими до «гучного крику третього ангела» в останні часи [648, с. 486]. Джозеф Ваггонер додавав, що саме санітарна реформа може зробити слабких «сильними для перемоги», а хворі тіла – «очищеними й пристосованими для переселення». Уайт також наголошувала: «тіло повинно бути слугою для розуму, а не навпаки» [634, с. 77].

Бурдо проводив аналогію між підготовкою стародавнього Ізраїлю до входу в Ханаан і підготовкою Божого народу останнього часу до небесного Царства. Ізраїльтяни повинні були очистити себе фізично й духовно, і так само сьогодні віряни мають позбутися шкідливих звичок, щоб бути готовими до переселення у «небесний Ханаан» [501, с. 69].

Джон Ендрюс відзначив, що після проголошення санітарної реформи адвентисти сьомого дня почали сприймати стриманість не лише як «християнську чесноту» згідно зі Святим Письмом, але й як «реальну основу доброго здоров'я». Він підкреслював, що саме адвентисти першими серед християнських конфесій зробили біблійний принцип стриманості (Гал. 5:23) практичним і застосовним до всього людського організму [491].

Найбільш розгорнуте пояснення принципу стриманості належить Еллен Уайт. Вона прагнула особисто уникати будь-яких проявів «нестриманості у праці, харчуванні чи питті» [640]. Для наочності вона проводила паралелі між падінням перших людей, які піддалися спокусі апетиту, та перемогою Христа над сатаною у сфері стриманості [650, 161–162]. На її думку, потурання апетиту не лише призводить до хвороб, а й послаблює моральні орієнтири, позбавляючи людину здатності «оцінити священну істину і цінність викуплення» [648, с. 693–694]. У її працях часто трапляється вислів «стриманість у всьому» [655, с. 30]. У цьому контексті вона виступала проти вживання тютюну, кави, чаю та м'яса, називаючи їх «гріховними поблажками апетиту». Вона закликала до відмови від «ідолопоклонства, обжерливості, марнотратства в одязі та інших речах» [650, с. 62].

Подружжя Уайт наголошувало на важливості самозречення. Вони наводили приклад Ісуса Христа, який принизив Себе, ставши людиною, і витримав сорокаденний піст. Еллен Уайт підкреслювала, що Бог очікує від людей «серйозних зусиль» у справі самозречення, а Джеймс Уайт нагадував про слова Христа (Мт. 16:24), де йдеться, що учень має спершу відмовитися від себе, а вже потім взяти хрест. Тому послідовник Христа повинен боротися зі своїми пристрастями і шкідливими звичками. Джеймс Уайт дивувався, як можуть

називати себе християнами ті, хто живе в ненажерстві й пияцтві [643, с. 149; 664, с. 371].

Еллен Уайт наголошувала, що Бог веде своїх дітей до відмови від «екстравагантних звичок світу» та до засад стриманості й самозречення. Вона називала ці риси «чеснотами», яких Бог очікує від тих, кого готовий благословити й підготувати до вічності. Однією з причин прийняття адвентистами санітарної реформи стала також ідея «Слави Божої». Уайт закликала до життя в гармонії з природними законами, які встановив Творець, щоб і фізичні, і розумові сили використовувалися «для слави Божої» [650, с. 63, 163].

У такому ключі вона розглядала тіло людини як храм Божий (Бут. 1:26–27; 1 Кор. 6:19–20; 10:31), а турботу про здоров'я – як «священний обов'язок» [643, с. 148]. Збереження фізичного тіла в належному стані є частиною відповідальності людини перед Богом. Крім того, вона розглядала людське тіло як «живу жертву» (Рим. 12:1). На її переконання, той, хто потурає гріховним пристрастям, не може принести Богові «жертву живу, святу, приємну», і такі люди не готові до щирого поклоніння і не гідні вічного життя [650, с. 162].

Таким чином, адвентисти підкреслюють: кожне порушення законів природи негативно відбивається не лише на фізичному, а й на розумовому, психічному та духовному стані людини. Еллен Уайт у своїх працях неодноразово наголошувала на цьому зв'язку. В одному з листів вона радила одному з віруючих споживати найпростішу їжу, приготовлену простим способом, щоб «найтонші нерви мозку не слабшали». Вона підкреслювала: правильне харчування підтримує нормальну роботу нервових клітин, тоді як неправильне – послаблює й притуплює їхню функцію, роблячи людину неспроможною «розрізняти святе від буденного» [649, с. 46].

Адвентисти вважають, що неправильне харчування послаблює духовну проникливість, а відтак впливає на ставлення людини до Божих моральних законів. Еллен Уайт підкреслювала: коли люди, потураючи спотвореному

апетиту, порушують закони природи, вони водночас порушують і Закон Божий [650, с. 161].

У офіційному документі Церкви адвентистів сьомого дня «Основні пункти віровчення» у 22-му розділі «Християнська поведінка» наголошується: віряни покликані до життя, у якому думки, почуття і вчинки узгоджені з біблійними принципами в усіх сферах особистого та суспільного життя. У цьому ж контексті підкреслюється, що тіла людей є храмом Святого Духа, тому їх не можна занедбувати, а основою християнського світогляду мають стати здоровий раціон, фізичні вправи та відпочинок [608, с. 163].

Подібний акцент знаходимо й у працях Еллен Уайт, де вона писала, що справжні засоби зцілення полягають у простих дарах природи: чистому повітрі, сонячному світлі, помірності, відпочинку, фізичній активності, належному харчуванні, використанні води та довірі Божій силі. Ці вісім принципів здорового життя адвентисти об'єднали в аббревіатуру «NEWSTART» («Новий старт»), яка є зареєстрованою торговою маркою Веймарського інституту здоров'я та освіти. Програма «NEWSTART Lifestyle» навчає, що дотримання цих принципів веде до кращого здоров'я та щасливішого життя [637; 657, с. 127].

Основні положення програми такі:

- Харчування – найкращим вважається рослинний раціон, даний Богом у Едемі [635].
- Фізичні вправи – регулярна активність підтримує належний стан тіла і психіки.
- Вода – незамінний засіб гігієни та здоров'я, рекомендовано споживати 6–8 склянок щодня.
- Сонячне світло – необхідне для життя, підтримує здоров'я та допомагає в лікуванні.
- Помірність – відмова від наркотичних стимуляторів та шкідливих звичок.
- Повітря – свіже повітря й провітрювання житла необхідні для гармонійної роботи тіла і розуму.

- Відпочинок – сон і відновлення, а також щотижневий суботній відпочинок у спілкуванні з Богом та близькими.

- Довіра до Божої сили – духовний вимір здоров'я, що допомагає людині бути врівноваженою перед викликами життя [538, с. 138].

Таким чином, адвентисти поєднали закони здоров'я із Божими заповідями, розглядаючи їх не лише як основу фізичного добробуту, а й як чинник, що впливає на психічний, розумовий та духовний розвиток людини.

2.3. Модель цілісності в соціальному вченні Церкви АСД як богословське підґрунтя суспільної трансформації

У сучасному релігієзнавстві дедалі більше уваги приділяється інтегративним моделям [626], що поєднують духовні, соціальні, культурні й антропологічні виміри релігійної діяльності. У цьому контексті концепція цілісності людської природи (дух–розум, душа–емоції, тіло–потреби й бажання) [661], розроблена в рамках теології здоров'я [206], набуває ширшого застосування, зокрема в аналізі соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні. Застосування концепції до соціальної доктрини АСД є надзвичайно влучним, оскільки це дозволяє по-новому осмислити служіння Церкви як інтегративну практику, що виходить за межі класичного спірітуалізму.

Концепція цілісного життя, яка є частиною антропології здоров'я адвентистів, нині поширюється на соціальну активність [574]. А саме через відмову від спірітуалізму [462] у позиціонуванні церкви в соціумі та переходу до цілісних моделей. Попереднє твердження відображає глибокий зсув у розумінні місії Церкви АСД, а саме від зосередження на вузько духовній сфері до багатовимірного служіння людині як єдиному цілому [457]. Наголошуємо, що Церква АСД в Україні пройшла шлях від периферійної гілки радянського протестантизму до контекстуалізованої, соціально активної релігійної спільноти, що здатна адаптуватися до викликів сучасності, не втрачаючи своєї ідентичності [247].

Такий підхід не лише дозволяє систематизувати соціальну діяльність Церкви, але й поглиблює розуміння її унікального внеску в суспільне життя України, демонструючи, що адвентистське служіння виходить за межі вузько «духовних» або «культових» задач. Це – нова парадигма взаємодії релігії та суспільства, в основі якої лежить цілісна християнська антропологія.

Далі буде показано, як запропонована модель цілісності «дух–розум, душа–емоції, тіло–потреби й бажання» може бути застосована в контексті аналізу соціальної доктрини Церкви АСД в Україні з опорою на перевірені джерела, документи, практики та інститути.

Соціальна доктрина Церкви АСД у рамках цілісного підходу до служіння людині та суспільству. Нагадаємо, що соціальне вчення Церкви АСД, викладене в документі «Основи соціального вчення Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні» [292], є комплексною відповіддю на потреби суспільства, засновану на біблійних принципах. Воно не є статичною догмою, а постійно розвивається та оновлюється, щоб відповідати вимогам часу. Ця доктрина націлена на перетворення світу на краще за прикладом служіння Ісуса Христа.

- *Тіло* є фізичним аспектом в контексті забезпечення матеріальних потреб. Тому такі сфери як охорона здоров'я, здоровий спосіб життя адвентисти розглядають як важливу цінність та духовний обов'язок, оскільки тіло є «храмом Святого Духа». Церква активно пропагує вісім принципів здоров'я (вісім природних ліків): вода, сонце, повітря, відпочинок, харчування, вправи, довіра Богу, помірність [197]. В Україні функціонує розвинена мережа адвентистських медичних та профілактичних установ, таких як медичний центр «Ангелія», лікувально-оздоровчий центр «Наш дім», пансіонат «Айдар», центри «Барвінок», «Гармонія», «Сонячні Карпати» тощо. Ці заклади пропонують комплексне немедикаментозне лікування, вегетаріанське харчування, водолікування, масаж та навчання за принципами здорового способу життя.

Боротьба із залежностями, оскільки Церква АСД бере активну участь у програмах з профілактики та подолання алкоголізму, наркоманії та ігрової залежності, розглядаючи їх як загрозу здоров'ю нації та руйнівні фактори для

сімей. Центри реабілітації, наприклад, «Вихід є» у Полтаві та Кривому Розі, пропонують комплексний підхід до відновлення, включаючи фізіологічний та соціальний вимір.

Гуманітарна та благодійна допомога через діяльність «ADRA Ukraine» (Адвентистське агентство допомоги та розвитку) є ключовим інститутом у цій сфері. ADRA надає масштабну гуманітарну допомогу постраждалим від воєнних дій та стихійних лих (наприклад, на Донбасі), надаючи продовольство, одяг, медикаменти, відновлюючи інфраструктуру та водопостачання. Ця діяльність безпосередньо спрямована на задоволення фізичних та матеріальних потреб людей [552].

Економічна діяльність та трудова етика, оскільки адвентисти беруть активну участь у підприємницькій діяльності, керуючись принципами сумлінної сплати податків, розвитку бізнесу та створення робочих місць. Їхній економічний успіх розглядається як засіб для фінансування соціальної роботи та благодійності [658].

Душа як відображення емоційного та соціального аспектів у контексті психологічного благополуччя та відносин. Сімейні цінності та дошлюбне консультування є центральною складовою вчення та практик адвентистів, тому Церква АСД виступає послідовним захисником традиційних сімейних цінностей, проводячи сімейні вечори, форуми та спеціальні дошлюбні консультації. Мета – зміцнення шлюбних зв'язків, запобігання розлученням та формування емоційно здорових відносин.

В умовах війни адвентисти надають психологічну допомогу та підтримку, включаючи роботу з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Це свідчить про увагу до емоційного та психічного здоров'я населення. Формування общинного духу та солідарності через суботні богослужіння та уроки суботньої школи, що сприяють обміну духовним досвідом та формуванню тісних соціальних зв'язків, взаємодопомоги та емоційної підтримки серед членів громади. Адвентисти активно створюють атмосферу прийняття, турботи та доброзичливості у своїх установах. Фактори, такі як миротворчість та

міжконфесійний діалог в рамках яких Церква АСД бере участь у миротворчих ініціативах, закликає до ненасильства та мирного вирішення конфліктів.

Дух, що відображається через діяльність розуму і є інтелектуальним аспектом через пізнання та розвиток. Адвентисти надають великого значення освіті як засобу розуміння Біблії та гармонійної діяльності у світі, служіння Богу та суспільству [165]. Просвітницька діяльність та медіа-ресурси, де Церква АСД активно використовує свої медіа-ресурси, включаючи телеканал «Надія», видавництво «Джерело життя» та офіційні веб-сайти, для поширення інформації з питань здоров'я, теології, науки та культури. Це сприяє інтелектуальному зростанню та поінформованості членів Церкви АСД та суспільство. Також адвентистські богослови беруть активну участь у дослідженнях та дискусіях, спрямованих на поглиблення розуміння вчення Церкви та пошук відповідей на сучасні теологічні виклики [169].

Адвентисти підтримують світську державну освіту [216, с. 8], але при цьому активно розвивають власні релігійні навчальні заклади, де навчання базується на християнській етиці, що відображає баланс між інтеграцією у суспільство та збереженням власної ідентичності [434].

Розширене представлення складової цілісної моделі – дух (духовний аспект / сенс життя та вічні цінності) проявляється через місію, благовістя і духовне відродження. Кінцевою метою всієї соціальної діяльності Церкви АСД є поширення Євангелія, приведення людей до Бога і набуття вічного життя. Декалог (десять заповідей) є фундаментальною основою для формування особистої та суспільної моралі адвентистів. Принцип свободи совісті, який адвентисти послідовно відстоюють як фундаментальний принцип біблійного вчення і демократичного устрою. Віра в швидке Друге пришествя Христа глибоко формує ідентичність адвентистів і мотивує їхню діяльність, хоча й вимагає адаптації до сучасних викликів. Також незважаючи на політичну нейтральність, адвентисти проповідують принципи законослухняності, закликаючи своїх віруючих до лояльності щодо влади та сумлінного виконання цивільних обов'язків, таких як волонтерство та допомога країні у кризові періоди.

Як бачимо з вищевикладеного, соціальна діяльність Церкви АСД в Україні вже спочатку пронизана холістичним підходом [206]. Відмова від «спіритуалізму» у позиціонуванні церкви в соціумі означає не відмову від духовності, а, навпаки, інтеграцію духовних цінностей у всі сфери життя людини та суспільства. Адвентисти не бачать поділу між духовним та фізичним, інтелектуальним та емоційним, а сприймають людину як єдине ціле. Їхня соціальна доктрина є практичним втіленням цього принципу, де кожна програма чи то медична, чи освітня благодійна служить не лише насущним потребам, а й сприяє духовному відродженню та формуванню цілісної особистості.

Таким чином, у межах цього дисертаційного дослідження йдеться не стільки про створення нової моделі, скільки про осмислення та систематизацію вже існуючої, хоча й не завжди чітко артикульованої, цілісності адвентистської соціальної діяльності крізь призму антропологічного підходу, заснованого на взаємозв'язку тіла, душі, розуму та духу [200].

Для кращого розуміння перенесення цілісної концепції з площини адвентистського вчення про здоров'я до сфери соціальних практик Церкви АСД можна скористатися аналогією. Уявімо соціальну доктрину Церкви як інтелектуальний «каркас» або «скелет» людського організму, який раніше був окреслений у монографії, присвяченій теології здоров'я. Якщо теологія здоров'я зосереджувалась переважно на фізіологічному та психологічному вимірах цілісності людської природи, то соціальна активність АСД постає як «тіло», вкрите «шкірою» і «одягом», тобто видимими формами соціального служіння.

Цей «одяг» – це освітні ініціативи, благодійні проекти, сімейні програми та інші напрями діяльності, які функціонально відповідають окремим «органам» чи «системам» цілого організму (розум, душа, тіло). Водночас «кровоносною системою», яка оживлює та інтегрує всі ці напрями, є глибинна духовна мотивація, що надає сенс, внутрішню єдність і напрямок усьому спектру соціальних практик. Така модель дозволяє осмислити соціальну доктрину Церкви АСД як живий, цілісний організм, взаємодіючий із суспільством не фрагментарно, а як єдина духовно-мотивована система.

Щодо концепції «цілісності» у соціальній доктрині адвентистів в Україні, вона є центральною і проявляється у їхньому підході до різних сфер життя. Наприклад, цілісне відновлення особистості в контексті філософії центрів здоров'я, таких як «Наш дім». Діяльність ґрунтується на ідеї цілісного відновлення особистості, що охоплює фізичний, психологічний та духовний аспекти. Цей підхід є втіленням адвентистського розуміння місії Церкви не лише як релігійного інституту, а й як соціального агента, здатного позитивно впливати на громадське здоров'я.

Комплексний підхід до здоров'я в рамках роботи медичного центру «Ангелія» у Києві, що демонструє цілісність підходу, який виходить за рамки традиційної медицини, інтегруючи молитву та духовні бесіди у процес лікування. Ба більше соціальна робота Церкви АСД характеризується комплексним підходом, що охоплює оздоровчі програми, підтримку людей похилого віку та малозабезпечених через благодійні будинки, магазини здорової їжі тощо. Акцентується, що здоров'я сприймається як важливий ресурс без якого важко правильно управляти всіма іншими ресурсами. А акцент на здоров'я та цілісному розвитку є унікальною особливістю адвентистської ідентичності, відображаючи їхнє розуміння людини як цілісної істоти. Принципи здорового способу життя, інтегровані у повсякденне життя та медичну діяльність церкви, є не лише фізичним благополуччям, але й ефективним інструментом місіонерства.

Також адвентисти розглядають працю як засіб не лише для досягнення економічної вигоди, а й як активну форму поклоніння та духовної дисципліни, де особистість може брати участь у Божій творчій та спокутній роботі. Це розмиває межі між духовною та світською діяльністю, наголошуючи на цілісності життя християнина.

В освітній діяльності адвентистів в Україні спостерігається явний пріоритет виховання над навчанням та інтеграція інтелектуального розвитку із християнськими цінностями. Це формує цілісну освітню парадигму, що виходить за рамки простого набуття знань і що охоплює моральний та особистісний розвиток. Мета адвентистської вищої освіти – це допомогти

студентам розвинути цілісний характер, усвідомити свою індивідуальну цінність як дітей Бога та прийняти християнські цінності [255].

Також адвентистська громада виявляє високий рівень адаптивності та проактивності, перетворюючи зовнішні тиски та внутрішні потреби в каталізатори для організаційного зростання та розширення своєї соціальної активності. Це досягається шляхом активної взаємодії із суспільством через освітні ініціативи, благодійну діяльність та публічне свідчення, розширюючи вплив Церкви за межі традиційних місць поклоніння.

Таким чином, для адвентистів концепція цілісності пронизує всі аспекти їхньої соціальної доктрини та практичної діяльності. Вони прагнуть гармонійного розвитку особистості, а саме фізичного, ментального, соціального і духовного і бачать свою місію у служінні суспільству, використовуючи для цього всі доступні засоби та інтегруючи свої духовні переконання у повсякденне життя. Можна сказати, що соціальна доктрина адвентистів в Україні діє за принципом симфонічного оркестру, де кожен інструмент (здоров'я, освіта, соціальне служіння, економіка, особистий розвиток) грає свою унікальну, але взаємопов'язану партію, прагнучи загальної гармонії та створюючи цілісне та потужне звучання у суспільному житті.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було здійснено релігієзнавчий аналіз ключових елементів богословської та антропологічної парадигми Церкви Адвентистів сьомого дня, що формують підґрунтя для її поступової відкритості до суспільного діалогу та соціальної активності. Центральним завданням розділу стало виявлення внутрішньоконфесійних смислових структур, які не лише пояснюють специфіку релігійної ідентичності Церкви, а й відкривають можливості для її трансформації у контексті взаємодії з ширшим соціальним середовищем.

Перший підпункт було присвячено аналізу теологічного концепту «великої боротьби» як одного з найважливіших світоглядних наративів

адвентизму. Цей концепт, що описує історію людства як арсенал морального конфлікту між добром і злом, не лише задає есхатологічну рамку адвентистського віровчення, але й виконує функцію структурного чинника місійної ідентичності. З релігієзнавчої перспективи концепт «великої боротьби» розглядається не як доктринальна істина, а як глибинна модель осмислення світу, яка здатна генерувати водночас і закритість (у формі конфесійного відокремлення, антисвітського позиціювання), і відкритість (у вигляді місійної активності, прагнення змінювати світ через служіння). Такий подвійний потенціал дозволяє трактувати «велику боротьбу» як фактор динамічного балансу між охороною релігійної ідентичності та готовністю до трансценденції за межі власної спільноти. Це підтверджує цінність релігієзнавчого підходу, що вивчає релігію не як замкнену систему істин, а як складний смисловий механізм, відкритий до історичних і культурних змін.

Другий підпункт був присвячений розкриттю холістичної антропології адвентизму як основи цілісного бачення людини. У цьому контексті поняття холізму вживається в науково-описовому значенні, що дозволяє виявити характерні риси релігійної антропології Церкви АСД, а саме поєднання фізичного, психічного, духовного та морального в цілісну структуру людської особистості. Таке бачення є не лише богословським постулатом, а й інструментом впливу на соціальну взаємодію. Антропологія адвентизму, будучи вкоріненою у біблійній візії цілісності, водночас виконує адаптивну функцію у контексті секулярного суспільства, де значення тілесності, здоров'я, моральної відповідальності та спільнотної дії набувають нової ваги. З релігієзнавчої точки зору, дана модель людини є базисною для легітимації відкритості до інших та формування конструктивної взаємодії з соціумом, а саме від освіти й медицини до волонтерства й гуманітарної допомоги.

У третьому підпункті було проаналізовано модель цілісності як складову соціального вчення Церкви АСД, яка забезпечує богословське підґрунтя для її суспільної трансформації. Релігієзнавчий аналіз дозволив показати, що ця модель виступає не лише як ідеологічний орієнтир, а як практичний механізм у

конфесійному житті, який сприяє активному соціальному залученню. Концепція цілісності, що об'єднує фізичне, духовне та моральне як єдину систему, легітимує такі практики, як здоров'язбереження, допомога нужденним, соціальна відповідальність, захист родинних цінностей. Саме тому модель цілісності може бути розглянута як міст між богословськими ідеалами та їхньою соціальною реалізацією, а також як чинник, що сприяє переосмисленню меж між сакральним і світським.

У підсумку, другий розділ показав, що теологічні та антропологічні ідеї адвентизму мають складний, але продуктивний потенціал для формування відкритості до діалогу з суспільством. Релігієзнавчий підхід дозволив уникнути апологетичної мови та здійснити аналіз внутрішніх механізмів віровчення як джерел ідентичності, а також як підстав для соціальної активності. Визначення «великої боротьби», холістичної антропології та моделі цілісності як структурних складових релігійної свідомості Церкви АСД дозволяє зрозуміти, як саме її внутрішня теологічна логіка веде до поступової трансформації та адаптації в умовах сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 3. ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ ЦАСД В УКРАЇНІ

3.1. Законодавчі засади: від відокремлення до співпраці

Церква адвентистів сьомого дня (далі – Церква АСД), окрім богословської самоідентифікації, яка описує спільноту вірян крізь призму духовних, трансцендентних реалій, виявляє себе як соціокультурний суб'єкт, що діє в історичному часі та взаємодіє із земними інституціями, зокрема з державою. Описуючи цей вимір, варто підкреслити, що держава, у свою чергу, регламентує сфери світського буття громадян, включно з правом на свободу совісті й віросповідання, тому взаємодія між державними структурами та релігійними організаціями – це об'єктивна реальність у межах демократичного суспільства.

Аналіз державно-церковних відносин у період незалежності України (1991–2021) свідчить про наявність правових умов, які здебільшого сприяли розвитку як традиційних, так і нетрадиційних релігійних спільнот. Цей період позначився стабільною нормативно-правовою базою, що гарантувала свободу совісті та віросповідання, що в цілому створило сприятливий простір для функціонування Церкви АСД. Локальні напруження, які час від часу виникали, зазвичай були пов'язані з адміністративними чи індивідуальними рішеннями конкретних представників влади, а не з інституційною або законодавчою дискримінацією.

У порівняльному контексті слід зазначити, що ситуація в Україні значно контрастує з досвідом Церкви АСД у ряді інших пострадянських країн, де зберігається жорсткіший контроль над релігійними організаціями з боку держави (наприклад, у Білорусі чи Туркменістані). Натомість українське правове поле характеризується відносною свободою, яка дозволяє Церкві АСД реалізовувати свої богослужбові, освітні, благодійні та просвітницькі ініціативи на публічному рівні.

Таким чином, на відміну від деяких країн, де церква змушена діяти в умовах тиску чи обмежень, в Україні адвентистська спільнота має змогу формувати і реалізовувати власні ініціативи відповідно до демократичних принципів державного управління. Це, у свою чергу, ставить Церкву АСД перед новими викликами ефективної участі в суспільному діалозі, адаптації до публічного простору та пошуку форм партнерства з державними інституціями.

У цілому, система взаємодії держави та релігійних організацій в Україні функціонує на основі кількох ключових компонентів: політико-правової, організаційної, установчої та економічної складових. Основу цієї взаємодії становить політико-правовий фундамент, який включає як міжнародні документи, так і національне законодавство, що регулює сферу свободи совісті та релігійної діяльності.

Нормативна база, що визначає державно-церковні відносини, охоплює низку принципових актів. Зокрема, Резолюція 1556 (2002) [347] Парламентської асамблеї Ради Європи встановлює неможливість втручання держави у внутрішні церковні справи. Конституція України (ст. 35) гарантує свободу віросповідання, розмежування функцій держави і церкви [185], а також право на альтернативну (невійськову) службу з міркувань совісті. Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991) [331] закріплює принципи невтручання релігійних організацій у політичне життя. Додатково, Закони «Про альтернативну службу» [323], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців», Кримінально-виконавчий кодекс, а також процесуальні кодекси гарантують право на релігійну ідентичність у межах державної юрисдикції (зокрема, в умовах армії, ув'язнення чи судового процесу).

Аналіз цієї нормативної системи засвідчує, що українське законодавство закладає демократичну і світську модель державно-конфесійних відносин. Законодавчо підтверджується право релігійних організацій діяти автономно, що забезпечує можливість реалізації їхньої ідентичності без тиску з боку держави. Особливо важливим для Церкви АСД є положення про альтернативну службу [323], яке враховує релігійні переконання вірян і дає їм змогу зберігати

конфесійну послідовність, не вступаючи у прямий конфлікт з державними зобов'язаннями [190, с. 217–218].

У порівнянні з законодавчими системами інших пострадянських країн, де відсутній чіткий поділ між державною владою та релігійними структурами або спостерігається відкритий контроль за релігійною діяльністю (наприклад, у Російській Федерації, де законодавство має тенденцію до преференцій окремим конфесіям), українська модель демонструє значно вищий рівень нейтральності, плюралізму та ліберальності у ставленні до всіх релігійних організацій. Це створює сприятливі умови для розвитку таких меншинних конфесій, як Церква АСД, які, попри свою чисельну невеликість, отримують законодавчо гарантовані можливості для реалізації релігійної та суспільної діяльності. Таким чином, політико-правове поле України виступає не лише правовим середовищем функціонування Церкви АСД, а й важливим фактором, який формує умови для її суспільної інтеграції, збереження ідентичності та рівноправної участі в житті демократичного суспільства.

Законодавче врегулювання взаємовідносин держави та релігійних організацій, включаючи Церкву адвентистів сьомого дня (Церкву АСД), ґрунтується на ключових положеннях Конституції України, насамперед на статті 35, яка гарантує свободу совісті та віросповідання. У цій нормі закладено принцип світськості держави: Церква визнається відокремленою від держави, держава не втручається у справи релігійних організацій, не підтримує жодну з них, а також не встановлює обов'язкових релігійних переконань. Зазначені положення конкретизуються у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991), який детально визначає правовий статус релігійних організацій, порядок їх реєстрації, права і обов'язки, а також їхні межі участі в суспільному житті [185].

Згідно з українським законодавством, релігійна організація (РО) – це особлива форма об'єднання громадян, заснована на засадах вільного виявлення волі та віровизнання. Такі об'єднання мають правоздатність, що включає наявність статуту, внутрішньої організаційної структури, морально-етичних

норм поведінки, фінансових механізмів самозабезпечення, а також права на постійне місце зібрань і проведення релігійної діяльності. Закон визначає, що основною метою діяльності РО є задоволення релігійних потреб громадян, за умови дотримання чинного законодавства [79].

Аналіз чинної правової бази дає підстави стверджувати, що в Україні створено сприятливі умови для функціонування релігійних організацій, які, з одного боку, мають значну свободу дій у межах віровчення, а з іншого – підпорядковуються державним законам. Церква АСД, як і інші конфесії, користується правом на автономію, вільне виявлення віри, юридичне визнання організаційної структури та недискримінаційне ставлення з боку держави. Особливо цінним для Церкви АСД є положення, що чітко окреслює її аполітичний статус, що повністю відповідає внутрішнім настановам даної спільноти щодо невторчання у політичні процеси.

У порівняльному контексті з державами, де діє модель «державної церкви» (наприклад, Греція або деякі скандинавські країни), український підхід демонструє більш нейтральну та плюралістичну парадигму державно-релігійних відносин. На відміну від країн із жорстким контролем релігійного життя (як, наприклад, в окремих авторитарних державах), в Україні законодавство визнає і підтримує право вірян на організаційне об'єднання, що дозволяє таким громадам, як Церква АСД, вільно здійснювати релігійні практики, зберігаючи при цьому внутрішню незалежність та легітимність на державному рівні. Таким чином, законодавча база України створює чіткі рамки для функціонування Церкви АСД як повноцінного суб'єкта громадянського суспільства, що сприяє її інтеграції в публічну сферу без втрати релігійної ідентичності.

Релігійними організаціями в Україні, згідно з чинним законодавством, визнаються релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, які формуються на їх основі [307]. Закон чітко визначає їхній статус, права та обов'язки в межах правового поля. При цьому встановлюється, що діяльність таких організацій має здійснюватися відповідно до норм Конституції

України, спеціалізованих законів, а також у межах правової відповідальності, визначеної Кримінальним кодексом.

У контексті правових обмежень слід звернути увагу на Статтю 64 Конституції України, яка передбачає, що права громадян, зокрема щодо вільного сповідання релігійних переконань, можуть бути обмежені лише в умовах надзвичайного або воєнного стану, і лише на визначений строк [307]. Також важливим є механізм судового врегулювання у разі порушення РО прав і свобод громадян або вчинення нею дій, заборонених Кримінальним кодексом України. Водночас закон гарантує захист релігійних організацій від незаконного втручання у їхню діяльність, зокрема передбачаючи кримінальну відповідальність за перешкоджання їхній законній релігійній практиці, якщо такі дії становлять загрозу життю, здоров'ю або свободам віруючих [331].

Аналізуючи ці положення, можна зробити висновок, що правовий режим функціонування релігійних організацій в Україні заснований на принципі правового балансу: з одного боку, закон надає широкі можливості для релігійної свободи, а з іншого – встановлює чіткі обмеження у випадках, коли діяльність РО суперечить громадському порядку, правам інших осіб або національній безпеці. Цей підхід забезпечує стабільність у сфері державно-релігійних відносин та запобігає як свавільному тиску з боку держави, так і потенційній деструктивній діяльності самих релігійних організацій.

У порівняльному аспекті слід зазначити, що подібні обмеження релігійної свободи за умов надзвичайного стану діють і в інших демократичних країнах – наприклад, у Німеччині, Франції або Італії, де також встановлені механізми тимчасового обмеження прав у кризових ситуаціях. Однак українська модель вирізняється зваженістю між свободою віри й інструментами правового контролю, не допускаючи визнання жодної релігії як державної, а самі РО залишаються рівноправними перед законом. Такий підхід створює сприятливе середовище для легального існування й функціонування Церкви адвентистів сьомого дня, яка дотримується принципів неполітичності, правової лояльності та моральної відповідальності перед суспільством.

Законодавство України встановлює чіткі правові норми щодо виробничої та господарської діяльності релігійних організацій (РО). Зокрема, закон дозволяє РО засновувати підприємства різного профілю – поліграфічні, будівельні, сільськогосподарські, благодійні заклади (притулки, лікарні, інтернати тощо), які мають статус юридичної особи. Основна мета такої діяльності полягає у підтримці статутної місії та цілей РО. Прибуток, отриманий унаслідок цієї діяльності, оподатковується відповідно до чинного законодавства для громадських організацій. Будівництво, ремонт і реставрація культових споруд здійснюється відповідно до встановлених норм [331].

У сфері трудових відносин закон передбачає укладення письмових трудових договорів між працівниками та релігійною організацією, включаючи священнослужителів. Такі договори підлягають державній реєстрації, а працівники РО мають доступ до пакету соціальних послуг за рахунок внесків до Фонду державного соціального страхування та Пенсійного фонду [334]. Таким чином, господарська діяльність РО інтегрується в загальну систему економіко-правових відносин держави.

З позиції аналізу, ця модель демонструє високий рівень правової інтеграції РО в національну економіку, що дозволяє їм не лише реалізовувати духовну місію, а й забезпечувати матеріальну самодостатність. Це особливо важливо для Церкви адвентистів сьомого дня, яка традиційно відзначається розвиненою мережею освітніх, медичних і добродійних установ, що функціонують саме на засадах законної господарської діяльності. Законодавче врегулювання сприяє відкритості та прозорості такої діяльності, що, у свою чергу, зміцнює суспільну довіру до церкви як соціального інституту.

У порівняльному аспекті можна зазначити, що подібна модель підтримки господарської діяльності РО існує, наприклад, у Німеччині, де церква має право володіти підприємствами, лікарнями чи школами, а також отримувати державне фінансування за виконання соціальних функцій. Однак на відміну від німецької моделі, де церква фінансується частково за рахунок церковного податку, в Україні релігійні організації самостійно несуть економічну відповідальність за

свою діяльність, що стимулює їхню підприємницьку ініціативу в межах правового поля. Такий підхід забезпечує баланс між свободою релігійного вираження та фінансовою відповідальністю, що є важливим чинником стабільного розвитку церковної інфраструктури, зокрема й у адвентистській спільноті України.

Законодавство України гарантує релігійним організаціям, у тому числі Церкві адвентистів сьомого дня, низку основоположних прав і свобод. До них належать: право володіти культовими спорудами, вільно збиратися для богослужінь і релігійних ритуалів, здійснювати місіонерську діяльність, поширювати віровчення як проповідниками, так і рядовими членами релігійної спільноти. Релігійні організації мають право виготовляти, придбавати, імпортувати та експортувати культову літературу і матеріали мовою, зрозумілою для їхніх вірян, а також виключне право на виробництво предметів культового призначення. Закон також передбачає можливість засновувати об'єднання, братства, освітні й благодійні заклади, брати участь у заходах, організовувати закордонні поїздки, здійснювати ввезення й вивезення релігійних матеріалів, навчатися в духовних навчальних закладах як в Україні, так і за її межами.

З погляду аналізу, така законодавча база створює сприятливі умови для реалізації релігійної, просвітницької та соціальної місії Церкви адвентистів сьомого дня. Вона дозволяє не лише підтримувати внутрішнє життя громади, а й активно взаємодіяти з суспільством у сферах освіти, благодійності та міжконфесійного діалогу. Важливо, що надані права поширюються не лише на внутрішні богослужбові практики, а й на зовнішню діяльність, що дозволяє Церкві залишатися помітною складовою громадського життя України.

У порівняльній перспективі українське законодавство демонструє високий рівень правової відкритості для релігійних організацій. Наприклад, у Франції (де діє принцип суворої секулярності – «laïcité») держава значно обмежує участь релігійних організацій у публічному просторі, а створення релігійних навчальних закладів є вкрай регламентованим. В Україні ж релігійні спільноти мають більше простору для вільного функціонування, що, з одного боку, сприяє

розвитку релігійної свободи, а з іншого потребує відповідального використання наданих можливостей. Для Церкви адвентистів сьомого дня це означає не лише право на діяльність, але й зобов'язання дотримання законодавчих норм і моральної відповідальності перед суспільством.

Позиція Церкви адвентистів сьомого дня щодо взаємин із державою тісно пов'язана з її розумінням місії в суспільстві. Як релігійна організація, Церква визнає безумовну прерогативу держави у формуванні законодавчої, виконавчої та судової влади, а також у керуванні суспільно значущими інституціями [180]. У цьому контексті важливою є офіційна Заява Євро-Азіатського дивізіону Церкви АСД, у якій прямо зазначено: Церква дотримується принципу відокремлення церкви від держави й не підтримує жодних спроб релігійних організацій брати на себе державні функції чи застосовувати механізми державного примусу для досягнення власних цілей. У документі також міститься застереження щодо небезпеки державного протекціонізму однієї конфесії, що може спричинити порушення релігійного балансу в багатоконфесійному суспільстві, як і порушення як біблійного принципу «кесарево – кесареві», так і конституційного припису про відокремлення церкви від держави [216].

Аналізуючи цю позицію, можна відзначити послідовність і виваженість Церкви АСД у прагненні зберігати нейтральну дистанцію щодо державної влади. Такий підхід дозволяє Церкві зосереджуватись на виконанні духовної та морально-просвітницької місії, не втручаючись у політичні процеси, але одночасно визнаючи легітимність і необхідність функціонування державних інституцій [185]. Водночас ця позиція виконує ще одну важливу функцію – вона запобігає зловживанню релігією в політичних інтересах і зберігає міжконфесійну рівновагу в державі [181].

У порівняльному контексті, така позиція Церкви АСД співзвучна з принципами, закладеними в демократичних секулярних державах, зокрема в США, де Церква адвентистів сьомого дня історично підтримує розмежування релігії й державної влади. Проте в умовах пострадянських країн, де традиційно домінує одна конфесія, така позиція є викликом – вона вимагає від держави

неупередженості й послідовного дотримання принципу релігійного плюралізму. У цьому сенсі позиція адвентистської Церкви в Україні виступає як зразок відповідального і конструктивного партнерства між Церквою та державою, побудованого на взаємоповазі, законності та свободі совісті.

Попри чітке відокремлення від державного апарату, Церква адвентистів сьогоми дня не дистанціюється від суспільства та його потреб. Її діяльність базується на принципах любові, милосердя й служіння ближньому, а методи взаємодії із суспільством передбачають активну соціальну участь та гуманітарну підтримку. При цьому Церква визнає необхідність правового захисту з боку держави й у разі потреби користується наявними законними механізмами захисту своїх прав та інтересів. Органи державної влади, згідно з правовим баченням Церкви, діють у межах юридичних та цивільних норм, які регулюють як взаємовідносини громадян, так і відносини між інститутами влади та суспільством загалом.

У соціальному вченні Церкви АСД докладно розкривається відмінність між природою Церкви та держави. Згідно з цим вченням, держава та Церква є принципово різнорідними організаційними структурами: перша належить до земної сфери і виконує функції збереження громадського порядку, друга – до духовної, зосереджуючись на морально-етичному й духовному вдосконаленні особистості. Держава, як вважають адвентисти, отримала мандат на існування від Бога (Рим. 13:1) [57], отже її влада є легітимною, доки вона не посягає на свободу совісті та особисту автономію громадян. Держава може і повинна застосовувати силу задля придушення зла та захисту порядку, однак не має права втручатися у внутрішній духовний світ людини, у її вибір віри чи релігійної належності.

Цей підхід співвідноситься з класичним протестантським баченням «двох царств» – розмежуванням духовної та світської сфер, яке було характерним для Реформації. На відміну від традицій, де сакралізація державної влади призводила до церковно-державного симбіозу, адвентистське розуміння підкреслює небезпеку такого об'єднання. Це дозволяє Церкві АСД займати послідовну

позицію, яка поєднує повагу до державної влади з рішучою відмовою від будь-яких форм духовної залежності від неї. Таким чином, Церква постає як моральний орієнтир у суспільстві, зберігаючи при цьому автономність і здатність впливати через служіння, а не через політичні чи адміністративні важелі.

Церква адвентистів сьомого дня категорично відкидає будь-які ідеології чи вчення, що під приводом уявної свободи спричиняють хаос, безвідповідальність та анархію. Така принципова позиція зумовлена богословським переконанням, що Бог є джерелом порядку, а анархія – це форма бунту як проти Божого замислу, так і проти основ людського співжиття. Відтак адвентисти визнають необхідність існування державної влади як інституту, покликаного забезпечувати соціальний порядок, справедливість і захист.

Позиція Церкви АСД щодо походження та призначення державної влади ґрунтується на кількох ключових тезах:

Божественне походження влади. Незважаючи на те, що держава має у своєму розпорядженні примусові механізми задля припинення злочинності та придушення зла, вона не є породженням гріха чи сатани. Її легітимність походить від Бога: «немає влади не від Бога; існуючі ж власті від Бога встановлені» (Рим. 13:1–2). Такий підхід формує богословську основу поваги до законної державної влади.

Соціальна природа людини. Оскільки людина є істотою глибоко соціальною, вона не може повноцінно існувати поза рамками взаємодії, спільноти та інститутів. Саме ця соціальність зумовлює потребу в державі як механізмі, що координує процеси соціалізації, гарантує взаємну відповідальність та захищає спільне благо [181]. Держава, згідно з цим баченням – це інструмент, покликаний створювати умови для розвитку особистості, спільноти та суспільства загалом [181].

Двоєдине джерело авторитету. Держава функціонує на основі двох джерел авторитету: Божого як Творця законної влади, і людського як народу, що є тілом

держави та носієм її цінностей. Ця подвійна основа забезпечує рівновагу між вертикаллю влади та горизонталлю соціального служіння.

Функція примусовості. Держава є інструментом, що обмежує дії, які суперечать суспільному благу. Не всі прояви свободи людини є морально виправданими чи безпечними для інших, тож держава покликана регулювати соціальні відносини, стримувати несправедливість і запобігати кримінальним вчинкам.

Етична оцінка держави. Церква АСД визнає виняткову роль держави у підтримці порядку, справедливості, а також забезпеченні загального й індивідуального блага [181]. За можливості, адвентисти готові підтримувати державу в реалізації її гуманітарних функцій, зокрема у сфері служіння людині. Здатність держави «класти край злу й сприяти добру» є, з точки зору Церкви, головним критерієм її моральної легітимності [181].

Узагальнюючи, Церква адвентистів сьомого дня визнає державу як Богом санкціонований інститут, який має виконувати роль гаранта справедливості та порядку. Водночас адвентисти наполягають на обмеженні втручання держави в особисту віру та свободу совісті, що є фундаментальним принципом як біблійного вчення, так і демократичного ладу.

Якщо говорити про соціальне вчення адвентистів у контексті міжконфесійного порівняння, то на основі аналізу джерел можна побачити, що соціальні доктрини різних християнських конфесій в Україні католицизму, православ'я та протестантизму розвивалися як відповіді на суспільні виклики, формуючи власні концепції взаємодії церкви з державою та суспільством. На цьому тлі соціальне вчення Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) посідає особливе місце, поєднуючи протестантські принципи із власним акцентом на есхатологічне бачення, обмежене партнерство з державою та практику соціального служіння [314].

В контексті спільних ідей із церквами [315], що мають ґрунтовні напрацювання в сфері соціального церковного вчення важливо відмітити наступне:

- Гідність особи та свобода совісті. Як і католики та євангельські протестанти, зокрема адвентисти підкреслюють унікальну цінність людини, створеної за образом Божим, і безумовну необхідність свободи совісті. Цей принцип лежить в основі їхнього захисту релігійної свободи та пацифістської позиції щодо участі у збройних конфліктах.

- Церква як моральна спільнота. Як і православ'я, адвентизм визнає важливість спільнотності, однак не ототожнює себе з етноконфесійною традицією чи національною ідеєю. У центрі уваги оновлення особистості через досвід віри, який трансформує громаду.

- Біблійний гуманізм і соціальна етика. Подібно до позиції С. Головіна в протестантському контексті, адвентисти спираються на Біблію як на джерело нормативної соціальної етики, з якої виводять принципи справедливості, милосердя, служіння ближньому, екологічної відповідальності.

- Підтримка громадянського суспільства. Як і в католицькому вченні, адвентисти визнають важливість незалежних ініціатив, місцевих громад, родини, освіти як сфер, де церква може працювати на загальне благо, зберігаючи автономність від держави.

Щодо відмінностей, соціального вчення Церкви АСД від інших християнських церков України, то потрібно відзначити наступні грані:

- Есхатологічна перспектива. Адвентисти радикально більше орієнтовані на очікування другого пришествя Христа. Це зумовлює унікальну стриманість у політичних альянсах і виключно обмежене партнерство з державою не задля «симфонії», як у православ'ї, а задля збереження свободи сумління та цілісності ідентичності.

- Обмежений активізм. Адвентисти часто уникають прямих політичних заяв і ролі політичного арбітра на відміну від католиків, які активно впроваджують концепцію суспільства солідарності, і навіть від протестантів, що закликають до активного лідерства мирян. Адвентизм натомість розвиває «м'які» форми присутності: соціальне служіння, медичну допомогу, освіту, здоровий спосіб життя.

- Небезпека формалізму. Один із критичних викликів для українського адвентизму тенденція до ритуалізації активності та консерватизму, що іноді нагадує пострадянський «комсомольський» етос. Це контрастує з живою духовною ініціативністю, притаманною, наприклад, католицьким мирянським рухам або протестантській самоорганізації.

- Уникнення національної риторики. Адвентисти, на відміну від УПЦ КП чи УГКЦ, не пов'язують свою ідентичність із національним проектом. Вони радше апелюють до універсальної християнської етики, що дозволяє зберігати міжетнічну єдність, але часом ускладнює діалог у культурно-ідентичнісному полі.

Отже, соціальне вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні має спільні риси з католицькою та протестантською традиціями, зокрема у питанні гідності особи, ролі громади та біблійного підґрунтя суспільного життя. Однак воно унікальне завдяки есхатологічній перспективі, обмеженій взаємодії з державою та антиполітичному пафосу. Саме це дозволяє адвентистам зберігати автономність, цілісність і оновлювати власну ідентичність, не перетворюючись на формалізовану структуру, а залишаючись живою моральною альтернативою в постсекулярному суспільстві. У діалозі з реальністю викристалізовується саме те, що становить серцевину адвентистського етосу – моральна відповідальність, надія і цілісність.

Окремої уваги заслуговує сучасне соціальне вчення Вселенського патріархату, яке стало відповіддю на нові виклики доби кризи ідентичності, моральну дезорієнтацію суспільства, секуляризацію та глобальні соціальні проблеми. Це вчення формує оновлений підхід до базових понять християнської етики, поєднуючи вірність традиції з відкритістю до діалогу із сучасним світом [535]. Його ключові положення концентруються навколо кількох центральних тем [114].

Центральне місце в соціальній доктрині займає визнання невід'ємної гідності людини як створеної на образ Божий і покликаної до містичного єднання з Творцем. Ця гідність трактується як абсолютна, яка не залежить від правових,

соціальних або культурних умов [113]. Також Константинопольський патріархат інтегрує ідеї прав людини в релігійний дискурс, визнаючи їх легітимність. Однак це супроводжується обережністю щодо тенденцій, які можуть набувати ознак тоталітаризму або секулярного примусу [111].

Традиційна християнська модель сім'ї залишається центральною, однак у фокусі не структура, а міжособистісні стосунки, засновані на гідності та любові. Особлива увага приділяється захисту дітей, подоланню дискримінації щодо жінок, а також цілісному християнському погляду на сексуальність [534]. Ба більше патріархат наполягає на радикальній діяльності: служінні бідним, маргіналізованим, мігрантам [110]. Зразком стає солідарність Бога з людиною в акті Втілення. Така етика вимагає не лише особистої доброчинності, але й структурної відповідальності суспільства. Розвиток екологічної свідомості розглядається не як побічна, а як сакральна складова християнської сотеріології. Людина покликана бути посередником між створеним світом і Богом. Руйнування природи розглядається як системний гріх, що загрожує як фізичному, так і духовному буттю людства.

У підсумку, соціальна доктрина Вселенського патріархату представляє цілісну богословсько-етичну систему, яка прагне бути дієвим орієнтиром для Церкви в сучасному суспільстві. Її особливість у здатності поєднувати традиційну християнську антропологію з активною соціальною позицією, зберігаючи баланс між апостольською вірністю та відповідальністю перед сучасними викликами.

Порівняльний аналіз соціального вчення Вселенського патріархату та Церкви АСД

Аспект	Вселенський патріархат	Адвентисти сьомого дня	Спільне	Відмінне
Гідність особистості	Абсолютна, понад усі соціальні конвенції	Центр віровчення: свобода вибору,	Обидві традиції захищають гідність особи	Адвентисти уникають політичних дискусій

		цінність особи як творіння Бога		про демократію
Права людини і свободи	Підтримка демократични х прав з критичними застереженням и	Пріоритет свободи совісті, уникнення державного примусу	Повага до свободи совісті та релігії	У адвентистів акцент на ескатологічн ій автономії
Сімейна етика	Християнськи й реалізм, відкритість до різних аспектів шлюбу	Консервативн е розуміння шлюбу, акцент на цілісності сім'ї	Захист родини, цінність життя від зачаття	Адвентисти уникають сексуальної етики в публічному дискурсі
Соціальна справедливіс ть	Активна дияконія, підтримка маргіналізован их	Підтримка через освіту, медицину, волонтерство	Допомога нужденним, гуманітарне служіння	Адвентисти не акцентують питання класової нерівності
Екологія	Частина богослов'я спасіння, турбота про довкілля духовний обов'язок	Турбота про здоровий спосіб життя, екологія моральна відповідальні сть	Визнання екологічної відповідально сті	У адвентистів менше метафізично го виміру в екології

Отже, соціальна доктрина Вселенського патріархату і соціальне вчення Церкви адвентистів сьомого дня мають спільну базу гідність особистості, служіння ближньому, важливість сім'ї та турботи про створений світ. Утім, православна традиція апелює до глибшої інтеграції релігійного і демократичного дискурсу, тоді як адвентисти залишаються обережними, уникаючи прямої участі в політичних і культурно-етичних дебатах. Адвентизм зберігає дистанцію завдяки своїй есхатологічній перспективі, що формує його стриману, але послідовну соціальну присутність.

Слід додати також історичний бекграунд контексту щодо соціального вчення Церкви АСД. Упродовж історії християнські церкви, що сповідують апостольську традицію, функціонували в умовах різних форм політичного устрою від рабовласницьких імперій, феодалізму й капіталізму до тоталітарних режимів, східної деспотії та західної демократії. Незважаючи на мінливість політичних систем, церква продовжувала реалізовувати свою богонатхненну місію свідчення, служіння та духовне формування.

Церква адвентистів сьомого дня вважає себе спадкоємицею апостольської традиції, однією з головних ознак якої є принцип повної неучасті у політичному житті держави. У цьому контексті Церква заявляє, що «не вважає себе правомірною робити будь-які заяви щодо політичного ладу, форм державного управління чи способів ведення державних справ» [207]. Така позиція відображає переконання, що Церква має залишатися поза політичними інтригами, зберігаючи свою моральну й духовну незалежність.

Водночас, виконуючи Христове повеління щодо служіння ближньому, виявів милосердя, захисту людської гідності та проголошення Євангелія, Церква не може залишатися осторонь соціальних викликів. Кожен її вірянин покликаний до активної моральної позиції, особливо в умовах, коли форми державного правління принижують гідність людини. Тому адвентисти виявляють послідовне засудження тоталітаризму, анархії, а також будь-яких форм ідеологічного, релігійного або політичного екстремізму [181].

Церква адвентистів сьомого дня з повагою ставиться до демократичного устрою, визнаючи, що багато демократичних принципів відповідають євангельському вченню. Йдеться, зокрема, про такі цінності, як гідність людської особистості, свобода совісті, права людини, особиста відповідальність та солідарність [109]. Водночас адвентисти наголошують, що жодна зовнішня політична система не здатна змінити суспільство без внутрішнього морального перетворення кожної людини. Справжня демократія, як стверджує Церква, починається не «згори», а з особистої свідомості й відповідальності кожного громадянина.

У цьому контексті показовими є слова українського підприємця-адвентиста Дениса Бородюка: «Жоден олігарх стільки не вкраде, скільки крадуть усі українці потроху» [119]. Така позиція відображає переконання, що духовне оновлення суспільства можливе лише через особисту етичну реформу.

Церква АСД послідовно проповідує принципи законопослуху, закликаючи своїх вірян до лояльності щодо чинної державної влади, добросовісного виконання громадянських обов'язків і служіння на благо країни. У випадках, коли державна політика вступає в конфлікт із релігійними переконаннями вірян, Церква визнає за ними право чинити відповідно до власної совісті та норм Святого Письма.

У сучасних суспільствах, де політичні програми різних лідерів і партій нерідко стають причиною розподілу громадян на ворогуючі табори, Церква адвентистів сьомого дня (АСД) усвідомлює свою відповідальність перед суспільством. Вона закликає кожного свого члена, а також керівництво на різних рівнях і послідовників інших релігійних організацій приєднатися до служіння примирення. Цей процес спрямований на підтримку людської гідності, рівності та єдності між різноетнічними групами, незалежно від їхньої національної, релігійної чи політичної належності. Таким чином, місія Церкви у суспільстві полягає в активному сприянні гармонії, взаєморозумінню та консолідації людей, що одночасно служить інтересам і держави.

У центрі соціальної діяльності Церкви АСД лежить непохитне переконання у необхідності гарантування свободи совісті кожному громадянину. Ця релігійна організація послідовно сприяє розробці і впровадженню міжнародних правових документів, які забезпечують повний захист релігійної свободи особистості [196]. Від держави Церква очікує не лише дотримання цих принципів, а й створення умов для підтримки суспільного порядку, охорони здоров'я населення і збереження екологічної рівноваги. Особливо підкреслюється, що форма і спосіб реалізації відносин між Церквою та державою мають значний вплив на всесвітню діяльність Церкви АСД, а тому питання забезпечення свободи совісті варто розглядати з особливою увагою та серйозністю.

Водночас офіційна позиція Церкви АСД чітко окреслює межі її взаємодії з державними структурами: церква уникає втручання в політичні процеси, залишаючись поза політичними суперечками, водночас вимагаючи від держави гарантій захисту прав і законних інтересів релігійних організацій, зокрема своїх власних. Будь-які заяви, що виходять за межі офіційних церковних ЗМІ, слід розцінювати як особисті позиції окремих членів, а не як офіційну позицію Церкви.

Таким чином, позиція Церкви адвентистів сьомого дня можна порівняти з класичною моделлю відокремлення церкви від держави, що передбачає взаємну автономію інституцій та чітке розмежування їхніх функцій. На відміну від політичних сил і релігійних рухів, які прагнуть впливати на державну політику чи отримувати від держави преференції, адвентисти виступають за рівноправність усіх релігійних організацій у правовому полі та за недопущення будь-яких форм протекціонізму. При цьому Церква наголошує на важливості державної підтримки релігійної свободи як складової соціального миру і стабільності. У підсумку, взаємини між Церквою АСД і державою базуються на принципах поваги, правового захисту та автономії, що сприяє збереженню балансу між релігійними свободами громадян і функціями державних інституцій у забезпеченні суспільного блага.

Залученість Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні до соціальних процесів має свою історичну та правову основу. У 2010 році на науковій конференції «Релігієзнавча експертиза віровчення, обрядової практики та організаційної структури Церкви АСД в Україні» було підкреслено, що за часів тоталітарної радянської влади діяльність Церкви мала конспіративний, напівлегальний або переважно нелегальний характер. Це призводило до формування сектантського статусу заборонених релігійних організацій. У пострадянський період Церква АСД отримала можливість офіційної легалізації та правового визнання, зокрема через реєстрацію громад відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Згідно з висновками експертів, ця легалізація сприяла виникненню нового типу конфесійної інституалізації Церкви – відкритої, динамічної та активно включеної в громадянське суспільство України. Релігієзнавча експертиза наголошує, що відповідно до «Основ соціального вчення Церкви АСД в Україні» її члени мають право брати активну участь у соціогуманітарних та соціокультурних процесах, створюючи різні форми й методи громадського життя. Такий підхід забезпечує адвентистам статус активних суб'єктів громадянського суспільства.

При цьому самі адвентисти пов'язують соціальне служіння із своєю місією у світі, яка, поряд із проповіддю близького Другого пришествя Христа, підкреслює важливість філантропії. Соціальне служіння сприймається як конкретне втілення християнської надії та принципу любові до ближнього, що реалізується через різні гуманітарні й благодійні ініціативи [178].

Таким чином, можна простежити суттєву трансформацію статусу і ролі Церкви АСД в Україні у порівнянні з радянським періодом, коли вона перебувала на маргінесі суспільного життя, і сучасністю, коли вона виступає як легітимна релігійна інституція, інтегрована у громадянське суспільство. Порівняно з іншими релігійними організаціями, які також проходили складний шлях легалізації, адвентисти відзначаються чіткою соціальною активністю, що відповідає їхньому доктринальному вченню. Такий баланс між релігійною

місією і соціальною відповідальністю підтверджує зростаючу роль Церкви АСД як конструктивного чинника у суспільстві України.

Програма «Глобальної стратегії», яка була прийнята на 55-му з'їзді Генеральної Конференції Церкви АСД у 1990 році, передбачала як широкомасштабну євангелізацію, так і різноманітне соціальне служіння людям. В умовах демократизації та зміцнення норм громадянського суспільства в Україні, що створювали можливості для реалізації свободи совісті, Церква АСД усвідомлює свою міру відповідальності за вибір шляху, яким піде країна, і намагається зробити свій посильний внесок у вирішення духовних та соціально-значущих для громадян проблем.

У зв'язку з цим у травні 2002 р. на нараді керівників Церкви АСД у країнах СНД було ухвалене рішення про розробку «Основ соціального вчення Церкви християн адвентистів сьомого дня» (далі «Основи»). Цей документ було розглянуто і затверджено Виконавчим Комітетом Євро-Азійського дивізіону Церкви адвентистів сьомого дня 28 жовтня 2002 року. В Україні було створено Комітет із підготовки «Основ». На думку розробників цього документу, він відображає єдину позицію церкви з окремих питань, але є не офіційною доктриною Церкви, а лише коментарем до неї. Водночас, він є свідченням розуміння конфесією процесів, що відбуваються в сучасній Україні, а також місця і ролі церкви в цих процесах. По суті, «Основи» є першою спробою систематизованого викладу позиції Церкви АСД щодо нагальних проблем буття сучасної людини. «Основи» є відповіддю на зростаючий інтерес до церковного життя, у тому числі й до адвентистів, що проявляється відповідно до посилення активності релігійних організацій у житті держави й суспільства.

Структура документа та його логіка, послідовність розгляду проблем відображають пріоритети релігійного співтовариства в ставленні до людської цивілізації в такій ієрархії взаємин: людина – сім'я – Церква – суспільство – держава – світова спільнота. При цьому людина з її потребами і турботами, можливостями та здібностями, людина, котра покликана служити ближньому і суспільству, знаходиться в центрі уваги цієї соціальної програми. У документі

сформульована основна ідея теоцентризму: «над соціальним та індивідуальним буттям стоїть Бог, котрий дає життя, підтримуючи створений ним світ». «Основи», на думку керівництва Церкви, є не лише декларацією намірів, а й закликом до активного й відповідального соціального служіння членів церкви.

«Основи» вміщують 13 розділів, у яких викладено ставлення Церкви АСД до держави й сфер, які також стосуються державних інтересів: сім'я, суспільство, культура й економіка, екологічні проблеми, питання етики та права. У них висвітлені основні форми соціального служіння Церкви АСД у суспільстві. На сьогодні існує велика кількість шляхів, як церква може виконувати соціальне служіння, яким чином держава та Церква АСД можуть співпрацювати. У сфері суспільної площини можна позначити наступні, рис. 2.1.

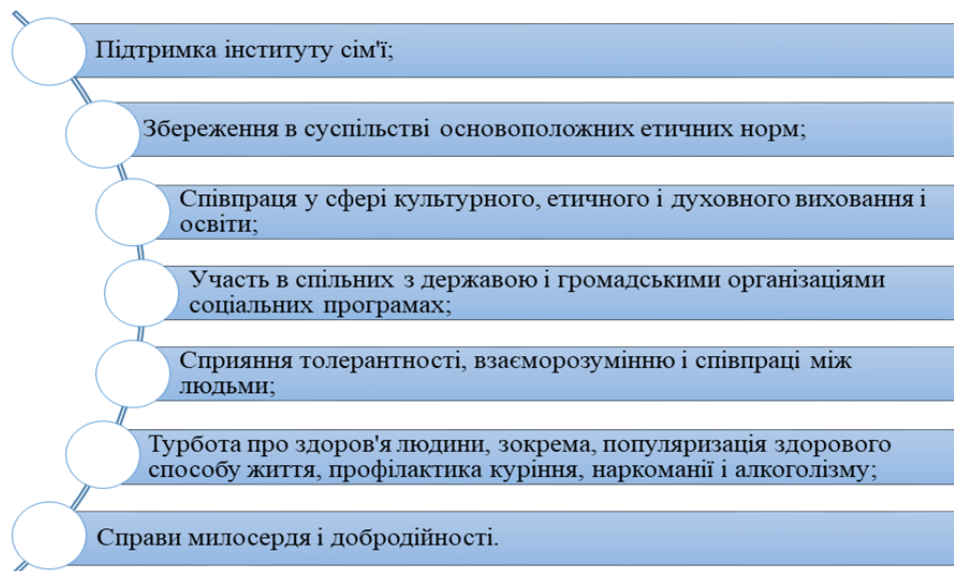

Рисунок 2.1. Суспільно-значущі проєкти Церкви АСД в рамках взаємодії з державою [391]

Звісно, на рис. 2.1 наведено не повний перелік суспільно-значущих проєктів, які пропонує Церква АСД, однак із наведеного зрозуміло, що адвентисти намагаються діяти на благо суспільству, оскільки визначають це як основну мету свого існування. Більше того, сутність адвентистського вчення побудована за принципом: «Люби свого ближнього, як себе самого» (Послання до Римлян 13:9). Також варто навести сфери співпраці держави та адвентистської організації в політико-соціальній площині, яка так чи інакше торкається інтересів Церкви АСД і, незважаючи на принцип повного нейтралітету й

неучасті в політичному житті країни, передбачає співпрацю за наступними напрямками, рис. 2.2.

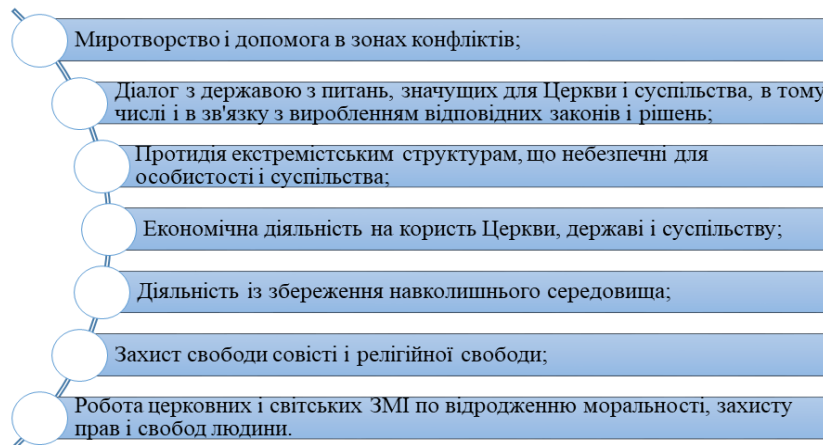

Рисунок 2.2. Взаємодія держави та Церкви Адвентистів сьомого дня в політико-правовому полі

Утім, на взаємодії в політико-правовій площині варто зупинитись більш детально. Незважаючи на те, що місія Церкви, яка полягає в розповсюдженні у світі принципів Євангелія, несумісна з участю в політичній боротьбі, віряни ЦАСД можуть реалізовувати свої політичні уподобання іншим чином. Так, участь вірян-адвентистів у політичних виборах та голосуванні є одним із найбільш обґрунтованих питань, викладених у соціальному вченні Церкви. Ця позиція представлена наступним чином, рис. 2.3:

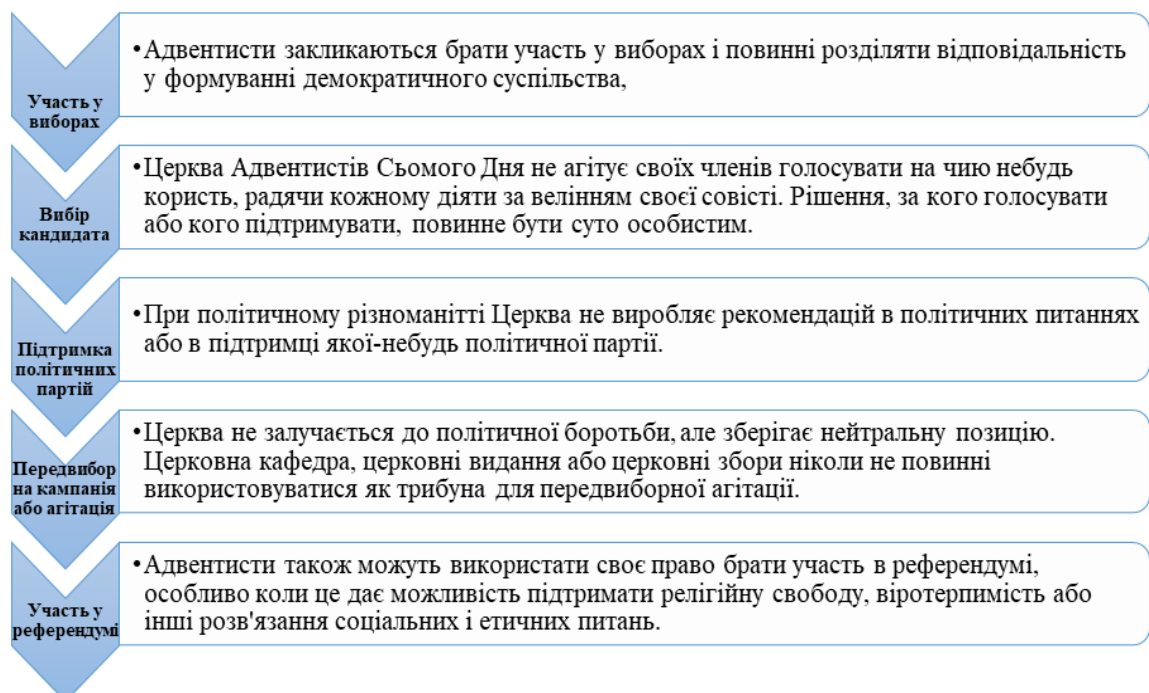

Рисунок 2.3. Сфери реалізації особистих політичних уподобань вірян Церкви АСД

Ще одне питання, яке варто розглянути в контексті взаємодії держави та Церкви АСД, – це отримання фінансової допомоги від держави, адже фінансова площина взаємодії також має свої особливості. Питання фінансових відносин протягом усього існування Церкви було гостродискусійним, оскільки, з одного боку, Біблія застерігає Церкву від союзу з державою, а з іншого, вчить, що Господь керує серцями тих, у чиїх руках зосереджена державна влада, і що Церква не повинна відкидати їхню допомогу в просуванні церковної справи» [109]. Відповідно, у результаті численних дискусій серед членів Церкви АСД було розроблено та запропоновано наступні принципи фінансової взаємодії держави та церкви за умови, якщо «фінансова допомога не супроводжується... заборонами вільно сповідати і розповсюджувати віровчення, керуватися нормами і принципами Церкви, самостійно обирати керівників церковних організацій та установ і безкомпромісно дотримуватись принципів, виражених у Святому Письмі» [171].

Основними платформами фінансової взаємодії визначено загальноосвітню діяльність, медичну сферу та соціальну роботу. У той час існують винятки, які виникають у випадку, коли «життя людини знаходиться під повним контролем держави і здійснення такого служіння неможливо без державної участі (ВТК, військові частини тощо» [180], саме в таких ситуаціях фінансова взаємодія держави та церкви є цілком допустимою.

Крім того, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 18) передбачає, що «церква має право звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх...» [331]. Спираючись на це положення, адвентисти вважають, що вони могли б активізувати свою соціально значущу діяльність за умови фінансової підтримки державою їхніх благодійних, загальноосвітніх та оздоровчих програм. Найголовнішим завданням держави, стверджують адвентисти, є турбота про життя й добробут людини й суспільства. Тому Церква як соціальний інститут, на їхню думку, відповідно до своїх

можливостей і компетенції, може підтримувати зусилля державної влади із застереженням, що така співпраця (але не союз) може будуватися лише на умовах свободи й добровільності, які дозволяють як державі, так і Церкві АСД виконувати свою місію, слугуючи потребам людей.

Отже, дослідження системи взаємодії держави та Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні виявляє, що українське законодавство послідовно прагне через демократичні та законно-нормативні механізми будувати етичні, толерантні й конструктивні відносини з усіма релігійними організаціями, включно з Церквою АСД. Попри політичну нейтральність церкви, існує широке поле спільної діяльності, де адвентисти та державні структури співпрацюють на користь суспільства.

З'ясовано, що більшість ключових положень, викладених в «Основах соціального вчення Церкви АСД», знайшли своє відображення у нормативно-правових актах України. Це свідчить про високу ступінь узгодженості принципів церковної доктрини із державними цінностями. Така конвергенція створює підґрунтя для ефективної взаємодії, яка спрямована на благо суспільства та забезпечення прав і потреб кожного громадянина.

При повномасштабній реалізації існуючих теоретичних положень взаємодія між державою і Церквою АСД може суттєво посилити суспільний вплив обох інститутів. У цьому контексті функції держави і церкви не суперечать, а доповнюють одна одну, взаємно забезпечуючи задоволення як духовних, так і матеріальних потреб людей. Такий взаємодоповнюючий характер є важливою умовою побудови гармонійного суспільства, в якому враховуються різноманітні сфери людського буття.

Позиція Церкви адвентистів сьомого дня в Україні формується на основі глибоких установок соціального вчення, що виростають із поєднання біблійних принципів, багатовікової християнської традиції та живого досвіду практичного служіння в сучасному суспільстві. Цей синтез дозволяє адвентистам не лише зберігати власну релігійну ідентичність, а й активно оновлювати її в контексті нових викликів, долаючи застарілі ідеологічні моделі, які колись могли

перетворити їх на щось подібне до релігійно-ідеологічних структур радянського типу.

Історичний досвід свідчить, що адвентисти, долаючи етапи конспірації, напівлегальності та репресій у радянську добу, змогли адаптуватися до нових соціальних і правових реалій, що надало їм можливість виходу в суспільство як відкритої і відповідальної громадської інституції. Саме цей досвід відкритості і активної соціальної позиції дає можливість реалізовувати ідеали милосердя, справедливості та служіння, які є ключовими в соціальному вченні Церкви.

Водночас, саме біблійні засади, зокрема принцип свободи совісті, верховенства Божої влади над усіма земними інституціями та покликання до любові й милосердя, лежать в основі адвентистської позиції щодо держави і суспільства. Ці принципи не залишають місця для жорстких ідеологічних конформізмів чи механічної формалізації віри, що часто закидають адвентистам як «формалізований» чи «скований» громаді.

Проте, незважаючи на численні позитивні аспекти, у діяльності українських адвентистів існують і певні виклики. По-перше, іноді спостерігається надмірна обережність у політичній та соціальній активності, що може сприйматися як ізоляціонізм або недостатня відкритість до широких суспільних процесів. Ця позиція іноді стримує потенціал більш вагомого впливу на суспільне життя і формування більш дієвих партнерств із державними і громадськими інституціями.

По-друге, серед окремих представників спільноти зберігається певна консервативність і скепсис щодо сучасних соціальних змін, що пов'язано з прагненням зберегти релігійну чистоту та традиції. Така консервативність іноді може ускладнювати адаптацію до нових культурних та соціальних викликів, а також взаєморозуміння з іншими протестантськими громадами, які більш активно інтегруються у громадянський діалог.

Навпаки, живий етос сучасного українського адвентизму – це динамічна спільнота, що вміє вести діалог із суспільною дійсністю, при цьому вибудовуючи власну ідентичність на засадах свободи, правди та духовної відповідальності.

Яскравим прикладом цього є соціальні ініціативи, публічна позиція церкви у питаннях миру і примирення, підтримка державних і гуманітарних проєктів – все це демонструє, що адвентисти не тільки не замкнені в собі, а є живою релігійною спільнотою, здатною бути рушієм позитивних змін.

Саме ця жива релігійність і практика принципів соціального вчення допомагає долати настороженість суспільства і навіть серед інших протестантських конфесій, які нерідко сприймають адвентизм як інертний рух. Протиставляючи стереотипам власну відкритість, дієвість і глибину віровчення, адвентисти сьогодні формують унікальний український етос – етос, в якому сполучаються традиція і новація, ідеали духовності і конкретні соціальні дії.

Отже, позиція Церкви адвентистів сьомого дня в Україні – це живий, динамічний феномен, який на основі соціального вчення, біблійних засад і історичного досвіду успішно реалізує своє служіння суспільству, сприяючи одночасно оновленню власної ідентичності і побудові гармонійних відносин із державою та громадянським суспільством. Цей феномен вартий пильної уваги як приклад успішного поєднання віри, етики і соціальної активності в умовах сучасної України.

3.2. Трансформація ставлення адвентистів до участі в суспільно-політичних процесах: від нейтралітету до патріотичної солідарності

Відповідно до «Основ соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні» (далі Документ; ЦАСД), адвентисти не беруть участі в політичному житті через те, що це, у першу чергу, пов'язано з партійною боротьбою та супроводжується духом роз'єднання. Тому основною метою адвентисти визначають служіння ЦАСД потребам (духовним, матеріальним, суспільним, оздоровчим тощо) суспільства. Як засвідчує затверджений церквою Документ, невтручання окремого вірянина в політичні процеси держави не означає, що особа не може брати участі в суспільно-політичній діяльності власної країни. Найпоширеніший і найпростіший спосіб такої участі – вибори, які є засобом

волевиявлення народу в демократичній державі. Проте, якщо говорити про більш складні й відповідальні рівні політичної активності, адвентист не може бути одночасно священнослужителем і політичним діячем, йому необхідно обрати щось одне [391].

Незважаючи на заявлену доктринально-нейтральну позицію в політиці, адвентисти підкреслюють, що залишають за собою право виступати проти «терору, екстремізму та інших негативних явищ, які ЦАСД засуджує» [391]. Також ЦАСД визнає, що релігійні високоморальні люди можуть мати різні думки щодо політичних і соціальних питань, тобто відмінність у тій чи іншій позиції ще не є приводом для засудження людини як недуховної чи аморальної загалом [391]. Оскільки таке явище, як тероризм, вже було засуджено вище, стає зрозумілим, що плюралізм думок допускається лише в тих сферах, які не пов'язані з агресивною людиноненависницькою ідеологією. Адже ЦАСД підкреслює, що намагається об'єднувати суспільство та спонукати до миру людей, які мають різні політичні переконання. Саме тому переконання вірян не повинні суперечити «нормам християнської моралі та українському законодавству» – зазначається в Документі [391].

Отже, бачимо ієрархію цінностей, де постулюється свобода думки, але мораль і законність визнаються вищими, ніж сама по собі чиясь політична позиція. Адвентисти не диктують своїм вірянам єдину політичну позицію з кафедри, а послідовно виступають за особисту свободу вибору, яка пов'язана з відповідальністю за суспільство, і повинна витікати з любові до своєї країни. Однак, незважаючи на визнання, що «в рамках існуючих норм адвентисти можуть займати керівні державні посади», і приклади таких випадків знає світовий адвентизм [391], самі українські адвентисти не поспішають ставати політичними діячами, обмежуючись швидше гуманітарною сферою діяльності.

На це звертає увагу Вікторія Любащенко: «Хоча протестанти не виявляють публічної зацікавленості політичним життям країни, чимало п'ятидесятників і баптистів уже залучені до місцевих органів влади і співпрацюють з різними політичними силами. А ось адвентисти переважно відкидають участь у

державній діяльності, надаючи перевагу філантропічним, освітнім, медико-оздоровчим програмам» [227]. Через те, що протестанти інших конфесій виявляють більший рівень політичної активності, адвентисти можуть сприйматися на їхньому фоні як аполітичні. Чи дійсно в наш час політична сфера їх зовсім не цікавить? Чи, можливо, їхня політична свідомість має інші прояви, не настільки помітні, але суттєві?

Щоб знайти відповіді на поставлені питання, звернемося до публікацій у ЗМІ та на офіційному сайті ЦАСД в Україні, авторами або героями яких є адвентисти, що висловлюються про політику, а також представники інших церков, чії погляди цікаві адвентистам. На нашу думку, спектр цих висловлювань допоможе уточнити, як саме на цьому етапі українські адвентисти осмислюють та застосовують своє соціальне вчення щодо політики.

Умовно такі публікації можна розділити на кілька типів, їх детальний аналіз і огляд визначає основні завдання статті для досягнення поставленої мети.

1. Публікації адвентистів про принципи ставлення до політичних питань в контексті історії та сучасної позиції всесвітньої ЦАСД незалежно від українського контексту.

2. Лідери ЦАСД та окремі адвентисти, що у ЗМІ висловлювали свої погляди на політику або окремі аспекти суспільно-політичного життя України.

3. Авторські публіцистичні видання адвентистів, які б розгорнуто висвітлювали тему політики [49].

4. Публікації на адвентистських ресурсах висловлювань неадвентистів, що ділилися своїми поглядами на політику.

Перший тип праць у контексті історії й сучасної позиції всесвітньої ЦАСД включає публікації з аналізом учення піонерів адвентизму. Наприклад, якою була позиція піонерів / засновників адвентизму щодо участі членів церкви в політичних виборах? Підкреслимо, що з моменту заснування ЦАСД питання участі адвентистів у політичній діяльності та політичних виборах країни формувалося протягом багатьох років і відповідь на нього була неоднозначною. У табл. 1. зведено опубліковані цитати засновників адвентизму та їхні позиції

щодо політичності чи неполітичності вірян.

Таблиця 2.1. Ставлення та позиції засновників (піонерів) ЦАСД до політики та політичної діяльності окремих вірян-адвентистів [215]

Позиція Урїї Сміта: «Адвентисти повинні нейтрально ставитися до політики; відмовлятися від активної агітації за будь-якого представника від народу».
Причини позиції: «Адвентисти не можуть без ризику брати участь в будь-якому політичному дійстві. На звинувачення людей, що ми своїми голосами не протидіємо злу нашого часу, відповідаю: дослідження біблійних пророцтв показує, що земне положення не виправиться на краще, тому ми повинні присвятити своє життя для підготовки себе та інших до повернення Ісуса».
Позиція Джеймса Уайта і Джона Ендрюса: адвентистам необхідно користуватися своїм правом голосу з тої причини, щоб до влади не прийшла недостойна людина, а на посаду могла б бути обрана інша особа з хорошою репутацією.
Причини позиції: «Ми не знаходимо доказів у Біблії, що не можна вірянину в трьохангельську вістку голосувати. Ми не рекомендуємо голосувати, але не забороняємо. Якщо брат вирішив голосувати, ми не будемо його осуджувати, але ми хочемо тієї ж свободи, якщо вирішуємо не голосувати. Ми віримо, що той, хто підлягає духу політичної боротьби, втрачає дух справжньої істини і наражає свою душу на небезпеку». Із рукопису Джеймса Уайта «Нація» від 12 серпня 1862 року стає зрозумілим, що деякі адвентисти голосували, їм це було не заборонено. Як результат, вони віддали свої голоси на користь президента Авраама Лінкольна.
Позиція Еллен Уайт: «Членам ЦАСД необхідно уникати будь-якої політичної агітації, оскільки це може призвести до розділення церкви. Бог не доручав нашим служителям і викладачам втягувати церкву в політику. Їхня місія – проголошувати світу трьохангельську вістку. Якщо члени церкви мають бажання взяти участь у виборах, вони повинні робити це, не вважаючи

своїм обов'язком втягувати інших у голосування за тих чи інших кандидатів».

Причини позиції: «Служителі та члени ЦАСД можуть позитивно впливати на суспільство, прийняття державних законів шляхом особистої участі в голосуванні. Коли ми голосуємо за справедливість, істину, права людини, акт голосування не може сам по собі бути засудженим, а в деяких випадках буде повністю обґрунтованим. Навпаки, голосування за підтримку злочинів чи рабства є вкрай злочинним у світлі неба. Однак ми виступаємо проти боротьби між політичними групами чи партіями. Чи повинні ми брати участь в голосуванні? Я кажу їм “так” і говорила щодо цього питання близько 20 хвилин. Ми повинні визнавати земне керівництво як божественне установлення і вчити коритися його законним вимогам. Божа істина робить чоловіків і жінок сумлінними громадянами своєї держави. Нестримана людина не повинна бути поставлена на позицію довіри голосами людей. У нашій країні кожен виборець має вирішальний голос, коли ми обираємо, які закони будуть контролювати націю. Чому б цей вплив і цей голос не віддати за повздержливість і розсудливість».

Резюме: ставлення піонерів ЦАСД до політики та участі в ній вірян було неоднозначним. На початку участь у голосуванні взагалі виключалася, згодом думка була змінена, оскільки лідери церкви дійшли висновку, що адвентисти повинні використовувати позитивний вплив на суспільство за допомогою участі в політичних голосуваннях.

Публікуючи матеріали про ставлення піонерів адвентизму до елементарних і базових явищ політичного життя, таких, як вибори, адвентисти убезпечують своїх вірян, з одного боку, від фанатичного ставлення, яке б відкидало будь-яку взаємодію з політичною державою, з іншого, від можливої політичної агітації серед вірян, яка б розколола ЦАСД. Однак, оскільки проблеми, з якими стикалися піонери адвентизму, не прояснюють абсолютно всіх ситуацій, з якими мають справу сучасні українські адвентисти, виникає нагальна потреба продовжувати обговорювати ставлення до тих чи інших

політичних аспектів і більш детально випрацьовувати офіційну позицію ЦАСД. Знайомство вірян з такою позицією продовжується в церковних ЗМІ, зокрема на офіційному сайті Української уніонної конференції.

Наприклад, серед публікацій на згаданому сайті з'являються новини, що демонструють сучасне ставлення всесвітньої ЦАСД до військової служби, адже війна є явищем суспільно-політичним, міцно вписаним в контекст політичної боротьби, а за деякими визначеннями – це продовження політики засобами насилля. У публікації «Адвентистська Конференція з Військової Служби обговорює офіційну позицію церкви як сторони, що не воює» розповідається про підсумки внутрішньоцерковної зустрічі, спрямованої «на те, щоб підвищити обізнаність про офіційну позицію деномінації по відношенню до військової служби і з'ясувати, як її застосовувати в умовах все більш складної і мінливої міжнародної обстановки». Підкреслюється, що, незважаючи на позицію адвентистів як невоюючих, ЦАСД не ігнорує людей, які служать в армії. Тож потрібна збалансована позиція, яка не зобов'язує членів церкви за будь-яку ціну уникати армії, але дає певні рекомендації [556]. Для українських адвентистів новини або статті, де розглядається ставлення до військової служби, яка наразі є актуальною, оскільки в Україні триває війна на Донбасі. Церква вимушена реагувати на суспільно-політичні реалії, що є викликами часу.

Однією з тем адвентистських новин, що стосуються політичних аспектів, є міжнародні публікації про адвентистів, що стали політиками. «Уперше адвентист сьомого дня обраний до парламенту Канади», – наголошується в одній із перекладених з англійської мови публікацій на сайті ЦАСД [213]. У статті вибір героя новини Дерека Натаніеля Слоана захищати християнські цінності на рівні парламенту наводиться як позитивний приклад, досягнення і зразок покликання в професії. Водночас викликають зацікавленість мотиви і принципи, якими збирається керуватися канадський адвентист-політик. Він висловлюється про те, що саме адвентисти могли б допомогти політикам правильно захищати релігійну свободу, а для цього вірянам треба мати й політичну ініціативність також: «Ви знаєте, я думаю, що це більше, ніж просто «кар'єра». Я думаю, що

християни повинні бути більш політичними і брати участь у цьому». На думку Дерека, простої участі вірян у виборах уже недостатньо, адже при загальному голосуванні «політика вже сформована», а коли політичну активність проявляє християнин, то він починає не просто обирати, а й «формувати» політику. За словами героя новини, навіть не так важлива партія, від якої міг би виступити адвентист, скільки важлива філософія, яку сповідує ця людина як політик [213].

Описана ситуація демонструє українським адвентистам досвід Всесвітньої ЦАСД, у якій таке явище, як політична активність адвентиста (більша, ніж проста участь у виборах) не засуджується, а, навпаки, розглядається позитивно, якщо професійним політиком стає людина, що дотримується біблійних принципів. З цих та подібних до них публікацій у ЗМІ українських адвентистів, що охоплюють досвід піонерів, повідомляють про офіційну позицію Всесвітньої церкви та наводять приклади успішних адвентистських політиків. Ми бачимо, що ЦАСД в Україні намагається приділити увагу різноманітним аспектам суспільно-політичного життя. Вона закликає вірян не захоплюватися політичною боротьбою, яка може призвести до духу суперництва та розділення в ЦАСД, тим більш, не схвалює насилля в цій боротьбі. При цьому громадянські обов'язки, такі, як участь у виборах, вважаються добрими, а їх виконання заохочується в тому випадку, коли відбувається голосування «за істину, справедливість, права людини». Особливий акцент адвентисти роблять на релігійній свободі, яка також є частиною політики держави. Як у всьому світі, так і в Україні не схвалюється підтримка адвентистами тих політичних лідерів, які можуть пригнічувати релігійну свободу.

Отже, у контексті історії й сучасної позиції Всесвітньої ЦАСД для українських адвентистів свобода віросповідання, права людини та єдність Церкви – головні цінності. Новини ж про досвід адвентистів у серйозній політиці за кордоном хоча й сприймаються українськими вірянами з гордістю за одновірців, але у той же час виглядають певною екзотикою, яка здається більшості місцевих адвентистів неможливою в українських реаліях. Таке сприйняття є типовим для церкви, що тривалий період жила в умовах релігійної

несвободи і, хоча й отримала її, продовжує існувати у суспільстві, де верховенство права вважається утопією. Проте немає етичної заборони за певних умов змінити цю аполітичну установку.

Лідери церкви та окремі адвентисти у ЗМІ висловлювали свої погляди на політику або аспекти суспільно-політичного життя України. У 2015 році Максим Крупський, керівник відділу релігійної свободи та зв'язків з громадськістю ЦАСД, опублікував в адвентистських ЗМІ статтю «Україна, світова інформаційна війна та новий виклик адвентистській єдності», де розглядає реакцію адвентистів на події Майдану і війну на Донбасі, а також дає рекомендації щодо того, як адвентистам ставитися до питань, які привносять політичне розділення між вірянами [246].

У цій розгорнутій статті ми бачимо, що, незважаючи на політично-нейтральну позицію ЦАСД, суперечки настільки захопили вірян, що вилилися в справжню проблему. Автор вимушений констатувати: «Політичні питання виявились досить цікавою темою і для християн. У соціальних мережах – баталії. Адвентисти сперечаються з адвентистами, чия влада краща. Сперечаються, чиї ЗМІ більше обманюють». Причому, як зауважує автор, «на політичні погляди вірянина-адвентиста дуже мало впливу справила соціальна доктрина ЦАСД. Місце проживання, а також навколишні обставини стали більш важливим фактором, ніж біблійне розуміння майбутнього нашого світу, участі християнина в політичному житті, ставлення до влади». Під місцем проживання в більшості випадків, як можна здогадатися, малося на увазі проживання на території України чи Росії [246].

Отже, Максим Крупський констатував проблему, коли політична пропаганда та інформаційний фон виявилися для багатьох вірян занадто впливовими. Тому він, по-перше, нагадує, яким чином повинні бути розставлені пріоритети в адвентистів: єдність церкви вища за політику, любов до небесної батьківщини вища за любов до земної. У той же час автор не відкидає і любов до земної батьківщини, пропонуючи замість радості від загибелі ворогів молитися

за свою країну, а якщо діяти, то мирним шляхом, відповідаючи добром на зло [246].

Щоб зняти напруження між вірянами, яке викликає інформаційна війна, автор рекомендує не ігнорувати об'єктивну реальність, а все ж шукати й дізнаватися правду про те, що відбувається. Не вірити інтернет-джерелам і телевізору, але запитувати у тих братів по вірі, які самі є свідками подій і яким можна довіряти. Чим ближче людина до правди, тим меншим може бути розкол, адже розуміння правди убезпечує від звинувачень один одного у викривленні цієї самої правди. Причину, чому багато хто з адвентистів так не робить, Максим Крупський вбачає у відсутності глибокої довіри один до одного в адвентистському середовищі, а також у відсутності довіри до пасторів, викликаної духом постійної критики серед деяких вірян. Ще одна проблема, на яку звертає увагу автор статті – питання релігійної свободи, однієї з найважливіших цінностей для адвентистів, що випало з поля зору багатьох вірян. Тож, незважаючи на відсутність прямої вказівки на праву або неправу сторону в конфлікті, автор пропонує читачам самим визначитися з цим питанням згідно з надійним критерієм релігійної свободи [246].

У цій статті ми бачимо «м'який» спосіб вирішення гострих політичних питань, що поєднує в собі певну необхідність аналізувати політичну сферу, бути небайдужими, співпереживати й допомагати ближнім у складний період, але при декларації аполітичності ЦАСД й пріоритету небесної батьківщини над землею. Важливою ознакою статті є те, що вона містить конкретні поради, які можуть, на думку автора, допомогти адвентистам подолати політичний розкол, упереджене ставлення і налаштованість один проти одного, позбутися нав'язаних ЗМІ і далеких від реальності пропагандистських стереотипів і повернутися до розуміння пріоритету релігійної свободи над всіма іншими інтересами.

Слід сказати, що зараз ми звернули увагу лише на загальний політичний контекст, якого стосується вищезгадана стаття, більш докладно вона розглядається в пункті 2.4., присвяченому ставленню адвентистів до Євромайдану. Зазвичай, думка лідерів адвентистської церкви (як і інших

пізньопротестантських церков) з того чи іншого суспільно-важливого питання не цікавила секулярні ЗМІ. Але висловлювання керівника ЦАСД в Україні, опубліковане на сайті Інституту релігійної свободи у квітні 2016 року, було передруковане інформаційним агентством УНІАН. Публікація містила коментар Станіслава Носова про поїздку делегації Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) у Нідерланди щодо питання євроінтеграції. Саме соціальна значимість і політична актуальність теми дозволила секулярним ЗМІ передрукувати цей матеріал.

У згаданому інтерв'ю керівник ЦАСД розповів: «Перше, що нас запитували: «Чому ви як релігійні лідери приїхали з політичного питання? Адже асоціація з ЄС – це все-таки питання політичне». Наша делегація відповідала так: «Ми представляємо думку українського народу. Ми бачимо переживання нашої пастви, сьогоднішній біль українців. І ми хотіли б, щоб їхнє життя змінювалося на краще, щоб люди раділи не лише матеріальному благополуччю, але й мали гідні цілі, плани, перспективи. Адже якщо говорити про молоде покоління українців, то воно бажає мати вихід на Європу з перспективою навчання, обміну думками, зміцнення дружніх контактів. Молоді люди бачать у співпраці з Європою можливість для розвитку як своєї особистості, так і в цілому країни. Позицію цих людей ми й хочемо донести до європейців» [243].

Коментар Станіслава Носова показав позицію українських адвентистів як спільну з іншими церквами щодо зацікавленості у європейському курсі країни. Також цей коментар свідчить, що політичний бік питання не є причиною ігнорувати ті речі, від яких залежить майбутня доля народу. Водночас, варто зауважити, що на даний момент публікації подібного роду для адвентистських лідерів є надзвичайно рідкісними, одиничними. З тої причини, що сама ЦАСД поки що не генерує теми, які мали б політичну актуальність всеукраїнського масштабу, але за бажанням може скористатися актуальними приводами в рамках своєї участі у ВРЦіРО.

У 2016 році спочатку сайт Ochakiv.info, а потім і портал «Релігія в Україні» надрукували інтерв'ю з новообраним на той момент мером міста Очакова

Миколаївської області – адвентистом Сергієм Бичковим [50]. Герой інтерв'ю відповів на запитання щодо участі християнина в політиці і розповів про принципи, якими він керується у своїй діяльності. Стосовно себе Сергій каже, що його діяльність на посту мера є не політичною, а господарською. Але оскільки, як може зрозуміти читач, і господарська, і політична діяльність стосуються сфери управління, то в обох цих напрямках ніщо не заважає втілювати християнину, у тому числі й адвентисту біблійні принципи. Саме про них і розповідає С. Бичков.

Отже, адвентист може бути посадовцем будь-якого рівня в державі: «Є приклади адвентистів – керівників міст, відділів, міністерств в різних країнах», – нагадує герой інтерв'ю, наводячи з Біблії також приклади державних діячів-праведників: Йосипа, Даниїла... Говорячи про місію християнина-управлінця або політика, С. Бичков пояснює: «Я чув від церковних людей: “А ось вони – “нагорі” – дають обіцянки і не виконують”. Але що заважає вам, якщо ви там опинитеся – виконувати свої обіцянки? Всіх під одну гребінку заганяти – неправильно. У Бога індивідуальний підхід до кожного. Якщо Бог когось ставить на державну посаду, Він переслідує певну мету» [50].

Про те, чим керуватися в управлінській діяльності, мер-адвентист каже: «Якщо ваше рішення або дія суперечить Божому слову, то яка різниця, мер ви чи ні, ви просто не маєте права такі рішення приймати. А якщо ви мер, і люди будуть знати, що ваші рішення узгоджені з Божим Словом, то буде з кого брати приклад». Про свою команду, що може складатися з людей різних політичних уподобань, С. Бичков висловився так: «Мені все одно, з якої партії хто вийшов. Якщо людина працює для міста, їй “зелене світло”». Керівник міста, на його думку, повинен вміти «приймати рішення і брати відповідальність на себе». Також він висловився за децентралізацію влади і за те, щоб держава якнайшвидше виховувала чесних, принципових, неупереджених професіоналів, що відповідали б за вертикаль влади, виконання законів. «Усе впирається в людський фактор, у кадри», – підкреслює герой інтерв'ю. Портал «Релігія в Україні», передрукувавши повний текст, подав також скорочений огляд під

назвою: «Мер-адвентист Очакова розповів, як християнські цінності поєднуються з керуванням містом» [244].

Загалом, як можна помітити, всі ті принципи, про які говорить український адвентист С. Бичков, є універсальними управлінськими принципами, які можна застосувати і в політичній сфері. У 2018 році сайт ЦАСД в Україні надрукував інтерв'ю з адвентистом Ігорем Полуяном, депутатом Деснянської районної ради у місті Чернігові, головою громадської організації із захисту прав дітей «Акція допомоги», представником України в Євросоюзі. За словами Ігоря Полуяна, на момент інтерв'ю він співпрацював з депутатами-християнами різних деномінацій, у тому числі з Павлом Унгуряном.

Герой інтерв'ю також висловився про християнські принципи, якими повинен керуватися політик. А свої мотиви, чому він пішов у політичну сферу, пояснив так: «Я розумів, що щось треба змінити. Наші брати та сестри це також розуміють, і тому вони моляться за чиновників, депутатів, за нашого президента, щоб Бог дав йому мудрості керувати країною, але як тільки я почав говорити: “Так може нам, християнам, стати і керувати, бо ми розуміємо християнські принципи, і нам їх не треба пояснювати?”. Проте чомусь я отримав холодну відповідь, що християнин не може бути в політиці. Для мене це подвійні стандарти: з одного боку ми хочемо мати чиновників, які будуть сповідувати Божі закони і настанови, а з іншого – щоби християни не йшли в політику» [244].

Отже, Ігор Полуян констатував давно назрілу внутрішньоцерковну проблему – подвійні стандарти українських вірян у ставленні до політики. Як свідчить герой інтерв'ю, засудження політиків і небажання з ними спілкуватися в багатьох старих адвентистів пояснюється усе ще живою пам'яттю про Комуністичну партію, що не відповідає реаліям сьогодення: «На сьогодні партії є всього лиш інструментом, за допомогою якого кандидати в депутати можуть обиратися до Верховної чи місцевих рад. Тому люди просто не володіють інформацією і роблять висновки, які є далекі від істини. Звичку нести Слово Боже тільки до робітників, службовців, лікарів, вчителів і відмовляти нести його до депутатів і чиновників І. Полуян називає дискримінацією. І власним

прикладом намагається змінити шаблони, зламати усталені стереотипи, керуючись тим, що говорить Слово Боже «стосовно лідерства, політики, керування державою». Про недопустимість використання церкви політиками він висловився так: «Якщо до мене як до депутата звертаються по допомогу, я допомагаю всім, у тому числі й членам церкви, а якщо допомога треба мені як депутату, я не використовую ні церкву, ні її окремих членів. Це моя принципова позиція» [244].

Ще один адвентист Сергій Григоренко, экс-секретар Луцької міськради, на сайті Церкви АСД в Україні наголошує, що «християнин у політиці – це питання покликання та відповідальності перед Богом і людьми». Він розповів, чим саме його приваблює громадсько-політична діяльність: «...брав активну участь ще у «Помаранчевій революції» 2004 року, був молодю людиною, хотілося якось впливати на політичне життя, тим більше, мене турбувало багато питань: щоб у місті було краще жити, також цікавився екологією, збереженням тваринного світу. У мене були друзі серед політиків, вони мене й запросили у цю сферу. Я мав активну життєву позицію і вона привела мене в політику» [239].

Також на позицію С. Григоренка вплинуло перебування в Європі. Проте, як він сам визнає, його діяльність не є великою політикою, а скоріше місцевим самоврядуванням. Однак радить молодим людям: «Якщо вони відчують у собі сили, якщо у них є конструктивні ідеї і є можливість іти в політику на тому чи іншому рівні або у господарську сферу, то треба йти й намагатися відстоювати біблійні цінності...». Знов-таки, найголовніша з цих цінностей – свобода віросповідання.

У кінці 2019 року сайт ЦАСД опублікував інтерв'ю з адвентистським пастором, експертом з юдаїки Віктором Вятохою. Тема розмови – плановане скасування мораторію на продаж землі в Україні і прийняття законопроекту, що відкриває земельний ринок. Незважаючи на економічну спрямованість тематики, можемо частково її віднести і до політичного питання, адже законопроект став об'єктом протистояння різних політичних сил. Головна думка Віктора Вятохи: в

Україні треба приймати такі закони, які б захищали не олігархів, а простих людей подібно до законів давнього Ізраїлю [49].

Отже, бачимо нечасті, але яскраві спроби окремих українських адвентистів звертатися до політичної або дотичних до цієї сфери тем і висловлюватися, у тому числі на офіційному сайті Церкви, щодо суспільно-політичних реалій в Україні, а також визнавати застарілість або духовну незрілість деяких установок членів церкви щодо співвідношення християнства і політики.

Авторські публіцистичні видання адвентистів, які б розгорнуто освітлювали тему політики. У порівнянні з новинами, інтерв'ю або статтями на теми, пов'язані з політикою, перевага книжкових видань – у більшій системності у викладенні матеріалу. Прикладом такого книжкового видання є публіцистична збірка доктора наук із соціальних комунікацій Максима Балаклицького «Писание и политика», видана у 2016 році у серії «Національні євангельські автори». Книга містить розгорнутий погляд на ставлення автора-адвентиста до політичних процесів [104].

У книзі М. Балаклицький розмірковує, чи є у Церкви політичний вимір, при цьому розгляд проблеми йде винятково на основі біблійних історій і текстів, з яких виводяться принципи, якими керувався Божий народ у давні часи. Автор аналізує як позитивні, так і негативні наслідки участі вірян у політичних процесах давнини. У результаті такого аналізу він доходить висновку: «Бог не хоче, щоб Його народ мислив політично ... Ми визнаємо земні влади – як інструменти в Божій руці. Не більше і не менше» [242]. Таку думку можна вважати традиційною для українських адвентистів.

Протиставляючи політику й істину, автор пише: «Політика мінлива, істина вічна. Бог у різний час діє тим або іншим чином у політичній сфері. Але його спілкування зі Своїм народом не ґрунтується на політичних розрахунках. Він відкрив нам Свій вічний закон, уклав незмінний заповіт. Ми не є членами Його партії, а Його діти, жителі Його вдома. Його волю ми пізнаємо не з політичних зведень і прогнозів, а з найвірнішого пророчого слова».

Водночас М. Балаклицький, як і інші адвентисти, висловлювання яких

були розглянуті вище, не заперечує політичного виміру життя християнина, але підкреслює його другорядність, вузькість, підпорядкованість духовному надполітичному виміру. «Ніхто не відміняв наших цивільних і політичних прав та обов'язків. За кого голосувати на конкретних виборах – наш вибір і наша відповідальність. Але в першу чергу нам треба бути громадянами Нового Єрусалиму, шукати волі Божої і діяти як біблійні віряни, а лише в другу чергу – як громадяни конкретної країни й учасники політичних процесів» [242].

Автор посилається на принцип міжнародної політичної незалежності, якої вимагав від давнього Ізраїлю Творець. У скрутні часи, навіть при військовій загрозі, царі Ізраїлю повинні були покладатися не на військово-політичні союзи з іншими державами, а лише на Божу допомогу [104]. Так само і християнин повинен бути політично незалежним і більше покладатися на Бога, ніж на політичну підтримку чи обіцянки тих чи інших сил, – прочитується думка автора.

Хоча у передмові до збірки М. Балаклицький згадує й новітню історію України, Майдан 2014 року, події, пов'язані з Кримом та Донбасом, у контексті яких написане виглядає вельми актуальним, але в самій книзі конкретно ці явища та участь чи неучасть українських протестантів у них не аналізуються так, як це роблять інші протестантські автори, до прикладу, Олексій Гордєєв – журналіст, магістрант богослов'я, автор книги «Церква на Майдані» і статті «Майдан як виклик протестантській псевдополітичності», що увійшла до збірки «Бог і Майдан: Аналіз і свідчення» [242].

На відміну від О. Гордєєва, М. Балаклицький не розбирає українські реалії та дії українських християн, а одразу перекидає місток до біблійного вчення, яке стає зрозумілим після вивчення багатьох ситуацій, у які потрапляв народ Божий під час старозавітної і новозавітної історії. Автор виводить з цих ситуацій і з біблійних уривків тези або принципи, які вказують основний напрям, у якому повинен рухатися й сучасний вірянин. А далі читач повинен робити висновки сам, думати, як це застосувати до реалій і політичної ситуації сьогодення. Особливість книги в тому, що читачу пропонується не готова відповідь, а матеріал для роздумів, подальшого аналізу й особистого вибору.

Публікації на адвентистських ресурсах висловлювань неадвентистів, що ділилися своїми поглядами на політику. Можна помітити, що частиною матеріалів на офіційному сайті ЦАСД в Україні, що так чи інакше торкаються політичної тематики, є публікація або перепублікація інтерв'ю, коментарів інших протестантів чи експертів-релігієзнавців, що не є адвентистами. Наприклад, інтерв'ю з журналістом, громадським діячем, головою громадянського руху «Всі разом!» Русланом Кухарчуком. Герой інтерв'ю підкреслює, що він і його рух захищають «фундамент демократії – права людей і сімей» [238]. Уже саме апелювання до демократії говорить про політичний аспект позиції Р. Кухарчука, який до того ж займався політичною журналістикою і є суспільно-політичним оглядачем в медіа.

Висловлюючи своє розуміння співвідношення християнства і політики, Р. Кухарчук пропонує дві тези: «Перша: Церква – це Божа інституція на землі, тому вона значно вища за своїм статусом за будь-яку політику... недоречно Церкві або духовним представникам аж занадто принижуватися перед політиками або перед політичною системою будь-якої країни...» [242]. Другою тезою Р. Кухарчука є наступне: «...переконаний, що Господь кличе багатьох вірян особисто займатися політикою. Когось кличе займатися журналістикою, медициною, а когось політикою. Тому наша теза в рамках руху «Всі разом»: «політика – це служіння». Герой інтерв'ю радить: «Ті віруючі люди, у кого на серці йти у політику, хай роблять це сміливо. Навіть попри те, що їх не розуміє церква, або інші віруючі будуть критикувати» [242].

Дещо іншу позицію можна побачити в інтерв'ю з доктором богослов'я Романом Соловієм: «Нам не варто розраховувати на політичні важелі для поширення Євангелія» [238]. Р. Соловій не закликає йти християн в політику, а, навпаки, попереджає про небезпеку крайнощів, надмірної заполітизованості й нерозуміння місії християнина в політиці. Адже цим, на його думку, «грішать» українські протестанти. Р. Соловій зазначає, що, з одного боку, частина українських протестантів, продовжуючи традицію радянських часів, дистанціюється й ізолюється від політичних процесів. З іншого боку, частина

протестантів налагоджує контакти з тими політиками, які розраховують на електоральну підтримку протестантів.

Отже, існує загроза маніпуляції церквою політиками. Все це відбувається, на думку героя інтерв'ю, через «відсутність богословського тлумачення політичного життя». Р. Соловій радить: «Безумовно, діалог між церквою і політикумом необхідний, але при цьому церква повинна виявляти більше обачності і критичності у своїх політичних контактах». Ситуація у протестантському середовищі може змінитися на краще, якщо організовувати «відкрите обговорення більшості суспільно-значимих проблем на рівні експертів» [54].

Перед Днем подяки 2018 року на сайті Церкви АСД опубліковано «Експертне опитування «2017 та 2018 рік українського протестантизму: активність, масштаб, завдання, опозиція, результати» [54], у якому зібрані думки ряду експертів, у тому числі неадвентистів (серед них релігієзнавці та протестантські діячі). Публікація торкається серед інших і того питання, які зміни відбуваються у ставленні й участі протестантів у політиці.

Так, Олег Подкопаєв, пастор церкви «Дім Хліба-західний» (Кривий Ріг), депутат центрально-міської районної ради, засновник ГО «Кривий Ріг за сім'ю», роз'яснює, чому політикам цікаві протестантські церкви: «...бо там є організованість, підпорядкованість, і вони бачать у цьому гарний електорат, і можна домовитись з лідером, і він організує певну кількість голосів. У православній церкві це важко організувати, де немає певної громади. Тому політики час від часу заграють з протестантами» [54]. О. Подкопаєв радить церквам не ставати майданчиком для політичної агітації.

Руслан Кухарчук, політичний оглядач, керівник суспільного руху «Всі разом!», перераховуючи цілі, які ставлять перед собою українські протестанти сьогодні, наводить три основні цілі: 1. Благовістя. 2. Соціальне та публічне визнання. 3. Вплив на політичні процеси. Олексій Гордєєв, магістрант богослов'я, автор книги «Церква на Майдані» [106], спеціаліст із соціальних комунікацій, радить аналізувати соціально-політичну активність протестантів,

«бо духовну активність складно вимірювати, і завжди будуть говорити, що в духовному плані ми поглибили, розширили і «копали» з ранку до обіду. Саме тому ми будемо вимірювати те, що вимірюється, а саме – суспільно-політичну активність» [54].

Вище наведені публікації на сайті Церкви не демонструють повну офіційну підтримку неадвентистів – авторів висловлювань, що містяться у цих публікаціях, але показують, по-перше, підтримку тих елементів їхньої позиції, які не суперечать адвентистській соціальній доктрині, а по-друге, показують зацікавленість адвентистів у вивченні ролі протестантизму у сучасних політичних процесах в Україні. Одна з причин такої зацікавленості, на нашу думку, – намагання глибше зрозуміти роль і самого адвентизму в українських суспільно-політичних реаліях сьогодення.

Отже, незважаючи на помітно меншу зацікавленість українських адвентистів у політичній активності, ніж представників деяких інших протестантських церков, не можемо сказати, що адвентисти ігнорують політичні питання або повністю відсторонюються від цієї сфери. Розгорнуті роздуми адвентистів у вигляді концепцій (Максим Балаклицький, Максим Крупський) демонструють чіткі пріоритети: політика гарна справа тоді, коли є інструментом добра, але в першу чергу адвентисту слід бути громадянином Нового Єрусалиму і лише в другу – громадянином земної країни й учасником політичних процесів. Церква ж як народ Божий не повинна розраховувати на будь-яке союзництво в політичній сфері.

На сайті ЦАСД з'являються ексклюзивні статті та інтерв'ю, а також матеріали, передруковані з інших ЗМІ, які торкаються проблеми ставлення адвентистів та інших протестантів до політики. З цих публікацій видно, що окремі адвентисти задіяні в політичному житті тією чи іншою мірою або мають свій погляд на нього, і їм не байдуже життя країни. Адвентисти, активні в політиці або сфері, дотичній до неї (управління), наполягають на тому, що така діяльність цілком може поєднуватися з вірою, якщо буде базуватися на християнських цінностях.

Однак на сьогодні адвентистів в Україні, що обирають політичну сферу як поле своєї активності, дуже мало. Швидше, це виняток, ніж правило, і свідчить про відсутність в українських адвентистів сформованої політичної культури, у контексті якої б виховувались політично активні особистості. Традиційно для адвентистів – звужувати сферу дотику до політики захистом свободи совісті. В окремих випадках в інтерв'ю на сайті ЦАСД може міститися особиста суб'єктивна точка зору героя інтерв'ю, що, з одного боку, не є офіційною точкою зору ЦАСД, а з іншого – не суперечить її основним принципам. Цим самим українські адвентисти показують, що вони зацікавлені у вивченні складних або суперечливих для протестантизму питань, і краще, коли ці питання виносяться на розгляд і обговорення загалу, а не ігноруються.

Адвентисти не бояться передруковувати на офіційному сайті уніону інтерв'ю протестантів, які в деяких питаннях і поглядах на політику опонують один одному (наприклад, громадський діяч, лідер руху «Всі разом!» Руслан Кухарчук і доктор богослов'я Роман Соловій). Це не тільки свідчить про зацікавленість адвентистів у публічному діалозі на актуальні загальнопротестантські теми, а й про зважену позицію: ніколи істина не є надбанням однієї людини, по-своєму можуть бути праві люди з різною точкою зору, треба все зважувати й вчитися виробляти власний збалансований погляд.

3.3. Виконання адвентистами військового обов'язку: історична ретроспектива та сучасні виклики

Історія Церкви адвентистів сьомого дня в Україні впродовж тривалого періоду перебувала на маргінесах релігієзнавчої науки в середовищі вітчизняних дослідників. Причина оминання адвентистської тематики як предмета всебічного дослідження полягає в ідеологічному табуванні наукової розробки цієї проблематики в радянський період. Після набуття Україною незалежності, з початком нового етапу у вітчизняному релігієзнавстві, у 2000-х роках в

академічному середовищі з'являються кандидатські та докторські дисертації з адвентистської тематики.

Зокрема, з питань історичного становлення та розвитку Церкви адвентистів сьомого дня як в Україні в цілому, так і в окремих її регіонах. Попри вагомні ґрунтовні доробки вітчизняних та закордонних науковців, не всі історичні події на даний момент є всебічно дослідженими. Тим більш потребує особливої уваги та вивчення сучасний стан українського адвентизму.

Одним із малодосліджених питань у цій сфері є військовий обов'язок та військова служба вірян-адвентистів в історичному ракурсі та сучасному українському контексті. У зв'язку з війною на сході України та хвилями воєнної мобілізації (2014 р. – сьогодення) доцільно вивчити малознані аспекти військової служби призовників-адвентистів, адже через виклики часу ця тематика є актуальним та своєчасним напрямком наукових розвідок.

Питання військового обов'язку й військової служби вірян протестантських церков у різні часи на території України було предметом дослідження ряду істориків, серед яких В. Братковський (2016) [68], Р. Сітарчук (2008) [380], В. Бедь (2010) [55], С. Яремчук (2016) [480] та ін. У зазначених працях висвітлено лише окремі аспекти військово-альтернативної тематики в контексті протестантських течій, зокрема й призовників – членів Церкви адвентистів сьомого дня. Саме тому автор ставить собі за мету зробити аналіз питання військової служби та військового обов'язку вірян-адвентистів у контексті сучасних українських реалій. Такий аналіз потребує розгляду історичного фону, як саме адвентисти прийшли до сучасного розуміння військового обов'язку та яким у різні часи було ставлення лідерів та членів церкви до служби в армії.

Дискусія щодо військового питання серед адвентистів в Сполучених Штатах Америки (1861–1900). Церква адвентистів сьомого дня (АСД) бере свій початок з духовного пробудження серед християн Північної Америки з середини XIX століття. На сьогодні число хрещених прибічників Церкви АСД становить більше 20 млн. Отримавши офіційну реєстрацію в Сполучених Штатах Америки (1863 р.) у час, коли в країні тривала Громадянська війна, адвентисти вирішували

питання, як реагувати на ймовірність загальної мобілізації. Після численних дискусій керівники церкви дійшли до висновку, що віряни не повинні ані брати участь у бойових діях, ані брати зброї до рук. Основною причиною такої відмови є віра в те, що адвентист може скомпрометувати свою вірність Богу, порушуючи дві заповіді Декалогу: четверту – дотримання святості суботнього спокою і шосту – не вбивати. Під час Громадянської війни в США (1861–1865) у відносинах між державною владою та Адвентистською церквою не виникало дискусій щодо питання військової служби, хоча у середовищі конфесії участь у відкритих бойових діях вважалась недопустимою [620].

У період Громадянської війни адвентисти могли уникати призову до армії, скориставшись нормою закону, яка надавала можливість оплатити військовий податок у розмірі 300 доларів, зауважимо, що це був високий податок для середньостатистичного американця. Незаможним адвентистам допомагали зібрати необхідну суму помісні церковні громади. Коли вийшла постанова про нестройову військову службу, яка була розрахована на квакерів з метою задоволення їхніх вимог совісті, адвентисти не намагалися отримати від держави статус, який би дозволяв їм не брати участь у військових діях, оскільки вони могли сплачувати військовий збір. Лише в червні 1864 року, коли призовники були офіційно визнані відмовниками за мотивами совісті, адвентисти почали докладати зусиль для отримання цього статусу. У результаті 2 серпня 1864 року за рішенням Генеральної Конференції, керівного органу конфесії, Церква АСД офіційно заявила про свою неучасть у військових діях зі згаданих причин. Згідно з положенням про неучасть у бойових діях, служба в нестройових частинах для адвентиста означала:

- а) службу в будь-якому підрозділі збройних сил, які постійно є беззбройними;
- б) служба в медичній частині будь-якого підрозділу збройних сил;
- в) будь-які призначення, які не потребують використання військової зброї, за умови, що військове призначення є прийнятним для адвентиста й однозначно не потребує носіння зброї й поводження з нею.

Таким чином, затвердивши положення про неучасть у бойових діях, адвентисти почали допомагати вірянам знаходити місця для служби на таких посадах, де б ті могли піклуватися про здоров'я людей, які отримали поранення. Відповідно, членів церкви, які добровільно брали участь в Громадянській війні, виключали з адвентистських громад. У 1865 році була опублікована заява щодо таких членів церкви: «...оскільки добровільний вступ на військову службу суперечить принципам віри і практичного життя адвентистів сьомого дня, заснованим на Божих заповідях і вірі в Ісуса Христа, вони не можуть залишатися членами адвентистських громад» [579]. Але ця міра церковної дисципліни проіснувала тільки до закінчення Першої світової війни.

Після Громадянської війни в США питання військової служби для тамтешніх адвентистів стало неактуальним упродовж декількох десятиліть. Незважаючи на те, що іспано-американська війна 1898 р. не передбачала загального призову, широке поширення ура-патріотизму серед населення та схвалення багатьма американськими церквами воєнних дій викликало сильне вираження пацифістських настроїв серед адвентистських лідерів. Серед християн Америки була поширена думка, що завдяки територіальній експансії США, яка здійснювалась завдяки воєнним операціям, християнство поширюється на нові землі. Лідери Церкви АСД критикували більшість інших церков за підтримку війни, за їхні молитви про перемогу американської армії. Не без іронії, але адвентистські автори зазначали: «...американські католики моляться за знищення іспанських католиків» [575].

Зважаючи на те, що США вступили в Першу світову війну не із самого початку, в американських адвентистів було достатньо часу, щоб підготувати свою позицію. У квітні 1917 року Північно-Американський дивізіон (адміністративне відділення Церкви АСД), задекларував, що «ми були невоюючими (noncombatancy) впродовж нашої історії», зайнявши позицію Генеральної Конференції від 1865 року [667]. Хоча в цьому випадку відмова від участі у воєнних діях змінилася: замість пацифістської позиції, яка забороняла

будь-яку участь у війні, тепер адвентисти будуть відгукуватися на призов, але не будуть брати до рук зброю, щоб не порушувати заповідь «не вбивай».

Перед цими подіями, у 1916 році, очікуючи можливого призову, Північно-Американський дивізіон у церковних коледжах та академіях, а також у медичному коледжі в Лома-Лінді створив курси з надання першої медичної допомоги пораненим і хворим. Ці курси пройшли сотні молодих адвентистів, щоб бути готовими послужити набутими навичками у воєнний час. Медична допомога також допомагала усунути ще одну проблему, а саме – на відміну від звичайних робочих занять, допомога хворим та пораненим була дозволена церквою в суботній день, тож адвентисти у воєнний час виконувати свій обов'язок по суботам, але безоплатно [470, с. 24–25]. У довоєнні роки тисячі молодих адвентистів пройшли навчання в сільському господарстві та садівництві, щоб у майбутньому стати фермерами, чим вони зможуть послужити своїй країні, забезпечуючи мирне населення та армію продуктами харчування [667, с. 90].

На відміну від квакерів, адвентисти уникали участі саме в бойових діях. Вони не розглядали як суперечність своїй вірі допомогу пораненим у відновленні, які знову йшли в бій. Такий підхід дозволив членам церкви поєднувати патріотизм і релігійні переконання. Для забезпечення духовних потреб адвентистів у військових частинах були призначені служителі церкви в якості табірних пасторів [667, с. 140–141]. Адвентистське сприйняття патріотизму сприяло зменшенню настороженого ставлення до церкви в суспільстві, хоча відмова від безпосередньої участі в бойових діях викликала непорозуміння. Але з самого початку участь у збройних силах посилила напруженість, коли адвентистські призовники були покарані через проблеми з дотриманням суботи під час базової підготовки. Церковні лідери зрештою домоглися звільнення одновірців від усіх службових обов'язків у цей день. Тим не менш, наприкінці війни ще 35 адвентистів перебувало у в'язниці, за вироком від 5 до 20 років, за непокору офіцерам щодо суботнього відпочинку. Хоча згодом вони були звільнені згідно з наказом [667, с. 151].

Керівництво Церкви АСД в США підкреслювало в публічних виступах щодо військового питання та в рамках дії медичної підготовчої програми: «Адвентисти мають бажання співпрацювати з силовими структурами, не входячи в конфлікт зі своєю совістю та не бажають, щоб їх визнавали відмовниками від служби за мотивами совісті» [562, с. 205]. Створені рішенням керівництва церкви «корпуси медичної підготовки» адвентистів стали заміною стройової служби, оскільки через них виконувався принцип ненасилля й неучасті в бойових діях. У результаті американська армія отримала не тільки достатню кількість підготовлених медиків, але й гарячих патріотів. Оскільки питання неучасті у військових діях у США не ставилося як обов'язкове з єдиною альтернативою – тюремне ув'язнення або смерть, а призовникам була надана можливість альтернативи чи оплати, військові-адвентисти користувалися правом збереження релігійної совісті та обирали шляхи виконання військової служби згідно зі своїми переконаннями [588].

У 1939 році, коли почалася Друга світова війна, Церква в США знову створила програму для надання медичної підготовки адвентистам, які були потенційними призовниками. Проте на цей раз програма була набагато складнішою, ніж під час Першої світової війни, оскільки вона забезпечила співпрацю збройних сил: вона називалася «Медична підготовка військовослужбовців». Призовників-медиків навчала група офіцерів регулярної армії США [521]. Офіційна церковна газета прокоментувала: «Не погоджуючись називатися відмовниками совісті, адвентисти сьогомого дня хочуть бути відомими як сумлінні співпрацівники» [580]. Напруженість між адвентистською церквою та американським суспільством, яка вимірюється реакцією суспільства на її позицію щодо участі у військових діях, значно послабилася. Близько 12 тисяч американських адвентистів служили в якості медичних працівників у військових частинах під час війни [561].

Наведімо один з відомих випадків, який трапився під час служби в армії США Дезмонда Томаса Доса. Він народився в адвентистській сім'ї і, коли йому виповнилося 18 років, з почуття патріотизму пішов до війська, де працював при

навантаженні та розвантаженні військових кораблів. Коли почалася війна, Дос записався на курси військових медиків, щоб отримати спеціальність, яка більше личила його релігійним переконанням [517]. Через категоричну відмову від носіння зброї Дезмонд Дос зазнав приниження від товаришів, яких потім у кількості 75 чоловік самотужки витягнув із поля битви, після чого у жовтні 1945 року на урочистій церемонії у Білому домі отримав від президента США Гарі Трумена Медаль Пошани. Після смерті Доса в 2006 році на його честь назвали школу, декілька вулиць, шосе та спорудили три пам'ятники [598].

Коли в 1973 році в Сполучених Штатах Америки була сформована професійна армія і стало підкреслюватися особливе значення освіти й професійних навичок солдатів, адвентисти у великій кількості почали записуватися до армії [575]. Також через те, що церковна позиція від 1972 року мала рекомендаційний характер, деякі адвентисти почали розглядати збройні сили як засіб для здобуття кар'єри. Заступник редактора журналу «Adventist Review» Джордж Р. Рейд повідомив, що при зарахуванні в ряди Збройних Сил США «кожен рік від 6000 до 7000 новобранців пишуть «адвентист сьомого дня» в бланку, де... відмічають релігійні уподобання» [567]. Виникало питання: Чому це відбувалося за відсутності обов'язкового призову і що можна зробити, щоб змінити цю тенденцію? [596] У період війни у В'єтнамі 1969–1975 рр. багато американських адвентистів ухилялися від призову або заявляли, що участь у цій війні суперечить їхньому сумлінню, а інші адвентисти зі зброєю в руках брали активну участь у боях [502, с. 29].

Добровільне зарахування американських адвентистів на військову службу виразно виявилось під час війни в Перській затоці (1991). Військові привілеї та вияв глибокого патріотизму стали привабливою перспективою для адвентистів США. Одночасно Генеральна Конференція Церкви АСД продовжувала пропагувати принцип ненасилля та неучасті в бойових діях, акцентуючи більше увагу на співпраці, ніж на протесті [606, с. 10]. У 2006 році, коли США вели боротьбу з тероризмом, було проведено дослідження ставлення адвентистів до участі в бойових операціях, у результаті чого виявлено, що «приблизно 7500

адвентистів служать у військових силах Сполучених Штатів. Фактично всі вони зараховані до складу бойових дій, за винятком 50 капеланів, які за Женевською конвенцією класифікуються як некомбатанти» [564].

Слід звернути увагу на таку групу адвентистів-військовослужбовців, як військові капелани. Як було сказано вище, під час Другої світової війни для забезпечення духовних потреб адвентистів, що перебували у військових частинах в якості медпрацівників, призначили церковних служителів, які були табірними пасторами. Вони називалися цивільними капеланами [558]. Їхнім обов'язком було відвідування військових членів церкви, проведення з ними духовних зібрань, допомога в особистих проблемах, захист їхніх інтересів у разі відмови від звільнення від службових обов'язків у суботу. Цивільні капелани організовували класи суботньої школи та місіонерські товариства. Після війни ці пастори повернулися на служіння до своїх громад. Існували певні недоліки в тому, що цивільна особа виконувала роль військового капелана. Цивільні особи стикалися з певними перешкодами, коли мали справу з кар'єрними військовими, оскільки останні ставилися з підозрою до цивільних осіб [500].

У 1943 році Церквою АСД були призначені перші військові капелани, хоча тема військового капеланства все ще дискутувалася серед адвентистів. А в 1955 році служіння військового капеланства було повністю схвалене. У 1984 році у США працювало 33 військових капелана-адвентиста, а в 2006-му їхня кількість зросла до 50 [234]. Найбільш відомим військовим капеланом серед членів церкви є Баррі Блек, який отримав звання контр-адмірала у ВМС США, перш ніж стати 62-м капеланом Сенату Сполучених Штатів у 2003 році. У цій ролі він став першим афро-американським капеланом Сенату [502, с. 26].

Таким чином, офіційною позицією Церкви АСД є неучасть у військових діях та відмова від носіння зброї, все ж рішення щодо питання, служити чи не служити в армії, приймає кожен вірянин самостійно, керуючись нормами власної совісті. Незалежно від рішення, яке приймає людина, Церква АСД поважає право кожного вірянина на власну позицію з цього питання.

Виконання військового обов'язку призовниками-адвентистами під час I та II Світових воєн на території Німеччини (1914–1945). Якщо брати європейські країни, то показовою є ситуація, у якій опинились німецькі адвентисти, оскільки вона відрізнялась від тої, у якій перебували адвентисти США.

Більш детально реакція адвентистів Німеччини на заклик служити в армії з початку 1914 року виглядала наступним чином:

1. Після блискавичного початку Першої світової війни лідери Церкви АСД в Європі не встигли зібратися, вивчити та обговорити ситуацію;

2. Президент Європейського дивізіону адвентистів сьомого дня Людвіг Ріхард Конрад після повернення із засідання в Лондоні виявив, що лідери церкви вже пішли на поступки перед тиском владних структур, закликавши своїх одновірців брати участь у воєнних діях, а президент Східно-Німецького союзу Ганс Шуберт виступив 4 серпня 1914 року в декларації, адресованій військовому міністру Пруссії в Берліні, зазначив, що, з огляду на обставини, які склалися, і для захисту батьківщини, адвентисти погоджуються носити зброю в суботу [504].

Місцева гамбургська церква дійшла висновку, що «необхідно виконувати військовий обов'язок з радістю... бути готовими вмерти за свою вітчизну» [616, с. 97–98]. Служитель Церкви АСД опублікував трактат під назвою «Християнин і війна», у якому виправдовував участь адвентистів Німеччини в бойових діях на основі концепції «справедливої війни», описаної у Старому Завіті. Трактат викликав неоднозначну реакцію у європейських адвентистів. Одні з них підтримали позицію Церкви АСД в Німеччині, інші не погодились і, будучи призовниками, потрапили до в'язниці за відмову брати зброю до рук.

Компроміс Церкви АСД в Німеччині призвів до розколу. У результаті з'явилося радикальне крило під назвою «Адвентисти реформаційного руху» [470], які не вибачили керівництву дозвіл членам церкви захищати батьківщину зі зброєю в руках. І спроби примиритися в 1920 році на конференції у Фріденсау не привели до позитивного результату. Також виступ президента Генеральної

Конференції Артура Даніельса щодо пояснення компромісу не змінив ситуації. У дискусії з реформістами Даніельс наголошував: «З глибокою прикрістю ми повідомляємо, що керівники Церкви АСД в Німеччині та європейських країнах були не праві, коли порушили історичний принцип Церкви – неучасть у військових діях, і спонукали членів церкви носити зброю та виконувати свої військові обов'язки в суботу» [504]. Заклик до примирення не допоміг, і роз'яснення ситуації не привело до порозуміння між двома сторонами. Наступна спроба примирення була реалізована у 1923 році, після того, як європейські адвентисти офіційно затвердили декларацію про неучасть в бойових діях [616, с. 4–5]. Прийняття декларації не викликало інтересу адвентистів-реформістів.

Іншою проблемою стало те, що деякі адвентисти підкорювалися владі нацистської Німеччини, посилаючись на слова апостола: «Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто противиться владі, противиться Божій постанові; а ті, хто противиться, самі візьмуть осуд на себе» (Послання до Римлян 13:1-7). Тобто, вони наголошували, що коритися чинній владі – це Божа постанова, з іншого боку, порушення четвертої і шостої заповідей було прямим непідкоренням Божим постановам. Зрештою, не дійшовши спільного висновку, постановили питання військового обов'язку вирішувати кожному члену церкви згідно з власною совістю [608].

У результаті призовники-адвентисти намагалися звертатися до військового командування з проханням направити їх до медичних частин та будівничих підрозділів. Під час Другої світової війни домогтися цього було складно, оскільки католицькі священнослужителі офіційно були звільнені від носіння зброї, тому часто займали ці вакансії. Згідно зі статистичними даними, 14% із 3735 адвентистів Німеччини служили в медичних підрозділах [558]. Відмова носити зброю і працювати по суботах спричинила ув'язнення пастора Зальцбурга Граца, який був засуджений військовим трибуналом, а інші члени церкви були відправлені до концентраційних таборів, де загинули за свої релігійні переконання [620].

Добре відома історія, яка сталася під час Другої світової, коли адвентист Франц Хазел був покликаний до лав німецької армії [576]. Будучи глибоким противником війни та насилля, у віці 40 років, коли його 699-та інженерно-будівельна рота солдат будувала мости на передовій лінії фронту, він викинув свою зброю, замінивши її на дерев'яний муляж. Із усієї частини з 1200 солдатів, які служили на східному фронті, живими залишилося тільки 7, одним із яких був Франц Хазел.

Військовий обов'язок і військова служба вірян Церкви адвентистів сьомого дня на українських землях у складі царської Росії. Антимілітаристська діяльність адвентистів стала відома з часу появи цієї конфесії на території України в кінці XIX століття. «В основах віровчення адвентистів сьомого дня чітко зазначалося, що кожен вірянин повинен дотримуватися Божої заповіді “не вбивай”» [457]. Водночас ця ж сама ідеологія вимагала визнавати й шанувати наявну державну владу та дотримуватися законодавства, а отже, й військового обов'язку. Таким чином, перед вірянами-адвентистами від початку виникнення їхніх громад постала проблема вибору. Проте за умов мирного часу вона не загострювалася, і лише з поглибленням політичної ситуації в Російській імперії, що була зумовлена й участю країни у війні, важливість відповіді на, здавалося б, просте запитання «не вбивай» значно зросла [380, с. 204].

Були факти відмови від військової служби саме за релігійними переконаннями. У 1899 році з цієї причини Дмитро Цибульський перебував під слідством полкового суду Батуринського полку. Він отримав вирок – 4 роки позбавлення волі, але його згодом помилували. На той час він належав до конфесії толстовців, однак на початку XX століття він став одним з керівників громади адвентистів на Київщині [380, с. 205].

Але чітких вказівок своїм вірянам щодо участі у військовій службі керівники адвентистів на початку Першої світової війни не давали. Наприклад, у Київській губернії дехто вважав, що не можна вбивати з власної волі, проте за наказом влади це можна робити навіть у мирний час, бо при цьому

відповідальність буде нести представник влади [380, с. 205]. Згідно з іншою точкою зору, вважалося гріхом противлення начальству при перебуванні на військовій службі, бо це фактично означало противитися Богу, але, використовуючи зброю, не можна завдавати шкоду супротивнику, тобто треба стріляти в землю, не влучаючи в людину [380, с. 205].

Взагалі, вірян можна було поділити на три групи. Одні засуджували військову службу із зброєю в руках, проте були згодні брати в ній участь, якщо цього вимагатиме влада. Другі говорили про можливість участі у військовій службі, але з багатьма обмеженнями і бажано не у фронтових підрозділах. Треті ж взагалі заперечували військову службу в усіх її проявах.

Російський уряд залишив без уваги антимилітаристські заяви й дії адвентистів та інших протестантів. У жовтні 1914 року вийшов наказ Міністра внутрішніх справ Миколи Маклакова, у якому зазначалося, що «за сучасних умов, після відкриття військових дій проти Німеччини, необхідно суворо наглядати за напрямом діяльності пасторів, які, за чутками, нерідко ставляться з певним співчуттям до наших ворогів і відкрито висловлюють свої симпатії пангерманізму і германофільські погляди». Подібні настрої мали місце і серед адвентистів. Так, Роман Єльченко, мешканець села Нижилівичі Радомишльського повіту Київської губернії, після відступу російських військ із Галичини заявив, що «нам боятися німця непотрібно, дай Бог, щоб він швидше сюди прийшов, оскільки в нього порядки кращі, ніж у Росії, і з ним нам буде легше жити» [380, с. 206]. Більшість адвентистів на українських землях вважали, що під владою Німеччини серед населення з лютеранською більшістю вони, як протестанти, матимуть кращі умови, щоб дотримуватися своїх поглядів.

Усе-таки головним спонуканням до антимилітаристських учинків, зокрема адвентистів, були не антипатріотичні настрої, як це вважала російська влада, а бажання дотримуватись свого віровчення. Тому переважна більшість адвентистів відмовлялася брати до рук зброю за релігійними переконаннями. У 1915 році це зробили такі адвентисти: міщанин міста Ногайська Бердянського повіту Петро Фішер, мешканець селища Альт-Монталь Пришибської волості

Мелітопольського повіту Е. Штейн та житель селища Нова Василівка Таврійської губернії І. Селівестров. Ратник ополчення Полтавської дружини адвентист Т. Давиденко заявив своєму начальству про рішення «неухильно слідувати вченню своєї церкви і не зраджувати йому за жодних обставин та вимог, призначених службою».

Найбільш дієвим засобом у боротьбі влади з «іновірцями» було позбавлення волі. Наприклад, тільки у липні 1916 року в Костянтиноградській в'язниці Полтавської губернії позбавили волі за відмову взяти до рук зброю адвентистів-ратників ополчення Х. Ігнатенка з села Дар-Надежди, К. Кислицю із села Миколаївки Зачепилівської волості, М. Хвата із села Багатої Чернетчини Велико-Бучновської волості [380, с. 207–208].

Утім, документи свідчать, що чимало адвентистів перебували в регулярній армії. Неодноразово підтверджував наявність адвентистів у фронтових частинах їхній лідер Генріх Лебсак. У його листах немає жодного антипатріотичного заклику, навпаки наголошувалась лояльність до влади. У липні 1914 року він звертався до членів церкви: «У Христі любі брати! [380, с. 209]. Кілька братів з наших громад пішли на війну. Ми за них, наше військо, Царя і Уряд молимося, щоб Бог їх благословив вийти переможцями над ворогами. Ми тут через губернатора висловили свої вірнопідданські почуття государю Імператору» [380, с. 209].

У березні 1917 року після повалення самодержавства Тимчасовий уряд наказав звільнити з в'язниць частину засуджених, до числа яких потрапили ті, хто відбував строк за релігійні переконання. Зокрема, з Костянтиноградської в'язниці Полтавської губернії був звільнений адвентист А. Гончар, який потрапив туди за відмову воювати в діючій армії. Ще один приклад стосується І. Говердовського, котрий відбував покарання «за відмову від військової служби за релігійними переконаннями» ще з листопада 1913 року [380, с. 210–211].

Військова служба адвентистів у СРСР. Після утвердження радянської влади на території СРСР спочатку для протестантів настав короткий період відносної релігійної свободи, коли релігійні меншини отримали можливість

друкувати свою літературу, церкви збільшувалися завдяки новонаверненим і розбудовували свою структуру. У перше десятиліття радянська влада дещо заgravала з протестантами, намагаючись повернути їх на свій бік після жорстких утисків, яких вони зазнавали в царській Росії. Проте влада не збиралася надавати протестантам повну свободу, скоріше використовувала їхніх лідерів як інструмент для досягнення своїх цілей на певному етапі, адже кінцевою метою більшовиків було повне винищення релігії. З приходом більшовиків почалися суди над різними політичними опонентами нової влади. А у 1922 році більшовики розпочали суди над священнослужителями різних християнських конфесій. Так, лише до середини 1922 року відбулося 231 судові справи, де підсудними були 700 духовних осіб. У цей непростий час Церква АСД провадила свою діяльність. Також, згідно із законодавством СРСР, для реєстрації релігійна громада повинна була зібрати п'ятдесят підписів та чималу грошову суму, яка слугувала б підтвердженням поданого списку підписантів. А при нелегальному становищі релігійним громадам заборонялося мати власні молитовні будинки. За таких умов присутні на зібраннях члени церкви наражалися на небезпеку. Того ж 1922 року була утворена спеціальна Антирелігійна комісія, метою якої було повне винищення релігії у радянському суспільстві. Це породило систему доносів, коли заради власного виживання діти писали доноси на власних батьків, а батьки відрікалися від своїх дітей [558]. Сперечатися з вимогами радянської влади означало свідомо записати себе до її ворогів й стати претендентом на знищення. Наближався кінець 20-х – початок 30-х років, час ужорсточення релігійного законодавства (1929) й тотальних репресій проти вірян. У таких умовах Церквою АСД у 1920-ті роки були проведені 5-й та 6-й з'їзди, на яких порушувалося й питання військової служби.

П'ятий всесоюзний з'їзд Церкви АСД відбувся 16–23 серпня 1924 року в Москві. У програмі з'їзду десятий пункт називався «Ставлення до Радянської влади та служба в Армії». Рішення з цього питання було наступним: «Висловлюючи свою повагу організаторам Радянської влади, що надала нам права громадянської та релігійної свободи, ми зі свого боку вважаємо за

необхідне нести державні обов'язки як цивільної, так і військової служби.... Віровчення Адвентистів сьомого дня чуйно ставиться до свободи совісті своїх членів, тому не вважає за собою права наказувати їм чинити так чи інакше з цього питання, і кожен член, керуючись своїми переконаннями, особисто сам відповідає за своє ставлення до військової служби, і з'їзд не перешкоджає таким членам нести стрійову службу, коли їхнє сумління їм це дозволяє. Прийнятий на себе обов'язок зі служби члени повинні вважати за свій громадянський обов'язок і виконувати його чесно і сумлінно» [558].

На думку Євгенія Зайцева, рішення П'ятого з'їзду щодо ставлення адвентистів до військової служби в цілому відображало загальний погляд Церкви АСД у світі. Як аргумент, він приводить витримку англomовного церковного періодичного видання: «Адвентистська церква рекомендує своїм молодим членам у разі призову служити в нестрійових військах. Але церква водночас визнає та поважає свободу совісті особистості. На адвентиста, який бере в руки зброю, вона в жодному разі не дивиться як на другосортного члена церкви. У ряді країн немає можливостей для нестрійової служби, і там солдатам-адвентистам доводиться брати до рук зброю» [565].

На засіданні Ради ВСАСД 21 грудня 1926 року розглядалось питання «Про службу в Червоній Армії». Учасники засідання були мотивовані наступним: «Зважаючи на те, що Правління Ради Всесоюзного Союзу АСД протягом кількох місяців отримало з різних союзів громад заяви, що місцева влада вимагає цілком певних роз'яснень незрозумілих для них слів у декларації П'ятого Всесоюзного з'їзду з військового питання та особливо Український НКВС запропонував через Київський Окрадмінвідділ від 9. 10. 1926 року № 26779/203 Раді Всеукраїнського Об'єднання АСД дати конкретну відповідь з цього питання, в протилежному випадку не будуть дозволені з'їзди тощо...» [558].

Протягом 12-19 травня 1928 року відбувся Шостий Всесоюзний з'їзд у Москві. П'ятий пункт програми мав назву «Питання про несення військової повинності членами АСД». Одноголосно було ухвалене наступне рішення: «Грунтуючись на вченні Святого Письма Старого і Нового Завітів (1Цар. 8, 10-

12; 10, 25; Лук. 20, 25; Рим. 13, 1-8; Тит. 3, 1), згідно з яким уряд є Божим встановленням для покарання злих, на благо добрим, а також беручи до уваги Декларацію V Всесоюзного З'їзду Адвентистів сьомого дня про наше ставлення до Радянської влади, VI Всесоюзний З'їзд роз'яснює і ухвалює, що АСД зобов'язані віддати “кесареве кесареві, а Боже Богу”, несучи державну та військову службу у всіх її видах на загальних для всіх громадян законних підставах. Кожного, хто навчатиме інакше і спонукатиме до ухилення від несення державних повинностей, З'їзд розглядає як лжевчителя, що йде проти вчення Святого Письма, що відокремлюється від єдності церкви Божої і ставить себе поза організацією АСД» [166].

Є. Зайцев вважає, що рішення Шостого з'їзду було неочікуваним і його зміст докорінно відрізнявся від рішення П'ятого з'їзду. Він припускає, що така позиція церкви щодо військової служби була прийнята під тиском радянської влади, а саме – Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР (НКВС), оскільки саме влада дала дозвіл на проведення цього церковного заходу. Зі свого боку Д. Юнак не просто припускав, а висловлював тверде переконання, що на сьогодні наявність цього зовнішнього тиску була «очевидною та достовірно відомою». Також підмічено, що подібні рішення про виконання адвентистами військового обов'язку вже були прийняті на рівні з'їздів місцевих конференцій та місійних полів [166; 93]. Як наслідок, рішення Шостого з'їзду, яке однозначно зобов'язало членів церкви брати участь у військовій службі у всіх її видах, стало поштовхом для багатьох адвентистів, не згодних з цією постановою, залишити церковну організацію й приєднатися до руху адвентистів-реформістів [383; 164].

Останнє узгоджується з джерелом, на яке посилається у своїй книзі Олег Цветков, служитель Церкви АСД РД. Він наводить інформацію про засідання з'їзду АСД на місцевому рівні в Сибіру. Упродовж 22-26 червня 1927 року у місті Омськ відбувся Третій з'їзд Обласного Союзу АСД. Було прийнято наступне рішення: «...У докладній проповіді було пояснено ставлення християнина до державної влади та служби в армії, і тут, як і на всіх з'їздах, було ухвалено нести наші цивільні, державні та військові обов'язки нарівні з усіма громадянами. Саме

з цього питання потрібна просвітницька робота серед усіх релігійних громад; вона почалася на з'їздах і тепер продовжується в громадах» [558].

Зазначається, що після проведених з'їздів члени Церкви АСД все ж таки здебільшого залишалися вірними біблійним принципам. Невдовзі після закінчення Шостого з'їзду ВСАСД в адвентистські громади був надісланий таємний лист, у якому церковне керівництво давало рекомендації, як діяти членам церкви в умовах тиску на свободу віросповідання в СРСР. Доказом цього є матеріали слідчої справи 1941 року: «...на 5-му та 6-му Всесоюзних з'їздах адвентистів з метою легалізації свого існування були ухвалені рішення, які нібито закликають учасників адвентистських організацій до служби в Червоній Армії, а насправді нелегально вели агітаційну діяльність серед населення та закликали всіх учасників організації не брати зброї до рук, а через деякий час після цього за підписом члена Всесоюзної ради адвентистів Вільсона було розіслано нелегальні вказівки про невихід на роботу в суботні дні» [558].

Приклад ставлення радянських адвентистів до використання зброї у 1930-ті роки описаний у матеріалах тієї ж справи: «Під час бесіди Іванов Йосип не погоджувався з тим, що капіталіст є ворогом робітничого класу, доводячи, що всі люди рівні, і ворогів немає. 30 січня у майстерні КЕЧІ говорив: „Зі злом необхідно боротися без зброї, гвинтівку до рук брати не можна, тому що вона винищує людину. Ми маємо зі злом боротися без насильства“» [558].

Погляд АСД РД на позицію АСД у військовому питанні. Служитель Церкви АСД РД Олег Цветков посилається на наступні джерела, як доказ того, що члени Церкви АСД воювали зі зброєю в руках. Наводиться лист Григор'єва Г. А., керівника Всесоюзної Ради АСД у часи Другої світової війни: «Війна, яка спіткала нашу улюблену країну, ускладнила нашу роботу. Багато наших братів пішли на фронт захищати Батьківщину... У той же час ми всіма нашими силами допомагаємо прискорити день остаточної перемоги над ворогом» [558].

З огляду на те, що Всесоюзна Рада АСД була визнана Радянською державою, то Цветков наводить слова історика Олександра Клібанова про діяльність представників зареєстрованих релігійних організацій в СРСР: «У роки

Великої Вітчизняної війни віряни всіх релігійних течій, як правило, мужньо боролися з німецько-фашистськими інтервентами» [558]. Олег Цветков вважав, що й адвентисти були серед них.

Далі він посилається на Настільний календар служителя Церкви АСД №2 за 1984 рік. Там було наведено звіт про проведення Республіканської наради Церкви АСД в РРФСР: «Серед делегатів були і брати з урядовими нагородами, такі як, наприклад, В. К. Неклюдов із Західного Сибіру, нагороджений орденами та медалями за заслуги перед своєю країною у воєнний та у мирний час. Його служіння у місцевій громаді приносить радість багатьом». Цветков виділив слово «воєнний», чим підкреслив, що вказаний член Церкви АСД брав участь у військових діях [558].

У журналі «Взаєморозуміння», який видавався у Сполучених Штатах спільними зусиллями АСД СРСР та США, Цветков наводить фотографію адвентистської сім'ї, яка проживала в Росії [558].

Рисунок 2.4. Фото адвентиста – Олега Цветкова

Звернено увагу, що груди голови сім'ї обвішані бойовими медалями, а на столі лежать посвідчення на них. Висновок Цветкова: «З фотографії можна переконатися, що він із задоволенням розповідає дітям про свої військові подвиги» [558].

Утім, адвентистська традиція на пострадянському просторі містить багато усних розповідей про вірян, які змушені були служити в армії, у тому числі на фронті під час війни, але зброєю яких була молитва замість пострілів. Такі історії містять згадки про чудесні відповіді Бога на молитви адвентистів, Який в одних випадках захищав вірян від переслідування з боку командирів, а в інших – допомагав виходити з бойових зіткнень без використання зброї. Наприклад, в одній з розповідей йдеться про те, як під час Другої світової війни в адвентиста після молитви виникла ідея запропонувати своїм товаришам по службі переповзати за поваленим деревом в один бік, а потім повертатися назад у повний зріст, так робили кілька разів по колу, завдяки чому нацисти подумали, що радянських солдат дуже багато й не наважились на них напасти. Товариші були вдячні вірянину за рішення, яке в той момент дозволило виграти час і всіх врятувало. Зрозуміло, що не всі з подібних історій записані та опубліковані. Тому навряд чи можна навести статистику, скільки членів Церкви АСД, що служили в армії, боролися з ворогом, використовуючи зброю, а скільки – відмовлялися від її бойового використання, уподібнюючись Францу Хазелу.

Що стосується сучасних адвентистських дослідників, то вони, хоча й критично ставляться до рішень щодо військової служби, ухвалених у період СРСР під тиском радянської влади, але закликають не засуджувати тодішніх керівників церкви: «Коли влада взяла курс на повне знищення релігії, будь-яке рішення з'їзду нічого б не змінило. Питання було тільки в часі... На той момент не існувало правильних рішень, і прийняте рішення здавалося найменшим злом» [558].

Служба адвентистів в умовах сучасних українських реалій. Одразу ж після розпаду СРСР рішення Шостого з'їзду ЦАСД 1928 року було переглянуте на засіданні Ради Євро-Азіатського дивізіону Церкви АСД 29 грудня 1991 року. Керівники церкви визнали помилковість прийнятої раніше позиції у військовому питанні, яке йшло всупереч позиції Генеральної Конференції: «Зрозуміло, що такі “роз'яснення та постанова” З'їзду суперечили позиції Всесвітньої Церкви АСД щодо цього питання» [558].

З набуттям Україною незалежності й появою можливості для вірян проходити альтернативну службу (АС), адвентисти, виховані на прикладах своїх попередників з СРСР, для яких питання дотримання четвертої та шостої заповідей Декалогу було принциповим, масово користалися наданою їм державною можливістю.

Особливості взаємодії держави та Церкви АСД в незалежній Україні хронологічно на законодавчому рівні можна представити наступним чином:

1. У «Відомостях Верховної Ради України» (ВВР) про альтернативну (невійськову) службу від 12 грудня 1992 зазначено, що «право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих, згідно з законодавством України, релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» [323]. У наступній редакції Закону додано, що остаточне рішення про можливість пройти альтернативну військову службу може бути прийняте тільки рішенням комісії за наявності істинних релігійних переконань [323].

2. У новій редакції від 27 березня 1999 року в статтях 4, 9, 11-12 зазначено, що громадяни призовного віку підлягають альтернативній службі за умови документального підтвердження від Церкви АСД істинності релігійних переконань і якщо відповідно до них комісією буде прийнято позитивне рішення. Це стосується і громадян, які вже після початку проходження військової служби «набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» [325]. Вірянин протягом семи календарних днів з моменту одержання повістки від військкомату повинен надати особисто на розгляд комісії заяву про звільнення від призову. Втім, комісія у праві відмовити громадянину у проходженні альтернативної служби та звільненні від призову у разі відсутності документального підтвердження істинності релігійних переконань.

3. Зміни до питань щодо проходження АС членами церкви були внесені у червні 2000 року, а саме громадяни, які пройшли АС або були звільнені комісією

від служби, «можуть бути направлені для ліквідації наслідків аварії, катастрофи чи стихійного лиха не більше ніж три рази (щоразу на строк до шести календарних місяців) у межах віку, встановленого для проходження військової служби в запасі» [326]. У той час, як питання владнання трудових договорів та відносин держава покладає на себе. Від 2000 до 2011 року зміни щодо проходження АС вірянами не вносились.

4. У 2012 році у «Відомостях ВР» з'явилась інформація, що рішення щодо направлення на АС або звільнення від служби можна отримати не від комісії військкомату, а від місцевої державної адміністрації [324] у разі доведення істинності релігійних переконань.

Отже, законопроект про прийняття адвентистів на проходження АС суттєво не змінювався до 2012 року. Окрім посилення умов щодо підтвердження істинності релігійних переконань та зміни установ, які займаються цим питанням.

У цілому, процес підготовки до проходження АС членом Церкви адвентистів сьомого дня виглядає наступним чином. Процедура отримання можливості проходження АС необхідно починати не пізніше ніж за два місяці до встановленого законодавством терміну. Призовник особисто подає на розгляд комісії в справах АС (не військового комісаріату) за місцем реєстрації заяву в письмовому вигляді, документ щодо підтвердження істинності його релігійних переконань, а також перелік документів, зазначених у законодавчих актах. Подані документи знаходяться на розгляді комісії протягом 30 календарних днів. Протягом 5 днів заявник отримує рішення комісії в письмовому вигляді про дозвіл або відмову щодо проходження АС. У той час призовник, відносно якого було прийнято рішення, протягом 5 календарних днів звертається до військового комісаріату і згідно з Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» буде направлений на місце проходження служби. З урахуванням наявності вільних робочих місць в державно-комунальних закладах, виробництвах, організаціях та підприємствах України, які є об'єктами для проходження АС, комісія направляє з установленим терміном призовника з

відповідним документальним розпорядженням. Зазвичай, діяльність установ для проходження АС адвентистом чи будь-яким іншим вірником пов'язана із соціальним захистом населення, будівництвом, сільським або комунальним господарством чи охороною здоров'я та довкілля. Крім того, організаціям Товариства Червоного Хреста України завжди не вистачає волонтерів-помічників, якими часто стають призовники-альтернативники.

Згідно зі статичними даними, восени 2007 року призовники альтернативної служби були розподілені наступним чином [36]: житлово-комунальне господарювання – 23%; охорона навколишнього середовища – 35%; сільське господарювання – 15%, соціальний сектор – 27%. Згідно з наведеними відомостями, найбільша сфера задіяння призовників-альтернативників – це охорона навколишнього середовища. За даними статистики (2017), в Україні нараховується 813 громад АСД, які відвідує 46832 вірян [618]. Тож серед них – чимала кількість юнаків призовного віку.

Державо-законодавче врегулювання питання мобілізації юнаків-адвентистів для проходження військової служби, викладене в Законі України від 12 грудня 1991 року, з деякими доповненнями та змінами представлено в новій військовій доктрині України 2 вересня 2015 року. В умовах конфлікту України та Росії та проведення антитерористичної операції свобода віросповідання людини залишилася однією з основних демократичних свобод української держави. Проте хвилі мобілізації у зв'язку з воєнними діями на Донбасі стали викликом для адвентистів у наші часи. Як виявилось, при застосуванні законодавства на практиці можуть виникати ситуації непорозуміння.

У грудні 2017 року відділ релігійної свободи та суспільних зв'язків Церкви адвентистів сьомого дня в Україні надрукував бюлетень під назвою «На волю покликани». У розділі «Альтернатива» Ярослав Тук, член однієї з громад АСД Дніпровської конференції (структурна одиниця організації Церкви АСД в Україні), детально описав, які кроки повинен зробити адвентист, щоб успішно пройти АС. Бюлетень «Альтернатива» починається зі слів: «На що варто звернути увагу служителю церкви, якщо в громаді є члени церкви призовного

віку». Посилаючись на положення частини 3 статті 35 Конституції України та частини 4 статті 1 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», автор пише: «Якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою» [413, с. 4]. А далі автор продовжує, що на практиці зустрічається багато випадків, коли виконання вимог Закону щодо звернення про заміну військового обов'язку АС має багато проблем. Особливо непорозуміння між призовником та комісаріатом стосуються норм дотримання зазначених у законі термінів, у які призовник має право отримати альтернативу. Щодо термінів, у законодавстві вони є наступними: протягом січня-березня призовники, яким виповнилося повних 17 років, приписуються до військкоматів за місцем проживання. Згідно з Законом, статтею 18, на військову службу призначаються особи чоловічої статі із задовільним станом здоров'я (крім тих, хто був офіційно звільнений від проходження військової служби через зазначені в законі причини), які є громадянами України віком від 18 до 27 років включно.

За указом президента на військову службу кожного року в період «квітень – травень і жовтень – листопад» призиваються юнаки, у тому числі й ті, хто за релігійним переконанням є адвентистами. Тому пастору чи секретарю громади достатньо проінформувати членів церкви, роз'яснити правила проходження АС згідно із умовами закону. У випадку, якщо звільнення від військової служби нема, юнак-адвентист повинен подати вмотивовану заяву у двох примірниках у відповідний державний орган. При цьому обов'язково працівник, який прийняв заяву про АС, повинен поставити відмітку про те, що заяву прийнято. У заяві зазначається в довільній формі прохання про заміну форми виконання військового обов'язку з поясненням релігійних переконань та відповідною довідкою від Церкви АСД. Довідка повинна бути підписана пастором церкви, «який в Єдиному державному реєстрі визначений керівником цієї Релігійної громади» [413, с. 5].

Варто зазначити, що «до Верховної Ради було внесено проєкт нової редакції Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», який діятиме також і в умовах мобілізації», згідно з яким юнаки проходять АС у строк, який у 1,5 рази перевищує строк звичайної військової служби. Крім того, нова редакція Закону про АС містить чимало новацій, таких, як відстрочка від призову священнослужителів «під час мобілізації на військову службу» [309]. Термін перебування на АС зарахується адвентисту до трудового стажу, «якщо громадянин не пізніше ніж протягом трьох календарних місяців після звільнення з альтернативної служби приступить до роботи» [309]. Бувають випадки, коли адвентист виявив бажання під час проходження АС пройти строкову військову службу. На основі заяви комісія припиняє АС і зараховує юнака до військової: «з розрахунку півтора місяця альтернативної служби за один місяць строкової військової служби» [36].

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що взаємини між державою та Церквою АСД дещо змінилися у зв'язку із хвилями мобілізації, особливо у питанні проходження АС членами церкви. Зокрема, до цього часу, якщо діяти згідно з законом, священнослужителі були звільнені від військового обов'язку [325], «проте такої норми немає стосовно мобілізації» [325]. Ця проблема не врегульована і Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу», хоча замість строкової служби члени релігійних громад проходять альтернативну. Так, згідно зі статтею 1, альтернативною службою є служба, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень. Ці норми стосуються строкової служби і питання мобілізації чітко не врегульовують [325].

Таким чином, відсутність чітких норм, які б регулювали можливість проходження альтернативної військової служби в умовах російської агресії проти України, не дає змоги судам ані приймати однозначні судові рішення, ані

виробити якусь судову практику із цих питань. Отже, Церква АСД рекомендує молодим людям, які були призвані до армії як у мирний, так і у воєнний час, іти в ті частини, які не беруть участі в актах насилля і кровопролиття. Адвентисти зазвичай не проходять службу за контрактом у бойових частинах Збройних Сил.

У випадках, коли служба є обов'язковою, адвентисти відбувають військову службу без зброї у медичних частинах або за місцями призначення АС. Під час бойових дій піклування про поранених та померлих є достойним виконанням громадянського обов'язку перед Батьківщиною, а також дозволяє залишатися вірним своїм релігійним переконанням. У той же час Церква визнає право кожного вірянина на вибір ним форми виконання громадянського обов'язку. А тим, хто приєднався до Церкви та несе кадрову військову службу, не забороняється залишатися вірним своєму покликанню, якщо це не протирічить вченню Священного Писання і вище наведеним рекомендаціям.

Ілюстрацією до згаданих принципів є випадки служби адвентистів у складі ЗСУ, адже деякі з вірян проходили таку службу. Прикладом участі адвентистів у Збройних силах під час Антитерористичної операції (АТО) на Сході України був Сергій Серденюк. Коли почалися військові дії у 2014 році, він мав сильне бажання потрапити туди добровольцем, щоб рятувати поранених. Сергій був лікарем за фахом. Коли взимку 2015 року він був мобілізований, перед ним постало питання участі в навчальних стрільбах. У непростій дискусії перед командиром роти, учасником запеклих боїв за Іловайськ та Дебальцеве, адвентист обґрунтовував свої релігійні переконання, що не може брати участі в подібних заходах. Відповідно, він служив у медичній роті бригади, яка займалася лікуванням поранених і легких хворих, а також надавала кваліфіковану медичну допомогу пораненим під час бойових операцій. Неодноразово він потрапляв на лінію фронту, але повернувся додому живим і неушкодженим, не здійснив жодного пострілу, а більшість виходів за пораненими здійснював взагалі без зброї [378].

Сергій Горбаньов у 2014 році добровільно пішов на фронт. На той час він відмовився бути членом Церкви АСД через сімейні обставини. Рік він відслужив зі зброєю в руках на території, яка займала третє місце за кількістю обстрілів по всій лінії фронту. Через деякий час, пройшовши через духовне відродження, він знову був на війні вже в якості парамедика, де надавав першу допомогу тим, хто зазнав контузії. В одному з полишених будинків він проводив молитовні зібрання для військовослужбовців. Навіть командири інших підрозділів зверталися з проханням організувати в їхніх військових частинах місця молитви та проповіді для підбадьорення військовослужбовців. Одним із мотивів служіння Сергія Горбаньова була віра в те, що Бог здатен зупинити війну і зробити так, щоб солдати не стріляли один в одного [558].

З цих прикладів служби адвентистів в українській армії видно, що вони готові допомагати своїй державі, у тому числі на фронті, але обирають шлях, подібний до Дезмонда Доса, не порушуючи заповіді «не вбий». Слід враховувати, що взаємодія держави й церкви в умовах військової агресії проти України не обмежується лише військовою або альтернативною службою юнаків. Деякі види служіння Церкви суспільству набули актуальності саме завдяки викликам, пов'язаним подіями Майдану та подальшої війни на Донбасі.

У кінці 2013-го і на початку 2014 року, коли почалися трагічні події на Майдані Незалежності в Києві, керівництво країни звернулося до церков з проханням допомогти в реабілітації людей, які довгий час жили в умовах стресу й емоційного перенапруження. Тоді в адвентистів України не було достатнього досвіду допомоги постраждалим у подібних конфліктах. Церкві АСД виділили невелике приміщення в Українському домі, і віряни-добровольці робили тим, хто потребує, антистресовий масаж, вислуховували їх, молилися з ними. У 2015 році адвентисти розробили посібник для волонтерів з практичними порадами в служінні постраждалим від кризових явищ, таких як військові дії, вимушене переселення, втрата рідних та близьких, проблеми з фізичним та психічним здоров'ям [558].

Крім цього, у рамках своєї гуманітарної діяльності адвентисти постійно надають різні види допомоги тим, хто постраждав від війни як військовим, так і цивільним особам. Один з численних прикладів: у 2017 році Церква АСД ініціювала тижневу соціально-благодійну акцію в місті Ковелі для учасників АТО і членів їхніх сімей, в рамках якої безоплатну стоматологічну та консультативну допомогу бійцям надавали американські стоматологи. Лікарі-стоматологи належать до американської Школи Стоматології Університету Лома Лінда, що в Каліфорнії. Протягом акції було надано стоматологічну допомогу 70 бійцям [59].

Отже, адвентисти США в XIX столітті дійшли висновку, що участь адвентистів у бойових діях з використанням зброї є неможливою, оскільки вона суперечить шостій заповіді Декалогу «не вбий». Праця у військових медичних частинах, допомога пораненим під час бою, капеланство, служба в будівничих чи господарських підрозділах є допустимою, оскільки це є прямим патріотичним внеском на благо держави та суспільства в цілому. Інакшим залишається питання порушення святості суботнього спокою (четверта заповідь Декалогу), крім безоплатної медичної допомоги, інші види робіт можуть бути виконані у відповідності із власними переконаннями та сумлінням.

Адвентисти в Європі XX століття не мали вибору альтернативної служби, й досвід двох світових воєн показав, що тиск на церкву в умовах воєнного часу загрожує розколом, що й сталося під час Першої світової війни. У XXI столітті адвентисти переважно дотримуються принципу неучасті в бойових діях. Європейські адвентисти критикують американських вірян АСД, наголошуючи, що добровільний вибір строкової служби останніх може призвести до відмови від історично сформованої позиції ненасилля. У більшості східноєвропейських країн адвентисти проходять військове навчання з носінням зброї, у той же час підкреслюючи принцип «не вбивай», та індивідуально домовляються про вихідні по суботах.

Специфіка військової служби адвентистів на українських землях у XX столітті полягає в тому, що тут держава більше тяжіла до тиску на

ненасильницькі переконання вірян навіть у мирний час. Прикладами тут є силювані укази церковної адміністрації 1920-х років, результатом яких став розкол адвентистів уже на території СРСР, і дідівщина щодо вірян під час строкової служби за відмови приймати присягу в брежнєвську епоху. XX століття тут пройшло в руслі войовничої світськості марксистського зразка, унаслідок чого «героями віри» ставали ті адвентисти, які були максимально вірні принципу ненасилля й не піддавалися жодним компромісам.

У добу незалежності Україна в питанні свободи совісті наблизилася, словами Жосе Казанови, до стандартів США [509]. У цей час тут уперше запрацював інститут альтернативної служби для титульної нації. Навіть військові дії на Донбасі, хвилі мобілізації та воєнний стан принципово не змінили привілейованого становища релігійних меншин (у тому числі адвентистів), які сповідують погляди нонкомбатантів. Повага до адвентистів і захист їхніх прав з боку держави породили ознаки вираженого патріотизму в їхньому середовищі: волонтерську допомогу активістам Євромайдану, зусилля щодо реабілітації ветеранів АТО і форми допомоги війську чи форми служби в якості військових лікарів і капеланів, парамедиків і тилових фахівців.

3.4. Реакції українських адвентистів на Євромайдан та Революцію гідності як прояв громадянської свідомості

Події 2013-2014 рр., які відбувалися на Майдані, викликали резонанс не лише в більшій частині світського українського суспільства, але й торкнулися релігійних кіл. Небайдужість до суспільно-політичних подій Революції Гідності одночасно виявили не лише великі церкви України: Українська Православна Церква Московського Патріархату, Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Греко-Католицька Церква, яким, зазвичай, притаманна активна участь у різноманітних політичних процесах, але й ряд протестантських церков, які не залишилися осторонь політичної кризи, що спіткала Україну.

Слід сказати, що тенденція все більше цікавитися політикою як однією з можливих сфер служіння християнина, існувала в українському протестантизмі

і до Євромайдану. Проте останнє явище пов'язане з концентрацією найбільшого політичного напруження з часів набуття незалежності, що зумовило зіткнення різних, подекуди абсолютно протилежних політичних поглядів у протестантському середовищі й серйозне переосмислення політичної теології багатьма вірянами.

Євромайдан як реакція на складні суспільно-політичні процеси в Україні та подальший українсько-російський конфлікт стали тими тригерами, які активували український протестантський актив стати на захист не лише власних доктринальних переконань, але й на захист інтересів батьківщини. Воєнний конфлікт, що триває з 2014 року, є найдовшим, який стався протягом XX століття на території України. Хоча кількість утрат серед військового та цивільного населення у теперішньому конфлікті є набагато нижчою від попередніх війн на цих теренах. За висновками Тімоті Снайдера [614], у 1933-1945-х роках Україна була найнебезпечнішим місцем на землі. На цій та прилеглих територіях, причетних до воєнного конфлікту, за 12 років було вбито 14 мільйонів осіб. У той час, як у воєнному конфлікті на сході України з 2014 по 2018 рік за оцінками ООН втрати склали 13 тисяч убитих і 30 тисяч поранених, а головні збитки добачають у руйнуванні інфраструктури (приблизна вартість відновлення обійдеться у 50 мільярдів доларів) та наявності 1,2 мільйона переселенців, при цьому воєнні дії охоплювали не менше 10% території країни [253].

Щодо протестантських церков в Україні, то вони в результаті радянських репресій, ідеологічних утисків та переслідувань з боку державних органів СРСР, у більшості випадків відчужено ставилися до політичних процесів. Переважно увага протестантів у радянський період була зосереджена на «вертикальному» спрямуванні своєї місії, а саме на духовній підготовці людей. «Горизонтальний» вектор своєї місії – вплив на суспільство, був майже відсутнім через витіснення державою протестантів із суспільного життя країни.

Однак зі здобуттям Україною незалежності й подальшим проголошенням свободи віросповідання, яка надала можливість вільно маніфестувати свої погляди, протестантські церкви активно почали реалізовувати суспільно значущі

проекти в різноманітних сферах життєдіяльності українського суспільства. Кризова суспільно-політична ситуація, яка сталася в Україні в кінці 2013 – першій половині 2014 років, глибоко зачепила та активізувала лідерів та вірян протестантських церков України, змусивши багатьох відкрито вийти у політичну площину.

У той час, коли активісти з числа українських протестантів відстоювали принципи Революції Гідності в подіях Євромайдану, вирізнялася відмінною від інших позицією щодо своєї безпосередньої участі в подіях на Майдані одна із протестантських церков України – Церква адвентистів сьомого дня (далі ЦАСД). Саме позиція ЦАСД щодо подій Революції Гідності була піддана критиці низкою відомих експертів та релігієзнавців. Наприклад, у статті від редколегії книги «Майдан і Церква» (д. філос. наук, проф. Филипович Л. О., к. філос. наук Горкуша О. В., к. філос. наук Титаренко В. В.) зазначено: «Ряд релігійних організацій та конфесій (зокрема, адвентисти і свідки Єгови), спираючись на власні богословські положення, намагались послідовно демонструвати свою непричетність до подій Майдану, що зрештою створило відчуття їхньої вилученості з суспільної дійсності, свідомого дистанціювання від неї та, зрештою, зменшило їхні шанси впливати на формування Майбутнього, що започатковувалось (нагадаємо у зв'язку з цим також і про те, що потурання або й непротивлення злу за певних обставин є злочином перед добром)» [232, с. 649].

Окрім того, у книзі Олексія Гордєєва «Церква на Майдані» у розділі «Хроніка подій та експертна оцінка» Людмила Филипович дає характеристику протестантській діяльності на Майдані. Вона стверджує, що «Стати на бік Гідної Людини, на бік правди, на бік світла, на бік закону Божого (на противагу його спотворення земною злочинною владою), захистити й підтримати те нове Боже натхнення, що народилося на Майдані від паплюження й виродження, стати сіллю землі та світлом світу – ось чому приходять протестантські пастори на Євромайдан. Христос має бути на Майдані, пастир має бути на Майдані» [106, с. 66–67]. Л. Филипович навіть називає протестантів, учасників Майдану, борцями відвічної вселенської боротьби: «Ті ж, що відчувають себе причетними до

вирішення тут світової боротьби між Добром та Злом, до здійснення Божественного плану й розбудови новоохристиянської дійсності, до життя Бога Живого, діють та служать на Майдані» [106, с. 66–67].

Такої ж думки, яку представила Л. Филипович, дотримується Юрій Ганущак (Український католицький університет). Він наголошує, що «Деякі конфесії (адвентисти і т.д.) взагалі не брали участь у подіях Революції Гідності та намагалися всіляко довести свою непричетність. Тим самим вони вирвали себе із суспільно-політичного життя в Україні і зменшили вплив на формування майбутнього в українському суспільстві» [98, с. 44]. Більше того, автор книги «Церковь на Майдане» Олексій Гордєєв з явним негативним підтекстом відреагував на заяву Віктора Алексеєнка, президента Української уніонної конференції ЦАСД щодо неучасті Адвентистської церкви у політичних подіях, сказавши, що той (В. Алексеєнко) «почав альтом підспівувати» позиції баптиста Нестерука [105]. Для з'ясування причин неучасті Церкви адвентистів сьомого дня у подіях Євромайдану 2013–2014 років, які стали новою сторінкою в українській політичній історії, необхідно:

I. Проаналізувати принципи соціального вчення Церкви адвентистів сьомого в Україні та порівняти із цінностями Євромайдану.

II. Розглянути офіційні заяви та реакції керівників українських адвентистів на події Євромайдану.

III. Визначити основну ідею та напрям адвентистської аналітики на тему Євромайдану в контексті політичного богослов'я Церкви адвентистів сьомого дня.

IV. Проаналізувати ставлення Церкви адвентистів сьомого дня до подій Євромайдану.

I. Соціальне вчення ЦАСД і цінності Євромайдану. Спочатку наведемо причини, через які, на думку деяких експертів, участь у подіях Майдану була показником духовної зрілості церков. Доктор філософії Кирило Говорун у грудні 2013 року писав, що солідаризувалися з цінностями Майдану ті церкви, які зрозуміли спорідненість його принципів з християнськими і двовимірна

парадигма яких від стосунків «церква-держава» змінилась на тривимірну «церква-суспільство-держава». «Майдан у своїй ціннісній складовій значно переріс – всі без винятку церкви. Які до Майдану і почасти під час Майдану залишилися здебільшого у двовимірних стосунках церква-держава... Лише в останні дні Майдану українські церкви почали підтягуватися до того рівня моральної свідомості та відповідальності, які продемонстрував Майдан» [232, с. 28–30]. Автор вбачає у Майдані «майже есхатологічні сподівання на відновлення гідності, що її Бог заклав у людську природу» [232, с. 28–30]. У свою чергу архієпископ Стефан, глава Апостольської православної церкви в Україні, порівнює участь християн у Майдані з тим, як Христос «поперекидав столи мінял і торгівців у Єрусалимському храмі, а їх самих силою звідти вигнав» [232, с. 44-45].

Пастор церкви «Нове життя», єпископ Собору незалежних євангельських церков, Анатолій Калюжний пояснював свою участь у Майдані важливістю євроінтеграції. «Я думаю не про себе, а про майбутнє, я бачу перспективи для Церков. Якщо ж ми підемо в Митний союз, розумію, що цього не треба допустити... Коли ми звертаємось до Москви, то бачимо – там головною зробили одну Церкву. А всі інші нівелювались, їх не визнають, вони не можуть нічого вдіяти» [232, с. 33]. Пасивність багатьох протестантів стосовно Майдану А. Калюжний пояснює страхом церков втратити процвітання через непідтримку влади, від якої раніше вони отримували певні привілеї [232, с. 36]. «Якби Ісус міг бути фізично тут, я певен, Він був би там разом з нами» [232, с. 37].

У ряді своїх статей та інтерв'ю позитивну роль присутності протестантів і взагалі християн на Майдані підкреслював доктор філософських наук Михайло Черенков: «Якщо говорити про українську сторону, то однозначно релігія стала неочікувано тим чинником, дуже сильним, який допоміг. На Майдані релігія дозволила втримати народ від радикалізації, забезпечити мирний перебіг подій» [167]. Дослідник наголошує саме на відсутності насильницьких дій з боку вірян: «Бути на Майдані, захищати свої цінності, але не насильницькими методами. Вона [релігія] сприяла спокійному ставленню до подій» [167].

Професор Л. Филипович окреслює складну ситуацію, в якій опинилися українські релігійні спільноти під час подій Майдану, підкреслюючи неоднорідність реакцій серед духовенства і мирян. Вона зауважує, що деякі української християнської конфесії зіткнулися з внутрішніми суперечностями щодо морального й політичного виміру протесту, що стало випробуванням для церковної єдності. Причини цього вона вбачає в соціальній, національній, мовній та ментальній багатоманітності церковного середовища. У цих умовах принцип нейтральності або дистанціювання від політичних подій, зокрема таких доленосних, як Майдан, поставив релігійні організації перед викликом: балансування між різними позиціями вірян могло призводити до послаблення їхнього авторитету. На думку Л. Филипович, суспільство очікує від Церкви моральної санкції на власні дії, які розглядаються як справедливі. Майдан, за її словами, не був святом, але став моментом народження нової особистості, вільної від радянської спадщини та морального рабства [232, с. 46–48].

Отже, узагальнимо вище наведені причини участі церков у Майдані:

1. Цінності Майдану мисляться як споріднені християнським.
2. Відновлення справедливості мислиться як санкціоноване Богом.
3. Зміна парадигми церковно-державних відносин на «церква-суспільство-держава».
4. Євроінтеграція для України як краща перспектива для церков порівняно з Митним Союзом.
5. Миротворчість. Релігія втримала людей на Майдані від радикалізації.

З цими причинами пов'язані такі цінності, як жертовність, любов до своєї країни, правда, справедливість, демократичне суспільство, людські права та гідність, релігійна свобода, мир тощо. Однак, перш ніж говорити про причини участі або неучасті в Майдані, слід відповісти: чи ті цінності, про які говорять експерти, у цілому узгоджуються з цінностями, які сповідує Церква адвентистів сьомого дня. Звернемося насамперед до «Основ соціального вчення» ЦАСД в Україні.

Варто зазначити, що ЦАСД в Україні разом із іншими протестантськими конфесіями є членом Всеукраїнської Ради Церков, релігійних організацій (ВРЦіРО) та Ради Євангельських Протестантських Церков України (РЄПЦУ), де разом із представниками інших конфесій вони сприяють утвердженню міжконфесійної толерантності й стабільності українського суспільства, міжнаціональної й міжконфесійної злагоди, рівноправності всіх громадян України незалежно від їхнього ставлення до релігії. ЦАСД має єдиний світовий адміністративний центр, що визначає богословські та суспільні орієнтири, її структуру в різних країнах. Тому адвентисти в Україні приймають рішення щодо ставлення до тих чи інших політико-соціальних подій, узгоджуючи свою позицію, орієнтуючись на загальні положення всесвітньої ЦАСД щодо цих питань.

У 2003 році ЦАСД в Україні видала документ, який має назву «Основи соціального вчення християн Адвентистів Сьомого Дня». Звичайно, що ця праця не є певним незалежним документом, який відображає погляд саме українських адвентистів на співпрацю держави, церкви та суспільства, оскільки організація керується єдиними принципами та документами, які затверджені на Генеральних Конференціях ЦАСД. У передмові сказано: «Структура документу, послідовність розгляду проблем відображають пріоритети Церкви щодо людської спільноти: людина – сім'я – церква – суспільство – держава – світове співтовариство. При цьому людина, з її можливостями і здібностями, правами і відповідальністю, потребами і турботами, покликана служити своєму ближньому і суспільству в цілому» [166, с. 6–7].

З цієї послідовності ми бачимо, що автори документу намагалися не зводити християнське життя до двовимірної парадигми «церква – держава», що цілком узгоджується з думкою К. Говоруна про більш повноцінну парадигму «церква-суспільство-держава», яку, на його думку, багато християн зрозуміли саме завдяки Майдану. В «Основах», принаймні декларативно, суспільство також виступає більш пріоритетною ланкою і більш близькою до церкви, ніж держава.

При цьому адвентистські автори підкреслюють, що цей документ «відображає єдину позицію Церкви з означених питань, що, однак, не робить його офіційною доктриною, є лише коментарем до неї» [166]. Тому логічним є те, що діяльність ЦАСД повинна узгоджуватися з офіційними документами конфесії щодо різних політико-суспільних процесів, які відбуваються, зокрема на теренах нашої держави.

У «Основах соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня» дійсно представлено низку цінностей, які співзвучні з тими мотивами, що надихали багатьох християн різних конфесій на активну громадянську позицію під час Майдану – зокрема, прагнення до справедливості, гідності, свободи совісті та відповідального суспільного устрою. У документі зазначено, що хоча Церква не пропонує конкретної політичної моделі, вона має власне бачення справедливості, натхнене Євангелієм, і визнає необхідність втілення віри в реальному житті [166, с. 36].

Разом із тим, «Основи» застерігають як від анархії, так і від поліцейської держави, наголошуючи на важливості порядку, який не суперечить гідності людини та її свободам [166, с. 49]. Таким чином, у тексті немає прямої заборони на участь у суспільних змінах, однак заклик до дотримання принципів миру, поваги до гідності та уникнення хаосу є очевидним.

Особлива увага приділяється концепції соціальної справедливості як відповідальності суспільства та ролі Церкви у її захисті: йдеться не лише про покарання порушника, а й про духовне та етичне відновлення особистості, що постраждала [166, с. 39]. Такий підхід засвідчує, що адвентистське соціальне вчення підтримує участь у суспільному житті на засадах миру, відповідальності та захисту людської гідності, не заохочуючи до радикалізму чи політичної ангажованості.

Отже, бачимо, що не тільки учасники Революції Гідності, але й адвентисти декларують свою повагу до гідності людини. Солідарність ЦАСД з народами і націями також згадується в «Основах» [166, с. 31]. Також більш важливим, ніж держава, мислиться громадянське суспільство. «Державна влада повинна бути

підконтрольна громадянському суспільству, яке, у свою чергу, повинно поважати демократичні права інших людей» [166, с. 53].

Може здаватися, що такі цінності дають однозначне право або навіть обов'язок адвентистам брати участь у Майдані. Але згадуються й інші фактори, що можуть стримати від такої участі. Хоча місія ЦАСД з проповіді Євангелія і передбачає «стояти на захисті гідності людини», але вона «не мала нічого спільного з політикою, поваленням режимів і революційними повстаннями». Автори документу згадують апостола Павла, який «жив у той час, коли рабство вважалося цілком природним, і християнство з його волелюбністю найменше вписувалося в цей лад. Однак він ніколи не закликав до повалення влади, яка заохочує рабство, але завжди виступав на захист людської гідності, чекаючи кращих часів, коли суспільство виросте до розуміння більш високого призначення людини» [166, с. 59].

В «Основах» насильницьке повалення влади називається «неприпустимим». «...християни не повинні брати участі у жодних діях з метою насильницького повалення влади, навіть якщо вона аморальна і здійснює тотальний контроль над своїми громадянами». Аргумент на користь цього – слова апостола Павла: «Не мститься самі, улюблені, але дайте місце гніву Божому. Бо написано: “Мені помста належить, Я відплачу, говорить Господь” (Рим. 12:19)» [166, с. 60].

Отже, бачимо, що будь-яка революція з метою повалення влади, навіть несправедливої, категорично не схвалюється адвентистською доктриною, тобто ЦАСД не може дати санкцію на таке повалення. Чи виглядає заборона давати подібну санкцію як заборона всіх форм участі у Майдані? Навіть тут не все так однозначно, бо «...Церква завжди залишає за собою право ... підняти свій пророчий голос проти такої форми державного правління, яка принижує людську гідність: зокрема, засуджуючи тоталітарність і анархію, різні прояви ідеологічного, релігійного і політичного екстремізму. ЦАСД вітає демократизацію суспільства, оскільки багато які демократичні цінності: гідність людської особистості, права і свободи людини, особиста відповідальність і

людська солідарність – близькі й співзвучні християнським» [166, с. 52]. Підкреслюється, що Церква не повинна залишатися байдужою до приниження людської гідності й «залишає за собою право... викривати владу в негідному правлінні» [166, с. 52].

Можна зробити попередній висновок, що якщо вважати формою участі у Майдані пророче засудження ЦАСД несправедливих дій влади, які принизили людську гідність, заклик ЦАСД до демократизації суспільства, до контролю громадянського суспільства над державою або висловлювання про спорідненість цінностей, що дійсно співзвучні християнським, чи виступ з баченням майбутньої перспективи суспільства у світлі євангельських цінностей, то така форма участі є припустимою.

Проте, як попереджають «Основи», навіть до спроб людей відновити людську гідність і соціальну справедливість слід ставитися критично, бо людина, яка не пережила духовні зміни у собі, нездатна заснувати справжнє справедливе суспільство, подібні зусилля можуть бути марними: «...ЦАСД не спокушається зовнішніми змінами. Найбільше її турбує внутрішній стан умів, бо справжня демократія починається не згори, а знизу, з людини, з залучення на служіння суспільству його духовного, морального та інтелектуального потенціалу» [166, с. 52].

Однак існують такі ситуації, які прописати в доктрині неможливо, тому для адвентистів є рекомендація діяти по совісті, якщо це не протирічить євангельським принципам: «Трапляється, що держава, всупереч своєму призначенню, перестає служити соціальному добру і перешкоджає християнам слідувати велінням своєї совісті і своїм переконанням. У даній ситуації ЦАСД залишає за собою і своїми членами право діяти відповідно до своєї совісті й принципів, закладених в Євангелії» [166, с. 59].

Якщо чийсь політичні переконання явно не суперечать віровченню ЦАСД, нормам християнської моралі й українському законодавству, то такі переконання є особистою справою вірян, адже «на противагу політичній боротьбі, Церква проповідує мир і взаємодію людей, які дотримуються різних політичних

поглядів» [166, с. 41]. Тому «ми залишаємо за кожним право на розумний вибір в політичних питаннях або підтримці будь-якої політичної партії. Деякі з членів ЦАСД все ж бувають залучені в політику. Це їхнє особисте право і рішення. Таким ЦАСД радить: у зв'язку з наявними розбіжностями між політичними партіями, християнам, які бажають зайняти відповідальну посаду за допомогою виборів, слід суворо дотримуватися норм закону й християнської моралі та краще виступати незалежними кандидатами. Тоді, представляючи своїх виборців, вони не будуть пов'язані з позицією або курсом будь-яких політичних партій і тому вільні діяти згідно з особистими переконаннями [166, с. 42].

Не засуджує документ і тих, хто займається політикою професійно або за покликанням. «Сам по собі політичний вплив християн не є чимось ганебним. Більше того, у рамках існуючих норм адвентисти можуть займати керівні державні посади, але при цьому вони повинні керуватися благородною метою – працювати на славу Божу, на благо людей, в ім'я утвердження стабільної релігійної свободи для всіх» [166, с. 43].

Отже, ми бачимо, що в «Основах» є речі, що дозволені адвентистам (засуджувати злочинні дії влади й соціальну несправедливість, виступати за повагу до людської гідності, відстоювати релігійну свободу), є ті, які категорично заборонені (заклик і санкція на насильницьке повалення влади), але є й ті, які залишаються на власний розсуд вірян (які політичні сили підтримувати і як діяти, коли держава перестала служити соціальному добру).

Більше того, якщо об'єктивно ставитися до внеску ЦАСД в державотворчі процеси, можна побачити, що ЦАСД прагне діяти на благо суспільства, хоча б тим, що виховує законослухняних громадян своєї держави, через різноманітні гуманітарні та соціальні програми діє в інтересах суспільно-творчих процесів. Хоча більшість соціальних проєктів ЦАСД мають конфесійне забарвлення, більшість із її членів намагається діяти в рамках поради Ісуса Христа: «Як хочете, щоб люди вчиняли відносно вас, так і ви чиніть відносно них» (Євангеліє від Матвія 7:12). Соціальне вчення ЦАСД в Україні має, на наш погляд, доволі збалансовану позицію щодо відносин із державою та суспільством, та не

зводиться до суцільних обмежень чи заборон, проте окреслює певне коло можливостей для дій вірян, якщо вони знайдуть адекватні способи дії у складних політично-соціальних ситуаціях.

Також варто додати в контексті вище наведеного, що ЦАСД не може дозволити собі при кількості вірян близько 22 мільйонів на 7,5 мільярдів людей як організація з єдиним світовим центром будь-які розколи, у тому числі в питаннях патріотизму, націоналізму, етнічної належності, політичних уподобань тощо, оскільки від самого початку позиціонувала себе як позаполітична установа, яка об'єднує усі народи світу, незалежно від кольору шкіри, національності, гендерної належності тощо; основною метою своєї присутності та діяльності на цій землі визначає звіщення євангельської вістки світу виключно філантропічними та миротворчими інструментами.

II. ЦАСД і Євромайдан. Переходячи конкретно до аналізу ставлення ЦАСД в Україні до подій Майдану, ми повинні зауважити, що вони були відображені як у офіційних заявах та зверненнях, підписаних керівником Українського уніону ЦАСД та керівниками інших конфесій у рамках вказаних вище українських міжконфесійних організацій, так і у зверненнях керівників релігійної організації.

На позачерговому засіданні 2 грудня 2013 року Рада євангельських протестантських церков України ухвалила звернення, під яким першим стоїть підпис Віктора Алексеєнка, керівника Церкви АСД в Україні. У тексті говориться: «З великим жалем ми сприймаємо ті події в Києві в ніч з 29 на 30 листопада 2013 року, коли у мирний час у нашій державі пролилась кров мирних громадян без жодних на те підстав через насилля, до якого вдалися представники правоохоронних органів України.

Рада євангельських протестантських церков України категорично засуджує факти насилля та особливої жорстокості по відношенню до учасників мирних акцій протесту тими представниками влади, які навпаки покликані захищати конституційні права громадян. Так само неприпустимим є організація і потурання провокаціям, спрямованим на радикалізацію громадських протестів

та фізичні зіткнення» [153]. Далі йде заклик до керівництва держави, правоохоронних органів і учасників громадських протестів не реагувати на провокації насильства, вирішувати конфлікт виключно шляхом суспільного діалогу.

На початку грудня 2013 року керівник ЦАСД в Україні Віктор Алексеєнко та керівник відділу суспільних зв'язків та релігійної свободи Українського Уніону Максим Крупський оприлюднили звернення у зв'язку з політичними подіями в країні: «Ми всі розуміємо, що ситуація, яка склалася в даний момент у нашому українському суспільстві, повинна бути вирішена виключно мирним шляхом, без прояву насильства з якого б то не було боку» [213].

Керівники адвентистів України акцентували увагу на тому, що ЦАСД не бере участі в політичних акціях, вважаючи, що її місія «полягає в проповіді Євангелія миру, а не прямої або непрямой політичної діяльності... Кожен член церкви, у свою чергу, має право висловлювати свою особисту громадянську і політичну позицію. Однак ми закликаємо всіх адвентистів реалізовувати це право в рамках закону і поваги до особистості...», – сказано в зверненні. Також керівники закликали «просити мудрості у Господа для всіх учасників цього протистояння, щоб у пошуку вирішення конфлікту не були використані методи насильства» [213]. Також в одному інтерв'ю на початку грудня 2013 року Віктор Алексеєнко заявив: «...узагалі я проти будь-якого втручання ЦАСД в політичні події» [213].

Після перших випадків смертельних уражень протестувальників у другій половині січня 2014 року 21 січня 2019 року керівник ЦАСД в Україні Віктор Алексеєнко оприлюднив звернення щодо політичних подій у Києві. Він закликав «не брати участі в заходах, що можуть провокувати розпалювання ворожнечі між людьми», а «реалізувати свою громадянську позицію в контексті Божих заповідей про любов до Бога й ближніх» та «не дозволити втягувати себе в сумнівні акції та заходи, що можуть заплямувати репутацію християнина й свідомого члена суспільства, а також очорнити добре ім'я ЦАСД. Будьте

толерантні один до одного й до тих, хто вас оточує, незалежно від їх ідеологічних, політичних або релігійних поглядів» [34].

ЦАСД разом з іншими конфесіями у складі РЄПЦУ у заяві від 23 січня засудили зловживання владою та силою: «Засуджуємо неправду, зловживання владою та силою, що вилилося в насилля з усіх сторін суспільно-політичного протистояння; нагадуємо про персональну відповідальність кожної людини перед Богом за свої вчинки; просимо владу почути заклики до мирного врегулювання конфлікту» [154; 137].

У своєму зверненні до українського народу на телеканалі «Надія» 20 лютого Віктор Алексеєнко, по-перше, висловив співчуття родичам та друзям усіх, хто загинув у протистоянні, та тим, хто травмований. За його словами, адвентисти моляться про Божу підтримку для постраждалих. По-друге, він нагадав: «Ми як ЦАСД протягом останніх 2,5 місяців протистояння зверталися із закликами до примирення через ЗМІ, у складі ВРЦіРО зустрічалися із представниками влади та опозиції, закликаючи їх, навіть благаючи докласти всіх зусиль для вирішення конфлікту мирним шляхом. Але зараз, коли рікою проливається людська кров, якою повинна бути позиція церкви та її вірян? Історія показує нам, що найбільш кровопролитними були ідеологічні сутички, тому сьогодні місія ЦАСД, у першу чергу, повинна бути миротворча» [152].

На думку В. Алексеєнка, «неможливо збудувати щасливе майбутнє країни, вбиваючи своїх співгромадян... Для щирого християнина немає нації, немає ідеології, немає партії, є людина, яку любить Господь, і нас закликає любити людей. Тільки так ми можемо здолати величезну кризу, у якій зараз опинилася Україна» [152]. Поширив це звернення також християнський портал «Інвікторі» під назвою «Адвентисти України співчують рідним, які загинули в Києві» [213].

1 березня 2014 року, тобто у перші дні російської агресії на Кримському півострові, Віктор Алексеєнко у складі ВРЦіРО України виступив зі зверненням, у якому було різко засуджено агресію Росії проти України: «Ми закликаємо владу Росії схаменутися і зупинити агресію проти України, негайно вивести свої

війська з української землі. Вся відповідальність перед Богом і перед людством за непоправні наслідки подальшої ескалації насильства повністю лягає на керівників Росії... Церкви і релігійні організації України – з українським народом. Твердо знаємо: Бог не в силі, а в правді. Правда – на боці українського народу, тому ми переможемо» [223]. Крім того, 16 березня 2014 року Віктор Алексеєнко разом із представниками інших християнських конфесій брав участь у Молитовному Віче на столичному Майдані Незалежності для молитви за мир, єдність, цілісність та суверенітет України [261].

Варто також зазначити, що небайдужість адвентистів до політико-суспільних подій в Україні проявилася в присутності цієї конфесії на Майдані під час Всеукраїнської молитви 19 березня 2014 року. Цей міжконфесійний захід був присвячений Парламентським виборам, які мали незабаром відбутися. Серед інших лідерів виступ також мав Віктор Алексеєнко, який зазначив, що не потрібно владу паплюжити і плюндрувати, а навпаки, молитися за неї [87].

Отже, наскільки тези, що містяться в заявах від керівництва ЦАСД в Україні, відповідають її соціальному вченню? Кандидат філософських наук, адвентист за релігійною належністю, Іван Чернушка вважає цінним висловлювання Віктора Алексеєнка про те, що «ЦАСД вітає демократичні зміни в суспільстві», а також той факт, що як учасниця РЄПЦУ, ЦАСД «з великим жалем сприймає ті події в Києві у ніч з 29 на 30 листопада 2013 року», вважаючи насилля, проявлене представниками правоохоронних органів України, «безпідставним», і засуджуючи соціальну несправедливість. У дослідженні І. Чернушка зазначає: «Зимові події 2013/14 рр. у центрі української столиці... узгоджуються з “Основами соціальної доктрини ЦАСД” наступним чином: “Якщо суспільство і держава принижують і зневажають гідність людини, заважають її розвиткові, то самі вони зрештою стають слабкими”» [463].

На нашу думку, вище наведені заяви керівництва ЦАСД в Україні відбивають основну позицію «Основ соціального вчення» про те, що Церква є поза політикою, що християни повинні бути миротворцями у конфліктній ситуації, що треба співчувати і проявляти любов до всіх постраждалих людей,

навіть з різних боків барикад (оскільки «Основи» дозволяють вірянам мати різні політичні погляди, крім людиноненависницьких). У заявах не міститься закликів до насильницького повалення державної влади, проте засуджується як немотивоване й безпідставне насилля з боку силових структур, так і випадки насилля з боку активістів, які в колективній заяві РЄПЦУ названі «провокаціями». Напевне, з огляду саме на провокативність деяких дій, В. Алексеєнко радив християнам «не дозволити втягувати себе в сумнівні акції». У колективній заяві з приводу вторгнення Росії на українську територію В. Алексеєнко разом з іншими церквами закликав владу Росії «схаменутися і зупинити агресію проти України», нагадавши росіянам, що вони не мають правдивої інформації про українські реалії на відміну від українців.

Отже, ми бачимо, що загалом дотримано тих позицій, які, згідно з «Основами», дозволені адвентистам (засуджувати злочинні дії і соціальну несправедливість), недопущені ті, які заборонені (заклик до насильницького повалення влади), ті ж, які залишаються на власний розсуд вірян (як діяти у часи, коли держава перестала служити соціальному добру, які політичні сили підтримувати), чітко не висловлені. Також можна побачити заклик ставити християнську любов вище за національні чи політичні ознаки, мета цього заклику – примирити ворогуючі сторони. В. Алексеєнко підкреслював, що Церква АСД у складі ВРЦіРО та РЄПЦУ неодноразово робила певні кроки, закликаючи владу знаходити порозуміння з народом, тобто насправді дій було більше, ніж це відбито у заявах.

Варто зазначити, що більшість цих заяв (якщо говорити про позицію саме АСД) пройшла непоміченою експертами, ЦАСД піддають критиці за відносне мовчання на фоні тих протестантських лідерів, які дозволили собі більшу конкретизованість у засудженні несправедливості, засудженні певних політичних сил і, можливо, навіть давали санкції на дії активістів та на повалення влади. Також від Церкви очікували більше власних заяв, які були б зроблені окремо від ВРЦіРО та РЄПЦУ. На нашу думку, таке ігнорування висловленого ЦАСД у колективних заявах свідчить про суб'єктивність підходу, адже треба

враховувати, що навіть за заяви, зроблені у складі РЄПЦУ, Віктор Алексєєнко піддавався нещадній критиці з боку багатьох одновірців, у першу чергу, російських (адже структурно Український уніон входив до складу ЄАД до травня 2022 року, більшість представників якого не розуміє українських реалій). В. Алексєєнку ставили в провину те, що він нібито втрутився в політику. Тож, на нашу думку, участь у заяві РЄПЦУ проти тої іноземної агресії, яка, як ми розуміємо, була реакцією на український Майдан, – це вже певний прогресивний виступ, і він дався непросто, бо з точки зору багатьох адвентистів це заздалегідь виглядало, як непопулярне рішення. Що ж до санкцій на повалення влади, то ЦАСД і не могла їх дати, враховуючи «Соціальне вчення». Втім, можна погодитися з тою думкою, що лідери Церкви АСД могли б використати й більше можливостей задля висловлення позиції і свого бачення майбутньої перспективи розвитку країни, згідно з тими напрямками, які окреслюють «Основи соціального вчення».

Слід додати, що серед українських адвентистів було чимало тих, хто симпатизував учасникам Майдану, переживав і молився за них, обурювався несправедливими діями силовиків. Були й ті, які негативно поставилися до самої ідеї Майдану. Хоча пастори закликали дотримуватися позиції аполітичності ЦАСД, між адвентистами тривали дискусії про те, що саме відбувається в країні, на чиєму боці більше правди і чи слід когось підтримувати. Проте до цього часу не проводилися соціальні дослідження на тему того, скільки саме адвентистів симпатизувало Майдану, а скільки були антипатиками, чи скільки навіть підтримали Майдан своєю особистою участю в різних містах країни. Можна лише констатувати, що активна підтримка (ознакою якої є публічні дії) у деяких випадках мала місце, але аж ніяк не була масовою. Для прикладу наведемо свідчення адвентиста, якого можна вважати учасником Майдану 2013–2014 років.

Розповідає Олександр Грищенко, 1982 року народження (Первомайськ, Миколаївська область). За професією – автомеханік (технічне обслуговування та

ремонт автомобілів і двигунів); статус в ЦАСД на момент Майдану: відповідальний за газове обладнання, музичний оператор і диякон.

Олександр у своєму свідченні під час інтерв'ю зазначає, що його участь у подіях Євромайдану була зумовлена особистим моральним обуренням у відповідь на грубі порушення виборчих прав громадян. За його словами, у рідному місті Первомайск, Миколаївська область у виборчому окрузі він став свідком фальсифікацій під час виборів за президентства Віктора Януковича. Якби не побачив цих фактів, а також інших порушень, зокрема з боку поліції, він, ймовірно, не приєднався б до протесту в Києві.

Метою своєї поїздки на Євромайдан Олександр зазначив прагнення донести через масову мирну присутність громадян інформацію про критичну ситуацію в країні до представників влади, журналістів та міжнародної спільноти. Він наголошує, що діяв у межах своїх християнських переконань: не виявляв агресії, не порушував закон, а своєю небайдужістю підтримував ідеї справедливості. Його участь передбачала також духовне служіння – молитви, розповсюдження християнської літератури, дружнє спілкування з людьми та свідчення про Бога. Він підкреслює, що жодним чином не підтримував бунтівні настрої, насильство чи радикальні дії протестувальників.

Хоча він не зустрічав на Майдані адвентистів, пізніше дізнався, що представники Церкви АСД там були, зокрема серед тих, хто молився й проголошував духовні звернення зі сцени. Водночас О. Грищенко висловлює думку, що офіційна підтримка Майдану з боку Церкви адвентистів сьогомого дня була б недоцільною, адже йшлося не про релігійну подію, а про суспільно-політичну революцію, пов'язану з численними жертвами. На його переконання, таке публічне позиціонування могло би спричинити небажані спекуляції та неправдиві інтерпретації намірів Церкви АСД, яка, як він вважає, має зберігати нейтральну духовну місію, водночас не залишаючись байдужою до правди й справедливості [40].

Як ми бачимо, метою цього адвентиста не було повалення чинної влади чи вчинення якихось насильницьких дій, лише мирний протест проти

несправедливості й духовна підтримка людей, що, на наш погляд, не суперечить «Основам соціального вчення Церкви АСД в Україні».

ІІІ. Аналітика адвентистів на тему Майдану і політичного богослов'я ЦАСД. Ми говорили про те, що «Основи соціального вчення» ЦАСД дозволяють адвентистам висловлюватися про перспективи розвитку країни у світлі євангельських цінностей. Прикладом такої спроби розгорнутого висловлювання, на нашу думку, може слугувати публіцистичний збірник доктора наук з соціальних комунікацій, адвентиста Максима Балаклицького «Писання і політика», виданий у 2016 році [49].

Автор у передмові пише, що актуальність питань, розглянутих у праці, особливо помітна у світлі Євромайдану й конфлікту на Донбасі. М. Балаклицький констатує, що серед пострадянських протестантів є популярною думка, що вірянам не варто обговорювати політичні питання. Він пояснює це тим, що у період Російської імперії та Радянського Союзу, цих двох систем, які пригнічували свободу віросповідання, «політичному богослов'ю – вченню Писання про стосунки земних влад і Божого народу... не могло бути місця». Але і з розвалом СРСР питання політичного богослов'я не вирішилось, адже Церква почала стикатися із викликами войовничої світськості, тож політична сфера продовжувала сприйматися як щось певною мірою вороже християнській місії. У передмові М. Балаклицький згадує, що «пострадянські конфесії помітили, що відділення Церкви від держави не означає відділення її від суспільства». Що в епоху релігійної свободи «стала можливою практична робота з населенням, допомога конкретним людям» [49, с. 5–6].

Проте, незважаючи на згадку про Євромайдан, у книзі М. Балаклицького майже усі питання політичної теології розглядаються без прив'язки до ситуації в сучасній Україні. Автор занурюється в біблійні часи, аналізує історії зі Святого Письма, роблячи певні висновки та відповіді на питання політичної сучасності з акцентом на взяття позитивних прикладів зі сторінок Писання Святого Письма. Ці відповіді у багатьох випадках є універсальним узагальненим формулюванням, наприклад: «Політика мінлива, істина вічна» [49, с. 29], «Найкращий суспільний

лад – вічне Царство Сина Людського» – на противагу всім іншим земним ладам, які засновані на насильстві [49, с. 17]. «Ми визнаємо земні влади – як інструменти у Божій руці. Не більше й не менше. Якщо ми довіримося їм більше, ніж Царю царів, то станемо ідолопоклонниками». «Бог не хоче, щоб Його народ мислив політично», спілкування Бога зі Своїм народом «не засноване на політичних розрахунках» [49, с. 29]. Автор підкреслює, що «ніхто не скасовував наших громадянських і політичних прав та обов'язків. За кого голосувати на конкретних виборах – наш вибір та наша відповідальність. Але в першу чергу нам треба бути громадянами Нового Єрусалиму та діяти як біблійні віруючі, і лише у другу чергу – як громадяни конкретної країни та учасники політичних процесів» [49, с. 29–30].

Христос і апостоли, нагадує автор, не виступали проти несправедливої влади римлян не тому, що політика сама по собі є злом, а через те, що християни – це «Ізраїль у діаспорі», «безземельний народ», «мандрівники й прибульці» на землі, тож в еру Нового Завіту для християн немає священних воєн, тобто таких, які б були священним «обов'язком» християн [49, с. 46–47]. Читач може зробити висновок, що й участь у Майдані також не може бути таким «священним обов'язком», навіть при всіх гарних намірах, якими керувалися учасники Майдану. (На нашу думку, таке формулювання все ж таки допускає участь християнина у Майдані в певній формі, але не як священний обов'язок, а як особисту ініціативу).

Щодо того, де межа між політикою і мораллю, у своїй книзі М. Балаклицький нагадує, що докір від Церкви за гріх може бути сприйнятий владою саме як питання політики, а не моралі. Приклад тому – страта Івана Хрестителя, який докорив царю Іроду за неугодний Богові шлюб. Згадується також, що пророк Даниїл у складних політичних ситуаціях докоряв царям Навуходоносору та Валтасару. Але чи в кожному випадку слід від імені Церкви докоряти владі тої чи іншої країни і чи є Майдан тим випадком, який змусив би Церкву подібно до Івана Хрестителя чи Даниїла виступити зі звинуваченням конкретних владних осіб, у книзі прямої відповіді не знаходимо, автор дає

можливість читачу робити висновки самому. Водночас, на нашу думку, у контексті книги можливість такого докору владі від Церкви не відкидається. Тому, якщо б знайшлися адвентисти, які з мудрістю виступили б із докорами проти порушення прав, свобод і поправлення гідності людини (у нашому випадку це дії влади, які спровокували Майдан), ці адвентисти мали б конкретні біблійні приклади, як фундамент, на що їм спиратися, незалежно від того, чи був би їхній голос офіційно-церковним, чи особистим.

Якщо ж казати про адвентистський погляд на ті причини, через які, на думку експертів, церкви були на Майдані, то сприйняття цих причин адвентистами виявилось дещо інакшим, напевно, найвідвертіша стаття на цю тему була написана директором відділу суспільних зв'язків та релігійної свободи ЦАСД в Україні Максимом Крупським [213]. Такі явища, як Майдан, окупація Криму й Донбасу, що за тим послідувала, не могли не бути поміченими адвентистами. Відслідковуючи початок кризи, який став для вірян викликом, М. Крупський пише: «30 листопада з першими новинами про розгін студентів на Майдані щось ніби стиснулося всередині. І ось вже багато місяців не було й дня, коли можна було б відпочити, відчути, що “все”, можна жити далі» [213].

Отже, автор статті вказує на внутрішнє напруження, яке він переживав особисто. Як же він долав його? Якщо Л. Филипович розглядає гасло «Бог і Україна», цю послідовність віросповідності та патріотизму як причину долучитись до Майдану, то Максим Крупський, посилаючись на ту ж саму послідовність, пише: «я адвентист, а потім... я українець. Спочатку адвентист. Я вірю, що Бог має свою особливу Церкву на цій землі і перед нею стоїть завдання, яке є набагато важливішим, ніж благополуччя окремого народу, як би сильно я його не любив» [213]. Бачимо, що, незважаючи на збіг послідовності пріоритетів, участь у таких подіях, як Майдан або війна розглядається автором статті не як горизонталь, що витікає з вертикальних стосунків з Богом, а як дія, що може навіть стати на заваді здійсненню місії ЦАСД. Адже цю місію М. Крупський розуміє, як 1) наднаціональну та об'єднавчу. Автор вважає, що конфлікт між місією ЦАСД і бажанням адвентистів бути патріотами своїх країн став викликом

для єдності церкви. «Ми втратили таку довіру й повагу один до одного, і тому нам доведеться стикнутись з новим, а можливо, із найголовнішим викликом для нашої єдності. У чому суть цього виклику? Я б передав його двома словами: Кому вірити?» [213].

Незважаючи на традиційну аполітичність Церкви АСД, М. Крупський констатує, що «політичні питання виявилися достатньо цікавою темою для християн. ...Адвентисти сваряться, чия влада краща. Дискутують, чиї ЗМІ більше обдурюють» [213]. За спостереженнями автора, «на політичні погляди віруючого адвентиста дуже мало вплинула соціальна доктрина ЦАСД. ...Навколишні обставини стали більш важливим фактором, ніж біблійне розуміння майбутнього світу, участі християнина в політичному житті, ставлення до влади» [213]. У статті М. Крупський закликає вірян більше вірити одновірцям, ніж інформаційній війні, що можна віднести до такої цінності, як правда. Проте, на думку автора, ЦАСД не повинна вказувати вірянам, кому вірити, якій стороні чи чиєму опису подій, подібний вибір повинні зробити віряни самі.

Таким чином, бачимо зі статті М. Крупського: українські адвентисти пов'язують революції, політичні й військові конфлікти з насиллям або з провокуванням до нього, а насилля ЦАСД санкціонувати не може. Історичний фон, у якому ще жива пам'ять про розколи, викликані питанням патріотичного й національного, і є, на нашу думку, тим підґрунтям, яке зумовлює аргументацію, використану М. Крупським. Говорячи про події Майдану і війни на Донбасі, М. Крупський сприймає їх як виклик адвентистській єдності і у статті закликає вірян розставити пріоритети таким чином, щоб не допустити розколу Церкви.

Можна припустити, що позиція М. Крупського також піддавалася або буде піддаватися критиці через відсутність конкретного висловлювання про те, хто насправді є агресором і на чиєму боці правда, а також через наднаціональну і надполітичну позицію. Проте ми бачимо у роздумах М. Крупського й зворотній бік медалі – спробу м'якої протидії антиукраїнській пропаганді через заклик до російських адвентистів вірити не тому, що розповідають у ЗМІ, а своїм

українським братам по вірі, які в більшості випадків є безпосередніми очевидцями подій в Україні і можуть спростувати неправдиву пропаганду, на якій і ґрунтується виправдання агресії. Те ж саме стосується адвентистів, які через вплив пропаганди стали опонентами один одного всередині України: «Члени церкви повинні довіряти більше інформації, отриманій від інших довірених членів церкви», – на думку автора статті, відсутність такої довіри розкриває проблему, наскільки ЦАСД є Тілом Христовим, тож знов аналіз проблеми переходить від площини політичної в площину єдності ЦАСД задля виконання її місії на землі.

Окремим важливим пунктом, недооціненим адвентистами, автор статті виділяє релігійну свободу як цінність. «Криза в Україні показала, що більшості із нас складно самостійно розставити правильні акценти в аналізі політичних рухів з урахуванням цінності релігійної свободи. Досі більше за фундаментальні цінності нас приваблюють гроші, перспективи для навчання дітей і ведення бізнесу, можливості подорожувати без кордонів і мати достойну пенсію» [213]. На нашу думку, це також можна вважати м'яким закликком до адвентистів формувати свій погляд на геополітичний курс країни, саме виходячи з цінності релігійної свободи. Як результат, це може привести до свідомого вибору вірянцями євроінтегративного курсу замість курсу на відродження СРСР, який, як відомо, був ворогом релігійної свободи.

IV. Аналіз ставлення ЦАСД до подій Майдану. Розглядаючи діяльність та заяви керівництва ЦАСД під час подій Майдану, ми можемо зробити висновок, що воно діяло в межах «Основ соціального вчення християн ЦАСД», де стверджується: «Церква звертається до держави, закликаючи її дбати про загальний добробут, створювати такі політичні, економічні й соціальні умови, за яких людина могла б розвиватися як вільна, зріла, відповідальна особистість» [166].

Ці слова свідчать про те, що адвентисти підтримують демократичні зміни, які відбуваються в українському суспільстві. Незважаючи на те, що «Основи соціального вчення» спонукають Церкву «не залишатися байдужою до

приниження людської гідності» й допускають можливість «викривати владу за недостойне правління», під час протестних акцій на Майдані представники ЦАСД не робили гучних заяв на підтримку тієї чи іншої політичної сили, не брали участі в більшості спільних молитов різних конфесій. Одна з причин цього, на нашу думку, – керівники АСД не хотіли, щоб їх ототожнювали з тими, хто виступає за насильницьке скинення влади. Водночас це налаштувало деяких людей критично до ЦАСД, адже через таку позицію дехто думає, що адвентисти байдужі до приниження гідності. Хоча, як ми бачили з аналізу наведених цінностей, заяв і висловів, це не так. Можна припустити, що через відсутність політичного досвіду українським адвентистам бракує того розуміння, як саме брати активну участь у суспільних процесах під час кризи таким чином, щоб голосно відстоювати власну євангельську миротворчу позицію, але не ототожнюючись з тими, хто має іншу позицію.

Постмайданна реакція адвентистів. Щодо неможливості, за словами Людмили Филипович, висловленими у 2014 році, ЦАСД впливати на майбутні події в державі, українському суспільстві в постмайданний період, то можна сказати наступне: з часом ця думка не підтвердилася. У період своєї каденції прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк закликав релігійні організації надавати всіляку допомогу переселенцям та постраждалим зі Сходу України під час зимового періоду 2014/15 рр. на партнерських взаємовигідних умовах, що сприяло, зокрема, налагодженню конструктивних відносин ЦАСД з новою українською владою, адже Церква АСД була в числі тих, хто активно допомагав переселенцям. А під час підписаної президентом України Петром Порошенком програми святкування 500-річчя Реформації адвентисти брали в цьому заході досить активну участь [321].

У рамках кризової ситуації, яка склалася в зоні АТО (з 2018 року – ООС) ЦАСД був ініційований благодійний проект «Східний янгол» для постраждалих в зоні АТО. У реалізації даного проекту взяли участь більшість інституцій ЦАСД: телеканал «Надія», молодіжний рух «Сильне покоління», Адвентистське агентство допомоги і розвитку (ADRA) в Україні. «Проект “Східний янгол”

допоміг об'єднати зусилля людей і скоординувати їхні можливості й ресурси, аби зібрати кошти на придбання продуктів харчування, одягу, засобів першої допомоги та засобів гігієни, – розповідає координатор «Східного янгола» Володимир Велечук. – Пріоритетом програми є відновлення будинків. Тому проєкт передбачає формування будівельних бригад. Бригаду організовують із десяти чоловік. Три з них – майстри своєї справи, інші – помічники. На одну таку команду виділяється 30 тисяч грн. Частина грошей витрачається на дорогу. Так, наприклад, бригадою із Західної України приблизно 4 тис. грн. використовується на проїзд. Ще близько 6 тисяч іде на харчування. 20 тисяч грн. витрачається бригадою на придбання будівельних матеріалів для відбудови жилих будівель» [19]. У результаті тяжкої праці волонтери ЦАСД відновили мешканцям Донбасу 560 будинків [16].

Слід сказати, що «Східний янгол» як проєкт був меншим за масштабом у порівнянні з тою допомогою, яку здійснювало ADRA в Україні – якщо говорити про фінансові ресурси і обсяг тої допомоги, яка була надана людям. Адже в «Східний янгол» жертвували самі віряни, тож цих коштів було порівняно небагато, а в інші проєкти ADRA вкладалися великі кошти від урядів різних країн та ООН-івських організацій. Таким чином, ADRA в Україні здійснило велику роботу, паралельно з цим телеканал Надія, Церква АСД в Україні (у партнерстві з ADRA) також організували «Східний янгол», щоб долучитися до благодійності. Хоч за своїми ресурсними (фінансовими) можливостями це була менша допомога, але вона показує бажання вірян бути залученими до спільної справи.

На наш погляд, хоча участь АСД була мінімальною саме на Майдані, активність адвентистів широко розгорнулася під час війни на Донбасі – служіння ADRA в зоні конфлікту та переселенцям було великою підтримкою для держави, яка не могла забезпечити допомогу всім своїм постраждалим громадянам. Тож масштабне служіння суспільству як реакція Церкви на кризу й конфлікт розпочалось пізніше. Церква АСД діяла схожим чином, як позацерковні волонтери, і відреагувала масштабно (особливо за напрямком служіння:

«миротворча діяльність та допомога – гуманітарна, соціальна, матеріальна, медична тощо в зонах конфліктів»), але іншим чином, не так, як від неї очікували одразу. У той же час ця реакція також має велике значення й показує любов українських адвентистів до своєї країни, адже гуманітарне служіння в зоні конфлікту часто було пов'язане з великим ризиком.

Тому не можна ставити на один рівень ставлення ЦАСД та Свідків Єгови до подій Майдану, оскільки СЄ фактично відсторонилися від них, а ЦАСД робила певні заяви щодо цих подій (однак не висловлюючи офіційно підтримку жодній зі сторін конфлікту) і звершила велику волонтерську роботу задля подолання гуманітарної кризи. Можна сказати, що гуманітарна діяльність у постмайданний період свідчить, що ЦАСД – не поза конфліктом, але в цьому конфлікті вона на боці тих людей, які потребують допомоги. Відповідно, така соціальна активність є вагомим внеском у розбудову країни.

У своїх офіційних заявах адвентисти дійсно проявляли політичну нейтральність, цим вони відрізнялися від частини протестантів, які сприйняли Майдан як Божий голос до церкви й суспільства. Але є свідчення того, що окремі адвентисти брали участь у подіях на Майдані, однак це була їхня особиста позиція, яка не відображала погляд церкви на це питання. З іншого боку, відомо, що всередині церкви точилося багато дискусій на теми, чи варто брати участь у Майдані в тій чи іншій формі, і від багатьох адвентистів можна було чути слова на підтримку Майдану загалом, від інших – застереження не занурюватися в політику. Така ситуація зумовлена демократичністю, якою характеризується ЦАСД. Тому до членів церкви, що брали участь у Майдані, не були застосовані дисциплінарні заходи, і ЦАСД не засудила їхні дії.

Цікаво навести приклад ставлення до Євромайдану Романа Орловського, який є членом ЦАСД з 1996 року і особиста позиція якого щодо подій 2013–2014 рр. зазначена наступним чином: «Я жив в центрі м. Рівного під час подій Майдану. Як і в інших містах Західної України, у моєму місті на центральній площі стояв місцевий наметовий майдан, де відбувалися щодня різні заходи. Під час резонансних подій у Києві в Рівному несанкціоновано, без узгодження з

міською владою, центральна частина міста була перекрита шинами. У мене ніколи не було ані політичної, ані особистої симпатії до Віктора Януковича.

Однак у часи Майдану, в часи протистояння, я намагався не бути присутнім на місцевому майдані та був проти явних висловів непокори чинному президенту. Це не означало, що в мене не було внутрішньої симпатії до протестувальників, симпатія була. Однак я був проти радикалізму та непокорі місцевій владі щодо самовільного перекривання центральної частини міста. Більше того, у мене виникла дилема: я внутрішньо був проти влади Януковича, але одночасно вважав його чинним законно обраним президентом України. І я перестав Віктора Януковича вважати керівником держави, коли він самоусунувся від своєї посади, залишивши територію України, і Верховна Рада проголосувала за обрання Олександра Турчинова спікером парламенту та в.о. президента України» [41].

Адвентисти сьомого дня покликані бути законослухняними громадянами своєї країни: «...щоб слухали влади верховної та корилися їй, і до всякого доброго діла готові були» (до Тита 3:1). А в протилежному випадку порушники законів «самі візьмуть осуд на себе. Бо володарі пострах не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї» (до Римлян 13:2-3). Святе Письмо вчить християн коритися владі незалежно від релігійних поглядів тих, хто керує країною: «Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога» (до Римлян 13:1). Апостол Павло, який писав ці слова, сам несправедливо страждав та в кінцевому підсумку загинув від рук римської влади. Однак він завжди вчив, що обов'язок християнина – коритися владі до тих пір, поки вимоги правителів не будуть суперечити Божій волі, яка викладена в Біблії.

Звісно, коли християни посилаються на заклик апостола Павла коритися владі, проблема насправді є глибшою, тому що згадані біблійні тексти описують ідеальну владу, яка захищає добро, а ми знаємо, що не кожна влада відповідає такому зразку. Втім, для адвентистів головне в цих текстах – відсутність дозволу валити владу насильницьким шляхом. Навіть коли протестанти, прихильники

Майдану, порівнюють Майдан український з «майданом» єгипетським – з виходом євреїв з Єгипту, адвентисти б відповіли, що в Єгипті втручався Бог, і самі євреї під керівництвом Мойсея не застосовували до єгиптян насильства. Раніше ж, коли Мойсей своїми силами хотів досягнути визволення народу через вбивство єгиптянина, йому нічого не вдалося. Тож, міра участі в Майдані українському для адвентистів, на нашу думку, буде визначатися мірою розуміння співвідношення людських ініціатив та Божих. Коли людського більше, це рано чи пізно призведе до розчарування.

У контексті ставлення до подій Майдану важливим є питання геополітичного курсу країни. На думку деяких експертів, якби не Майдан, Україна б очікувано дрейфувала у бік Росії, у якій, як показав час, державна влада релігійну свободу не цінує. Тож багато хто з протестантів вдячний Майдану за курс на Європу, яка характеризується більшою релігійною свободою, ніж Росія. Адвентисти не висловлюють пряму офіційну підтримку Майдану, але вони висловлюють підтримку курсу релігійної свободи, саме через неї оцінюють і досі продовжують осмислювати таке явище, як Майдан. Зокрема, керівник Церкви АСД Станіслав Носов у своєму інтерв'ю після поїздки делегації ВРЦіРО в Норвегію перед референдумом, що мав тоді там відбутися, висловлювався про підтримку європейського курсу [246].

Насамкінець варто додати, що адвентисти сьомого дня вірять у те, що Богом їм відведена особлива місія у звершенні проповіді Євангелія в останні дні земної історії людства. І при цьому, подібно до земного служіння Христа, Церква АСД вважає соціальне служіння однією з важливих сфер своєї місії. Однак місія церкви не має нічого спільного з політикою, поваленням режимів і революціями, вона завжди була звернена до людини, зорієнтована на захист її прав і гідності.

Отже, якщо коротко сформулювати ставлення ЦАСД до держави й політики в цілому та до подій Євромайдану зокрема, то слід зазначити, що Церква не бере участі в політичних акціях, вважаючи, що її місія – не політична діяльність (пряма або неявна), не боротьба за владу, а проповідь Євангелія

громадянам країни й світу. На підставі біблійних текстів адвентисти виступають проти втручання Церкви в політичні події.

Щодо дотримання ЦАСД зваженого (нейтрального) ставлення до державної політики наведемо такий приклад. Відомо, що в контексті заходів Р-500 Міністерство юстиції зареєструвало громадську спілку «Всеукраїнський Собор», координатором якої було обрано секретаря Ради нацбезпеки і оборони Олександра Турчинова. Хоча на початку існування об'єднання його статут не передбачалась участь у політичній діяльності країни (зазначалося, що «Всеукраїнський Собор» не є політичною партією або екуменічним об'єднанням, це – громадська спілка), ЦАСД відмовилися бути її учасником. Можливо, цей крок лідерів Адвентистської церкви спочатку видався іншим учасникам союзу «сектантським» і незрозумілим, але згодом з'явилась інформація, що існують наміри це об'єднання в майбутньому трансформувати в політичний рух «Всеукраїнський Собор», «політичну силу, засновану, як стверджують соратники Турчинова, «на християнських цінностях» [414].

Відповідно, усі програми соціального спрямування, які будуть ініційовані державою чи Всеукраїнським об'єднанням «Собор», ЦАСД може підтримати за умови, що вони не будуть забарвлені політико-агітаційним акцентом.

Щодо ставлення українських адвентистів до подій Євромайдану, то зауважимо, що кожен член церкви має право висловлювати свою особисту громадянську й політичну позицію як громадянин, але не як член церкви чи в рамках церковних богослужінь, оскільки Церква зосереджує свої зусилля на основній меті – проповіді Євангелія усьому світу.

Церква не може дозволити собі внутрішню політизацію, яка б відколола частину її членів, тому вона виносить ці питання за межі своєї діяльності, уникає всього, що у порівнянні з основною місією вважається вторинним, хоча це може бути важливим для суспільства. Церква намагається спочатку зважувати й оцінювати, як те чи інше питання узгоджується з місією, або як воно може зашкодити їй, і лише потім випрацьовує свою стратегію дій щодо цього питання. Тобто, найпершою умовою участі адвентистів у тій чи іншій діяльності є її

деполітизація. Найчастіше ж Церква приєднується до рухів, які характеризуються саме соціальним виміром релігії, наприклад, рухи за тверезість, здоровий спосіб життя тощо. Втім, якщо стає очевидною можливість для членів церкви позитивно вплинути на розвиток суспільства навіть в тих питаннях, де політичне й соціальне нерозривно з'єднані, вони радо до цього приєднуються, прикладом цього є виступ адвентистів у Північній Америці проти рабства.

Повертаючись до українських реалій, зауважимо, що до таких членів церкви, які з власної ініціативи брали участь у подіях Майдану, не застосовувались жодні дисциплінарні заходи, ЦАСД не засуджує їхні дії. Однак Церква закликає всіх адвентистів реалізовувати це право в рамках закону й поваги до особистості, причому в жодному разі не використовуючи методи насильства.

Крім того, розглядаючи теологічні аргументи, наведені прибічниками Євромайдану, можемо побачити відмінність їхнього сприйняття адвентистами сьомого дня. Так, відокремленість церкви від держави й те, що церкви не повинні брати на себе функції держави, на наш погляд, пояснює, чому для адвентистів вигнання Ісусом Христом торгівців з храму не може бути аргументом для участі Церкви в Майдані (як для процитованого нами на початку статті архієпископа Стефана). Єрусалимський храм був фактично територією Бога на землі, тому Ісус цілком виправдано міг проявити у ньому Свою владу, у той час як держава, з точки зору адвентистів, не є подібним храмом, і Церква не може претендувати діяти на її території з владою, подібною до старозавітної теократії.

Але якщо феномен Майдану розглядається як народження нової парадигми – «церква-суспільство-держава», то бачимо, що співпраця адвентистів з державою згідно з соціальним вченням церкви мислиться як праця саме на користь суспільства. Тобто, суспільство в цій ланці не ігнорується, держава виступає лише посередником між церквою і суспільством. Що може спонукати Церкву геть відмовитись від такого посередництва, щоб діяти на користь

суспільства, але всупереч державі? Лише пряме порушення державою головного з прав людини – свободи совісті.

До того ж, як ми згадували на початку статті, суспільство в парадигмі соціального вчення АСД стоїть ближче до церкви, ніж держава. Втім, ми розуміємо, що позиція суспільства в документі на папері може не співпадати із позицією в реальному житті, що призводить до критики адвентистської реакції на важливі суспільно-політичні процеси.

Оскільки українські адвентисти тривалий час були поза політикою і після отримання Україною незалежності політична теологія також не була в центрі їхньої богословської уваги, культура політичного мислення або політичне бачення в церковному середовищі майже не формувалася. Через це серед українських адвентистів і по сьогодні дуже мало людей, що йшли працювати у сфери, пов'язані з політичною діяльністю. Вплив на політику не заперечувався, але розглядався переважно, як участь у виборах. Тож, події Майдану 2013–2014 року стали для адвентистів таким викликом, на який у більшості вірян не було зрозумілої відповіді. Можливо, підтримка Майдану Церквою мала би місце, якби вона знайшла такі форми своєї участі в цій події, які б не суперечили основним адвентистським поглядам. Оскільки офіційного засудження Церквою Майдану немає, як і його підтримки, а історія свідчить про можливість участі адвентистів без зброї в руках навіть у війнах (приклад – американський адвентист-медик Дезмонд Дос, про якого знято фільм «З міркувань совісті» – англ. назва Hacksaw Ridge), можна припустити, що теоретично для адвентистів можлива й участь у Майдані. Для цього треба чітко розуміти не тільки мету такої участі, але і її форми. Проте на сьогодні Адвентистська церква в Україні поки що не знаходить такі форми своєї участі, які б не суперечили загальній позаполітичній позиції церкви й розумінню нею своєї місії.

Як патріоти України, віряни Церкви АСД можуть підтримувати мирні позиції Майдану, підтримувати ініціативи громадян за реформування держави мирним шляхом, але патріотичні позиції адвентист виявляє до тієї межі, до якої дозволяють діяти релігійні переконання. Зокрема, адвентисти не можуть

підтримати насильницьких дій з обох боків протистояння. Серед деяких дій протестувальників на Майдані були такі, як виготовлення барикад, руйнування бруківки та спалення шин, що сприймається як те, що навіть за відсутності зброї вже виходить за межі мирного протесту. Безумовно, що напади на протестувальників, побиття та вбивства з боку силових структур також не знаходять підтримки адвентистів.

Хоча багато експертів і наголошують на тому, що участь християн у Майдані – це участь у мирному відстоюванні громадянами своїх прав, проте навіть за період мирного протистояння одним з популярних гасел значної кількості людей на Майдані було не тільки «Слава Україні!», але й «Слава нації! Смерть ворогам!», у той час як Церква виступає за віддання першочергової слави Богові, а також за любов до ворогів за прикладом Ісуса Христа. Гасло «Смерть ворогам!» сприймається як заклик до насильства, тож адвентисти, які чули це гасло від учасників Майдану, можуть не погоджуватися з тим, що протест громадян був виключно мирним. У багатьох виникає питання, чи зможуть адвентистські місіонери, мета яких – славити Бога, діяти серед людей, метою яких є славити націю й бажати смерті ворогам. Більшість адвентистів, очевидно, не бачать доцільності такої присутності, бо не вірять, що в такій ситуації місіонер може бути почутим. Слід сказати, що доцільність присутності місіонера могла би виправдатися через факт його позитивного впливу, але адвентистські місіонери не мають такого досвіду.

На Майдані звучала єкуменічна риторика, відображенням якої були спільні молитви різних церков, і єкуменічну мету відкрито схвалюють деякі дослідники. Зокрема, доктор філософських наук Михайло Черенков каже: «Майдан показав, що ідейний стрижень відсутній, і зараз Церкви починають думати, як їм згуртуватись і навколо чого. ...Минули часи, коли ідентичність вироблялась у замкненому режимі Церкви. Нині вона формуватиметься у відкритому середовищі єкуменізму. ... Всім конфесіям варто думати про те, що нас робить християнами, а вже потім – як бути православним, греко-католиком чи протестантом» [167].

Подібна риторика відштовхує адвентистів як противників екуменізму від участі у подібних молитовних служіннях. Слід зауважити, що багато залежить від самого розуміння екуменізму тими чи іншими вірянами. Бо й серед адвентистів існують різні думки щодо того, де та межа, яка відділяє екуменізм від співпраці з іншими конфесіями у тій чи іншій соціально корисній справі. Хоча Церква не проти молитов з представниками інших конфесій, але керівництву Церкви часто доводиться враховувати думку занадто консервативно налаштованих вірян-антиєкуменістів.

Фактор розчарування та його передбачення. Навіть волонтери й активісти Майдану в наш час, після кількох років очікування позитивних змін, самі свідчать, що вони багато в чому розчарувалися. Багато хто з активістів вважає, що їх зрадили або використали і що Майдан не досяг тої мети, яка була на початку. Варто зазначити, що розчарування багатьма людьми й очікувалося, передбачалося, оскільки в минулому вже був подібний досвід Помаранчевої революції 2004 року, коли країна очікувала на масштабні реформи, але ті великі надії не справдилися, як результат відбувся реванш Януковича. Проходив час, велика частина українського суспільства спочатку розчаровувалася в Ющенкові, потім після Євромайдану – у Порошенкові, що зумовило прихід до влади Зеленського.

На сьогодні у багатьох уже назріває розчарування й у ньому. Церква тому й відсторонюється від прямої участі у подібних політичних подіях, пов'язаних з надмірною ідеалізацією, оскільки розуміє, що в більшості випадків буде розчарування, і певні сили в політикумі це використовують не так, як задумувалося. А пляма може впасти саме на Церкву, що зашкодить її місії – у першу чергу рятувати людей від гріха, як і перші християни не виступали проти римської влади, щоб не втратити загалом своєї місії. Через кілька років після Євромайдану такі неадвентистські теологи, як доктор богослов'я Роман Соловій, застерігають протестантів від надмірної участі в спільних з іншими політичними силами акціях саме через загрозу використання християн деякими політиками у власних інтересах [238]. Тож, проблема участі у Майдані пов'язана саме з визначенням,

де та міра і грань, коли християнин розуміє, що він захищає права людини, а не є використаним кимось.

З огляду на історичний досвід розколів через різне ставлення адвентистського керівництва до певних політичних питань і з огляду на мінливість політичного світу й досвід невиправданих сподівань на ті чи інші політичні сили чи уряди, Церква не може офіційно вказувати своїм вірянам, яку політично-громадянську позицію вони повинні зайняти. Бо тоді, по-перше, Церква мала б розколи по всьому світу через ворожнечу одних країн проти інших, ворожнечу між різними політичними силами й всередині країн, а по-друге, це було б насилля над совістю вірян у той час, як адвентисти звикли до певної демократичності в усіх питаннях, що не є теологічними доктринами. Отже, ставлення до таких подій, як Майдан, – справа кожного вірянина і його совісті, кожний адвентист має право як підтримувати, так і не підтримувати Майдан, головне – діяти у відповідності до адвентистських принципів ненасилля та миротворчості. Така позиція Церкви хоча й видається деяким критикам слабкою та безхребетною, сама по собі уже дозволяє адвентистам виявляти свою особисту громадянську позицію, у тому числі, як прибічників Майдану та його вимог до реформування держави.

Висновки до третього розділу

Розглядаючи діяльність Церкви адвентистів сьогомого дня в контексті законодавчого регулювання релігійних організацій в Україні, можна констатувати, що українське законодавство створює сприятливі умови для розвитку етичного, неупередженого ставлення до релігійних спільнот, які функціонують у правовому полі. ЦАСД, дотримуючись політичної нейтральності, реалізує своє служіння на користь суспільства, при цьому відчутно співпадаючи у своїх принципах із «Основами соціального вчення Церкви». Це сприяє плідній взаємодії церкви з державними органами у соціальній сфері задля загального блага, підкреслюючи важливість гармонійного поєднання функцій держави та церкви у задоволенні духовних і земних потреб

людини. Церква визнає монополію держави на інститути законодавчої, виконавчої та судової влади, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави, однак не ізолюючись від суспільства, й наголошує на свободі вибору людини щодо релігії і сумління без втручання держави.

Щодо участі адвентистів у суспільно-політичних процесах, їхня активність є помірною і значно поступається іншим протестантським деномінаціям, проте це не свідчить про байдужість. Навпаки, віряни висловлюють свою позицію переважно через захист свободи совісті та віросповідання. Політична діяльність, якщо вона ґрунтується на християнських принципах, вважається прийнятною, хоча таких вірян мало, а політична культура в ЦАСД ще формується. Публічні висловлювання окремих членів не є офіційною позицією церкви, що підтверджується й наявністю інтерв'ю з лідерами інших протестантських церков, які висвітлюють суспільно-політичні теми з виваженого погляду.

Діяльність Церкви адвентистів сьомого дня в Україні відбувається в контексті складної системи законодавчих актів, які регулюють державно-церковні відносини. Основними нормативно-правовими документами є Конституція України, яка гарантує право на свободу віросповідання, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», що визначає статус релігійних організацій, їхні права та обов'язки. Окрім того, важливу роль відіграють Цивільний кодекс, адміністративні та кримінальні закони, що регламентують діяльність церковних спільнот. Ці документи створюють правову основу для реєстрації ЦАСД, організації богослужінь, навчальних і соціальних програм, а також захисту релігійних свобод від дискримінації чи втручання з боку держави. Законодавство постійно оновлюється, реагуючи на зміни у суспільстві та державній політиці, що впливає на стратегічні рішення Церкви щодо її внутрішньої організації і взаємодії з державними структурами.

Ставлення адвентистів до участі у суспільно-політичних процесах в Україні пройшло етапи трансформації. У радянські часи церква дотримувалась суворої політичної нейтральності, уникаючи будь-якого втручання у державні справи через переслідування та загрозу існуванню спільнот. Після здобуття

незалежності України та зміцнення демократичних інституцій відбувся поступовий перехід до більш активної громадянської позиції. Сучасна позиція ЦАСД – підтримка участі віруючих у виборах, волонтерських та соціальних проєктах, але без формального залучення церкви до політичних партій чи рухів. Цей баланс дозволяє зберігати духовну єдність і водночас сприяти розвитку громадянського суспільства, базуючись на християнських моральних принципах, що підкреслюють відповідальність кожного перед Богом і суспільством.

Історія ставлення адвентистів до військової служби свідчить про послідовне дотримання принципів ненасильства, починаючи з 1960-х років у США, коли від участі у бойових діях відмовилися через шосту заповідь Декалогу. Водночас адвентисти не займали радикально пацифістської позиції, визнаючи важливість медичного та господарського служіння в армії. У Європі через відсутність альтернативної служби воєнні події призвели до церковних розколів. В Україні історично віряни піддавалися тиску щодо служби зі зброєю, що неодноразово викликало внутрішні суперечки та навіть розколи, проте незмінною лишається віра в непорушність християнських заповідей. Із набуттям Україною незалежності інститут альтернативної служби для релігійних організацій, зокрема ЦАСД, став реальним механізмом для дотримання своїх переконань без шкоди державним інтересам. Цей баланс підтримується й у періоди збройного конфлікту на Донбасі, де адвентисти проявили патріотизм через волонтерство, медичну й психологічну допомогу ветеранам, а також формування спільнот військових капеланів і медиків.

Організаційно-правове регулювання військової служби для членів Церкви адвентистів сьомого дня в Україні ґрунтується на праві вибору альтернативної (невійськової) служби, що відповідає їхній релігійній доктрині пацифізму. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» дає можливість виконати громадянський обов'язок без участі у збройних діях, що є принципово важливим для адвентистів. Практична реалізація цього права вимагає постійної взаємодії з державними органами та офіційного підтвердження релігійних переконань. Цей

механізм дозволяє адвентистам уникати конфліктів із совістю, зберігаючи при цьому законність і повагу до держави, що особливо актуально у період військових конфліктів і суспільної напруги.

Ставлення ЦАСД до Революції гідності та Євромайдану відображає соціальне вчення церкви, яке підкреслює повагу до людської гідності, цінність громадянського суспільства і засудження насильства як методу політичних змін. Церква не підтримує революції як спосіб зміни влади, однак не стоїть осторонь суспільних подій, залишаючись прихильницею миротворчості, співчуття і любові до всіх постраждалих. Водночас вона залишає свободу індивідуального ставлення вірян до конкретних політичних процесів, утримуючись від офіційних політичних позицій чи участі в політичних організаціях, що підтверджується, зокрема, неучастю в «Всеукраїнському Соборі», який згодом набув політичного характеру.

Реакція Церкви АСД на події Євромайдану та Революції гідності була обережною та прагматичною. У офіційних заявах церковні лідери наголошували на необхідності мирного вирішення конфліктів, повазі до прав людини і громадянських свобод. ЦАСД утримувалась від підтримки будь-яких політичних сил чи радикальних акцій, зосереджуючись на духовній підтримці віруючих і сприянні збереженню моральної єдності серед членів церкви. Аналіз офіційних документів і публічних виступів показує, що церква намагалася балансувати між суспільною відповідальністю та збереженням внутрішнього миру, пропонуючи роль духовного морального маяка в умовах політичної нестабільності. Такий підхід допоміг зберегти позитивний імідж церкви і не допустити розколу серед її прихильників.

Таким чином, діяльність Церкви АСД в Україні у правовому полі держави демонструє збалансований підхід, який поєднує суворе дотримання власних етичних та релігійних принципів із відповідальністю перед суспільством і державою. Це забезпечує церкві стабільну позицію як релігійної організації, що прагне залишатися позаполітичними процесами, водночас проявляючи активну соціальну позицію через миротворчі, волонтерські та гуманітарні ініціативи.

РОЗДІЛ 4. РОЗБУДОВА ХАРИТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АДВЕНТИСТІВ: ВІД БЛАГОДІЙНОСТІ ДО СТРАТЕГІЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ

4.1. Засади та імплементація соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні

Розбудова харитативної діяльності в незалежній Україні стала важливим виявом соціальної активності релігійних громад, що прагнули слугувати суспільству. Серед таких громад важливе місце посідають протестантські церкви, зокрема адвентисти сьомого дня, які сформували багатогранні напрями благодійної діяльності. Дослідження Меренкова Г. про харитативну діяльність протестантів, зокрема Церкви АСД присвячені благодійним ініціативам та дозволяють простежити еволюцію підходів до підтримки соціально вразливих категорій населення, зокрема в умовах економічної нестабільності та суспільних трансформацій. У контексті 1991–2024 років адвентисти демонстрували послідовність у своїй діяльності, акцентуючи на співчутті, відповідальності та практичному втіленні християнських цінностей.

На початку цього розділу дослідження необхідно відповісти на запитання, що таке соціальне вчення в контексті релігійної організації і для чого воно потрібне? Соціальною доктриною вважається такий погляд церкви на

суспільство, у якому міститься опис, аналіз і оцінка суспільних процесів. На думку багатьох християнських богословів, не тільки окрема людина, але й суспільство в цілому також потребує духовного відродження, виходу з суспільної кризи. Тож християнські церкви, звертаючись до Біблії, намагаються вибудовувати соціальні доктрини, які б містили принципи подолання сучасних системних суспільних криз [216].

Передбачається, що соціальна доктрина повинна висловлювати не особисту, а «конфесійну точку зору на ту чи іншу проблему сучасного життя, з якою стикаються віруючі» [140, с. 45]. Загалом така доктрина може складатися з різних спеціальних документів конфесії, що висловлюють ставлення до тих чи інших суспільних явищ і утворюють певну сукупність поглядів церкви на зазначену проблематику. Той факт, що суспільство постійно змінюється й стикається з новими викликами (а разом з ними й церква), означає, що соціальна доктрина повинна бути не сталою догмою, а розвиватися, оновлюватися, щоб відповідати вимогам часу. Головне ж – «соціальний зміст Нового Завіту не повинний бути для Церкви лише теорією, а, насамперед, підставою і мотивацією для дії» [140, с. 54].

Зазначимо, що основною причиною зацікавленості церков сферою соціуму стало бажання втілити в життя основні етичні норми християнської віри та закликати суспільство вирішувати соціальні кризи через призму релігійного гуманізму. Однак, «незважаючи на тисячолітню традицію вирішення соціальних проблем, ні католицька, ні православна церкви до кінця XIX ст. не зуміли сформувати соціальну доктрину Церкви» [363, с. 16]. Саме тоді соціальні питання почали вивчатися богословами систематично.

І найбільш успішною в розробці соціальних концепцій виявилася Римокатолицька церква. Папа Лев XIII у 1891 році опублікував енцикліку «*Rerum novarum*», що містила критику соціалізму й капіталізму, а згодом почали з'являтися й інші документи на соціальну тематику. Протягом XX ст., особливо після II Ватиканського собору (1962–1965 pp.), римо-католицьке соціальне вчення модернізувалося, пропонуючи свої варіанти вирішення гострих

суспільних проблем. У кінці 1987 року була оголошена сьома енцикліка Папи Івана Павла II «*Sollicitudo rei socialis*» («Турбота про соціальну дійсність») [103], де гуманітарні повчання церкви прямо пов'язувалися з призначенням людини – «оберіганням земного устрою» [103]. Однією з головних рис католицького соціального вчення є розгляд соціально-економічних питань як релігійно-моральних (серед них праця, власність, заробіток та інші) та зосередженість на проблематиці окремих націй. Як результат, римо-католицька церква поступово перейшла до розгляду глобальних соціальних проблем, як-от: диспропорції бідності й багатства у масштабі всього світу, експлуатації, несправедливого розподілення ресурсів тощо. Слід сказати, що в рамках католицизму виникали й неофіційні соціальні доктрини, наприклад, богослов'я визволення у Латинській Америці. Проте такі концепції, як правило, піддавалися критиці від офіційного керівництва РКЦ. Загалом, можна констатувати, що соціальна доктрина РКЦ є найбільш систематизованою, у ній домінує персоналістська парадигма в обґрунтуванні розвитку, співучасті, спільного блага та питання гідності людини [254, с. 266–267].

В українському контексті активно діє, зокрема, Українська греко-католицька церква як така, що засвоює соціальну доктрину РКЦ, але розвиває її у власному напрямку. УГКЦ «...офіційно позиціонує себе як церква українського народу, а в її богослов'ї важливе місце посідає тема християнського патріотизму» [289, с. 62]. Ця церква «розглядає незалежність держави як основну цінність розвитку народу та окремої особистості, яку в разі необхідності не тільки можна, але й необхідно захищати» [301, с. 169].

Якщо говорити про східну традицію, то православ'я часто звинувачують у дистанційованості від господарсько-економічної сфери. Але і в ньому помітні спроби вибудувати соціальну доктрину. Українське православ'я залежало тривалий час від Російської православної церкви. У 1950–60-ті роки радянський уряд намагався використати РПЦ на зовнішньополітичній арені, завдяки чому в той час виник варіант «соціального богослов'я», який можна назвати радянсько-православним (під гаслом боротьби за мир). У сучасному ж вигляді соціальна

концепція РПЦ з'явилася в 2000 році, у ній розглядаються елементи системної кризи, що вразила економіку, науку, освіту, охорону здоров'я, сферу соціального забезпечення; засуджується різка соціальна диференціація, аморальність та її пропаганда, жорстокість та ворожнеча [216]. На думку служителів РПЦ, згадані негативні явища є наслідком секуляризації суспільства.

Українська православна церква Московського патріархату, що розглядає РПЦ як свою материнську церкву, у деяких питаннях має багато спільного з позицією РКЦ. Однак у ставленні УПЦ МП до глобалізації, секуляризації, культури, освіти можна побачити яскраво виражений православний традиціоналізм [289, с. 58]. Крім того, лише схематично розглядаються проблеми власності, праці, взаємостосунків особи і суспільства. У соціальній доктрині УПЦ МП відчувається вплив РПЦ, внаслідок чого «Церква сприймає запровадження релігійної свободи як вимушене зло» [289, с. 59–60].

У соціальній концепції УПЦ Київського патріархату (після об'єднання та отримання Томосу – ПЦУ) – «Церква і світ на початку третього тисячоліття» (2001) [289, с. 60] секуляризація отримала таку саму негативну оцінку, як і в концепції УПЦ МП, але питання захисту свободи совісті Київський патріархат не засуджував, навіть навпаки – закликав державу «не втручаючись у внутрішнє релігійне життя і не порушуючи закону про свободу совісті, дбати про духовну безпеку своїх громадян» [452]. Толерантність до міжконфесійних проблем – одна з основних відмінностей від аналогічного документу УПЦ МП.

Можна прослідкувати розвиток соціальної доктрини церкви й у вченні раннього протестантизму, що потім вплинуло на всі сфери суспільства. У період пізнього Середньовіччя в Західній Європі завдяки Реформації розвивається протестантська етика, принципи якої й досі визначають соціум та економіку протестантських країн, що ретельно досліджував М. Вебер [81]. Вище згадані принципи спонукають протестантів до активної господарської діяльності, саме це сприяло розвитку, зокрема, капіталістичних стосунків, а отже й економіки.

У контексті пострадянського простору протестанти періодично повертаються до обговорення питання, чи зберіг сучасний протестантизм свій

потенціал впливу на суспільство. Більшість позицій з широкого кола соціально-економічних питань протестантські церкви Росії та України почали висловлювати після 2000 року. При цьому слово «доктрина» найчастіше замінюється на слово «вчення» або «позиція», що демонструє відкритість до змін та гнучкість. У першу чергу протестанти у церковно-державних стосунках звертають увагу на ключову цінність – свободу совісті. Проте пострадянські протестанти до недавнього часу залишалися в основній масі пасивними політично. Проте ця ситуація змінюється.

Зокрема, сучасні українські протестанти все менше демонструють позицію політичної пасивності, усе більше визнають необхідність участі в суспільно-політичному житті. Багато в чому трансформувався характер діяльності протестантських церков. Від розбудови організаційної структури церков, від масового євангелізму на початку 90-х та 2000-х, український протестантизм перейшов до формування інституту лідерів, розвитку соціального служіння за різними напрямками, головне місце серед яких посідають благодійність, допомога незахищеним верствам населення та реабілітація залежних.

Як наслідок, в останнє десятиліття релігійні організації змінили фокус місіонерської роботи за рахунок розширення місії церкви в суспільстві, яка стала включати різні напрямки громадської «горизонталі». Зміна реакції церкви на суспільні потреби пов'язана із тим, що віряни більшості релігійних організацій, окрім задоволення духовних потреб, зосередили увагу й на земних потребах людини, усвідомивши, що фізичні та духовні аспекти людського буття нерозривно пов'язані. У результаті реакції релігійних організацій на суспільні потреби церкви почали теоретично обґрунтовувати сфери та межі своєї роботи в соціумі. Ці теоретичні викладки отримали назву – соціальне вчення церкви. І одне із таких вчень розроблено та впроваджується у життя Церквою адвентистів сьомого дня. Окрім центральної ідеї, а саме свободи слова та захисту гідності людини, адвентисти у своєму соціальному вченні приділяють багато уваги медичним, освітнім, політичним, гендерним питанням тощо. Наше подальше дослідження зосереджене саме на огляді та аналізі соціального вчення Церкви

адвентистів сьомого дня та його практичній реалізації в період незалежності України.

Насамперед, зазначимо, що дослідженням соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня займалася значна кількість учених України. Деякі з них побічно торкалися цього питання, досліджуючи більш широке тематичне коло та розглядаючи більш ніж одну конфесію (П. Л. Яроцький, Л. О. Филипович, М. А. Балаклицький, Г. А. Меренков тощо), інші ж зосередились саме на соціальному вченні адвентистів, намагаючись послідовно зрозуміти його зміст, дієвість та сфери прояву. До таких робіт належить дослідження І. Г. Чернушки, який у статті «Державно-церковні відносини в контексті соціальної доктрини Церкви адвентистів сьомого дня» [463] намагався окреслити стосунки релігійної деномінації адвентистів та держави, показавши, що пріоритетом для адвентистів у цих взаєминах є збереження миру між людьми, гуманітарна допомога суспільству в кризових зонах та всебічна допомога державі без вступу при цьому до якоїсь політичної партії. Соціальне вчення адвентистів також розглядається в статті Є. В. Буги «Соціальні доктрини протестантизму в контексті соціокультурних перетворень українського суспільства» [71], який звернув увагу на специфіку та методи роботи протестантських церков періоду незалежної України, вказавши, як через соціальні вчення взаємодіють віряни та соціум.

Не менш цінним вкладом у розкриття соціальної теми церковних вчень, особливо їхньої трансформації, є дисертація Г. А. Трегуб: «Дивергентні процеси в конфесіях пізнього протестантизму України другої половини ХХ – початку ХХІ століть: зовнішні та внутрішні чинники» [411], яка дослідила, що зовнішній чинник – соціополітичне становище, обов'язково змінює погляди та уклад внутрішнього життя протестантської конфесії через її релігійних лідерів. Найбільш дотичною до теми є праця, в якій детально розглядається практичне застосування соціального вчення адвентистів сьомого дня в освітній діяльності, зокрема в українському контексті. У статті аналізуються ключові аспекти впливу соціальної доктрини цієї релігійної спільноти на суспільно-освітні процеси України [205]. Однак зазначимо, що більшість авторів не розглядали соціальне

вчення адвентистів загалом, лише побіжно торкалися окремих його питань. Тому метою нашого дослідження є окреслення напрямів діяльності Церкви адвентистів сьогодення у відповідності до положень її соціального вчення.

Розглядаючи соціальне вчення Адвентистської церкви в Україні, зауважимо, що ця Церква тривалий час протягом існування СРСР виживала, розвивалася у відриві від Всесвітньої церкви і лише з отриманням Україною незалежності відкрила для себе можливості для повноцінної взаємодії як із іншими країнами, так і з суспільством у власній країні, що для церков на Заході було звичайною практикою. Тому логічно, що Церква АСД в Україні, як і інші протестантські церкви, вирішила розпочати з надолужування згаяного, а саме – скористатися можливістю вільно проповідувати вістку Євангелія, запрошувати західних євангелістів для масових програм та хрестити людей. Але, вочевидь, що діяльність Церкви не могла обмежитися лише проповідуванням та хрещенням, адже богослов'я Церкви має два виміри: вертикаль (стосунки з Богом) та горизонталь (стосунки з людьми, а отже, із суспільством).

Тому пізньопротестантські церкви, серед них Церква АСД в Україні, зрозуміли й відчули важливість соціально-гуманітарної діяльності. У контексті цього доктор філософських наук Петро Яроцький, розглядаючи стан пізньопротестантських церков в Україні після 1991 року, говорить про характеристику їхньої горизонтальної сутності, що вона відтворює «діяльність церков як соціальних інститутів шляхом зміщення акцентів з культової практики на гуманітарну сферу» [485, с. 304].

З настанням періоду незалежності Церква АСД в Україні «відкриває свої перші загальноосвітні та духовні установи як початкової, так і вищої освіти, будує видавництво та друкарню, радіо, створює благодійні фонди і асоціації, відкриває центри з профілактики алкогольної, нікотинової, наркотичної залежності» [230] тощо.

Тож завдяки свободі віросповідання у пізньопротестантських, а отже, й адвентистських громадах стався поступовий перехід від місіонерства заради поповнення церкви новонаверненими людьми до більш широкого усвідомлення

місії, яка б включала різні напрямки соціальної активності. Без продуманого соціального вчення, яке було б актуальним у контексті українського суспільства, не можна було обійтись. Як висловився Петро Яроцький у 2008 році, на той момент Церква АСД в Україні з усіх протестантських церков мала найґрунтовніше розроблене соціальне вчення, що окреслювало її ставлення до держави, суспільства, політики, влади, економіки, культури, християнської етики і світського права, глобальних проблем сучасності, екуменізму та секуляризації [485, с. 317–318; 482. с. 257].

Що ж являє собою соціальна доктрина українських адвентистів у тому вигляді, у якому була опублікована в 2002 році? Вона включає в себе короткий виклад історії ЦАСД, яка демонструє, що з самого початку її виникнення лідери й місіонери керувалися прагненням відповідати на потреби суспільства і, незважаючи на есхатологічну спрямованість свого світогляду, перетворювати світ на краще, наскільки це можливо, тут і зараз за прикладом служіння Ісуса Христа. Констатується, що відпочатку адвентисти багато уваги приділяли служінню в таких сферах, як освіта, охорона здоров'я і благодійність [390]. Така увага до соціального служіння призвела до того, що вже на момент публікації українськими адвентистами документа про соціальне вчення, ЦАСД належали «понад 6 тисяч середніх і вищих навчальних закладів по всьому світу, в яких навчається понад мільйон осіб» [143].

Історія українського адвентизму містить важкі періоди для конфесії, пов'язані з переслідуваннями з боку радянської влади і виживанням у підпіллі. Відповідно, щоб налагодити зв'язки та позиціонувати себе в суспільному спектрі, відстоюючи свої позиції у соціальному служінні, ЦАСД із набуттям релігійної свободи довелося буквально «надолужувати» цей досвід. Проте Церква «відкриває свої перші загальноосвітні та духовні установи як початкової, так і вищої освіти, будує видавництво та друкарню, радіо, створює благодійні фонди й асоціації, відкриває центри з профілактики алкогольної, нікотинової, наркотичної залежності», починаючи з 1990-х років [230].

У документі про соціальне вчення ЦАСД підкреслюється, що соціальним злом є також результати гріхопадіння, а значить, зусилля з боротьби зі злом заради відновлення образу Божого в людині і людстві неминуче повинні стосуватися й соціальної сфери. Адвентисти констатували деякі гострі проблеми сучасного суспільства. У їх числі – знеособлення людини у масі, «повсюдна вузька спеціалізація і фрагментарність світогляду», а також різні соціальні й ціннісні контрасти. Ідеалом і підставою особистої та суспільної моралі для Церкви АСД, як видно з документу про соціальне вчення, є десять біблійних заповідей. А однією з цілей діяльності церкви у світі – сприяння вдосконаленню світу і відродження християнської моралі в суспільстві.

Послідовність такого повернення світу від гріховного, занепаłego стану до втілення задуму Божого виглядає гранично чітко: 1. Людина. 2. Сім'я. 3. Церква. 4. Суспільство. 5. Держава. Далі – світове співтовариство, тобто, щоб християнський вплив був ефективним у світі, він має йти від основи до вершини послідовно, усі позитивні перетворення починаються з особистості й малих спільнот, за які люди несуть першочергову відповідальність, і лише потім поширюються на ширші співтовариства.

Звичайно, соціальне вчення – не панацея і не гарант рішення усіх суспільних проблем. Більше того, «церква не може запропонувати цьому світу бездоганну модель або форму соціального або політичного розвитку, це не входить в її компетенцію, однак це не означає, що Церква не має свого бачення соціальної справедливості й судження про те, наскільки сучасне суспільство відповідає принципам Євангелія. Блага звістка завжди була пов'язана із реальним життям людини й тому завжди вимагала втілення віри в конкретних принципах людського співжиття» [143].

У соціальному вченні адвентисти вибудовують перелік тих сфер і напрямків, у яких вони можуть співпрацювати з державою на благо людини й суспільства. Серед цих сфер – підтримка інституту сім'ї, збереження в суспільстві моральних норм, співпраця в галузі культурного, морального,

духовного виховання та освіти, турбота про здоров'я, захист прав і свобод людини, миротворчість, справи милосердя [293].

У подальшому ми збираємось проаналізувати деякі з перерахованих напрямів більш докладно, звернувши увагу на окремі аспекти їхнього практичного вияву. Зараз же мета нашого дослідження полягає в загальному огляді соціального вчення Церкви АСД, огляді основних компонентів, з яких воно складається.

Місце людини в суспільстві за переконанням Церкви. Прагнення до суспільного життя, за переконанням адвентистів, закладене в людину Творцем. Отже, розглядаючи місце людини в суспільстві, почнемо з поділу людей на статі при самому твориві, завдяки чому існує сім'я, а це уже спільнота. Без сумніву, що потенціал людини набагато зростає, коли вона використовує не тільки свої ресурси, але й спирається на суспільні зв'язки, завдяки збільшенню особистісного потенціалу людина «краще може служити загальному благу», – підкреслюється в «Основах соціального вчення» [143]. Церква вважає зрілу, розвинену особистість джерелом організуючої сили в суспільстві. Тобто, благо суспільства залежить від блага особистості.

Християнська церква, – наголошується в документі, – у всі епохи розділяла радість та страждання з людиною. Фіналом цього нелегкого шляху повинно бути повернення людини до першопочаткового образу Божого, що знову відобразиться в ній. Тому Адвентистська церква докладает багато зусиль саме з метою допомогти людям знайти своє відродження, відновлення. Церква відкрита до діалогу з усіма, від кого залежить життя й благополуччя людини, учасниками такого діалогу, як правило, виступають держава або суспільство. Навіть спасіння від гріха мислиться згідно зі Словом Божим не як винятково індивідуальна дія, а й як колективна, адже у спілкуванні та співпраці з ближніми повинні виявлятися найкращі якості, які закладає в людину Бог. Це питання «Основи соціального вчення» пояснюють відмінністю суспільства від держави, оскільки це є важливим особливо з огляду на ідеї сучасних українських богословів та

релігієзнавців, які вводять суспільство як окремий суб'єкт до трикомпонентної парадигми «Церква – Суспільство – Держава».

Отже, якщо характеристика державної влади – це стримування зла переважно методами примусу, то суспільство ґрунтується на самій природі людини, на її прагненні до соціального життя. При розгляді природи суспільства адвентисти наполягають на наступній послідовності (а отже, й пріоритетності): людина – сім'я – суспільство – держава. Без людини не може існувати й суспільство. Коли люди не відчують себе єдиною спільнотою і їх ніщо не об'єднує, то й держава втрачає сенс і не може нормально виконувати свою функцію. Саме тому Церква АСД, по-перше, цінує людину як основу суспільства, по-друге, працює заради єдності людей на основі біблійних цінностей та чеснот.

Адвентисти не дотримуються утопічних поглядів на суспільство, вони визнають, що людство, уражене гріхом, доки його не змінить Господь після Другого пришествя, не можна побудувати рай на землі, адже гріх в усіх людях призвів до структурних вад, наслідком яких є соціальне зло. Проте Творець дав людині можливість протистояти цьому злу, зменшувати його наслідки. Господь Біблії розкриває Себе як Бог любові і милосердя, Він являє свою любов, що повинна помічатися й у людських чеснотах. Згідно з «Основами соціального вчення», «Церква закликає всіх людей проявляти любов до ближнього, особливо до тих, хто потребує матеріальної допомоги і підтримки, сіючи тим самим у суспільстві насіння добра, любові і благодійності» [143].

Описуючи своє розуміння законів людських та Божих, Церква АСД наголошує, що вона згідна з положенням статті 4 Декларації прав і свобод людини і громадянина в тому, що здійснення людиною своїх прав і свобод не повинно порушувати права і свободи інших людей. «При цьому завданням суспільства, держави і Церкви є створення таких умов, за яких людина могла б відповідально використовувати свою свободу і не йти проти своєї совісті» [389].

На відміну від держави, суспільство не є тимчасовою категорією. Адвентисти вірять, що соціальна природа людини збережеться у вічності. Якщо

говорити про державу, то її існування обмежене періодом існування у світі гріха. За межами цього грішного світу, на переконання адвентистів, буде існувати не держава, а сама суспільна організація життя. Так, усіх врятованих Біблія називає народом Божим, який завдяки єдності з Богом буде жити вічно в Царстві Божому, збудованому на любові.

Сім'я, шлюб, гендерні питання. Багато уваги адвентисти сьомого дня приділяють сімейним цінностям, і це знаходить відбиток у їхній теології у висловах, що людство винесло з часів Едему два основних благословення: суботній день і шлюб. І те, й інше повинно створити для вірянина куточок раю на землі, за правильного підходу. Як наголошується в «Основах соціального вчення», сім'я – це не просто осередок, де народжуються і зростають діти, не просто структурна одиниця суспільства, це дещо більше, а саме: «Сім'я є завітом між чоловіком і жінкою, які покликані любити, розуміти, допомагати і зберігати вірність один одному»; «...серцем суспільства та нації є сім'я. Благополуччя суспільства, успіх Церкви та процвітання нації залежить від впливу сім'ї» [143, с. 151]. У чому ж полягає головна мета сім'ї? На переконання вірян – це розвиток християнських чеснот, зокрема любові й відновлення образу Божого у людині.

«Основи соціального вчення», розкриваючи цю тему, торкаються різних питань, як-от: криза сім'ї в сучасному суспільстві, соціальні фактори, що впливають на формування та функціонування сім'ї, внесок церкви у її будування, проблема сурогатів (підробок сім'ї) та інші. Наприклад, констатується проблема, що «змішання ролей через те, що чоловік втратив частину обов'язків глави сім'ї патріархального укладу, а ноша жіночих обов'язків подвоїлася, принесло до шлюбу напруженість, розчарування, тенденцію до лідерства жінок і усунення чоловіків від вирішення сімейних завдань» [143, с. 153].

Утім, розподіл ролей між чоловіком і дружиною в сім'ї не означає, що якась із ролей вважається вищою, а якась – нижчою. Що стосується розуміння статусу чоловіка й жінки у шлюбі, то адвентисти впевнені, що шлюб – це союз рівних за статусом і достоїнством особистостей. «Згода в шлюбі досягається на основі взаємної поваги й любові. Ніхто з подружжя не може вважатися

головнішим за іншого (Еф. 5:21–28)» [216]. Завдяки цій позиції Церква АСД не схвалює ані фемінізм, ані крайнощі сімейного консерватизму, де чоловік вирішує абсолютно все, а жінка не має права голосу взагалі. «Призначення чоловіка бути главою сім'ї, а дружини – матір'ю та хранителькою домашнього вогнища (див. Еф. 5: 22–23; 1 Тим. 5:14) жодною мірою не применшує переваги подружжя і не є виправданням дискримінації статей як у Суспільстві, так і сім'ї (див. 1 Петр. 3:7; Гал. 3:28)» – стверджують «Основи» [143, с. 158–159].

Слід сказати, що крім «Основ», тема сім'ї описується і в багатьох інших адвентистських джерелах. Цій темі присвячений ряд заяв, книжок, проповідей, статей. Зокрема, ґрунтовно питання, пов'язані із сім'єю, викладені в «Церковному керівництві», документі, яким Церква керувалася задовго до публікації «Основ» у 2003 р.

Єдність чоловіка і дружини в ідеалах і цілях адвентисти вважають необхідною умовою для створення щасливої та успішної християнської сім'ї. Тому вже в період залицянь та дошлюбних стосунків повинно відкритися, чи існує така єдність, чи ні. Якщо ні, це може призвести до трагічних наслідків. Якщо батьки по-різному розуміють релігійні питання, це також призведе до непорозумінь і неправильного виховання дітей. Тому адвентисти серйозно ставляться до біблійної поради: «Не кланяйтеся під чуже ярмо з невірними» (2 Кор. 6:14), у застосуванні до шлюбу це означає не одружуватися з тими, хто не розділяє адвентистські цінності й спосіб життя. Бувають випадки, коли члени церкви все-таки укладають шлюб з вірянами інших конфесій. У такій ситуації «Церква повинна продемонструвати свою любов і турботу, спонукаючи подружню пару досягти повної єдності у Христі» [216].

У публікаціях на тему сім'ї, що з'являються на сайті Церкви АСД в Україні, говориться про наступні принципи: «Всі люди створені рівними і заслуговують на шанобливе ставлення, а не на прояви насильства на свою адресу; Ісус наказав нам любити один одного і в цій любові немає місця насильству; повнота життя, обіцяна Ісусом, не може бути присутньою в тій хаті, де є насильство; сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх жінок, дівчат і

дівчаток; сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх дітей; сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх соціально незахищених груп населення; сім'я може стати місцем для духовного зростання всіх членів сім'ї» [209].

Як згадується в «Основах», з метою укріплення сім'ї «в помісних громадах Церкви АСД створено цілий ряд відділів: сімейний, жіночий, здоров'я та молодіжний, дитячий. Ці відділи проводять різноманітні заходи, семінари та курси, на яких члени церкви та всі охочі навчаються тому, як слід зміцнювати сімейні відносини, мирно вирішувати конфлікти, краще розуміти себе і свого чоловіка, виховувати дітей, допомагати незаможним і нужденним, жити за принципами здорового способу життя, готувати смачну та здорову їжу тощо» [143, с. 164].

Адвентисти сьомого дня в різних областях та містах України долучаються до місцевих або всеукраїнських заходів, присвячених сімейним цінностям, пропагують біблійні принципи сім'ї та намагаються служити суспільству тим, чим можуть.

Свобода совісті. Свобода совісті повинна бути гарантована всім людям – такий постулат є основою адвентистської місії, і він теж зафіксований в «Основах соціального вчення», адже це не тільки умова, завдяки якій Церква може здійснювати свою місію, але й одна з характеристик здорового суспільства. Що адвентисти вважають свободою совісті? Це свобода віросповідання, можливість сповідувати ту чи іншу релігію, віру або не сповідувати жодної, право переходити з однієї конфесії в іншу, створювати релігійні інституції, які б мали змогу діяти відповідно до своїх статутів. Крім того, віряни повинні мати свободу збиратися, проводити богослужіння (для адвентистів обов'язковим є служіння в суботу) і свободу проповідувати вчення як усно, так і через літературу, а також говорити про свої погляди через ЗМІ.

Крім того, «адвентисти сьомого дня вважають своїм обов'язком відстоювати принципи свободи совісті для всіх людей. Рухомі любов'ю до ближніх, ми готові заступатися за права тих, чия свобода совісті обмежується або зневажається», – підкреслюють автори документу [143]. Тож Церква АСД

виступає за захист не лише свободи власної релігійної меншини (якою вона є у багатьох країнах), але турбується про свободу для всіх інших деномінацій.

З поняттям свободи тісно пов'язане поняття відповідальності. Адвентисти цілком згодні з положенням статті 18 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, який вступив у силу, в тому числі і в Україні, від 23.03.1976. У ньому йдеться про те, що здійснення людиною своїх прав і свобод не повинно порушувати права і свободи інших осіб. Підкреслюється, що кожна людина має право на розгляд такої ситуації, у якій певні обов'язки, що вимагаються державою або працедавцями, входять у суперечність із совістю. «Ми маємо намір і надалі співпрацювати, об'єднуватись і взаємодіяти з усіма релігійними та громадськими організаціями, людьми доброї волі в справі захисту релігійної свободи для всіх людей, включаючи і тих, чия думка відрізняється від нашого», – декларують адвентисти [143]. Якщо для захисту прав і свобод використовуються законні мирні засоби, їх варто застосовувати, щоб звільнювати людей від утисків і поневолення, адже це буде виконанням заповіді «як хочете, щоб з вами чинили люди, так і ви чиніть з ними» (Матв. 7:12).

Християнину не личить позиція, якщо він вважає, що існує лише дві думки: його та неправильна. Визнавати право іншої людини на свою думку, навіть якщо вона відрізняється – гідно справжнього християнина. Допомогати виховати дух толерантності в суспільстві – одне із завдань Церкви АСД, адже від толерантності залежить суспільна стабільність і мир між людьми. Участь українських адвентистів у різноманітних заходах (конференціях, конгресах, симпозіумах, круглих столах), присвячених темі толерантності, демонструє їхні зусилля в цій справі. Адвентисти закликають до співпраці між усіма конфесіями, вони співпрацюють із українською державою у справі виховання в українцях толерантності й поваги до тих, хто має іншу точку зору в релігії, культурі та інших сферах, у випадках, коли ця точка зору або традиція не є загрозою миру та безпеці [143].

Гідність людини. Адвентисти наголошують, що визнання гідності людини, її особи як індивідуальності повинно лежати в основі функціонування

суспільства та його громадських інститутів. Один з розділів в «Основах соціального вчення» присвячений «турботі про гідність людської особистості». І мова в ньому йде не лише про відновлення образу Божого в людині, але й підкреслюється готовність Церкви АСД вести діалог з усіма, від кого залежить створення умов, у яких людина може почуватися й розвиватися як особистість, що має свою гідність [143].

Говорячи про розуміння людської гідності, не можемо не торкнутися такої теми, як соціальна справедливість, адже це важлива умова, завдяки якій гідність людини проявляється у суспільстві. Саме справедливість повинна захистити гідність від можливих посягань. Тож адвентисти вважають, що устрій суспільства повинен мати у своїй основі в якості базового принципу саме справедливість. У чому ж проявляється принцип справедливості? Він регулює призначення та розподіл земних благ, захист гідності особистості, а в справедливому суспільстві усі його члени перед законом повинні бути рівні. Дотримання рівних прав і свобод громадян – умова, за виконання якої суспільний устрій можна вважати справедливим. Лише у справедливому суспільстві можлива повноцінна реалізація потенціалу, вкладеного в людську особливість Творцем [199]. Більше того, «Церква виступає послідовним захисником всякого роду справедливості, тим більше соціальної, у той же час вона закликає не тільки до формального відновлення справедливості, а й відновлення гідності людини, що часто лежить за межами простої відплати», – зазначено в «Основах соціального вчення» [202].

Говорячи про гідність особистості, не можемо ігнорувати також і категорію суспільного блага, адже зріла особистість повинна розуміти, що її благо знаходиться у прямій залежності від добробуту всього суспільства. Це благо повинно кимось створюватися, тому кожна людина повинна брати участь у його створенні. Гідне життя одного нерозривно пов'язане з зацікавленістю людини у створенні загального блага для всіх, і ця зацікавленість має бути щирою. У зв'язку з цим Церква АСД виступає за знаходження й дотримання балансу між індивідуальним та колективним, між особистісним та суспільним.

Гармонія між цими двома полюсами або компонентами виглядає як солідарність людей один з одним [143].

Тема гідності людини у розумінні адвентистів пов'язана з темою праці. «Важливо пам'ятати, що суб'єкт, мета і сенс будь-яких зусиль – людина, і недозволено, щоб праця, призначена піднімати гідність людської особистості, приводила до її деградації», – зазначають автори «Основ соціального вчення», окреслюючи, що й сама праця, її мета та умови повинні узгоджуватись із ідеалами, відкритими у Святому Письмі [557].

Отже, захист свободи та гідності людини є центральним поняттям не лише будь-якого демократичного суспільства, але й питанням, якому Церква АСД приділяє багато уваги у своїй соціальній доктрині, зважаючи, якщо знехтують свободами та гідністю однієї спільноти або особи, з часом ця тенденція може наздогнати й адвентистів.

Питання участі Церкви АСД в політичній діяльності. Згідно з «Основами соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні», участь Церкви у політичному житті не схвалюється. Наслідком політичної боротьби, як правило, є дух роз'єднання, саме він перешкоджає адвентистам вважати таку боротьбу прийнятною для вірян як для Церкви в цілому. Адже Церква покликана служити суспільству та людям різних поглядів, а не роз'єднувати їх. Однак «Основи соціального вчення» в принципі не забороняють вірянам брати участь у суспільно-політичному житті, зокрема, методом волевиявлення під час виборів.

Більше того, це вважається нормальною реалізацією громадянської позиції у правовій державі. Але політична активність, що вимагає постійного залучення, агітації, робота у якості депутата тощо хоч і є для адвентиста припустимою, проте не може поєднуватись із роботою у якості священнослужителя [143]. Так, адвентисти позиціонують свою Церкву як політично-нейтральну, та в «Основах» підкреслюється, що віряни мають право виступати проти «терору, екстремізму та інших негативних явищ, які Церква засуджує» [143]. Об'єднувати суспільство та закликати людей різних політичних переконань до миру – завдання Церкви.

Проте й ці переконання, які б не були вони різні, не повинні суперечити «нормам християнської моралі в українському законодавстві» [143].

Отже, ми не почуємо, як адвентист-проповідник з кафедри диктував би своїй пастві політичну позицію. Натомість адвентисти послідовно виступають за особисту свободу вибору, нагадуючи вірянам про відповідальність та мотивуючи їх керуватися любов'ю до країни, де вони живуть. Якщо говорити про керівні державні посади, які б обіймали адвентисти, то світовий адвентизм знає такі приклади. Головне – щоб віряни, які мають подібне покликання, керувалися нормами законодавства своїх країн та християнськими принципами [143].

Час від часу українські адвентисти розміщують на сайті Церкви публікації про ставлення піонерів адвентизму до явищ політичного життя, як-от вибори. Адвентисти не зацікавлені у фанатичній позиції членів церкви, навпаки, вони закликають до взаємодії з державою, але така взаємодія повинна виключати серед вірян політичну пропаганду, бо це може призвести до розколів у церкві. Так чи інакше, проблеми, з якими стикалися піонери адвентизму, не завжди співпадають із проблемами сьогодення в українському контексті, тож формування позиції Церкви щодо різних політичних аспектів триває.

На офіційному сайті Церкви АСД в Україні публікуються новини, які стосуються політичних аспектів, наприклад: «Уперше адвентист сьомого дня обраний до парламенту Канади» [217] чи «Реакції українських адвентистів на Євромайдан» [213] (Журнал «Сторінки історії») тощо. Такі статті висвітлюють досвід піонерів, сучасників, повідомляють про офіційну позицію Всесвітньої церкви або про українських адвентистів, що пов'язані з політичним життям. Тож політичні питання та їх різноманітні аспекти потрапляють у фокус адвентистської уваги. Не захоплюватися політичною боротьбою та духом суперництва, а тим більше насильства – ось що характеризує позицію адвентистів щодо політики. Однак є й позитивні громадянські обов'язки, виконання яких заохочується. Так, позитивно Церква розглядає голосування на виборах, якщо воно відбувається за істину, справедливість та права людини.

Звертаючись до громад під час місцевих виборів восени 2020 року, керівництво Церкви АСД в Україні наголосило: «Ми не засуджуємо тих членів церкви, які балотуються на місцевих виборах. Але ми наголошуємо, що ті цінності й гасла, які вони підтримують, не мають входити в протиріччя з біблійним вченням» [звернення до громад АСД через соціальні мережі]. Вірян закликали об'єднатися у молитві про чесні й прозорі вибори, про прихід до влади людей, які дійсно бажають добра Україні.

Освіта. Як можна переконатися, практично у всіх напрямках, яких торкається соціальне вчення, присутній фактор виховання або освіти, без якого неможливо формувати представників суспільства, здатних його позитивно перетворювати. І не дивно, що українські адвентисти віддають одну з найважливіших ролей саме християнській освіті. Так, кандидат філософських наук Іван Чернушка зазначає: «Першим особливим напрямком місіонерської діяльності Церкви АСД є освіта» [457].

Причому адвентисти з обережністю ставляться до ідеї поєднання освіти релігійної та світської. Щоб запобігти релігійному екстремізму, поглибленню розколу між конфесіями, маніпулюванню довірливістю дітей через пропозицію «одноманітності» і «правильності» якихось одних релігійних поглядів, слід обмежитися, відзначають богослови, у загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах викладанням релігієзнавства як світської або академічної дисципліни. Церква АСД вважає також можливим релігійну освіту в освітніх установах, але факультативно, на добровільних засадах, за згодою батьків і учнів. Акцентується увага на тому, що повинні бути рівні права і можливості у викладанні релігії для всіх чинних в Україні конфесій. Творці «Основ» дотримуються думки, що релігійна освіта дітей може бути частиною навчальних програм, але тільки в освітніх установах, заснованих релігійними організаціями на принципах релігійної етики.

Звертається увага на те, що саме в таких школах легше формується моральність і духовність, ефективніше діє система профілактики шкідливих звичок, виявляється вищий ступінь довіри між педагогом і учнем. Тому Церква

закликає уряд створити всі можливості для відкриття й акредитації духовних навчальних закладів. У адвентистів чітка позиція щодо світської або релігійної освіти: обидві системи можуть і повинні взаємодіяти, збагачуючи один одного шляхом обміну досвідом, інформацією та освітніми методиками й технологіями» [164].

Таким чином, бачимо, що, згідно з соціальною доктриною Церкви адвентистів сьомого дня, варто усвідомлювати відмінність між світськими та релігійними навчальними закладами. Основним завданням державних освітніх закладів є формування високоосвіченої, національно свідомої особистості, здатної діяти згідно з принципами добра та справедливості. У той час, як навчальний освітній заклад Церкви АСД за основу бере підготовку школярів та студентів до усвідомленого активного служіння Богу та суспільству шляхом реалізації своїх особистісних та професійних якостей, сформованих та набутих завдяки академічним, науковим, виховним програмам на основі християнської філософії освіти. Тобто державні та адвентистські заклади реалізують однакові цілі, однак підхід до їх досягнення різний. Світський заклад реалізує принципи чесної особистості через академічні знання, а християнська освіта намагається сформувати доброчесного громадянина шляхом реалізації професійних якостей.

Виховання. «Основи соціального вчення» адвентистів ставлять виховання пріоритетним над навчанням. Перше з них стосується переважно етики та цінностей, а друге – засвоєння інформації або набуття певних професійних навичок. Пріоритет виховання над навчанням, на думку адвентистів, є необхідним принципом освітньої стратегії для всіх освітніх закладів як державних, так і приватних або релігійних. Освіта, що базується на цьому принципі, може набагато краще допомогти людській особистості в її становленні та розвитку, а також у подоланні ціннісно-моральної кризи сучасності. «Адвентисти відзначають певні позитивні зміни як у змісті освітніх програм, так і в освітніх технологіях. Однак сучасній освітній моделі все ще властивий акцент на професіоналізації та інтелектуалізації придбаних знань на шкоду вихованню і формуванню особистісних якостей у людині», – відзначається у тексті «Основ

соціального вчення» [205]. Автори документу погоджуються, що школа відіграє важливу роль у справі виховання особистості, але найважливішу функцію у вихованні, звісно, виконує сім'я. Саме в ній дитина вчиться проявляти любов та довіру, а також зростає у християнських чеснотах. Також, на думку адвентистів, треба розробляти такі освітні технології, які б використовували виховний потенціал сім'ї.

В «Основах...» підкреслюється: «Церква із занепокоєнням ставиться до крайніх поглядів представників постмодерністської педагогіки, які закликають до абсолютної відмови від виховання в якій би то не було формі, до так званої «спонтанної автономії дитини». Така позиція призводить до плюралізму життєвих цінностей і етичних принципів». Нагадуючи про необхідність долати релятивістський вплив, адвентисти висловлюють сумнів щодо можливості його долання виключно силами шкільної освіти, отже, «добрі сімейні традиції, ймовірно, являють собою єдиний ґрунт, на якому можуть бути вирощені чесноти благородства й порядності» [216].

Особистість педагога, його роль також потрапляє до поля зору адвентистських дослідників, цю роль варто переосмислювати, виходячи з пріоритету виховання над навчанням. Адже зрозуміло, що своїм власним прикладом вчитель вчить більше, ніж словами. «Кваліфікований педагог – це, перш за все, високоморальна особистість, яка своїм життям показує приклад найвищої чесноти, самопожертви й моральної чистоти. Це особистість, сповнена щирої стурбованості долями учнів, їх потребами і переживаннями, а також палаюча ентузіазмом і енергією в прагненні їм допомогти», – роблять висновок адвентисти [143].

Отже, процес виховання, на думку адвентистів, пропорційно залежить від батьків та їхніх стосунків з Богом, оскільки рівень моральності батьків часто відображається у поведінці їхніх дітей, а також від самих дітей та їхньої реакції на процес виховання та педагога, педагогічні принципи якого не повинні вступати в суперечку біблійній моралі.

Медична та оздоровча діяльність. Однією з центральних тем у соціальному вченні адвентистів сьомого дня є піклування про здоров'я людини та народу в цілому. Розуміння здоров'я як важливої цінності бере свої витoki від заснування Церкви й розвивається протягом усієї адвентистської історії. На сьогодні Церква АСД має серед своїх інституцій багато медичних і профілактичних закладів, діють вони в усьому світі, у т. ч. й в Україні. У церковному середовищі навчають такому різновиду місіонерства як медико-місіонерське служіння. Тому, розуміючи здоров'я як «динамічний процес збереження і розвитку психічних, фізичних і духовних здібностей людини, його оптимальної працездатності та соціальної активності» [143, с. 239–240], українські адвентисти наголошують, що воно залежить від послуху законам Бога – декалогу та фізичним законам природи.

В «Основах соціального вчення» адвентисти висловлюють стурбованість погіршенням здоров'я українців, зниженням тривалості їхнього життя, розповсюдженням такого широкого спектру захворювань, як серцево-судинні, онкологічні, інфекційні, психічні, венеричні та інші. Надзвичайно загрозливими адвентисти вважають алкоголізм та наркоманію [143, с. 239–240]. Автори «Основ соціального вчення» наголошують: здоров'я людини, згідно з Біблією, треба розглядати як цілісність фізичного, душевного і духовного (див. 1 Кор. 6:20; 1 Сол. 5:23). Виходячи з цього, вони роблять висновок, що «нехтування фізичним здоров'ям «заради торжества духу», так само як і перетворення турботи про здоров'я в самоціль на шкоду духовно-моральному розвитку, однаково руйнують гармонію людської особистості» [143, с. 239–240].

Адвентисти нагадують, що Ісус Христос поєднував проповідь зі зціленням фізичних недугів. Адже хворобу легше попередити, ніж лікувати, тому «профілактика – пріоритетний напрямок у збереженні здоров'я», а основою профілактики є практикування здорового способу життя, адже саме воно сприяє «більшій ефективності трудової, пізнавальної, суспільної діяльності людини» [143, с. 239–240].

Наголошується, що Церква активно підтримує як зусилля держави з профілактики захворювань, так і індивідуальні зусилля кожної людини, яка готова вести здоровий спосіб життя. Останнє включає в себе правильну організацію праці й відпочинку, раціональне й збалансоване харчування, фізичні вправи, загартовування, позбавлення від залежностей. Як зазначено в «Основах соціального вчення», «Церква адвентистів сьомого дня підтримує і визнає ті види медикаментозного впливу на організм, які апробовані Міністерством охорони здоров'я й дозволені до застосування Фармакологічним Комітетом. Вона не виступає проти переливання крові й трансплантації органів, якщо за медичними показаннями хворий потребує таких операцій» [143, с. 239–240].

Адвентисти також вважають доречним «об'єднання зусиль своїх служителів і медичного персоналу в процесі одужання, зокрема у відродженні інституту душпастирства у сфері охорони здоров'я» [143, с. 239–240]. Соціальне вчення Церкви АСД позитивно сприймає роль фізкультури та спорту у формуванні здоров'я громадян, крім тих видів спорту, що пов'язані з невиннованим ризиком для життя або з жорстокістю. Тим більше, Церква засуджує залежності: тютюнопаління, пияцтво, вживання наркотиків, адже вони завдають непоправної шкоди здоров'ю української нації, руйнують сім'ї, приносять страждання дорослим і дітям. «Принцип стриманості», який сповідують адвентисти, передбачає повну відмову від алкоголю й наркотичних речовин.

Однак Церква розуміє, що алкогольна й наркотична залежність виникає в українців не на порожньому місці. Часто людина впадає в залежність саме через спробу заглушити біль душі, подолати духовну спустошеність. Постає питання, якими методами боротися з цією соціальною хворобою. «У силу того, що вживання наркотиків та інших психоактивних речовин стає соціально прийнятним, Церква переконана, що всі традиційні заходи профілактичного, роз'яснювального та репресивного характеру, спрямовані “ззовні”, не досягнуть мети, якщо не поставити на чільне місце необхідність зміни системи цінностей молодіжної культури – неприйняття вживання наркотиків та інших

психоактивних речовин як способу життя» [143, с. 239–240]. Задля такої зміни системи цінностей адвентисти закликають усе українське суспільство об'єднатися для вироблення комплексної програми з боротьби із залежностями, формування позитивного сприйняття здорової поведінки. До тих же, хто став жертвами алкоголізму та наркоманії, Церква АСД ставиться зі співчуттям, вона готова надати їм підтримку в подоланні залежностей через просвітницькі програми та реабілітаційні установи.

Фінанси та гуманітарна допомога. Соціальне вчення адвентистів не оминає увагою й таку сферу, як заробіток фінансів і розпорядження ними, оскільки, використовуючи фінанси як інструмент, люди взаємодіють один з одним, заробляють на життя, харчування, продають та купують товари, послуги, власне, будують своє життя в суспільстві та досягають цілей. «Основи соціального вчення» наголошують, що метою економіки, а отже, і фінансових відносин, є «не постійно зростаюче виробництво матеріальних благ, а задоволення розумних потреб людей» [143, с. 241]. Темі економіки, праці, власності та діловій етиці в «Основах» присвячено окремі розділи.

Проте більшість матеріалу за темою фінансів можна знайти в спеціалізованій церковній літературі, такій як «Довірене управління» [165]. Як вважають адвентисти, матеріальне багатство може бути свідченням про Бога як джерело благословення. Однак, з іншого боку, не так важливо, скільки маєш багатства або ресурсів, важливо, як ними розпоряджаєшся. Тож для адвентистів різниця між секулярними людьми й християнами полягає в тому, що світські люди більше налаштовані або виховані в дусі «брати й отримувати», тобто служити переважно своєму «я», жити для себе. У той час, як вчення Біблії спонукає християн віддавати й жертвувати, служити іншим.

Одним із принципів у сфері фінансів для адвентистів є повернення десятини. Вони вважають, що це робить того, хто поклоняється, представником Бога. Тобто, повертаючи десятину, людина краще починає розуміти турботу Творця про людей, розуміти дух жертовності й любові. Адвентисти звертають увагу на притчу про міни (Луки, 19 розділ) й притчу про таланти (Матвія, 25

розділ), де довірене управління є головною темою. У цих притчах господар очікує, що його слуги отримають прибуток, мудро використовуючи його капітал. У Матвія 25:31–46 домоправителів судять за тим, як вони поводитися зі знедоленими: в'язнями, бездомними, голодними, хворими. Лише тих, хто безкорисливо ділилися з ними, запрошують «успадковувати Царство» (Матв. 31:34).

Хоча повернення десятин і пожертвувань важливе для адвентистів у контексті довіреного управління, останнє включає в себе набагато більше. Ідеї довіреного управління пронизують усе життя і відповідають на багато інших питань. Серед них – проблеми екології, соціуму, використання обмежених земних ресурсів, боротьба з бідністю та інші.

З темою фінансів та довіреного управління також тісно пов'язана тема соціального служіння та гуманітарної допомоги, адже звершення такого служіння й благодійності передбачає управління як фінансами, так і іншими ресурсами, що використовуються на благо тих, хто цього потребує. Як підкреслюється у документі «Основи соціального вчення Церкви АСД в Україні», соціальне служіння церкви є відповіддю на потреби суспільства. Мета соціального служіння – закріплення у свідомості суспільства гідності й цінності людської особистості як Божого творіння, розкриття любові й доброти, тобто християнських чеснот. «Церква має багатий досвід соціального служіння, що розуміється нею не тільки як благодійність одних, імущих, по відношенню до інших, незаможних, але і як кропітка праця щодо позбавлення людини від влади властивого йому зла і відтворення в ньому Божого образу й подоби, як допомога в реалізації кожною людиною її особистісного потенціалу» [389].

Адвентистська церква намагається, з одного боку, спонукати кожного вірянина до прояву милосердя й доброти, з іншого – закликає усю спільноту до солідарності. Віряни залучаються до участі в громадських та благодійних організаціях з метою пропагування й втілення в суспільстві біблійних ідеалів.

Соціальне служіння розглядається Церквою не як діяльність організації з бюрократичним апаратом, воно, на думку вірян, має іншу основу, яка полягає у

прояві любові одних людей до інших. З цієї причини центром соціального служіння з точки зору адвентистів є помісна церква, тобто місцева громада. Щоб соціальне служіння в громадах було ефективним, у них діють відділи під назвою «Тавифа», де віряни добровільно об'єднуються задля допомоги тим чи іншим нужденним. Розмір допомоги залежить від ресурсів та можливостей громади, а також узгоджується з потребами тих, кому віряни допомагають [389].

У всьому світі, зокрема в Україні, адвентисти проводять багато благодійних заходів для допомоги безпритульним, вихованцям дитячих будинків, малозабезпеченим людям. Під час акцій віряни збирають для них одяг, продукти харчування, іграшки. Частою практикою в Україні є проведення благодійних концертів з метою допомоги хворим та зібрання для них коштів.

Різні благодійні та громадські організації створюються Церквою АСД у світі для підвищення ефективності соціального служіння. Найвідомішою з цих організацій є Адвентистське агентство допомоги і розвитку (ADRA). Агентство надає масштабну, екстрену, тимчасову допомогу в кризових ситуаціях (у зонах військових конфліктів, під час стихійних лих і катастроф), крім того, докладає зусиль для розвитку тих регіонів, які потребують такої допомоги. Завдяки ADRA «відкриваються школи, лікарні, фабрики, призначені своєю діяльністю сприяти розвитку того чи іншого регіону та утвердження його самостійності у вирішенні власних соціальних і економічних проблем» [216]. В Україні ADRA діє з 1991 р., за цей час агентство реалізувало багато проектів, особливо тих, де необхідною була гуманітарна допомога. Це проводилося на фоні кризи в країні останніми роками, пов'язано з війною та великою кількістю переселенців. Діяльність ADRA неодноразово фіксувалась українськими ЗМІ. ADRA й до сьогодні особливу увагу приділяє питанням філантропічної та гуманітарної діяльності, підкреслюючи, що практичний вияв любові до людини найдієвіше може бути здійснений через задоволення її фізичних потреб, особливо в тих районах, де ця допомога є необхідною для збереження життя людини.

Варто підкреслити, що Церква адвентистів сьомого дня є всесвітньою організацією, оскільки має представників майже в усіх куточках світу. Члени цієї

релігійної організації об'єднані не лише на основі доктринального вчення, викладеного у книзі «На початку було слово» [581], але й іншими ідеями (вченням), у т. ч. соціальною доктриною. Усі проекти в рамках соціальної діяльності Церкви реалізуються не лише в Україні, але й аналогічно в інших країнах, однак спостерігаємо цікаву тенденцію в тому, що український адвентизм виявляє себе більше в практичних проектах допомоги соціуму, а адвентисти Заходу, крім практики, акцентують увагу на переосмисленні свого ставлення до суспільних проблем в контексті світоглядних парадигм. До прикладу, Нельсон Фернандес, пастор церкви у Флориді, опублікував наступну статтю під назвою «5 причин, з яких адвентисти не задоволені соціальною несправедливістю» [525]. Цінність цієї статті визначається тим, що в ній червоною ниткою проходить ідея того, що адвентисти повинні змінити теологію втечі від секулярного соціуму на теологію залученості, тобто, крім того, щоб молитися за справедливість, стати ще й прикладом для цивільного публічного дискурсу з соціальних питань.

Інша не менш контroversійна стаття А. О'Рурка, доктора медичних наук, військового ветерана, нині пастора Церкви АСД в Бетані, Нідерланди, відкриває інший бік адвентистської теології соціальної справедливості, яка, на думку автора, повинна мати тверде біблійне підґрунтя. Завдяки такому підґрунтю Церква АСД буде надавати пріоритет вирішенню соціальних питань, керуючись не їхньою актуальністю для адвентистів, а тим, наскільки вони стоять на порядку денному в суспільстві [587]. Вторячи думці О'Рурка, Балл Міллер (теж адвентист) підкреслює, що треба жити соціальною справедливістю, а не епізодично з'являтися в соціумі з гуманітарною допомогою, а потім знову зникати, оскільки для більшості адвентистів соціальна справедливість є непостійною темою [572]. Цікавим є те, що деякі західні адвентисти пішли ще далі, і називають соціальну справедливість обов'язком кожного християнина, неодноразово підкреслюючи, що треба діяти й говорити про всі соціальні проблеми одночасно, а не у відриві одна від одної [615].

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що українські адвентисти більше акцентують увагу на практичній соціальній роботі, не вважаючи за потрібне публічно виступити проти соціальної несправедливості. У той час, як адвентисти Заходу переорієнтувалися більше на відкриті вислови в ЗМІ проти соціальної нерівності, несправедливості чи дискримінації. Тому залишається очікувати, коли практична робота та публічне засудження виявів соціальної несправедливості стануть одним цілим у соціальному вченні Церкви адвентистів сьогомого дня.

Якщо оцінювати карту протестантської спільноти України, то адвентистів на ній буде меншість у порівнянні з баптистами та п'ятидесятниками. Адвентистська конфесія розробила ґрунтовний документ щодо соціального вчення і діє у відповідності до його приписів. Найбільшими сферами прояву суспільної залученості Церкви є освіта, охорона здоров'я, підтримка релігійної свободи, культивування сімейних цінностей, моральне виховання. З початком пандемії коронавірусу пришвидшилася медіатизація церковного життя.

Чому все-таки Церква АСД так багато уваги приділяє соціальному вченню? Тому що це вчення має значення в контексті репрезентації церкви для суспільства. Якщо говорити про концептуальну складову, то це своєрідна спроба пояснити суспільству позицію церкви щодо актуальних питань. Більш ґрунтовно це вчення знають і про нього говорять відділ суспільних зв'язків і релігійної свободи та відділ комунікації церкви, у той час, як рядові віряни живуть своїм порядком денним, часто незрозумілим для позацерковних осіб і далеким від світських проблем і пріоритетів. Тобто, ті адвентисти, які не заглиблювалися в зміст соціальної доктрини, не досліджували її спеціально, також беруть участь у її втіленні на практиці, часто це сприймається в контексті місіонерської роботи. Однак відповідь церкви на потреби людей не можна звести виключно до місіонерства. У будь-якому випадку соціальні проєкти потребують залучення як освічених служителів, так і багатьох рядових вірян.

Через добродієство адвентисти реалізують один із сутнісних компонентів християнського життя, а залученість церкви до суспільних проєктів, зазвичай,

залежить від потенціалу громади й пастора. Як правило, для суспільства працюють громади, де є ініціативний пастор, а сама громада має якийсь надмір ресурсів не лише матеріальних, а й час, зусилля, мотивацію. Отже, Церква АСД не оминає питання реального соціального внеску зі свого боку та культивує у своїх вірян готовність служити іншим, вірячи в те, що, «змінюючи одне життя, ми змінюємо весь світ!». І цей девіз відображає не лише цілі Адвентистського агентства допомоги та розвитку, а й показує специфіку світогляду адвентистів, яка націлена на здобуття суспільного блага не лише собі, але й тим, хто тебе оточує.

Завдяки втіленню принципів соціального вчення на практиці церковні приміщення стають свого роду соціальними лабораторіями, а Церква АСД досягає завдяки цьому двох цілей. По-перше, поширює свої переконання в маси, знайомлячи тих, кому допомагає, зі стилем мислення та культурою адвентистів. По-друге, ціль – це наслідування прикладу Христа, навіть якщо людина не стане членом церкви, допомога їй є служінням, а це служіння – невід’ємна частина релігійної практики адвентистів. Тому теоретичні викладки під назвою «Соціальне вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні» спрямовані на задоволення двох ключових потреб Церкви: духовно-просвітницької та добродійної. Саме ця діяльність дозволяє адвентистам практикувати вчення Ісуса, щоб реалізувати свою ідентичність.

4.2. Внесок «АДРА Україна» в розвиток благодійної діяльності: масштабування та інституціоналізація допомоги

Зацікавленість Церкви АСД в гуманітарній сфері служіння з’явилася вже через три десятиліття після офіційного заснування цієї релігійної організації, ще на початку 1890-х років. У той час керівники церкви заснували Медичну місіонерську та благодійну асоціацію адвентистів сьомого дня. Новостворена організація почала проводити благодійні програми в незаможних районах Чикаго. Ці програми фінансувалися спочатку з невеликих прибутків асоціації, а

згодом за рахунок пожертвувань членів церкви. Місія в Чикаго включала в себе притулок для безхатченків, дешевий кафетерій, недороге місце для ночівлі, роздачу одягу, дім для незаміжніх обездолених матерів, громадський центр здоров'я та відпочинку матерів та дітей та агентство з працевлаштування звільнених від тюремного ув'язнення. Ця ідея отримала розповсюдження також в інших містах, так що станом на 1903 рік адвентисти займалися подібною благодійною діяльністю у 24 містах у 17 штатах та трьох країнах [211].

На початку XX століття Церква АСД мала свої відомі представництва не тільки в США, а й за кордоном. У багатьох країнах засновувалися школи, клініки та лікарні. У 1918 році адвентисти зібрали гуманітарну допомогу для жителів Європи, які постраждали від Першої світової війни. Друга світова війна завдала ще більших руйнувань в Європі, а також в Азії та Північній Африці. У той період цілі народи знаходилися під загрозою голоду та хвороб. Як відгук на тогочасні виклики, Церква АСД створила склади для переправки гуманітарних вантажів за кордон через океан. Протягом 1940-х років більше 1 200 тон різноманітного одягу було переправлено в 41 країну. Здебільшого це були європейські країни та острови Тихого океану, які потерпали від воєнних дій [211].

Оскільки діяльність з надання допомоги Церквою АСД поступово розширювалась, церковні керівники прийняли рішення створити окрему організацію, окреме служіння, яке буде опікуватися цією справою. Таким чином у листопаді 1956 року Генеральна Конференція Церкви АСД проголосувала за створення Служби благодійності адвентистів сьомого дня (Seventh-day Adventist Welfare Service (SAWS)). Ця організація повинна була виконувати наступні завдання:

- 1) займатися, просувати, розвивати і вести благодійну або виховну роботу;
- 2) надавати національну й міжнародну допомогу людям з усіх народностей під час миру або війни з метою полегшення болю, голоду і страждань шляхом надання продуктів харчування, одягу й ліків, а також засобів і послуг для їх управління та розподілу;

3) надавати допомогу в духовній, моральній і фізичній реабілітації жертв війни або інших стихійних лих, включаючи еміграцію, імміграцію, репатріацію і розселення біженців, а також надання соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, відпочинок, професійна підготовка і громадські центри, включно з наданням коштів, матеріалів та устаткування;

4) продовжувати реконструкцію і надавати технічні послуги, кошти, матеріали та обладнання для відновлення, будівництва та установки шкіл, бібліотек, дитячих будинків, лікарень, медичних центрів, промислових підприємств і сільськогосподарських проєктів.

Незважаючи на такі широкомасштабні завдання, поставлені плани, утримували суспільну увагу до цієї організації майже виключно у питаннях з надання допомоги. При цьому SAWS уже в 1958 році прозвітувала про постачання допомоги у 22 країни на загальну суму 485 тисяч доларів США. Через чотири роки кількість країн збільшилась до 29 з загальною сумою 2,3 млн доларів США. Туди входили країни Південної Америки та Близького Сходу, які потерпали від різноманітних нещасть [211].

У перші роки в діяльності SAWS переважали продовольчі програми. Переважно це було пов'язано з тим, що ця організація співпрацювала з Агентством з міжнародного розвитку Сполучених Штатів (USAID). У свою чергу, це агентство несло відповідальність за реалізацію закону США про розподіл надлишкової кількості продуктів харчування, які були в США, у закордонні країни через приватні добровільні організації, до яких належала SAWS. У результаті в 1960–1962 роках загальний об'єм постачання збільшився у чотири рази.

У середині 1970-х років ця адвентистська благодійна організація почала розширювати масштаб своєї місії, переходити від акцентування уваги на програмах допомоги за різноманітних лих до проєктів з довгостроковим розвитком. Так, наприклад, у 1976 році SAWS уклала контракт з USAID на проведення чотирирічної програми з навчання сільському господарству для 150 франкомовних фермерів в африканській країні Чад з метою нагодувати

багатьох мешканців у Сахеліанській Африці. Цей проєкт, причому досить успішний, став зразковим прикладом розвитку, символом зміни концепції місії цієї організації. У 1973 році в назві організації відбулися зміни. Було замінено слово «благодійність» (Welfare) на слово «світ» (World). Цим нововведенням пропонувалося перейти від допомоги у кризових обставинах до світових ініціатив щодо загального розвитку людства. Організація стала називатися Світовою службою адвентистів сьомого дня (SAWS) [211].

У кінці 1970-х років SAWS продовжувала активно розвивати свої стосунки з USAID у програмах, аналогічних сільськогосподарському проєкту в Чаді. У 1982 році SAWS отримала грант від USAID для програми розвитку у 23 країнах, у першу чергу, в Африці. Цей грант став поштовхом, який поставив розвиток населених пунктів як основний метод роботи цієї адвентистської організації. У цей самий час державні спонсори з Канади, Австралії та Європи почали надавати кошти різноманітним церковним організаціям на розвиток населених пунктів. Церква АСД бажала підкреслити перехід від переважно гуманітарної організації до організації, яка включала як громадський, так і інституціональний розвиток. Для цього церковні керівники у 1983 році об'єднали SAWS з Комітетом з інституціонального розвитку.

Таким чином було сформовано Адвентистське агентство допомоги та розвитку (Adventist Development and Relief Agency (ADRA)). Назва агентства та аббревіатура ADRA були уперше винайдені в 1981–1982 роках під час консультацій у Нідерландах між двома європейськими дивізіонами Церкви АСД.

В основу концепції допомоги та розвитку представники Адвентистської церкви поклали такі біблійні принципи:

1. Бог послав Ісуса Христа в цей світ, повний гріха і страждань, з метою задовольнити людські потреби та показати людям новий спосіб життя, який ґрунтується на принципах любові у всіх сферах людських взаємовідносин (Ів. 3:16; Лк. 19:16; Лк. 16:27).

2. Ісус Христос виявляв особливу турботу про бідних та знедолених, принижених і безправних. Він засуджував тих, хто був байдужий до їх потреб (Лк. 4:18; Лк. 26:47; Лк. 12:21).

3. Новий Завіт засуджує поділ знедолених людей, що прагнуть допомоги, на окремі категорії чи групи при наданні їм допомоги (Мк. 16:15; Кол. 3:11; Рим. 3:23).

4. Спаситель розглядає Сам і наставляє Свою Церкву розглядати людину як цілісну особистість, допомагаючи їй зцілюватися, навчає та рятує її, аби відновити в ній образ Творця (Лк. 4:46, 43; Кол. 3:16; Лк. 16: 9).

5. Церква покликана присвятити себе служінню світу, здійснюючи місію порятунку та зцілення (Ів. 12:5; Як. 2:15; 1 Ів. 3:16).

6. У кінці часу соціальна структура суспільства відчуває жорстокі потрясіння, які викликають співчуття у світу та у Господа і на які відгукується Церква (Як. 5:1–6; Іс. 58: 6, 7; Одкр. 3:17) .

7. Християнство діє як каталізатор соціальних та політичних змін, хоча перед місією Церкви та її служінням не ставиться завдання втручатися в політику чи економіку (Ів. 18:36; Діян. 4:34; Ам. 8: 4) [530, с. 450].

Засновуючи свою діяльність на біблійських засадах, Церква адвентистів сьомого дня розглядає участь у програмах допомоги та розвитку як свій безпосередній обов'язок.

Отже, ADRA – це світова благодійна організація, створена 1956 року Церквою адвентистів сьомого дня (до винайдення назви ADRA агентство діяло під назвою SAWS) як один з підрозділів Церкви АСД [12].

У 1980–1990-х діяльність ADRA швидко розвивалася. Основними напрямками роботи були розвиток населених пунктів, розподіл продовольчих товарів, інституціональний розвиток та усунення наслідків стихійних лих.

На сьогодні агентство реалізовує свою проєктну діяльність у 130 країнах світу. Офіс ADRA International розташований в Сільвер Спрінг, штат Меріленд, який є центральним координаційним офісом для підтримки зростаючої мережі офісів на земній кулі. Кожен дивізіон Церкви АСД має своє відділення цієї

організації. Вони у свою чергу координують роботу агентства на рівні окремих країн [550]. Глобальна мережа ADRA сьогодні діє у більшій частині країн світу. Загальна кількість проєктів – 1043. Кількість осіб, які отримали допомогу від проєктів ADRA, більше 16 мільйонів [593]. ADRA International має консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН.

ADRA International (останнє слово позначає всесвітній рівень організації) було створено для того, щоб забезпечувати та координувати діяльність Церкви в напрямку допомоги й розвитку та сприяти досягненню наступних цілей:

1. Пробудити інтерес та співчуття до найбідніших, обездолених, безправних, хворих, голодних людей або тих, хто відчуває постійний брак продуктів харчування, а також до жертв природних та викликаних людською діяльністю стихійних лих, щоб спонукати Церкву брати участь у виділенні відповідних фондів та ресурсів з метою підтримки тих людей, які дійсно потребують допомоги.

2. Прагнути до більш глибокого усвідомлення причин, які ведуть до безправ'я, несправедливості та неправди, щоб надана допомога сприяла більш повному задоволенню потреб, а також відповідала принципам Церкви АСД та її місії.

3. Розробляти такі правила й процедури своєї діяльності, які виключили б усяку можливість дискримінації за расовою чи статевою ознакою, віросповіданням та політичними поглядами в якості критерію при наданні допомоги.

4. Розробляти такі плани та напрямки діяльності, які б відповідали не тільки задоволенню нагальних потреб, але й забезпечували також довгострокові програми допомоги.

5. Залучати чинні церковні установи, крім їхньої традиційної участі в програмах допомоги та розвитку, до духовного життя Церкви та до участі в розробках нових соціальних програм допомоги й розвитку.

6. Прагнути до встановлення тісних зв'язків з тими, хто відчуває потребу в допомозі та бажає задовольнити свої запити з урахуванням національних та

культурних особливостей, які належним чином повинні бути враховані й прийняті при плануванні короткострокових та довгострокових програм.

7. Встановлювати співпрацю з іншими релігійними конфесіями, благодійними організаціями, урядовими установами та «банками розвитку», які поділяють погляди Церкви АСД, її благодійність та заклопотаність цією проблемою та допомагати цим партнерам у наданні допомоги нужденним людям.

8. Заохочувати та підтримувати співробітництво з організаціями, діяльність яких спрямована на відновлення прав гідності людської особистості через програми допомоги та розвитку, які шукають шляхи поліпшення соціальних умов життя з позицій суспільного благополуччя; використовувати в цьому співробітництві внутрішні резерви Церкви АСД, призначені для 61 програми розвитку та допомоги, а також приймати пропозиції про створення спільних фондів з іншими організаціями, у тому числі з благодійними громадськими установами.

9. Використовувати міжнародну інфраструктуру Церкви АСД та існуючу систему інформації для раціонального розміщення програм та їх моніторингу.

10. Застосовувати наявні в розпорядженні ресурси для вирішення невідкладних потреб, а також планувати їх використання у довгострокових програмах для досягнення затверджених цілей і завдань.

11. Прагнути одночасно з наданням допомоги передавати людям ті християнські цінності, які лежать в основі Церкви АСД, проте не використовуючи їх як критерій при виборі об'єктів надання допомоги.

12. Розробляти такі правила й процедури діяльності, які служили б гарантією того, що добровольці, яким Церква АСД надає фінансову підтримку, а також штатні працівники агентства не ставали фінансовим тягарем для населення, якому вони призначаються, а також діяльність та професійна майстерність останніх відповідала їх призначенню – служити тим, хто потребує допомоги. В якості важливого елемента своєї діяльності Церква АСД протягом

своїї історії завжди розглядала навчання та розстановку місцевих кадрів, які займаються задоволенням потреб у духовних пошуках мирян.

13. Проводити освітню роботу як усередині самої Церкви, так і за її межами, інформуючи суспільство про діяльність агентства, його мету та завдання через спеціальну програму зв'язку та інформації [530, с. 445–447].

При втіленні цих релігійних декларацій агентством важливим є дотримання певних умов для права отримання фондів та програм допомоги і розвитку, а саме:

- Всі фонди та програми допомоги розвитку, передані через ADRA, повинні бути спрямовані тільки на допомогу нужденним групам населення, сім'ям та окремим людям.

- Прийнятність програм допомоги, що надаються ADRA, повинна встановлюватися територіальними комітетами агентства.

- Усі прохання про надання допомоги повинні надходити і направлятися для розгляду через відповідні офіційні канали ADRA. Якщо передбачається надання допомоги грошовими коштами або матеріалами через центральний офіс ADRA, то організація, яка звертається за допомогою, повинна надавати отримані засоби на основі пайового розподілу, як це передбачено Статутом даної організації ADRA [530, с. 448].

Важливими чинниками в організації роботи Адвентистського агентства допомоги та розвитку є те, що Рада директорів ADRA International призначається один раз на п'ять років на зборах членів цієї міжнародної організації і несе відповідальність за керівництво та координацію всієї діяльності ADRA. Євро-Азіатському дивізіону Церкви АСД (до складу якого входить Українська уніонна конференція) рекомендується за необхідності засновувати місцеві відділення ADRA на рівні дивізіону, уніонної конференції (місії), які повинні служити для координації всіх програм ADRA в межах відповідних територій.

Так була заснована філія агентства на рівні Української уніонної конференції Церкви АСД – ADRA Ukraine, яка є частиною всесвітньої мережі ADRA. Українська філія агентства офіційно зареєстрована і реалізує гуманітарні

проекти з 21 лютого 1993 року. Головне завдання агентства – підтримувати нужденних людей та найуразливіші верстви населення, покращуючи їхнє життя, робити їх активнішими та успішнішими в подоланні складних життєвих ситуацій. ADRA Ukraine допомагає постраждалим під час конфліктів та катастроф, переселенцям та їхнім сім'ям, дітям-сиротам, вихованцям дитячих будинків та притулків, пацієнтам лікарень, допомагає людям у «гарячих точках», неповносправним особам і людям похилого віку, пропагує здоровий спосіб життя.

У наш час ADRA є гуманітарним агентством допомоги та розвитку, яке через фінансові, матеріальні та технічні ресурси покликане створювати та підтримувати умови, що сприяють розвитку суспільства, його реабілітації в разі стихійних лих та інших катастроф та підвищенню рівня життя і добробуту як суспільства в цілому, так і окремих громадян у країнах, що розвиваються та, особливо, у вкрай бідних країнах і регіонах. Окреслена вище діяльність здійснюється незалежно від етнічної, політичної чи конфесійної приналежності членів суспільства і націлена на заохочення самостійності людини та її впевненості у своїх силах.

Через які механізми здійснюється допомога? Центральний офіс ADRA, отримуючи запит від Євро-Азіатського дивізіону Церкви АСД (а туди запит надходить у тому числі від ADRA Ukraine), негайно надає дієву допомогу населенню, а саме потерпілим від різного роду стихійних лих та інших катастроф, використовуючи за можливістю програми, які дозволяють звести до мінімуму залежність населення від тимчасових проблем, сприяють розробці і здійсненню довгострокових програм самопідтримки і самозабезпечення.

З урахуванням поширення медичного служіння, ADRA на прохання Євро-Азіатського дивізіону здійснює професійно розроблені програми з навчання та програми з надання первинної медичної допомоги, особливо для тих територій, де такого роду програми були відсутні взагалі. ADRA, діючи відповідно до запитів дивізіону, використовує в міру можливостей існуючу інфраструктуру Церкви АСД та чинні проекти. Необхідно зауважити, що банківські рахунки

ADRA, спільно з супровідними документами, повсякчас підлягають зовнішній аудиторській перевірці, у тому числі й аудиторами Генеральної Конференції та державною аудиторською службою [530, с. 449].

Дуже важливим аспектом діяльності даної благодійної організації є звітність. Так, Виконавчий директор ADRA Євро-Азіатського дивізіону повинен нести відповідальність за надання звітів місцевим фінансовим організаціям та центральному офісу ADRA International. У всіх організаціях і філіях ADRA на території України та інших складових Євро-Азіатського дивізіону існує єдина система звітності, яка апробована роками законослухняного функціонування ADRA.

На річній нараді Ради директорів ADRA Євро-Азіатського дивізіону ухвалюються та затверджуються наступні документи:

- Звіт про діяльність ADRA Євро-Азіатського дивізіону в межах території дивізіону і за всіма діючими програмами незалежно від джерел фінансування та регіонів їх реалізації.

- Звіт про виконання прохань про надання допомоги, які були направлені до фінансового відділу організації.

- Річний фінансовий звіт [530, с. 449].

Агентство ADRA Євро-Азіатського дивізіону у своїй діяльності керується Статутом та Статутними положеннями ADRA International, затвердженими Виконавчим комітетом Генеральної Конференції.

Отже, Адвентистське агентство допомоги та розвитку (ADRA) на рівні Євро-Азіатського дивізіону Церкви АСД стало невід'ємною часткою в процесі довершення інституалізації Церкви АСД в Україні. Як зазначається на сайті ADRA Ukraine, з 1993 року, «за час діяльності завдяки підтримці донорів організацією реалізовано близько 150 проєктів допомоги у 12 регіонах України» [12]. У числі донорів виступали різні церкви, вітчизняні та міжнародні спільноти, урядові та міжурядові організації.

Видатний діяч адвентистської церкви – Микола Жукалюк розповідає про такі проєкти, що були здійснені окресленою благодійною організацією, а саме:

допомога інвалідам; самотнім матерям та багатодітним сім'ям; допомога у відновленні зруйнованих будинків внаслідок закарпатських повеней; очищення питної води у найбільш забруднених містах країни; використання нових форм харчування, ефективних методів городництва та садівництва; відкриття безкоштовних їдалень та забезпечення медичним обладнанням лікарень; допомога немовлятам та престарілим; надання гуманітарної допомоги сім'ям, потерпілим від пожеж та ураганів, від Чорнобильської аварії, від закриття виробництв, тощо [298].

Слід зауважити, що ADRA співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй, маючи статус консультативного члена при Раді ООН із соціальних та економічних питань. Так, у 1998 р. в Києві при допомозі АДРА було відкрито «Соціальний центр допомоги мігрантам», що надає медичну, правову та інформативну допомогу мігрантам, переселенцям та бездомним [298].

Сьогодні діяльність ADRA в Україні є найбільш ефективною для українського суспільства за всі роки діяльності агентства на території цієї країни. Здійснюючи допомогу громадянам, постраждалим внаслідок військової агресії РФ на Донбасі, адвентистське міжнародне агентство виконує важливу місію злуки між Сходом і Заходом країни, роблячи дуже вагомий матеріальний та моральний внесок у сприяння миру та спокою в Україні.

Цей внесок цінується і міжнародними організаціями – партнерами, які зацікавлені й надалі співпрацювати з ADRA, такими, як Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП). Відповідно, станом на 2016 рік повідомлялося, що «основними партнерами ВПП в Україні є такі неурядові приватні організації, як ADRA (Adventist Development and Relief Agency) і People in Need (PIN), що поширюють електронні ваучери в контрольованих урядом і продовольчі набори в непідконтрольних уряду районах, Mercy Corps, що працює на підконтрольних територіях і розподіляє продукти харчування в Луганській області» [174, с. 94].

Протягом останніх років реалізувалися різноманітні проєкти, які також продемонстрували ефективність діяльності агентства. Наведемо деякі факти й цифри, що містяться в статистичному звіті ADRA в Україні. Одним з відомих

проектів допомоги громадянам, які постраждали внаслідок військової агресії РФ на Донбасі, був проєкт «Східний янгол». Його відкриття було ініційовано нарадою керівників відділів та адміністраторів Української уніонної конференції ЦАСД від 6–8 жовтня 2014 року. У благодійного проєкту «Східний янгол» є декілька організаторів: ЦАСД в Україні, телеканал «Надія» та ADRA. Його особливість полягала в тому, що засоби для допомоги населенню в умовах збройного конфлікту (речі та продукти) надходили не від міжнародних організацій, як у багатьох інших проєктах ADRA, а їх збирали здебільшого члени ЦАСД в Україні. Хоча також до цієї справи були залучені й благодійники з інших країн. З адвентистів формувалися бригади волонтерів-будівельників, які вирушали в охоплені війною населені пункти Донбасу відновлювати зруйноване житло. ADRA, у свою чергу, виконувала роль посередника, оплачувала дорожні витрати для постачання гуманітарних вантажів та допомагала в розподілі матеріальних ресурсів тим людям, хто мав потребу.

Проєкт «Східний янгол» реалізовувався в 4 напрямках: 1) збір продуктів харчування, 2) збір товарів першої необхідності; 3) фінансова підтримка для закупівлі будівельних матеріалів; 4) організація волонтерських груп для відновлювальних робіт постраждалих будинків. На початок листопаду 2014 року у місті Слов'янську Донецької області силами бригади будівельників «Східний ангел» було відремонтовано два будинки по вул. Совхозна та вул. Уральська, які постраждали від артобстрілів. Інформаційну підтримку проєкту проводила програма «Помоліться за мене» на телеканалі «Надія».

Глядачі телеканалу «Надія» жертвували кошти, волонтери збирали пожертви у вигляді продуктів і будівельних матеріалів. Зокрема, були проведені акції волонтерами біля магазинів, торгових центрів тощо. Волонтери були організовані в групи для надання допомоги та зібрані в будівельні бригади. Відбувався збір одягу, харчових продуктів, засобів першої необхідності на базі духовних центрів у різних містах. Потім те, що було зібрано, підлягало сортуванню та відправці на Донбас.

Так, наприклад, за осінь 2014 року у звільнені та прифронтові населені пункти Донецької та Луганської області було завезено 20 тонн картоплі, моркви, цибулі, червоного буряка та фруктів з західної України. Крім того, більше 1000 коробок з продуктовими наборами на 150 гривень кожна – крупи, борошно, консерви, тушковане м'ясо, соняшникова олія, 500 шестилітрових бутлів води, шкільне приладдя, засоби гігієни. Також привезли тонни пакунків з теплим одягом і взуттям як нового, так і того, що було у вжитку. Після цього доставили ще 13 тонн різного вантажу – півтори тисячі наборів продуктів, будматеріали, 2 тонни одягу з Ковеля, Рівного, Закарпаття, Волині, Кривого Рогу. Вантаж роздавали в Слов'янську, Краматорську, Лисичанську, Сєверодонецьку, Рубіжному, Кременній і навіть провозили гуманітарну допомогу на окуповані території – у Донецьк і Луганськ. Більше трьох тонн продуктів харчування надійшло від адвентистів з Миколаївської, Одеської та Херсонської областей: борошно, різноманітні крупи, соняшникова олія, консерви, макаронні вироби. Одне херсонське підприємство пожертвувало 2 тонни борошна. Також було зібрано 700 кг одягу. Ця допомога була відправлена до Маріуполя [201].

Наведемо приклад групи адвентистських пасторів з Дніпропетровська, які вже вдруге вирушили разом зі своїми родинами до Слов'янська 5 липня 2015 року. Місцевий пастор Сергій Голіков, який виконував обов'язки керівника проєктів ADRA та «Східного янгола», скеровував цих будівельників до місць, де потрібно було звершувати роботу та забезпечував будівельними матеріалами. Перший будинок, ремонт якого взялися робити адвентистські будівельники, був сильно пошкоджений. Під час захоплення Слов'янська російськими ополченцями, останні зупинилися в цьому будинку, а господарів дому вигнали. Коли сім'я повернулася назад, багатьох їхніх речей вже в домі не було.

Другий будинок, який відновлювали пастори з Дніпропетровська, був пошкоджений розривом мін та снарядів, а паркан був пошкоджений осколками. Ця команда будівельників відвідала ще чотири будинки, які вони відбудували, коли приїжджали попереднього разу. Восени 2014 року в місті Слов'янську засклили школу, в місті Лисичанську вставили вікна в ліцеї та відремонтували

покрівлю. Також заклили цілий під'їзд у дев'ятиповерховому будинку. Директор Лисичанського ліцею, мерія Лисичанська, облдержадміністрація подякували бригаді будівельників безпосередньо на робочому місці через замісника керівника Луганської облдержадміністрації Ольгу Лишик. У складі Лисичанської бригади були 4 пастора та рядові члени громад з Ковеля, Рівного, Тячева, Торчина та інших міст.

У жовтні 2014 року громади Церкви АСД міста Запоріжжя разом з ADRA України приєдналися до проєкту «Східний янгол». Того ж дня до церкви прийшли 45 сімей переселенців зі Сходу України, які потребували матеріальної допомоги. Для них були закуплені та роздані продуктові набори. У серпні 2014 року бригади пасторів Західної конференції ЦАСД планували їхати в місто Дебальцево, де через обстріли було зруйновано адвентистський дім молитви. До складу будівельної бригади входили п'ять пасторів, один пастор-пенсіонер та декілька рядових членів церкви. Однак через певні обставини вони зупинилися у місті Слов'янську. Бригада відновила декілька пошкоджених будинків членів церкви у цьому місті. Зібрані кошти ADRA України та Західної конференції ЦАСД склали 17 тисяч гривень, які пішли на купівлю будматеріалів [201].

Щодо благодійного проєкту «Східний ангел», то в 2015 році повідомлялося, що на той час «в рамках цього проєкту адвентисти зібрали понад 500 тис. грн фінансової допомоги постраждалим у зоні військових дій та зібрано і доставлено в зону АТО 2001 тону гуманітарного вантажу (продукти харчування, одяг, засоби гігієни, предмети першої необхідності, медикаменти). Церквою АСД також організовано 13 волонтерських бригад, які власним коштом відбудовували соціально-важливі будівлі – школи, лікарні, зруйновані під час агресії Росії на Сході країни...» [460, с. 280]. Крім того, у рамках іншого проєкту в 2015 році «благодійне агентство ADRA подарувало фінське обладнання медичним закладам на Полтавщині вартістю понад 200 тисяч грн» [460, с. 280].

Як вже підкреслювалося, одними із найвідоміших були і є проєкти «Східний янгол» та «Руки надії». Їхньою метою було надавання психологічної, освітньої та матеріальної допомоги сім'ям внутрішньо переміщених осіб

Донецької та Луганської областей, багатодітним та малозабезпеченим сім'ям Дарницького району м. Києва. Періоди проведення проєкту «Руки надії» були наступними: 1) 11.02.2015 – 03.31.2016 (допомога 180 особам); 2) 14.11.2016 – 15.09.2017 (допомога 209 особам); 3) 01.12.2017 – 31.05.2018 (допомога 30 сім'ям); 3) 1.10.2018 – 28.02.2019 (допомога 30 сім'ям).

У рамках проєкту було надано психологічну допомогу багатьом сім'ям. Надійшла матеріальна допомога, до якої входили продукти харчування, вітаміни та одяг. Відбувалися заняття в клубах з вивчення англійської мови, гри в теніс, роботи за комп'ютером, плетіння бісеру, виготовлення виробів власноруч, малювання, гри на гітарі, «Клуб друзів». Таким чином, цей проєкт полягав не лише в наданні необхідної допомоги, а також у розвитку соціальних, комунікативних та творчих навичок. Спонсорами цього проєкту були: 1) ADRA Canada (\$ 37,186.00), 2) ADRA Germany (19,600.00 EUR), ADRA Ukraine (4,001.00 EUR). 3) ADRA Germany, ADRA Switzerland, ADRA Ukraine (25,000.00 EUR); 4) ADRA Switzerland, ADRA Ukraine (16,994.67 USD).

Діяльність ADRA активно висвітлюють засоби масової інформації. Зазвичай, це мас-медіа протестантського спрямування, що звужує коло цільової аудиторії, оскільки більшість населення не має можливості почути про благодійні вчинки цієї організації. Однак світські ЗМІ теж не оминають увагою благодійну діяльність ADRA. Наприклад, на сайті «Паралель медіа» у розділі «Новини Луганська та України» в матеріалі Володимира Лермонтова висловлюється подяка за гуманітарну допомогу благодійникам України, у тому числі й агентству ADRA [211].

Отже, бачимо, що в мас-медіа йдеться про різні акції, розважальні заходи, спрямовані на дітей-сиріт та дітей з сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Особливий акцент спрямований на допомогу людям з інвалідністю, забезпечення їх інвалідними візками та іншими необхідними речами. Окрім того, звертається увага на проблеми водопостачання місцевого населення на Донбасі, забезпечення вугіллям, соціальним транспортом соціально незахищених верств, постраждалих внаслідок конфлікту на сході України. Благодійна організація

ADRA займається також вирішенням кризових ситуацій в інших регіонах України, що теж показано в ЗМІ. Дуже часто в мас-медіа висвітлюються зустрічі, курси, програми, тренінги, що позитивно впливають на емоційний стан людини, та допомагають їй втілити свої плани в життя.

4.3. Діяльність «Адвентистського агентства допомоги та розвитку» на сході України як відповідь на гуманітарну кризу

З початку подій Євромайдану в Києві та збройного конфлікту на Донбасі в 2014 році Адвентистське агентство допомоги та розвитку в Україні (ADRA Ukraine) надало допомогу понад 950 тис. осіб у 15 регіонах держави (станом на 2016 рік). Сьогодні ця цифра сягає більше мільйона осіб. На даний час організація активно провадить свою діяльність на Донбасі, а також допомагає нужденним по всій Україні. Реакція самої релігійної меншини, підрозділом якої є ADRA Ukraine (станом на 2019 рік українські адвентисти нараховують 43 396 членів), на збройний конфлікт на Сході України, котрий із запровадженням західними державами економічних санкцій проти Російської Федерації набув міжнародного характеру, можливо, була б не варта наукової дискусії. Проте вивчення внеску цієї конфесії у допомогу постраждалим унаслідок військових дій на Донбасі спонукає зробити деякі уточнення.

Насамперед, адвентисти сьомого дня при своїй нечисленності мають особливість, а саме струнку високоцентралізовану організацію. Це консолідує ресурси конфесії, іноді дозволяючи їй навіть здійснювати проєкти, недосяжні для протестантської більшості України – баптистів і п'ятидесятників. Останні чисельно перевищують адвентистів у рази, але є ресурсно, ідейно та організаційно розпорошеними через свою конгрегаціоналістську структуру. Це значить, що кожна помісна громада вважається церквою, сама призначає служителя, формує віровчення та вирішує, чи входити їй у якісь церковні союзи, на яких умовах і з якою метою. Відтак, нечисленні, але високоорганізовані адвентисти за таких умов постають третьою конфесією суспільно помітного

протестантизму. Вони не щезають з публічного простору українського суспільства, здійснюючи широку проповідь, у тому числі за допомогою своїх видань: з 1993 року – видавництва «Джерело життя», друкованої та онлайн періодики для різного віку й інтересів. Адвентисти виготовляють програми для радіо «Голос надії» супутникового та кабельного телеканалу «Надія».

До кінця 2000-х років головною формою суспільної роботи адвентистської церкви був конфесійний прозелітизм і придбання молитовних приміщень під створювані громади. На цю мету працювало просвітництво у формі публічних лекцій, концертів християнської музики, молодіжних зустрічей та літніх таборів. Коли у 2000-ті роки ефективність прямої євангелізації почала повсюдно падати, додатковим стимулом відвідати церковні заходи стали медичні акції (наприклад, лекції з медицини, здорового способу життя, профілактики захворювань, фітотерапії), кулінарних класів з рецептами страв здорового харчування. До часу створення навчальних закладів і оздоровчих центрів така діяльність залишалася справою локальних подвижників. Але посталий військовий конфлікт показав, що добродійство, навіть без очікування на швидкий місіонерський ефект, принаймні тимчасово стане головною справою церкви, яку помітить суспільство.

Тому 1 березня 2014 року президент Церкви адвентистів сьомого дня в Україні Віктор Алексєєнко у складі Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій підписав «Звернення Українських Церков і релігійних організацій з приводу іноземної агресії» [155]. Окремі пастори й активісти церкви вирушили на Євромайдан, де надавали медичну і психологічну допомогу. Надалі уже десятки служителів і церковних громад надавали переселенцям психологічну допомогу, речі, їжу, ліки, тимчасове поселення, допомагали в пошуку роботи й оформленні документів. Заходи для ветеранів були найперше спрямовані на подолання посттравматичного стресового розладу [552], зокрема на базі адвентистського лікувально-оздоровчого центру «Наш дім» у Вінницькій області, розвиток різних форм медичного капеланства та індивідуальні (стихійні та несанкціоновані церковною адміністрацією) спроби військового капеланства та робота фронтових парамедиків [552].

Спільним простором дії церковних відділів адвентистської церкви став добродійний проєкт «Східний янгол», який діяв з вересня 2014 по лютий 2015 року. Молодіжний рух «Сильне покоління», Всеукраїнський добродійний фонд «Краще життя», контакт-центр «Надія» та ADRA Ukraine оголосили про об'єднані зусилля. Партнерами проєкту стали телеканал «Надія» та UNICEF – дитячий фонд ООН в Україні. У рамках цього проєкту члени церкви збирали пожертви, одяг, продукти і відправляли у зону військових дій. Бригади пасторів і активістів церкви вирушали у підконтрольні українській владі міста і ремонтували дахи будинків, постраждалих від обстрілів.

У зоні конфлікту пастори і члени церкви надавали населенню послуги евакуації, психологічної допомоги, перехували людей під час обстрілів у підвалах молитовних приміщень, постачали їм воду, ліки, їжу та одяг. Завдання психологічної та світоглядної допомоги жертвам конфлікту виконували й біблійні просвітницькі програми, які в цей час масово проводили у зоні конфлікту та для переселенців – у прифронтових областях. Однак головною – за масштабом, ресурсами і стратегією – формою реакції Церкви адвентистів сьогомого дня в Україні на цей збройний конфлікт стала тамтешня діяльність організації ADRA Ukraine. З цим твердженням співзвучна думка відомого дослідника соціальної доктрини адвентизму Івана Чернушки [457], який підкреслює, що особливе значення для розвитку українського адвентизму в умовах постмайданної України має діяльність ADRA Ukraine та капеланської служби і місії «Східний янгол».

Військовий конфлікт на сході України поставив нові завдання. Більшість пострадянських адвентистів приєдналися до цієї конфесії у постперебудовний час. Збройний конфлікт на сході України є першим серйозним викликом після подій Другої світової війни, адже більшість українських адвентистів у 1940-ві роки ще не народилися та як мінімум не належали до цієї конфесії. Релігійна свобода та військова ситуація на сході України викликали незвичний дисонанс у лавах адвентистів, який, у першу чергу, пов'язаний із тим, що, згідно з

релігійними переконаннями, адвентисти не беруть до рук зброї та не беруть участь у військових діях.

Однак незвичність ситуації спонукала керівника Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні В. Алексеєнка у складі Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій (ВРЦіРО) підписати колективну заяву про «осуд іноземної агресії Росії» попри те, що адвентисти є аполітичними. Хоча зазначимо, що заява більше стосувалася захисту інтересів мирних мешканців Донбасу та справедливого засудження церквами України невиправданої агресії проти мирного населення.

Починаючи з 2013 року, від подій на Майдані Незалежності, пастори Церкви адвентистів сьомого дня і рядові члени церкви не залишаються осторонь і беруть участь як волонтери. Таким прикладом є діяльність пастора С. Гаврюка, який згодом видав книгу «Волонтерська допомога». Це посібник з волонтерської й капеланської діяльності у випадку бойових дій, вимушеному переселенні, посттравматичному стресовому розладі. «Наприкінці 2013 і на початку 2014 року, коли почалися трагічні події на Мадані Незалежності в Києві, керівництво держави звернулося до церков з проханням допомогти в реабілітації людей, які довгий час жили в умовах стресу та емоційного перенапруження, – пише автор посібника про історію його появи. Тоді адвентисти не мали досвіду допомоги постраждалим у подібних конфліктах. Нам виділили невелике приміщення в Українському домі, і ми почали з найпростішого: робили антистресовий масаж, вислуховували, молилися з людьми, набували таким чином досвід та навчали інших. І відразу ж виникла ідея підготувати посібник для волонтерів» [552]. У виданні книги С. Гаврюку допоміг не лише особистий досвід волонтерства, але й, за його словами, навчання в школі соціальної роботи Києво-Могилянської академії, досвід роботи на телефоні довіри, праця соціальним педагогом у Голосіївському Центрі соціальних служб сім'ї, дітей та молоді м. Києва [552].

Одним із напрямків діяльності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні стала реабілітація ветеранів АТО / ООС. Зокрема, до цього долучився пансіонат «Наш дім», розташований у Вінницькій області (с. Нові Обіходи). Під

керівництвом Сергія Луцького активно працює капеланський відділ церкви, сформований в Україні на початку 2000-х років [373]. Як зазначає С. Луцький: «у адвентистській церкві штатними співробітниками капелани є тільки в адвентистських школах. Медичні і в'язничні капелани несуть служіння як волонтери» [373]. Для капеланів церкви, пасторів і зацікавлених осіб проходили Міжнародна конференція, семінари на пасторських зустрічах з подолання посттравматичного стресового розладу, тренінги та інші заходи. У планах Церкви – проведення академічного навчання за програмою з капеланства. «Навесні 2020 року Комітет Українського Уніону прийняв рішення довірити викладачам Українського гуманітарного інституту в Бучі розробити таку навчальну програму з капеланства», – зауважив С. Луцький. – Ми взяли всі вимоги, які пропонує Міністерство охорони здоров'я з підготовки капеланів і згідно з усіма їх вимогами розробили програму, яка дає спеціалізацію, щоб держава її визнала та узаконила... Плануємо з кожної конференції мати по дві-три людини, щоб вони пройшли повноцінний чотирьохтижневий аудиторний курс і сто годин практики роботи у медичних установах. Ці курси розраховані на пасторів, щоб вони могли кваліфіковано здійснювати служіння в лікарнях» [373].

Крім того, у церкві є індивідуальні спроби військового капеланства, прикладом чого є діяльність С. Бабая. Також адвентисти здійснюють роботу з внутрішньо переміщеними особами: надають їм психологічну допомогу, тимчасове поселення, допомагають із евакуацією, пошуком роботи, забезпечують одягом, взуттям, їжею, ліками. Психологічна і соціальна допомога для переселенців на сході та у материковій Україні здійснюється Церквою адвентистів сьомого дня і в контексті євангелізації: для цієї аудиторії адвентисти проводили євангельські програми, зустрічі для сімей у форматі «за чашкою чаю», спортивні клуби. Варто додати, що крім вище зазначених видів допомоги, адвентисти брали участь в евакуації мирних жителів, допомагали транспортом, а також були задіяні в реконструкції помешкань на підконтрольних територіях на Сході України.

Унаслідок військових дій у Східній Україні змінюється роль ADRA Ukraine. Вона стає фактично ледь не базовою одиницею публічної репрезентації Церкви адвентистів сьомого дня України для суспільства, випередивши в цьому навіть медіа групу «Надія». З маргінального церковного відділу ADRA Ukraine перетворилася на один із головних. За словами Артема Діхтярука, програмного директора ADRA Ukraine, проникність цієї організації на сході нашої держави більша, ніж навіть у спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні.

Мета ADRA Ukraine – «ініціювати позитивні зміни в суспільстві шляхом своєчасного виявлення кризових ситуацій природного, соціального, техногенного характеру та надавати підтримку нужденним та стражденним людям, допомагати їм у подоланні складних життєвих обставин та поширювати ідеї християнської любові та милосердя до ближнього» [552]. Станом на 2016 рік ADRA Ukraine, починаючи від початку своєї діяльності в 1993 році, втілила понад 150 різних проєктів. У 2015 році громадська благодійна організація ADRA Ukraine змінила форму і напрям своєї діяльності. Вона трансформувалася в Благодійний фонд «Адвентистське агентство допомоги та розвитку в Україні», щоб розширити свої можливості допомагати нужденним [552].

Принципи, якими керується ADRA Ukraine у своїй діяльності – це рівність, милосердя, своєчасність, пріоритетність, партнерство. Щодо останнього принципу, ADRA Ukraine реалізує проєкти спільно з урядами США, Канади, Німеччини, Чехії, Словаччини, Голландії, Швейцарії, Європейською Комісією з гуманітарної допомоги, Червоним хрестом, Агентством ООН у справах біженців, Всесвітньою Продовольчою Програмою, Дитячим фондом ООН ЮНІСЕФ та з іншими відділеннями мережі – ADRA Німеччина, ADRA Канада, ADRA Чехія, ADRA Словаччина [552]. ADRA Ukraine активно висвітлює свою діяльність. Організація проводить прес-конференції, має власний сайт (<http://www.adra.ua/>), групу у Фейсбуці, надає свої відеоролики та інші матеріали телеканалу «Надія».

Після початку військових дій на українському Сході ADRA Ukraine зосередила свою діяльність у Донецькій та Луганській областях. Так, на сайті організації зазначається: «Тут допомагаємо з відновленням житла, забезпечуємо

вугіллям та котлами для утеплення будинків та соціальних інституцій у холодну пору року, надаємо психосоціальну допомогу, доставляємо чисту питну воду, працюємо над реконструкцією та удосконаленням шкіл, дитячих садків та лікарень, забезпечуємо транспортом жителів важкодоступних регіонів уздовж лінії розмежування. Вже вдалося допомогти більш ніж мільйону людей, які опинилися в складних життєвих обставинах чи були вимушені залишити свої домівки» [12]. Нами були вивчені десять конкретних проєктів ADRA Ukraine, мета яких – допомогти населенню, що постраждало під час кризи на Сході України.

Упродовж 05.08.2014 – 10.11.2014 рр. ADRA Ukraine проводила роботи у 15 населених пунктах на Сході України. Основними завданнями проєкту було забезпечити водою населення, яке постраждало внаслідок бойових дій, а також гігієнічними наборами та наборами для шкіл. Загалом допомогу отримали 80 тис. осіб. На реалізацію проєкту було витрачено 30,000.00 доларів, які виділила організація ЮНІСЕФ (UNICEF).

Крім того, з 2014 року проводилися роботи на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей у рамках благодійної програми «Східний янгол». Завданням цього проєкту було допомогти постраждалим продуктами харчування, товарами першої необхідності, ремонтом будинків. Якій кількості осіб вдалося допомогти в рамках цього проєкту невідомо через їхню багаточисельність. Бюджет програми склав 20,769.00 доларів, а спонсорами виступили ADRA Ukraine, телеканал «Надія» та Церква адвентистів сьомого дня.

Протягом 01.04.2015 – 31.09.2015 рр. ADRA Ukraine здійснювала проєкт у Луганському та Донецькому регіонах, завданням якого було відремонтувати будинки, пошкоджені внаслідок військових дій на Сході України. У рамках проєкту вдалося допомогти 1600 особам. На це було витрачено 425,823.90 доларів. Спонсором програми виступила УВКБ ООН, Агентство ООН у справах біженців (UNHCR).

Упродовж 20.04.2015 – 30.11.2015 рр. ADRA Ukraine здійснювала роботи на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей. Завданнями

тодішнього проєкту було забезпечити населення гігієнічними наборами та водою; надавати психосоціальну підтримку людям, постраждалих від конфлікту на Донбасі. У цілому допомогу отримали 2 тис. осіб. На реалізацію завдань було витрачено 330,950,00 доларів, які виділив уряд Німеччини.

Протягом 15.11.2015 – 15.03.2016 рр. ADRA Ukraine здійснювала проєкт у Донецькій та Луганській областях. Серед його завдань – ремонт водомереж; встановлення 80 резервуарів з водою; розподіл 10 тис. пляшок води; роздача гігієнічних ваучерів та наборів; розподіл засобів гігієни між закладами; поширення повідомлень щодо необхідності дотримуватися гігієни серед дорослих та дітей. Усього допомогу отримала 541 тис. осіб. Бюджет проєкту склав 316,042.95 доларів. Спонсором виступила організація ЮНІСЕФ (UNICEF).

Упродовж 04.01.2016 – 31.01.2017 рр. ADRA Ukraine реалізовувала проєкт на підконтрольній території Донецької та Луганської областей, а саме в таких населених пунктах, як Мар'їнка, Верхньоторецьке, Карачівка, Щастя, Новоайдар та Старий Айдар. Завдяки зусиллям працівників організації допомогу отримали 3960 осіб. Серед завдань проєкту було: фінансово допомогти з легким та середньої важкості ремонтом 400 будинків, пошкоджених під час військового конфлікту на Сході України; надати психосоціальну підтримку 3 тис. осіб; допомогти фінансами мирному населенню (для 485 осіб). Бюджет такого проєкту склав 771 084,34 доларів, які надало Міністерство закордонних справ, торгівлі та розвитку – Міжнародна гуманітарна допомога Канади.

Протягом 01.02.2016 – 31.10.2017 рр. ADRA Ukraine здійснювала роботи на підконтрольній території Донецької та Луганської областей. За той час допомогу отримали 53 071 особа. Завданнями проєкту було поліпшити житлові умови для 1120 домогосподарств; покращити психічне і фізичне здоров'я шляхом проведення фізіотерапії, індивідуальних, групових занять; допомогти населенню у підготовці до зими (доставити необхідну кількість вугілля, проєктування для установ); забезпечити мешканців питною водою. Для реалізації проєкту було виділено 1,999,650.00 євро. Спонсором стало Міністерство закордонних справ Німеччини.

Наступний проєкт тривав з 01.10.2017 по 31.07.2018 рр. Тоді ADRA Ukraine проводила роботи у таких населених пунктах, як Авдіївка, Красногорівка, Мар'їнка, Перемога, Янтарне, Кальчик, Черненко, Лебединське, Орловське, Павлопіль, контрольно-пропускний пункт села Пищевик Донецької області. Серед завдань проєкту було забезпечити людей питною водою в населених пунктах, які розташовані поблизу лінії зіткнення; встановити бочки з питною водою в місцях, які є доступні для місцевих мешканців; доставляти питну воду; забезпечити населення рівним доступом до води; контроль та моніторинг. У рамках проєкту допомогу отримали 27814 осіб. На його реалізацію було використано 82,817.00 доларів, а спонсором виступила Церква Ісуса Христа святих останніх днів.

Упродовж 16.11.2017 – 30.09.2019 рр. працівники ADRA Ukraine виконували роботи на лінії розмежування підконтрольній території Донецької та Луганської областей, а також в містах Краматорськ та Сєвєродонецьк. Тоді була надана допомога 104 800 особам. Серед завдань проєкту – забезпечити найбільш вразливі групи населення постійним житлом і допомогою в підготовці до зимового періоду; поліпшити психічне і фізичне здоров'я місцевого населення, зокрема за допомогою фізіотерапевтичних масажів, індивідуальних та групових психосоціальних консультацій; забезпечити належну санітарію та постійний доступ до якісної питної води; організувати повний і недискримінаційний доступ ADRA Ukraine до якісних базових послуг для людей, які живуть у важкодоступних місцях уздовж лінії зіткнення. Бюджет проєкту становив 3,000,000.00 євро. Спонсором виступило Міністерство закордонних справ Німеччини.

Протягом 01.04.2018 – 01.04.2019 рр. зусиллями ADRA Ukraine проводилися роботи у Волноваському, Нікольському, Мар'їнському і Мангушському районах Донецької області. Головними завданнями проєкту було поліпшити водопостачання в децентралізованій системі постачання води в Донецькій області; підвищити безпеку умов водопостачання та санітарії в місцях з децентралізованою системою водопостачання та в соціальних установах

(школи, дитячі садки та медичні заклади). Проєктом вдалося охопити 105000 осіб. Бюджет програми склав 31,913,316.00 грн. Спонсором виступила організація ЮНІСЕФ (UNICEF).

Крім вище названих проєктів нами окремо було досліджено дев'ять продовольчих програми, які здійснювала ADRA Ukraine на Сході України. Протягом 13.11.2014 – 24.11.2014 р. ADRA Ukraine проводила програму на Донбасі, завданням якої була продовольча допомога. Її отримали 4335 осіб. Бюджет проєкту склав 4,335.00 доларів. Спонсором стала Світова продовольча програма. Упродовж 21.12.2014 – 03.07.2015 рр. Серед завдань цього проєкту були такі: надати продуктові посилки і ваучери; роздати продовольчі посилки людям, які мають у цьому потребу; роздати путівки на придбання необхідних товарів у супермаркеті «Брусничка» тим, хто цього найбільше потребує. Таку допомогу отримали 20 тис. осіб. Спонсором проєкту стала Світова продовольча програма, виділила на його реалізацію 950.000,00 доларів. Упродовж 01.01.2015 – 01.03.2015 р. ADRA Ukraine здійснювала черговий проєкт на підконтрольній території Донецької та Луганської областей. Він передбачав надання продовольчої допомоги і дитячого харчування. Таку поміч отримали 230 осіб. На програму посольство Словаччини, спонсор проєкту, виділило 12 313,00 доларів [552].

Також нами було проаналізовано п'ять непродовольчих проєктів допомоги на Донбасі та на інших територіях України. Упродовж 22.08.2014 – 25.12.2014 р. ADRA Ukraine проводила проєкт у містах Луганськ, Донецьк, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Київ, Полтава. Завданням програми було забезпечити продовольчою допомогою, засобами гігієни та нехарчовими продуктами тих, хто найбільше має в цьому потребу. Таку поміч отримали 2064 особи. Бюджет проєкту склав 65,630.72 доларів, які виділила ADRA International.

Крім того, ми вивчили 18 інших програм ADRA Ukraine, які проходили на Сході України. Протягом 01.07.2018 – 31.12.2018 р. ADRA Ukraine здійснювала програму на підконтрольній території Донецької області у таких населених пунктах, як Маріуполь, Волноваха, Курахове, Селидове, Світлодарськ, Торецьк,

Новотроїцьке, Авдіївка. Серед завдань проєкту відновити санітарію та надати обладнання, провести тренінги для медичного персоналу; надати матеріали (простирадла, кушетки, матраци) для 10 медичних установ для поліпшення зручності пацієнтів; надати обладнання (бактерицидні лампи) 10 медичним установам для поліпшення санітарних умов; провести навчальні семінари для медичного персоналу (теми «Захворювання органів дихання, діагностика, лікування, профілактика», «Ефективне спілкування з пацієнтом», «Емоційне вигоряння медичного персоналу»). У підсумку була надана допомога 10 лікарням. Бюджет проєкту склав 5 134 516 гривень. Його спонсором виступили ADRA International та ADRA Czech Republic [552].

Характеристика діяльності ADRA Ukraine під час конфлікту на Донбасі. З початку 2018 року протягом двох місяців ADRA Ukraine та ADRA Deutschland за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини доставляли тверде паливо до 1300 домогосподарств. На кожну оселю було виділено 1,5 тонни вугілля. Тверде паливо потрапило до таких населених пунктів, як Зайцеве, Майорськ, Нетайлове, Первомайськ, Уманське, Муратове, Капітонове, Тошківка, Кримське, Нижнє, Попасна, Троїцьке [4].

У 2019 році Церква Ісуса Христа святих останніх днів надала 5,5 млн гривень для фінансування гуманітарного проєкту з забезпечення вугіллям соціально незахищених верств населення, які постраждали внаслідок конфлікту на Сході України. Партнером цього проєкту стала ADRA Ukraine, яка здійснила розподіл 1300 тонн вугілля серед 650 домогосподарств уздовж лінії розмежування. Проєкт охопив такі селища у Донецькій області вздовж лінії розмежування, як Гранітне, Орловське, Старогнатівка, Новогригорівка, Тарамчук, Черненко, Гнутове, Верхньоторецьке, Бердянське. У цих населених пунктах вугілля є джерелом обігріву житлових приміщень в зимовий період [263].

У січні 2020 року ADRA Ukraine разом із Церквою Ісуса Христа святих останніх днів привезла вугілля до мешканців села Гранітне Донецької області. Того ж місяця жителі сіл Бердянське та села Орлівське отримали 152 тонни

вугілля. У лютому 2020 року представники ADRA Ukraine разом із Церквою Ісуса Христа святих останніх днів доставили 106 тонн твердого палива мешканцям селищ Павлопіль, Гнутове та Черненко, які знаходяться на лінії розмежування. Цей захід відбувся в рамках проєкту «Полегшення зимівлі на сезон 2019–2020 років для людей, які постраждали від конфлікту на сході України», який реалізовує ADRA Ukraine за фінансової підтримки Церкви Ісуса Христа святих останніх днів [237; 31; 32; 319]. Відгуком на доставку твердого палива поділилась мешканка села Уманське, яка отримала у 2019 році вугілля в рамках цього проєкту: «Як дали вугілля, у хаті стало тепло. А до того температура у кімнатах була мінусова. Купувати паливо самим дорого, тож ходили по посадках, збирали хмиз, а він прогорить за 15 хвилин і все, нема його. А вугілля горить довго. Я бережлива, то в мене ще й залишилося трохи. Добре жити, коли ти в теплі». Така підтримка допомогла людям, які живуть в населених пунктах на лінії розмежування, пережити холодну пору року.

У 2015–2016 рр. ADRA Ukraine у партнерстві зі Світовою продовольчою програмою при ООН забезпечило продуктами харчування більше 100000 осіб на підконтрольній території Донбасу загальною сумою понад 8 000000 доларів. Допомогу отримали соціально незахищені верстви населення: багатодітні сім'ї, самотні батьки з дітьми, а також із дітьми, що мають інвалідність, вагітні жінки, хронічно хворі і самотні люди похилого віку [552]. Протягом листопада та грудня 2015 року. ADRA Ukraine забезпечувала продуктовою допомогою майже 60 лікарень у Донецькій та Луганській областях, якої мало вистачити на три зимових місяці. Допомога містила близько 20 тисяч продуктових наборів, кожен вагою 16,3 кг. Вона призначалася для медичних закладів таких населених пунктів, як Старобільськ, Сватове, Троїцьке, Білокуракине, Марківка, Новописков, Біловодськ, Мілове, Северодонецьк, Попасна, Гірське, Рубіжне, Кременна, Нова Астрахань, Святогірськ, Червоний Лиман, Слов'янськ, Краматорськ, Дружківка, Костянтинівка, Маріуполь, Димитров, Держинськ (тепер Торецьк), Володарське, Артемівськ (тепер Бахмут) [552].

На закінчення благодійного проєкту «Відновлення житла та надання необхідної допомоги людям, які постраждали внаслідок конфлікту на сході України» станом на кінець 2019 року ADRA Ukraine подала звіт про виконані роботи в рамках проєкту. У ньому зазначено:

- 1) 1,000 людям надано допомогу у відновленні житла I категорії – перекриття даху, заміна вікон;
- 2) 1,325 людям надано допомогу у відновленні житла II категорії – перекриття даху, заміна вікон, відновлення пошкоджених стін;
- 3) 63 людям надано допомогу у відновленні житла III категорії – перекриття даху, заміна вікон, відновлення будинків без стін або з пошкодженими стінами;
- 4) 250 людям надано допомогу в утепленні будинків;
- 5) 2,990 людей отримали тверде паливо (вугілля).

У рамках цього проєкту реалізувалися такі напрямки допомоги:

Відновлення будинків: перекриття даху, заміна вікон; відновлення пошкоджених стін; відновлення будинків без стін або з пошкодженими стінами.

Популяризація гігієни: формування навичок гігієни через проведення дитячих свят; роздача гігієнічних наборів; надання доступу до чистої питної води.

Підготовка до зими: дистрибуція твердого палива у приватні будинки та соціальні установи; встановлення нових систем опалення у школах та лікарнях.

Психосоціальна допомога: групові та індивідуальні консультації для людей, що проживають уздовж лінії розмежування; тренінги для психологів та соціальних працівників, що проживають уздовж лінії розмежування; масаж. Також допомога надавалася таким категоріям населення: малозабезпечені та багатодітні сім'ї, самотні батьки, сім'ї із зруйнованими або пошкодженими будинками внаслідок конфлікту, люди похилого віку без опікунів, люди з онкологічними захворюваннями, люди з інвалідністю, люди, які втратили члена родини внаслідок конфлікту, люди, які зазнали гендерного насильства [7; 10].

ADRA Ukraine: психологічна допомога. Унаслідок збройного конфлікту на Донбасі мирне населення на лінії розмежування потерпає від стресових ситуацій. Психологи ADRA Ukraine допомагають впоратися із цим. Наприклад, відволікають їх від щоденного напруження. Дорослі мають можливість розповісти спеціалістам про стресові ситуації в спокійній, доброзичливій атмосфері, отримати поради, як оберегти себе від нападів стресу та паніки. Дітям пропонувалися рухливі ігри, малювання, спілкування з однолітками. Таким чином, діти вчилися розвивати соціально-комунікативні навички та працювати в групі. Для дітей психолог стає другом, який допомагає познайомитися з собою, розкритися та повірити у власні сили. Малюнки, зроблені дітьми, відображають їхні мрії, страхи, хвилювання. Для людей похилого віку психологи ADRA Ukraine проводили заняття з відновлення зовнішніх та внутрішніх ресурсів, показували, як вберегтися від стресових станів та віднайти життєву гармонію [339; 338; 341; 340].

У 2018 році проводився спеціальний семінар-тренінг «Навички корекції та профілактики професійного емоційного вигорання» для шкільних психологів та соціальних педагогів у місті Святогірськ Донецької області. Метою цього тренінгу було «формування умінь і навичок щодо збереження та зміцнення психічного здоров'я психологів та соціальних працівників через оволодіння ними способів психічної саморегуляції і активізації особистісних ресурсів; навчання експрес-методики, надання психологічної допомоги при ПТСР» [423].

Таким чином, мобільні команди психологів щотижня вирушали до найвіддаленіших населених пунктів Донецької та Луганської областей, де така допомога відсутня або недостатня. Особливу увагу було приділено школам, дитячим садкам, соціальним установам та реабілітаційним центрам. За підсумками 2019 року 7,694 людей отримали індивідуальну та групову психосоціальну підтримку; 4,601 осіб отримали психосоціальну підтримку, враховуючи заняття фізіотерапією в громадських центрах ADRA Ukraine; 67 психологів та соціальних працівників відвідали тренінги з метою підвищення кваліфікації [29].

У 2020 році під час пандемії коронавірусу та оголошених в Україні карантинних заходів психологи ADRA Ukraine продовжили свою діяльність. Психологічна допомога перейшла в режим онлайн. Перевага надавалася мешканцям населених пунктів, які знаходяться уздовж лінії розмежування [30]. Протягом цього періоду психологи ADRA Ukraine також опікувалися найбільш вразливою віковою групою під час пандемії COVID-19 – це особи віком вище 50-ти років. Так, одна із психологів ADRA Ukraine Олена провела групову онлайн-консультацію з п'ятьма жінками, мешканками смт. Миронівське, віком 59–64 роки. «Під час групової роботи жінки познайомилися одна з одною та розповіли про свої страхи та занепокоєння щодо нового вірусу, – повідомляється на сайті організації. – Психолог уважно вислухала кожен з жінок та поділилася з ними перевіреною інформацією про COVID-19: що це за вірус, хто у групі ризику, чому важливо дотримуватися гігієни та залишатися вдома. Також Олена навчила жінок методикам, які допомагають знизити рівень психологічного стресу, і тепер вони знають, як піклуватися про себе та як заспокоїтися» [275].

Соціальний транспорт. Соціальний автобус ADRA Ukraine звершував не лише регулярні перевезення, а також допоміг вихованцям Попаснянського районного центру комплексної реабілітації «Лелека» відвідати соляні шахти Соледачу. Діти мали змогу роздивитися виробки шахти, перетворені на дивовижні храми зі скульптурами, картинами, каплицями і гротами з соляних глиб. Окрім вражаючої краси, стара шахта має ще лікувальні властивості [392]. За даними на кінець 2019 року 2,700 людей скористалися послугами соціального транспорту від ADRA Ukraine та отримали доступ до соціальних та адміністративних установ – таких, як школи, лікарні, міські ради тощо. Завдяки співпраці представники ADRA Ukraine з Попаснянським районним центром комплексної реабілітації «Лелека» безкоштовний автобус щонеділі відвозив дітей на заняття з легкої атлетики та плавання.

На позачерговому засіданні Кабінету Міністрів України 16 березня 2020 року були прийняті рішення про низку обмежувальних заходів у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції COVID-19. Обмеження також торкнулося

регулярних та нерегулярних пасажирських перевезень. З цієї причини, підпорядковуючись постанові, ADRA Ukraine тимчасово припиняла роботу соціального транспорту у Донецькій та Луганській областях [33].

Однак у другій половині квітня 2020 року ADRA Ukraine відновила роботу соціального транспорту в Донецькій та Луганській областях. Це стало можливим за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини та представників місцевої влади у Донецькій та Луганській областях. При цьому були розроблені санітарні правила для перевезення пасажирів. Так, в автобусі одночасно можуть перебувати не більше 8 осіб, враховуючи водія. У салоні автобусу пасажир повинні знаходитися у масках і рукавичках. Працівники ADRA Ukraine забезпечили перевізників достатньою кількістю масок, рукавичок та антисептиків. Кожен пасажир безкоштовно отримує дві маски та одну пару рукавичок для поїздки. Якщо в людини наявні симптоми респіраторного захворювання, у такому разі вона не зможе скористатися послугами соціального транспорту [28].

Благодійний проєкт «Східний янгол». ADRA Ukraine стала одним із організаторів благодійного проєкту «Східний янгол». Крім ADRA Ukraine, до створення проєкту причетні Церква адвентистів сьомого дня в Україні та медіа група «Надія». Рішення про створення нового проєкту було затверджено на нараді керівників відділів та адміністраторів Української уніонної конференції Церкви адвентистів сьомого дня, яка відбувалася 6-8 жовтня 2014 р. [25].

Особливість цього проєкту полягає в тому, що засоби для допомоги населенню від збройного конфлікту (речі та продукти) надходять не від міжнародних організацій, а їх збирають здебільшого члени Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Хоча до цієї справи залучено благодійників із інших країн. Із адвентистів формувалися бригади волонтерів-будівельників, які відправлялися в охоплені війною населені пункти Донбасу відновлювати зруйноване житло. ADRA Ukraine у свою чергу виконувала роль посередника, оплачувала дорожні витрати для постачання гуманітарних вантажів та допомагала в розподілі тим людям, хто потребує [552].

Проект «Східний янгол» реалізувався в 4 напрямках: 1) збір продуктів харчування; 2) збір товарів першої необхідності; 3) фінансова підтримка для закупівлі будівельних матеріалів; 4) організація волонтерських груп для відновлювальних робіт постраждалих будинків. На початок листопада 2014 року у місті Слов'янськ Донецької області силами бригади будівельників «Східний янгол» було відремонтовано два будинки по вул. Совхозна та вул. Уральська, які постраждали від артобстрілів [400]. Інформаційну підтримку проекту проводила програма «Помоліться за мене» на телеканалі «Надія».

Ресурси проекту «Східний янгол» мали декілька джерел. По-перше, це кошти, які пожертвували глядачі телеканалу «Надія». По-друге, це продукти та будівельні матеріали, пожертвовані в результаті діяльності волонтерів. Зокрема, ними були проведені акції біля магазинів, торгівельних центрів. По-третє, волонтери, організовані в групи для надання допомоги та зібрані у будівельні бригади. По-четверте, збір одягу, харчових продуктів, засобів першої необхідності, що відбувалося на базі духовних центрів у різних містах України. Потім те, що було зібрано, підлягало сортуванню та відправці на Донбас [552]. Більше трьох тонн продуктів харчування надійшло від адвентистів з Миколаївської, Одеської та Херсонської областей: борошно, різноманітні крупи, соняшникова олія, консерви, макаронні вироби. Одне херсонське підприємство пожертвувало 2 тонни борошна. Також було зібрано 700 кг одягу. Зібрана допомога направлялася в Маріуполь [552].

Окрім того, декілька разів в Україні організацією ADRA Ukraine був проведений проект «Руки надії» (Hands of Hope). Метою проекту було надання психологічної, освітньої та матеріальної допомоги сім'ям внутрішньо переміщених осіб Донецької та Луганської областей, багатодітним та малозабезпеченим сім'ям Дарницького району м. Києва. Періоди проведення: 1) 11.02.2015 – 03.31.2016 рр. (допомога 180 особам); 2) 14.11.2016 – 15.09.2017 рр. (допомога 209 особам); 3) 01.12.2017 – 31.05.2018 рр. (допомога 30 сім'ям); 3) 1.10.2018 – 28.02.2019 рр. (допомога 30 сім'ям).

У рамках проєкту надавалася психологічна допомога сім'ям, матеріальна поміч (продукти харчування, вітаміни та одяг). Відбувалися заняття в клубах із вивчення англійської мови, гри в теніс, роботи за комп'ютером, плетіння бісеру, виготовлення виробів власноруч, малювання, гри на гітарі, «Клуб друзів». Таким чином, цей проєкт полягав не лише в наданні необхідної допомоги, а також у розвитку соціальних, комунікативних та творчих навичок. Спонсорами цього проєкту були ADRA Canada (37,186.00 доларів), ADRA Germany (19,600.00 євро), ADRA Ukraine (4,001.00 євро); ADRA Germany, ADRA Switzerland, ADRA Ukraine (25,000.00 євро); ADRA Switzerland, ADRA Ukraine (16,994.67 доларів).

Отже, Церква адвентистів сьомого дня протягом тривалого часу виконує важливі соціальні функції, реалізуючи різноманітні програми, спрямовані на покращення фізичного та матеріального стану людей, які цього потребують. Внесок адвентистів у соціально-економічний розвиток України є помітним, зокрема завдяки активній участі підприємців-адвентистів, які відповідально виконують свої обов'язки перед суспільством і державою. Оскільки дії адвентистів керуються християнською етикою, їхня діяльність зосереджена на підтримці людини та задоволенні її потреб. Благодійність є одним із пріоритетних напрямків соціального служіння протестантів, які прагнуть допомагати тим, хто постраждав від голоду, воєнних конфліктів та інших кризових ситуацій. Цю роботу в Україні здійснює організація ADRA Ukraine, що реалізує різноманітні проєкти, спрямовані на підтримку нужденних. Особливо активною їхня діяльність стала на території Донбасу, де ADRA Ukraine надає як психологічну, так і матеріальну допомогу, сприяючи подоланню наслідків збройного конфлікту. Звіти організації свідчать про ефективну реалізацію продовольчих, непродовольчих та інших програм не лише на Сході, а й у різних регіонах України.

Висновки до четвертого розділу

У результаті загального аналізу соціальної доктрини Адвентистів сьомого дня встановлено, що доктрина скерована відповідати на потреби суспільства, незважаючи на есхатологічну спрямованість свого світогляду, перетворювати

світ на краще за прикладом служіння Ісуса Христа. Основними напрямками свого служіння суспільству адвентисти виділяють сфери освіти, здоров'я та благодійності.

Отже, благодійна організація АДРА бере свій початок з 90-х років XIX століття у місті Чикаго, США. У ті роки Церквою АСД була започаткована медична, місіонерська та благодійна асоціації, які були зосереджені на наданні притулку для безхатченків, незаміжніх жінок, обездолених матерів, вдів та вдівців, створення місць для ночівлі, роботі соціального кафетерію, роздачі одягу, діяльності громадського центру здоров'я тощо.

На початку XX століття благодійна діяльність Церкви АСД поширилася за межі США до інших країн світу. У 1956 році був заснований окремий церковний підрозділ – «Служба благодійності адвентистів сьомого дня» (SAWS). Відтоді харитативна діяльність адвентистів стала розвиватись значними темпами, оскільки SAWS могла більш оперативно реагувати на виклики щодо допомоги постраждалим особам від стихійних лих та збройних конфліктів у різних частинах земної кулі. У першій половині 1980-х рр. відбулося злиття SAWS з адвентистським «Комітетом з інституціонального розвитку». У результаті було сформоване «Адвентистське агентство допомоги та розвитку» (ADRA). Філософія діяльності організації ґрунтується на біблійних принципах, відображених у прикладах служіння Ісуса Христа та діяльності першоапостольської церкви.

На сьогодні АДРА здійснює свою діяльність у 130 країнах. Підрозділ цієї організації діє в Україні. «ADRA Ukraine» була заснована у 1993 році для допомоги, різноманітних гуманітарних та розважальних заходів для дітей-сиріт та дітей з неблагополучних сімей. Звершується діяльність для забезпечення потреб осіб з інвалідністю. Важливою частиною діяльності стала програма «Східний янгол» для мешканців сходу України з 2014 року. Окрім постачання постраждалим особам необхідних матеріалів та продуктових наборів, відбувалося забезпечення безкоштовним транспортом, психологічна допомога, вирішення проблем з водопостачанням, відбудова зруйнованих будинків тощо.

У роботі досліджено діяльність благодійної організації Церкви Адвентистів сьомого дня за умов воєнного конфлікту на Сході України.

Встановлено, що ця організація активно проявила себе з 2013 року під час складних подій на Євромайдані в центрі столиці України. Організація ADRA Ukraine з 2014 року втілює на сході та по всій території України більше 150 гуманітарних проєктів, серед яких найбільшими стали «Східний янгол», «Руки Надії», «Соціальний транспорт» тощо. За допомогою продовольчих та непродовольчих програм волонтери «ADRA Ukraine» спільно з іншими церквами та міжнародними організаціями допомагають людям, які постраждали в результаті військового конфлікту на території Луганської та Донецької областей. Крім того, ADRA Ukraine на сході та материковій частині України надає психологічну та матеріальну допомогу для військових та переселенців, намагаючись таким чином допомогти в лікуванні психологічних травм, усувати різного роду пошкодження від обстрілів та налагоджувати на зруйнованих територіях водопостачання.

Діяльність «ADRA Ukraine» активно висвітлюють засоби масової інформації. Зазвичай, це мас-медіа протестантського спрямування, що звужує коло цільової аудиторії, оскільки більшість населення не має можливості почути про благодійні вчинки цієї організації. Таким чином, досліджено, що протестантська релігійна меншість України не залишилася осторонь трагічних подій, які спіткали українців, що руйнують життя мирних мешканців, і продовжує через благодійні організації, зокрема й через ADRA Ukraine, відновлювати та полегшувати умови життя постраждалим від війни.

Відзначається, що хоч АДРА є одним з підрозділів церкви АСД, однак вона насамперед позиціонує себе як суто благодійну організацію та керується базовими релігійними принципами. Водночас АДРА не дистанціює себе від пропагування візитних адвентистських доктрин та практик. Організація спрямована на допомогу постраждалим особам незалежно від їхнього віросповідання, не має на меті пов'язувати свою гуманітарну діяльність з

безпосередньо євангельським служінням. З іншого боку, віряни Церкви АСД сприймають мету соціального служіння саме через призму проповіді Євангелія.

Віряни-адвентисти вбачають у різноманітних гуманітарних заходах можливість для наступного проповідування. Така позиція була сформована значною мірою через проведення великої кількості євангельських програм у містах України, перша частина яких була присвячена лекціям на тему здоров'я, після чого відбувалася основна частина, де викладалися адвентистські доктрини. Віряни постійно чують, що соціальне медико-місійне служіння є «правою рукою» євангельської проповіді. Тобто, соціальне служіння готує серця людей до прийняття людьми біблійних тем, визнання яких впливає не тільки на теперішнє життя, а також визначає їхню вічну долю. Унаслідок цього має місце суперечність (колізія) позицій організації АДРА та українських вірян-адвентистів щодо мети гуманітарної діяльності.

Харитативна діяльність адвентистів сьомого дня в Україні упродовж 1991–2024 років виявилася важливим чинником соціальної підтримки в умовах незалежності. Як засвідчують дослідження Гната Меренкова та Валентини Куриляк, адвентисти впроваджували численні ініціативи, спрямовані на допомогу найбільш потребуючим: від гуманітарної підтримки до організації медичних і освітніх програм. Ця діяльність не лише сприяла подоланню соціальної нерівності, але й укріплювала імідж релігійних громад як активних суб'єктів суспільного життя. Таким чином, адвентистські благодійні ініціативи стали невіддільною складовою загальної картини релігійного і соціального розвитку незалежної України.

РОЗДІЛ 5. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ЦЕРКВИ АСД У РЕЛІГІЙНОМУ СОЦІУМІ ТА ЗМІ УКРАЇНИ

5.1. Імідж Церкви адвентистів сьомого дня в засобах масової інформації України

Протестантизм є одним із релігійних напрямів, який динамічно розвивається на теренах України. Одним із його різновидів є адвентизм, що має третю за кількістю вірян спільноту. У контексті дослідження постулюємо, що важливою складовою будь-якої релігійної деномінації є її імідж та образ у суспільстві. Як правило, імідж Церкви формується переважно на сторінках ЗМІ за рахунок висловлювань дотичних до деномінації осіб, вірян цієї конфесії, дослідників, істориків, журналістів тощо. У більшості випадків імідж будь-якої конфесії, у т. ч. й Церкви адвентистів сьомого дня, коливається від позитивного до негативного, хоча важливим є формування саме позитивного іміджу даної установи, чим і займаються її прибічники. Тому актуальним буде з'ясування того, яким є імідж Церкви адвентистів сьомого дня та джерела його формування на сторінках українських ЗМІ.

Засоби масової інформації в сучасному українському суспільстві є впливовою силою. Вони, з одного боку, інформують соціум, ознайомлюють його з подіями, які відбуваються, з іншого ж переконують та потужно впливають на формування громадської думки, життєвих цінностей людей, їхнього світосприйняття. У цьому контексті акцентуємо, що суспільство мислить образами. За словами французького вченого Г. Ле Бона, «натовп, здатний мислити тільки образами, сприймає лише образи. Не факти самі по собі вражають народну уяву, а те, яким чином вони розподіляються і представляються натовпу» [316]. У Великому тлумачному словнику української мови дефініція «образ» має декілька тлумачень, наведемо деякі з них: «1. Зовнішній вигляд кого-, чого-небудь. ... 2. Специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності. || Тип, узагальнений характер,

створений письменником, митцем. ... 4. перев. мн. Те, що вимальовується, постає в чий-небудь уяві. ... 6. філос. Відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності» [286]. З моменту створення образ стає самостійним і не контролюється. Саме за допомогою образу людина уявляє той чи інший предмет, особу, явище. Відтак у неї виникають відповідні асоціації, пов'язані з ними. З поняттям образу пов'язане поняття іміджу. У багатьох визначеннях він тлумачиться через образ: «Цілеспрямовано сформований образ якої-небудь особи, явища, предмета, які покликані збільшити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з метою популяризації, реклами, пропаганди тощо» [160]. За словами І. Сідорської, «імідж – це акцент на цілях, стратегії, тактиці, ресурсах формування, тоді як образ – результат формування тих чи інших якостей об'єкта» [316]. Ю. Бокоч вважає, що «образ є першочерговим, імідж – наслідок роботи з образом» [65]. Оскільки імідж вважається цілеспрямовано сформованим образом та має відношення більше до зовнішніх характеристик, через які сприймається та чи інша організація в публічному просторі, а також стосується її офіційно декларованих цілей, стратегії, як поняття він є вужчим порівняно з більш широким і загальним поняттям образу. Адже образ може втілювати уявлення про якісь внутрішні якості явища чи організації і формуватися у тому числі хаотично, також образ часто не є раціональним. Тож ми будемо використовувати у нашому дослідженні термін «образ» як більш загальний і більш широкий.

Одними з найпотужніших засобів формування образу будь-чого у людській свідомості, у тому числі й образу Церкви, є засоби масової інформації. ЗМІ світського та релігійного спрямування переважно інформативно (нейтрально) висвітлюють події, але іноді, повідомляючи соціум про ті чи інші факти з життя адвентистів, надають їм позитивної чи негативної конотації. Тому можна казати про комплексне явище – формування медіаобразу Церкви у суспільній свідомості. Вважаємо за потрібне дослідити, який саме образ цієї протестантської церкви постає у свідомості людей унаслідок висвітлення її діяльності в ЗМІ.

Для початку розглянемо згадки про адвентистів у кількох найвідоміших ЗМІ всеукраїнського рівня, читацька аудиторія яких є достатньо великою, щоб говорити про формування образу Церкви у масовій свідомості українців через вплив медіа. Так, Українське незалежне інформаційне агентство новин (УНІАН) «є одним із найбільших в Україні виробників і постачальників політичної, соціальної та ділової інформації... Інформацію УНІАН отримують майже 500 друкованих і електронних засобів масової інформації» [441]. Наступне медіа – загальноукраїнський сайт новин ТСН.ua – працює під брендом Телевізійної служби новин, що виходить на телеканалі 1+1. На сьогодні це – «найбільший сайт новин в Україні, який працює в цілодобовому режимі, має потужне представництво в соціальних мережах і на відеоплатформі YouTube... № 1 в Україні за відвідуваністю серед новинних ресурсів» [329]. Ще одне ЗМІ – «Кореспондент.net» – «інформаційно-новинний інтернет-ресурс, сестринський проєкт журналу “Кореспондент”. ... Середня відвідуваність сайту у 2012 році становила 220–250 тис. чол. в день» [188].

Слід сказати, що не завжди ці ЗМІ є першоджерелами інформації про адвентистів, але навіть передруки з інших джерел варто розглянути саме через велику аудиторію цих медіа. Зокрема, на сайті інформаційного агентства «УНІАН» про Адвентистів сьомого дня згадується у рубриках «Інші релігії», «Політика», «Держава» та інших. Так, на просторах цього ЗМІ є замітки на зразок: «10 звичок, які допоможуть дожити до 100 років» [1] (2009 р.), у цьому та подібних матеріалах часто наголошується, що невживання алкоголю, тютюну, наркотиків та ведення активного здорового способу життя допомагає людині не лише краще себе почувати, але й дожити до глибокої старості у здоровому глузді та здоровому тілі. Один з пунктів є відсилкою до статті в американських ЗМІ під назвою «Живіть як адвентисти сьомого дня», де в контексті зазначено, що, щоб довго жити, треба дотримуватися принципів здорового способу життя, які практикуються адвентистами. Як результат, можемо зазначити, що здоровий спосіб життя є візитівкою цієї конфесії і сприяє формуванню позитивного зовнішнього іміджу Церкви як у світі, так і в Україні.

Оскільки система здорового способу життя адвентистів найменше піддається критиці в ЗМІ, то незначна кількість негативних коментарів жодним чином не руйнує позитивний імідж адвентистів, на який можна рівнятися іншим. Швидше за все, це пов'язано із тим, що сучасність спрямована більше на збереження здоров'я, ніж на вседозволеність заради миттєвого задоволення.

Досить ґрунтовною є стаття «120 років адвентизму в Західній Україні: походження доктрин – в ... Едемському саду?», присвячена ювілеям, які адвентисти сьомого дня відзначили в 2009 році: 120-річчя Церкви в Західній Україні, 100-річчя першої Церкви в Галичині та 90-річчя першої львівської громади. У ній відтворено історичний шлях становлення цієї конфесії на західноукраїнських землях. Автором публікації М. Балаклицьким формується позитивний імідж її вірян, оскільки «вони (Адвентисти сьомого дня) відвідують дитбудинки й сиротинці, тюрми й військові частини, пропагують здоровий спосіб життя серед дітей і дорослих через виставки, освітні програми, спортивні змагання» [46].

Цілком нейтральне забарвлення мають публікації «Число релігійних громад в Угорщині збільшилося удвічі», а також «Сімферопольська міськрада відмовилася виділити землю УПЦ КП», оскільки в них подається лише фактаж щодо повсякдення адвентистів сьомого дня. Жодних оціночних лексем у тексті немає.

Наступні публікації за різні роки, як-от: «Переобраний керівник всесвітньої Церкви Адвентистів Сьомого дня» [304] (2015 р.), «На Київщині протестанти відсвяткували національний День Біблії» [270] (2017 р.), «На Закарпатті Адвентисти сьомого дня відсвяткували День подяки» [270] (2017 р.), «У Слов'янську адвентисти реалізували молодіжний соціальний проект» [425] (2017 р.), «У Білорусі створена міжконфесійна комісія для спільного перекладу Біблії» [415] (2018 р.), – належать до інформаційних жанрів, це переважно замітки, стосуються висвітлення певних моментів із життя Церкви адвентистів сьомого дня. Їхні заголовки є нейтральними, оскільки лише повідомляють факти. Ці матеріали супроводжуються фотоілюстраціями, внаслідок ознайомлення з

якими у читача формується позитивне ставлення до представників цієї протестантської течії: охайно одягнені, ведуть здоровий спосіб життя, усміхнені, це характеризує їх як людей переважно врівноважених, цілеспрямованих та здорових.

Публікація «Про підсумки поїздки делегації Ради Церков до Нідерландів» (2016 р.) подана у вигляді інтерв'ю із Станіславом Носовим – керівником Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Ця людина уособлює образ українських адвентистів, а саме: терпимість стосовно інших людей, толерантність, повага до думки українського народу. Позитивну характеристику про представників цієї протестантської віри у матеріалі дав посол України в Королівстві Нідерландів О. Горін: «Я знаю, що адвентисти дотримуються Божих Заповідей, це дуже цінно для суспільства» [330].

Із матеріалу з назвою «Українські адвентисти приєдналися до кампанії проти куріння кальяну» [439] (2018 р.) дізнаємося про шкоду, якої завдає людям куріння кальяну. Тут згадується, у першу чергу, про ініціативу участі в інформаційній соціальній кампанії Адвентистів сьомого дня, які дотримуються здорового способу життя. У цьому повідомленні формується позитивний імідж цієї громади, оскільки підкреслює ті пріоритети, яких дотримуються її представники. Заголовок стилістично нейтральний, оскільки має інформативний характер. У вербальній частині ми не спостерігаємо лексем з експресивною або оціночною семантикою, що свідчить про нейтральне ставлення до фактажу. Це повідомлення супроводжується візуалізацією: фото, на якому зображено представника адвентистів на тлі плакатів. На ньому ми можемо побачити застереження щодо небезпеки куріння кальяну. Людина, яка виголошує доповідь, скромно та зі смаком одягнена, що апріорі викликає повагу до її особи. Через образ цієї людини читач робить висновок про адвентистів сьомого дня, який у даному випадку найвірогідніше буде позитивним.

Наступний матеріал називається «Українські адвентисти вшанували пам'ять жертв Голокосту» [438] (2018 р.). У ньому увага акцентується на шанобливому ставленні представників цієї конфесії до євреїв, що вказує на

толерантне ставлення адвентистів до інших народів та їхніх релігій. У проповіді керівника Церкви АСД в Україні, пастора Станіслава Носова містяться слова підтримки й любові до своїх одновірців, що вказує на спокій та злагоду в середині цієї громади. Робиться акцент на тому, що вони згадують про минуле не лише своєї спільноти, а й про тих, хто несправедливо постраждав від жорстокості та насильства. Матеріал нейтральний, але водночас сприяє формуванню позитивного іміджу цієї конфесії.

Однак, до прикладу, на сайті Українського незалежного інформаційного агентства новин містяться й такі матеріали, які формують негативний імідж представників цієї віри. Так, стаття «Почаївська лавра – проти протодиякона Кураєва» за 2010 рік містить згадку про те, що в Кишиніві, Молдова, завдяки зусиллям православних віруючих «не відбулася велика сектантська акція адвентистів на площі Великих національних зборів перед Кишинівською кафедральним собором» [316]. Також завдяки цьому «не було допущено введення в навчальну програму аморального предмету «Життєві навички» та «не пройшли безсоромні гей-паради центральними вулицями міста» [316]. Тобто, у цій статті окрім того, що євангелізаційний захід адвентистів названий «великою сектантською акцією», Церква АСД поміщена поруч з «навчальною програмою аморального предмету» та «безсоромними гей-парадами» [316]. Враховуючи цілковите схвалення у статті повістки дня одного з молдовських православних товариств, у тому числі схвалення боротьби проти ІНН, стає очевидним, що в матеріалі висловлюється позиція православного фундаменталізму, до якої входить і засудження та очорнення «сектантів», при цьому більшість тексту подається цитатами з посиланням на одного з ієрархів УПЦ МП. Думка ж опонентів заявленої позиції в цьому матеріалі є відсутньою.

В іншій невеличкій замітці «83,5 українців вважають себе православними» (2012 р.) акцент робиться на тому, що «83,5% українців за віросповіданням відносять себе до Православ'я. Протестанти, лютерани, п'ятидесятники, адвентисти, баптисти та інші православні секти набирають всього 3% прихильників» [8]. Порівняння різних релігій досить негативно позначається на

їхньому іміджі, окрім того, автор публікації називає протестантські церкви «сектами», це стосується й адвентистів сьомого дня. Акцентуацією на ці дані автор знижує та нівелює роль представників інших релігій в Україні, упереджено їх характеризує.

Стаття «Як Православна Церква ставиться до переливання крові» (2018 р.), яку УНІАН перепублікувало з посиланням на видання «Фома в Україні» (українську філію російського православного журналу «Фома»), описує ставлення Православної церкви щодо цього питання. Також піднімається тема щодо споживання крові в їжу: «завжди існувала заборона на вживання крові в їжу, і про це говорить Святе Письмо» [479]. Однак у статті є наступне твердження: «Адвентисти і “свідки Єгови”, які забороняють використання крові та її препаратів, є просто сучасними фарисеями і законниками, які не розуміють, що Бог є Любов» [479]. Відомо, що релігійна організація Свідків Єгови перестерігає своїх членів від переливання крові. Однак не зрозуміло, з яких підстав автори статті згадали Церкву АСД в такому контексті.

Наступним для аналізу взято сайт Телевізійної службі новин (ТСН), а саме низку публікацій, в яких згадано Церкву АСД. На сайті «ТСН» розміщено публікації з різними поглядами на діяльність адвентистів сьомого дня. Почнемо з найцікавішої з точки зору змісту – «Реформація – втрачений шанс українців» (2016 р.), розміщеній у рубриці «Блоги». Її автор, доктор філософських наук Петро Кралюк намагається проаналізувати, що саме Україна втратила для свого суспільно-економічного розвитку, не запозичивши приклад успішних країн, які сформували свою економіку на принципах протестантської етики. Цей матеріал є перепублікацією із сайту «Радіо Свобода» [189] і безпосередньо не присвячений адвентистам, але вони згадуються в ньому як приклад пізньопротестантських конфесій, відомих українцям. У цій статті науковець розвіює негативний міф про протестантів, що склався в уяві багатьох українців, які неоднозначно ставляться до них, адже, з одного боку, сприймають: «як відповідальних, трудолюбивих людей, а з іншого – виявляємо на побутовому рівні певну неприязнь, оскільки їх інколи образливо називають “штундами”»

[189]. Автор акцентує, що країни, де затвердився протестантизм (Німеччина, Англія, США, Скандинавія), з часом стали на шлях динамічного суспільно-економічного розвитку, оскільки саме в них розвивалися капіталістичні відносини. Саме в протестантизмі спостерігається відповідальне ставлення до праці. В уяві читачів одразу постає позитивний образ людей, які є цілеспрямованими та трудолюбивими. У цих країнах-лідерах представники різних класів не цураються будь-якої роботи, розвивають книжкову культуру, раціонально сприймають дійсність. Автор наголошує на тому, що до деяких реформаційних цінностей могли б звернутися українські церкви, оскільки «це й “жива”, а не формалізована релігійність, і шанування книжності, зокрема рідною мовою, і культ праці» [189].

Іншими словами, таке ставлення до протестантів у цілому вказує на позитивне осмислення їхніх дій. Як наслідок, стаття Петра Кралюка спонукує до толерантного і неупередженого ставлення до протестантів та їхнього стилю життя, у тому числі й до адвентистів сьогомого дня як представників пізнього протестантизму. Також зазначимо, що заголовок публікації «Реформація – втрачений шанс українців?» є експресивним, де автор свої почуття намагається передати адресатові. Він звучить як запитання/твердження, що впливає на читача, який починає сумніватися, чи втратив він щось, чи ні. Згадуючи про адвентистів, хоча вони просто наведені до прикладу, Петро Кралюк використовує нейтральну лексику і загалом у статті підбиває підсумок, що «Реформація – <...> важливе явище європейської культури», <...> «країни, де утвердився протестантизм, залишаються світовими лідерами» [189].

Автор використовує протиставлення: «у протестантських країнах заможні люди не цураються “чорнової роботи”, чого не скажеш про наше “православне суспільство”», «у протестантських країнах є розвинутою книжкова культура.. <...> Скільки книг у рік видається на одного українця? І скільки українець купує книг? Буквально одиниці. Це не йде ні в яке порівняння з країнами, де панує протестантизм», «люди (протестанти) раціоналістично ставляться до життя», а

«українці – інтуїтивісти, ... в нас панує “душевність”, а істинною українською філософією є “філософія серця”» [189].

Отже, ця публікація формує позитивний імідж протестантів, що має, звісно, вплинути на свідомість людей і почати дещо трансформувати образ багатьох протестантських церков, а отже, й адвентистів у позитивному напрямі. Фактично, це один з небагатьох аналітичних матеріалів, представлених на сайті «ТСН», що стосується протестантів у цілому, але згадує й адвентистів, змальовуючи їх у позитивному ракурсі. Слід сказати, що ця стаття Петра Кралюка з'явилася як реакція на Указ на той момент президента України Петра Порошенка «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації». Це був період після 2014 року, коли діяльність українських протестантів все більше почала висвітлюватися в ЗМІ в позитивному ключі, як діяльність благодійників, волонтерів і патріотів.

Раніше, ніж вищезгадана стаття, ще у 2013 році сайт «ТСН» розповідав, що на телеканалі «Надія» буде транслюватися цикл передач «Історія вічного кохання» з Духовного центру Церкви АСД у Києві. Теми, які піднімалися: 1) «Чому останнім часом з'явився «синдром кінця світу»?»; 2) «Чому загрозливі метеорити несподівано вторгаються в межі нашої планети»?; 3) «Чи врятує світ краса або любов, і якщо так – то яка?». Стаття називає телеканал «Надія» «одним з провідних християнських телеканалів України» [284]. І хоча тут не вказано, що цей телеканал заснований саме адвентистами, але в числі організаторів циклу передач вказується Український адвентистський центр вищої освіти. Таким чином, за нейтральної подачі інформації створюється певний позитивний образ організаторів події з числа адвентистів, адже сама подія – трансляція на християнському телеканалі – виглядає як серйозна і варта уваги, а канал «Надія» фігурує як «популярний громадський».

Водночас в інших публікаціях на сайті ТСН (переважно до 2014 року) прослідковувалось дещо упереджене, навіть негативне ставлення до адвентистів. Як приклад, таке ставлення ми бачимо у відеорепортажі «Небажане сусідство» (2009 р.), де повідомляється, що забудовник потайки продав приміщення для

церкви адвентистів сьомого дня. Репортаж починається словами «жертвами небажаного сусідства називають себе жителі елітної багатоповерхівки», яких агітують до протестантської віри, ремонт у підвалі призвели до тріщин у квартирах та під'їздах. Самі мешканці називають цю організацію сектою, вказують, що бояться за власних дітей та планують найняти охорону, щоб слідкувати за будівлею. Як бачимо, цей сюжет сприяв формуванню негативного іміджу Церкви адвентистів сьомого дня, оскільки робився акцент на тому, що адвентисти не афішують себе, а ніби переховуються. Ці дії оцінюються глядачами негативно. Помічаємо у цьому матеріалі зміщення фокусів уваги аудиторії шляхом «показу» лише негативних фактів, а все інше замовчується. Сам заголовок має лексеми з оціночною семантикою «небажане сусідство», пробуджуючи в аудиторії певні емоції щодо протестантів, використовуються слова зі зневажливою конотацією: «їхні піснеспіви, їхні обряди» [26].

У повідомленні «В Києві секта саєнтологів маскується під курси англійської», що є передруком з газети «Сегодня» (2013 р.), увага акцентується на діях саєнтологів, які відкрили курси іноземних мов, «на яких слухачів зомбують, вимагаючи у них гроші», із посиланням на жителів Києва, але їхні імена не називаються, що змушує сумніватися у достовірності цих слів. Негативний посил є наскрізним у цьому повідомленні: «секта», «звинувачення у махінаціях», «ідея саєнтологів екстремістська, пропагує насильство», адепти «некваліфіковано втручаються в свідомість» [76], у заголовку звучать негативні конотації «секта», «маскується». До того ж, автори посилаються на досвід заборон цієї релігійної організації в Російській Федерації, а також на авторитет одного з православних «експертів з нетрадиційних сект» Віктора Чернишова, відомого своїм негативним ставленням до багатьох інших релігійних організацій. У цьому контексті згадується й про адвентистів, що вони використовують такі ж прийоми залучення людей до церкви, пропонуючи для вивчення англійської мови потрібні їм тексти. І хоча в кінці для балансу подана ще й думка релігієзнавця Віктора Єленського, що загрози в таких курсах немає, але більша частина матеріалу, починаючи із заголовка, відверто має негативний

посил. Тому цим матеріалом журналісти формували негативне, упереджене ставлення до адвентистів, подача інформації «під один гребінець» з саєнтологами негативно впливала на імідж представників цієї протестантської церкви.

На сайті ТСН зустрічаються і нейтральні матеріали. Так, нейтральне забарвлення притаманне замітці «На Донеччині п'яні хулігани побили адвентистів» [268] (2012 р.). У ній ідеться про побиття вірян Церкви адвентистів сьомого дня, викладається лише фактаж, використовується емоційно нейтральна лексика щодо конфесії. Унаслідок цього у читача складається враження несправедливості, якої зазнали віряни. Щоб акцентувати на цьому увагу, автор використовує емоційно забарвлену лексику по відношенню до групи людей, які вчинили злочин: «п'яні хулігани», «дебошири», що свідчить про засудження автором дій такого зневажливого ставлення молодих людей на підпитку, яких не зупинила служба в молитовному будинку.

Сайт «Кореспондент.net» також містить низку публікацій про адвентистів. Проте на цьому сайті порівняно небагато таких публікацій. З 2003 по 2019 рр. оприлюднено лише кілька публікацій, із них деякі вказують на вияви дискримінації стосовно адвентистів, інші згадують їх нейтрально або в негативному світлі.

У цілому нейтрально в переліку різних релігійних організацій згадувалось про адвентистів сьомого дня в публікації «У Сімферополі УПЦ КП відмовили у виділенні землі під храм» [424] (2010 р.). Акцент у ній робиться на тому, що влада не виділила місця під забудову Української православної церкви Київського патріархату, хоча до цього виділяла землю під забудови храмів інших конфесій. Адвентисти згадуються саме в цьому переліку діючих в Сімферополі релігійних організацій, серед яких і мормони, і навіть ті, що заборонені в низці країн. Мета статті – не сформулювати ставлення до певних конфесій, а вказати на непослідовність дій симферопольських депутатів.

В одному з матеріалів на сайті «Кореспондент.net» (передрук з видання «Forbes», 2011 р.) згадується, що Церква АСД пропагує принципи здорового

способу життя. Адвентисти з міста Лома-Лінда, Каліфорнія, входять до числа чотирьох географічних регіонів, де люди мають довгу тривалість життя та міцне здоров'я. Ці території отримали назви «блакитні зони». Підкреслюються фактори, завдяки яким адвентисти з Лома Лінда продовжують своє життя. Один із чинників – це участь у житті релігійних громад, що сприяє соціалізації особи та зняттю психологічних навантажень. Повідомляється, що «люди, які ходять до церкви раз або більше на тиждень, можуть прожити на 7 років довше, ніж ті, хто взагалі не буває в церкві» [316].

У передруку «Кореспондентом» статті з видання Deutsche Welle – «DW: Альтернативна служба. Невикористаний потенціал» (2013 р.) про адвентистів сьомого дня говорять у контексті проходження українцями військової служби, зокрема альтернативної, яка дозволяє працювати в лікарнях, природоохоронних організаціях чи комунальній сфері, якщо служба зі зброєю в руках суперечить їхнім релігійним переконанням. Як зазначається в статті, «молода особа має належати до конкретних релігійних організацій: Свідки Єгови... Адвентисти сьомого дня, адвентисти-реформісти, християни віри євангельської, баптисти» тощо [523]. Загалом, героя статті схарактеризовано з позитивного боку як людину відповідальну, старанну, яка піклується про свою матір, зрозуміло, що це не може не позначитися на позитивному образі Адвентистів сьомого дня. Слід сказати, що українська служба Deutsche Welle, яка є першоджерелом цієї статті – німецьке міжнародне ЗМІ, яке, працюючи для різних регіонів, керується у своїй роботі міжнародними стандартами.

Із посиланням на агентство «France Presse» в інтернет-виданні «Кореспондент» того ж року було розміщено статтю з негативним забарвленням про християн-протестантів. Заголовок цієї публікації містить лексеми з експресивною семантикою «Вигнання диявола у Франції. Чотирьох екзорцистів судитимуть за тортури» [84] (2013 р.), він спрямований вплинути на читача і змотивувати перейти за цим посиланням. Водночас до неї додано ілюстрацію французького собору Нотр Дам у зимовий період, що створює атмосферу таємничості, непередбачуваності та певної зловісності. У цій розширеній замітці

акцент робиться на тому, що колишніми членами Церкви адвентистів сьомого дня було викрадено дівчину, до якої вони застосовували тортури: прив'язали до хреста і утримували її в такому стані протягом тижня. І лише в останньому реченні офіційними представниками церкви було прокоментовано, що цих «мучителів» виключили з громади ще рік тому, та наголошено на тому, що «їхнє вчення не визнає екзорцизму в таких формах» [84]. Упродовж усього повідомлення використовуються такі емоційно забарвлені слова та вирази, як «жертва», «мучителі», «вселення диявола», хлопець взяв на себе «священну місію» і вважає себе «пророком». Унаслідок цього в читача може скластися упереджене ставлення до адвентистів сьомого дня, які в його уяві постають жорстокими, неадекватними людьми та використовують жорстокі середньовічні методи. Такий зовнішній негативний імідж був сформований у французьких ЗМІ і, на жаль, поширювався й в українському інформаційному просторі, що негативно впливало на свідомість українських громадян та їхнє ставлення до представників цієї протестантської церкви.

Публікація «Кореспондент: Хрестовий підхід. Нетрадиційні для України церкви тиснуть православ'я на його землі» [316] (2013 р.) подає інформацію про новітні християнські рухи, які діють в Україні. Щодо Церкви АСД дається інформація без конкретної позитивної чи негативної оцінки. Розповідається, що «Церква адвентистів сьомого дня йде своїм шляхом». Коротко розповідається про Український гуманітарний інститут, телеканал «Надія». Підкреслюється, що «масштаби діяльності багатьох таких церков свідчать про їх чималий матеріальний ресурс». Також згадується, що адвентистські служителі «кожні три роки зобов'язані змінювати парафії, щоб не засиджуватися на одному місці і рухатися далі». Це розглядається як певний позитив, оскільки «неохристияни прагнуть до динаміки в тому числі в роботі своїх проповідників».

У матеріалі, що вийшов уже в постмайданний період, «У ДНР конфіскували будівлю Церкви адвентистів» [418] (2016 р.) мовиться про несправедливість з боку місцевої терористично-сепаратистської влади, яка конфіскувала і передала у власність комунального підприємства «Простір»

будівлю молитовного будинку Церкви адвентистів сьомого дня, при цьому навіть не попередивши громаду і не забезпечивши можливість забрати власне майно. Це вказує на повну неповагу до представників цієї протестантської течії від місцевої терористичної влади. Про це також свідчать скріншоти з соціальних мереж, із яких ми дізнаємося, що представників церкви не хочуть слухати, «забанили». Висвітлення цієї події журналістами є нейтральним, оскільки вони повідомляють факти. Зрозуміло, що імідж адвентистів виглядає як таких, кого можна образити. Але той факт, що це робить влада так званої ДНР, подає саме її у негативному світлі – бо дії незаконної влади виявляються такими ж незаконними, і читач пересвідчується, що ніхто не застрахований від свавілля терористів. У той час на окупованому Донбасі страждали представники багатьох протестантських конфесій і це час від часу висвітлювалося в українських ЗМІ.

Отже, на основі проаналізованих публікацій, оприлюднених в одних з найбільших за своєю аудиторією засобах масової інформації України, можемо зробити висновки, що суспільство тривалий час досить неоднозначно ставилось до адвентистів, оскільки отримувало досить різну, іноді суперечливу інформацію про них. Про це свідчить аналіз публікацій провідних українських медіа: ІА «УНІАН», «ТСН» та «Кореспондент.net». Присутні в українському інформаційному просторі позитивні, негативні та нейтральні матеріали сформували зовнішній імідж адвентистів, з одного боку, як прихильників здорового способу життя, які толерантно ставляться до інших народів та релігій, займаються благодійними справами та допомагають нужденним, з іншого боку, через постійні використання слів з негативним забарвленням, як-от «секта» тощо, в уяві пересічного громадянина, який володіє недостатньою інформацією щодо релігійних віросповідань, вимальовувався образ чогось незрозумілого, жахливого, чужорідного, що може зашкодити його життю та здоров'ю.

Втім, на сьогоднішній день можна констатувати, що медійний образ протестантів в українських ЗМІ не був статичним, він певним чином почав змінюватись, особливо після подій 2014 року. Але перш ніж виявити тенденції цих змін, розглянемо ще більше прикладів висвітлення діяльності Церкви

адвентистів сьомого дня в українських ЗМІ за різні роки, для чого тепер візьмемо більш широкий спектр видань, зокрема тих, популярність яких не надто висока на всеукраїнському рівні, або які взагалі є регіональними. Таке широке охоплення допоможе дослідити медійний образ адвентистів більш деталізовано.

Публікація під назвою «Анатолій Забродько хоче прожити 150 років» (2008 р.) розповідає про адвентиста сьомого дня, який у «51 рік чоловік відшукав рецепт здоров'я та довголіття». Зокрема «щоранку чоловік пробігає 8 км. Лише в суботу залишається вдома» [37]. Він поділився з журналістами простими природними рецептами, які дозволяють підтримувати власне здоров'я.

Стаття «Дітей учили здоров'я в парку Аврора» (2008 р.) [122] розповідає про акцію для дітей «Країна здоров'я», яку проводила Церква АСД в місті Бровари за підтримки Дніпровської районної адміністрації і Київського гуманітарного інституту. «Вожаті розповідали дітям про шкідливий вплив куріння й алкоголю». Також говорили про те, як «слід правильно харчуватися і яку воду пити». Замітка про «Подружжя двірників Заверюх загинуло під колесами «шевроле» розповідає, що у 2009 році під колесами автівки, яка летіла на швидкості 150-170 км/год, загинуло подружжя Заверюх, що мали вік 60 та 63 роки. Вони були членами Церкви АСД у місті Вінниця. Стаття про них розповідає, що подружжя «були золотими людьми. Усім допомагали» [313].

Замітка «Перші 28 днів їдять материнське молоко» (2010 р.) містить опис особливостей розведення свиней в одному з райцентрів на Черкащині. Для нас ця стаття цікава тим, що у ній згадується, що: «в юдаїзмі та ісламі свиню вважають нечистою твариною, тому їсти свинину заборонено» [306]. Також вказано, що «свинину не вживають і деякі християни... приміром, адвентисти сьомого дня». Однак там дана вказівка, що ця конфесія дотримується цього правила, оскільки в «основі (її) релігійного вчення покладений Старий Заповіт». Ці слова містять дещо негативний відтінок, оскільки серед християн України Старий Завіт сприймається не настільки авторитетно, як Євангелія та інші книги Нового Завіту.

Стаття «Україна: територія сект» (2011 р.) містить розповідь про «систему ідеологічних сект сучасної України» [316]. Мовиться про національні та політико-економічні погляди розвитку України. При цьому при описанні прихильників різних ідеологій автори використовують терміни різних християнських конфесій: «Адвентисти УПА», «Свідки Малорісії», «П'ятидесятники євроінтеграції».

Інтернет-джерело «Вголос» розмістило інформацію (2011 р.), що члени Церкви адвентистів сьомого дня та Об'єднання юдейських релігійних організацій України просять не проводити ЗНО-2012 у вихідні дні, зокрема у суботу «з метою забезпечення толерантності щодо релігійних почуттів абітурієнтів, їх батьків і викладачів» [27]. У відповідь наводяться слова одного чиновника, який вважає, що «варто врахувати також інтереси адвентистів і юдеїв та відмовитися від проведення тестування в суботу». Тут показано, що представники влади намагаються прислухатися до прохань вірян Церкви АСД.

Контроверсійною є публікація «В Чернівцях розмістили біг-борди з повідомленням про кінець світу» (2011 р.), яка розповідає, що Церква АСД в Чернівцях розмістила на біг-бордах гасло «2012. Невже це кінець?» [316]. Розповідається, що адвентисти мали на меті «спростувати міф про кінець життя на Землі в 2012 році» та «вселити в серця людей надію». Однак стаття показує й інші відгуки на це гасло: «психологи такі гасла відносять до психотравматичних». Також є погляд, що розробники цієї акції «можуть намагатися затягнути нових людей в спільноту, яка розмістила рекламу».

Також у 2011 році в українських ЗМІ вийшло два журналістських розслідування, присвячених адвентистам, причому обидва – присвячені одній і тій самій справі – суперечці навколо матері-адвентистки, у якої колишній чоловік намагався відсудити дітей. Саме цей чоловік звернувся на ТРК «Україна», внаслідок чого телекомпанія випустила сюжет, що претендував на статус розслідування, під назвою «Віра-розлучниця». У сюжеті подавалася точка зору колишнього чоловіка і в негативному світлі йшлося про церкву й образ життя адвентистів сьомого дня. (Слід сказати, що на сьогоднішній день цей

сюжет вже не доступний на офіційному ютуб-каналі ТРК «Україна»). Інший матеріал, який можна назвати контррозслідуванням цієї ж справи, автором якого є релігійний журналіст Гнат Меренков, вийшов згодом на сайті «Телекритика» під назвою «“Віра-розлучниця” розсварила журналістів і адвентистів» (зараз цей матеріал доступний на сайті Mediasapiens, одного з проєктів ГО «Детектор медіа») [316].

Розширена версія цього розслідування під назвою «Детектив про адвентистів: як журналісти ТРК «Україна», використовуючи викривлення фактів, розпалюють міжконфесійну ворожнечу», була оприлюднена на сайті християнської газети «Путь» [316], а також передрукована деякими світськими ЗМІ [316]. Ми читаємо: «У жовтні 2011 року по ТРК “Україна” у програмі журналістських розслідувань “Критична точка” було показано сюжет під назвою “Віра-розлучниця” (розслідування на місці вела Ірина Федоренко), який затаврував християн із офіційно зареєстрованої традиційної для України протестантської Церкви АСД як секту, яка відбирає дружин у чоловіків, дітей у батьків, що позбавляє своїх членів свободи дій, забороняє їм контакти із суспільством. Більше того, в якій віруючі виховують дітей, позбавляючи їх їжі». Гнат Меренков у результаті незалежного розслідування довів, у тому числі журналістам з телеканалу «Україна», сфабрикованість та фальсифікацію їхнього сюжету. Ба більше, до створення сюжету ТРК був залучений православний експерт: «доцент Київської духовної семінарії Віктор Чернишов, який стверджує: “Секта адвентистів сьомого дня – це секта, хоча вони люблять позиціонувати себе як церкву”». Що повністю суперечить релігієзнавчому експертному висновку, зробленому спеціалістами від Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України [348].

Цікавою є також публікація під назвою «Українські церкви вимагають права відкривати телеканали» від 2013 року, що містить розповідь про ініціативу Церкви АСД заснувати власний телеканал в Україні. Президент Української уніонної конференції Церкви АСД Віктор Алексеєнко зробив заяву: «Телефір заповнений насильством і пропагандою аморальних речей, а повинен бути

наповнений духовними програмами на сімейну тематику» [316]. Він наголосив, що на той момент українське законодавство не дає право церквам відкривати власні телеканали, і закликав «Потрібно дати церкві таке право!». Оскільки ці заяви були сказані в рамках консультацій Всеукраїнської ради церков з Міністерством культури, то у статті Церква АСД зображена як та, що виконує провідну роль у справі відкриття конфесійних телеканалів в Україні.

На життєву тематику зі згадкою про АСД є стаття під заголовком «Жінка моя корову не доїла, печі не топила і їсти не варила» (2013 р.), у якій 83-річний український письменник Юрій Мушкетик розповів, що його онука Анастасія працює директором в іноземній фірмі, а «її чоловік – військовий лікар, адвентист сьомого дня» [141]. Юрій Мушкетик описує його наступними словами: «Він не п'є і не курить, а Настя вже під нього підлаштовується. Оце буває, приїдуть до діда на день народження, то тільки лимонаду вип'ють і все».

У статті під заголовком «В Генштабе прислухалися до поради Адвентистів сьомого дня» (2014 р.) йдеться про те, що Генеральний штаб Збройних сил України підтримує пропозицію Церкви АСД щодо звільнення віруючих громадян від військових зборів та призову на військову службу з мобілізації» [316].

Стаття «Обережно! У Херсоні діє ряд деструктивних сект» (2015 р.) [316] починається такими словами, що секта – це «організація, керівництво якої хоче отримати необмежену владу, вплив і гроші, при цьому відкрито це не демонструючи, а використовуючи різні маски». Крім опису різноманітних сект, у статті порушується питання «Як же потрапляють в секту?». На це питання дається наступна відповідь: «Людина потрапляє в секту не тому, що вона робить свідомий вибір, а тому, що її обдурили». Показано, що цей процес хитрого зведення та обману, а не вияву вільного вибору особистості. Автор статті в описі діяльності різних сект першою релігійною організацією вибрав Адвентистів сьомого дня. Автор статті розповідає, що головний пастор церкви АСД в Херсонській області Віталій Ващинін «правдою і неправдою залучає в свою секту всіх підряд». Особливо звертається увага на переселенців з інших областей

та безхатченків. Згадується діяльність благодійного фонду «Східний янгол», який «нібито покликаний допомагати постраждалим на сході України». Про цей проект адвентисти «усім розповідають» виключно з метою «особистого збагачення». Також метою цього є «залучення в віру секти шляхом відвертого обману». Тому автор статті вважає, що «адвентисти допомагають постраждалим, але, тільки лише для прикриття очей керівництва країни і простих громадян».

У наступному ЗМІ («Діалог») знаходимо приклад підміни понять і використання назви Церкви АСД для більшого емоційного забарвлення своїх думок при висвітленні політичних подій. При цьому під словом «адвентист» насправді мається на увазі інше поняття. Так, у статті «Любов Савченко до російських спецслужб у дії: скандального нардепа помітили у компанії з українофобом агентом ФСБ» (2016 р.) є такі вислови: 1) «Праві в обуреній формі ставлять питання не лише до Надії Савченко, але й до її адвентистів, де ж її мізки?» 2) «Господа адвентисти Савченко, поясніть мені, бідному, що ваша месія робить в компанії з путіноїдами?» [316]. Можна припустити, що тут термін «адвентисти» вживається у значенні «адепти», «послідовники», для яких Надія Савченко є свого роду «месією».

Автор статті «Нацрада роздала радіостанціям частоти в регіонах» (2016 р.) зображує Церкву АСД як повноправного учасника конкурсу у розподіленні радіочастот через християнську радіопрограму «Голос Надії» [316].

Стаття «Помилкові боги: чому в Україні знову стають популярними секти» (2017 р.) розповідає про діяльність різних сект та псевдорелігійних організацій, таких як «Біле братство», «Духовний центр Відродження» Володимира Мунтяна, «Саєнтологія». Автор статті вважає вищеперераховані організації «тоталітарними сектами», які «всерйоз займалися фінансовими аферами і насильством над особистістю». Для порівняння в статті автор наводить Свідків Єгови, адвентистів та п'ятидесятників, називаючи їх «відносно нешкідливими» [317].

Стаття «Скандал з УПЦ МП в Запоріжжі: керівник Церкви адвентистів сьомого дня нагадав історію з Євангелія» (2018 р.) містить коментар Станіслава

Носова, керівника Церкви АСД в Україні щодо ситуації, коли «православний священник відмовився відспівувати дитину, хрещену в церкві іншого патріархату» [384]. Справа в тому, що ця подія спровокувала сильне хвилювання у суспільстві. Стаття наводить аргументи керівника Церкви АСД, який стверджує, що «у Слові Божім не говориться про те, якої віри має бути людина, аби допомогти їй».

Стаття «Блискавичний син адвентистів. Усейн Болт бігав за межею людських можливостей» 2019 року розповідає про Усейна Болта. Він – «один з найпопулярніших спортсменів сучасності і найпопулярніший легкоатлет у світі» [62]. Цей спортсмен є спринтером, який став «найшвидшою людиною на планеті, чинним рекордсменом з бігу на 100 і 200 м, дев'ятиразовим олімпійським чемпіоном, десятиразовим чемпіоном світу». Його батьки є членами Церкви АСД, «сувора і інтелігентна родина». Його мати зображена, як «добра і спокійна жінка», а батько – «прихильник суворої дисципліни».

Інша замітка на Укрінформі «Суспільне транслюватиме богослужіння п'ятьох церков» за березень 2020 року подає розклад трансляції богослужінь на державних телеканалах «UA: Перший» та «UA: Культура». Богослужіння Церкви АСД за розкладом мали транслюватися на останньому. Можливість проведення трансляції вказує на те, що Церква АСД у медіапросторі розглядається не як секта, а як християнська конфесія поруч з традиційними та протестантськими церквами України [75].

Стаття «Українська Паска часів коронавірусу. Сповідництво і стукацтво» описує тиск, який чиниться збоку влади на УПЦ МП. Одним з аргументів було наведений факт, що у 2020 році Пасхальну літургію цієї конфесії не транслював жодний державний телеканал. Хоча підкреслено, що були навіть передбачені трансляції державних ЗМІ для трансляції богослужінь «навіть баптистів, адвентистів та інших сектантів». Таким чином, це джерело зображає Церкву АСД як одну з сектантських організацій [316].

Коли під час загальнодержавного карантину, пов'язаного з пандемією коронавірусу, попри заборону влади не проводити у цей час велелюдних зібрань,

у Києво-Печерській лаврі продовжувалися проведення служінь, то внаслідок цього похворіли чимало насельників Лаври. Журналісти інтернет видання «Gazeta.ua» провели опитування у представників різних конфесій у Черкаській області щодо проведення ними богослужінь у карантинний період. Стаття «Такого мракобісся, як у Києво-Печерській лаврі, в нас не буде» (2020 р.) містить слова «прихожанки церкви адвентистів 7 дня» у місті Черкаси: «Останнє богослужіння в церкві на вулиці Пушкіна відбулося в суботу, 14 березня. Відтоді слухаю проповіді онлайн в себе в квартирі» [403]. На цьому прикладі видно, що у статті Церква АСД чітко дотримується вимог загальнодержавного карантину.

Стаття «За три дні медики протестували на коронавірус понад 200 львівських священнослужителів» (2020 р.) розповідає про ініціативу Львівської міської ради, яку запропонувати служителям різних конфесій міста пройти «тестування для своєї безпеки і безпеки тих людей, з якими вони контактують» [145]. Духівники погодились пройти тестування на коронавірус, «розуміючи небезпеку і особисту відповідальність». Стаття містить висловлені коментарі двох служителів, серед яких був Василь Чопик, керівник Церкви адвентистів сьомого дня у Західному регіоні. Цей факт показує, що Церкву АСД представлено як конфесію, думку керівників якої враховують працівники ЗМІ, у даному випадку – новинної стрічки сайту Львівської міської ради.

Стаття «10 фільмів про війну, які варто переглянути» (2020 р.) розповідає про фільм Мела Гібсона «З міркувань совісті», головний герой якого американський солдат Десмонд Дос був за релігійними переконаннями адвентистом сьомого дня. Він в часи Другої світової війни «відмовився носити зброю і вбивати ворогів, через що був призначений у медкорпус» [3]. У стрічці розповідається про відстоювання у непростих умовах своїх релігійних поглядів та вияв мужності та героїзму в часи смертельної небезпеки.

За період незалежності України також маємо низку статей, у яких представлено адвентистів через здоровий спосіб життя, що є частиною доктринальної системи адвентистів. Також висвітлено тему діяльності

Адвентистського агентства допомоги та розвитку, яке діє на території України та за її межами.

Зокрема, низка статей українських ЗМІ за різні роки розповідає про поради щодо довголіття та вегетаріанської дієти. Наприклад, наводяться дані досліджень здоров'я адвентистів у США. Участь у дослідженні взяли майже 72 тисячі членів Церкви АСД, які були поділені на п'ять груп залежно від їхнього раціону харчування. У результаті було визначено, що ті особи, які дотримуються виключно рослинної дієти, мають найнижчий відсоток тих, хто страждає від ожиріння (2014 р.) [316]. В іншій, більш пізній публікації йдеться про дослідження адвентистського способу харчування, яке показало, що вегетаріанська дієта запобігає розвитку серцево-судинних захворювань та деяких видів раку (2020 р.) [316].

Ще одна стаття (2020 р.) вказує, що адвентисти сьомого дня не вживають алкоголь, тютюн, не п'ють каву та чай. Також вони не використовують гострих спецій та рафінованих продуктів. Натомість адвентисти дотримуються рослинної дієти з додавання в харчовий раціон яєць та молочних продуктів [316]. Однак одне з джерел (2020 р.) категорично стверджує, що релігійна доктрина церкви АСД «не дозволяє їсти м'ясо» [316] своїм вірянам, хоча така категоричність не відповідає фактам (правильніше було б сказати – «не рекомендує»).

Стає зрозуміло, чому жителі Лома Лінда, яке ще одне інтернет-джерело називає «найздоровішим містом Америки», висловили протест проти відкриття в їхньому населеному пункті філіалу компанії «Макдональдс», про що ЗМІ повідомляли ще в 2012 році. Це мережа ресторанів швидкого харчування, яке за багатьма показниками не є корисним для здоров'я людини. У статті наводиться погляд, що «Макдональдс є символом нездорового способу життя, а це йде врозріз з образом самого міста» [236] Лома Лінда. Вживання продуктів Макдональдс за шкодою порівнюється з палінням тютюну. Автор ще одної статті (2016 р.) робить наступний заклик для тих, хто прагне турбуватися про власний організм: «Живіть, як адвентисти сьомого дня!» [2].

Також в Інтернеті знаходимо публікації українських ЗМІ, присвячені діяльності Адвентистського агентства допомоги і розвитку (ADRA, також – АДРА) в зоні збройного конфлікту на Донбасі (з 2014 по 2022 рік, адже більш пізні публікації, починаючи з лютого 2022 року, вже стосуються допомоги агентства постраждалим від війни у багатьох регіонах України). Розповідається, що ця «міжнародна благодійна організація... відновить близько 200 будинків, розташованих в приватному секторі Мар'їнки і Красногорівки» [316]. В іншому повідомленні сповіщається, що внаслідок «обстрілу бойовиків знеструмлена» Донецька фільтрувальна станція. На допомогу прийшли співробітники АДРА, які оперативно привезли 12 кубометрів води, «що дозволить заповнити спеціальні резервуари» [402]. Насправді таких публікацій про гуманітарну допомогу від ADRA у зазначений період можна знайти значно більше.

Адвентисти сьомого дня також мають власні засоби масової інформації, станом на сьогодні одночасно діють два офіційних сайти Церкви АСД в Україні. Один з них – <https://adventist.ua/> – зараз вважається основним, він має, крім інформативної, місіонерську спрямованість і знаходиться через гугл, у той час як другий сайт (інформаційний) – <https://info.adventist.ua/> – з певного часу орієнтується переважно на внутрішньоцерковну аудиторію і на нього можна вийти лише за посиланням. Проте раніше саме цей інформаційний веб-сайт був єдиним офіційним сайтом Української уніонної конференції, він був відкритим для пошуку в гуглі, тож частина медійної історії церкви за попередні роки зберігається саме там. Обидва сайти зараз продовжують регулярно публікувати матеріали, хоча з певного часу мають різну цільову аудиторію. Проте на сайті місіонерської спрямованості, відкритому для пошуку в гугл, не вказується дата публікації матеріалів, що ускладнює розуміння хронології під час пошуку матеріалів. Публікації обох цих ЗМІ формують як позитивний внутрішній, так і позитивний зовнішній імідж цієї церкви. Так, однією з публікацій інформаційного веб-сайту є «Львівські адвентисти провели урочисте служіння 110-річчя проголошення євангельської вістки» (2019 р.), яка ніби узагальнює роботу адвентистів, показує, чим вони займаються, як себе поведуть, яка

атмосфера в середині цих громад. У статті акцентується на тому, що адвентисти цінують свою історію, всіляко намагаючись з'ясувати та проаналізувати дійсні історичні факти про її заснування та розвиток. Окрім того, наголошується, що «служіння, яке відбувалося, супроводжувалося співом молодіжного хору Західної конференції, що налічував близько 60 осіб, а першу пісню співав молодіжний хор разом з дітьми, які приєдналися до прославлення Бога в цей святковий день» [115]. У багатьох публікаціях наголошується на вдячності цих людей Богові, на фото вони постійно виглядають усміхненими та радісними, що свідчить про спокійну атмосферу в цій общині. Як приклад, «У Луцьку відзначили Свято Подяки» [420] (2019 р.), «200 вірян зібрало Свято Подяки в адвентистській церкві Івано-Франківська», «Свято жнив в Українському гуманітарному інституті» тощо.

Окрім того, постійно з'являються матеріали, у яких віряни-адвентисти можуть знайти відповіді на запитання, пов'язані з їхньою вірою, як-то: «Як молитися, щоб вирішити проблему: сім принципів молитви у важкій ситуації?», «Що писала Елен Уайт про використання хреста в оформленні молитовних будинків?», з питаннями, які є неприйнятними для їхньої віри: «Хелоуїн. Як диявол входить через гарбуз у твоє життя?», «У Чернівцях заборонили ЛГБТ-спільноту» і т. п.

Про те, що адвентисти не забувають своєї історії і постійно працюють над її об'єктивним відтворенням, свідчать публікації: «Дослідники говорять, що “Субота спадщини” фокусується на минулому, щоб сформувати майбутнє», де йдеться про внесок адвентистів у процес збереження власної історії, «До Дня Реформації в Чернівцях зібралися за круглим столом філософи, журналісти, депутати і політолог», «Основні етапи становлення та розвитку креаціоністської доктрини в Церкві адвентистів сьомого дня». Окрім того, це ЗМІ виконує інформативну функцію та тлумачну: «Яке значення має Томос і Автокефалія для нашої країни, для християн, в тому числі протестантів?», «Молодіжна газета «Флешка» № 6 (2019)», «Довгоочікувана новинка – жіночий журнал “Маргарита” № 2» і т.п.

У багатьох публікаціях акцентується на тому, що адвентисти постійно допомагають нужденним людям. Наприклад, у повідомленні «ADRA допомагає тисячам постраждалих від землетрусів на Філіппінах» ідеться про адвентистське гуманітарне агентство, яке допомагає постраждалим після декількох підземних поштовхів на острові, ризикуючи при цьому своїм життям [316] або «ADRA Ukraine встановлено систему очищення питної води в селі Лебединське Волноваського району», «Сьогодні у село Гранітне ADRA Ukraine доставлено 850 бутлів питної води». Відповідно, у межах філантропічного змісту публікацій адвентисти характеризуються як такі, що не залишають одновірців напризволяще, не відвертаються від них у критичних ситуаціях. Так, у статті «Церква адвентистів сьомого дня починає глобальну молитовну кампанію «Pray4Burundi» [316] розповідається про арешт президента Уніона Ламека Баришинга дорогою на зустріч у Східний Центрально-Африканський дивізіон в Найробі, Кенія, через це Тед Н. С. Вільсон, президент всесвітньої Церкви адвентистів сьомого дня, закликав молитися за членів адвентистської церкви в Бурунді.

Одним із пріоритетів адвентистів є здоровий спосіб життя, до якого вони закликають усіх людей. Так, у публікаціях «Як зберегти здоров'я у великому місті?» [477], «У смт Горностаївка пройшла виставка здоров'я і вечір відпочинку, в арт-кав'ярні» увага зосереджена на нових технологіях, задіяних у царині медицини, а також на піклуванні про представників своєї общини. Саме про це розповідається у статті «Адвентисти-спеціалісти у сфері комунікації зустрілися для розвитку, натхнення та встановлення контактів», «Оздоровчому комплексу «Буковинська черешенька» – 10 років», «Роман Павляк. Я Господь, цілитель твій. Біблейський путівник до здорового життя з надлишком».

Адвентисти переймаються і майбутнім своєї церкви, особливо дітей, про що свідчать такі статті: «Слідопитська вікторина пройшла в Одесі» [316], «У жовтні у Харкові пройшло 10 зустрічей молодіжної програми «Рестарт» [316], «У Миколаєві успішно розвивається служіння адвентистських студентів», «Діти і наркотики: як запобігти проблемі», «Слово надії для дітей у кризових родинах»,

«Дебют першокурсників в Українському гуманітарному інституті», «Тиждень наук в адвентистській загальноосвітній школі “Досвітня зоря”. Київ, жовтень 2019 р.». Беручи до уваги принцип «негативна згадка в ЗМІ краще ніж тиша», адвентисти продовжують активно формувати власний інформаційний імідж за допомогою створення та тиражування інформації про діяльність власної церковної організації.

Часто інформацію, джерелом якої є адвентистські або світські ЗМІ, публікують релігійно-оглядові сайти. Із релігійно-оглядових українських засобів масової інформації варто звернути увагу на сайт RISU («Релігійно-інформаційна служба України») – інформаційний портал про релігію в Україні, де вміщуються новини, аналітичні статті та коментарі про різні релігійні організації, у тому числі й про адвентистів сьомого дня. Інформацію про останніх можемо знайти на сайті у рубриці «Протестанти» («Адвентисти»). Переважно тут публікуються такі матеріали, які стосуються соціальної активності адвентистів, їхньої благодійної діяльності. Як приклад, можемо навести декілька публікацій, у яких про це мовиться: «Адвентисти відкрили на Тернопільщині центр реабілітації дітей з інвалідністю» [15] (2018 р.). Зі статті «П'ять мільйонів доларів жертвам війни на Сході: адвентисти відзвітували про свою благодійну діяльність» (2019 р.) ми можемо дізнатися про благодійну організацію «ADRA Україна» [296], яка надавала допомогу різним верствам населення. Серед цієї допомоги – відновлення житла, роздача питної води, водопостачання в соціальні заклади, допомога дітям із малозабезпечених сімей тощо.

Також, якщо говорити про висвітлення діяльності адвентистів на сайтах, присвячених релігії, варто згадати сайти «Релігія в Україні» й Інститут релігійної свободи (ІРС). Крім того, доволі часто матеріали, взяті з адвентистських джерел, перепубліковували міжпротестантські медіа: Інвікторі, Новини християнського світу (НХМ) та інші.

Підбиваючи підсумок щодо формування образу Церкви адвентистів сьомого дня в засобах масової інформації України, зазначимо, що в світських медіа у постмайданний період намітилася позитивна тенденція до висвітлення

протестантських церков у ЗМІ здебільшого як повноправних членів суспільства, що роблять соціально корисні справи та займають активну соціальну позицію.

Однак, якщо порівняти контент всеукраїнських та регіональних масмедіа України, то виявляється, що регіональні ЗМІ публікують новини про протестантів, у тому числі адвентистів, спираючись на фактаж, без перебільшення чи подачі інформації про них у вигляді сенсації. У той час, як всеукраїнські ЗМІ орієнтуються більше на сенсації, що подекуди створюють викривлений образ адвентистів за рахунок необ'єктивного контенту.

Ще однією причиною, чому регіональні ЗМІ України здебільшого подають діяльність адвентистів як чистий фактаж, є прямий контакт вірян з журналістами під час заходів і зацікавленість останніх у висвітленні життя та подій регіону. Регіональним ЗМІ (таким, як сайт міста Львова, що фігурує в нашому дослідженні) цікава робота на місцях, у той час як всеукраїнські орієнтуються на рейтинги, тому є більш схильними до сенсацій.

5.2. Моніторинг ставлення православних церков до адвентистів сьомого дня в Україні: від антагонізму до діалогу

На сьогодні ставлення православних християн до протестантів є неоднозначним. Більше того, кожен із представників цих релігійних конфесій відстоює власну позицію і вважає свою віру єдино правильною. Це можна зрозуміти, оскільки формування інакшого світогляду, різне ставлення до дійсності породжує взаємне «антагоністичне» ставлення один до одного, яке підсилюється релігійною конкуренцією. Тому аналіз ставлення традиційної для України релігії – православ'я в обличчі її прибічників до Церкви адвентистів сьомого дня може стати потрібним науковим майданчиком для майбутньої міжконфесійної дискусії.

Слід сказати, що в Україні від початку періоду незалежності православ'я було розділене на дві основні релігійні організації: Українську православну церкву Московського патріархату (УПЦ МП) і Українську православну церкву

Київського патріархату (УПЦ КП). Відносини між ними були напруженими, навіть Томос про автокефалію Православної церкви України (ПЦУ), підписаний у 2019 році Вселенським патріархом Варфоломієм, не зняв цієї напруженості. Тож говорячи про українське православ'я, будемо мати на увазі цей внутрішній дискурс. Українські релігієзнавці підкреслювали, що соціальні доктрини УПЦ МП і УПЦ КП багато в чому відрізняються, зокрема, у них різне ставлення до свободи віросповідання – у той час як представники УПЦ КП вважали релігійну свободу однією з базових цінностей, представники УПЦ МП мирилися з нею вимушено, вбачаючи у ній загрозу своєму винятковому впливу. Тож і ставлення до протестантів у представників цих організацій в багатьох випадках могло бути різним.

Про протестантизм, зокрема в Україні, висловились відома релігієзнавиця Л. Филипович, стверджуючи, що «протестантизм деномінізував християнство, запропонувавши світові варіативне розуміння вчення Ісуса Христа та прочитання Біблії» [442, с. 55]. Схожу думку про українських протестантів висловлює доктор філософських наук, професор О. Рябініна. Вона вважає, що поява протестантизму трансформувала християнську культуру, внаслідок чого постав «новий тип людини, з новим ставленням до життя й до себе. А християнська духовність постала як смислова основа нової трудової етики і стала надихати на раціонально-практичне перетворення світу» [358]. Роздробленість протестантських конфесій зумовлює те, що віряни православної церкви ставляться до протестантів, у т. ч. й до адвентистів, негативно або упереджено, хоча останні теж не становлять собою монолітну адміністративно та доктринально єдину релігійну конфесію. Однак у сучасних умовах розвитку інформаційних та комунікаційних технологій з'явилася можливість дослідити, яким постає образ протестантів, зокрема адвентистів, у статтях, розміщених на сайтах православних релігійних установ України, або на інших сайтах, якими користувалися українські віряни, що й зумовлює актуальність та формулює мету нашого дослідження. Зауважимо, що досліджуючи цю тему, ми спираємося в тому числі на джерела, які належать Російській православній церкві, оскільки

Українська православна церква Московського патріархату мала, за великим рахунком, спільний з РПЦ інформаційний простір і віряни УПЦ МП активно користувалося матеріалами, створеними авторами, що належали до РПЦ. Отже, такі джерела ілюструють погляди багатьох українських православних.

Певна упередженість до протестантської віри простежується як в побутових умовах, так і в медійних. Не кожен представник православ'я має уявлення про принципи, характерні для протестантської релігії. Відповідно, незнання тих чи інших особливостей провокує людську свідомість до упередженого ставлення. Медіа, у свою чергу, продукують певні стереотипи щодо протестантів. Так, у різних публікаціях православної церкви щодо адвентистів простежується спільна тенденція називати Церкву АСД «сектою». Здебільшого це висловлювання використовується в якості зневажливого ставлення до даної релігійної групи. Наведемо приклади таких висловів: «американська секта» [210], «секта американського походження, яка вийшла з середовища баптизму» [210] тощо. У цих прикладах до слова «секта» підсилюючим ефектом є слово «американський» та «баптизм», оскільки здебільшого православні читачі мають негативне ставлення як до одного, так і до іншого.

Лише одне з обраних для аналізу джерел розповідає, що слово «секта» «не треба сприймати як образливе», це лише «констатація факту». Є. Павличева, авторка статті «Священик про адвентистів – миролюбно, але чесно», спілкувалась зі священником В. Лопатко, який стверджує, що «протестантський світ по суті своїй сектантський вже в силу своєї неоднорідності» [210]. Він наводить причини такого погляду: «Одні принципово виокремлюють, що вони баптисти – тобто ті, хто занурюють», інші особливі тим, що «акцентують увагу на другому приході Христа», а п'ятидесятники – «на сходженні Святого Духа». «Християнство розбирається на зачастини – це і є прояв сектантського характеру». Священик пояснює, що протестантизм роздробився, і кожна релігійна група звертає увагу на якийсь окремий сектор християнського вчення, при цьому вважаючи, що «саме у них – повнота християнства». Тому робиться

висновок, що це насправді є «сектантство та єресь». Окрім того, наголошується, що саме православна церква «володіє повнотою, тому що вона органічно і гармонійно містить в собі п'ятидесятницю, баптизм і адвентизм» [210]. Тобто, В. Лопатко вважає, що православ'я містить в собі гармонійно поєднані всі частинки християнської істини.

Православні інтернет-джерела, розповідаючи про адвентистів, завжди згадують проголошення Уільямом Міллером Другого Приходу Христа у 1843-1844 році. Робиться акцент на тому, що згодом сам Міллер визнав цю дату неправильною. Наголошується, що Міллер назвав не лише рік, а й «точно вказав день і місяць, а також гору в штаті Нью-Йорк, на яку безпосередньо повинен зійти Христос» [210]. У цій публікації підкреслюється, що «у зазначений день послідовники Міллера, одягнувши білий одяг, розташувалися на «горі суду». Подібними словами ця подія описується на сайті Почаївської лаври: «Нещасні люди у величезній кількості напередодні 22 числа (22 жовтня 1844 року) зодягнулися в білий одяг і вийшли до «гори суду» – так називалася одна гора в штаті Нью-Йорк, на яку в хмарі повинен був зійти Христос» [210]. Очікувана подія не відбулася, а «пророцтво виявилось простим обманом».

Стверджується, що в 1844 році в рух Уільяма Міллера вкралися «нехристиянські елементи, які захопили у свої руки владу над цим рухом» [210]. Йдеться про ідею заперечення «безсмертя душі» та тлумачення «вічних мук як повного знищення грішників». Іншими словами, адвентисти вважають, що людська душа є смертною та «перебуває в мертвому тілі до Воскресіння», а «християнське вчення про пекло та вічну відплату заперечується». У цей час було прийнято рішення «святкувати старозавітну суботу замість християнського святкування воскресіння» (неділі) [210]. Розповідається, що у 1845 році Уільям Міллер зі своїми однодумцями були виключені з церкви баптистів, внаслідок чого вони заснували «організацію адвентистів» [210].

Представники Церкви адвентистів сьомого дня називають «період несправджених пророцтв Міллера» «великим розчаруванням» [210]. Оскільки Христос не прийшов видимим чином, однак за розрахунками Міллера він

повинен був прийти, то робиться висновок про те, що Христос насправді прийшов, лише «невидимим чином» (у відповідності до пояснень статті на православному сайті). Там же стверджується, що у 1844 році відбувся «невидимий прихід Христа» у Святе Святих небесного святилища, куди нібито впродовж «19 століть його не пускали ангели». Це тлумачення, вважають православні автори, впровадила «американка Олена (Еллен) Уайт». При цьому автори подають два твердження: 1) «Ніяких “слідчих судів”, які почалися в 1844 році на небі, Біблія не знає» та не описує; 2) «нумерологія і активне обчислення дат якихось важливих подій далекі від Біблії». А підставою істинності доктрини слідчого суду у адвентистів є лише «видіння» Еллен Уайт. Православні також стверджують, що «до Уайт ніхто не вчив доктрині про «небесне святилище», а також не навчав ідеї «невидимого приходу Христа в це святилище в 1844 році» [210].

Щодо православного ставлення до видінь та об'явлень Еллен Уайт, то, оскільки їхній зміст значно відрізняється від вчення православної церкви, їх треба вважати «лише лжеоб'явленнями» [210]. Самі видіння пояснюються пережитою дитячою фізичною травмою, яка, можливо, пошкодила письменницький мозок. При цьому допускалося, що не має потреби вважати, що всі об'явлення Уайт відбувалися під безпосереднім впливом нечистих духів. Допустимий варіант того, що у Еллен Уайт були «благочестиві галюцинації» [210], до яких додавався певний демонічний вплив. Тобто, «її «одкровення» не можуть бути визнані по-справжньому християнськими» [210]. Автори доробку також підкреслюють, що сама Еллен Уайт та адвентисти вважали, що усі її об'явлення походили від Бога. У статті Еллен Уайт називається «адвентистською Вангою» [210]. Стверджується, що на працях та «пророцтвах» Еллен Уайт ґрунтується вчення «сучасної секти адвентистів сьомого дня» [210]. Також наводяться деякі приклади видінь цієї лідерки адвентизму, як-от: під час отримання видінь вона «літала на Сатурн і Юпітер» [210]. Ще висловлюється твердження, що вона передбачувала багато подій, які не відбулися, що «зайвий раз підтвердило хибність її «пророцтв» [210].

Щодо святості суботнього дня, то в публікації сказано, що це для адвентистів «чи не головний догмат християнства, який, як їм здається, був даний ще в четвертій заповіді з десяти, і з тих пір не відмінений» [210]. Тому, хоча адвентисти називають себе «Церквою християн», однак «у строгому сенсі вони не є християнами». Більше того, вони під виглядом християнства поширюють «псевдорелігійну суміш з різного роду заблуджень» [210].

Наприклад, щодо вказання дат Другого Приходу Христа, то православні автори розповідають, що невдача 1844 року привела адвентистів до висновку, що суд на небесах буде тривати від 70 до 100 років, тому нова дата приходу очікувалась у 1932–1933 роках. Ці дати, згідно зі статтею, були поставлені тому, що адвентисти брали інформацію про вирахування часів у єврейських рабинів, «які чекали приходу свого «Месії» саме до цих років» [210]. У доробку вказується, що згодом «передбачення припало на 1995 рік, що також співпало з новими прогнозами рабинів» [210]. Такий акцент на зв'язку адвентистів та єврейських рабинів зроблено на основі спільного дотримання шабату та законів щодо чистої та нечистої їжі, оскільки доведених фактів щодо призначення дат приходу Христа в зазначений період в історичній літературі Церкви АСД не зафіксовано. Відповідно, вказані факти від православної сторони є не доведеними та необґрунтованими.

Загалом, православні автори вбачають великий вплив юдаїзму на адвентизм, зокрема у погляді на ідею тисячолітнього царства Месії. Вважається, що ця ідея була взята з книг юдейських рабинів. Часто говорять про те, що адвентисти поєднали «юдейське очікування скорого пришествя Месії, який створить всесвітню державу з процвітаючим населенням», з новозавітною доктриною про Другий прихід Христа у Славі. Щоб підсилити антагоністичне ставлення до адвентистів, в описі Церкви АСД помічено, що «адвентистське розуміння Священного Писання лягло в основу вчення секти Свідків Єгови» [210]. При цьому засновника цієї релігійної організації Чарльза Рассела було названо «зневіреним адвентистом» [210].

До негативних рис адвентизму православні автори додають те, що члени Церкви АСД «з релігійних міркувань відмовляються служити в армії» [210] та виконувати обов'язок перед батьківщиною. Вони в кращому випадку вибирають альтернативну службу замість «повноцінної армійської служби» [210]. Більше того, на деструктивність Церкви АСД вказує те, що вони своєю діяльністю ображають «релігійні почуття православних і вірян інших конфесій».

Однак у публікаціях від Православної церкви київського патріархату зустрічається низка позитивних моментів. Так, доктор богословських наук, професор Київської Православної Богословської академії Української православної церкви Київського патріархату Дмитро Степовик вважав, що баптисти, п'ятидесятники та адвентисти сьомого дня – «це не секти, а наші брати та сестри» [183].

Аналогічної точки зору, до речі, дотримувався Верховний Архієпископ Любомир кардинал Гузар думка якого була представлена на сайті інтернет-ресурсу «Вголос» за 2013 рік. Він зазначив своє ставлення до баптистів, адвентистів та п'ятидесятників наступними словами: «Кожний з цих напрямків має свою точку тяжіння, харизматичну спрямованість. Треба до них пильніше приглянутися» [266]. Також він додав: «І не слід боятися щось запозичити. Адже за кожним напрямком – чимало людей» [266]. Він відрізняв ці протестантські течії від «так званих неорелігій», які «позбавлені будь-якої глибини думання, стоять на хибній дорозі, а тому не мають програми життя». Ці неорелігійні рухи, згідно зі словами Гузара, мають обмежений час існування, але, незважаючи на це, «вони можуть ввести духовно слабих людей в оману» [266].

Окрім того, на повагу заслуговує те, що людина, яка бажає прийняти хрещення в Церкві АСД, може бути до нього допущена лише через два роки вивчення Біблії. І лише тоді, коли адвентистські служителі переконуються, що людина вже готова здійснити цей обряд [210]. Позитив вбачається у тому, що адвентисти не збільшують кількість членів без належного ознайомлення людини з принципами та вченням конфесії.

Православні автори позитивно сприймають те, що адвентисти відкрито визнають, що «Бог може надихати християн і в післяапостольський період» [210] і що Бог яскраво присутній не лише в Церкві в період першого століття [210], подібний погляд відсутній у багатьох протестантських церквах, однак він притаманний православ'ю, коли мовиться про Священне Передання, яке передавалося побожними людьми впродовж усіх віків існування православної Церкви. Однак, на думку адвентистів, це об'явлення в післяапостольський період передалося через Еллен Уайт. У такому випадку православні запитують адвентистів: «Чи ж Бог ні з ким не спілкувався, починаючи з II століття і закінчуючи XIX століттям, коли з'явилися «одкровення» Уайт?» [210].

На сайті «Hranitel.club» розміщено публікацію «Адвентисти сьомого дня», у якій наголошується на позитивних рисах в діяльності Церкви АСД: «вони утримують лікарні, здають і збирають донорську кров» [210]. Також будують коледжі, у яких у навчальному процесі суміщається викладення різноманітних дисциплін з фізичною працею та будують школи та університети в різних куточках світу, починаючи з 1860-х років. Проводять профілактичні заходи щодо психотропних речовин серед молоді та принципово не втручаються в політику, не закликають ні до чого радикального. Повідомляється, що на теперішній час адвентисти мають 1500 власних шкіл на усіх материках і не лише в англomовних країнах. Аналогічна ситуація з університетами, яких наразі більше за 150 одиниць. Окрім того, згадується «десяток медичних університетів» [210].

Стверджується, що у адвентистів є велика мережа медичних закладів – 150 лікарень та психдиспансерів. Заклади для лікування онкологічних захворювань. А в 1990 році у США адвентистами був відкритий перший у США та у світі «клінічний центр протонної терапії». Доводиться, що в адвентистських медичних центрах лікуються пацієнти будь-якої релігії. Також адвентисти пропагують здоровий спосіб життя. У цій же статті подається інформація, що «за даними медиків АСД, тривалість життя в їхній Церкві вище середньої на 6 років» [210].

Отже, базуючись на матеріалах, оприлюднених в медіа, констатуємо, що православні християни московського патріархату у переважній більшості дещо упереджено ставляться до протестантів, зокрема адвентистів. Православний світ, з одного боку, вбачає в адвентизмі чужорідний релігійний елемент, який своєю діяльністю та вченням нівелює тисячолітні традиції Церкви. Більше того, на думку окремих православних авторів, конфесія адвентистів змішала в собі вчення баптистів, єврейських рабинів і стала платформою для тиражування єретичних ідей серед православних християн. Негативне ставлення проявляється у називанні громад протестантів «сектами», причому ті, хто так відгукується про адвентистів, однозначно є впевненими у своїй думці. Таке ставлення зумовлено декількома факторами: неоднорідністю протестантської віри та акцентуванням на нездійсненні пророцтв провідників адвентизму У. Міллера (він не був членом Церкви адвентистів сьомого дня) та Е. Уайт (не наведено переконливих доказів щодо здійснення чи не здійснення її «пророцтв»).

Окрім того, автори публікацій дещо іронічно ставляться до окремих переконань протестантів, зокрема адвентистів, віднаходячи негативні моменти у їхньому вченні та діяльності, до прикладу, ситуація з тим, що адвентисти намагаються уникнути служіння в армії (хоча адвентисти не уникають служби як такої, але надають перевагу службі альтернативній, без зброї в руках). Такі випадки підсилюють антагоністичне ставлення до цієї конфесії з боку православних. Та, незважаючи на це, згадуються позитивні риси адвентистів. Часто робиться акцент на серйозній релігійній основі, яку мають адвентисти на відміну від неорелігій, програми життя яких є швидкоплинними, на чому зробив акцент представник від греко-католицької церкви Л. Гузар. Такі сторони адвентизму, як медична діяльність, оздоровча робота (будування лікарень, санаторіїв, зосередження на підтримці та профілактиці здоров'я) та принципи здорового способу життя, отримують схвальні відгуки від православних. Однак наявність позитивних відгуків жодним чином не вирівнює наразі статуси православної та адвентистської деномінацій, принаймні в Україні. Звісно, що

православ'я в усіх його проявах залишається переважаючим і найбільш популярним, а отже, найбільш впливовим віросповіданням в Україні.

5.3. Відносини основних протестантських конфесій України

У XXI столітті релігійне життя поступово переміщується з офлайну в онлайн-середовище. Сьогодні фактично кожен вірянин, який має доступ до мережі, може ознайомитися з інформацією, яка стосується його релігійної конфесії і, навіть не будучи присутнім на службі, може прослухати її онлайн, що є надзвичайно актуальним для нашого часу під час війни та після пандемії Ковід-19. На теренах України протестантизм широко представлений як один із трьох напрямів християнства і є третім за кількістю вірян після православних та католиків. Оскільки ця група не є єдиним цілим, а складається з декількох конфесій, цікавим видається не лише те, як сприймає зовнішній світ адвентистів, а й те, яким є ставлення представників інших протестантських конфесій до адвентистів у внутрішньому вимірі. Проблематика дослідження порушена з метою зрозуміти на прикладі моніторингу стосунків баптистів, п'ятидесятників та адвентистів, як протестантські конфесії взаємодіють та співпрацюють одне із одним на території України. У той же час знайти відповідь на питання чи доктринальні відмінності зазначених трьох конфесій не заважають їм співіснувати та взаємодіяти одна із одною.

Після 2013 року українські протестанти неодноразово проводили спільні заходи щодо аналізу минулого і побудови стратегії на майбутнє. На кшталт круглого столу під назвою «Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього» [192]. Круглий стіл був присвячений проблемам ідентифікації пострадянського протестантизму та перспективам його розвитку, об'єднав науковців, релігійних діячів і громадських активістів. Захід став платформою для обговорення ключових викликів, з якими стикаються протестантські громади в пострадянському просторі, а також їхнього потенціалу в контексті соціальних, культурних та політичних змін.

Одним із центральних доповідачів був професор Чорноморець Юрій Павлович, який підкреслив складнощі, пов'язані з визначенням ідентичності пострадянських протестантів. Він акцентував увагу на багат шаровості цієї ідентичності, що формується під впливом як локальних, так і глобальних тенденцій. Зокрема, доповідач зазначив, що процес переосмислення ідентичності протестантських спільнот пов'язаний із розривом із радянським минулим, інтеграцією в демократичне суспільство та взаємодією з іншими релігійними і культурними традиціями.

Під час круглого столу «Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього» [192] також обговорювалися питання місця протестантизму у сучасному релігійному ландшафті, його взаємодії з державною політикою, впливу на громадянське суспільство та участі у соціальних ініціативах. Учасники наголосили на важливості збереження культурної ідентичності протестантів, адаптації до сучасних викликів та пошуку нових форм служіння, які відповідали б запитам сучасного суспільства. Захід продемонстрував актуальність теми для релігійного, наукового та громадського дискурсу. Висновки круглого столу стали основою для подальших досліджень і ініціатив, спрямованих на вивчення та розвиток протестантських спільнот у пострадянському просторі [192].

В Україні серед протестантських конфесій найбільше представництво мають євангельські християни-баптисти (ЄХБ), а також християни віри євангельської п'ятидесятники. Тому пропонуємо звернути увагу на офіційні сайти цих двох конфесій [96; 432]. З появою новітніх комп'ютерних технологій та мереж церква змогла отримати нові платформи для поширення своєї місії. Світлана Филипчук стверджує, що саме з комп'ютеризацією та появою нових медіа пов'язані «явища віртуалізації та консюмеризму релігії. Медіатизація християнських конфесій України через призму інтернет-середовища відбувається через глобальну зміну людини, відтак і церкви, яка прагне діалогу із людиною та спільнотами людей засобами нових медіа» [443].

Одним із перших проаналізуємо сайт «Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів», оскільки він є ключовим джерелом інформації та комунікації для християн-баптистів. Інтерфейс сайту витриманий у білому кольорі. О. Отич у своїй статті «Колір як емоційно-змістовий код культури» зазначає, що саме білий колір означає життя, денне світло, чистоту, цнотливість, очищену душу, спорідненість з божественним світлом, святе життя, цілісність. Це колір ангелів, святих і праведників, колір найбільших християнських свят: Різдва, Водохреща і Вознесіння» [294]. Окрім того, розміщено логотип у вигляді розгорнутої книги на тлі сонця і хреста.

Розуміємо, що книга символізує мудрість, посеред неї на логотипові розміщено вогнище як символ святині. На сайті є декілька рубрик: «Про нас», «Служіння», «Дописи», «Медіа», «Новини». У рубриці «Про нас» можемо дізнатись про Союз ЄХБ, цінності, місію, бачення братства ЄХБ, віровчення, положення про служіння пресвітера тощо. У рубриці «Служіння» опубліковані повідомлення, які стосуються сім'ї, дітей та підлітків, молоді, капеланства, внутрішньої місії, місії за кордоном, християнської освіти, музики і творчості, соціальної праці. Рубрика «Дописи» має такі підрубрики: «Інтерв'ю», «Практичне християнство», «Апологетика», «Історія». У рубриці «Медіа» можемо знайти програму «Світ для Христа», звернення, коментарі, інтерв'ю-обговорення, конференції, акценти. У рубриці «Новини» дізнаємось про служіння під час карантину, є теми «Світ, Україна».

Також тут розміщені останні новини та анонси майбутніх подій. Сайт є мультимедійним, оскільки на ньому представлені повідомлення у текстовому, фото- і відеоформаті, транслуються богослужіння онлайн у різних містах України: Дніпро, Вінниця, Рівне, Харків, Київ, Чернівці, Запоріжжя та інші. С. Филипчук так характеризує цей сайт: «надає можливість своїм відвідувачам прослуховувати Біблію в онлайн-режимі, переглянути відео з відвідин пасторами військових ЗСУ, які служать на передовій у зоні АТО, форум пасторів-баптистів, де обговорюються актуальні й болючі для служителів теми, інтерв'ю-обговорення тощо» [443]. З головної сторінки цього сайту можна перейти за

посиланнями на «Ресурси для дитячих і підліткових служителів», «Ресурси для церкви», «Фонд «Міст у життя» і ознайомитись з інформацією, яка напряду стосується євангельських християн-баптистів.

Схожий з ним інтерфейс та логотип сайту «Української Церкви Християн Віри Євангельської». Відрізняється розташуванням вгорі блоку, де прописано «100 років п'ятидесятницького руху в Україні Українська Церква Християн Віри Євангельської» та фото, де сфотографовані представники цього руху. На сайті у порівнянні з сайтом баптистів більше рубрик: «Головна», «Про нас», «Новини», «Департаменти», «Пастирське слово», «Проекти», «Медіа», «Актуальне інтерв'ю», «Контакти», «»Карта УЦХВС». У розділі «Медіа» є посилання на засоби масової інформації п'ятидесятників: газети «Жива надія», «Голос надії», «Вірую» та часопис «За євангельську віру», журнал «Благовісник», телепрограми «На початку було слово» (телеканал «CNL-Україна» – www.cnl.tv), радіопрограми «Жива надія» та «Вірую». Як бачимо, сайт п'ятидесятників є також мультимедійним, але, окрім тексту, фото та відео, тут представлено аудіопроповіді. Подкасти на сьогодні стають одними із затребуваних жанрів, оскільки дають можливість прослуховувати інформацію у будь-який час та в будь-якому місці. На сайті є підрубрика «Блоги», де можна висловлювати свої роздуми щодо релігійних цінностей цієї конфесії. Окрім того, на сайті активно проводиться юридична консультація. Розміщено також повідомлення про щонедільні богослужіння УЦХВС, які щотижня транслюються онлайн або проходять у стінах молитовних будинків.

З правого боку на сайті можемо ознайомитися із посиланнями на творчість п'ятидесятників та переліком установ, де можна отримати християнську освіту: «Київський біблійний інститут», «Evangel Teological Seminary», «Семінарія Практичного Богослов'я», «Львівська богословська семінарія», «Чернівецька Біблійна Семінарія», «Тернопільська Біблійна Семінарія», «Рівненська Духовна Семінарія» та інші. На ознаці зворотності та інтерактивності цього сайту наголошує С. Филипчук. Вона говорить, що на офіційному сайті є відео звернення старшого єпископа УЦХВС Михайла Паночка, а також посилання на

YouTube-канал медіа служіння УЦХВС, де розміщено відео проповіді, трансляції щорічного Всеукраїнського з'їзду християнської молоді в Малині тощо» [443].

На проаналізованих нами сайтах немає окремої інформації, присвяченої Церкві АСД, однак є низка публікацій, в яких згадуються адвентисти. До прикладу, у статті під назвою «У Броварах відзначили День Біблії» описано урочисте святкування Дня Біблії в межах програми відзначення 500-річчя Реформації, де зазначено, що «Дискусії та доповіді були прекрасно доповнені Київським духовим оркестром Церкви адвентистів сьомого дня» [416]. Крім того, у статті «Глава держави відвідав Дім Біблії» (2018 рік) наведено слова Президента України Петра Порошенка: «Ми йдемо від російського ярма, від Росії, де зараз закривають баптистські академії, забороняють адвентистів, чинять перешкоди нашій церкві» [100]. Також цікавою є публікація під назвою: «Розпізнати та допомогти» – конференція на Тернопільщині» [354]. Контекст наступний: у 2018 році відбулася конференція церкви ЄХБ, де головним проповідником (ведучим) був керівник Центру апологетичних досліджень. Під час семінарів було розглянуто чимало питань захисту віри та вміння розпізнати не біблійне вчення» [354]. Окрім того, надано практичні поради щодо питання, як мати справу з вченням Свідків Єгови, Мормонів та «яким має бути ставлення до вчення Адвентистів сьомого дня, у якому не все так однозначно» [354].

У статті під назвою «Влада “ЛНР” заборонила діяльність євангельських церков» розповідається про те, що «влада Луганська відмовила у реєстрації всім церковним громадам євангельських християн (баптистам, п'ятидесятникам, адвентистам)» [89]. Іншими словами, проблеми протестантських церков на західних територіях України є спільними і їхнє вирішення потребує спільних зусиль та молитви.

Не менш цікавою є публікація «Межі та можливості християнина в університеті», яка підсумовує результати проведення подіумної дискусії «Християнство в університеті: межі можливого» (пройшла 26 січня 2018 року в Інституті святого Томи у Києві). Серед виступів представників різних закладів

вищої освіти в Україні та закордону згадано виступ Людмили Штанько, ректора ЗВО, яка розповіла про історію та діяльність Українського гуманітарного інституту (належить Церкві АСД) та наголосила, що в УГІ діє заборона «на паління, вживання алкоголю та заборона на нецнотливі стосунки на території кампусу» [235].

Низка публікацій на зразок «День Біблії на Сумщині» [118] й тому подібних описує спільність дій трьох протестантських церков під час святкування 500-річчя Реформації та показує, що це свято спонукало три протестантські церкви – євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської та адвентистів сьомого дня» спільно пропагувати біблійні цінності під час проведення різноманітних заходів [118].

Так, наприклад на Волині у 2017 році баптисти, п'ятидесятники та адвентисти організували прес-тур, у якому висвітлювали «благодійне служіння та соціальну діяльність представників євангельських церков» [91]. Під час прес-туру волинські журналісти відвідали дім молитви Церкви АСД. Там вони дізналися «про користь і шкоду продуктів харчування» та про «важливість профілактичних заходів, які варто виконувати, аби бути здоровим як духовно, так і тілесно» [91].

Спільну прикладну роботу протестантів, у т. ч. адвентистів, висвітлено у статті під назвою «У Чернівецькій області віряни прибирали прикордонну зону», де автор розповідає, що в рамках проєкту R-500 до прибирання від сміття прикордонного пропуску «Порубне» були залучені члени релігійних громад баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня. Підкреслюється, що перед початком прибирання служителі Церкви АСД Павло Козак прочитав молитву. У статті містяться слова з приводу цього заходу 21-річного адвентиста Івана Лупу та згадується хлопчик-другокласник Марк Гаврилов, який разом з батьками відвідує зібрання адвентистів і також долучився до прибирання [426].

На сайті євангельських християн-баптистів мовиться про інші міжконфесійні заходи, у яких брала участь Церква АСД. Серед таких заходів описуються відкриття у Рівному виставки «Реформація: від витоків до

сьогодення» [422] та виставки «Реформація: 500» на Луганщині [271]. Ще наведено розповідь про проведення Національного дня молитви за Україну [5]. На сайті є чимало статей про діяльність міжконфесійного релігійно-громадського об'єднання Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), членом якої, зокрема, є Церква АСД [349 ; 94].

Сайт п'ятидесятників подібно до вище проаналізованого сайту баптистів містить згадки про адвентистів в рамках проведення різноманітних міжконфесійних заходів та конференцій. Цікавою та змістовною є публікація під назвою «Євангельські церкви підсумували роботу за рік Реформації – репортаж з урочистого Форуму», у якій Церкву АСД включили у «євангельсько-протестантський рух в Україні» з поясненням того, що Церква АСД нарешті «самоусвідомила себе як єдине ціле, знає свої недоліки і в той же час розуміє свій потенціал у суспільстві» [136]. Описано соціальну акцію протестантських конфесій «День Служіння» у прибиранні сміття по різних місцях [417]. Також на тому сайті розміщені статті про реакцію протестантських церков про події на Майдані (2013-2014 років) та міжконфесійну молитву за владу перед парламентськими виборами 2014 року [352].

У статті «Церква ХВС міста Дубно відзначила 30-літній ювілей від дня освячення Дому молитви» описується приклад співпраці між різними протестантськими конфесіями, де від початку заснування дому молитви у ньому проводили богослужіння відразу три конфесії: баптисти, адвентисти та п'ятидесятники. Автор статті підкреслює: «Незважаючи на певні доктринальні відмінності у віровченні, церква являла собою зразок християнської злагоди» [453].

Керівник церкви ХВС в Україні Михайло Паночко у статті «Михайло Паночко зустрівся з релігієзнавцями: розмовляли про приклад Греції, євангельські цінності та геополітику» [251] показав різницю між організаційною структурою українських п'ятидесятників та іншими християнськими конфесіями, зокрема Церкви АСД, та підкреслив, що «ЦХВСУ, на відміну від багатьох інших релігійних спільнот (наприклад, адвентистів, католиків та вірян

православної церкви МП) має свій центр в Україні, а не за кордоном» [251]. Цей фактор, на думку М. Паночка, є позитивним аспектом, оскільки «дає можливість Церкві самостійно визначати напрямки служіння» [251].

Необхідно звернути увагу на ставлення євангельських християн до Церкви АСД з доктринальної точки зору. Про це можна ознайомитися на україномовному сайті Центру апологетичних досліджень, який сповідує погляди, подібні до віровчення баптистів та п'ятидесятників, і позиціонує свою діяльність як «одне з небагатьох служінь серед усіх євангельських церков України і працює із тими, хто був у культі або знаходиться там» [163]. На сайті в окремому підрозділі міститься аналіз віровчення адвентистів сьомого дня. На початку зазначено, що «Адвентистів сьомого дня, скоріш за все, дуже складно назвати культом так, як би ми назвали Свідків Єгови», однак «у цьому вченні є кілька серйозних недоліків, які роблять вчення дуже сумнівним» [24]. Центр апологетичних досліджень виділяє наступні «сумнівні» доктрини Церкви АСД, а саме: концепція Великої боротьби, святкування суботнього дня, пророча роль Еллен Уайт та ідея про небесне святилище. Також автори сайту вважають, що адвентисти мають сумнів щодо впевненості у власному спасінні, саме це є підґрунтям того, що Церква має хибне розуміння виправдання по вірі [24].

Чималий вплив на євангельсько-протестантські рухи в Україні зробив відомий американський баптистський проповідник Джон Макатур. Багато його книг було перекладено та поширено в багатьох протестантських громадах. Він неодноразово відвідував країни колишнього Радянського Союзу [218]. Саме з цієї причини з'ясуємо погляд Джона Макатура та його однодумців на Церкву АСД. До прикладу, на сайті духовної семінарії «The Master's Seminary», засновником якої у 1986 році був цей відомий проповідник, знаходиться стаття «Оцінка адвентизму сьомого дня» [524]. Автор статті Натан Бусеніц, декан факультету та доцент богослов'я у цьому навчальному закладі, порушує питання: «Як євангельські християни повинні оцінювати рух АСД?». Н. Бусеніц визнає, що деякі євангельські християни вважають, що Церква АСД «повинна відкрито сприйматися як просто ще одна деномінація» (Джона Мак-Артура),

однак автор відповідає на цю позицію словами: «Я з цим не згоден». Далі автор наводить аргументацію свого погляду, стверджуючи, що «історично євангелісти і фундаменталісти розглядали рух адвентистів сьомого дня як культ». А щодо сьогоденного стану речей, то «в офіційній теології Церкви АСД все ще існують серйозні недоліки, які повинні дати євангельським християнам серйозний привід задуматись» [524]. Н. Буценіц стверджує, що адвентисти мають цілу низку «неортодоксальних богословських відмінностей» таких як: 1) несвідомий стан душі після смерті; 2) знищення нечестивих, 3) історичний наголос на тому, що адвентисти – єдина справжня церква.

Однак автор вважає, що «основними проблемами, які відокремлюють адвентистів сьомого дня від біблійного християнства» є «1) неортодоксальний погляд на викупну роботу Христа через призму слідчого суду, який на їх думку розпочався у 1844 році; 2) незаконне возвеличення пророцтв Еллен Уайт; 3) законницьке твердження, що християни повинні святкувати суботи та дотримуватися законів харчування, записаних у книзі Левит. Саме ці три доктрини Церкви АСД, на погляд автора статті, дають підстави вважати, що до теології адвентистів потрібно ставитися із пересторогою.

Отже, як бачимо, релігійне життя з легкістю перемістилося до онлайн-середовища. У цьому контексті можливим стало відкрито побачити співпрацю між різними конфесіями. Що євангельські християни-баптисти, що християни віри євангельської – п'ятидесятники активно взаємодіють між собою, а також із представниками Церкви адвентистів сьомого дня. Можна дійти висновку, що євангельські християни сприймають позитивно співпрацю з Церквою АСД у міжконфесійних організаціях та соціальних проєктах. Більшість проблем даних конфесій є спільними і потребують спільного рішення, вони фактично пропагують однакові цінності та разом співпрацюють. Згадки про адвентистів у статтях мають здебільшого позитивне або нейтральне забарвлення. Деякі статті відносять Церкву АСД до євангельсько-протестантського руху, однак на доктринальному рівні щодо віровчення адвентистів євангельські християни ставляться з обережністю. Та, незважаючи на певні відмінності та

непорозуміння, ці конфесії демонструють дотримання християнських морально-етичних цінностей та злагоджено співпрацюють.

5.4. Відгуки Свідків Єгови, колишніх адвентистів та адвентистів-реформістів про Церкву АСД

Свідки Єгови про АСД. У літературі Свідків Єгови згадки про адвентистів сьомого дня є не частими. Ми розглянемо ті джерела, які подає веб-ресурс «Онлайн-бібліотека Товариства «Вартова башта» [290], де одного з піонерів Церкви АСД Еллен Уайт включили до списку «розумних жінок XIX століття» [86]. Таке включення, з одного боку, ніби зображає адвентизм в позитивному світлі, однак звернемо увагу, у якому контексті було використано це висловлювання: «Декотрі (релігійні організації) ґрунтували свої переконання на вченнях розумних жінок XIX століття, таких, як Еллен Уайт з Церкви Адвентистів сьомого дня та Мері Бейкер Едді з церкви “Християнські вчені”» [478]. Також у цій книзі (Погляд Біблії. Чи жінки можуть бути служителями?) вказується, що «в останні роки багато жінок проповідують з кафедри» [312]. Справа в тому, що Організації Свідків Єгови жінки не обираються на керівні посади в своїх громадах, оскільки, на їхню думку, «Задля порядку Бог призначив навчати в зборі лише чоловіків» [312]. Таким чином, Свідки Єгови не визнають можливості служіння жінок у своїх громадах і роблять наступний висновок у вигляді риторичного запитання: «Чи організації, які дозволяють такому незаконному жіночому впливові процвітати, дійсно можуть вважатися християнськими?» [86].

У літературі Свідків Єгови адвентисти згадуються в контексті розповідей про духовний пошук різних людей, яким чином вони врешті-решт приєдналися до Організації Свідків Єгови. Ці досвіди описуються у журналах «Вартова башта» та «Пробудись», а також у періодичному виданні «Щорічник Свідків Єгови», у якому описані випадки служіння Свідків Єгови у різних країнах та територіях за минулий рік.

Описуються історії осіб, які були виховані в сім'ях адвентистів [478], або належали до Церкви АСД, однак сумнівалися в деяких її доктринах [305]. Згадуються випадки, коли людина, яка була в духовному пошуку, певний час відвідувала церкву адвентистів, вважаючи позитивними певні елементи віровчення, наприклад, що адвентисти «навчали, що злі люди не будуть вічно мучитись у вогні, а просто згорять на попіл. Це пояснення виглядало більш розсудливим, тож я почала приходити на їхні релігійні зібрання» [305]. Однак поступово знайшлося місце і щодо негативних відгуків: «З часом я побачила, що їхні вчення досить заплутані, а отримані знання зовсім не змінили моїх поглядів на мораль» [421].

Існують ситуації, коли адвентисти позитивно відгукувались про Свідків Єгови: «На Спомині було присутньо близько 130 осіб, у тому числі пастор церкви адвентистів сьомого дня» [388]. Спомини у Свідків Єгови називається щорічне відзначення Господньої Вечері, на якій присутніми можуть бути всі охочі. Сама присутність пастора церкви АСД на Спомині Свідків Єгови вважається позитивною. Далі описаний ще додатковий для Свідків позитивний аспект: «Пастор попросив дати йому «Переклад нового світу», бо, за словами чоловіка, цей переклад набагато зрозуміліший, ніж переклад його Біблії» [388]. Свідки Єгови вважають свій переклад Біблії «Нового світу» одним з найкращих, який «точно передає слова самого Бога», «його легко читати... чіткий та зрозумілий, він правильно відображає стародавній текст» [303].

У щорічнику за 2005 рік міститься історія, яка трапилася на одному з островів Французької Полінезії у Тихому Океані. Розповідається, що один адвентист, який неофіційно служив «пастором маленької групи адвентистів», помітив, що Свідки періодично відвідують його сусіда, який належить до Свідків Єгови: «Пізніше він довірливо сказав нашому брату: «Я живу тут вже сім років, але ніхто з моєї церкви ніколи не приїжджав, щоб підбадьорити мене» [138].

Щорічник Свідків Єгови за 2011 рік містить розповідь про групу з 80 осіб, які мешкали на Мадагаскарі та залишили одну з протестантських церков і «побудували собі храм з метою знайти правдиву релігію, по черзі перевіряючи

всі місцеві віросповідання» [92]. Звернувши увагу на адвентистів сьомого дня, ця група вірян вважала, що вони «мають надто багато заборон». А згодом віряни виявили бажання вивчати Біблію зі Свідками Єгови [92].

У журналі «Пробудись» за 1985 рік цитувався уривок з редакторської статті журналу «Міністрі», періодичного видання для адвентистських служителів, де порушувалося питання, яким чином зробити членів Церкви АСД більш духовними. Журнал «Пробудись» підкреслює, що у цій редакторській публікації «оплакується» духовний стан адвентистів сьомого дня, оскільки «у побуті наших членів або нас самих є мало того, щоб відрізнати нас від наших нехристиянських сусідів» [465]. Саме в статті журналу «Пробудись» згадуються проблемні моменти різних християнських конфесій, зокрема, крім адвентистів, католицька та англіканська церкви. З цього уривку можна помітити, що журнал «Пробудись» виділяє негативні сторони цієї конфесії.

Декілька разів випуски журналу «Вартова Башта» заявляють, що Церква АСД проводить заочні курси з вивчення Біблії: «Згодом я почала вивчати Біблію. Таке вивчення відбувалось через листування, і організувала його Церква адвентистів сьомого дня»..., [412] крім того, «адвентисти сьомого дня надсилали мені надруковані лекції під назвою «Голос пророцтва». Мені подобалось відповідати на їхні запитання, і вони обіцяли вручити мені гарне посвідчення, якщо я складу всі свої іспити» [475]. Після завершення курсів по вивченню Біблії, які були «організовані Церквою адвентистів, отримав диплом» [335].

Звернемо увагу на контекст. У першому випадку ці біблійні курси допомогли людині зрозуміти, що «злі люди не будуть вічно мучитись у вогні, а просто згорять на попіл» [158]. У другому випадку людина розповідає, що їй приносило задоволення відповідати на запитання заочних біблійних курсів під назвою «Голос пророцтва». Оповідач бажав отримати «гарне посвідчення» по закінченню цих курсів. Одночасно з цим він вивчав літературу Товариства «Вартової Башти». Автор історії задався питанням: «Чи знаються між собою ці організації? Чи в гармонії їхні вчення? Якщо ні, то хто має рацію?». У результаті листувань з обома релігійними організаціями він «віддав перевагу Товариству

Вартової башти, яке є легальним органом Свідків Єгови» [335]. У третьому ж випадку розповідається, як чоловік, закінчивши заочні біблійні курси та отримавши диплом, не зумів задовільнити свої духовні потреби у вченні Церкви АСД і став вірянином організації Сторожової Башти.

У статті «Чи повинні християни відзначати суботній день?» у журналі «Вартова Башта» за 2010 рік згадується цікавий факт щодо дотримання суботи адвентистами в острівній країні Тонга, оскільки вона знаходиться на Лінії зміни дат: «Адвентисти сьомого дня на Тонга відзначають суботу в неділю, пояснюючи, що хочуть робити це одночасно зі співвіруючими на Самоа, що лежить за 850 кілометрів. Однак адвентисти на Фіджі, що за 800 кілометрів, не відпочивають, оскільки в цей час у них неділя, а суботу вони відзначають днем раніше» [224].

У публікаціях свідків про Церкву АСД не згадуються позитивні аспекти діяльності для суспільства, як робота ADRA чи принципи здорового способу життя. Однак часто акцентується увага на досудовому слідчому судді Божому. Наприклад, стаття «Судове слідство». Чи це біблійна доктрина?» [398]. У ній коротко описано походження цієї доктрини у Церкві АСД. Є згадка таких особистостей, як Уільяма Міллера, Еллен Гармон, Джеймса Уайт. Є посилання на періодичне видання Церкви АСД «Review and Herald» за 29 січня 1857 року. Сам опис походження цієї доктрини є нейтральним за змістом, без оціночних суджень. Однак, говорячи про сьогоднішнє, у статті стверджується: «деяких високоповажаних вчених-теологів Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) турбує питання, чи вчення про «судове слідство» є біблійною доктриною» [398]. Також аналізується адвентистська доктрина про слідчий суд і ставиться під сумнів її правильність. Здебільшого використовуються висловлювання адвентистських богословів, які поставили під сумнів доктрину про слідчий суд таких, як Десмонд Форд та Реймонд Ф. Каттрелл.

Є посилання на Еллета Ваггонера, який написав у своїй праці «Визнання віри» наступне твердження: «Адвентистське вчення про святиню, у тому числі про «Судове Слідство»... фактично є запереченням викуплення». У статті

«Вартової башти» він названий як «впливовий адвентист сьомого дня». Однак тут є певна неточність. Книга «Визнання віри» (Confession of Faith) була написана ним у 1916 році. А відомо, що Еллет Ваггонер залишив Церкву АСД ще у 1905 році [560, с. 314–315]. З цієї причини не можна його називати представником адвентистів сьомого дня на час написання цього твердження. Стаття не містить аргументів тих адвентистських богословів, які займають позицію, що ідея слідчого суду має місце у біблійному тексті. Тому, на нашу думку, ця стаття є односторонньою, оскільки висвітлюються лише погляди тих адвентистських богословів, які піддавали сумніву цю доктрину.

Журнал «Пробудись» за 1971 рік у статті «Слово Боже продовжує рости в Чилі» містить слова: «Генеральна конференція корпорації адвентистів сьомого дня намагалася зупинити поширення “Вартової башти”». Справа в тому, що адвентистське місіонерське періодичне видання «El Atalaya» (іспанською «Вартова башта») в південно-американській країні Чилі мало подібну назву з журналом Свідків Єгови «La Atalaya» [627]. Ця справа дійшла до суду, унаслідок якого було прийнято рішення, що підзаголовок журналу Свідків Єгови, який звучить так – «оголошує царство Єгови», – є відмітною ознакою цього журналу, тому суд відхилив позов адвентистів у цій справі. У результаті адвентисти оскаржили це рішення в апеляційному суді. Однак він залишив чинним судове рішення першої інстанції, відмітивши, що видання Свідків Єгови «почало публікуватися задовго до появи журналу адвентистів» [627].

Цікавий епізод стався з ще однією згадкою адвентистів, який мав своє продовження. У журналі «Пробудись» за 8 січня 1984 року англійською мовою (8 серпня 1984 року українською мовою) є стаття «Багато релігій, які є їхні плоди?». Автори цієї статті, відповідаючи на це запитання, заявляють: «Ми мусимо перевірити факти, роблячи це так об’єктивно, як можливо» [44]. При цьому наводяться різноманітні джерела щодо гомосексуального впливу та інших розпусних гріховних дій у різноманітних християнських конфесіях. Щодо адвентистів сьомого дня розміщена така цитата з журналу «Ньюзвік» (Newsweek): «протягом минулого десятиліття мужоложні збори... з’явилися у

головних протестантських релігіях і надихнули подібні організації між менонітами, п'ятидесятниками, мормонами, християнською наукою, адвентистами сьомого дня і євреями» [44]. У кінці цієї статті робиться висновок: «Плоди світових релігій тільки в двох сферах – моральності та війні, і те, що ми довідались, дуже турбує і викликає огиду... Так, релігія справді наповнила землю гнилим плодом, який дуже пошкодив людству» [44]. І даються два варіанти вибору виходу з цієї ситуації: 1) «Чи ви будете такою людиною, як та, що описана в Псалмі 9:25, яка «не слідкує» за тим, що «Бога нема»?»; 2): «Або чи ви приймете запрошення, якого дають вам Свідки Єгови, щоб шукати правдивого Бога й релігію, яку Він схвалює?» [43]. А саме Свідки Єгови в цьому номері журналу, у контрасті з іншими релігіями зображені, як такі, що «люблячи Бога й їхніх ближніх, вони не беруть участі в насильстві світу» [43].

Однак у випуску «Пробудись» за 22 травня 1984 року був опублікований відгук читача з міста Нью-Йорк на вище вказану статтю. Читач наводить цитату з журналу «Ньюзвік» і робить наступний висновок: «Це мається на увазі, що адвентисти в цілому потурають гомосексуалізму. Але активні гомосексуалісти не можуть бути охрещені в цій церкві. Там цій гріх не дозволений» [528].

Редакція журналу «Пробудись» опублікувала відповідь на цей відгук: «Цитата, яку ми використовували, не говорила, що адвентисти сьомого дня як організоване ціле виправдовують гомосексуалізм, але лише деякі групи, які бажають визнання цієї практики, з'явилися серед адвентистів сьомого дня» [528]. У якості аргументу наводиться циркулярний лист від 23 квітня 1981 року з Офісу Президента Генеральної конференції церкви АСД за 23 квітня 1981 року, де визнається активність впливу гомосексуалістів серед адвентистських громад. Вказано, що адвентистським служителям рекомендовано не зустрічатися з цими групами прихильників одностатевих зв'язків і не мати з ними жодної співпраці. Однак дається рекомендація, що можна простягати руку допомоги окремим гомосексуалістам. При цьому редакція журналу «Пробудись» зробила примітку: «Нічого не було сказано про виключення практикуючих гомосексуалістів з членів церкви АСД через цю практику» [528].

Отже, аналізуючи ставлення Свідків Єгови до Церкви адвентистів сьомого дня, можемо сказати, що усі їхні згадки про адвентистів більше схиляються в негативний бік, підкреслюється, що усі, хто з ними стикався, обрали сторону Товариства Вартової башти, не знайшовши собі духовного задоволення у вченні адвентистів. Слід зазначити, що в матеріалах аналізу ставлення Свідків Єгови до Церкви АСД переважно подано західний контекст, побічно згадано відносини українських Свідків Єгови до адвентистів. Майже не цитуються українські джерела Свідків Єгови з тієї причини, що контент сайтів Вартової башти орієнтований виключно на трансляцію їхнього вчення. Однак, спираючись на переклади міжнародної літератури Свідків Єгови українською мовою, можемо констатувати, що з журналів «Вартова башта» українські Свідки Єгови беруть своє ставлення до Церкви АСД. Однак у будь-якому випадку в дослідженні висвітлений всесвітній контекст, із якого впливає український контекст. Причиною такого твердження є те, що «Вартова башта» для усіх представників Свідків Єгови однакова. Тому прямої прив'язки до України в цьому випадку не потрібно.

4.5. Адвентисти-реформісти та виключені адвентисти про Церкву адвентистів сьомого дня

Адвентисти-реформісти про Церкву адвентистів сьомого дня. Позиція адвентистів реформаційного напрямку є цінною, оскільки цей напрямок відколовся від Церкви АСД ще на початку XIX століття і проводить такі ж обряди, має однакову структуру та майже ідентичне вчення з материнською церквою. Тому в цьому підрозділі ми звернемо увагу на відгуки про Церкву АСД двох релігійних груп. Перша група має назву ВВАСД [149] (вірні та вільні адвентисти сьомого дня), їх ще називають «шолковцями», оскільки засновником цієї групи був Володимир Шолков. Друга група – АСД РР – адвентисти сьомого дня реформаційного руху.

Вірні та вільні адвентисти сьомого дня. У процесі дослідження виявилось, що у цієї релігійної групи немає ані веб-сайту, ані публічних періодичних видань, тому ми будемо посилалися на дві основоположні праці «Основи істини» та «Добре визнання». У книзі «Основи істини» Церква АСД називається «ворогом істини», яка противиться «вістці Вірного Свідка», тобто ВВАСД. Церква АСД звинувачується у «дружбі зі світом» та «свідомому спотворенні свідчення про церкву вірних АСД» [212]. Вони вважають, що «Христос є їхнім Заступником» від «сучасних лаодикійських відступників – відступивших АСД,... всі вони відкинуті з вуст Христа» [212]. Відступлення церкви АСД називається «сьомою темрявою, яка була передвіщена у пророцтві» [212]. Також Вірні та Вільні АСД стверджують, оскільки існують «оформлені та опубліковані вчення та постанови з'їздів лже-АСД у письмових історичних документах», де дається дозвіл на порушення суботнього дня у важких життєвих обставинах та при випробуваннях віри, то це є підтвердженням того, що Церква АСД відступила від істини [212]. Наголошується, що відступлення Церкви АСД відбулося в період з 1914–1922 року у світовому масштабі, а з 1924 до 1928 року на теренах Радянського Союзу. Церква АСД названа також «сьомою жінкою-відступницею часу Нового Завіту» та «Вавилоном» [212].

Більше того, з погляду ВВАСД, відступлення в Церкві АСД виявилось у «зміні першопочаткового Адвентистського вчення, яке було закладене в трьохангельській вістці, порушенні заповідей морального Закону Божого (зокрема четвертої та шостої), а також у створенні образу звіра» [212]. Це відступлення є дружбою зі світом. Наголошується, що цей процес завершився «виключенням вірних АСД, не згодних із вченням і практикою АСД, що відпали» [212]. Унаслідок цього з погляду Вірних та Вільних АСД, Церква АСД отримала «нове історичне відступне ім'я «Едом» [212]. Таким чином, у літературі ВВАСД часто поруч зі згадкою АСД знаходиться назва «Едом» [212] або «Едомські АСД» [212].

Отже, можна зробити висновок, що ВВАСД не бачить в Церкві АСД та її діяльності жодних позитивних рис – лише негативні. А додаткові назви та

частини слів «Едом», «Едомські», «лже-», «що відпали», «невірні» – лише дають характерне забарвлення щодо ставлення ВВАСД до церкви АСД. Але необхідно підкреслити один момент із книги «Добре визнання», де у формі такого запитання: «Яку назву (ім'я) має церква Божа з 1844 р. і яке – після відступу в Лаодикії та що це означає?». На нього надано наступну відповідь: «З 1844 року – Адвентисти Сьомого Дня (АСД)» [212]. Однак далі продовжується, що «після відступлення в Лаодикії – Вірні Адвентисти Сьомого Дня (ВАСД-ВСАСД), на відміну від невірних АСД (лже-АСД, Едом)» [212]. У цьому уривку визнається, що, починаючи з 1844 року, істинна Божа церква мала назву Адвентисти Сьомого Дня (АСД), однак через відступлення, яке почалося у 1914 році, Церква АСД втратила свій статус.

Думка церкви Адвентистів сьомого дня реформаційного руху про Церкву АСД схожа з позицією Вірних та вільних адвентистів сьомого дня. Адвентисти-реформісти, говорячи про початок відступлення Церкви АСД, наголошують саме на 1914 році: «як в Західній Європі, так і в Україні, відкрите відступлення почалося з 1914-го року» [212]. Вони не приймають позицію «шолковців» у тому плані, що відступлення почалося на радянській території лише в 1924 році. АСД РР акцентують на подіях Першої світової війни 1914-1918 років, коли керівництво Церкви АСД в Німецькому уніоні висловило позицію, що «участь у війні – це не переступ шостої заповіді», а несення військової служби в суботу не ... «є переступом четвертої заповіді» [585]. У адвентистів-реформістів є власна позиція щодо переговорів 1920 року, які проходили в місті Фріденсау, Німеччина між представниками Генеральної Конференції Церкви АСД та зі стороною, яка згодом стала називатися АСД РР. Позиція полягає в тому, що під час переговорів, на яких було заплановано примирення позицій, Церква АСД не погодилася із тим, що вони були не праві у питанні дозволу вірянам брати участь у Першій світовій війні.

Варто зазначити, що АСДРР, на відміну від шолковців, не використовують до Церкви АСД різноманітних колоритних назв таких, як «Едом», «лже-АСД» тощо, вони просто вважають, що Церква АСД є церквою, яка відступила від

істини, однак свою неприязнь висловлюють у толерантній формі, тобто без образливих епітетів.

АСДРР, як і Церква АСД, високо шанують твори Еллен Уайт. При цьому її твори належить саме Відділу Спадщини Еллен Уайт при Генеральній конференції Церкви АСД. Також найбільше поширення її творів на пострадянських теренах відбулося саме через Церкву АСД, а не через АСД РР. Однак, незважаючи на свою неприязнь до Церкви АСД, «адвентисти-реформісти» здебільшого користуються творами Еллен Уайт, виданими видавництвами Церкви АСД.

Прикладом цього є сайт «Християнської Церкви Адвентистів сьомого Дня Реформаційного Руху» [486]. У вкладці «Книги Е. Г. Уайт» іде пряме посилання на інший сайт «Одкровення для останнього часу» [410]. На ньому розміщено велику кількість книг Еллен Уайт, перекладених українською мовою. Там міститься опис цього веб-ресурсу: «Сайт «Одкровення для останнього часу» відповідає віровченню Церкви Адвентистів сьомого дня, але є приватним проектом» [410], який, іншими словами, можна вільно використовувати для потреб адвентистів-реформістів. Отже, сповідуючи віровчення Церкви АСД, адвентисти-реформісти, з одного боку, вважають, що Церква АСД відступила від істини, а з іншого боку, користуються її ресурсами для своїх потреб.

Вагомою для цього дослідження є стаття «Лідери адвентистського діалогу», яка розміщена на сайті Генеральної Конференції церкви АСДРР. Підзаголовок цієї статті має назву «Заява щодо зустрічей між лідерами Адвентистів сьомого дня реформаційного руху та лідерами Адвентистів сьомого дня» [563]. Публікація датована 1 березням 2019 року. У ній міститься звернення до членів АСДРР, у якому наголошується: «Протягом багатьох років наші брати... просили зустрічей з основною Церквою адвентистів сьомого дня (Церква АСД) щодо питань, які нас розділяють» [563]. Офіційні листи від АСДРР були написані президенту АСД ще у 1950-х роках. Однак лише у 1980-х роках відбувся діалог між представниками АСДРР та служителями-пенсіонерами АСД,

на яких був присутній Роберт Пірсон – Президент Генеральної конференції церкви АСД в 1966–1979 роки.

У серпні 2017 року до АСДРР звернулися «два брати з церкви АСД» щодо можливості проведення діалогу стосовно питань, які розділяють та які об'єднують ці дві адвентистські групи. Представники АСД РР ствердно відповіли на це запрошення. Представники АСДРР дякують Богові за надану їм можливість мати спілкування не лише з тими служителями, які вийшли на пенсію, а також «провести діалог з тими, хто все ще знаходиться на активній службі і на керівних посадах» [563]. При цьому було чітко заявлено, що «ці зустрічі НЕ є переговорами будь-якого роду», а спрямовані на те, щоб «зрозуміти точку зору один одного» [563] щодо тем, які розділяють і об'єднують ці дві релігійні течії.

Було висловлено прохання до членів церкви АСДРР молитися за тих, хто бере участь у цих зустрічах, щоб Святий Дух «міг бути серед нас, направляючи нас до чіткого розуміння моментів, у яких ми відрізняємося, і в той же час визнавати, підтримувати і підбадьорювати один одного в питаннях, у яких ми згодні» [563]. Ці слова є досить особливими, оскільки тут були декілька разів вжиті займенники «ми» та «нас» у значенні не просто групи АСДРР, а представників АСДРР та АСД разом.

У результаті цього діалогу була зроблена спільна заява обох адвентистських груп. У ній підкреслюється «наша спільна спадщина і наші численні пересічні області доктрини, цінностей і практики» [563]. Далі підкреслюється: «ми поділяємо унікальні узи духовної спорідненості, кожне з яких дорожить істиною про суботу і з нетерпінням чекає швидкого повернення нашого Спасителя» [563]. Однак при цьому визнається, що існують «сфери чіткої відмінності в богословському розумінні і церковній практиці» [563]. Автори спільної заяви визнають, що ці зустрічі сприяють кращому розумінню один одного, можливості проводити діалог та дискусії у теплій та миролюбній атмосфері. Це також допомагає спільному збудуванню, так як «кожен з нас прагне ділитися вісткою про Ісуса Христа і Його спасіння в цьому гріховному

світі» [563]. З цієї статті можна зробити висновок, що адвентисти-реформісти прагнуть мати відкритий діалог з представниками Церкви АСД. При цьому вони не прагнуть до переговорів, які можуть привести до об'єднання з «основною Церквою АСД» [563], а лише є бажання краще зрозуміти позиції один одного.

Колишні адвентисти про Церкву АСД. Колишні члени Церкви АСД висловлюють власне ставлення до конфесії, до якої раніше належали. Тут варто зазначити, що цей відгук залежить як від досвіду, який пережила людина, коли була адвентистом, так і від того, яким духовним шляхом вона пішла, коли залишила лави Церкви АСД. Пропонуємо розглянути статті, у яких описані історії трьох колишніх адвентистських пасторів, які залишили цю конфесію, та їхня позиція щодо виключення із членства церкви.

Наведемо ці статті. Перша з них має назву «Чому я вийшов із Церкви адвентистів сьомого дня». У ній викладено досвід колишнього пастора Церкви АСД Миколи Пекарського [214]. Друга стаття має назву «Господь позвав – я відгукнувся». Тут наведено бесіду з колишнім адвентистським пастором Андрієм Солодковим, який став сектознавцем та місіонером у православній церкві [214]. Третя публікація належить колишньому пастору Олександру Лінку із Західного Сибіру, який своїм роздумам дав наступну назву: «Сибірські християни-адвентисти не бажають підкорятися американським хазяїнам» [214]. Четверта стаття присвячена опису процесу виключення із Церкви АСД на прикладі Олександра Сидоренка в контексті порівняння, як ця процедура проходить в організації «Сторожової вежі» [214]. Кожна із наведених розповідей є унікальною, однак вони мають і спільні риси щодо погляду на Церкву АСД.

Позитивні відгуки у вказаних вище статтях щодо Церкви АСД залишив Микола Пекарський та Андрій Солодков. Микола Пекарський з приязню та теплотою згадує «прекрасні моменти спілкування з моїми братами і сестрами» [214], вказує, що «таких моментів було багато» [214]. Покинувши Церкву АСД, він продовжує вважати, що «в цій церкві багато щирих віруючих і Бог також використовує її в своїх планах» [214]. Під час переживання духовної кризи Микола розповідає: «Громада бачила в мені негативні тенденції і також дуже

сильно переживала і страждала разом зі мною» [214]. У цей для себе непростий час члени його громади «молилися за нашу сім'ю і підтримували, як могли. Я їм вдячний за це!» [214]. Андрій Солодков, розповідаючи про знайомство з адвентистами на початку 1990-х років, зазначив: «Дивлюся: ніби приємні люди. Вивчав з ними Світе Письмо» [214]. Коли він дізнався про існування адвентистської семінарії в Заокському, то «вступив до Заокської семінарії на пасторський факультет та навчався там чотири роки» [214].

Згідно зі словами Миколи Пекарського, він пішов з пасторського служіння, оскільки «образився на церкву і розчарувався в ній» [214]. У контексті мовиться про керівників церкви, які вважають окремого взятого служителя за «маленького гвинтика, якого при нагоді просто викинуть і замінять іншим, більш лояльним до їхньої політики» [214]. Він також помічав велику різницю між поглядами та поведінкою простих членів церкви й поглядами та поведінкою пасторів. Микола пише: «Дуже часто мені навіть здавалося, що церква – це дійна корова для церковного керівництва» [214].

Олександр Лінк розповів про неправомірний тиск на нього та інших служителів від «американського керівництва церкви» [214]. При цьому пасторів, не згодних з таким підходом керівництва, «стали поступово усіма правдами і неправдами зміщувати з займаних в церкві посад» [214]. Він та інші з ним виявили незгоду з рішенням Генеральної конференції Церкви АСД про ліквідацію Західно-Сибірської конференції та перетворення її на статус місії. Лінк пояснив, що в конференції керівні посади призначаються шляхом голосування делегатів з'їзду Конференції, а «в місії всі посади не обираються, а призначаються, підкреслюю, Америкою» [214]. Це стало причиною розділення в адвентистських громадах Західного Сибіру. Незгодних пасторів, таких як Олександр Лінк, та членів церкви, які їм симпатизували, стали називати «розкольніцькими групами» [214].

В історії про виключення Олександра Сидоренка розповідається, що «пани «пастори» вирішили протягнути рішення про виключення з церкви з кафедри, але з першої спроби не вийшло» [214], оскільки більшість голосів церкви

виступило проти виключення. «Начебто питання мало бути закрите. Але ні. Вони поставили його «на зауваження» [214]. Автор статті зауважує, що у Церкві АСД порядок втілення церковної дисципліни повинен бути зворотнім: «спочатку зауваження, а потім виключення» [214] та підкреслює, що спочатку мали на меті Олександра Сидоренка виключити, а оскільки ця спроба виявилася невдалою – то дали йому один місяць випробувального терміну. Це означало, якщо він за цей період не виправиться, то знову буде стояти питання його виключення. Від Олександра вимагалось «видалити ролики з каналу на Ютубі» [214], у яких містяться теми, які протирічать вченню Церкви АСД. Автор продовжує розповідь: «За цей місяць керівники місцевої АСД змогли якось обробити частину пастви» [214]. І їм вдалося з другої спроби виключити з членів церкви відеоблогера Олександра Сидоренка, який відкрив ютуб-канал під назвою «Стоп гріх» [214].

Негативні відгуки щодо церковної практики. До прикладу, Микола Пекарський стверджує, що поняття «адвентист» та «християнин» мають різне значення у Церкві АСД: «Адвентист – це особлива каста обраних, а «християнин» – це всі інші, більш нижчі творіння» [214]. В адвентистській церкві підкреслюється, «які вони молодці, тому що зробили щось або досягли чогось» [214]. При цьому не має значення, що інші християнські конфесії цього досягли набагато раніше, а Церква АСД представляє це в такому світлі, що вони цього досягли першими.

Андрій Солодков, який став православним місіонером, розповідає, що коли на початку 1990-х років в Москву приїжджав проповідник Марк Фінлі, то для проведення Євангельської кампанії винаймав стадіон. Андрій був ще тоді студентом адвентистської Заокської семінарії. У той час він вже подумав, що є поруч православний храм, тому яка є потреба винаймати для проповіді цілий стадіон? Також його здивувало наступне висловлювання Марка Фінлі: «Ми в цю країну принесли Святе Письмо!» [214], а Андрій Солодков завжди вважав, що «це зробили Кирило і Мефодій тисячу років тому» [214]. Також він не сприймав

«американську посмішку», бо хотів побачити справжню щирість, оскільки він бачив, що в адвентизмі є тенденція показувати себе кращим, аніж ти є насправді.

Негативні відгуки щодо віровчення адвентистів сьомого дня. Микола Пекарський розповідає, що у 2008 році він став чіткіше помічати, що багато доктрин Церкви АСД – «це вчення, яке не ґрунтується на Писанні» [214]. Немало віровчень, на його думку, були «притягнуті за вуха», була присутня «маніпуляція історичними фактами, як це робить Еллен Уайт у своїй книзі «Велика Боротьба». Він продовжує: «Багато доктрин АСД з'явилися... під впливом антипапських поглядів часів Уайт і під впливом самих видінь Уайт» [214]. У підсумку Микола Пекарський відрікся від низки адвентистських віровчень, вважаючи їх «помилковими і бездоказовими» [214].

Колишній адвентистський пастор, а нині православний місіонер Андрій Солодков, серед різноманітних пунктів віровчення церкви АСД звертає особливу увагу на дотримання адвентистами суботнього дня: «тут потрібно розуміти: те, що було до Воскресіння Христа, і є те, що було після Воскресіння Христа» [214]. Він підкреслює, що адвентисти та інші протестанти, які приїжджають на терени колишнього Радянського Союзу, «воюють проти догматів саме Римо-Католицької церкви» [214]. При цьому протестанти часто не усвідомлюють, що між віровченнями Римо-Католицької та Православної церкви є різниця. Андрій Солодков негативно сприйняв факт здійснення адвентистами власного перекладу Святого Письма в Заокському. Він стверджує, що «в цьому перекладі я побачив такі страшні перекручення!», і приводить свої аргументи, як перекладається грецьке слово *παράδοσις* (передання) у різних місцях цієї праці, зробленої адвентистами [214]. Він виявляє незгоду з адвентистським поняттям «Невидима Церква» – «це дуже серйозна помилка, не тільки адвентистів», але і багатьох інших протестантів. Завдяки цьому погляду «у них неправильне сприйняття природи Церкви» [214].

Роблячи підсумок аналізу публікацій про Церкву АСД колишніми адвентистами, зазначимо деякі моменти. Майже усі публікації представлені колишніми пасторами або лідерами в Церкві (О. Сидоренко). Пастори зазвичай

отримують освіту у семінаріях Церкви АСД та найближче взаємодіють із церковним керівництвом. Червоною ниткою у їхніх повідомленнях проходить ідея образи та невдоволення рішеннями, прийнятими церквою. Друге, цікавими твердженнями є вислови щодо маніпуляцій історичними фактами, зловживаннями з боку керівництва та твердженнями, що їхня позиція була правильною, але Церква АСД на чолі з американським керівництвом її не врахувала. Третє, зазвичай, якщо вірянин самостійно пише заяву про бажання залишити лави Церкви АСД з тих чи інших причин, то він/вона в подальшому не коментує свої причини чи дії. Однак колишні пастори та лідери не оминають увагою Церкву АСД ні в розмовах, ні в публікаціях у засобах ЗМІ. Це, швидше за все, пов'язано з тим, що їхнє виключення проходило без їхньої згоди і супроводжувалося негативними почуттями.

Отже, зазначимо наступне. Розглядаючи ставлення адвентистів-реформістів до Церкви АСД, ми бачимо, що воно відрізняється від ставлення інших протестантів мотивами, якими керуються віряни. Мотивація у ставленні адвентистів реформаційних рухів до Церкви АСД обумовлена не просто фактором конкурентності, який присутній у міжконфесійних стосунках між протестантами України. Мотиви негативного ставлення адвентистів-реформістів до АСД тісно пов'язані з генезою реформістів, які й з'явилися або відкололися як гілка від материнської церкви, як вони вважають, з вини Церкви АСД. Другий фактор – дуже подібне вчення, при якому реформісти є ультраконсервативними у виконанні доктринальних положень материнської церкви, а АСД на фоні цього виглядають ліберальними. Це створює образ «кращі» та «гірші» у сфері адвентистського вчення в цілому. Третій фактор – природний антагонізм реформістів, спрямований на АСД, як на тих, що, незважаючи на нищівну критику останніх, продовжують нарощувати чисельність членів церкви у той час, як у реформістів спостерігається негативна динаміка й відсутній приріст.

Ба більше, праці піонерів адвентизму та Елен Уайт також є однаковими як базовий фундамент обох церков. Тому мотив негативного ставлення та намагання реформістів створити негативний образ АСД в суспільстві має

глибинний корінь. Іншими словами, це особистий антагонізм, а не звичайна міжконфесійна конкуренція.

Слід сказати, що суспільство звикло мислити широкими категоріями (наприклад, усі протестанти – «сектанти»). При цьому поняття «адвентисти» є категорією доволі вузькою, а «адвентисти-реформісти» – ще вужчою. Отже, будь-який негатив, пов'язаний з адвентистами-реформістами, за умови його публічної трансляції через ЗМІ, у свідомості суспільства буде пов'язаний з адвентистами взагалі, отже, з Церквою АСД. Існує небезпека того, що люди, не обізнані релігійно (а таких у суспільстві більшість), будуть ототожнювати Церкву АСД з ультраконсервативною релігійною течією, і це вплине на формування образу АСД в суспільній свідомості. Тому Церква АСД намагається завжди підкреслювати, що вона має чітку організаційну структуру й фіксоване членство і не несе відповідальності за діяльність течій реформістів, що не належать до цієї структури, не є її членами.

Якщо казати про виключених із членів церкви адвентистів, їх досвід часто використовують у своїх статтях інші противники адвентизму. Наприклад, православні сектоборці або журналісти, які шукають сенсацій, або сюжетів для так званих журналістських розслідувань. Таким чином, це негативно відбивається на образі Церкви АСД у медіа України і, як результат, формує негативний імідж та образ Церкви в соціумі.

Висновки до п'ятого розділу

У дослідженні представлено аналіз медійного образу та іміджу Церкви адвентистів сьомого дня в засобах масової інформації України. Проаналізовано інформаційні сайти та ресурси, які належать світським мас-медіа, релігійним інформаційним ресурсам та адвентистській конфесії. Зроблено висновок про те, що українське суспільство має про адвентистів неоднорідну думку. Ця думка формується багато в чому за рахунок розміщених у засобах мас-медіа матеріалів, на основі яких можна вивести позитивні, нейтральні та негативні конотації. Ці матеріали формують та творять образ українських адвентистів у суспільстві.

У результаті встановлено, що за час періоду незалежності України адвентисти зуміли сформувати власний зовнішній імідж за рахунок соціальних проєктів. З одного боку, цю церкву знають як прихильників здорового способу життя, людей, які толерантно ставляться до інших народів, релігій та осіб, християнську спільноту, що займається благодійною діяльністю. Однак із іншого боку, через постійні використання слів з негативним забарвленням та контекстом, на кшталт «секта», «штунди» та інші, в уяві пересічного громадянина вимальовується образ чогось незрозумілого, жахливого, чужорідного, що може зашкодити життю та здоров'ю людини.

Зроблено висновок, що релігійні медіа формують переважно позитивний внутрішній та зовнішній імідж адвентистів, світські медіа за рахунок сенсацій представляють адвентистів, як людей з релігійними відхиленнями, а самі адвентисти намагаються показати свою корисність суспільству через благодійний аспект діяльності церкви. Однак засоби масової інформації України в цілому потребують більш збалансованої подачі думок щодо цієї деномінації, оскільки незбалансований імідж конфесії шкодить не лише самій деномінації, а й пересічним читачам, які споживають суперечливу інформацію.

У цьому плані важливо відокремлювати об'єктивні факти від недостовірної або викривленої інформації, а також розрізняти окремі ситуації, пов'язані з адвентистами, і Церкву адвентистів сьомого дня як організацію, як релігійне явище. Тому журналістам, що пишуть або знімають сюжети про адвентистів, потрібна збалансованість, розсудливість та об'єктивність на основі ретельного аналізу емпіричного матеріалу й теоретичних релігієзнавчих знань у судженнях та неупереджене ставлення при висвітленні тієї чи іншої події, що проходить у громадах Церкви адвентистів сьомого дня в Україні або організована адвентистами. Пошук такої збалансованості потрібен і читачу та глядачу – тим, хто користується контентом мас-медіа.

Окреслення образу релігійної деномінації, а саме Церкви адвентистів сьомого дня, на основі інформації, викладеної в ЗМІ, потребує аналізу думок декількох сторін: деякі з них є дотичними до адвентистів, а деякі лише

опосередковано стикалися із ними, або не стикалися зовсім, ретранслюючи не завжди перевірену інформацію «з третіх рук».

Також для повноти представлення образу адвентистів у суспільній свідомості необхідно звернути увагу на думку інших протестантів про адвентизм у цілому, на ставлення до адвентистів та їхньої діяльності православної церкви, яка є домінуючою за кількістю вірян в Україні, на думку колишніх адвентистів і причини їхнього виходу із цієї деномінації та на оцінку адвентизму, представлену нерелігійними (світськими) дослідниками.

У розділі також зроблено спробу охарактеризувати ставлення православ'я до протестантської конфесії – Церкви адвентистів сьомого дня. Існує суттєва різниця між ставленням православних московського патріархату та православних церков України до адвентистів. Аналіз стосунків обох релігійних конфесій базувався на матеріалах, опублікованих як у засобах масової інформації України, так і в інших ЗМІ, якими активно користувалися українські православні. Виявлено, що віряни, які сповідують православ'я, упереджено ставляться до протестантів, зокрема й до адвентистів. З одного боку, прибічники православ'я вбачають в адвентизмі іноземний (чужорідний) релігійний елемент, віряни якого своєю діяльністю нівелюють тисячолітні традиції домінуючої Церкви в Україні.

З іншого боку, вважають, що ця конфесія, поєднавши у своїй доктринальній системі окремі елементи вчення баптистської та єврейської релігій, перетворилася на релігійну платформу для розповсюдження єретичних ідей серед православних християн. Більше того, релігійний антагонізм з боку православ'я проявляється у термінології, яку досі використовують православні віряни, називаючи протестантів, у т. ч. й адвентистів, «сектантами», а їхню церкву «сектою». Констатовано, що взаємне несприйняття та релігійний антагонізм можна пояснити різницею світоглядів та релігійною конкуренцією, а також надбанням минулого, яке сягає корінням ще в часи Російської імперії, де тільки за православною церквою був закріплений статус державної релігії і де протестантські церкви переслідувались.

Хоча в контексті світової релігійної толерантності у середовищі науковців провідних країн світу подібна термінологія до визнаних протестантських конфесій є неприпустимою та дискримінуючою. Однак наведені також і позитивні згадки та відгуки в мас-медіа про адвентистів з боку окремих православних авторів. У якості позитивного аспекту адвентистського вчення виступає ґрунтовна доктринальна система, яка є сталою, систематично викладеною та оприлюдненою. Але найбільше схвальних відгуків від православ'я отримало вчення адвентистів про принципи здорового способу життя. Підсумовуючи дослідження, констатуємо, що наявність схвальних відгуків про здоровий спосіб життя адвентистів та ґрунтовну доктринальну систему не вирівнює статуси обох конфесій, принаймні на території України.

Визначено ставлення євангельських християн-баптистів та християн віри євангельської – п'ятидесятників до адвентистів. Джерелом визначення ставлення конфесій до адвентистів обрано онлайн-ресурси, оскільки в умовах пандемії вони стали основним джерелом інформації про релігійні конфесії в Україні. Важливо підкреслити, що майже всі джерела – часу після Майдану (2014 рік і далі), а особливо ті, що висвітлюють активності в межах святкування ювілею Реформації в Україні (Р500 – подія 2017 року). Це не є недоліком дослідження, а навпаки, фактором, який показав, що в умовах війни на Донбасі, а також завдяки святкуванню Р500, було виявлено, наскільки в різних українських протестантів багато спільного. Як наслідок, звідси й більшість новин зі згадкою про адвентистів саме за цей період.

Встановлено, що усі три конфесії активно взаємодіють у багатьох соціальних проєктах та міжконфесійних організаціях. Особливий сплеск цієї взаємодії припав на святкування 500-річчя Реформації у 2017 році. Встановлено, що більшість релігійних проблем для цих конфесій є спільними, у т. ч. й принципи та етичні цінності, які сповідують ці деномінації. Щодо висловів баптистів та п'ятидесятників про адвентистів, то вони містять здебільшого позитивні твердження та схвальні відгуки, а іноді мають нейтральний інформаційний зміст. Однак варто підкреслити, що деякі публікації – статті на

інформаційних ресурсах, особливо християн віри євангельської – п'ятидесятників, містять застереження щодо деяких доктрин адвентистів, автори цих статей радять ставитися вірянам своєї конфесії до них з обережністю. Зазвичай, це доктрини про Небесне святилище, пророчий дар Еллен Уайт, концепцію Великої боротьби та святкування суботнього дня. Загалом констатуємо, що стосунки усіх трьох деномінацій є конструктивними, віряни цих конфесій співпрацюють у спільних проектах, більшість висловів про адвентистів від баптистів та п'ятидесятників є позитивними та нейтральними. Отже, незважаючи на деякі доктринальні відмінності, усі ці конфесії демонструють дотримання християнських морально-етичних цінностей та за можливості намагаються злагоджено співпрацювати.

Щодо ставлення Свідків Єгови, колишніх адвентистів та адвентистів-реформістів до Церкви адвентистів сьомого дня, то між ними можна провести декілька паралелей. По-перше, усі три сторони розглядають адвентизм як конкурентів. Свідки Єгови – як тих, з кого вийшов їхній засновник Чарльз Рассел. Акцент на розчаруванні Рассела у вченні адвентистів як тому, що не задовільнило його поточні потреби. Адвентисти-реформісти також є гілкою, яка відкололося від адвентизму в Німеччині на фоні питання військової служби та фактові участі адвентистів у воєнних діях на користь своєї держави. Адвентисти-реформісти ревниво ставляться до материнської церкви, формуючи негативний імідж про неї у своїх джерелах. У світських мас-медіа існує небезпека нерозрізнення офіційного адвентизму від реформаційних груп, що вийшли з нього і що мають доволі ультраконсервативні погляди. Щодо колишніх адвентистів, то це той сегмент, який добре використовується противниками адвентизму для показового підкріплення власного негативного ставлення.

Загалом можна констатувати, що наразі в українському суспільстві немає «золотої середини» щодо образу Церкви АСД в Україні, існує певний дисбаланс в уявленнях. Наприклад, православні джерела упереджені до адвентизму, зображають їх шкідливою сектою. Це створює однобоке й антиідеалізоване (повністю протилежне ідеальному) уявлення про адвентистів. Якщо говорити

про адвентистські або релігійно-оглядові медіа, то на своїх інформаційних ресурсах вони формують переважно позитивний внутрішній та зовнішній імідж Церкви адвентистів сьомого дня. Це, звісно, характеризує адвентистів лише з одного боку, вони постають на цих ресурсах певним чином ідеалізованими, що, за умови відсутності у читачів власного досвіду контактів з адвентизмом, може викликати недовіру до цього віросповідання. Щоб уявлення було і не ідеалізованим, але в той же час і не антиідеалізованим, при цьому об'єктивним, збалансованим, треба не просто констатувати наявність позитивних і негативних тверджень щодо адвентизму в різних джерелах – світських, релігійно-експертних або різноконфесійних, а й розрізняти, які з них об'єктивні, а які є упередженими, і обов'язково аргументувати наявні твердження належним чином, спираючись на правдиві факти. Тож будь-якій людині, що цікавиться релігійним життям або споживає медійну інформацію, для створення образу Церкви АСД, що відповідає дійсності, необхідно шукати баланс між об'єктивно позитивною і об'єктивно негативною інформацією щодо цієї церкви. Це потребує перевірки фактів і аналізу тверджень, а не просто синтезу в одному образі будь-яких позитивних і негативних відгуків. Людина, що намагається сформувати власний образ адвентистів сьомого дня з доступної їй інформації, повинна мати критичне ставлення до будь-яких джерел і вміти їх аналізувати. Тобто, недостатньо бути читачем або глядачем, потрібна культура медіаспоживання отриманої інформації.

РОЗДІЛ 6. ІНТЕГРАЦІЯ ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В СОЦІАЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ: ОСВІТА, ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ

6.1. Адвентистські мас-медіа як засіб соціальної комунікації

Відповідно до законодавства України, церква є відокремленою від держави, однак релігійні організації здійснюють відчутний вплив на суспільство, формуючи його уявлення з тих чи інших питань, за допомогою інтернет-ресурсів, газет, журналів, радіо, телебачення та інших засобів масової інформації. До того ж, за результатами соціологічних досліджень, рівень довіри суспільства до церкви зберігається досить високим, особливо у порівнянні з політикою. Серед усіх соціальних установ тільки церква є незмінним лідером з погляду довіри громадян. Рівень успішного донесення інформації до суспільства та охоплення якомога більшої кількості людей залежить від комунікативного потенціалу церкви та її стабільної присутності у медійній сфері країни.

Маємо за мету розглянути історіографію наукового доробку щодо комунікаційних стратегій у засобах масової інформації, які використовують протестантські церкви України. Складність цього дослідження полягає у значній кількості течій протестантизму, кожна з яких має різні шляхи інформування та використовує свої комунікаційні стратегії. Відтак масова комунікація – це процес передачі інформації пресою, телебаченням, радіо, що передбачає спілкування людей за допомогою технічних засобів. Зараз наявне величезне різноманіття інформаційних потоків, які намагаються зацікавити людину будь-якою інформацією, однак для установ, які виробляють так званий «консервативний» контент процес зацікавлення аудиторії стає складнішим, тому й розробляються нові комунікаційні стратегії [165].

На сьогодні маємо наступні наукові доробки у сфері протестантських комунікаційних стратегій: монографію, опубліковану в 2017 році під авторством Козиряцького С. А. «Мережеві християнські видання українського

медіапростору» [175], докторську дисертацію за авторством Балаклицького М. А. «Медіатизація протестантизму в Україні 1991–2010 рр.» [48] та дисертацію Лавриш Ю. С. від 2016 року «Діалогізм у нових медіях України як засіб соціальних комунікацій: релігійний аспект» [221] тощо. Однак згадані доробки висвітлюють лише християнські мас-медіа загалом або протестантські ЗМІ як такі, не приділяючи належної уваги їхнім комунікаційним стратегіям.

Наявна велика кількість періодичних видань щодо окремих ЗМІ різних протестантських конфесій в Україні. Схарактеризуємо деякі з них. Стаття Балаклицького М. А. «Адвентистський журнал «Моя надія»: жанрово-тематична палітра» описує наповнення даного видання. Це перший приватний україномовний журнал, що друкується на території України [45]. Стаття «Публіцистика українських протестантів у книжковому форматі» містить дослідження книги, яку протестанти видавали в Україні. Новизна цієї публікації зумовлена тим, що протестантські конфесії масово почали випускати збірники творів лише після 2000 року, а цей період ще не був досліджений науковцями [51].

На даному етапі засоби масової інформації здійснюють особливо значний вплив на членів церкви, так як вони є переважною їхньою аудиторією. Проте кожна протестантська конфесія прагне охопити своїм контентом не лише прихожан, а й всі інші можливі групи населення. Таким чином, виникає потреба у формуванні комунікаційних стратегій спрямованих на людей, які не вірять, або незнайомих із даною конфесією, для цього більшість пропонованих рубрик (статей) повинні розкривати загальні теми (здоров'я, спорт, харчування, відносини у сім'ї, виховання дітей, екологію тощо) та не містити незрозумілого для пересічного глядача (читача) контенту [73].

Вище згадана стратегія є універсальною для всіх протестантських конфесій, адже привертає увагу великого кола громадян і непомітно знайомить їх із тією чи іншою християнською течією та з біблійними принципами. Відповідно, зовнішнє оточення відіграє значну роль у формуванні контенту та

спрямуванні протестантських ЗМІ. Відносно невеликим конфесіям доводиться витримувати сильну конкуренцію з боку релігійних транснаціональних структур, які мають набагато більші можливості, ресурси та досвід.

У статті «Релігійна журналістика в Україні: огляд наукових праць» [175], дослідження з релігійної журналістики розподілені на три групи у напрямку збільшення інтенсивності:

- ✓ друківані релігійні видання;
- ✓ мережеві релігійні видання;
- ✓ веб-ресурси конфесій, радіо і телебачення».

За період незалежності, завдяки свободі совісті, протестантські течії створили велику мережу засобів масової інформації, орієнтованих на всі категорії населення. Аудиторія поділяється за віком, статтю, різновидом служіння, професією, мовою, світоглядною орієнтацією тощо. Завдяки загальнодоступності Інтернету, стало можливим поширення контенту у його просторах, телепрограми, відео на YouTube, Facebook, Instagram, інтернет-статті.

Проте й досі незмінним засобом розповсюдження інформації залишаються друківані видання: книги, журнали, брошури, листівки. Зокрема, у кінці 2012 року вийшов перший випуск газети Євангельських Християн-Баптистів – «Слово про слово». Статті відповідають на багато життєвих питань, що є актуальними для пересічних людей та простими для розуміння, а отже, чудовим засобом комунікації та звіщення благої вістки.

Повільно, але впевнено друківані ЗМІ витісняє теле- та радіо простір, до того ж протестанти одними з перших почали використовувати Інтернет як ефективний засіб комунікації – місіонерської та євангельської роботи [165]. Зокрема, відомими ресурсами церкви АСД є телеканал «Надія» та радіоцентр «Голос Надії». Їхньою метою є поширення позитивного відеоматеріалу для людей різного віку. Телеканал «Надія» заснований у Києві 2012 року та вже через рік почав цілодобову трансляцію. Він доступний як у супутникових, так і кабельних мережах та пропонує широке різноманіття програм українською та російською мовами [300].

«Голос Надії» є першим християнським радіотелецентром. Офіційно він почав функціонувати ще за СРСР 19 жовтня 1990 року. Ефір заповнюють духовні роздуми, дитячі історії, біблійні вікторини, християнська музика, бесіди із цікавими людьми тощо [344]. Під час планування ефірів, команда радіо навіть намагається враховувати інтереси слухачів. У 2020 році, коли було оголошено пандемію COVID-19, через Суспільне радіо прозвучали короткі цитати підтримки від представників різних церков, серед них були й протестанти – Євангельські християни-баптисти [399].

Отже, проаналізувавши наявну літературу, можемо зробити висновок, що майбутнє наукове дослідження щодо комунікативних стратегій протестантських церков у засобах масової інформації є надзвичайно актуальним, адже серйозних праць щодо цього питання ще немає, а протестантські церкви мають багато ЗМІ, через які знайомлять людей з біблійними принципами моралі. Вони повинні охоплювати не лише своїх прихожан, а й ті групи населення, які виникли внаслідок впливу постмодернізму та всесвітньої глобалізації. Тому важливе значення мають засоби та комунікативні стратегії, які протестантські церкви використовують для поширення контенту.

Адвентистське богослов'я комунікації переважно розглядає проблеми місіології – методи донесення потенційно до кожного члена суспільства євангельської вістки (у тлумаченні церковної громади). Така діяльність включає розвиток внутрішньої церковної комунікації, виправлення неправдивої інформації про свою конфесію, поширеної іншими медіа, налагодження зв'язків з громадськістю, попередження й подолання кризових ситуацій. З початком кризи, викликаной пандемією Ковід-19, протестантські громади, у т.ч. адвентисти, скуті локдауном, спробували відтворити звичні форми церковного життя у фізичній присутності одне одного за допомогою цифрових технологій та перенесли основні форми церковного життя на простори інтернету. Український протестантизм освоїв три нові категорії онлайн життя: монологічне учення – трансляції, діалоги через комунікаційні додатки та церковні оголошення за допомогою месенджерів. Відтак, з одного боку, пандемія паралізувала фізичне

життя протестантських церков, а з іншого – підштовхнула до висвітлення власної діяльності та переконань широкому загалу. І одними із активних творців мас-медійного контенту серед протестантів є адвентисти сьомого дня. Маючи у своєму розпорядженні Медіа Групу «Надія», видавництво «Джерело життя», офіційні сайти церкви та численні канали онлайн комунікації, віряни цієї конфесії намагаються компенсувати відсутність фізичного оф-лайн життя онлайн діяльністю з тим темпом активності, який притаманний протестантам. Тому дослідження цілі та змісту мас-медійних ресурсів Церкви АСД в Україні є цікавим та перспективним напрямом для поточної наукової розвідки.

Попереднім періодом історії адвентистської журналістики в Україні були 1918–1933 роки. Цей час характеризувався опертям на журналістські традиції німецьких і американських протестантів, інформаційним проривом, поступовим накопиченням досвіду, адаптацією церковної проповіді до українських реалій, поступовим залученням місцевої автури. Як і журналістика старіших протестантських конфесій, адвентистські видання виростають із релігійних книжок і трактатів.

Українські адвентисти створюють програми для цілодобового телеканалу «Надія», Youtube-версії якого збирають до мільйона переглядів одного відеоролика, а Youtube-канал однієї програми має близько 30.000 підписників. Всеукраїнська радіомережа «Голос надії» охоплює 13 населених пунктів, у тому числі обласний центр Черкаси. Сумарний місячний наклад всеукраїнських друкованих видань перевищує 124.000 примірників. Вони підтримують роботу десятків інтернет-сайтів (ресурс bible.com.ua притягує до півмільйона унікальних відвідувачів на місяць). Тому пропонуємо нижче розглянути складові мас-медійних ресурсів Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні, оцінити контент цих ресурсів та визначити основну цільову аудиторію.

Медіа Група «Надія». Медіа Група «Надія» (МГН) об'єднує однойменний телеканал, радіомережу «Голос надії», онлайн-школу з вивчення Біблії через сайт bible.ua, контакт-центр, відділ комунікації (кореспондентську мережу) Адвентистської церкви в Україні. МГН станом на 20.09.2020 р. має Центральну

студію в Бучі Київської області; медіа центри у Києві, Львові, Вінниці, Миколаєві; продакшн-студії у Харкові, Чернівцях, Полтаві; Hope Media Production і радіостудію в Києві. Усі ці осередки, крім останнього, займаються телевиробництвом, а радіоконтент виробляють усі, окрім медіа центру Києва, Харкова, Полтави та Hope Media Production. Кількість працівників у цих осередках варіюється від 5 до 44 осіб і складається у різних пропорціях зі штатних співробітників, волонтерів і сторонніх найманих працівників. Кількість створюваних телепрограм у кожному осередку коливається від 9 до 1, радіопрограм – від 7 до 3. Разом осередки в цей період створювали 28 телепрограм, плюс майже всі продукували новинарні сюжети для всеукраїнської телепрограми «Вісті надії» та 26 радіопрограм.

Приблизна загальна кількість годин усіх теле- і радіопрограм окремого осередку становить від 8 до 120. Кількість усіх телепрограм, виготовлених з початку 2020 року, коливається від 474 до 100 одиниць; радіопрограм – від 865 до 75. Додаткові, разові проекти на місяць (промо, анонси, виїзди) можуть займати до 25 позицій. Кількість новинарних сюжетів, створених в осередку за місяць, коливається від 30 до 2, а церковних медіапроектів у рік – до 16 позицій.

Якщо ж говорити про окремі складові МГН, то найпотужнішою є телеканал «Надія». «Надія» – це перший християнський телеканал в Україні для всієї сім'ї, орієнтований на ствердження цілісного погляду на людину, гармонійне життя з акцентом на сімейні стосунки, здоровий спосіб життя, суспільну злагоду та віру. Перший вихід в ефір відбувся у серпні 2008 року. З 2013 року телеканал «Надія» працює цілодобово. Прямі ефіри транслюються у 20 країнах з дубляжем шістьма мовами. Перегляд каналу доступний через супутник Astra-4A (Sirius) у більшості кабельних мереж України, через мобільні додатки і на офіційному сайті tv.hope.ua. Контактна аудиторія каналу в кабельних мережах перевищує три мільйони глядачів. Щодня виходять програми із сурдоперекладом. Телеканал надає свої програми для трансляції низці регіональних провайдерів. Особливим попитом користуються дитячі та

підліткові програми: «Дружболандія», «В гостях у Добрячка», «Малюваки», «ЛоМастер», а також «2Я – одне життя», «Так чи інакше», «Рожеві окуляри».

У 2012 році в місті Києві було зареєстровано телеканал «Надія» та надано ліцензію на 10 років цілодобового супутникового мовлення. До програмної сітки каналу входять 70 програм для дітей, підлітків та молоді з історії, здоров'я та відпочинку, музичні, духовного розвитку, біблеїстики, просвітницькі, освітні, новинні, документальні фільми, добродійні проекти зі збором коштів на лікування хворих дітей. Це науково-просвітницькі та розважальні програми для різних груп і прошарків населення з урахуванням українського культурного середовища і сучасних потреб [52].

До інформаційно-аналітичних програм належать «Вісті Надії», «Ваша думка», «У пошуках істини», «Ранок Надії», а до науково-просвітницьких програм «Є Любов», «Вихід поруч» – документальні програми про цікавих сучасників. З 2015 року почав виходити цикл науково-історичних програм з Олександром Болотніковим, який у своїх передачах досліджує історію, клинопис і пергаментні манускрипти, відвідує унікальні бібліотеки та музеї світу. Також телеканал «Надія» пропонує програми, які стосуються здоров'я сім'ї – виступ лікарів і психологів, огляду сучасної ситуації у сфері здоров'я, коментарі. Є в його сітці низка телепередач культурно-мистецької тематики про скульптуру, архітектуру, живопис.

Починаючи з 2015 року, телеканал «Надія» входить до однойменної Медіа Групи, яка включає:

- перше християнське радіо в Україні «Голос Надії», де 13 FM-станцій цілодобово покривають 1680 населених пунктів від Закарпаття до Харківщини, включаючи обласний центр Черкас;
- цілодобовий контакт-центр «Надія», який отримує близько 80 дзвінків на добу;
- школу дистанційного вивчення Біблії bible.ua, випускниками якої стали більше 100 тисяч студентів.

Партнерами Медіа Групи є благодійна організація «Адвентистське агентство допомоги та розвитку в Україні» (ADRA in Ukraine), яка з початку збройного конфлікту на сході України надала допомогу майже мільйону осіб, і всеукраїнське християнське видавництво «Джерело життя».

Телеканал «Надія» є частиною всесвітньої телемережі «Hope Channel International» [408]. Ця мережа об'єднує 50 каналів на всіх континентах світу, які мовлять англійською, іспанською, португальською, чеською, румунською, французькою, хінді, сомоанською, корейською, індонезійською, польською, німецькою, тамільською, телугу, італійською, норвезькою, українською, арабською, тагальською, філіпінською, кегуано, китайською та іншими мовами.

Телеканал «Надія» мовить через супутник, кабельні мережі, сайт tv.hope.ua та мобільні додатки. Загальна кількість програм в архіві на сайті телеканалу становить 106 і поділяється за рубриками: «Люди та їхні думки» (14 програм), «Історія та релігія» (7), «Вивчення Біблії» (18), «Сім'я» (6), «Здоров'я та відпочинок» (9), «Дитячі» (8), «Молодіжні» (11), «Ролики» (6), «Музичні» (8), «Щоденні» (7), «Проповіді» (6), «Новини» (4), «Фільми» (1).

Говорити про популярність програм можна на підставі архіву телепрограм на відеохостингу YouTube. YouTube-канал телеканалу «Надія» має 100 тисяч підписників, а найпопулярніше відео – 1 799 227 переглядів. YouTube-рейтинг продовжуваних з 2020 року телепрограм виглядає таким чином.

Таблиця 5.1. Статистика ТК «Надія» на відеохостингу YouTube

Назва телепрограми	Вік цільової аудиторії	Кількість підписників YouTube-каналу програми	Найбільша кількість переглядів окремого відеофайлу програми в YouTube
Надія Kids	3-6	2 060	22 000
2Я – одне життя	19-25	2 450	16 000
Покликані Богом	35-49	Немає даних	71 446
The Efir	19-25	866	11 000
Є проблема	26-34	239	9 049

Інша сторона	26-34	251	2 024
Ангели надії	35-49	Немає даних	1 600
Біблія продовжує говорити	35-49	340	2 300
В контексті	26-34	2 490	53 000
Школа Біблії	<19	993	432
Щасливої суботи	26-34	1 190	20 000
Вісті надії	26-34	2 600	32 000
Диванчик	26-34	390	2900
Друге дихання	35-49	2 480	20 000
Кокос	19-25	3 530	30 000
Малюваки	<13	2 460	88 000
Мед Лекторий	26-34	Немає даних	16 000
На перехресті	26-34	144	2 600
Парафраз	35-49	Немає даних	7300
Помоліться за мене	50-65	607	15 000
П'ять хвилин для змін	35-49	1 310	359 000
Рожеві окуляри	19-25	1420	8 900
Сложных текстов нет	35-49	45 500	333 000
Статус МАМА	26-34	145	6 500
Клініка Online	35-49	63 200	2 700 000
Так чи інакше	19-25	562	8 200
Філософський камінь	26-34	327	2000
Чим простіше +	10-14	1 730	41 000
Ранок надії	35-49	17 700	280 000
Надія для глухих	35-49	3 630	74 000
Проект Здоров'я	19-35	243	2 100
Реформація 500	35-49	175	2 100

За цим рейтингом найпопулярнішими телепрограмами є «Клініка Online» (63 200 підписників), «Сложных текстов нет» (45 500) і «Ранок надії» (6 200). Найбільшу кількість переглядів каналу «Клініка Online» принесло співробітництво із шоуменом, кандидатом медичних наук Євгеном Комаровським. Його відповіді на запитання про втому і шипшиновий чай зібрали відповідно 2,7 мільйона та 424 190 переглядів.

Радіо «Голос надії». «Голос надії» – це одна з перших християнських радіостанцій в Україні [345]. У 1995 році в Івано-Франківську була побудована перша студія, з якої відбувся ефір. Тут наявні програми на духовну тематику, емоційний і культурний добробут, про сімейні цінності та просто цікаві історії з життя людей. 13 радіостанцій досягають 1680 населених пунктів по всій території України, також програми можна послухати на спеціальному сайті, у соцмережах чи мобільних додатках.

Радіоресурс «Голос надії» мовить через УКВ-мережу в 13 населених пунктах України, у мобільних додатках і в інтернеті: на сайті radio.hope.ua і трансляціях у соцмережах. Facebook-трансляції радіопрограм збирають до 500+ переглядів. YouTube-канал радіомережі «Голос надії» має 914 підписників. Архів радіопрограм в аудіохостингу Soundcloud має 467 фоловерів.

Таблиця 5.2. Статистика радіопрограм радіо ресурсу «Голос надії»

Назва радіопрограми	Вік цільової аудиторії
2Я – одне життя	19-25
Life Style	19-25
Wake Up	19-25
ZOOтайм	6-9
Імпульс	35-49
Біблія продовжує говорити	35-49
Готуймо з любов'ю	35-49
Довіряю	30-35
Зустріч з лікарем	35-49
КоМарко	3-6
Лісові пригоди	3-6
Музика натхнення	35-49
Нота Бене	35-49
П'ять хвилин для вічності	35-49
Порція настрою	26-34
П'ять хвилин для змін	35-49
Радіовечір з Олександром Погрібним	35-49
Ранкове натхнення	35-49

Складних текстів немає	35-49
Статус МАМА	25-34
Струни серця	25-34
Сієста	19-35
Територія відкриттів	25-34
Територія успіху	19-25
Трамвай Шоу	19-35
У ритмі прекрасного	30-35

У 2010 році Національний комітет України з питань телебачення та радіомовлення назвав програми «Голосу надії» «духовно-оздоровчими для населення України» [222]. Зворотний зв'язок з глядачами може / має включати: дзвінки в контакт-центр МГН із заявами про рішення увірувати, відвідувати церкву, прийняти хрещення; підписка і замовлення навчального контенту: онлайн-курс чи друкований курс уроків, додаткові курси Школи Біблії, пов'язані з брендом. Інструменти мовлення: телеканал, YouTube, соціальні мережі, інтернет. Маркетинг охоплює YouTube, Facebook, Instagram, месенджери, сайт програми. Особисті контакти включають фестивалі сім'ї, які співробітники телеканалу двічі проводили у Чернівцях і раз у Києві.

Друковані мас-медіа ЦАСД в Україні. Помітною є діяльність адвентистського видавництва «Джерело життя» [446]. Видавництво було засновано в 1990 році. Переважають публікації про здоровий спосіб життя й посібники з вивчення Біблії. Середній наклад 3000-5000 примірників. Частка національних авторів становить 20%. Адвентистські часописи України об'єднують просвітницька стратегія, орієнтація на широкого читача, намагання прищепити йому біблійні цінності суспільного й приватного життя. Першими в постперебудовний час виникли офіційні часописи, завданням яких було представлення церкви громадськості, боротьба з комплексом і образом секти у свідомості суспільства й самих вірян та релігійна освіта читачів. Ними були газета «Вісник миру» і журнал «Ознаки часу».

Починаючи з 2003 року, виходить газета «Вічний скарб» (наклад 100.000 примірників). Газету використовують як майже універсальний подарунок для

гостей на церковних заходах. Дитяча газета «Скарбничка» (з 2009, наклад 10.000) і молодіжний журнал «Флешка» (з 2007, наклад 3000) – адвентистські часописи, які стали помітним явищем пресової пропозиції адвентистів. Окрім того, публікується підлітковий бюлетень «Skyphone» (наклад 1000), жіночий глянцевиий журнал «Маргарита» і дитячий журнал з популярної географії «Дружболандия». Усі видання мають щомісячну періодичність.

Щомісячно виходить двомовне видання популярного характеру «Моя здорова сім'я» (Київ, з 2009, наклад 10.000, 16 сторінок А4). До складу редколегії увійшли керівники відділів здоров'я та сім'ї Адвентистської церкви в Україні, директори оздоровчих закладів, організованих українськими адвентистами. Кожен щорічний випуск, який складається з 12 випусків, об'єднаний основною тематикою, на кшталт «користь фізичних вправ», «запорука здорових легенів», «здорове серце», «користь вживання чистої води» тощо.

Окрім зазначених, у приватному порядку професор, доктор медичних наук Олексій Опарін відродив журнал «Обзор мировых вопросов» (Рига, Латвія, 1928-1937; Харків, з 2010, наклад 1500). Журнал відноситься до категорії науково-популярних видань для міської інтелігенції. Дописувачами часопису є церковні інтелектуали: відомі проповідники, письменники, публіцисти, ветерани конфесії. На успіх видання працює багатий життєвий досвід авторів, спокійний, докладний виклад матеріалу. Помітним є прагнення редактора запровадити антураж наукового видання: бібліографії, спеціальні ілюстрації, графіки, схеми.

Якісною апологетикою адвентистського погляду на світ є щомісячна просвітницька газета для середнього і старшого віку «Акцент» (Київ – Миколаїв, з 2009 року, наклад 20.000) [131]. Безкоштовно в електронному та паперовому вигляді поширюється духовно-просвітницька газета «Акцент». Назва видання яскраво виражає мету, воно акцентує свою увагу на важливості дотримання християнських моральних цінностей, формуючи правильні пріоритети в суспільстві. Щомісячник «Твой путь» (з 2005, Кам'янець-Подільський), який можна схарактеризувати як міжнародне видання: частину його накладу пересилають до Італії, Росії, Португалії, Казахстану й Молдови. Крім

традиційних тем здоров'я, сім'ї, психології й дитячої сторінки, багато місця відводиться свідцтвам про Боже втручання в життя конкретної людини, відповідей на молитву тощо, аспектам апологетики у світлі креаціонізму, темі християнства в культурі.

Інтернет-сайти ЦАСД в Україні. Візитка Адвентистської церкви в Україні – сайт «adventist.ua» [364], на яких у доступній формі викладена інформація про вчення, історію, цінності, структуру та життя церкви. Тут можна прочитати статті про найбільші новини чи анонси, а також побачити на карті поділ України на вісім конференцій. Сайт дає можливість у будь-який час особисто зв'язатися із представниками церкви: подзвонити за номером, надіслати листа на пошту, написати через Skype чи Viber тощо. Наявна можливість поставити своє питання пастору або написати у спеціальному полі. Функція «Помоліться за мене» надає право кожному відвідувачу представити своє молитовне прохання, і за нього будуть молитись.

Усі права захищені Генеральною конференцією Церкви адвентистів сьомого дня. На сайті зазначено, що місією адвентистської церкви є донесення вістки про Божу любов до кожної людини, приводячи її до прийняття Ісуса, що, у свою чергу, спонукає до змін у власному житті і служіння Богові та ближнім.

Кожна територіальна конференція Адвентистів сьомого дня має свій окремий інтернет-сайт, на якому представлені найсвіжіші новини з її життя, інформація про різні проекти, історія цього об'єднання, адреси церков, ранкове натхнення, різні програми з медіа ресурсів тощо. Також там наявні контакти очільників конференції, духовна література та посилання на всі можливі корисні християнські ресурси [72; 150; 308; 401].

Інтернет-книгарня «BOOKSON» [161] пропонує широкий добір якісних видань, переважно від християнських видавництв. Тут наявні книги про здоровий спосіб життя, природні засоби лікування, духовні та моральні цінності, книги сімейної тематики, книги з виховання дітей, дитяча та художня література, книги для молоді, журнали та газети. Усі видання пройшли фахову медичну експертизу й написані людьми з науковим ступенем у своїй галузі. На

«BOOKSON» дуже зручне, швидке та приємне обслуговування: після замовлення вам одразу телефонує консультант, уточнюючи інформацію.

Християнський он-лайн проєкт «Твоя Біблія» [407] створений з метою допомоги пересічним людям із правильним розумінням складних місць Святого Письма. На інтернет-сайті будь-хто може поставити своє запитання, відповідь на яке буде опублікована за декілька днів. Також типу є сайт під назвою «Школа Біблії» – це проєкт, який дає можливість вивчати Біблію за допомогою сучасних методів, при цьому не потрібно витрачати багато часу на пересування, адже все проходить онлайн [473]. Ця школа використовує підхід 4D: лексика, контекст, історія та практика, що робить навчання максимально ефективним. Із додатковими питаннями чи труднощами учням допомагають наставники: доктор богослов'я Фелікс Понятовський, пастор церкви на Подолі Володимир Боровий та магістр богослов'я Олександр Скібельський.

Практичний ресурс по вивченню іноземної мови – ELC [449]. Це – центр англійської мови в Києві, що діє з 1994 року. Кожна людина, незалежно від віку, конфесії тощо, може обрати курс, який відповідає її рівню, відвідувати розмовні клуби і семінари, а також досягти успіху і вільному володінні англійською мовою. Всі викладачі є дипломованими фахівцями, з досвідом роботи не менше 3 років та навиками комунікативних методик навчання.

Інтернет-сторінки оздоровчих центрів та санаторіїв ЦАСД в Україні. Церква Адвентистів сьомого дня має низку лікувальних центрів та санаторіїв щодо здорового способу життя. Зокрема, у Луганській області знаходиться пансіонат «Айдар» [288], він розташований подалі від міської метушні, проблем та турбот. Прекрасна природа, пейзажі, свіже повітря – все, що знадобиться для повноцінного відпочинку. Центр оздоровлення та відпочинку «Барвінок» [365] у Львівській області надає можливість відпочити тілом і душею в самому серці природи, а територія санаторію знаходиться посеред густого лісу. Тут наявні щоденні прогулянки, смачне і здорове харчування, фізичні вправи, доступні та комфортні номери, масаж, сауна тощо. «Буковинська черешенька» [366] пропонує одну з трьох програм: «Загальне оздоровлення», спрямовану на

нормалізацію обміну речовин, поліпшення діяльності систем очищення організму та зменшення проявів хронічних хвороб; «Сокова чистка» – 11-денний курс природних методів оздоровлення з акцентом на харчування; «перезавантаження здоров'я за 10 днів. основи голодування» – назва цього курсу говорить сама за себе. Джерельна вода, чисте гірське повітря, тиша, хвойний ліс – все це у комплексі справляє позитивний вплив не лише на фізичне, а й на духовне здоров'я людини.

На своїй сторінці навчально-оздоровчий комплекс «Гармонія» [367], що знаходиться в Дніпровській області, пропонує гідропроцедури, лікувальний масаж, здорове харчування, спорт, фітотерапію, кулінарні класи та багато іншого. А санаторій «Десна» [368], окрім згаданого вище, до кожного пацієнта розробляє особливий підхід та пропонує програми лікування найрізноманітніших хвороб. У такому контексті представлені послуги на сторінці лікувально-оздоровчий центру «Наш дім» [369] у Вінницькій області. Засновники центру пропонують три програми різної складності: «Лікування», «Оздоровлення» та «Відпочинок». Особливості даних програм полягають у тому, що пацієнти разом з процедурами отримують підтримку, навички та знання, як правильно перейти на здоровий спосіб життя і підтримувати його. Збалансоване харчування на рослинній основі, фізична активність, сонячне світло і свіже повітря, відмова від куріння, алкоголю, кави і чаю, вживання води, стрес менеджмент, соціальна і духовна підтримка – всього цього та багато чого іншого навчають за 11 днів.

Крім того, таким контентом наповнено сайт «Адвентистського агентства допомоги та розвитку» (ADRA) [431], який діє в Україні з 1993 року. Агенство є філією всесвітньої добродійної організації ADRA. Завдяки підтримці донорів організацією реалізовано близько 300 проєктів допомоги у всіх регіонах України. У 2014 році, після початку війни на Сході, організація зосередила діяльність у Луганській та Донецькій областях, забезпечуючи транспортом, питною водою та вугіллям мешканців важкодоступних регіонів, працює над реконструкцією лікарень, шкіл та дитячих садочків, надає психологічну допомогу тощо. Усі

проекти, які були проведені агентством на території України разом із річними статистичними звітами, доступні на їхньому сайті.

Одним із найбільш відвідуваних та наповнених є сайт закладу вищої освіти Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні – це ресурс Українського гуманітарного інституту [434]. У 1995 році було прийнято рішення про заснування інституту для освіти молодих людей у місті Буча, Київської області. З 1999 року було зареєстровано Український гуманітарний інститут – перший, акредитований державою, християнський заклад вищої освіти в Україні. Переваги інституту: індивідуальний підхід до студентів, навчання та проживання в студмістечку, можливість вивчати авторські дисципліни («Основи креаціонізму», «Психологія та етика сімейних відносин»), можливість продовження освіти за кордоном тощо. Опис та зміст освітніх програм, разом із усіма подіями, заходами про студентське життя інститут намагається публікувати широкому загалу.

Підсумовуючи, зазначимо, що ця конфесія, особливо у час війни та після пандемії активно займається наповненням та розвитком церковних інтернет ресурсів. Усі сайти ЦАСД можна розділити на п'ять умовних категорій. Перша категорія – це сайти пов'язані із поширенням програм, виробником яких є Медіа Група «Надія». Друга категорія – це сайти та численні інтернет-сторінки закладів освіти, які належать ЦАСД. Третя категорія – це сайти медичних центрів, санаторіїв та оздоровчих закладів адвентистів в Україні. Четверта категорія – це сайт уніону ЦАСД в Україні, сайти структурних відділів – конференцій, сайт Адвентистського агентства допомоги та розвитку, сайт «Джерело життя», сторінки локальних церков тощо. П'ята категорія – це приватні сторінки, канали та сайти, які створені за ініціативою вірян цієї конфесії. Загалом, ціль усіх мас-медійних ресурсів Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні полягає у представленні суспільству себе, своїх ідей, соціальній допомозі нужденним, оздоровленні населення та запрошенні дізнатися більше про адвентизм та його діяльність.

6.2. Соціально-оздоровча діяльність Церкви Адвентистів Сьомого Дня

Суспільно-демократичні зміни, які відбулися в незалежній Україні, сприяли активній участі церков у соціальних програмах, зокрема у сфері поширення ідей здорового способу життя. Особливо ці поступи були яскраво виражені в діяльності Церкви адвентистів сьомого дня (далі Церква АСД). Починаючи з 1990-х рр., ідеї здорового способу життя Церква АСД пропагувала на різноманітних громадських програмах у вигляді виставок здоров'я, кулінарних класів, навчання масажу та інше. Проте із втратою широкого кола зацікавленості до короткочасних заходів виникла потреба переходу на стаціонарний тип надання медичних послуг у вигляді санаторіїв, пансіонатів та медичних клінік. Пропонуємо розглянути історію медичних, санаторних та оздоровчих закладів Церкви АСД в Україні з акцентом на окреслення філософії впровадження принципів здорового способу життя.

Дослідження ідей здорового способу життя варто розділити на три категорії. До першої категорії відносимо праці дослідників, які не є адвентистами, але досліджували адвентистський спосіб життя та вчення конфесії в цілому. До цієї категорії із українських дослідників варто віднести В. Любащенко [230], А. Колодного [164], П. Яроцького [482], Р. Сітарчука [382] та інших, які вивчали адвентизм в Україні та світі. До другої категорії віднесемо праці, які тиражують вчені, що за конфесійною приналежністю є адвентистами. До них належать наукові праці І. Чернушки [125], В. Шевчука [610], М. Балаклицького [52], О. Опаріна [291] та інші, які, маючи наукові ступені за напрямками, як-от: медицина, історія, релігієзнавство, філософія, теологія, соціальні комунікації та інше, висвітлюють питання принципів здорового способу життя з різних точок зору. Щодо третьої категорії робіт, то вони переважно містять практичне застосування принципів здоров'я, не претендуючи на науковий статус. Авторами таких робіт переважно є медики-практики адвентисти або ті, хто цікавляться здоровим способом життя. До цих видів робіт можемо віднести праці Дж. Памплона-Роджер [589], Н. Недлі [577],

Є. Радулеску [594], В. Фостер [527] та інших, які на практиці висвітлюють особливості принципів здоров'я адвентистів. Окремою категорією є праці однієї із засновниць Церкви адвентистів сьомого дня Е. Уайт, яка є ідейним натхненником розвитку реформи здоров'я в середовищі адвентистів. Праці цієї письменниці поєднують у собі теологічну, філософську, релігійну та практичні складові здорового способу життя [654; 655; 656; 657; 659; 660; 661].

Однак у перерахованих категоріях джерел відсутній детальний опис практичного життя адвентистських закладів здоров'я, заснованих у період незалежності України. Цей факт спонукав звернутися до практичного аспекту реалізації адвентистами принципів здорового способу життя в контексті новітньої історії, а також до вивчення сприйняття цієї діяльності українським соціумом. Джерельною базою для дослідження цього аспекту стали інтерв'ю з керівниками та персоналом адвентистських оздоровчих установ, а також відгуки осіб, які скористалися послугами таких закладів. Таким чином, ці матеріали можна віднести до четвертої категорії джерел.

У подальшому викладі розглядається той пласт адвентистської діяльності, який не охоплений першими трьома категоріями джерел, – а саме опис українських адвентистських закладів у сфері здоров'я, історія їх заснування, а також короткий виклад філософії та етики реалізації принципів здорового способу життя працівниками санаторіїв, пансіонатів і медичних установ.

Лікувально-оздоровчий центр «Наш дім». У контексті соціально-оздоровчої діяльності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні особливу увагу заслуговує лікувально-оздоровчий центр «Наш дім», розташований у селі Нові Обіходи Немирівського району Вінницької області. Цей заклад став одним із перших в Україні інституційних виявів адвентистської концепції здоров'я, що поєднує духовні, фізичні та етичні засади, характерні для адвентистського медико-місіонерського служіння.

Ініціаторкою та незмінною керівницею закладу є Анна Слепенчук, яка, за її свідченням, надихнулася вченням Еллен Уайт щодо необхідності створення оздоровчих установ поблизу великих міст. Формування ідеї та організація

діяльності центру були тісно пов'язані з досвідом, отриманим у США та Канаді, зокрема у співпраці з Вайвудським санаторієм. Показовим є й процес заснування центру: він включав як прагматичні кроки зі збору коштів, зокрема у Північній Америці, так і релігійну інтерпретацію подій як «Божого провидіння», що відповідає типовій для адвентизму інтеграції духовного і повсякденного.

Офіційне відкриття центру відбулося 2 січня 2002 року, а його діяльність і донині ґрунтується на принципах самофінансування [219]. Центр забезпечує близько 25 заїздів на рік, обслуговуючи в середньому по 40 осіб під час кожного, що свідчить про стабільний попит і довіру до послуг закладу. Програма центру реалізується в трьох взаємопов'язаних напрямках:

- Оздоровчий компонент, що включає фітотерапію, гідропроцедури, електротерапію, масажі та інші немедикаментозні методи;
- Освітній компонент, спрямований на формування в учасників нових, здорових моделей поведінки;
- Рекреаційний компонент, що забезпечується за рахунок природного оточення, здорового харчування та духовної атмосфери.

Філософія центру базується на ідеї цілісного відновлення особистості: фізичного, психологічного й духовного. Такий підхід є втіленням адвентистського розуміння місії Церкви не лише як релігійної інституції, але й як соціального агента, здатного позитивно впливати на суспільне здоров'я. Центр «Наш дім» функціонує як спільнота однодумців, що поділяють цінності здорового способу життя і розглядають свою діяльність як форму служіння суспільству.

Значущим є й кількісний показник – за словами керівниці, програму центру пройшло понад 16 тисяч осіб. Це дає підстави говорити про вплив Церкви адвентистів сьомого дня на формування культури здоров'я в окремих регіонах України, що вимагає подальшого вивчення на перетині релігієзнавства, соціології та медицини. Таким чином, діяльність оздоровчого центру «Наш дім» є прикладом успішної реалізації соціально-оздоровчої місії Церкви АСД у

незалежній Україні, що поєднує елементи релігійної мотивації, міжнародного досвіду та місцевої ініціативи.

Аналіз відгуків пацієнтів лікувально-оздоровчого центру «Наш дім» засвідчує високий рівень соціальної довіри до закладу, що зумовлений не лише якістю медичних процедур, але й атмосферою взаємної поваги, турботи та доброзичливості. За словами відвідувачів, їх зустрічають «як рідних», а персонал проявляє уважність, доброзичливість і дисципліну в супроводі щирих емоцій. Такий підхід сприяє емоційному комфорту пацієнтів і є характерним для адвентистської моделі служіння, в основі якої ідея любові до ближнього як складової лікувального процесу.

Практичні результати діяльності центру підтверджують ефективність запропонованої програми немедикаментозного лікування. Зі слів відвідувачів, у деяких випадках спостерігалось зниження або нормалізація рівня цукру в крові у хворих на діабет, зменшення чи зникнення болей у ший та спині, поліпшення самопочуття при артеріальній гіпертензії, а також подолання залежності від кави. Такий ефект можна інтерпретувати як результат комплексного підходу до здоров'я, що поєднує фізичне лікування, психоемоційну підтримку та освітню складову.

Важливою відмінністю центру є наявність розвиненої інфраструктури, яка включає дитячий садок, школу, сільське господарство, столярний цех, а також забезпечення працівників житлом, медичним супроводом та соціальними пільгами. Це створює замкнену соціальну екосистему, в якій трудова, освітня, сімейна та духовна сфери гармонійно поєднані. Таким чином, «Наш дім» виступає не лише як санаторій, а як своєрідна адвентистська громада зі спільними цінностями, де працівники не лише виконують свої функції, але й живуть у середовищі, що відповідає їхнім етичним та духовним переконанням.

Центр підтримує тісні зв'язки з Церквою адвентистів сьомого дня, зокрема з регіональним управлінням у м. Вінниці. На території закладу регулярно проводяться євангельські програми, медико-просвітницькі заходи, виставки здоров'я, щорічні табірні збори. За участю міжнародних фахівців

організуються медичні конференції, що свідчить про інтеграцію закладу в ширший адвентистський і професійний контекст. Серед запрошених спікерів відомі представники адвентистської медичної спільноти: Френк Форм'є, Ніл Нейдлі, Стівен Бор та інші.

Враховуючи все вищезазначене, лікувально-оздоровчий центр «Наш дім» можна розглядати як унікальний приклад успішного втілення адвентистських принципів здоров'я, що поєднує місцеву ініціативу, міжнародну підтримку та духовно-моральну основу служіння. Цей заклад не лише відкрив нову сторінку в історії адвентистської медичної присутності в Україні, а й донині зберігає лідерські позиції у сфері соціально-оздоровчої діяльності конфесії [219].

Природно-оздоровчий комплекс «Буковинська черешенька». Одним із яскравих прикладів наслідування принципів адвентистської медицини, закладених у діяльності центру «Наш дім», став природно-оздоровчий комплекс «Буковинська черешенька», розташований у передгір'ї Карпат, у Чернівецькій області. Цей проєкт був ініційований служителем Церкви АСД Іваном Грабницьким та офіційно відкритий у 2008 році. Його створення стало відповіддю на запит місцевих громад на доступ до природних методів оздоровлення, зосереджених на фізичному, психоемоційному та духовному відновленні.

Комплекс поєднує в собі природні ресурси (гірське повітря, джерельну воду, лісовий ландшафт) з оздоровчими практиками, заснованими на принципах здорового способу життя: сокотерапія, гідротерапія, фізичні вправи, масаж, фітотерапія. Усі процедури здійснюються без використання хімічних лікарських засобів, що відповідає адвентистському баченню цілісного підходу до здоров'я людини. Крім того, заплановано впровадження нових методів, зокрема діагностики, глинотерапії та спеціалізованих ванн. Важливою складовою комплексної терапії є атмосфера духовної підтримки, базована на християнських етичних принципах, особливо «золотому правилі» взаємин, що становить моральну основу усього функціонування комплексу [219].

Комплекс отримав визнання як з боку місцевої влади, так і серед пацієнтів. Його діяльність офіційно підтримується обласним відділом охорони здоров'я, а в 2016 році «Буковинська черешенька» була відзначена як «Кращий туристичний об'єкт». У тому ж році керівника комплексу Івана Серну було нагороджено почесною грамотою за внесок у розвиток регіону. Наявність таких відзнак свідчить про успішну інтеграцію релігійної ініціативи у громадське та медико-соціальне життя регіону.

Значущим чинником у розвитку комплексу стала його участь в міжнародній організації «Адвентистське інтернаціональне здоров'я», що забезпечило додаткові можливості для професійного зростання, обміну досвідом та розширення мережі партнерств. Щорічно тут проводиться 23 оздоровчі заїзди, які охоплюють близько 1080 осіб, що є свідченням високого попиту на послуги закладу. Важливим фактором доступності для широких верств населення є відносно низька вартість оздоровлення [219].

Разом із тим, функціонування комплексу супроводжується викликами, насамперед кадрового характеру. Через низький рівень оплати праці спостерігається плинність кадрів, що вимагає постійного залучення та підготовки нового персоналу. З метою утримання працівників адміністрація надає безкоштовне житло, харчування, медичне обслуговування та знижки для родичів. Це демонструє прагнення зберегти соціальну стабільність у межах функціонування установи.

Комплекс активно взаємодіє з Церквою АСД в Чернівецькій області: на його базі проводяться семінари для пасторів, молодіжні табори, польові школи та духовно-просвітницькі заходи. Така діяльність не лише поглиблює зв'язок між релігійною структурою та суспільством, але й сприяє підвищенню релігійної толерантності: свідченням цього є позитивні зміни у ставленні представників інших конфесій до адвентистів після ознайомлення з діяльністю комплексу.

Отже, «Буковинська черешенька» постає як приклад успішної адаптації адвентистських принципів медицини в умовах українського регіону, що підтверджує ефективність інтеграції релігійних, соціальних та лікувальних

аспектів у форматі комплексного служіння. Соціальне визнання, професійна мобільність, міжконфесійна відкритість та екологічно орієнтована філософія роблять цей заклад значущим компонентом сучасної адвентистської місії в Україні.

Адвентистський центр оздоровлення та відпочинку «Барвінок». Центр оздоровлення та відпочинку «Барвінок», заснований у 2007 році, є одним із провідних медично-профілактичних проєктів Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні. Його функціонування відбувається в межах Західної конференції Церкви АСД, яка у 2003 році придбала територію колишнього піонерського табору поблизу озера Барвінок у місті Новий Розділ Львівської області. Завдяки ініціативі президента конференції Бориса Коржоса та фінансовій підтримці спонсорів, розпочато реконструкцію комплексу, яка тривала чотири роки й завершилася відкриттям повноцінного оздоровчого закладу [219].

Головною метою діяльності центру стало поєднання фізичного відновлення з духовним просвітництвом. Програма оздоровлення базується на принципах здорового способу життя, зосереджених на активації природних ресурсів організму без використання медикаментозних засобів. Застосовуються методи гідротерапії, фітотерапії, масажу, трудотерапії, спеціальні фізичні вправи та ранкові натхнення, що спрямовані як на фізичне, так і на емоційне відновлення людини.

Особливу увагу заклад приділяє створенню атмосфери прийняття, взаємоповаги й місійного духу, що відчувається у відгуках пацієнтів. Ці свідчення підтверджують позитивний вплив на здоров'я та психоемоційний стан відвідувачів, включаючи випадки зміни способу життя та подолання психосоціальних криз. «Барвінок» функціонує майже цілий рік (десять з половиною місяців), приймаючи до 20 заїздів на рік, із сезонною відвідуваністю від 15 до 48 осіб. У літній період заклад трансформується в табір для молоді та дітей, що тимчасово зменшує можливості оздоровчого напрямку. Упродовж функціонування було виявлено низку викликів: нестача персоналу, зокрема шеф-

кухарів і лікарів, а також відсутність спеціалізованого житла для працівників, що створює труднощі в їх утриманні.

Попри обмеженість ресурсів, адміністрація центру прагне до вдосконалення інфраструктури та кадрового забезпечення. Працівникам надаються пільги, зокрема безкоштовне харчування, проживання, часткова компенсація ліків, а також річне збільшення заробітної плати як форма заохочення. Триває реконструкція житлового корпусу для персоналу, а також підготовка до розширення потужностей за рахунок нового об'єкта – комплексу «Каштан», придбаного у 2017 році. Центр «Барвінок» не лише реалізує функції медичної та рекреаційної допомоги, але й є активним майданчиком для духовно-просвітницької діяльності Церкви АСД. Тут систематично проводяться польові школи, молодіжні, дитячі та підліткові табори, євангельські програми, а також заходи з популяризації здорового способу життя за участі міжнародних спеціалістів, зокрема з Чехії [219].

Таким чином, центр «Барвінок» становить собою приклад вдалої інтеграції оздоровчої та духовної місії Церкви АСД, слугуючи не лише лікувально-профілактичним закладом, але й соціокультурним простором, де поєднуються турбота про фізичне здоров'я, духовна підтримка та спільнотна згуртованість. Подальший розвиток центру залежить від вирішення кадрових і інфраструктурних викликів, а також від посилення підтримки з боку церковних структур та донорів.

Навчально-оздоровчий комплекс «Гармонія». Наступним серед низки оздоровчих комплексів АСД є навчально-оздоровчий комплекс «Гармонія», розташований в Новомосковському районі Дніпропетровської області, керівником якого на сьогодні є Олена Дудар. Цей комплекс заснований у 2011 році. Як стверджує керівниця, із кожним днем він стає кращим, оскільки постійно розвивається і вдосконалюється. Програма оздоровлення базується на 8 основних принципах здорового способу життя: вода, сонячне світло, свіже повітря, здорове харчування, фізичні вправи, відпочинок, стриманість, душевний спокій. Виконання цих принципів у поєднанні з простими природними методами

лікування дозволяє домогтися значних результатів у профілактиці та лікуванні таких захворювань, як артрити, алергії, бронхо-легеневі захворювання, гіпертонія, діабет, гіпоглікемія, депресія, шлунково-кишкові захворювання, зайва вага, нікотинова залежність, рак, серцево-судинні захворювання, стрес та інше.

З самого початку ідеєю створення навчально-оздоровчого комплексу захопився Костянтин Сич, який придбав заклад для цієї мети й почав робити у цьому напрямку перші кроки. Проте на деякий час за певних обставин ця ідея відклалася. На місці майбутнього комплексу проводилися польові школи та табори. У 2011 році над ідеєю заснування комплексу «Гармонія» продовжували роздумувати Олена Дудар (теперішній керівник) та Інна Кампен. Завдяки їхнім зусиллям 11 вересня 2011 року заклад відкрився для першого заїзду [219].

Ще в період перших заїздів у «Гармонії» були спартанські умови, оскільки, як згадують працівники, не було навіть чайних ложок для користування під час прийому їжі. Але наполегливість організаторів надихала й підтримувала команду, так що люди хотіли й бажали працювати. Згодом все вирішилося, і умови покращилися. Задовго до відкриття комплексу члени Церкви АСД в Дніпропетровській області, які закінчили медико-місійну школу в лікувально-оздоровчому центрі «Наш дім», хотіли служити людям в галузі профілактики захворювань, але у них не було лідера. Вони мріяли про те, щоб Бог послав для них таку людину, яка б спрямовувала команду в правильне русло. Тим часом Олена Дудар в іншому місті була в розпачі, вона не отримувала насолоди від свого служіння, втратила цікавість до життя. Але, як вважають адвентисти, у провидіння були плани на тих людей, особливо на Олену Євгенівну. Команда познайомилися, так утворилася міцна команда працівників закладу [219].

У «Гармонії» на рік відбувається 8–10 заїздів, на яких присутні від 20 до 40 людей. Ціна послуг на серпень 2019 року становила 3200 грн, майбутня ціна планувалася 3500 грн. У вартість входять харчування, проживання, консультація лікаря. Заклад пропонує такі послуги, як гідротерапія, масаж, кулінарні класи,

усім відвідувачам заклад обов'язково готує зелені коктейлі, соки. «Гармонію» відвідали відомі пастори-ветерани Ростислав Волкославський та Данило Буз. Заклад сьогодні переживає проблеми легалізації приміщень та нестачі коштів на реконструкцію. Керівництву комплексу хочеться покращити умови для клієнтів і підвищити зарплату для працівників. Є проблеми, пов'язані з оновленням команди, яка під час заїздів забезпечена житлом та харчуванням від санаторію.

На території закладу, окрім санаторних заїздів, проводиться дуже багато програм: дитячі табори, школа молодіжного лідера, зібрання слідопитів, польові школи, медичні конференції, соціальні конференції, педагогічні конференції тощо. Нагород від місцевої влади заклад не має, проте є чимало позитивних відгуків про персонал, харчування та атмосферу, що панує в навчально-оздоровчому комплексі. «Гармонія» у 2014–2016 роках під час воєнних дій на Донбасі була притулком для біженців. Допомогали знайти домівки в інших містах для людей, які цього потребували, надавали медичну допомогу, харчування та інше. Директор закладу Олена Євгенівна охоче розповідає про позитивні результати своїх підопічних щодо покращення їх здоров'я: «До нас завітала жінка, яку звали Ольга, яка більше 20 років хворіла цукровим діабетом. При нормі цукру в крові до 6 одиниць для цієї жінки була норма 15–16. Ольга 63 одиниці інсуліну колола собі протягом дня. У неї були хворі нечутливі ноги. Після лікування цукор знизився з 15 до 9, вона почала відчувати нерівності та кожен камінець ногами, йдучи по дорозі. Через 2 роки ця жінка знову приїхала до оздоровчого комплексу, підтримуючи таку дієту, яку їй показали працівники, і результати були вражаючими». Наразі, за її словами, вона живе надією і духовно зростає [219].

Пансіонат «Десна». У 2014 році в селі Радичів Коропського району Чернігівської області розпочав свою діяльність пансіонат «Десна», керівником якого є Денис Бородюк. Заклад поєднує можливості відпочинку із відновленням фізичного, емоційного та духовного здоров'я. Лікувально-оздоровча програма спрямована на профілактику й лікування захворювань без використання

медикаментів, акцент робиться на вегетаріанській дієті, фізичних навантаженнях і активній участі самої людини в процесі зцілення.

Природні умови сприяють оздоровленню: ландшафтний парк з облаштованими доріжками використовується для скандинавської ходьби та прогулянок, функціонує критий басейн (довжиною 16 метрів), придатний для плавання та занять аквааеробікою. Розпорядок дня побудовано так, щоб сприяти гармонійному способу життя та самовідновленню.

Ідея створення пансіонату зародилася ще у 2000 році в родині Володимира та Валентини Бородюк. Після восьми років роздумів і планування у 2008 році розпочалося будівництво, і вже у 2014 році заклад прийняв перших відвідувачів. Початковий етап був непростим: існувала нестача однодумців і працівників, а також сумніви щодо попиту на послуги у віддаленому регіоні. Важливу мотиваційну роль відіграли слова знайомої родини, спеціаліста у медичній сфері Віри Петрівни: «Починайте з маленького, але з ентузіазмом». Це стало духовним поштовхом для родини. Команда пансіонату сформувалася навколо спільного бачення місії закладу, натхненного біблійними принципами та працями Еллен Уайт. Згодом подолано також фінансові труднощі завдяки підтримці спонсорів. Сьогодні пансіонат проводить два заїзди на місяць, кожен з яких обслуговує 32–33 особи.

У пансіонаті «Десна» пропонуються як базові оздоровчі путівки (плавання, зарядка, релаксація, лекції, майстер-класи) орієнтовною вартістю 6000 грн, так і розширені варіанти з індивідуальним лікуванням (приблизно 8000 грн). Додаткові послуги включають фінську сауну, консультації спеціалістів, веганське харчування та кулінарні навчання. Персонал проходить постійне підвищення кваліфікації, зокрема через участь у спеціалізованих конференціях, які організовує Церква АСД. Для працівників передбачено пільги на харчування, забезпечення житлом та медичну допомогу [219].

Пансіонат відвідали як представники влади, так і діячі християнських медіа. З-поміж гостей – музиканти гурту «Новий Єрусалим» та представники різних церков. Відгуки клієнтів свідчать про високий рівень сервісу та позитивну

атмосферу: «Ці 10 днів прожили наче в раю, далеко від жорсткої реальності... Добрі й уважні люди сприяли відновленню фізичного та духовного здоров'я». Керівник закладу Денис Бородюк наголошує: «Ми робимо все якісно й гарно, нехай і менше, але як для Бога». Він переконаний, що командний дух і місійне служіння запорука успіху. За словами керівника, навіть пастори харизматичних церков, які приїжджали на реабілітацію, змінили свій підхід до зцілення, почавши усвідомлювати важливість послуху Божим законам.

Дім здоров'я та відпочинку «Айдар». У 2014 році в селі Старий Айдар Станично-Луганського району Луганської області розпочав роботу дім здоров'я та відпочинку «Айдар», керівником якого став Анатолій Куліков. Натхненням для створення закладу стало відвідування Куліковим подібного оздоровчого центру в селі Нові Обіходи у 2006 році. Після цього досвіду і вивчення праць Еллен Уайт щодо здоров'я та служіння, Анатолій вирішив реалізувати ідею створення власного закладу. Продавши частину бізнесу та житло, він придбав ділянку для будівництва, до якого долучилися також його дружина та сини. Будівельні роботи стартували у 2008 році, а повноцінна діяльність «Айдару» почалася у 2014 році.

З початком воєнних дій на сході України колектив закладу відчув покликання служити як волонтери: протягом трьох років безоплатно надавали медичну допомогу, приймали на реабілітацію переселенців, військових і місцеве населення. У 2017 році заклад почав поступово функціонувати у звичному режимі, хоча кількість відвідувачів і досі залишається нестабільною через небезпеку бойових дій [219].

Попри складні обставини, керівник «Айдару» наголошує на постійному духовному супроводі і Божому провидінні: за свідченнями команди, фінансування ніколи повністю не припинялося, а об'єкт залишався неушкодженим. Заклад пропонує різноманітні оздоровчі послуги, зокрема басейн, фітотерапію, гідропроцедури, масажі, інгаляції. При «Айдарі» діяла медико-місійна школа, проводилися програми з підготовки служителів для кабінетів здоров'я, євангелістів і лідерів церковних громад.

Команда закладу суворо дотримується принципів, викладених у працях Еллен Уайт щодо реформи здоров'я. Як зазначає керівник, це не фанатичне, а зважене слідування викладеним засадам. Свідчення відвідувачів підтверджують ефективність методів «Айдару». Наприклад, пацієнтка Софія, яка перебувала в депресивному стані, за декілька днів перебування пережила позитивну внутрішню трансформацію. Інший випадок – чоловік із м. Щастя, який прибув із вагою 130 кг і нездатністю самостійно пересуватись, до кінця заїзду почав ходити, а згодом повернувся до «Айдару» вже здоровою і щасливою людиною. За словами однієї з відвідувачок, Марії Комарницької, дім здоров'я «Айдар» є «найкращим серед подібних закладів». Вона високо оцінила професіоналізм і турботу команди, якісне харчування та комфортні умови проживання. Особливо підкреслюється спокійна, затишна атмосфера території, що сприяє фізичному і духовному відновленню. Таким чином, «Айдар» є прикладом того, як релігійне покликання, поєднане з соціальним служінням і медичним підходом, здатне функціонувати навіть в умовах воєнного конфлікту, зберігаючи високу якість послуг і місійну відданість.

Центр оздоровлення та відпочинку «Сонячні Карпати». Цей оздоровчий заклад в селі Брестів Мукачівського району Закарпатської області почав діяти з 2017 року, його керівником є Іван Яворський. «Сонячні Карпати» є центром оздоровлення та відпочинку, де втілюються принципи здорового образу життя, де можна відпочити, покращити стан здоров'я та попередити виникнення хвороб. Основні напрямки оздоровчої діяльності: укріплення імунітету, профілактика серцево-судинних захворювань, позбавлення зайвої ваги та очищення організму від шлаків, профілактика ракових захворювань. У відповідності до лікувальної спрямованості спеціально розроблені оздоровчі програми, кожна з яких комплексно забезпечує укріплення організму. Харчування: триразове вегетаріанське; номери: одномісні, двомісні, сімейного типу. Також можливе проживання без надання медичних послуг. У такому випадку окремо можна скористатися такими послугами, як масаж, СПА-процедури, оздоровчі ванни, сауна, басейн, тренажери, загальне ЛФК та ін.

Усі перераховані вище адвентистські центри здоров'я, пансіонати та бази відпочинку свою місію вбачають у профілактиці захворювання та реабілітації пацієнтів після активного лікування. У подібних закладах особлива увага приділяється навчанню принципам здорового способу життя, правильному харчуванню та водолікуванню [219].

Медичний центр «Ангелія». Медичний центр «Ангелія» у місті Києві представляє собою важливий елемент соціального служіння та трансформаційної діяльності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Клініка є прикладом ефективної інтеграції християнських цінностей із сучасними медичними технологіями і підходами, що забезпечує широкий спектр медичних послуг для різних верств населення.

Центр є ліцензованою медичною установою, що повністю відповідає вимогам державного законодавства України, зокрема у сфері ліцензування медичної практики, охорони лікарської таємниці, державної атестації персоналу. Обладнання та методики лікування відповідають сучасним стандартам, а персонал має дипломи та досвід, підтверджений співпрацею з відомим закордонним навчальним закладом Loma Linda Medical University (Каліфорнія, США).

Унікальним аспектом клініки є поєднання медичної діяльності з підвищенням рівня християнської моралі та духовного життя. Пацієнти відзначають високий рівень професіоналізму та одночасно доброзичливу атмосферу, де увага приділяється не лише фізичному, але й духовному здоров'ю людини. Це відображає ключову ідею адвентистської медичної місії як служіння «цілому» людині.

Історично клініка виникла на базі євангельської програми «Київ – місто надії» (2014), а офіційна медична ліцензія була отримана у 2016 році. Важливим трансформаційним моментом стало перетворення території, що раніше асоціювалася із занедбаністю та антисоціальними явищами (алкоголізм, наркоманія), у доглянуту, комфортну зону для лікування і соціальної активності.

Тут проводяться не лише лікувальні заходи, а й концерти, дитячі свята, що формує позитивний імідж та зміцнює довіру місцевої громади.

Клініка «Ангелія» активно розвивається, прагнучи модернізувати обладнання та розширювати спектр послуг. Зокрема, планується впровадження мобільних клінік для охоплення ширшого кола пацієнтів. Кількість відвідувачів становить понад 3500 осіб на рік, що свідчить про вагоме соціальне значення центру. Вартість послуг є доступною (консультація 300 грн, стаціонарне лікування 1100 грн на добу), а прайс відкритий для громадськості [219]. Ліцензія клініки охоплює широкий спектр напрямків: сестринська справа, сімейна медицина, наркологія, психіатрія, неврологія, терапія, ортопедія-травматологія, стоматологія, рентгенологія, УЗД тощо. Це дозволяє охоплювати комплексні медичні потреби пацієнтів різного віку й статусу.

Важливо, що клініка дотримується принципів рівності у доступі до медичної допомоги, незалежно від соціального становища пацієнта. Значна увага приділяється військовослужбовцям різних рангів, посадовцям, діячам культури, представникам різних релігійних конфесій. Соціальна відповідальність персоналу проявляється також у забезпеченні працівників медичного центру соціальним захистом, безоплатним медичним обслуговуванням, матеріальною допомогою, пільгами на послуги клініки, що підкреслює внутрішню корпоративну етику.

Окремою особливістю є цілеспрямоване впровадження благодійних програм, що орієнтовані на вразливі категорії: переселенців, ветеранів, людей з інвалідністю, багатодітні сім'ї. Програми можуть бути як довготривалими (понад рік), так і короткостроковими, включаючи безкоштовні стоматологічні акції, тренінги з першої допомоги, навчальні курси, мобільні клініки, а також просвітницькі заходи «Вісім принципів здоров'я», «Дихайте вільно» тощо.

Просвітницька діяльність медичного центру має широку популярність і підтримку з боку міжнародних партнерів, зокрема David Harris із Loma Linda University Health. Важливим інструментом є також медіа-проекти, зокрема радіопередача «Зустріч з лікарем» на радіо «Голос Надії», участь фахівців

клініки у телевізійних програмах і конференціях, що сприяє популяризації здорового способу життя.

Приклад особистого досвіду працівників клініки підкреслює роль духовної підтримки як невід'ємної частини лікувального процесу. Свідчення про зміну емоційного і фізичного стану пацієнтів, наприклад внутрішньо переміщеної Юлії, демонструють, як християнська місія втілюється у конкретних людських долях. Історія з лікарем-невропатологом, яка надала допомогу важкохворій пацієнтці, яку відмовились приймати інші, підкреслює гуманістичний характер служіння клініки. Включення молитви в лікувальний процес і відкритість до духовних розмов свідчать про цілісність підходу, що виходить за межі традиційної медицини [219].

Таким чином, медичний центр «Ангелія» є яскравим прикладом трансформаційної діяльності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. Він демонструє, як релігійна організація може ефективно поєднувати медичне служіння, соціальну підтримку і духовне наставництво, сприяючи не лише фізичному зціленню, але й відродженню моральних і духовних цінностей у сучасному суспільстві, яке переживає численні виклики.

Центр для лікування залежних осіб «Вихід є». Центр для лікування залежних осіб «Вихід є» (м. Полтава) є важливим соціальним і реабілітаційним закладом, що функціонує під егідою Церкви адвентистів сьомого дня та спрямований на лікування алкоголізму, наркоманії, ігрової залежності. Центр існує з 2002 року, створений командою фахівців – лікарів, психологів, соціальних працівників, духовних наставників та консультантів, серед яких є як колишні залежні, так і професіонали без власного досвіду залежності. Такий мультидисциплінарний склад команди дозволяє поєднувати медичні, психологічні та духовні підходи до лікування.

Керівником центру є Руслан Ільченко – особистість, що пройшла через проблеми залежності і на власному досвіді розуміє труднощі пацієнтів. Його лідерство й особистий приклад значною мірою вплинули на формування сприятливого клімату довіри і мотивації до одужання. Центр використовує

сучасне обладнання та визнані міжнародні програми реабілітації, що сприяють ефективному і швидкому одужанню пацієнтів. «Вихід є» має комфортні умови проживання, просторі спортзали для фізичної реабілітації, що важливо для повноцінного відновлення фізичного здоров'я. Крім того, центр не обмежується медичною допомогою, а активно включає в програму євангельські заходи, духовні бесіди, лікувальну програму «12 кроків» та метод Мюррея, орієнтований на роботу з травмами залежних, що сприяє глибокій психологічній та духовній реабілітації.

Історія становлення центру характеризується складнощами конфліктами у команді, наклепами та фінансовими труднощами. Незважаючи на це, завдяки наполегливості керівника та підтримці громади центр продовжує працювати і розвиватися, надаючи допомогу 30–45 особам щомісяця. Вартість лікування у 2019 році становила 6 000 грн, що залишається значним бар'єром для деяких пацієнтів, оскільки фінансові ресурси на безкоштовне лікування обмежені. Центр активно залучає пожертви, але потребує додаткової підтримки донорів, щоб охопити більше осіб, що потребують допомоги. Значною перевагою є тісна співпраця з церковними структурами, залучення пасторів до капеланської підтримки пацієнтів, а також увага до подальшого супроводу реабілітованих осіб протягом трьох місяців після завершення лікування. Такий комплексний підхід допомагає уникнути рецидивів і підтримує соціальну адаптацію [219].

Центр має численні відзнаки і нагороди від органів влади, молодіжних та громадських організацій, що свідчить про визнання його вагомому внеску у популяризацію тверезого способу життя, профілактику ВІЛ/СНІДу та соціальну реабілітацію. Відгуки пацієнтів (наприклад, історії Сергія, Артема та Ігоря) підкреслюють ефективність лікування та духовне відродження, що є результатом роботи центру.

Філія «Вихід є» у місті Кривий Ріг, відкрита у 2017 році, розширює географію допомоги залежним, акцентуючи увагу на чотирьох основних сферах реабілітації: духовній, фізіологічній, психологічній і соціальній. Керівник Сергій Середа також пережив особисті втрати через залежність близьких, що надало

йому глибше розуміння проблеми. Центр функціонує як заклад відкритого типу, де лікування відбувається добровільно, з індивідуальним підходом до кожного пацієнта. Попри відсутність стабільної фінансової підтримки та дефіцит спеціалістів, криворізький центр отримує позитивну оцінку громади та державних установ, відзначений подяками і нагородами за активну громадську позицію, профілактичну діяльність та соціальну підтримку внутрішньо переміщених осіб. Важливо, що після проходження реабілітації випускники центру відновлюють усі чотири сфери життя, знаходять роботу, інтегруються в суспільство та зміцнюють духовне життя. Це свідчить про успішність запропонованої моделі комплексної допомоги, що поєднує медичні, психологічні та духовні методи.

Центр «Вихід є» є важливим прикладом комплексної, цілісної моделі лікування та реабілітації залежних осіб, що інтегрує медичні, психологічні і духовні ресурси Церкви адвентистів сьомого дня. Його діяльність демонструє, як релігійна організація може сприяти соціальному оздоровленню суспільства, зокрема у сфері боротьби з однією з найгостріших суспільних проблем залежностями. Центр показує значний потенціал для подальшого розвитку через розширення мережі, залучення нових ресурсів і поглиблення співпраці з державними та громадськими структурами.

Реабілітаційний центр «Шлях до Христа». Реабілітаційний центр «Шлях до Христа» був заснований у селі Червона Поляна на Чернігівщині приблизно 10 років тому. Його керівник Олександр Балковий, який сам колись був наркозалежним і подолав цю проблему завдяки своїй вірі та Божій допомозі. Особистий досвід керівника формує сильну мотивацію та емпатію до пацієнтів, що є важливою складовою ефективної реабілітації.

Центр базується на спеціальних церковних програмах, що враховують не лише фізичне, а й психологічне та духовне відновлення людини. Акцент робиться на формуванні комфортного життя у тверезості, що підтримується також програмами здоров'я. Використання принципів Церкви Адвентистів

сьомого дня підкреслює значення духовної підтримки як основи подолання залежностей.

Оптимальна кількість пацієнтів близько 10 осіб, що дозволяє створити сімейну атмосферу та забезпечити якісний догляд. Центр практикує гнучку систему фінансових внесків: залежні можуть сплачувати за лікування або відпрацьовувати свій борг, що розширює доступність послуг для соціально незахищених категорій. Підтримка надається не лише у лікуванні, але й у житлових та побутових питаннях, що сприяє стабілізації соціального статусу випускників. Центр не лише допомагає пацієнтам подолати залежність, а й сприяє їх інтеграції в суспільство через надання житла, допомогу з першим побутом, а також духовну підтримку, що є важливою складовою цілісного відновлення. Багато випускників центру не лише здобувають тверезість, а й знаходять нове духовне життя, що є відповіддю на основну місію церкви не тільки лікувати тіло, а й відновлювати душу.

Центр працює в умовах обмежених ресурсів, але намагається максимально використовувати власні сили та підтримку громади. Важливим є подальше зміцнення матеріально-технічної бази та розширення програм соціальної адаптації. Позитивним є те, що центр створює модель комплексної допомоги, яка може слугувати прикладом для подібних установ.

Реабілітаційний центр «Шлях до Христа» є важливою ланкою у системі соціального служіння Церкви адвентистів сьомого дня в Україні, спрямованою на подолання наркотичних та інших залежностей через поєднання медичного, психологічного та духовного підходів. Центр базується на досвіді та вірі, що дозволяє не тільки лікувати, але й повноцінно відновлювати особистість. Такий підхід відповідає місії церкви щодо підтримки людини в її цілісності тілесній, душевній і духовній.

Будинок для літніх людей. Наступний тип соціальної діяльності, який здійснюється з ініціативи та за підтримки церкви – це будинки для літніх людей. Один із них розташований у с. Коритне Вижницького району Чернівецької області. Керівник – Вікторія Головач. Будівлі притулку для людей похилого віку

у селі Коритному віддалені від обласного та районного центру. Вони розміщені в місці з чистим повітрям і мальовничою природою. Нині в закладі проживають понад 20 осіб із різних районів Чернівецької області, переважно віком від 70 років. Бабусі та дідусі гуляють на свіжому повітрі, іноді за бажанням допомагають по господарству.

Ідея створення будинку для літніх людей з'явилася серед буковинських адвентистів ще в 1995 році. У тому ж році деякі з них відвідали Генеральну Конференцію в Нідерландах і познайомилися з чоловіком з Австралії на ім'я Йоган, з яким поділилися своїм бажанням відкрити такий будинок. Через два роки Йоган приїхав у гості й привіз із собою 1 500 доларів для пожертви на цей проєкт. Церква АСД спільно з сільською радою відкрили заклад у с. Коритне. Вікторія Головач очолює будинок від початку і до сьогодні.

Завдяки пожертві Йогана, працівники провели багато робіт в одному корпусі: встановили опалення, вставили вікна і двері, перемурували 3 стіни, побілили та багато іншого. Ремонт розпочався 1 вересня, а вже 26 грудня 1995 року будинок прийняв перших мешканців, які потребували догляду. Вікторія Іванівна вірить, що це було Боже благословення, адже заклад і нині користується повагою та попитом серед людей.

Районний керівник намагався заборонити вірянам проповідувати у будинку, проте ситуація склалася на користь віруючих адвентистів. Місткість будинку – до 30 осіб. Фінансування надходить від держави, а також на 75% – з пенсій мешканців. Охочі можуть пожертвувати одяг, продукти, постільну білизну. Через брак фінансів працівники виконують різноманітні роботи самотужки. На території є город площею 1,5 гектари. За призначенням лікаря мешканцям роблять масажі, двічі на рік беруть аналізи і роблять кардіограму.

У будинку проживали відомі особи: начальник обленерго Федір Узієнко, начальник залізничної дороги західного регіону Микола Гавриш, хірургічна медсестра Віра Швець, лікар-гінеколог Валентина Іванчук, а також медсестра Вера Детушева, яка рятувала людей під час війни, і її фото було опубліковане на обкладинці радянського журналу. Будинок підтримує тісний зв'язок із Церквою

АСД: сюди приїжджають члени церкви, проповідують, співають пісні та моляться. Колектив закладу неодноразово отримував грамоти за сумлінну працю та професіоналізм від місцевої влади і соціальних служб у різні роки (2012, 2015, 2018 рр.).

Дім милосердя, Дніпропетровська область. Це адвентистський будинок для літніх людей в Україні, куди прагнуть потрапити через приємну атмосферу, ситне та здорове харчування, а також тепле ставлення персоналу. Заклад розташований у селищі Обухівка Дніпропетровської області, керівник – Валерій Рябков. Ідея створення належала йому: після водного хрещення та приєднання до Церкви АСД він вирішив допомагати бідним, залежним та покинутим людям. У 2001 році Валерій Іванович віддав під це служіння власний будинок, поблизу якого було збудовано церковне приміщення, і церква надала пастора. На території побудували будинок для людей з інвалідністю (приблизно на 40 осіб) і поруч будують окрему будівлю для престарілих. Однак Валерій відзначає, що брак розуміння і підтримки серед самих членів Церкви АСД ускладнює роботу. Не всі служителі активно допомагають у цій справі. Попри це, його надихають радість і посмішки тих, кому він допомагає.

За 18 років роботи близько двох тисяч людей відвідали «Дім милосердя». Влітку в закладі перебуває до 100 осіб, взимку – до 140. Відвідувачі не вносять фінансових внесків. Центр функціонує на самозабезпеченні, інколи допомагають спонсори та члени церкви. Приймають нужденних з усієї України, забезпечуючи їх всім необхідним. Часто проходять духовні заходи з участю служителів адвентистських громад. Валерій Рябков був нагороджений медаллю «Почесний громадянин територіальної громади селища Кіровське» (2013 р.). Заклад отримав ряд грамот і подяк.

Особливістю є прийом людей різних категорій – від бідних до залежних, що не характерно для багатьох подібних центрів. Валерій розповідає, що довіряє Богові: коли закінчувалися запаси картоплі, Господь послав близько 4 тонн продуктів через добрих людей. У 2018 році під час фінансової кризи магазин АТБ пожертвував «Дому милосердя» 50 000 грн.

Мережа магазинів «Едемський сад». Особливу нішу в соціальній роботі адвентистів посідає мережа магазинів «Едемський сад». Це магазини смачної та корисної їжі для всіх, хто віддає перевагу рослинній дієті. Причини можуть бути різними: стан здоров'я, морально-етичні міркування, чи регулярне або періодичне вживання натуральної рослинної їжі. Працівники магазинів завжди готові допомогти у виборі необхідних продуктів. Ідея відкриття таких магазинів одночасно зародилася у Сергія Горєва та Валерія Рябова. Валерій запропонував Сергію взяти на себе організацію мережі. Перше зібрання представників магазинів відбулося в 2009 році, де обговорювали питання діяльності, місіонерської роботи та асортименту продукції. На сьогодні в Україні функціонує близько 40 магазинів «Едемський сад».

У магазинах продається абсолютно чиста, здорова їжа без смакових домішок, маргарину, соди тощо. Часто відвідувачі приходять не лише за продуктами, а й за приємною, духовною атмосферою, що панує в цих закладах. У процесі розширення мережі інколи виникали труднощі з орендою приміщень та отриманням стартового капіталу, проте наполегливість і усвідомлення важливості справи допомагали колективу долати перешкоди. Водночас підтримка з боку служителів та членів Церкви АСД була не завжди повною, тому магазини частіше відвідують люди, які не є адвентистами.

Кожен магазин має приблизно 50 відвідувачів на день. Товари продаються за доступними цінами, які зазвичай нижчі за ринкові або середні. Окрім здорових продуктів харчування, магазини пропонують адвентистську літературу та екологічні побутові засоби на натуральній основі (миючі засоби, шампуні тощо). У магазинах є «Книги подяк та пропозицій», але найчастіше працівники отримують усні слова вдячності. Одна з таких історій – про жінку на ім'я Олена, яка втратила сенс життя. Завдяки підтримці персоналу «Едемського саду» вона духовно відновилася і згодом прийняла хрещення в Церкві АСД. Подібних випадків у діяльності магазинів – багато.

Підсумовуючи вище наведене, слід відзначити, що здобуття Україною незалежності створило сприятливі умови для реалізації адвентистською

конфесією низки соціально-оздоровчих проєктів, спрямованих на служіння у сфері здоров'я. Адвентисти не лише пропагують ідеї здорового способу життя, але й активно розвивають мережу закладів, у яких ці ідеї знаходять практичне втілення. З кінця 1990-х – початку 2000-х років в Україні почали відкриватися адвентистські пансіонати, санаторії, будинки милосердя, соціальні заклади для літніх людей, а також спеціалізовані магазини «Едемський сад», які пропонують здорову рослинну їжу та екологічні товари.

Отже, дослідження показало, що в роботі оздоровчих закладів та соціальних ініціатив керуються порадами християнської письменниці Еллен Уайт засновниці адвентистської реформи здоров'я. Відпочивальники та відвідувачі переважно позитивно оцінюють запропоновані оздоровчі програми і рівень обслуговування. Окрім медичних та фізичних аспектів, важливе місце займає духовна підтримка, що є невід'ємною складовою діяльності цих закладів.

Особливістю соціальної роботи Церкви є її комплексний підхід від оздоровчих програм до підтримки людей похилого віку і малозабезпечених через мережу благодійних будинків милосердя і магазинів здорової їжі, які також виконують місіонерську функцію. Внутрішній мікроклімат та поведінкова етика персоналу ґрунтуються на біблійних моральних засадах і зорієнтовані на виконання місійної мети Церкви. Таким чином, у цьому підрозділі вдалося не лише окреслити історію створення та розвитку різних форм соціально-оздоровчої діяльності Церкви АСД в Україні, а й розкрити її особливості, які поєднують практичну допомогу зі служінням і духовною підтримкою, що є важливою складовою цілісного підходу до здоров'я людини.

6.3. Освітня активність українських адвентистів

Церква адвентистів сьомого дня є однією з найактивніших учасниць суспільно-освітнього розвитку української держави. Саме чітко сформульована соціальна доктрина Церкви АСД, на нашу думку, допомогла досягти успіху у створенні розгорнутої структури адвентистських навчальних закладів в Україні.

Вище згадана структура на сьогодні містить усі компоненти, що роблять цикл освітнього процесу повним.

Церква АСД звертає особливу увагу на освітній процес, вважаючи його не лише звичайною необхідністю у цьому житті, а складовою, яка впливає на вічну долю людини. Освіта є одним з факторів, які визначають гармонійність та цілісність розвитку особистості, рівень її виховання, культури, ставлення до навколишнього світу, соціальної активності тощо. Оскільки адвентисти дотримуються цілісного погляду на природу людини, тому в поняття спасіння вони вкладають не просто шлях відчуження від матеріального і спрямування свого погляду лише до нематеріальних, духовних речей.

Адвентисти широко розвинули ідею, викладену апостолом Павлом: «А Сам Бог миру нехай повністю освятить вас: нехай ваш дух, душа й тіло бездоганно будуть збережені в цілості до приходу нашого Господа Ісуса Христа.» (1 Солунян 5:23). Адвентисти в цьому тексті побачили, що Бог є зацікавлений не лише в розвитку нашого духовного життя, але й належній підтримці нашого фізичного стану та розумових здібностей. І ці слова сказані в контексті очікування Другого Приходу Христа, що є особливо актуальним для адвентистського руху. Адвентисти, розвиваючи бачення своєї місії, здійснили вагомий вклад не лише в розвиток свого віровчення. Завдяки особливостям своєї доктринальної системи, а також завдяки пророчому дару, який проявився в житті та служінні Еллен Уайт, адвентисти усвідомили, що їхня праця у світі полягає не лише у безпосередній проповіді своїх доктрин. Унікальність адвентистського руху полягає в тому, що вже від перших років свого існування, у другій половині ХІХ століття, вони почали приділяти велику увагу принципам здорового способу життя і почали розробляти власну освітню систему.

Однією з першопочаткових причин виникнення потреби утворення власних навчальних закладів була подія, яка і спонукала утворення цього релігійного руху. Йдеться про день Великого Розчарування 22 жовтня 1844 року, коли за розрахунками керівників руху міллеритів закінчувався період, який в книзі Даниїла названий «2300 вечорів-ранків». Міллерити розглядали, що при

закінченні цього періоду повинен відбутися Другий Прихід Христа. Незважаючи на те, що піонери руху суботніх адвентистів змінили погляд на закінчення вказаного пророчого періоду, сам міллеритський рух набув широких масштабів особливо у США. Нездійсненні сподівання викликали не меншу хвилю насмішок і глузувань від оточення. Такого принизливого відношення зазнавали не лише міллерити, а й суботні адвентисти дорослого віку. Особливе приниження випало на долю їхніх дітей, оскільки відбувалося не лише на вулиці поза власним поменшканням, а й в школах. Саме глузування з дітей суботніх адвентистів спонукало їхніх батьків до пошуку альтернативних шляхів здобуття освіти.

Ще з середини 1850-х років у різних містах США суботні адвентисти робили спроби щодо створення початкових навчальних закладів для своїх дітей. Однак лише з утворенням церковної організації у 1863 році робота адвентистів сьомого дня стала набувати чіткіших обрисів. Унаслідок цього в 1872 році була утворена перша церковна школа адвентистів сьомого дня у місті Баттл Крік, штат Мічіган. Офіційного статусу цій школі надавала обставина, що до складу наглядової ради увійшли члени Генеральної конференції, керівного органу церкви АСД.

Завдяки планам і впливу Джеймса Уайта, одного з церковних лідерів, всього через два роки, у 1874 році, школа в Баттл-Крік набула статусу коледжу. У результаті такої реорганізації перший адвентистський навчальний заклад став готувати своїх студентів до здобуття вищої освіти. Тому, коротко розглянувши перші кроки з розвитку адвентистської системи освіти, ми бачимо її важливість у місії церкви АСД у світі.

Освітня адвентистська система є найпоширенішою освітньою мережею серед протестантських церков у світі. Станом на 1900 рік у США нараховувалось 220 адвентистських шкіл початкового рівня. А в 1920 році в Північній Америці вже було 36 адвентистських академій [559, с. 5–6].

Мета і філософія адвентистської освіти у порівнянні з філософією інших освітніх систем має свої особливості. Вона засновується на принципах,

закладених в Біблії та творах Еллен Уайт. Наведемо ці принципи, які той, хто здобуває освіту, повинен досягати задля особистого зросту й вічних цінностей:

1. Особисте прийняття Бога і Його Слова;
2. Здобуття професійних здібностей необхідних для життя і навчання;

Розвивати позитивне ставлення до роботи і пишатися хорошою майстерністю. Вміти жити у світі як розумні і відповідальні споживачі.

3. Розвиток комунікативних навичок. Вміти використовувати різні техніки для правильного усного та письмового спілкування.

4. Розвиток гармонійних сімейних та міжособистісних стосунків;

5. Збалансований підхід до психічного, духовного і фізичного здоров'я та вміння уникати крайнощів; Практикувати засоби для підтримання оптимального стану здоров'я, у що, зокрема, входить виконання посильних фізичних навантажень протягом усього життя.

6. Інтелектуальний розвиток;

7. Розвиток відчуття краси та естетичного смаку з християнської точки зору;

8. Усвідомлення бути відповідальним членом суспільства й громадянином, любов до власної країни та християнська лояльність і повага до визнаних наділених владою авторитетів;

9. Розвиток співчутливого розуміння світу та його потреб, з бажанням служити людям, які цього потребують, та націям з світоглядом, який спонукає поширювати Євангеліє.

Бажання бути чистим і миролюбним, а не спірним, уважним, а не бездумним, вимогливим, розумним, а не впертим, прямолінійним, а не підступним або лицемірним, милосердним, а не суворим і безсердечним.

10. Усвідомлення належності до церкви АСД і сповідання її доктринальних положень [609, с. 83–84; 539, с. 15; 559, с. 26].

Таким чином, адвентистська освіта спрямована не лише на здобуття студентами професійних навичок, а й зосереджена на гармонійному розвитку особистості в духовній, психологічній, фізичній та соціальній сферах. Людина

насамперед повинна бути християнином, готовим своїми природними здібностями та набутими навиками розвиватися професійно, а також бути готовою служити у виконанні місії церкви АСД у світі задля поширення Божого Царства серед різних народів. Сюди входить розвиток християнського характеру, який можна виразити в слогані «Характер визначає долю» [489]. Мовиться не лише про долю, яка стосується цього життя, а саме – про вічну долю. Тобто, ціллю адвентистської освіти є не просто досягнення забезпеченого життя і кар'єрного зросту, що само по собі не є поганим. Ця мета – поступлення в небесну школу в Новому Єрусалимі, де Сам Господь і Його ангели будуть нашими наставниками і сам процес пізнання нових, вічних реалій ніколи не набридне і якому не буде кінця.

Погляд на світську освіту. Церква АСД не змушує своїх членів віддавати їхніх дітей на навчання саме в адвентистські навчальні заклади. Батьки-адвентисти вільні у виборі навчального закладу для своїх дітей.

Однак варто зауважити, що, як раніше, так і сьогодні, адвентисти стурбовані тією обставиною, що світський вплив у державних школах може справляти негативний вплив на дітей і зруйнувати їхню віру. Однак ще у 1850-х роках Джеймс Уайт наголошував, що навчання в державних школах не є такою мірою деморалізуючим як виховання, яке дає вулиця. Він визнавав, що «було б краще відправляти дітей в наші (державні) загальні школи, якими б деморалізуючими вони не були, де їхній розум може бути зайнятий навчанням у шкільні години і де вони можуть отримати щось хороше, змішане з поганим, аніж повертати їх на вулицю, де вони не зможуть отримати нічого доброго, але вивчатимуть звички та пороки вуличних грішників» [487].

Метою світської освіти є передання особі певного обсягу інформації про навколишній світ, формування вмінь та навичок, які будуть необхідними в майбутній професійній діяльності. Церква АСД вважає, що здобуття знань про світ, що нас оточує, та отримання професії є необхідною складовою життя людини. Однак адвентисти вважають, що світська освіта не є повноцінною. Володіння великим об'ємом інформації та володіння професійними навичками

не є запорукою того, що людина не буде піддана моральній кризі, яка панує в теперішньому світі.

Адвентисти наголошують, що «функція освіти повинна бути насамперед моральною, а вже потім – приносити професійний успіх» [605] Іншими словами, лікар, бізнесмен, юрист, медсестра, фермер тощо не зможуть отримати справжнє повноцінне життя, якщо не втілять у своєму житті слова істинного Вчителя: «Не працюйте для поживи, яка гине, але для поживи, яка залишається на вічне життя» (Івана 6:27).

Варто зазначити, що деякі батьки-адвентисти не бачать особливої різниці між освітою, яку дають школи церкви АСД та державні школи. Згідно з проведеними дослідженнями тільки 30% адвентистської молоді прийняли хрещення, після того як отримали освіту в державних школах. З іншого боку, 90% дітей з сімей адвентистів, які відвідували церковні школи, стали членами церкви АСД [505, с. 86].

Хоча церква АСД має широку систему освітніх закладів усіх рівнів, дослідження показують, що, починаючи з другої половини 1960-х років, динаміка зросту адвентистських шкіл у США почала знижуватись. Таким чином, кількість учнів та студентів адвентистських навчальних закладів пропорційно відстає від кількісного зросту церкви АСД у США. Одним з чинників цього явища є такий демографічний чинник, як старіння населення, тобто збільшення середнього віку серед адвентистів США.

Поряд з цим фактором спостерігається свідоме рішення адвентистських сімей віддавати своїх дітей на навчання саме в державні, а не в конфесійні школи. Дослідження 1992 року показало, що менше половини дітей адвентистських сімей відвідували церковні школи [559, с. 10].

Педагоги адвентистських шкіл пов'язують таку тенденцію з такими факторами:

- 1) періодичне зростання плати за навчання в церковних школах;
- 2) широко поширена думка про те, що як батьки, так і учні, на відміну від попередніх поколінь адвентистів, розглядають державні школи як такі, що

надають більшого престижу та можливостей у навчанні як ознаку кращого рівня освіти. З іншого боку, школи, які знаходяться під опікою церкви АСД, вважаються такими, що надають досить вузькі можливості в освіті.

Державні школи в США мають краще фінансування, висококваліфікованих вчителів, широкий набір різноманітних навчальних курсів. Тому для деяких адвентистських сімей кращим вибором вважається саме та освіта, яку дає державна школа, а не конфесійна школа, що підтримується їхньою церквою. У порівнянні з адвентистськими школами державні школи здаються декому більш престижними, з більшими можливостями, з більшою кількістю позакласних заходів. Визнається, що адвентистські школи нерідко гірше оснащені ресурсами та технічними засобами порівняно з державними школами. Так само приміщення адвентистських шкіл є меншими за розмірами у порівнянні з державними [559, с. 98].

Є такі випадки порівняння освітнього рівня державних та адвентистських шкіл. Коли, наприклад, учень з церковної школи, закінчивши 10 клас, планує продовжити навчання в державній школі. У такому випадку від дітей вимагається пройти спеціальний тест на необхідний рівень знань. Тест проводиться з причини того, що директори державних шкіл часто вважають, що рівень знань, які дають церковні школи, є недостатнім.

Щодо фінансових питань, то в США здобуття освіти в державних школах від початкового рівня до 12 класу є безкоштовним, у той час, як приватні школи беруть плату за навчання. Однак для деяких батьків плата за навчання може стати непосильним тягарем. Вони можуть мати невеликі доходи та двох або більше дітей шкільного віку, за освіту яких потрібно вносити кошти. Особливо це стосується батьків-одинаків.

На рішення віддавати своїх дітей в церковну школу впливають особисті погляди та ставлення батьків-вірян щодо адвентистських шкіл. Одні батьки мають переконання, що відправлення їхньої дитини в школу адвентистів, де більшість учнів є вихідцями з християнських сімей, зможе укріпити у дитини віру в Бога, і це вплине на те, що ця дитина в майбутньому залишиться членом

церкви АСД. Інші батьки, навпаки, можуть вважати, що навчання їхньої дитини в церковній школі не справить визначального впливу щодо її рішення слідувати за Господом, і дитина буде членом церкви незалежно від обраного навчального закладу.

Зазвичай, діяльність адвентистських шкіл та оплата праці вчителів в Північній Америці фінансувалася з чотирьох джерел: 1) фіксована плата за навчання; 2) подарунки від членів церкви; 3) кошти, які виділяла місцева конференція; 4) друга десятина [559, с. 42].

Вибір школи батьками залежить від наступних факторів: 1) репутація школи та якість навчання; 2) близьке розташування школи від дому, зручність добирання до школи; 3) позитивний настрій дитини від навчання і шкільної атмосфери; 4) хороша шкільна дисципліна, спортивна підготовка, підтримка в мистецтві та музиці; 5) наявність у школі їдальні для харчування школярів, що дозволяє батькам залишатися на роботі повний робочий день; 6) Рівень медичного обслуговування школярів.

Деякі батьки віддають своїх дітей до державних шкіл з особистих поглядів на приклад Ісуса Христа. Вони вважають, що Ісус закликав своїх послідовників перебувати серед людей з різними поглядами та життєвими принципами, а не жити відокремлено у власному соціумі однодумців. Тому вони вважають, що не є поганим відправляти своїх дітей на навчання у світські заклади, аби їхні діти знаходилися в мультикультурному середовищі.

Адвентистські сім'ї занепокоєні тим фактом, що деякі церковні школи в США втратили унікальний адвентистський погляд на освіту. Вони бачать, що ці навчальні заклади мають тенденцію бути подібними до державних шкіл, так що була втрачена з поля зору особлива філософія церковної освіти. Батьки занепокоєні, що в наших школах зустрічаються непоодинокі випадки вживання алкоголю й наркотиків та інших неприпустимих речей і спокус, які властиві для державних шкіл. Відмінністю таких шкіл залишилась тільки наявність уроку з вивчення Біблії. Ці батьки наголошують: церковні школи повинні привносити не загально прийняту культуру, а культуру іншого виду – християнську. Однією з

причин цього вважається, що церква АСД у цій місцевості втратила власну богословську ідентичність. Цінності та стандарти, які відрізняли церкву АСД від світу стали більш розмитими. І погляд «не ображай дітей, бо вони можуть покинути церкву», вважається, що спонукає знижувати високий стандарт адвентистської освіти, який існував у попередні десятиліття. Це є одним з факторів, чому адвентистські сім'ї не віддають своїх дітей до церковної школи, а надають перевагу домашньому навчанню.

З іншого боку, є адвентистські сім'ї, які не вважають християнську освіту для своїх дітей першочерговою необхідністю. Через такі пріоритети та обмеженість коштів вони віддають своїх дітей до державних шкіл, які є безкоштовними. Ці батьки розглядають освіту лише з перспектив земного успіху, а не про те, як підготувати своїх дітей не лише до теперішнього дорослого життя, але й до вічності.

В адвентистських школах намагаються слідувати принципу справедливості, відсутності ненормативної лексики, поваги до учнів, відкритого спілкування між батьками і вчителем. Також в адвентистських школах можна відкрито говорити про Біблію та Ісуса Христа, звершувати молитву тощо. А саме це відсутнє в державних школах США, і практикування таких речей засуджується.

Адміністратори адвентистських шкіл висловлюють позицію, що деякі члени церкви не цінують християнську освіту, оскільки не чули на суботньому богослужінні проповідей на цю тему. Вважають, що пастори повинні мотивувати батьків відправляти своїх дітей в церковні школи, і це зменшить акцент деяких на пріоритетності державних шкіл.

Адміністратори адвентистських шкіл визнають недостатній рівень медичного персоналу та обслуговування в деяких церковних школах, тому діти з проблемами зі здоров'ям не можуть відвідувати ці школи [559, с. 160–162]. Щодо близькості розташування школи або зручності доїзду до неї, то деякі державні школи в США мають спеціальний безкоштовний транспорт для здійснення цієї мети. У такому випадку можна зазначити, що адвентистська

школа в Україні під Вінницею має безкоштовний шкільний автобус для проїзду учнів та вчителів до церковної школи.

У 2000-х роках було проведено дослідження щодо досвіду перебування адвентистів сьомого дня в секулярних навчальних закладах вищої освіти. Для прикладу були взяті університети США, Мічігані та Нью-Йорку. Результати дослідження показали, що студенти-адвентисти позитивно описали власний досвід навчання в світському закладі, незважаючи на те, що середовище не було сприятливим для вираження їхніх переконань і певною мірою вороже.

Варто вказати, що ставлення студента-вірянина до світського середовища університету є цілком індивідуальним. Деякі студенти під зовнішнім впливом та тиском через те, що вони «не такі, як всі», переживають розчарування у вірі і відмовляються від своїх релігійних переконань. Інші студенти, прийнявши рішення бути вірними своїм поглядам, мають відчуття відчуження та ізоляції від оточення. Хоча є й такі, що залишаються вірними своїм релігійним поглядам і при цьому мають успіх на університетському рівні.

Один зі студентів засвідчив, що вступ до світського коледжу привів його до глибшого розуміння вірувань, які він сповідував з народження: «Крім того, це привело мене до більш глибокого вивчення і залежності від Божої сили в моєму житті». Далі він говорить: «У всіх аспектах мого життя я поділяю мою віру. Те, як я приходжу на заняття щодня, як я поводжу себе в класі і на зустрічах з друзями-неадвентистами, а також те, як я ставлюся до всіх. Я ділюся своєю вірою спонтанно, тому що моя віра - це основа того, ким я є як особистість».

Хоча цей студент визнавав важливість адвентистської системи освіти, однак для себе він обрав інший шлях здобуваючи освіту у світському навчальному закладі. Він аргументував свої дії таким чином: «Я не можу бути справжнім християнином, якщо ... я не захищав те, у що я вірю, захищаючи те, у що я вірю, і засвідчуючи про мого Бога у місцях, де це не загально прийнято».

Інша студентка розповіла власний досвід, що відвідування світського вищого навчального закладу «відкрило кар'єрні двері й шляхи, які в іншому випадку залишилися б для мене закритими». Але вона помітила й недоліки у

порівнянні з адвентистським коледжем, у якому вона раніше навчалася, що у світському університеті «не було такого тісного рівня зв'язків» з іншими студентами [603]. Варто зазначити, що серед адвентистів Північної Америки зростає кількість членів, які мають вищу освіту. Однією з причин цього явища є бажання отримати роботу, яка не вимагає діяльності в суботу. А у випадку наявності вищої освіти збільшується можливість варіантів отримання престижної роботи зі зручним графіком [492, с. 52].

Одним із головних особливих викликів студентів-адвентистів у світських вищих навчальних закладах, порівняно зі студентами-вірянами інших віросповідань, є питання дотримання суботи. Оскільки адвентисти розуміють, що процес навчання в університеті може відбуватися у священні години суботнього дня, у такому випадку ці студенти шукають вирішення цієї ситуації. Виникають ситуації, коли іспити випадають на суботу. Потрібно враховувати, що суботній день, згідно з Біблією, починається не згідно загальноновстановленого порядку, тобто опівночі. Субота Господня починається у п'ятницю ввечері, при заході сонця, що також стає випробуванням вірності біблійним принципам для молодих адвентистів.

Одні студенти-адвентисти падають під тиском обставин і приймають рішення виконувати в суботу необхідні завдання згідно з навчальним планом. Однак інші охочі бути вірними своїм принципам з вірою в Бога, який обіцяв підтримку в скрутних обставинах, здобувають життєві досвіди відповіді на молитву. У таких випадках вірні принципам студенти знаходять мудрість, як вирішити проблему з навчанням у суботу і помічають, як Господь влаштовує навколишні обставини. Цьому є багато прикладів.

Варто зазначити, що є випадки, коли в процесі навчання молоді адвентисти отримують секулярні знання відносно історії походження світу та інших філософських категорій, що негативно впливає на їхнє ставлення як до церкви АСД, так і до віри та Біблії. Тому можна сказати, що навчання адвентистів у секулярних вищих навчальних закладах полягає не тільки в здобутті

професійних знань та навиків. Так, для одних є одним з яскравих досвідів довіри Богові та духовного зросту, для інших – шлях відмови від віри та церкви.

Адвентистська освітня мережа в Україні станом на 2020 рік включає в себе більше десяти дитячих садочків, двадцять дві загальноосвітні школи дошкільного, середнього та повного рівнів освіти, три теологічних інститути, які діють у містах Львові, Чернівцях, Бучі та один заклад вищої освіти – Український гуманітарний інститут. Крім вище зазначених закладів, при церквах діють різноманітні дитячі, підліткові клуби та класи суботньої школи, де в контексті біблійних сюжетів молоде покоління навчають моральним цінностям та добросовісній діяльності в суспільстві.

Згідно з думкою адвентистів, навчальний процес повинен бути наповнений тими цінностями, які накопичила наука й культура, вони є важливими, і їх потрібно передавати людині у процесі здобуття освіти. Адвентисти далекі від того, щоб ігнорувати всі досягнення науки й культури як світські, а отже, непотрібні. Навпаки, віряни осмислюють досягнення в цих сферах з точки зору того, яке вони несуть благо, як вони можуть бути спрямовані на розвиток творчості та духовності.

До прикладу, порівняймо зміст навчальних програм та силабусів освітніх компонент державних та адвентистських освітніх закладів. За професійною складовою вони є майже ідентичними, оскільки ліцензії на відкриття спеціальностей надає усім вищим навчальним закладам Міністерство освіти та науки України. Тоді виникає запитання, у чому полягає різниця між державним та адвентистським освітнім закладом. Основні відмінності між державними та адвентистськими навчальними закладами можна побачити у статутах та стратегічних складових. Порівняльний аналіз стратегічних складових державної та адвентистської освіти представлено в табл. 1.

Таблиця 5.3. Порівняльний аналіз стратегічних складових державного [256] та адвентистського [255] закладів вищої освіти

Державний ЗВО	Адвентистський ЗВО
Місія	

Формування високоосвіченої, національно свідомої, чесної, небайдужої, творчої особистості, здатної незалежно мислити і відповідально діяти згідно з принципами добра та справедливості, для розвитку відкритого і демократичного суспільства.	Підготовка студентів до усвідомленого активного служіння Богу та суспільству шляхом реалізації своїх особистісних та професійних якостей, сформованих та набутих завдяки академічним, науковим, виховним програмам на основі християнської філософії освіти.
Мета	
Побудова єдиного інформаційного освітнього простору, який максимально сприятиме становленню випускника як компетентної, соціально інтегрованої та мобільної особистості.	Допомогти студентам розвинути цілісний характер, усвідомити свою індивідуальну цінність як Божих дітей, прийняти християнські цінності та навчитися приймати принципові рішення.
Цінності	
Особистість. Ми прагнемо, щоб кожен студент був вільною, освіченою, відповідальною, творчою особистістю. Ми визнаємо толерантність невід'ємною рисою сучасної людини, яка, дотримуючись своїх принципів, приймає право іншого бути іншим. Креативність. Університет плекає умови для розвитку і заохочує створювати, знаходити й упроваджувати інноваційні ідеї та рішення, виконувати завдання нестандартними методами. Якість. Ми встановлюємо і дотримуємось найвищих стандартів у науковій діяльності, викладанні та навчанні. Ми відзначаємо студентів за досягнуті результати та відданість цінностям. Для студентів університету абсолютно неприйнятні плагіат і будь-які прояви корупційної поведінки. Студент отримує фахову підготовку державною мовою, мовою міжнародного	Духовна мета. Розкрити перед студентами переваги християнського бачення світу. Сприяти тому, щоб їх життя набуло справжнього сенсу у духовному єднанні з Богом. Інтелектуальна мета. Допомогти студентам зорієнтуватися і самовизначитися у великій різноманітності духовних і матеріальних цінностей, накопичених світовою культурою протягом століть. Академічні програми спрямовані на розширення і поглиблення кругозору студентів. Професійна мета. Підготувати всебічно освічених фахівців різних сфер діяльності та практичного служіння в Церкві та суспільстві і сприяти їх становленню як гідних громадян своєї країни. Соціальна мета. Всіляко сприяти тому, щоб студенти могли досягти соціальної зрілості як гаранта творчого начала в

спілкування – англійською, а також іншими іноземними мовами. Національна свідомість. Університет активно працює задля розвитку України. Ми є патріотами України, спілкуємось українською. Водночас повага до інших культур, традицій і мов є важливою складовою нашої свідомості. Демократія. Демократизм, відкритість, прозорість, децентралізація, інклюзивність, протидія проявам авторитаризму, право на критику та увага до критики – наріжні принципи діяльності університету. Ми плекаємо академічні свободи, критичність та незалежність мислення.	їхньому житті, в сім'ї та суспільстві. Інститут проводить семінари і заходи, спрямовані на розвиток гармонійних міжособистісних відносин, і виховує відповідальний, зрілий підхід до питань взаємин особистості і сучасного суспільства. Здоровий спосіб життя. Надати можливість студентам набутися знання та навички здорового способу життя. Академічний розпорядок і правила співжиття категорично забороняють куріння, вживання алкоголю і наркотичних засобів. В їдальні і кафетерії комплексу пропонується поживна і здорова їжа. Особлива увага приділяється регулярній фізичній праці і заходам, що сприяють зміцненню здоров'я.

Освітня структура Церкви адвентистів сьомого дня на сьогодні має повний цикл освітнього процесу, який включає навчальні та підготовчі заклади різного рівня акредитації. Така структура складається з дитячих садочків, шкіл, вузів, духовних вузів і різнопрофільних курсів. Щодо внутрішнього наповнення навчального процесу – адвентисти вважають, що у процесі освіти людина здобуває знання і переймає цінності, які накопичила наука й культура. Обидва зазначені напрямки не ігноруються адвентистами з точки зору того, що це є світський вплив, навпаки, адвентисти осмислюють їх відповідно до критеріїв блага, творчості та духовного спрямування.

Учасники освітнього процесу Церкви АСД стверджують, що «християнин у своєму духовному житті та церква у своїй самоідентифікації у світі віддають перевагу відкриттю та релігійному досвіду, а культура є мовою, завдяки якій церковна структура взаємодіє з суспільством» [203]. Крім того, з точки зору адвентистів, саме «наука та її досягнення тільки тоді зможуть бути використані на благо людині, коли їх першовідкривач займає творчу моральну позицію, яка

ґрунтується на визнанні Бога як Творця світу» [203]. Саме тому в адвентистських навчальних закладах викладається креаціонізм як альтернатива теорії еволюціонізму. Крім того, у своїй статті дослідник Є. Буга зазначає, що для адвентиста є «природним ділитися з оточенням усяким надбанням – матеріальним, інтелектуальним і духовним багатством, надаючи їм будь-яку підтримку» [71, с. 36].

Більше того, кожна освітня одиниця Адвентистської церкви повинна намагатися досягти єдності між знанням та етикою, оскільки «освітня система в державі повинна бути націлена на творення такого освітнього середовища, яке б благотворно впливало на розвиток особистості в цілому... сприяючи формуванню духовного світу, етичних цінностей і уявлень» [203]. Саме така система освіти шляхом саморозкриття особистості людини допоможе їй знайти себе та своє місце в соціумі. Варто зазначити, що важливою складовою освітньої системи церкви АСД є надання пріоритету виховання над навчанням.

Щодо поєднання світської та релігійної освіти, церква висловлює наступну позицію, яка полягає в тому, що «церква із задоволенням сприймає засновану на Конституції тверду позицію держави відносно чіткого поділу релігійної та світської освіти, оскільки тільки повне розділення світської і релігійної освітніх систем дозволить зберегти принцип відділення Церкви від держави, а також міжконфесійну злагоду в її багатоконфесійній і багатонаціональній країні, саме такою є Україна.

Висловлюючи свою лояльність до вище зазначеного принципу, церква не вважає правильним впровадження християнської або будь-якої іншої світоглядної моделі в якості основотвірної для духовного життя суспільства. Саме тому державна освіта в Україні завжди повинна залишатися світською та повністю незалежною як від явного, так і від прихованого впливу однієї або декількох релігійних традицій чи груп».

Більше того, на думку церкви, «державні органи управління освітою своїми рішеннями повинні сприяти реалізації права на свободу вибору змісту освіти. Світська освіта має будуватися з урахуванням надання можливості

реалізовувати своє право на свободу віросповідання. У державних освітніх установах неприпустима пропаганда атеїзму і насадження релігійних поглядів, які є властивими будь-якій конфесії. Також неприпустимо викладання у світських освітніх установах однієї культури, релігії або атеїстичних поглядів як єдино істинних» [203].

У той же час церква повністю погоджується з тим, що релігійна освіта дітей може бути частиною навчальних програм в школах чи гімназіях, які засновані релігійними організаціями. Батьки і діти в цьому випадку добровільно обирають спрямованість шкіл. Школи, які сформовані на принципах релігійної етики, вельми позитивно впливають на розвиток у дитячому характері благородних характеристик, вольових якостей та естетичного смаку.

У таких школах у порівнянні з державними та муніципальними установами набагато легше прищеплюються високі принципи моралі і духовності, а також ефективніше діє система профілактики шкідливих звичок і вищим є ступінь довірчих відносин між педагогом і учнем. Тому Церква закликає державні органи управління освітою не лише не перешкоджати відкриттю церковних шкіл, але й всіляко сприяти в отриманні ними державної акредитації та подоланні всіляких труднощів, серед яких перше місце займає проблема оплати праці вчителя. Церква вважає, що викладання дисциплін у відповідності з державно-освітнім стандартом у таких церковних школах може фінансуватися з бюджетних коштів, оскільки батьки учнів є такими ж платниками податків, як і інші громадяни держави. Дисципліни ж релігійного характеру повинні фінансуватися за рахунок коштів засновників або батьків [391].

Таким чином, світські освітні та релігійні структури можуть співпрацювати на благо суспільству, виховуючи гідних громадян. Саме тому релігійним навчальним закладам слід прагнути до підвищення коефіцієнту дотримання принципів освітніх програм та підвищення якості методичного забезпечення навчального процесу. Світські ж навчальні заклади могли б збагатитися за рахунок ознайомлення з виховними технологіями, які використовуються в релігійних освітніх установах. На думку Івана Чернушки, за

часів постмодерну «зростає недовіра пересічних школярів і студентів до всіх систем знань, цінностей, вірувань і моральних установок. У цих умовах неефективним буде нав'язування власного світогляду навіть дітям з віруючих сімей. Тим більше на сьогодні є неможливим тиск на звичайних школярів і студентів». Єдиний спосіб доведення істинності власного світогляду у християн – це практична реалізація положень, які вони декларують [457, с. 88]. Саме це повинно бути базисною установкою при складанні освітніх програм в установах, які знаходяться під шефством релігійних організацій. Іван Чернушка зауважує, що перспективи, які відкриваються з прийняттям нового закону про вищу освіту і постановою Кабінету міністрів України про порядок визнання дипломів вищих духовних закладів, «можуть викликати новий етап розвитку адвентистської освіти в Україні» [457, с. 84].

У той же час відповідно до річної доповіді экс-президента Української уніонної конференції Церкви адвентистів сьомого дня Віктора Алексеєнка, церковна структура АСД у сьогоднішніх воєнних реаліях, а саме війни на Сході і фінансової кризи, у свою чергу, не має морального права віддавати на розвиток освітнього комплексу більше, ніж на допомогу постраждалим в зоні АТО [203 ; 457, с. 85]. Саме тому освітня структура ЦАСД в Україні не може бути такою всеосяжною і розвиненою, як того вимагає специфіка глобальних викликів епохи постмодерну.

До адвентистської освітньої сітки на даний момент належать Київська середня загальноосвітня школа «Досвітня зоря», Дніпровський духовно-освітній центр, школа «Молодіжного лідера» і навчально-виховний комплекс «Джерело мудрості» [274], загальноосвітня школа I-III ступеня і дошкільний навчальний заклад с. Парпурівці Вінницької області та багато інших, які намагаються реалізувати концепти та принципи адвентистської освіти в Україні.

З приводу духовних навчальних закладів влучно висловлюється дослідник Іван Чернушка, який стверджує, що «невід'ємною складовою освітньої системи ЦАСД є духовні ВНЗ, які є відкритими академічними спільнотами. Сьогодні профільне навчання і духовне виховання студентів здійснюється в

Буковинському біблійному інституті (ББІ), Місіонерській школі при Буковинському біблійному інституті, духовній семінарії в м. Буча, Східно-Українському біблійному інституті (СУБІ) в Донецьку і Луганську (діяльність яких на даний момент призупинена), а також коледжі євангельського служіння в м. Черкаси» [457, с. 86–87]. Відповідно, завдяки духовним вишам церква має власних служителів, не потребуючи запрошення служителів із-за кордону, які не завжди можуть бути ефективними місіонерами в чужій для них культурі.

Яскравим прикладом втілення принципів адвентистської освіти є створений адвентистами вищий навчальний заклад – Український гуманітарний інститут. ПВНЗ «УГІ» розташований у Бучі, Київська область, є освітнім закладом з виразною християнською основою. Він офіційно афілійований з Церквою адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні. Ця приналежність підкреслює його прихильність до освітньої філософії, що ґрунтується на християнських цінностях. УГІ визнаний українською державою з III рівнем акредитації, що свідчить про його відповідність національним освітнім стандартам. Він також займає помітне місце серед приватних вищих навчальних закладів України, посідаючи 6-те місце у 2013 році. Місія УГІ полягає у наданні доступної та високоякісної вищої освіти, яка сприяє розвитку цілісної особистості на основі християнських цінностей та почуття відповідальності перед Богом і суспільством.

Витоки УГІ сягають 17 вересня 1995 року, коли Українська уніонна конференція (УУК) Церкви АСД прийняла ключове рішення про створення освітнього інституту для молоді в Бучі, Київська область. Ця ініціатива стала значним кроком для Церкви АСД в Україні у формалізації її присутності у вищій освіті.

Спочатку була зареєстрована духовна семінарія, і Анатолій Степанович Жаловага був обраний її першим ректором. Важливою віхою стало придбання 31 серпня 1996 року земельної ділянки площею 4 гектари в Бучі, яка раніше використовувалася як дитячий піонерський табір. Це дозволило розпочати

роботи з реконструкції будівель та підготовки необхідної документації для майбутнього інституту.

Офіційна реєстрація як Українського гуманітарного інституту відбулася 25 лютого 1999 року. Ця подія стала знаковою, оскільки УГІ став першим християнським закладом вищої освіти в Україні, акредитованим державою. Одночасно УГІ отримав міжнародну акредитацію від Адвентистської акредитаційної асоціації (ААА), що підтвердило його світовий академічний статус.

Академічна діяльність розпочалася у жовтні 1999 року з набором студентів на перші ліцензовані програми: «Фінанси», «Менеджмент» та «Філологія (англійська та німецька)». Інститут продовжував розширювати свої освітні пропозиції, запровадивши «Маркетинг» у 2002 році та «Філософію (релігієзнавство)» у 2005 році. Остання була особливо важливою, оскільки надала пасторам формальний шлях для здобуття вищої освіти.

У 2003 році в Бучі відкрився теологічний факультет, що пропонував денну теологічну освіту, що ще більше інтегрувало релігійну науку в навчальну програму УГІ. Того ж року колектив УГІ був нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за успіхи в організації навчально-виховного процесу. Розвиток інфраструктури просувався з завершенням будівництва та введенням в експлуатацію нового гуртожитку для дівчат у січні 2006 року, здатного розмістити 240 студентів, а також відкриттям міні-центру з вивчення праць Е. Уайт.

Значна організаційна зміна відбулася у 2010 році, коли Теологічна семінарія та Український гуманітарний інститут об'єдналися в єдиний освітній центр, перейменований на Український адвентистський центр вищої освіти (УАЦВО). Це злиття, ймовірно, мало на меті оптимізацію управління та консолідацію ресурсів. Цей період відзначився помітним інфраструктурним зростанням, включаючи завершення будівництва та відкриття багатофункціонального комплексу на 2000 місць зі спортивним залом навесні 2011 року.

УГІ отримав національне визнання, посівши 6-те місце серед приватних навчальних закладів України у 2012 році, що підкреслює його зростаючий академічний статус. Навчальна програма продовжувала диверсифікуватися з впровадженням нових програм: «Журналістика» (2012), «Фізичне виховання» та «Економічна кібернетика» (2013), «Психологія» та «Дизайн» (2018), а також «Початкова освіта» та «Фізична реабілітація та масаж» (2019).

Це розширення свідчить про чуйність до суспільних потреб та ширше освітнє бачення, що виходить за межі суто теологічних досліджень. Міжнародна академічна співпраця була налагоджена, зокрема, з Університетом Ендрюса (США), що призвело до спільних магістерських програм, таких як магістр релігієзнавства (2015) та магістр міжнародного розвитку (2017). Інститут послідовно отримувач акредитації для своїх нових спеціальностей та акредитацію для «Журналістики» (2021). У відповідь на карантин 2020 року УГІ успішно освоїв платформи та методи дистанційного навчання, демонструючи ранню здатність до швидкої адаптації до зовнішніх криз.

Рейтинг МОН, у підпорядкуванні якого знаходиться цей виш, демонструє, що в 2015 році УГІ посів 7-е місце в рейтингу приватних ВНЗ України, завдяки чому адвентистський виш має позитивний відгук від Міжнародної акредитаційної комісії і вступив до Міжнародної асоціації навчальних закладів.

Інститут відсвяткував своє 20-річчя у 2019 році, що є свідченням двох десятиліть послідовного зростання та розвитку. Постійне розширення академічних програм, значний розвиток інфраструктури та налагодження міжнародних партнерств, що відбувалися до повномасштабного вторгнення у 2022 році, незважаючи на загальні суспільні виклики, переконливо свідчать про внутрішню інституційну стійкість.

Швидке та ефективне впровадження дистанційного навчання у 2020 році через пандемію додатково вказує на існуючу організаційну спроможність до швидкої адаптації та інновацій. Це не просто пасивне виживання, а стратегічна еволюція, диверсифікація освітнього портфеля та зміцнення академічного становища. Така проактивна адаптація до «нормальних» викликів (як-от

глобальна пандемія) ненавмисно підготувала УГІ, з операційної та психологічної точки зору, до значно більшої та руйнівнішої кризи війни. Це демонструє, що адаптивність вже була закладена в його інституційній культурі.

Місія, цінності та освітня філософія УГІ полягає у наданні доступної та високоякісної вищої освіти, яка сприяє розвитку цілісної особистості, що ґрунтується на християнських цінностях та почутті відповідальності перед Богом і суспільством. Ця місія підкреслює комплексний підхід до освіти, що інтегрує духовні, інтелектуальні та соціальні виміри. Бачення інституту полягає у тому, щоб надати студентам можливість набути професійну компетентність, що дозволить їм впливати на своє майбутнє з вірою. Це підкреслює практичне застосування віри у професійному житті. Цінності УГІ систематично поділяються на п'ять ключових напрямків:

Духовна мета. Розкрити студентам переваги християнського світогляду, допомагаючи їхньому життю набути істинного сенсу через духовну єдність з Богом.

Інтелектуальний розвиток. Допомогти студентам орієнтуватися та самовизначатися у величезному різноманітті духовних та матеріальних цінностей, накопичених світовою культурою протягом століть, підкреслюючи прямий зв'язок між інтелектуальним зростанням та практичною побожністю.

Професіоналізм. Готувати всебічно освічених фахівців для різних сфер діяльності та практичного служіння як у Церкві, так і в ширшому суспільстві, сприяючи їхньому розвитку як гідних громадян своєї країни.

Соціальна відповідальність. Активно сприяти досягненню студентами соціальної зрілості, що розглядається як запорука творчого початку в їхньому житті, сім'ях та суспільстві. Інститут сприяє гармонійним міжособистісним стосункам та відповідальному, зрілому підходу до питань, що стосуються особистості та сучасного суспільства.

Здоровий спосіб життя. Надати студентам можливість отримати знання та навички, пов'язані зі здоровим способом життя, що підкріплюється суворими правилами спільноти, які забороняють куріння, вживання алкоголю та

наркотиків. Їдальня та кафетерій комплексу пропонують поживну та здорову їжу, а особлива увага приділяється регулярній фізичній праці та заходам, що сприяють зміцненню здоров'я.

Інститут активно займається науковою діяльністю, структурованою за науковими напрямками його різних кафедр. Ця діяльність документується численними конференціями, семінарами та публікаціями щорічно. Останні наукові заходи (2024-2025) включають міжнародні конференції з історії медицини, обговорення морально-етичних складових професійного зростання та різноманітні науково-практичні конференції.

Станом на 30 червня 2021 року Українська уніонна конференція (УУК) повідомила про 784 церкви та 43 307 членів. На кінець 2020 року кількість членів становила 46 240 осіб. Кількість віруючих зменшилася до кінця 2022 року через еміграцію, особливо зі східних та південних регіонів. Однак церква також спостерігала нові хрещення та зростання членства завдяки своїй гуманітарній та місіонерській діяльності. Поточні статистичні дані Церкви АСД в Україні (за даними adventist.ua) вказують на 46 240 членів церкви, 1080 громад, 229 молитовних будинків, 7 медичних установ та 19 навчальних закладів.

За останні роки Український гуманітарний інститут отримав якісно нову основу для своєї освітньої діяльності, а саме: з'явилась можливість організувати навчання студентів-іноземців «відповідно до напрямів і спеціальностей згідно з акредитованим кількісним обсягом (40 осіб)». Таким чином, діти з адвентистських сімей можуть здобувати не тільки початкову й середню, а й вищу освіту в установах, які засновані Церквою АСД [457, с. 87].

Отже, Церква АСД в Україні має свою освітню мережу, до якої належать духовні навчальні заклади, навчально-виховні комплекси (дитячі садочки, школи) та вищий освітній заклад «Український гуманітарний інститут». У результаті оглядового аналізу адвентистської освітньої діяльності виявлено, що кожен зі згаданих у дослідженні закладів паралельно із державною (предметною) освітньою програмою впроваджує в освітній процес предмети духовної компоненти: етика сімейних відносин, християнське лідерство, духовне

становлення фахівця і т. д. з метою формування у молодого покоління якостей справжнього християнина і відповідального громадянина.

6.4. Інтеграція християнських сімейних цінностей в українське суспільство адвентистами сьомого дня

Актуальність дослідження обумовлена тим, що з моменту запуску процесу євроінтеграції України інститут традиційної сім'ї в Україні активно почав захищати українське суспільство від впливу західної традиції щодо можливості повноцінного існування сімейних пар нетрадиційних форм. Більше того, значну частину протестувальників склали не лише громадські активісти, але й духовні організації, зокрема протестантські церкви, серед яких однією з найактивніших є Церква адвентистів сьомого дня.

Близько 28 тисяч українських просімейних активістів поставили свій підпис на петиції, яка спрямована на захист сімейних цінностей. Однією із реакцій на громадський заклик просімейників став проєкт постанови, ухвалений депутатами Верховної Ради «Про захист сімейних цінностей та інституту сім'ї в Україні» [322]. Незважаючи на національну підтримку, рекламу та пропаганду щодо захисту сімейних цінностей в Україні, залишився ряд питань, які теж підтримуються або просуваються на державному рівні, а саме, план дій щодо реалізації національної стратегії на період до 2020 року містить такі положення:

1. У систему освіти включено пункт про навчання дітей, що одностатевий вибір партнера є нормою (стаття 102, пункт 3).
2. Використання інструментів ЗМІ як засобу для пропаганди гомосексуалізму (стаття 102, пункт 4).
3. Легалізація цивільного партнерства для одностатевих пар (стаття 105, пункт 6).
4. Дозвіл трансгендерам усиновлювати дітей (стаття 105, пункт 7) [337].

Згадані та деякі інші положення, які протидіють збереженню традиційної сім'ї в Україні, породили акти протестів майже у всіх великих містах України.

Наприклад, 5 квітня 2018 року в центрі Києва кілька тисяч осіб долучилися до мирної акції, спрямованої проти гей-пропаганди в Україні, під гаслами «за сім'ю, за дитину, за щасливу Україну». Активісти намагалися привернути увагу суспільства до проблеми, яка виникла в умовах євроінтеграції.

Серед просімейних мітингуючих в Україні постійним захисником сімейних традиційних цінностей є Церква адвентистів сьомого дня, яка з моменту свого створення постійно залишалася на боці тих, хто виступає за стандарт сім'ї, створеної Богом.

Основними сімейними цінностями, які захищає Церква АСД, є:

1. Сімейне подружжя виключно «чоловік-жінка»;
2. Важливість оформлення шлюбу та сталості шлюбних стосунків;
3. Народження та виховання дітей у сім'ї з обома батьками;
4. Вірність, взаємоповага всіх членів родини та стійкий пріоритет збереження шлюбу над розлученням.

Відповідно, маючи у своєму арсеналі ряд ефективних інструментів, які спрямовані на популяризацію сім'ї «чоловік-жінка», церква змогла зайняти в суспільстві тверді позиції щодо пропаганди традиційних цінностей. Основними із них є побудова шлюбу за біблійною моделлю, популяризація якої відбувається в ЗМІ, які належать Церкві АСД (видавництво «Джерело життя», телеканал «Надія», приватні друкарні та ютуб-канали).

За допомогою сімейних вечорів, які проводять майже в усіх місцях, де розташовані громади АСД, адвентисти закликають суспільство зберігати ідеал традиційної сім'ї. Наприклад, у Чернівецькій області адвентисти організували сімейний вечір під назвою «Важливість подяки в сім'ї», у ході якого намагалися розповісти про те, що елементарна вдячність може зберегти багато шлюбів від розлучення [63]. Щорічні сімейні табори, які організовуються на території України у кількості більше двох десятків, є місцем не тільки сімейного відпочинку, але й можливістю для проведення профілактичних семінарів, у яких розглядаються сучасні деструктивні фактори, здатні зруйнувати сімейні зв'язки [379].

Крім того, проводяться різноманітні форуми сім'ї на кшталт такого, який відбувся наприкінці 2018 року в місті Луцьку під назвою «Форум сім'ї – в пошуках щастя» і мав на меті акцентувати увагу суспільства на сучасний інститут сім'ї, який сьогодні переживає кризу. Наводили приклад: як кожне захворювання має свої прояви, так і духовний занепад у суспільстві виявляється через такі симптоми як: розлучення, неповні сім'ї, безвідповідальне батьківство. Поняття «традиційна сім'я» стає розмитим, виникають нові форми шлюбу, і це бентежить серця багатьох вірян різних конфесій, представників влади, а також усіх небайдужих [444].

Крім того, у кожній громаді АСД є керівники сімейних відділів, які поза великими сімейними заходами церкви (сімейні табори, конференції, з'їзди, фестивалі тощо) намагаються на місцевому рівні щотижнево проводити заходи, спрямовані на захист сімейних цінностей.

Таким чином, протягом півтора століття існування Церкви АСД її переконання щодо збереження традиційних форм сімейних цінностей не лише набуло масового популяристичного характеру, але й на сьогодні стало відмінною рисою релігійної течії, яка не згідна на компроміс щодо порушення сімейної біблійної моделі.

В останні десятиліття керівництво церкви Адвентистів сьомого дня робило чимало спроб розробити плани заходів у проведенні консультувань майбутніх подружніх пар та підготовці церковних служителів до їхнього проведення. Важливо підкреслити, що цим питанням почали перейматися не лише адвентисти, але й інші протестантські конфесії. Зосереджується увага на тому, що профілактичні, ґрунтовні та теоретичні основи, які мають стати фундаментом міцної і щасливої сім'ї, є кращим методом, аніж вжиття заходів щодо збереження сімей від розпаду, коли пара стоїть на межі розлучення [497].

Цілі дошлюбного консультування: 1. Показати біблійні принципи, на яких ґрунтується християнський шлюб. 2. Підготовка молодої пари до вступу в сімейне життя; 3. Покращення і поглиблення навичок спілкування; 4. Мати можливість переглянути своє рішення щодо вступу до шлюбу.

Щодо розвитку дошлюбного консультування в церкві АСД, то перші згадки про потребу в ньому згадуються ще у першій половині ХХ століття. І роздуми на цю тему були опубліковані в періодичному друкованому виданні «Ministry». У 1936 році пастор Гебер Х. Вотау (Heber H. Votaw) у своїй статті розповів, що він «зробив незмінним правилом ніколи не проводити весільну церемонію, не маючи можливості провести хоча б півгодини з майбутнім нареченим і нареченою» [633]. У цій півгодинній розмові він викладав майбутній сімейній парі біблійні принципи щодо шлюбних відносин. Через декілька років одна з сімейних пар, з якою пастор Вотау провадив такі бесіди, привели своїх друзів, які теж запланували створити сім'ю [633].

Інша стаття «Дошлюбне інтерв'ю» була видана в журналі «Ministry» у 1955 році. Її автор, служитель церкви Кліффорд Рівз (Clifford A. Reeves), описує випадки, що дошлюбні консультації можна проводити з парами молодят, які самі виявили бажання їх пройти. У статті він згадує тих адвентистських пасторів, які прийняли рішення не вінчати тих, у кого «не було дошлюбної співбесіди». Сам Кліффорд Рівз дає пораду пасторам відправляти молодят до адвентистських лікарів для проходження загального медогляду. Ці лікарі зможуть надати «всі необхідні поради щодо фізичної підготовки до шлюбу і сексуальних відносин». Автор статті радить проводити дві зустрічі з нареченими з інтервалом у два тижні. У кінці першої зустрічі після розмови і спільної молитви пастор дає парі книгу про шлюб, наприклад, книгу Еллен Уайт «Християнська родина» («The Adventist Home»). На наступній зустрічі пастор надає певні настанови та відповідає на запитання, які у пари могли виникнути під час читання книги [595].

Наступна стаття на цю тему в журналі «Ministry» вийшла у 1976 році під назвою «Пасторське та дошлюбне консультування». Автор статті доктор Колін Стендіш (Colin D. Standish), який на той час був президентом адвентистського коледжу «Columbia Union College». Він наголошував, що дуже важливо, щоб служитель церкви відводив достатню кількість часу для консультацій майбутніх подружніх пар. Автор статті навіть проводив порівняння між консультуванням перед шлюбом та підготовкою до хрещення. «Підготовка молодих людей до

шлюбу повинна проводитися так само ретельно, як і підготовка до хрещення». Він також рекомендував книгу Еллен Уайт «Християнська родина» як керівництво для створення нових сімей [510, с. 11–12].

У 1978 році сімейна пара Дон і Сью Мюррей, обидва доценти в Університеті Ендрюса, розробили програму «Зустрічі заручених адвентистів» (Adventist Engaged Encounter). Програма була експериментальною, з відведеним часом для викладання лекцій з теми підготовки до шлюбу, індивідуальних роздумів та для спілкування кожної зарученої пари, мала п'ять головних цілей: 1. Сприяти здоровому погляду на свої відносини; 2. Забезпечити атмосферу, яка сприяє прийняттю духовних рішень і прихильності; 3. Забезпечити модель для спілкування та вирішення конфліктів; 4. Забезпечити вільну дискусію для зарученої пари, щоб реально поглянути на власні очікування; 5. Сприяти підвищенню рівня прийняття, довіри та впевненості у відносинах між зарученими. Ця програма проводилася у вихідні дні, коли заручені пари вчилися навикам спілкування, відданості, прийняттю один одного та вирішенню конфліктних ситуацій [510, с. 18–19].

У 1979 році Пет Моррісон, капелан студентського містечка Університету Ендрюса, представив свою програму консультування для заручених пар. Програма складалася з шести тем-запитань для обговорення. 1. Ви знайомі? 2. Чи приймаєте ви один одного? 3. Чи вільно ви спілкуєтесь між собою? 4. Чи кохаєте ви один одного? 5. Чи ви маєте реальний погляд на своє майбутнє сімейне життя? 6. Чи готові ви до шлюбу? Під кожною з цих тем наводиться декілька супутніх питань. Пет Моррісон вважав, що ця програма є досить зручною і дієвою, «як пара старих туфель» (as a pair of old shoes), що давала реальні результати.

Поряд з приватними ініціативами, які проводили різні адвентистські служителі у 1978 році питання дошлюбного консультування піднялось на рівні Генеральної конференції. На засіданні Генеральної конференції було визнано необхідність всесвітньої програми дошлюбного консультування.

Відповідальним за розробку цієї програми став Відділ сімейного служіння Генеральної конференції.

У 1979 році був розроблений курс для заручених пар під назвою «Єднання, Єдність, Радість». Цей навчальний комплект охоплював різноманітні теми щодо створення та розвитку щасливого шлюбу. Акцент був зроблений на необхідності перевірки своїх переконань та почуттів за допомогою широкого кола тем, а потім звірка їх із почуттями та поглядами партнера. Курс містив: 1) читання книг; 2) вивчення Біблії; 3) перегляд та прослуховування відео та аудіо матеріалів; 4) письмові завдання; 5) тест, який дає пастор чи інший консультант, що допомагає молодим зрозуміти, чи вони підходять один одному і доповнюють один одного.

Найбільш вагомим чинником в історії розвитку дошлюбного консультування в церкві АСД стало річне засідання Північно-Американського дивізіону в 1984 році. Було прийнято рішення, щоб пастори не надавали дошлюбні консультації парам, які бажають створити сім'ї. До цього часу Відділ сімейного служіння при ГК підготував програму «Шлюбна освіта» (Marriage Education) з супровідними матеріалами. Таким чином, програма дошлюбного консультування набула в церкві АСД офіційного статусу поки що рівні одного дивізіону і стала обов'язковою для адвентистів, які бажають вступити в шлюб [209].

У 1996 році «Відділ сімейного служіння» при ГК церкви АСД затвердив пропозицію, дану у 1984 році. З цього часу дошлюбне консультування стало впроваджуватись у всіх дивізіонах церкви АСД. Наголошувалось на необхідності усвідомлення служителями і рядовими членами церкви важливості цієї практики у підготовці до шлюбу. І це стало однією з необхідних функцій пасторського служіння.

У свою чергу, у тому ж році 8 листопада 1996 року Євро-Азіатський дивізіон прийняв дошлюбне консультування, як ще одну з функцій роботи Відділу сімейного служіння цього дивізіону. Для практичного застосування була вибрана книга «Прежде чем ты скажешь «ДА»». Ця книга містить матеріали курсу «Підготовка до шлюбу», який був виданий у 1985 році Відділом сімейного

служіння ГК. Окрім цього, у 1999 році були надруковані книги Ненсі Ван-Пелт щодо дошлюбних відносин та принципів відносин у сім'ї.

Отже, практика дошлюбного консультування була запроваджена в церкві Адвентистів сьомого дня завдяки ініціативам окремих осіб, які побачили в цьому нагальну потреба. Водночас із локального рівня вона згодом переросла в світовий масштаб і стала невід'ємною складовою дошлюбної церемонії кожної адвентистської сім'ї.

Як це було в Україні. «Тема дошлюбного консультування у місцевих громадах залишалася осторонь у 1990-х роках. Тому в 1990-х роках Євро-Азіатський дивізіон зосередився на перекладі та видавництві літературі з сімейної тематики та дошлюбних відносин». Щодо впровадження дошлюбного консультування серед адвентистів в Україні, то варто зазначити, що адвентисти України входять до складу Євро-Азіатського дивізіону. Однак після 24 лютого 2022 року Церква адвентистів сьомого дня вийшла зі складу Євро-Азіатського дивізіону і приєдналася до Генеральної конференції Церкви АСД з центром у Вашингтоні. До середини 1990-х років у адвентистів на наших теренах дошлюбне консультування не практикувалося. У період існування Радянського Союзу шлюби укладалися між адвентистами, які повинні були знати принципи віровчення, що сповідувала їхня конфесія. Тобто загальні християнські погляди на сімейні відносини були їм відомі. Лише служителі церкви давали певні настанови молодят перед створенням сім'ї [209].

Варто вказати, що дошлюбне консультування містить принципи Біблії та творів Духа Пророцтва у поєднанні з християнською психологією. Однак, пройшовши через період важких випробувань комуністичним режимом, адвентисти СРСР були відірвані від єднання із всесвітньою Церквою АСД. Багато десятиліть розвитку світової Церкви її питань, які перед нею стояли і методи їхнього вирішення, пройшли повз українських адвентистів, які були змушені відстоювати свою віру в скрутних обставинах, зберігати свою ідентичність перед силою та авторитетом атеїстичної влади. З цієї причини, історично склалося, що адвентисти України мали негативне ставлення до таких

наук, як психологія, яка використовувалася комуністами у боротьбі проти релігії взагалі і християнства зокрема.

З розпадом Радянського Союзу та атеїстичного тиску на вірян, завдяки багатьом євангелізаційним заходам у церкву АСД увійшла велика кількість нових людей. Пастори, яких у цей час було недостатньо, щоб задовільнити різноманітні духовні потреби членів церкви, у своїй діяльності виступали більше не як опікуни новостворених громад, а як євангелісти. Тому проблема дошлюбного консультування лишилась осторонь церкви АСД в Україні на початку 1990-х років. Треба зауважити, що пастори у нашій країні не мали належної підготовки до проведення дошлюбних консультацій. А новонавернені члени церкви часто не були твердо вкорінені в принципах, які сповідує церква АСД. Пасторам для збереження, утвердження і навчання цих членів церкви потрібно було вирішувати досить багато завдань [209].

Таким чином, тема дошлюбного консультування в місцевих громадах залишалася осторонь у 1990-х роках. Тому в 1990-х роках Євро-Азіатський дивізіон зосередився на перекладі та видавництві літературі з сімейної тематики та дошлюбних відносин. Під час євангельських програм почали проводитися не лише лекції зі здорового способу життя, а також коротенькі лекції щодо християнських принципів сімейного життя.

Отже, підсумовуючи це дослідження, зазначимо, що проблема розлучень є питанням не лише в Україні, але й у всій Західній Європі. Постійно суспільство на чолі з сімейними консультантами шукає методичного інструментарію, який зміг би повернути деструктивну тенденцію у зворотному напрямку. Церква Адвентистів сьомого дня за допомогою дошлюбного консультування намагається вирішити питання розлучень у церкві не під час виникнення проблем у молодих сім'ях, а до створення шлюбу. Такий підхід, з одного боку, попереджає молодят, що проблеми будуть і їх треба правильно вирішувати. З іншого боку, допомагає сімейній парі, що ще не відбулася, визначитися, чи точно вони підходять один одному для спільного життя.

Висновки до шостого розділу

У розділі досліджено мас-медійні засоби Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні. Визначено, що адвентисти, особливо в час війни та після кризи пандемії, активно займаються розширенням та наповненням контенту церковних та власних інтернет ресурсів. Зазначено, що всі адвентистські мас-медіа представлені на теренах України умовно можна поділили на п'ять категорій. До яких належить Медіа Група «Надія», освітні та медичні ресурси, сайт Адвентистського агентства допомоги та розвитку, сайти друкованих засобів масової інформації, у т.ч. видавництво «Джерело життя», уніоний та конференційні сайти, приватні інтернет-сторінки, канали та ресурси. Визначено, що основну ціль та зміст мас-медійного контенту адвентистів складає євангелізація, місіологія, духовно-просвітницькі програми, програми з медицини та здоров'я, сімейні та дитячі програми, у той час, як приватні ютуб-канали спрямовані на транслявання проповідей, тлумачення складних біблійних текстів, сюжетів про церковну історію та археологію.

На текстових ресурсах адвентистів представлені такі ж категорії, як на мультимедійних. Новизна дослідження полягає у класифікації мас-медійних ресурсів Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні та детальному аналізі їхнього контенту з оперттям на статистичні показники. Констатовано, що адвентизм за період незалежності освоїв три нові категорії онлайн життя, а саме: уміння онлайн трансляцій проповідей, вміння через Інтернет активно комунікувати із суспільством, уміння адаптуватися та швидко змінювати форму служіння із офлайн та онлайн і навпаки. У висновках зазначено, що основна ціль мас-медійних ресурсів Церкви Адвентистів сьомого дня полягає у бажанні максимально презентувати суспільству своє доктринальне вчення, ознайомити читачів із соціальними проєктами, які організовують адвентисти або до яких долучаються, представити гуманітарні проєкти та поширити принципи здорового способу життя.

Розглянуто особливості філософії та практик реалізації принципів здорового способу життя Церквою адвентистів сьомого дня в Україні.

Встановлено, що соціальні та культурні зміни, викликані отриманням Україною статусу незалежності, сприяли відкриттю санаторіїв, пансіонатів, центрів здоров'я вірянами релігійної конфесії адвентистів. Констатовано, що, починаючи з 1991 року, адвентисти загалом проводили короткострокові оздоровчі програми та виставки, однак із часом перелаштувалися на західну систему надання послуг на базі чинних оздоровчих установ. Окреслено філософію та практики реалізації здорового способу життя Церквою адвентистів сьомого дня в Україні в контексті роботи медичних, санаторних та оздоровчих закладів, які безпосередньо належать цій релігійній організації.

Практична новизна дослідження заснована на матеріалах інтерв'ювання керівників закладів здоров'я, які були дотичними до створення медичних установ та реалізації різноманітних адвентистських програм зі здоров'я. Виявлено, що представники інших протестантських та православних конфесій, які відвідували бази відпочинку, змінювали свою думку відносно адвентизму та адвентистів, що, у свою чергу, сприяло створенню атмосфери релігійної терпимості та толерантного ставлення один до одного. Діяльність оглянутих центрів здоров'я, санаторіїв та пансіонатів переважно реалізовує місію Церкви адвентистів сьомого дня, а самі виконавці (персонал) вбачають у профілактиці захворювань та реабілітації пацієнтів свій вклад у служіння Богу. Крім того, у закладах, які ми дослідили, особлива увага приділяється навчанню про принципи здорового способу життя, правильного харчування, водолікування тощо. Визначено, що в основі процесу реалізації програм зі здоров'я стоять принципи християнської етики, якими намагаються керуватися керівники та персонал, вбачаючи в цьому виконання місії Христа на землі, особливо у сфері відновлення та профілактики здоров'я відвідувачів санаторіїв.

Виявлено, що учасники освітнього процесу, організованого Церквою АСД, стверджують, що віряни у своїх духовних пошуках, самоідентифікації, служінні в церковних організаціях мають прагнути до відкритих та конструктивних стосунків із суспільством. Крім того, з точки зору Церкви АСД, саме наукова діяльність є благом для людини, особливо тоді, коли здобувач займає моральну

позицію, яка базується на визнанні авторитету Бога як Творця Всесвіту. Важливим принципом адвентистської освіти є єдність між знанням та етикою, чого адвентисти чекають не тільки від своїх, але й від державних закладів, оскільки цей принцип завжди працює на користь суспільства. Будь-яка освітня система в державі має бути націлена на створення такого освітнього середовища, яке б позитивно впливало на особистісний розвиток та сприяло формуванню духовного життя і етичних принципів. Тому якщо говорити про освітню систему Церкви АСД, її важливою складовою є пріоритет виховання над навчанням.

Що стосується світської та релігійної освіти, то Церква підтримує повне розділення цих двох освітніх систем. На думку адвентистів, світська освіта має будуватися з урахуванням права учнів та студентів на свободу віросповідання, а релігійна освіта дітей може здійснюватися в закладах, які засновані релігійними організаціями. «Батьки і діти в цьому випадку добровільно обирають спрямованість шкіл», адже у таких школах, у порівнянні з державними, набагато легше прищеплюються високі принципи моралі і духовності. Таким чином, на думку українських адвентистів, світські освітні та релігійні освітні заклади можуть співпрацювати, виховуючи гідних громадян й слугуючи єдиній меті: досягненню суспільного блага.

Церква АСД виступає послідовним захисником сімейних цінностей. Українські адвентисти використовують для поширення біблійних принципів сім'ї різноманітні церковні ЗМІ. В адвентистських громадах проводяться сімейні вечори, у яких робиться акцент на збереженні біблійного ідеалу подружніх відносин. Проведення сімейних таборів супроводжується профілактичними семінарами, де звертається увага на фактори, які негативно відображаються на подружніх відносинах.

Особливо значущим заходом укріплення сімейних підвалин стало запровадження церквою АСД в останні десятиліття дошлюбного консультування майбутніх подружніх пар. Фахове проведення подружнього консультування стало необхідною частиною підготовки адвентистських священнослужителів. Сама історія розвитку такого методу підготовки майбутніх сімейних пар серед

адвентистів сягає майже дев'яноста років. У Євразійському дивізіоні церкви АСД дошлюбне консультування було введено лише в 1996 році. З того часу на території дивізіону поширювалися друковані матеріали, де були представлені принципи здорових дошлюбних та сімейних відносин. Однією з нагальних причин впровадження такого консультування стала наявність проблеми розлучень серед адвентистських сімей. Тому дошлюбне спілкування з церковним служителем допомагає не тільки зміцненню сімейних стосунків, а також стає маркером усвідомлення молодятами, чи підходять вони один одному для спільного співжиття.

У результаті євроінтеграційних процесів української держави одним з головних викликів стала можливість існування в українському суспільстві нетрадиційних сімейних пар. На сьогодні існує реальна можливість затвердження одностатевого партнерства, пропаганди гомосексуалізму та дозволу трансгендерам усиновлювати дітей на законодавчому рівні. Така ситуація сприяла протестній активності частини українського суспільства, орієнтованої на християнські сімейні цінності. Були проведені численні просімейні мирні акції, які наголошують, що сім'єю може вважатися виключно союз одного чоловіка та однієї жінки.

РОЗДІЛ 7. СФЕРИ ВИЯВУ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АДВЕНТИСТІВ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ ТА АДАПТАЦІЄЮ

7.1. Особливості внутрішньої структури Церкви АСД

Церква Адвентистів Сьомого Дня (АСД) є глобальним релігійним рухом, що функціонує на основі чітко визначеної та багатошарової організаційної структури. Ця структура не є просто адміністративним механізмом, вона становить центральний елемент ідентичності АСД та відіграє вирішальну роль у реалізації її місіонерського покликання. Сучасне функціонування Церкви АСД, що налічує близько 25 мільйонів членів по всьому світу, нерозривно по'язане з її внутрішньою організацією. Цей підрозділ дисертації має на меті здійснити ґрунтовний аналіз внутрішньої організаційної структури Церкви АСД. Основна увага буде приділена представницькій моделі управління, її ієрархічним рівням, операційним принципам, а також поточному академічному та внутрішньоцерковному дискурсу щодо її ефективності та необхідності адаптації у ХХІ столітті. Дослідження виявить, як задекларовані демократичні ідеали взаємодіють із практичними потребами централізованого управління глобальною деномінацією [590, с. 1].

Особливістю організаційної моделі АСД є її представницький характер, що передбачає делегування повноважень від вірян до керівництва. Цей принцип, закладений на початку ХХ століття, є фундаментальним для розуміння функціонування церкви. Однак, масштабність та швидке зростання глобальної Церкви АСД, що охоплює мільйони членів, створює складні виклики для підтримки прямої репрезентації та ефективного потоку повноважень від низових громад до найвищих адміністративних рівнів. Це створює певну напругу в контексті того, як глобальна релігійна організація, що швидко розширюється, балансує свої основоположні демократичні ідеали з практичними потребами централізованої адміністрації та координації?

Крім того, організаційна структура АСД тісно пов'язана з її богословським розумінням місії. Постійні посилення на те, що структура слугує виконанню своєї місії та поширенню адвентистської вістки, вказують на те, що вона є не просто адміністративною зручністю, а інструментом, глибоко вкоріненим у теологічному баченні мети церкви та її нагальному місіонерському мандаті. Вплив американського шляху прогресу та фокус на кількісних показниках, що спостерігався в історії церкви, також свідчить про прагматичний, орієнтований на результат підхід, вбудований в організаційний дизайн. Такий зв'язок підносить обговорення від простих організаційних схем до богословського та місіологічного аналізу, підкреслюючи, як структура сприймається як засіб для досягнення божественної мети, а не як самоціль.

Представницька Модель Управління та Делегування Повноважень. Основою організаційної структури Церкви Адвентистів Сьомого Дня є представницька модель управління, яка чітко визначає, що найвищий авторитет у церковній ієрархії належить вірянам церкви. Цей принцип означає, що церковні повноваження делегуються від місцевих громад окремим членам церкви, які призначаються на служіння як керівники різноманітних церковних організацій та видів служінь. Важливою особливістю цієї системи є те, що обрані особи виконують свої обов'язки, залишаючись підзвітними як перед церквою, так і перед Богом.

Суть цієї представницької моделі була сформульована Еллен Г. Уайт, яка вважається ключовою постаттю в історії АСД. Вона наголошувала на принципах демократичності та відповідальності, стверджуючи: «Кожен член церкви має право голосу в обранні служителів церкви. Церква обирає служителів для управління місцевими конференціями. Делегати, обрані місцевими конференціями – обирають служителів уніонної конференції, а делегати, обрані уніонними конференціями, обирають служителів Генеральної конференції. Згідно з цим порядком кожна конференція, кожна установа, кожна громада і кожен член окремо, прямим або непрямым шляхом – через своїх представників – мають голос у виборі та призначенні всіх офіційних осіб» [646, с. 236–237]. Ця

ієрархічна, проте демократична система управління, що простягається від Генеральної конференції до місцевої громади, є визначальною характеристикою ідентичності АСД, забезпечуючи підзвітність та широку участь вірян.

Ключовим аспектом цієї моделі є принцип «знизу вверх» у делегуванні влади. Влада та повноваження переходять від місцевих громад до вищих рівнів, а не навпаки. Це означає, що влада делегується, а не нав'язується, що відрізняє цю модель від більш автократичних або централізованих релігійних ієрархій.

Незважаючи на задекларований принцип, що влада делегується і походить «знизу вверх», аналіз показує, що при голосуванні на чергових виборах вищих рівнів організації голос рядових членів церкви стає менше відчутним, а їхнє представництво є обмеженим [541, с. 89–90]. Це створює значну напругу між ідеалом широкої участі мирян, що його обстоювала Еллен Г. Уайт, та механічними реаліями великої, складної організації, яка, здається, вимагає більш централізованої та менш прямої форми представництва на вищих ешелонах. Ця динаміка є важливою для критичного аналізу, особливо при розгляді ролі Виконавчого комітету Генеральної конференції та пропозицій Джорджа Найта щодо реформ. Вона вказує на те, що, хоча дух демократії закріплений, практика функціонування глобальної структури призводить до певного розмивання прямої участі на вищих рівнях.

Додатково, твердження про те, що обрані посадові особи підзвітні як перед церквою, так і перед Богом, має глибоке значення. Ця подвійна підзвітність підкреслює, що управління не є лише світською адміністративною функцією, а наділене духовною відповідальністю. Аспект перед Богом вводить моральний та теологічний вимір, вказуючи на те, що лідерство є формою служіння та управління, а не просто делегованою владою. Це поняття лежить в основі акценту на чесності та є обґрунтуванням для внутрішніх механізмів аудиту, що виходять за рамки простого фінансового нагляду і включають духовну відповідальність.

Ієрархічні рівні церковної організації АСД, детальний аналіз. Церква Адвентистів Сьомого Дня має складну, багаторівневу структуру, яка розвивалася

з 1903 року. Ця ієрархія забезпечує координацію та управління діяльністю церкви по всьому світу.

1. Помісна Громада, фундамент та права членів. Помісна громада, або помісна церква, є головною одиницею Церкви АСД, фундаментом її структури. Вона складається з групи віруючих осіб, які організовано виконують служіння у своїй громаді та мешкають на певній, порівняно невеликій території. Статус помісної церкви визначається на сесії місцевої конференції. Членство в АСД є фіксованим і надається не через хрещення чи визнання віри, а лише через голосування членів громади. Обґрунтованою причиною для такого голосування є хрещення, сповідання віри або перевід членства з іншої адвентистської громади. Офіційне членство надає низку прав та обов'язків людина залучається до місії та діяльності всесвітньої Адвентистської церкви; членство у помісній громаді дає право брати участь у голосуванні щодо справ цієї громади (за винятком випадків дисциплінарних заходів); право бути обраною на керівні посади в громаді; та можливість бути обраною делегатом на виборчому з'їзді та ділових зустрічах місцевої конференції [670, с. 48]. Члени помісних церков безпосередньо беруть участь у голосуванні лише для вибору делегата для участі у з'їздах місцевих конференцій. Це єдиний випадок, коли рядовий член церкви має право голосу на з'їзді конференції через своїх призначених представників. Крім того, помісні церкви мають повне право вирішувати, як будуть використовуватися пожертвування, що залишаються в громаді, планувати місійні заходи на своїй території та ухвалювати рішення, хто буде прийнятий у члени цієї громади.

Органами влади у помісній церкві є церковне членське зібрання (офіційне зібрання членів церкви); церковна рада, яка обирається членами церкви; різноманітні комітети громади, перелічені в «Церковному керівництві»; пастор громади; пресвітери громади; керівники відділів громади; та окремі члени громади. Пастор громади відповідає за свою діяльність перед виконавчим комітетом конференції, а також підзвітний раді громади та членському зібранню у повсякденних питаннях. Жодна група чи посадова особа в громаді не має

більшої міри повноважень, аніж група, яка її призначила. Кожна громада обирає пресвітерів, керівників відділів, дияконів, дияконис, секретаря та скарбника. Пресвітери та диякони здійснюють своє служіння безоплатно, на добровільних засадах. Секретар відповідає за ведення документації, протоколів, звітів до конференції та церковного списку. Скарбник несе відповідальність за фінансовий облік, підрахунок коштів, регулярну звітність та підготовку річного бюджету [608, с. 75–80; 514, с. 5–7].

Однак, існують певні обмеження автономії помісних громад. Пасторів призначає місцева конференція, яка часто є офіційним власником молитовних будинків громад, незважаючи на те, що члени громади жертвували кошти на їх придбання чи будівництво. Місцева конференція також може замінити пастора, стати власником церковного приміщення та майна, а також створювати, затверджувати та розформовувати помісні церкви. У випадку, коли помісна церква вирішить ухилитися від рішень вищих рівнів церковної структури, вона може відчути на собі різні санкції аж до закриття дверей молитовного дому.

2. Локальні конференції, регіональна координація та автономія. Наступним рівнем є локальна конференція, яка є об'єднанням помісних церков у межах певного географічного району з центральним офісом. Керівництво конференції, що включає президента, секретаря, скарбника та виконавчий комітет, обирається кожні три або п'ять років представниками місцевих громад на з'їзді конференції. Офіс конференції також має керівництво відділів різноманітних служінь.

Конференція виконує місію Церкви АСД у контексті місцевих соціальних та культурних особливостей, а план її діяльності визначається виконавчим комітетом. Функції конференцій включають найм пасторів та персоналу в офіс, планування місіонерських та соціальних програм, організацію нових помісних церков, а також створення та підтримку діяльності різних конференційних установ, таких як лікарні та пансіонати. Конференція також організовує передачу десятини на вищі організаційні рівні та виплату зарплати служителям.

Незважаючи на велику структурованість Церкви АСД, місцева конференція володіє певною автономією у повноваженнях та управлінні, що

затверджується на періодичних сесіях та роботі виконавчого комітету. Кожна конференція має власну конституцію та підзаконні акти. Відносини з іншими рівнями засновуються на довірі та підзвітності. Конференції зобов'язуються дотримуватись церковної політики, здійснювати адекватне керівництво та бути вірними віровченню. Президент конференції є головним наглядачем усіх помісних церков у межах своєї конференції, головує на зібраннях, скеровує роботу працівників та організовує нові громади. Керівники місцевої конференції обираються представниками помісних церков і не можуть бути усунені з посади ні уніоном, дивізіоном, ані навіть Виконавчим комітетом Генеральної конференції. Місцева конференція має самоуправління і підзвітна своєму виборчому округу – помісним церквам, які знаходяться на географічній території конференції. Це відображає принцип добровільної взаємодії, де конференції мають значну владу над громадами, але всі громади разом мають повну владу над місцевою конференцією [636, с. 2, 20–22].

3. Уніонні конференції та уніони церков, проміжна ланка та самоуправління. Наступним рівнем церковної структури є уніонна конференція (уніон), яка складається з місцевих конференцій, що належать до певного регіону. Керівництво уніону, що включає президента, секретаря та скарбника, обирається представниками місцевих конференцій.

Уніонні конференції відповідають за нагляд над роботою місцевих конференцій та церковних вищих навчальних закладів на підзвітній території, а також за передачу пожертвувань та десятин від конференцій до дивізіону. Еллен Уайт виступала за створення уніонних конференцій на початку ХХ століття як проміжної ланки між місцевими конференціями та Генеральною конференцією, щоб уникнути надмірної централізації та забезпечити чуйність до культурних особливостей місцевих конференцій. Уніони отримали значну ступінь організаційної автономії, і більшість питань вирішуються на їхньому рівні, не виходячи на рівень Генеральної конференції. Генеральна конференція не має повноважень контролювати, карати чи замінювати керівників уніонів, обраних їхнім власним виборчим округом. Це також стосується відносин між уніонами та

місцевими конференціями, оскільки останні також мають свої власні виборчі округи [629].

Уніони фінансово самоокуповуються. Їхні обов'язки включають рукопокладення пасторів, найм персоналу в офіс уніону, утворення нових конференцій та місій, а також створення та підтримку діяльності уніонних установ, таких як адвентистські вищі навчальні заклади. Уніони також контролюють роботу цих навчальних закладів та співпрацюють з місцевими конференціями у багатьох сферах, включаючи затвердження кандидатів на пасторське рукопокладення та координацію планів і програм. Уніони мають самоуправління та контролюються своїми виборцями, тобто місцевими конференціями.

Особливим підвидом уніону є «Уніон церков», який не включає місцеві конференції чи місії, а складається лише з місцевих громад. Це єдиний адміністративний проміжний рівень з виборчим округом, що знаходиться між помісною церквою та Генеральною конференцією/дивізіоном. Його утворення вважається доцільним, коли це посилює реалізацію місії церкви на території та скорочує кількість організаційних одиниць [670, с. 85].

4. Дивізіони, адміністративний нагляд та глобальне представництво. Уніонні конференції та уніони церков у всьому світі належать до Генеральної конференції (ГК) Церкви АСД. Для полегшення роботи на місцях та врахування регіональних особливостей, Генеральна конференція передала частину своїх адміністративних повноважень дивізіонам, які є її відділеннями.

Дивізіон є керуючим органом, що складається з обраних керівних посад, закріплених виключно за посадовими інструкціями Генеральної конференції, та президентів уніонних конференцій, що входять до складу цього дивізіону. Водночас дивізіон є адміністративним офісом Генеральної конференції для нагляду та допомоги в діяльності уніонних конференцій та уніонних місій у певній частині світу. Дивізіони можуть охоплювати цілі континенти або їхні частини, представляючи всесвітню Адвентистську церкву у визначених регіонах,

що допомагає уникнути надмірної централізації. Існує тринадцять дивізіонів, що поділяють райони земної кулі.

Керівники дивізіонів (президент, секретар, скарбник) працюють згідно з програмами та планами, визначеними на сесії Генеральної конференції та узгодженими з Виконавчим комітетом дивізіону. Дивізіони не мають власних статутів, а їх керівники обираються на сесії Генеральної конференції, що робить їх адміністративними підрозділами ГК. Вони не мають окремих повноважень і не приймають остаточних рішень з будь-яких питань, а лише надають уніонам простір для планування спільних дій та розробки матеріалів.

5. Генеральна Конференція, всесвітній адміністративний центр та вищий авторитет. Генеральна конференція (ГК) є найвищим організаційним рівнем у Церкві АСД. Її офіс розташований у Сілвер Спрінг, Меріленд, США [540]. Кожні п'ять років відбуваються з'їзди Генеральної конференції, що мають велике значення для адвентистів, оскільки на них обирається керівництво ГК, обговорюються та уточнюються доктринальні положення та робочі питання [672].

ГК піклується про те, щоб Всесвітня церква мала однакові переконання та погляди. Вона також володіє низкою установ у сферах освіти, охорони здоров'я, засобів масової інформації, видавничої справи, соціальних послуг та біблійних досліджень. Хоча небесним Главою Церкви адвентисти вважають Ісуса Христа, найвищим земним адміністративним авторитетом для адвентистів сьогомого дня є Генеральна конференція. Саме вона на сесіях та її Виконавчий комітет у міжсесійний період керують всесвітньою діяльністю Церкви АСД. ГК має повноваження створювати підлеглі організації для реалізації церковних інтересів та місії у різних куточках світу. У випадку непорозумінь між церковними організаціями, звернення відбувається до наступної організації вищого рівня, аж до сесії ГК. У міжсесійний період Виконавчий комітет ГК є органом, що приймає остаточні рішення у суперечливих питаннях.

Посадовими особами Генеральної конференції є президент, віцепрезиденти, секретар, заступник секретаря, помічники секретаря, скарбник та

помічники скарбника. Президент ГК є першою посадовою особою, звітує перед Виконавчим комітетом та головує на сесіях ГК. Віце-президенти допомагають президенту та часто очолюють дивізіони, слугуючи сполучною ланкою. Секретар відповідає за протоколи сесій та засідань Виконавчого комітету, а скарбник – за фінансове керівництво, отримання, збереження та витрату коштів.

Виконавчий комітет Генеральної конференції має широкі повноваження, наділений не тільки законодавчими та виконавчими повноваженнями, а й виступає також у якості суду останньої інстанції в Церкві АСД. У міжсесійний період він є найвищим органом влади в Церкві. Однак, його рішення можуть бути переглянуті на черговій сесії ГК або на щорічній Раді Виконавчого комітету ГК. До складу Виконавчого комітету ГК входять також рядові члени церкви (три на дивізіон, загалом 39 осіб), що становить приблизно десяту частину всіх членів комітету. Найбільший вплив у Виконавчому комітеті ГК справляє Адміністративний комітет, до якого підпорядковуються 22 постійні комітети, і більшість питань розглядаються ним перед поданням на розгляд Виконавчого комітету [541, с. 91, 99–105].

Усі різноманітні частини Адвентистської церкви знаходяться в організаційній єдності через Генеральну конференцію. ГК не повинна розглядатися лише як штаб-квартира – це також сукупність її усіх складових частин, і рішення ГК вважається колективним голосом усіх її членів.

6. Місії: особливості та залежність. У структурі Церкви АСД на рівнях місцевих та уніонних конференцій існує ще одна схожа за функцією ланка, яка називається місією (у значенні регіонального відділення церкви). Ключова відмінність місії від місцевої конференції полягає в тому, що її керівництво безпосередньо призначається організацією вищого рівня (наприклад, уніоном обирається керівництво місії, а дивізіоном – керівництво уніонної місії). Причиною, чому сама місія не має повноважень обирати своїх посадових осіб, є її адміністративна та фінансова залежність від організаційної структури вищого рівня [592, с. 175–178; 619, с. 4].

На відміну від місцевих та уніонних конференцій, місцеві місії, уніони церков, що мають статус місії, та уніонні місії не мають конституції та статуту, а їхня діяльність визначається політикою Генеральної конференції та дивізіонів. Організаційний статус помісної церкви, конференції, місії, уніону не виникає сам по собі і не є автоматичним; цей статус є результатом офіційного рішення виконавчого комітету вищих рівнів деномінації. Членство і статус можуть бути переглянуті, виправлені або відкликані організацією, яка їх надала [670, с. 47–48].

Розрізнення між «Конференцією» та «Місією» є тонким, але має вирішальне значення. Конференції обирають власне керівництво та мають власну конституцію, що вказує на певний ступінь самоврядування та фінансової автономії. Натомість, керівництво місій призначається вищим органом, і вони не мають власної конституції, будучи адміністративно та фінансово залежними. Це демонструє прагматичну адаптацію в межах представницької моделі. У регіонах, які ще не є самодостатніми (фінансово чи адміністративно), застосовується більш централізована, вертикальна структура місії. Це вказує на напругу між ідеалом делегування повноважень «знизу вгору» та практичною необхідністю контролю та підтримки новостворених або тих, що розвиваються, регіонів, підкреслюючи стратегічну гнучкість церкви у її глобальному розширенні.

Таблиця 6.1. Загальна структура Церкви АСД

№	Назва відділу	Кількість
1	Генеральна конференція	Одна
2	Дивізіон	13 дивізіонів
3	Уніон	100 уніонів
4	Конференція	555 конференцій
5	Локальна громада	25 млн. членів Церкви АСД в світі

Після ознайомлення з глобальною статистикою членства Церкви Адвентистів сьомого дня, доцільно розглянути чисельність вірян на території України. Це дозволяє побачити місце української адвентистської спільноти в загальній структурі церкви та оцінити масштаби її присутності в різних регіонах країни. Нижче представлено діаграму, що ілюструє кількість членів Церкви АСД по конференціях в Україні.

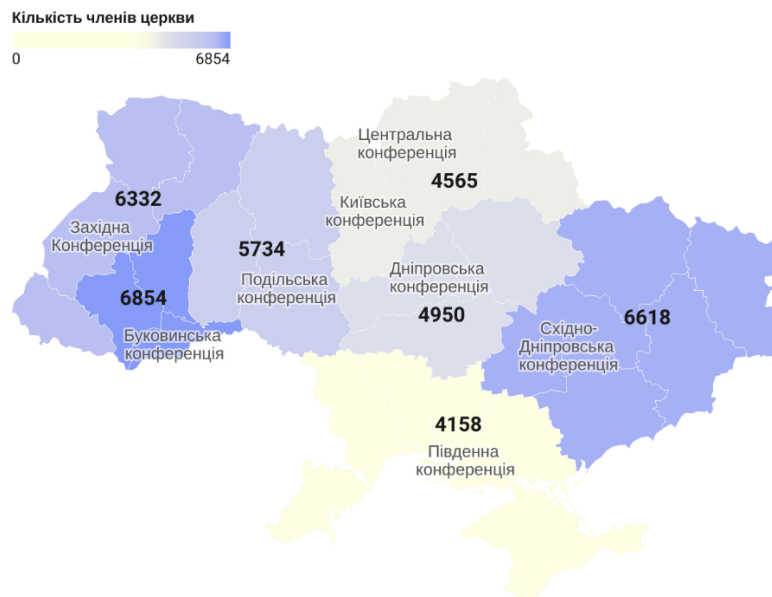

Рисунок 6.1. Кількість членів церкви АСД по конференціям в Україні [397]

Наявність нерівномірного конференційного розподілу та дублювання функцій на кожному організаційному рівні, наприклад, відділ освіти присутній на рівнях конференції, уніону та дивізіону, є значним викликом для ефективності. Такий складний підхід до адміністрування вимагає значних коштів і може сповільнювати злагоджену роботу через численні процеси прийняття рішень. Це переходить від простого опису до критичної оцінки операційної ефективності та розподілу ресурсів системи, готуючи ґрунт для пропозицій Джорджа Найта щодо оптимізації структури з метою зменшення бюрократичної індустрії. Це вказує на системну проблему, де історичний розвиток призвів до надмірностей, що тепер перешкоджають оптимальному використанню ресурсів та гнучкості.

Принципи Функціонування, Фінансова Структура та Регламентуючі Документи. Функціонування Церкви АСД ґрунтується на низці принципів, що охоплюють механізми прийняття рішень, фінансовий розподіл та регулюючі документи, які забезпечують її єдність та порядок.

1. Механізми Прийняття Рішень та Підзвітності. У прийнятті рішень у Церкві АСД використовується принцип демократії. Це досягається завдяки формуванню груп, які представляють більшість членів церкви. Наприклад, рада громади є представником членів помісної церкви, делегати обираються від помісних церков для з'їздів конференцій, а виконавчі комітети обираються на сесіях відповідного організаційного рівня. Посадові особи обираються на обмежений термін, хоча мають право бути переобраними.

Важливим принципом підзвітності є те, що жодна група чи посадова особа в громаді не має більшої міри повноважень, ніж група, яка її призначила. Цей принцип поширюється на вищі рівні, де, наприклад, церковна рада не має більших повноважень, ніж членське церковне зібрання. Хоча Генеральна конференція на сесіях є найвищим органом перед Богом для адвентистів, Виконавчий комітет Генеральної конференції має широкі повноваження. Він наділений не тільки законодавчими та виконавчими повноваженнями, а й виступає також у якості суду останньої інстанції в Церкві АСД. У міжсесійний період Виконавчий комітет ГК є найвищим органом влади в Церкві у всіх обставинах, у яких можуть виникнути непорозуміння та суперечливі питання. Однак, рішення Виконавчого комітету ГК може бути переглянуте на черговій сесії ГК або на щорічній Раді Виконавчого комітету ГК.

До складу Виконавчого комітету ГК входять також рядові члени церкви у розрахунку три на дивізіон, що становить 39 осіб, або приблизно десяту частину всіх членів комітету. Це є спробою забезпечити ширше представництво. Проте, найбільший вплив у Виконавчому комітеті ГК справляє Адміністративний комітет, який має 22 постійні комітети, що безпосередньо йому підпорядковуються. Більшість питань, які мають бути обговорені та вирішені на Виконавчому комітеті ГК, перед тим подаються на розгляд Адміністративного

комітету. Це свідчить про значну концентрацію влади в межах меншого, адміністративного органу, що потенційно може послаблювати «знизу вверх» демократичний ідеал, оскільки порядок денний та остаточні рішення значною мірою формуються відносно невеликою групою високопоставлених посадових осіб. Це може призводити до практичної централізації, яка суперечить задекларованим принципам широкого представництва та делегованих повноважень [541, с. 103–105]..

У випадку, коли помісна церква вирішить ухилитися від рішень вищих рівнів церковної структури, вона може відчувати на собі різні санкції аж до закриття дверей молитовного дому. Такий захід може мати місце, оскільки у багатьох випадках саме конференція є законним власником церковного приміщення, хоча члени громади також жертвували кошти на його придбання чи будівництво. Історично, до реформи 1901 року, Виконавчий комітет ГК не був представницьким органом всесвітньої церкви, оскільки 11 з 13 його членів були представниками зі США. Однак після реформи кожен президент уніону став членом Виконавчого комітету ГК, що покращило представництво всесвітньої церкви [541, с. 112].

2. Розподіл Фінансів та Бюджетування. Фінансова підтримка церковного служіння здійснюється за рахунок пожертвувань та десятин членів помісних громад. Десятина з громад у повному обсязі направляється у місцеву конференцію. Добровільні пожертвування розподіляються таким чином: 60% залишаються для задоволення потреб громади, а 40% – направляються в конференцію.

Місцева конференція розпоряджається отриманими десятинами: 70% використовуються згідно бюджету конференції, а 30% – направляються в уніон. З тих 30% десятин, які отримує уніонна конференція, 10% залишаються на місці, а 20% направляються в дивізіон. П'ята частина коштів, які отримує дивізіон, залишається для задоволення власних потреб, а решта фінансів направляється на виконання місійної роботи по всьому світу [469, с. 421–423].

Уніонні конференції фінансово самоокупуються. Щорічно на нарадах конференцій та уніонів даються рекомендації та коригування щодо бюджету церковної адміністрації, що включає фінансування діяльності різних церковних відділів та оптимізацію розподілення коштів [599].

Централізований збір десятини, що надходить від місцевих громад через ієрархію до глобального рівня, призначений для підтримки всесвітньої місії. Однак це створює потенційний розрив з низовими громадами. Деякі члени висловлюють розчарування тим, як використовуються пожертвувані кошти, що призводить до того, що вони віддають десятину та пожертвування безпосередньо на конкретні місійні проекти. Це виявляє напругу між організаційною потребою в централізованому фінансовому управлінні для фінансування глобальних ініціатив та прагненням до місцевої автономії та прозорості у розподілі ресурсів. Це вказує на виклик у підтримці довіри та залученості на рівні громади щодо фінансового управління, і є прямою причиною для деяких закликів до структурної реформи.

3. Роль Аудиту у Забезпеченні Прозорості. Обов'язковою складовою управління в Церкві АСД є систематичні аудиторські перевірки. Генеральна конференція обирає директора служби аудиту ГК, який проводить аудиторські перевірки церковних організацій по всьому світу. Аудиторська служба ГК слідує за національними правилами та несе відповідальність за всі аудиторські перевірки на всіх адміністративних рівнях Церкви АСД [623, с. 9–13].

Метою аудиту є забезпечення максимальної надійності в поводженні з церковними коштами. Аудиторські перевірки порівнюються з роллю «сторожового пса» у діловому світі, що захищає фінансові активи та операції. Аудит не є актом недовіри до скарбника, а скоріше захищає його від непорозумінь, допомагаючи у віднайденні фінансових неточностей та запобіганні зловживань. Після перевірки конференція надає письмовий звіт раді громади, пастору та скарбнику, вказуючи на позитивні сторони та виявлені неточності, що вимагає розробки стратегії усунення відхилень та, за потреби, додаткового навчання [608, с. 135].

4. «Робочий Курс Генеральної Конференції» та «Церковне Керівництво» як Основа Управління. Церква АСД керується низкою офіційних документів, серед яких «Робочий курс Генеральної конференції» та «Церковне керівництво». «Робочий курс Генеральної конференції» розроблений для опису порядку дій, що слугують збереженню церковної організації та досягненню її цілей. Він забезпечує стабільний стан організації, унеможливорює автократичне управління, сприяє систематичному формуванню планів та програм, забезпечує безперервне виконання функцій та допомагає зберігати єдиний дух та організаційну структуру серед адвентистів у всьому світі [532, с. 3–4].

«Церковне керівництво» описує принципи діяльності помісних церков, їхнє відношення до вищих організаційних структур, а також адвентистське розуміння християнського життя, церковної дисципліни та управління церквою, що ґрунтуються на Святому Письмі. Щодо церковної дисципліни, помісна церква може застосовувати поставлення на зауваження або позбавлення церковного членства, рішення про які приймаються лише на членському зібранні громади [532, с. 7–9].

Усі рівні церковної організації є взаємозалежними і не можуть існувати самі по собі. Влада в Церкві АСД розподілена на всіх рівнях церковної структури, і не можна знайти ланки, де вся церковна влада була б зосереджена в одному місці. Ці документи вважаються колективним голосом Церкви АСД щодо принципів віровчення та організаційної структури, і їхніми авторами є спеціально призначені особи [532, с. 10].

«Робочий курс» та «Церковне керівництво» представлені як основоположні документи, що забезпечують стабільність та єдиний дух організації. Однак, зазначається, що Генеральна конференція не може вимагати дотримання цієї політики від уніонів чи конференцій, так як ці організаційні рівні мають право прийняти це чи відхилити голосуванням на своєму рівні. Це виявляє ретельно збалансовану систему, документи надають рамки для єдності та порядку, але притаманна автономія нижчих рівнів (особливо уніонів та конференцій) дозволяє певну гнучкість та адаптацію до місцевих контекстів. Ця

динаміка є вирішальною для глобальної церкви, що функціонує в різноманітних культурних середовищах, запобігаючи жорсткому вертикальному контролю при збереженні доктринальної та організаційної згуртованості. Це стратегічний компроміс між централізацією та децентралізацією [619, с. 15].

Критичний аналіз та пропозиції щодо оптимізації організаційної структури. Організаційна структура Церкви АСД, що сформувалася на початку ХХ століття, відіграла ключову роль у її перетворенні з нечисленної релігійної групи на світовий рух. Проте, протягом майже 100 років ця структура залишалася майже незмінною, не реагуючи на значні глобальні зміни, що призвело до певних викликів та критики.

Структура «місцева громада => конференція => уніон => Генеральна конференція» була вперше впроваджена у 1894 році, церковні відділи сформовані у 1901 році, а дивізіони – у 1912 році (хоча були скасовані у 1918 році та знову затверджені у 1922 році). Ця структура сприяла розвитку Адвентистської церкви, перетворивши її на релігійний рух світового масштабу.

Однак, існують певні недоліки. Спостерігається нерівномірний конференційний розподіл, наприклад, Техаська конференція в США налічує понад 50 тисяч членів на території, що охоплює дві третини штату, тоді як Новий Південний Уельс в Австралії, з меншою кількістю адвентистів, має три конференції [628]. Також має місце дублювання функцій на кожному організаційному рівні, наприклад, відділ освіти присутній на рівнях конференції, уніону та дивізіону. Цей складний підхід до адміністрування вимагає значних коштів і може сповільнювати злагоджену роботу через численні процеси прийняття рішень. Крім того, здібні особи часто поглинуті адміністративною роботою замість того, щоб діяти на передових позиціях церковного служіння.

Централізація організаційного управління призвела до бюрократизації, що виявляється у значному адміністративному персоналі. Наприклад, у США у 1957 році на кожні десять пасторів припадало сім адміністраторів, а у 1977 році це співвідношення зросло до 10:9. Бюрократична система, хоча й ефективна для рутинних ситуацій, виявляється негнучкою у випадку неординарних обставин.

Це може викликати розчарування серед членів церкви щодо використання пожертвуваних коштів, що іноді призводить до прямих пожертвувань на конкретні місійні проекти, оминаючи конференції. Деякі члени церкви навіть висувають ідеї переходу на конгрегаційну систему управління, щоб кошти залишалися на місцевому рівні.

Проте, Джеймс Стадніш стверджує, що бюрократія сама по собі не є поганою. Вона присутня в кожній суспільній інституції та забезпечує виконання значних справ за допомогою добре налагоджених колективів та процесів. Бюрократія здатна подолати організаційний безлад та підвищити продуктивність, а також захищає налагоджену систему від повного руйнування. Вона найкраще проявляє себе у ситуаціях, що вимагають повторення певних функцій та поведінки, завдяки наперед приготованим стандартам, правилам та рішенням. Незважаючи на критику, спостерігаються позитивні зрушення, спрямовані на оптимізацію організаційної структури, такі як об'єднання двох австралійських уніонів у 2000 році та трьох місій на Соломонових островах у 2007 році. Проте, деякі пропозиції щодо оптимізації, як, наприклад, ліквідація двох конференцій у штаті Колумбія для заощадження 7 мільйонів доларів на рік, не були втілені в життя [628].

Джордж Найт, відомий американський історик та спеціаліст з історії Церкви АСД, стверджує, що сучасна структура Церкви АСД має п'ять рівнів управління, хоча лише чотири з них мають окремий правовий статус та свій виборчий округ (дивізіони є частиною ГК і не мають власних виборчих округів). Найт підкреслює, що адвентизм не прив'язаний до незмінної організаційної структури, і історія церкви показує її здатність до адаптації. Найт вважає, що чотирирівневу структуру важко фінансово утримувати у країнах, що розвиваються, де у 1995 році 56% адвентистів мешкали у фінансово несаможитливих уніонних місіях. Це створює значне фінансове навантаження на інші сектори, відволікаючи кошти від розвитку діяльності церкви на нових територіях. Він пропонує часткову зміну структури для економії коштів та більшої ефективності служіння [549, с. 172].

З огляду на культурне та етнічне розмаїття всесвітньої Церкви АСД, Найт наголошує на необхідності структурної адаптації за принципом «єдності у різноманітності». Він вважає, що централізована структура повинна звертати увагу на різноманітність груп для ефективного виконання місії. У 1998 році Джордж Найт висунув пропозицію щодо реформування складу Виконавчого комітету Генеральної конференції, щоб до його складу входила одна третина керівників конференцій, одна третина пасторів з помісних церков та одна третина рядових членів церкви. Це мало б створити систему важелів стримувань та противаг та враховувати думку різних секторів церковної організації, оскільки саме цей комітет формує порядок денний для сесій ГК [549, с. 173].

У 1999 році Найт висловив думку, що Церква АСД має надмірну кількість адміністративних рівнів (чотири вище місцевої громади, порівняно з двома у Римо-католицькій церкві), що є застарілим для сучасних технологій зв'язку та транспорту [549, с. 176]. Він пропонує трирівневу модель:

1. Генеральна конференція (урізана). Зі зменшеним числом посадових осіб, виконуватиме координацію, консультування та сприятиме реалізації планів, розробляючи керівні принципи з урахуванням єдності та різноманітності.
2. Регіональні дивізіони (збільшені до 20) виконуватимуть функції світових дивізіонів та уніонних конференцій для кращого обслуговування територій.
3. Регіональні адміністративні конференції (радикальна реконструкція). Менша кількість, але більші за розміром, що дозволить вивільнити значну частину десятичних коштів (70-80% адміністративних витрат) на передові сектори церковного служіння [549, с. 177–180].

Дискусія щодо організаційної структури Церкви АСД постійно балансує між перевагами централізації та децентралізації. Аргументи на користь централізації. Вона забезпечує єдину спільну доктрину, скеровує та координує місійну діяльність, а також створює усвідомлення всесвітньої адвентистської ідентичності. Централізована структура, представлена Генеральною

конференцією, забезпечує організаційну єдність і запобігає теологічному плюралізму та організаційному безладу.

Аргументи на користь децентралізації/автономії. Вона дозволяє адаптуватися до різноманітності різних адвентистських культурних та етнічних груп. Уніони та конференції мають значну ступінь організаційної автономії, вирішуючи більшість питань на місцевому рівні. Це також сприяє місцевій ініціативі, коли пастори та члени помісних громад нерідко проявляють ініціативу у створенні певних видів служіння. Представницька система, прийнята у 1901 році, гарантувала, що всі церковні лідери та делегати з усього світу могли радитися та приймати колективні рішення як рівні за статусом між собою.

Розвиток Церкви АСД у США протягом XIX та XX століть також вплинув на її організаційний підхід, що характеризується прагненням до постійного прогресу, відомого як «американський шлях». Одним із наслідків цього є зосередженість на кількісних результатах.

Серед церковних служителів та адміністраторів поширений погляд, що кількісний показник визначає ефективність виконання церквою своєї місії. Вважається, що саме цифри є найбільш об'єктивним вираженням позитивної чи негативної динаміки церковної діяльності, і що «більше» означає «краще». Кількісне зростання церковного членства часто сприймається як ознака Божого благословення.

Проте, цей підхід може призвести до того, що кількість стає важливішою за якість, а число членів церкви стає вагомим за їхній духовний стан. Це свідчить про потенційне змішування організаційного, кількісно вимірюваного успіху (наприклад, кількість хрещень, десятин, нових установ) з духовною ефективністю або божественним благословенням. Такий фокус ризикує зменшити увагу до якісних аспектів віри, духовної глибини та справжнього впливу на громаду. Це порушує критичне питання щодо метрик самооцінки церкви та того, чи дійсно вони відповідають її основній духовній місії, що потенційно може призвести до стратегій розподілу ресурсів, які надають

пріоритет чисельному розширенню над глибшим духовним формуванням або нюансованим контекстуальним служінням.

Фрітс Гай порівнює організацію з скелетом для тіла людини. Вона є важливою для функціонування, хоча й не є найпривабливішою частиною. Організація є вирішальною для невідкладної місії церкви, дозволяючи членам об'єднати свої ресурси та здібності заради спільної мети, що є набагато ефективнішим, ніж індивідуальна робота. Історично доведено, що будь-яка релігія, щоб мати тривале існування, потребує певної організаційної структури, особливо релігійний рух зі значною місіонерською активністю.

Дискусія щодо бюрократії розкриває фундаментальну організаційну дилему. З одного боку, її критикують як неефективну, негнучку та некомпетентну та дорогу. З іншого боку, її захищають як непогану, необхідну для подолання організаційного безладу та підвищення продуктивності та захисту налагодженої системи від повного руйнування. Суть полягає в тому, що бюрократія, хоча й схильна до неефективності в динамічних умовах, забезпечує стабільність та передбачуваність, необхідні для функціонування великої, глобальної організації та досягнення її широких цілей. Отже, завдання полягає не в її усуненні, а в її оптимізації – у пошуку балансу між ресурсами та цілями, як показав приклад австралійського літературного євангелізму, гарантуючи, що вона служить місії, не стаючи самоціллю чи перешкодою для адаптації.

Отже, Церква Адвентистів Сьомого Дня функціонує на основі представницької моделі управління, де влада делегується «знизу вгору» від вірян до вищих адміністративних рівнів. Ця багаторівнева ієрархія, що включає помісні громади, місцеві конференції, уніонні конференції, дивізіони та Генеральну конференцію, є фундаментальною для її глобальної місії. Фінансова підтримка забезпечується через централізовану систему десятини та пожертвувань, а прозорість підтримується обов'язковими аудиторськими перевітками. Регулюючі документи, такі як «Робочий курс Генеральної конференції» та «Церковне керівництво», надають єдині принципи функціонування та доктрини.

Сила цієї структури полягає в її здатності забезпечити глобальне зростання, підтримувати доктринальну єдність, сприяти скоординованій місіонерській діяльності та забезпечувати стабільність. Вона дозволила Церкві АСД перетворитися на світовий релігійний рух. Проте, існують значні слабкі сторони, що виникли через її майже столітню незмінність. Це призвело до бюрократизації, нерівномірного розподілу ресурсів, дублювання функцій, високих адміністративних витрат та потенційного домінування централізації над задекларованими демократичними ідеалами. Крім того, спостерігається певна негнучкість у адаптації до швидких глобальних змін та надмірний акцент на кількісних показниках успіху.

Центральна напруга між задекларованим демократичним ідеалом та практичними реаліями управління величезною глобальною організацією залишається ключовим викликом. Ця напруга проявляється у фінансових потоках, де члени висловлюють занепокоєння щодо використання коштів, а також у процесах прийняття рішень, де вплив адміністративних комітетів може переважати над широким представництвом. Крім того, той факт, що конференції часто є законними власниками церковного майна, навіть якщо громади жертвували кошти на його придбання, створює дисбаланс влади. Це дає вищим рівням практичний важіль контролю, що може нівелювати заявлене делегування влади «знизу вгору». Така ситуація викликає етичні питання щодо власності на активи, створені громадою, та практичні питання щодо місцевої автономії, що потенційно може посилити невдоволення серед членів, які відчують, що їхні внески не повною мірою розширюють можливості їхньої місцевої спільноти.

Імператив для оптимізації та адаптації є очевидним. Хоча історичний успіх структури АСД є незаперечним, він не заперечує необхідності постійної адаптації. Пропозиції, такі як ті, що висунув Джордж Найт щодо трирівневої моделі, спрямовані на підвищення ефективності та гнучкості, є важливим внеском у цю дискусію. Майбутня ефективність Церкви АСД у виконанні її місії залежатиме від її здатності критично оцінювати свою організаційну структуру,

впроваджувати необхідні реформи та забезпечувати, щоб її структура залишалася інструментом для її місії та духовної єдності, а не перешкодою.

Виклик підтримки «єдності у різноманітності» в глобалізованому світі є глибоким для централізованої глобальної церкви. Хоча централізація забезпечує доктринальну єдність та скоординовану місію, надмірна жорсткість може придушити місцеву контекстуалізацію та культурну релевантність. Ідеальна структура повинна бути достатньо гнучкою, щоб дозволяти різноманітні вирази віри та служіння, зберігаючи при цьому згуртовану глобальну ідентичність. Це постійний балансуєчий акт, і той факт, що нинішня структура залишається майже 100 років незмінною, свідчить про те, що вона може стикатися з труднощами у виконанні цього імперативу, роблячи адаптацію критичним механізмом виживання для подальшого глобального зростання та впливу.

Таким чином, подальший розвиток Церкви АСД вимагатиме динамічного балансу між централізацією, необхідною для глобальної координації та доктринальної єдності, та децентралізацією, що дозволяє місцеву релевантність та адаптацію до унікальних культурних та соціальних контекстів.

7.2. Фінансовий менеджмент Церкви АСД

Церква адвентистів сьомого дня (АСД) є глобальною релігійною організацією, відомою своєю глибокою відданістю місіонерській діяльності, що становить фундаментальний аспект її ідентичності та охоплення. Діяльність Церкви АСД виходить за межі традиційного проповідництва, охоплюючи різноманітні форми служіння, які відображають її прагнення до поширення Євангелія по всьому світу. Ці ініціативи спрямовані на охоплення різних соціальних груп та використання сучасних комунікаційних каналів, що свідчить про адаптивність Церкви до мінливих суспільних реалій.

Цей підрозділ дисертації має на меті надати поглиблений аналітичний розгляд принципів фінансового управління та соціально-економічної ідентичності українських адвентистів. Завдання полягає не лише в описі їхніх

практик, а й у критичному осмисленні їхніх внутрішніх мотивацій, механізмів функціонування та ширших суспільних наслідків. Значущість цього дослідження полягає у висвітленні складного взаємозв'язку між теологічними доктринами, практичною діяльністю та ширшим соціальним впливом. Воно досліджує, як внутрішні цінності релігійної спільноти трансформуються у відчутні соціально-економічні поведінки та внески в українському контексті. Різноманітні форми служіння Церкви АСД, включаючи медіа, благодійність та освіту, є не просто розрізненими видами діяльності, а взаємопов'язаними проявами її ідентичності та стратегічного охоплення. Використання сучасних комунікаційних каналів для євангелізації, таких як телебачення, радіо, подкасти, соціальні мережі та YouTube, вказує на свідому адаптацію до сучасних реалій, що виходить за рамки традиційних методів.

Важливо відзначити, що українські адвентисти, не будучи аскетами, не ставлять економічний успіх головною метою життя, хоча їхні витрати та доходи загалом співмірні з показниками середньостатистичного українця. Однак їхня унікальна система цінностей впливає на відмінні моделі споживання. У цьому розділі аналізується, як адвентисти сприймають різні сучасні блага та взаємодіють з ними, висвітлюючи внутрішні конфлікти та адаптаційні механізми.

Аналогічно, гуманітарна діяльність, що здійснюється через «Адвентистське Агентство Допомоги та Розвитку» (ADRA), позитивно впливає на суспільне сприйняття та демонструє соціальну відповідальність Церкви. Освітні установи, у свою чергу, готують кваліфіковані кадри та формують цінності. Цей комплексний підхід є стратегічним імперативом для довгострокової стійкості та впливу, демонструючи, що Церква усвідомлює важливість своєї соціальної значущості та відповідальності для зростання та впливу в сучасному світі.

Місіонерські зусилля Церкви адвентистів сьомого дня виходять за рамки традиційного проповідництва, охоплюючи різноманітні форми служіння. Це включає створення церковних телеканалів та радіостанцій, таких як телеканал

«Надія» в Україні, які слугують важливими інструментами для євангелізації та поширення релігійних та освітніх програм для широкої аудиторії. Адаптація до сучасних цифрових реалій, що виявляється у використанні подкастів, соціальних мереж та YouTube-каналів, демонструє стратегічне мислення керівництва Церкви у сфері медіа-місіонерства, дозволяючи охопити молоду аудиторію та тих, хто шукає духовну інформацію онлайн.

Гуманітарна діяльність, зокрема через Адвентистське Агентство Допомоги та Розвитку (ADRA), є практичним втіленням християнських цінностей. ADRA надає допомогу постраждалим від катастроф, внутрішньо переміщеним особам та тим, хто потребує соціальної підтримки. Ця діяльність не лише відповідає біблійним заповідям про служіння ближньому, але й позитивно впливає на сприйняття Церкви в суспільстві, демонструючи її соціальну відповідальність та активну участь у вирішенні глобальних проблем. Освітня діяльність, що охоплює заклади від початкових шкіл до вищих навчальних закладів, таких як Український адвентистський центр вищої освіти (УАЦВО), є невід'ємною частиною місії АСД. Ці установи надають не лише академічні знання, а й формують моральні та духовні цінності, відіграючи ключову роль у підготовці кваліфікованих кадрів для церковного служіння та інших сфер життя, забезпечуючи сталий розвиток громади та поширення адвентистського світогляду.

Різноманітність діяльності Церкви, що охоплює медіа, благодійність та освіту, свідчить про стратегічне розширення місії та розподіл ресурсів. Ці різноманітні види діяльності не є просто традиційними релігійними практиками, а є стратегічно розгорнутими засобами для досягнення ширших євангелізаційних та суспільних цілей. Акцент на адаптації до сучасних цифрових реалій та стратегічному мисленні для медіа, а також на позитивному впливі на сприйняття та соціальній відповідальності для ADRA, вказує на свідоме виділення фінансових та людських ресурсів на ці диверсифіковані напрямки. Це визнання їхньої ефективності у досягненні різних соціальних груп та покращенні

суспільного іміджу та впливу Церкви. Така диверсифікація свідчить про складне розуміння сучасної соціальної взаємодії, необхідної для релігійних організацій.

Біблійні принципи, що керують економічною діяльністю, такі як: власність, праця, підприємництво та благодійність. Основні положення щодо можливого внеску протестантів у соціально-економічний розвиток України ґрунтуються на біблійних принципах, особливо тих, що стосуються економіки, праці та власності. Центральним принципом є пріоритет людини, її прав та потреб в економічних процесах, що стверджує, що вся економічна діяльність повинна бути підпорядкована потребам людини, а не інтересам виробництва. Ця позиція узгоджується з соціальною позицією сучасних українських протестантів і поділяється українськими адвентистами [108].

Ключові біблійні принципи, що лежать в основі протестантської економічної етики, включають: право власності, старанну працю, свободу підприємництва та благодійність [350]. Хоча право приватної власності наголошується для блага людей, Писання не віддає переваги жодній конкретній формі власності (приватній, громадській, державній, муніципальній, кооперативній), визнаючи рівне право на існування всіх форм, при цьому держава зобов'язана оберігати їх від посягань. Протестантські церкви, з огляду на економічні процеси в країні, категорично виступають проти довільного переділу та відчуження власності, розглядаючи це як порушення волі Божої [140].

Етична економічна основа, що ґрунтується на біблійних принципах, демонструє значну синергію з національними цілями розвитку. Акцент на людині, особистості, її правах і потребах як осередку і меті будь-якої економічної діяльності виявляє людиноцентричний етичний підхід. Твердження, що ці принципи вдало доповнюють та розширюють політику держави щодо розвитку малого та середнього бізнесу, вказує на значну гармонізацію між релігійною етикою та національними пріоритетами. Це передбачає, що адвентистський економічний світогляд не є ізольованим, а активно сприяє загальному благу, виховуючи відповідальних та продуктивних громадян. Ця відповідність

підкреслює потенціал релігійних громад бути позитивною силою у забезпеченні національної економічної стабільності та зростання.

Адвентистське підприємництво та соціальна відповідальність в контексті узгодження з національними цілями розвитку. Підприємницька діяльність визнається одним із фінансово перспективних напрямків роботи протестантів. Соціальне вчення Церкви християн Адвентистів сьомого дня формулює принципи соціальної відповідальності підприємців, які включають сумлінну сплату податків, розвиток бізнесу та створення нових робочих місць, встановлення справжніх людських відносин (вирішення питань заробітної плати, умов праці та відпочинку через соціальний діалог), а також підтримку соціальних програм у формі особистої благодійності або партнерства з комерційними, некомерційними, благодійними чи релігійними організаціями [350].

Задекларовані положення Церкви АСД вдало доповнюють та розширюють політику держави щодо розвитку малого та середнього бізнесу. Акцент на співпраці з благодійними та релігійними організаціями стимулює підприємців враховувати інтереси та потреби населення. Матеріальні статки, здобуті в результаті діяльності протестантських бізнесменів, розподіляються за чотирма основними напрямками: сумлінна сплата податків до державного та місцевого бюджетів; потреби церков через сплату десятини або спонсорську допомогу; розвиток власного бізнесу та потреби сім'ї; благодійні цілі та спонсорська підтримка різних соціальних і культурних проєктів релігійних організацій, державних та муніципальних установ.

Сумлінне та ефективне підприємництво, а також отримані від нього доходи, розглядаються протестантськими церквами як матеріальний фундамент всієї проведеної ними соціальної роботи. Ця робота включає благодійність, турботу про слабких, профілактику та подолання алкоголізму та наркоманії, роботу з безпритульними дітьми та вихованцями дитячих будинків, а також з особами, які порушили закон та відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Підприємницька діяльність адвентистів глибоко інтегрована в соціальну місію Церкви, виходячи за рамки простої особистої вигоди. Чіткий зв'язок між підприємництвом та соціальною відповідальністю, що включає створення робочих місць, справедливі умови праці та підтримку соціальних програм, свідчить про те, що економічна активність є невід'ємною частиною їхнього ширшого служіння. Чотирирівневий розподіл багатства (податки, Церква, бізнес, благодійність) демонструє структурований підхід до використання фінансових ресурсів для потреб внутрішньої громади та ширшого суспільного добробуту. Це позиціонує адвентистських підприємців як провідників соціальних змін, які використовують свій економічний успіх для фінансування та сприяння обширній соціальній роботі. Це підтверджує ідею про те, що матеріальне процвітання є засобом для досягнення духовних та гуманітарних цілей, що відображає унікальну протестантську трудову етику, яка поширюється за межі індивідуального успіху на колективну суспільну користь.

Вчення про управління фінансами (Домобудівництво/Oikonomia) – це комплексний аналітичний підхід. Концепція фінансового управління в Адвентистській Церкві глибоко вкорінена в біблійному вченні про управління, або домобудівництво (грецькою Oikonomia), що буквально означає правила ведення домашнього господарства. Цей етимологічний зв'язок підкреслює теологічну основу їхнього економічного розуміння. Це вчення стверджує, що людині довірені матеріальні блага та інші ресурси від Бога, і її вічна доля залежить від того, як вона розпоряджається цими довіреними ресурсами, що ілюструється євангельською притчею про таланти (Матвія 25:14–30) [503, с. 658–659].

Праця Чарльза Е. Бредфорда Довірене управління є ключовим джерелом адвентистського вчення щодо управління ресурсами. Церква систематично навчає цим принципам, розвиваючи свою організаційну структуру для підтримки освіти з управління ресурсами, наприклад, створивши Відділ управління ресурсами у 1995 році. Бредфорд наголошує, що Біблія не протиставляє духовне матеріальному як добро злову, розглядаючи фізичний світ

як "добрий", а Бога як подателя всіх благословень, включаючи матеріальні. Практика повернення десятин та приношень розглядається як виховання духу жертвовності та вдячності Творцю.

Аналіз Старого Завіту виявляє зв'язок матеріального достатку з духовною місією Божого народу, що мало привернути увагу всього світу до джерела благословень. Розуміння Нового Завіту пов'язує правильне використання ресурсів з благодійністю та служінням ближнім, починаючи з сім'ї. Бредфорд робить висновок, що громада віруючих існує для поширення Божої благодаті та ділення нею з нужденним світом, задовольняючи як духовні, так і матеріальні потреби [503, с. 657].

Практичні аспекти довіреного управління, за Бредфордом, включають управління Божою благодаттю, життям, землею (з акцентом на простому житті, без жадібності чи марнотратства), талантами, здібностями, часом та здоров'ям. Церква сприяє здоровому способу життя та розвинула значну систему медичних установ по всьому світу. Час має використовуватися для особистого розвитку та виявлення любові до ближнього. Діти розглядаються як найбільше надбання, що призвело до створення великої освітньої системи (другої за величиною серед протестантських віросповідань). Домобудівництво також передбачає законослухняність та повагу до законно обраної влади. Коментарі Еллен Уайт, авторитетної для адвентистів письменниці, протиставляють цінності віруючих та невіруючих, закликаючи втілювати Божі цінності та ідеали, підкреслюючи, що дух щедрості – це дух Неба, тоді як дух себелюбства – це дух сатани. Вона також наголошує на необхідності розвивати всі Богом дані здібності до найвищого ступеня досконалості для найбільшого добра, включаючи зміцнення фізичного та розумового здоров'я [503, с. 669–673].

Підсумовуючи, основні принципи адвентистського вчення про управління ресурсами включають:

1. Правильне ставлення до матеріальних благ (через десятини та приношення) виховує жертвовність та правильний характер.

2. Відмінність між християнським та світським духом полягає у різних цінностях: віддавати та жертвувати, служачи іншим, або брати та отримувати, догоджаючи лише своєму «я».

3. Матеріальний достаток християнина може бути свідченням про Бога як джерело благословення.

4. Важливіше не те, скільки людина має багатства, здібностей чи інших ресурсів, а те, як вона ними розпоряджається.

Детальний виклад вчення про домобудівництво виходить за рамки простого фінансового управління, охоплюючи всі аспекти життя. Зв'язок «Oikonomia» з «економікою» є фундаментальним, демонструючи теологічне обґрунтування їхнього економічного світогляду. Акцент на простому житті, без жадібності або марнотратства та протиставлення щедрості та егоїзму (за Еллен Уайт) свідчить про контркультурну етику, яка кидає виклик панівним споживацьким нормам. Цей цілісний підхід, що охоплює здоров'я, час, таланти та екологічну відповідальність, передбачає, що духовні принципи не обмежуються релігійними ритуалами, а пронизують кожне практичне, етичне рішення. Розвиток обширної освітньої системи спеціально для виховання цих цінностей з дитинства підкреслює довгострокову стратегічну прихильність формуванню особистостей, які втілюють цей всебічний підхід до управління, позиціонуючи їх як потенційні моделі для сталого та відповідального життя.

Взаємодія духовних цінностей та світського успіху в адвентистському житті. Офіційне вчення Церкви адвентистів сьомого дня щодо управління ресурсами є чітким, проте його практичне втілення в житті пересічного адвентиста перебуває під впливом реалій та цінностей світського світу. Як особи, що живуть у реальному, а не ідеальному світі, адвентисти мають забезпечувати себе та свої сім'ї, а також будувати кар'єру, що передбачає природне прагнення до певного рівня успіху. Однак цінності, які сповідують адвентисти, формують їхнє розуміння того, у чому полягає справжній успіх для християнина, що може призводити до розбіжностей або збігів зі світськими уявленнями про успіх.

У 2020 році було проведено соціологічне опитування серед 450 членів Церкви адвентистів сьомого дня в Україні з метою дослідження самооцінки віруючих за критеріями особистісного та соціального успіху, прийнятими в сучасному суспільстві. Респондентам було запропоновано оцінити себе за шкалою від 1 до 100 балів за такими показниками: вміння ставити цілі в житті та досягати їх; здатність послідовно виконувати життєві задачі; навички встановлення ефективних соціальних контактів; вміння керувати власним іміджем; переконання, що особа є еталоном для наслідування; вольові якості; почуття незалежності; прагнення до матеріального благополуччя; рівень задоволення якістю власного життя.

Опитування показало, що більшість учасників високо оцінили свою здатність до цілепокладання, послідовність у досягненні результатів, а також наявність вольових рис, із середнім показником 75–85 балів. Деяко нижчі оцінки були отримані у сфері керування іміджем та соціальної комунікації (60–70 балів). Значна частка опитаних висловила сильне прагнення до економічної стабільності та підвищення якості життя. Вміння керувати власним іміджем було послідовно оцінено найнижче в усіх вікових категоріях, що вказує на сприйману недостатність у цій компетенції.

Високі самооцінки внутрішніх компетенцій, таких як цілепокладання та сила волі, у поєднанні з низькими оцінками зовнішньої презентації (управління іміджем), свідчать про пріоритет внутрішнього характеру та дисципліни над зовнішнім виглядом або сприйняттям. Послідовно низька оцінка вміння керувати власним іміджем в усіх вікових групах може вказувати на культурну або теологічну схильність у адвентистській спільноті цінувати автентичність та внутрішню сутність більше, ніж зовнішній блиск. Це може бути сильною стороною з точки зору цілісності, але потенційним викликом у світському середовищі, де імідж може відігравати вирішальну роль. Сильне прагнення до економічної стабільності додатково ілюструє прагматичну духовність, де матеріальне благополуччя визнається необхідною основою для ефективного життя та служіння, а не суперечністю духовним цінностям.

Таблиця 6.2. Самооцінка українських адвентистів (загальні показники та за віковими групами)

Критерій самооцінки	Середній показник (загалом)	Домінуюча оцінка (20-25/35 років)	Домінуюча оцінка (36-45 років)	Домінуюча оцінка (46-60 років)
Вміння ставити цілі в житті та досягати їх	75-85	Висока оцінка	Висока оцінка	Висока оцінка
Здатність послідовно виконувати життєві задачі	75-85	Висока оцінка	Висока оцінка	Висока оцінка
Навички встановлення ефективних соціальних контактів	60-70	Середня оцінка	Середня оцінка	Висока оцінка
Вміння керувати власним іміджем	60-70	Найнижча оцінка	Найнижча оцінка	Найнижча оцінка
Переконання, що особа є	Не вказано	Не вказано	Не вказано	Не вказано

еталоном для наслідування				
Вольові якості	75-85	Висока оцінка	Висока оцінка	Висока оцінка
Почуття незалежності	Не вказано	Домінуюча	Домінуюча	Не вказано
Прагнення до матеріального благополуччя	Значне	Значне	Значне	Значне
Рівень задоволення якістю власного життя	Не вказано	Не вказано	Не вказано	Не вказано

Дослідження також виявило низку психологічних компетенцій, які, з точки зору світського розуміння успішності, відіграють суттєву роль. До них належать здатність знайти своє призначення в житті; вміння долати невдачі та перешкоди; вміння обирати мотивуючу мету; вміння досягати поставлених цілей; та здатність постійно навчатися.

Вікові відмінності у самооцінці цих компетенцій виявилися такими:

- Вікова категорія 20–35 років. Найвищу оцінку отримала компетенція «вміння обирати мотивуючу мету», що свідчить про орієнтацію молоді на майбутнє та прагнення знайти сенс для активності. Здатність до постійного навчання також займає високу позицію, підтверджуючи відкритість до нового досвіду. Найнижчу оцінку отримала компетенція «я знайшов своє призначення в житті», що є логічним, оскільки молодь перебуває у процесі пошуку свого місця у світі.

- Вікова категорія 36–45 років. Спостерігаються найбільш рівномірні показники серед усіх компетенцій, з мінімальними розривами, що може свідчити про певну життєву стабільність та збалансовану самооцінку. Найвищу оцінку отримали здатність постійно навчатися та досягати поставлених цілей, тоді як найнижчу – вміння обирати мотивуючу мету, що може вказувати на те, що на цьому етапі життя вибір стратегічної мети вже здійснено, і фокус зміщується на її реалізацію.

- Вікова категорія 46–60 років. Найвищі оцінки були поставлені за вміння долати невдачі та здатність навчатися, що свідчить про глибоку адаптивність та життєву мудрість. Водночас найнижчою виявилася оцінка за компетенцію вміння досягати поставлених цілей, що може свідчити про переосмислення досягнутого або часткове розчарування в нереалізованих можливостях, що є природною рисою етапу зрілості.

Вікові дані щодо психологічних компетенцій відображають типові етапи людського розвитку, але вони інтерпретуються та проходять через призму адвентистської віри. Зосередженість молоді на вмінні обирати мотивуючу мету та нижча оцінка знайшов своє призначення в житті узгоджуються з процесами формування ідентичності та кар'єрного пошуку. Стабільність середньої вікової групи та перехід до реалізації свідчать про період усталених життєвих шляхів. Акцент старшої групи на доланні невдач та навчанні вказує на стійкість та мудрість, набуту з досвідом, тоді як нижча оцінка досягнення цілей може відображати переоцінку світських досягнень у світлі пройденого життєвого шляху. Це демонструє, як універсальний людський досвід інтерпретується та проживається в рамках конкретної релігійної системи, припускаючи, що віра надає основу для стійкості та безперервного особистісного розвитку протягом усього життя.

Таблиця 6.3. Психологічні компетенції українських адвентистів за віковими групами (середні бали)

Компетенція	20-35 років	36-45 років	46-60 років
Я знайшов своє призначення в житті	Найнижча	Середня	Середня
Я вмію долати невдачі та перешкоди	Висока	Висока	Найвища
Я вмію обирати мотивуючу мету	Найвища	Найнижча	Середня
Я вмію досягати поставлених цілей	Висока	Висока	Найнижча
Я маю здатність постійно навчатися	Висока	Найвища	Найвища

Визначення успіху в адвентистській спільноті як відмінна система цінностей. Адвентистська спільнота має чітко визначений набір внутрішніх критеріїв для розуміння успіху, що формується їхніми унікальними цінностями та спільним середовищем. Ця внутрішня шкала успіху може суттєво відрізнятись від світських уявлень. Нижче наведено критерії успішності з точки зору адвентистів, за якими проводилося опитування серед членів церкви, з поясненням їхнього значення:

- Успіх у сфері євангелізації. Це передбачає ефективну проповідницьку діяльність, що призводить до навернення нових віруючих в адвентизм, з обов'язковою умовою для них зміни способу життя. Така євангелізація включає використання різноманітних методів, таких як євангельські кампанії, розповсюдження літератури, медико-місіонерське служіння, соціальні благодійні проєкти, особистий євангелізм тощо.

Високі моральні якості. Включає низку загально визнаних чеснот, таких як доброта, порядність, чесність, щирість, любов до Бога і ближніх у відповідності до біблійного вчення.

Зразкова сім'я. Передбачає відповідність традиційній формі сім'ї (жінка та чоловік), взаємну любов і цілковиту вірність подружжя одне одному, вміння долати конфлікти, підтримувати одне одного, вихованість дітей, розуміння сили батьківського прикладу для дітей.

Активна участь адвентиста в соціальних благодійних проєктах. Використання фізичних, духовних, матеріальних ресурсів з метою допомогти нужденним. Внесок християнина у суспільне благо починається з маленьких локальних змін, що ілюструє девіз благодійної організації ADRA: «Змінюючи одне життя, ми змінюємо цілий світ».

Використання талантів для служіння Богові. Наприклад, більшість дітей із адвентистських сімей вміють грати на різних музичних інструментах, розвивають ораторські та вокальні здібності. Батьки з дитинства орієнтують дітей на те, як вони можуть бути корисними церкві та суспільству. Окрім музики та пісень, це можуть бути спортивні досягнення, вивчення мов, християнське радіо та телебачення, онлайн-служіння, лекції на суспільно-корисні теми тощо.

Авторитет у науковій сфері. Високо цінується, особливо в теології. Більшість відомих на світовому рівні євангелістів-адвентистів мають наукові ступені в області теології. Відповідно до вимог Генеральної Конференції Церкви АСД, кожен пастор повинен мати вищу теологічну освіту, нещодавно – рівень магістра. У великих містах багато членів церкви є високоосвіченими людьми, тому рівень освіченості пастора повинен задовольняти членів церкви. Наприклад, у Києві більшість пасторів Церкви АСД мають ступінь доктора теології (що відповідає ступеню кандидата наук на пострадянському просторі). Вони часто запрошуються на телеканал «Надія» як експерти з різних теологічних питань. Це спрямовано на задоволення потреб членів церкви через навчання служителів з метою виходу на рівень євангелізації, включаючи вищі верстви суспільства.

Професіоналізм і відповідальність в роботі. Високо цінуються в церкві ті люди, які є успішними в професійній діяльності. Наприклад, якщо член церкви має професію електрика та якісно виконує свою роботу, він автоматично стає особою, яка допомагає церкві в господарських справах, членам церкви, знайомим тощо. Адвентиста без шкідливих звичок, відповідального, професіонала своєї справи цінують, що дозволяє йому завоювати авторитет і бути затребуваним на різних рівнях.

Наявність ораторських здібностей. Невід'ємною частиною служінь у Церкві АСД є служіння за кафедрою, тому ораторські здібності є інструментом, яким прагне володіти майже кожен адвентист. Церква АСД орієнтована на виховання членів церкви як певною мірою євангелістів, які чітко можуть пояснити, у що вони вірять і навіщо така релігія потрібна людині. Суботнє богослужіння побудовано так, що 40% часу відводиться на спілкування в класах суботньої школи. Також є вечірні служіння по п'ятницях та суботах, де задіяні виключно керівники відділів церкви. Більшість членів церкви має стимул вчитися ораторському мистецтву, щоб бути цікавими для церковної аудиторії.

Економічна успішність у поєднанні з християнськими чеснотами. Члени Церкви АСД є якісним працюючим суспільним прошарком, привабливим сегментом на ринку праці. Завдяки працюючості, яка обгорнута в протестантську трудову етику, адвентисти займають середньостатистичну економічну нішу, не перебуваючи на межі бідності. Коли адвентист досягає економічного успіху, більшого за середньостатистичний, та представляє собою особистість, поведінка якої відповідає високим християнським чеснотам, тоді він має авторитет серед членів церкви. Також опитування виявило суттєву різницю в пріоритетах, що демонструє вплив соціально-економічного статусу на уявлення про життєвий успіх.

**Таблиця 6.4. Порівняльна важливість критеріїв успіху
(середньостатистичні проти економічно успішних адвентистів)**

Критерій успішності	Середньостатистичні адвентисти (ранг)	Економічно успішні адвентисти (ранг)
Високі моральні якості	1	2
Професіоналізм і відповідальність в роботі	2	3
Використання талантів для служіння Богові	3	4
Зразкова сім'я	4	1
Економічна успішність	5	8
Успіх у сфері євангелізації	6	7
Наявність ораторських здібностей	7	9
Активна участь у соціально-благодійних проектах	8	5
Авторитет у науковій сфері	9	6

Дослідження виявило, що обидві категорії адвентистів вважають високі моральні якості одним із найважливіших критеріїв успішності. Також високе місце посідає професіоналізм і відповідальність в роботі. Яскраво виражена

відмінність спостерігається у ставленні до авторитету в науковій сфері. Якщо середньостатистичні адвентисти не надають йому значного значення (ранг 9), то економічно успішні ставлять його приблизно в середину шкали (ранг 6). Це може бути пов'язано з тим, що економічно успішні адвентисти частіше асоціюють впливовий статус у суспільстві з навчанням та освітою.

Схожа відмінність спостерігається і у ставленні до активної участі адвентиста в соціально-благодійних проєктах. Середньостатистичні адвентисти ставлять його майже в кінець списку (ранг 8), а економічно успішні – в середину (ранг 5). Це можна пояснити тим, що останні частіше стикаються із соціальними благодійними проєктами та беруть у них активну участь, маючи для цього більше ресурсів та можливостей.

Цікавим є також ставлення до економічної успішності. Середньостатистичні адвентисти вважають її досить важливою, хоча й не першочерговим показником успішності (ранг 5), тоді як економічно успішні адвентисти ставлять її майже в кінець списку (ранг 8). Це, здавалося б, суперечність, але вона свідчить про те, що для економічно успішних адвентистів їхня економічна успішність не є самоціллю. Заробляючи гроші, вони переслідують дещо інші цілі й відповідно оцінюють людей як успішних не за їхнім матеріальним достатком.

Найбільш показовим є парадоксальний рейтинг економічної успішності з боку економічно успішних адвентистів. Тоді як середньостатистичні адвентисти відводять їй середнє місце, ті, хто досяг її, ставлять її майже на останнє місце. Це не є суперечністю, а глибоким виявленням їхньої системи цінностей. Це означає, що для економічно успішних адвентистів багатство є інструментальним, а не кінцевою метою. Це ресурс, який використовується для вищих цілей, таких як підтримка Церкви, участь у масштабній благодійності або здобуття впливу в інтелектуальних сферах (про що свідчить їхня вища оцінка наукового авторитету та соціальної благодійності). Це підтверджує основне адвентистське вчення про управління, де ресурси управляються для Божої слави та блага інших, а не для самозвеличення. Це свідчить про те, що їхній економічний успіх інтегрований у

їхню ширшу духовну місію, роблячи його інструментом для служіння, а не мірилом особистої цінності.

Отже, дослідження фінансового управління та соціально-економічної ідентичності адвентистів сьомого дня в Україні виявило комплексний підхід, глибоко вкорінений у біблійних принципах «Oikonomia». Це вчення виходить за рамки простого фінансового менеджменту, охоплюючи цілісне використання ресурсів, включаючи час, таланти, здоров'я та екологічну відповідальність. Економічна діяльність адвентистів, особливо підприємницька, характеризується сильною етичною основою, яка узгоджується з національними цілями соціально-економічного розвитку та доповнює їх. Вона наголошує на соціальній відповідальності, створенні робочих місць та благодійних внесках.

Самосприйняття українських адвентистів демонструє сильну внутрішню мотивацію до досягнення цілей та особистої дисципліни, часто надаючи пріоритет внутрішнім якостям над управлінням зовнішнім іміджем. Вікові самооцінки відображають типові траєкторії розвитку, проте вони унікально формуються їхньою вірою, що сприяє стійкості та безперервному навчанню. Внутрішньо адвентистська спільнота визначає успіх через відмінну систему цінностей, що надає першочергового значення моральним якостям, професіоналізму та використанню талантів для служіння. Економічний успіх, особливо для тих, хто його досяг, розглядається інструментально як засіб для подальших духовних та соціальних місій, а не як самоціль. Це підкреслює динамічний зв'язок між теологічними принципами та практичним життям. Для українських адвентистів теологічні доктрини є не абстрактними концепціями, а живими принципами, які активно формують їхню щоденну соціально-економічну поведінку, підприємницьку діяльність та самосприйняття, створюючи унікальну ідентичність, що балансує між духовними імперативами та світськими реаліями.

Українські адвентисти є сегментом суспільства, який робить значний внесок у національний розвиток через етичне підприємництво, відповідальне громадянство (наприклад, сплату податків) та масштабні ініціативи соціального

забезпечення, керовані їхніми цінностями, заснованими на вірі. Виклики включають балансування внутрішньої теологічної чистоти із зовнішньою суспільною взаємодією та управлінням сприйняттям їхньої відмінної системи цінностей у ширшому світському контексті. Їхня послідовно визнана слабкість у вмінні керувати власним іміджем може становити практичний виклик у ефективному донесенні своїх внесків та цінностей до ширшої аудиторії. Парадоксальна природа економічного успіху в їхній системі цінностей підкреслює складну інтеграцію матеріального процвітання у духовну структуру, позиціонуючи їх як унікальний приклад на перетині релігії, економіки та соціальної відповідальності.

7.3. Внутрішній конфлікт цінностей українських адвентистів: між земним успіхом і вічними пріоритетами

Цей підрозділ присвячений критичному аналізу внутрішніх напружень та адаптивних стратегій у спільноті українських адвентистів сьомого дня (АСД), які виникають у процесі балансування есхатологічних доктрин із сучасними суспільними реаліями та прагненням до економічного успіху. Аналіз ґрунтується на наявних текстових даних, включаючи результати соціологічних досліджень та якісні спостереження щодо адвентистських підприємців.

Есхатологічні очікування, зокрема віра у швидке Друге пришествя Ісуса Христа, є центральним елементом адвентистської доктрини, що глибоко формує ідентичність вірян та мотивує їхню діяльність. Це фундаментальне переконання традиційно живить місіонерський запал та визначає ставлення до світського життя. Однак період суверенної України поставив перед адвентистами різноманітні виклики, які вимагали адаптації та чіткого формулювання їхньої позиції. Спостерігалися випадки пасивності та байдужості до церковного служіння, що проявлялося у несистематичному відвідуванні зібрань та небажанні активно долучатися до світової організації. Ця поведінкова апатія, попри заявлену центральність есхатологічних очікувань як мотиваційного

чинника, вказує на потенційний розрив між доктринальним запалом та практичною залученістю всередині громади. Якщо ключова доктрина настільки мотивує, то спостережувана пасивність може свідчити про ослаблення віри, зміну пріоритетів або вплив зовнішніх чинників, що пригнічують ентузіазм, незважаючи на доктринальну прихильність.

На початку 2000-х років особливим викликом стали резонансні есхатологічні очікування, що ґрунтувалися на неправильних тлумаченнях ідей з книги Об'явлення та Євангелій. Ці хибні інтерпретації, ймовірно, призводили до дестабілізації в громадах та створювали напругу, оскільки деякі члени церкви могли висувати необґрунтовані пророцтва або заклики до радикальних дій. Поява таких невірних тлумачень, попри існування твердої доктринальної системи церкви (про що йтиметься далі), вказує на вразливість спільноти до харизматичного, але дезінформованого лідерства на місцевому рівні, або на недостатнє ефективне поширення офіційних богословських настанов серед усіх членів. Це підкреслює важливість належної богословської освіти та керівництва для правильного розуміння пророцтв.

Парадокс вибору в адвентистському житті. Позитивним аспектом мульти-вибору в будь-якій сфері життя є те, що індивід самостійно обирає та визначає, що є для нього кращим у конкретній ситуації, керуючись формулою апостола Павла: «Усе мені можна, та не все на пожиток. Усе мені можна, але мною ніщо володіти не повинно» (1 до Коринтян 6:12). Це право на вибір, подароване Богом, розглядається як ключове для орієнтації людей у бік духовних питань та для вибору вічного життя.

Водночас, постійне зіткнення з парадоксом вибору робить щоденне прийняття рішень дедалі складнішим через велику кількість альтернатив, що може призводити до розгубленості та сумнівів. Хоча тверда доктринальна система церкви та чіткі біблійні позиції допомагають зорієнтуватися, наявність вибору навіть за чітких вимог ставить адвентиста перед постійним вибором, який іноді призводить до негативних наслідків. Наприклад, попри рекомендації Адвентистської церкви щодо вегетаріанського способу життя та відмови від

кави, чаю, цукерок, деякі адвентисти не дотримуються цих рекомендацій системно, піддаючись світським стандартам, що можна назвати плином за загальною течією.

Цей парадокс вибору для адвентистів має не лише психологічний, а й глибокий духовний вимір. Напруга між божественним даром свободи вибору та людською схильністю до негативних наслідків, таких як плив за загальною течією, виявляє боротьбу за збереження унікальності в плюралістичному суспільстві. Доступ до інформації та виклик дезінформації. Мережа Інтернет відкрила безпрецедентний доступ до будь-якої інформації, забезпечивши людину потужним інструментом розвитку.

Однак, негативним аспектом є те, що фейкова інформація часто є пріоритетною в рейтингах пошуку та поширення, оскільки інтернет-видавці зацікавлені в розповсюдженні інформаційного сміття, що приваблює основну масу користувачів. Це призводить до поширення викривлених поглядів на життєві та релігійні питання, розхитуючи світогляд людини. Наприклад, колишні члени церкви, виключені за порушення заповідей, можуть поширювати фейки, підриваючи репутацію церкви. Також, адвентисти з теологічними поглядами, що відрізняються від загальноприйнятих, можуть впливати на тих, хто шукає істину, призводячи до приєднання до так званих єретиків. Подібна ситуація спостерігається і щодо гострих політичних суперечок, коли адвентисти можуть симпатизувати протилежним позиціям, керуючись недостовірною інформацією з Інтернету, попри заклик церкви уникати занурення в політику. Цифровізація, яка є інструментом розвитку, парадоксально стає вектором внутрішнього розбрату та зовнішнього репутаційного ризику. Відкрита, монетизована природа Інтернету, що надає перевагу сенсаційності над істиною, створює сприятливий ґрунт для інакомислення та спотворення, що обходить традиційні церковні канали комунікації. Це вимагає від церкви розробки нових стратегій для контролю інформації та захисту свого наративу.

Вплив технічного оснащення на адвентистські практики. Сучасне технічне оснащення, включаючи смартфони, телевізори, побутову техніку та автомобілі,

однозначно є благами цивілізації, що забезпечили комфортні умови та полегшили фізичне життя людини. Водночас, відбувається поступова підміна природного світу штучним. Наприклад, попри акцію «Біблія в смартфоні», молоде покоління адвентистів не стало приділяти їй більше уваги, хоча вона доступна цілодобово. Постійне використання автотранспорту унеможливило для адвентистів виконання восьми принципів здоров'я, де фізичні вправи, сонячні промені та свіже повітря є запорукою гарного здоров'я. Постійна праця в офісі чи вдома за комп'ютером негативно впливає на поставу та зір. Життя в добре оснащій квартирі замість будинку в селі на природі також не є однозначною перевагою з точки зору фізичного та духовного становлення особистості. Психологи називають такі блага, як телебачення та соціальні мережі, хронофагами (пожирачами часу), що можуть відволікати від сім'ї та духовних пріоритетів. Таким чином, вільний доступ до сучасних технічних благ розглядається адвентистами як боротьба між благом, що полегшує фізичне життя, і водночас злом, що руйнує, включаючи духовний аспект. Ця ситуація виявляє тонку, але постійну ерозію ключових адвентистських цінностей та практик під впливом технологічної зручності. Технології, замість того, щоб бути нейтральним інструментом, активно підривають фундаментальні аспекти їхнього способу життя та духовних дисциплін.

Швидкозмінний темп життя та його вплив на духовні пріоритети. Швидкозмінний темп життя дозволяє людині спробувати себе в різних амплуа, без проблем змінювати професію, освіту, місце проживання та швидко просуватися кар'єрними сходами. Однак, негативним наслідком є необхідність постійно підтримувати себе в тонусі для ефективності, що призводить до професійного вигорання, нервових зривів, невміння впоратися з багатозадачністю та зниження ефективності життя. Духовний світ людини, як стверджується, формується в стабільних умовах – у повноцінних сім'ях, за наявності постійної роботи та доходу, поваги в соціумі. Наявність постійних змін призводить до втрати вічних орієнтирів та зосередження уваги на локальних, незначних питаннях, які полегшують поточний стан речей, але не сприяють

формуванню вічних цінностей, що є основою християнського характеру особистості. Соціальна нестабільність розглядається як загроза міжпоколінній передачі цінностей. Швидкий темп життя, хоча й відкриває можливості, порушує стабільні умови, які вважаються необхідними для духовного розвитку. Це призводить до зосередження на тимчасових проблемах, що може мати глибокі наслідки для формування характеру та збереження цінностей у спільноті адвентистів, особливо серед молодих поколінь.

Масова культура, традиційні норми та релігійний лібералізм. Масова культура надає можливість без обмежень відвідувати майже всі країни світу, вивчати різні мови, отримувати доступ до культур, моди, традицій та літератури різних країн, розширюючи кругозір та забезпечуючи мультикультурну базу для реалізації особистості. Водночас, разом із культом успішності та задоволення, а також психологією споживацтва, пов'язаною з впливом сучасної західної культури, масова культура приносить низку культурних цінностей, які руйнують традиційні норми та устої суспільства, що раніше мало більш консервативні погляди. Прикладами є нетрадиційні форми сім'ї та релігійна ліберальність тощо. Масова культура є двосічним мечем. Хоча вона розширює горизонти, вона також імпортує руйнівні культурні цінності, які кидають виклик традиційним адвентистським поглядам на сім'ю та релігійний консерватизм.

Це вказує на боротьбу за збереження унікальної культурної ідентичності та моральних кордонів у глобалізованому світі. Прагнення до успіху, можливості, спокуси та моральні міркування. Кожен, включаючи адвентистів, має можливості досягти економічного успіху, навіть за кордоном, а обмеження можуть виникати лише з боку самої людини. Однак, орієнтація на досягнення успіху будь-якими інструментами без співвідношення з моральними цінностями та принципами є негативною стороною. Блага, що несе успіх, можуть бути спокусою. У церковному середовищі, попри те, що діяльність бізнесменів не засуджується, у багатьох членів церкви існують сумніви щодо можливості займатися серйозним бізнесом в Україні без компромісів із совістю або шкоди для духовного зростання. Через це адвентисти не поспішають максимально

використовувати всі доступні можливості для успіху, завжди звертаючи увагу на зворотний бік медалі. Деякі адвентисти, які мають здібності та можливості стати бізнесменами (особливо пастори з лідерськими якостями), свідомо не використовують ці можливості, розуміючи, що повна віддача бізнесу унеможливить одночасне церковне служіння. Таким чином, вибір часто стоїть між успіхом у світі та духовним покликом. Можливість успіху не є нейтральним фактором, а створює внутрішню моральну дилему для адвентистів, змушуючи їх обирати між мирським процвітанням та духовною цілісністю, особливо в соціально-економічному контексті, який сприймається як етично складний.

Соціально-економічний профіль та життєві пріоритети українських адвентистів. Біблійні принципи управління ресурсами (домобудівництво). Адвентистське розуміння управління ресурсами глибоко вкорінене в біблійній концепції домобудівництва (грецькою *Oikonomia*), що буквально означає правила ведення домашнього господарства. Ця богословська рамка стверджує, що всі матеріальні блага, здібності, таланти та час довірені Богом людині, і їхнє належне управління нерозривно пов'язане з вічною долею, як це ілюструє Притча про таланти (Матвія 25:14–30). Церква АСД періодично навчає своїх членів принципам біблійного домобудівництва, і з 1971 року існують відділи управління ресурсами, що займаються цим питанням.

Ключові положення з праці Чарльза Е. Бредфорда «Довірене управління» та коментарів Еллен Г. Уайт включають:

- У Біблії немає протиставлення духовного матеріальному як доброго злону; фізичний світ характеризується як добрий.
- Господь як Творець є подателем усякого блага, включаючи матеріальне, а повернення десятин і приношень розвиває у віруючих дух жертвності та вдячності Творцю.
- Матеріальні благословення, що посилаються Богом Ізраїлю, мали привернути увагу всього світу, відкриваючи можливість свідчити про Джерело благословень.

- Новий Завіт підкреслює, що правильне використання ресурсів нерозривно пов'язане з благодійністю та служінням ближнім, починаючи з власної сім'ї.

- Громада віруючих існує для поширення Божої благодаті та ділення нею з нужденним світом, задовольняючи як духовні, так і матеріальні потреби.

- Практичні аспекти довіреного управління охоплюють управління Божою благодаттю, життям, землею, талантами та здібностями. Адвентисти закликані жити простим життям, без жадібності або марнотратства, особливо з огляду на обмеженість ресурсів Землі.

- Здоров'я розглядається як важливий ресурс, без якого важко правильно керувати всіма іншими ресурсами. Церква АСД активно прищеплює здоровий спосіб життя через розвинену систему медичних установ.

- Час необхідно використовувати для особистого розвитку та вираження любові до ближнього.

- Діти є найбільшим надбанням, що призвело до створення адвентистами однієї з найбільших систем освіти серед протестантських віросповідань.

- Домобудівництво також передбачає законослухняність та повагу до законно обраної влади.

- Еллен Г. Уайт протиставляє «дух щедрості» (дух Неба) «духу себелюбства» (дух сатани), підкреслюючи, що мирські принципи брати і отримувати врешті-решт призводять до страждань. Всі здібності, надані Богом, повинні розвиватися до найвищого ступеня досконалості для найбільшого добра, і час, витрачений на зміцнення фізичного та розумового здоров'я, не є марно витраченим.

Підсумовуючи, адвентистське вчення про управління ресурсами підкреслює ідею жертвності та виховання правильного характеру через належне ставлення до матеріальних благ (десятини та приношення); виділяє різницю між християнським та мирським духом у цінностях (віддавати та жертвувати проти брати та отримувати); стверджує, що матеріальний достаток християнина може бути свідченням про Бога як джерело благословення; і

наголошує, що важливіше те, як людина розпоряджається ресурсами, а не їхня кількість. Ця всеосяжна доктрина домобудівництва слугує фундаментальною богословською та етичною рамкою, яка примиряє потенційний конфлікт між матеріальним накопиченням та духовними пріоритетами всередині адвентизму, перетворюючи економічну діяльність на форму поклоніння та засіб для виконання місії церкви.

Самооцінка особистісного та соціального успіху – результати соціологічного дослідження (2020) українських адвентистів. У 2020 році було проведено соціологічне опитування серед 450 членів Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні з метою дослідження самооцінки віруючих за критеріями особистісного та соціального успіху, прийнятими в сучасному суспільстві. Респондентам було запропоновано оцінити себе за шкалою від 1 до 100 балів за такими показниками: уміння ставити цілі в житті та досягати їх; здатність послідовно виконувати життєві задачі; навички встановлення ефективних соціальних контактів; уміння керувати власним іміджем; переконання, що особа є еталоном для наслідування; вольові якості; почуття незалежності; прагнення до матеріального благополуччя; рівень задоволення якістю власного життя.

Ключові висновки щодо проведеного опитування:

- Більшість учасників високо оцінили свою здатність до цілепокладання, послідовність у досягненні результатів, а також наявність вольових рис, із середнім показником 75–85 балів.

- Трохи нижчі оцінки були у сфері керування іміджем та соціальної комунікації (60–70 балів). Примітно, що «уміння керувати власним іміджем» було послідовно найнижче оціненою якістю в усіх вікових категоріях.

- Значна частка опитаних висловила сильне прагнення до економічної стабільності та підвищення якості життя.

Таблиця 6.5. Самооцінка українських адвентистів (загальні показники)

Критерій самооцінки	Середній бал (1-100)
Уміння ставити цілі в житті та досягати їх	75-85
Здатність послідовно виконувати життєві задачі	75-85
Наявність вольових рис	75-85
Навички встановлення ефективних соціальних контактів	60-70
Уміння керувати власним іміджем	60-70
Почуття незалежності	(високе)
Прагнення до матеріального благополуччя	(сильне)
Рівень задоволення якістю власного життя	(високий)

Примітка: Деякі показники представлені діапазонами або якісними оцінками згідно з вихідним текстом.

Вікові відмінності в самосприйнятті:

- Вікова категорія 20–25 років. Найбільш поширеною самооцінкою була думка про себе як про незалежну особистість. Найвищу оцінку отримала компетенція «уміння обирати мотивуючу мету», тоді як «я знайшов своє призначення в житті» була найнижчою, що відображає природний етап самопізнання молоді.

- Вікова категорія 36–45 років. Також домінувала думка про себе як про незалежну особистість. Ця група показала найбільш рівномірні показники за всіма компетенціями, що може свідчити про певну життєву стабільність та збалансовану самооцінку. Найвищі оцінки отримали «здатність постійно навчатися» та «вміння досягати поставлених цілей», тоді як «уміння обирати

мотивуючу мету» було найнижчим, що, можливо, вказує на те, що стратегічні цілі на цьому етапі життя вже визначені.

- **Вікова категорія 46–60 років.** Переважали характеристики «вважаю себе вольовою людиною» та «вміння встановлювати ефективні соціальні контакти». Найвищі оцінки були поставлені за «вміння долати невдачі» та «здатність навчатися», що свідчить про глибоку адаптивність та життєву мудрість. Проте, найнижчою виявилася оцінка за компетенцію «вміння досягати поставлених цілей», що може відображати переосмислення досягнутого або часткове розчарування в нереалізованих можливостях, що є природною рисою етапу зрілості.

Таблиця 6.6. Компетенції адвентистів за віковими категоріями (за критеріями світського розуміння успішності)

Компетенції я (за світським розумінням)	20–35 років (оцінка)	36–45 років (оцінка)	46–60 років (оцінка)
Я знайшов своє призначення в житті	Найнижча	Середня	Середня
Я вмію долати невдачі та перешкоди	Середня	Середня	Найвища
Я вмію обирати мотивуючу мету	Найвища	Найнижча	Середня
Я вмію досягати поставлених цілей	Висока	Висока	Найнижча

Я маю здатність постійно навчатися	Висока	Найвища	Найвища

Примітка: Оцінки відображають відносні позиції в межах кожної вікової категорії, як зазначено у вихідному тексті.

Загалом, результати опитування свідчать про те, що українські адвентисти прагнуть гармонійного поєднання духовного розвитку з особистісною ефективністю та соціальною активністю. Вони мають високий рівень саморефлексії, виявляють впевненість у власних силах і налаштовані на активну життєву позицію в межах християнських цінностей. Послідовно низька оцінка уміння керувати власним іміджем в усіх вікових групах є значущою. Це корелює з острахом публічно потерпіти невдачу та неповагою з боку неосвіченого суспільства, про які йшлося раніше. Це вказує на системний виклик у тому, як адвентисти презентують себе зовнішньому світу, що, ймовірно, впливає з історичної спадщини маргіналізації та внутрішньої орієнтації, яка надає перевагу цілісності над зовнішнім сприйняттям

Порівняльний аналіз критеріїв успішності: середньостатистичні та економічно успішні адвентисти. Цей розділ представляє порівняльний аналіз того, як середньостатистичні та економічно успішні адвентисти розставляють пріоритети за різними критеріями успішності, пропонуючи розуміння впливу соціально-економічного статусу на сприйняття цінностей.

З адвентистської точки зору, успіх визначається особливим набором критеріїв, що часто відрізняються від світських уявлень. До них належать: ефективна проповідницька діяльність з наверненням нових вірян, високі моральні якості, зразкова сім'я, активна участь у соціальних благодійних проєктах, використання талантів для служіння Богові, авторитет у науковій сфері (наприклад, пастори з докторськими ступенями), професіоналізм та відповідальність у роботі, наявність ораторських здібностей (важливих для церковного служіння), а також економічна успішність у поєднанні з

християнськими чеснотами. Останній пункт підкреслює, що матеріальне процвітання цінується передусім тоді, коли воно інтегроване з етичною поведінкою та використовується для ширшої користі церкви та суспільства.

Порівняльні результати опитування (Таблиця 6.7).

Таблиця 6.7. Порівняльна оцінка критеріїв успішності серед адвентистів (середньостатистичні vs. економічно успішні)

Критерій успішності	Середньостатистичні адвентисти (ранг)	Економічно успішні адвентисти (ранг)
Високі моральні якості	1	2
Професіоналізм і відповідальність в роботі	2	3
Використання талантів для служіння Богу	3	4
Зразкова сім'я	4	1
Економічна успішність	5	8
Успіх у сфері євангелізації	6	7
Наявність ораторських здібностей	7	9

Активна участь у соціально-благодійних проектах	8	5
Авторитет у науковій сфері	9	6

Примітка: Ранги від 1 (найважливіший) до 9 (найменш важливий).

Ключові відмінності та спільні риси:

- **Спільні цінності.** Обидві категорії послідовно високо оцінюють високі моральні якості та професіоналізм і відповідальність у роботі.

- **Розбіжні пріоритети.** Економічно успішні адвентисти надають вищого значення зразковій сім'ї, активній участі у соціально-благодійних проектах та авторитету в науковій сфері порівняно із середньостатистичними адвентистами. Це може свідчити про те, що їхній досягнутий економічний статус дозволяє більшу залученість у ці сфери, і вони сприймають їх як більш значущі показники успіху.

- **Парадокс економічного успіху.** Найбільш вражаючою відмінністю є ранжування економічної успішності. У той час як середньостатистичні адвентисти вважають її помірно важливою (п'ята позиція), економічно успішні адвентисти ставлять її майже в кінець списку (восьма позиція). Це вказує на те, що для тих, хто досяг матеріального добробуту, він не є самоціллю, а радше засобом для досягнення інших, вищих цілей. Ця обставина відповідає принципам домобудівництва, де багатство є інструментом служіння, а не першочерговою метою. Це явище демонструє практичне втілення доктрини управління ресурсами, де матеріальне багатство сприймається не як кінцева мета, а як інструментальний ресурс, який слід використовувати для вищих духовних, сімейних та соціальних цілей.

Фактори, що впливають на економічний успіх, та виклики, з якими стикаються адвентисти. Хоча адвентисти загалом займають середньостатистичну економічну нішу завдяки своїй працьовитості, кілька

факторів, деякі з яких є спільними для широкого українського суспільства, перешкоджають більшому економічному успіху навіть тим, хто його прагне.

Соціокультурні та психологічні бар'єри:

- Страх невдачі та уникнення ризиків. Значним бар'єром є страх публічно зазнати невдачі, помилитися та понести економічні збитки, включаючи страх інвестування. Цей страх глибоко вкорінений у пострадянському вихованні, яке наголошувало на перфекціонізмі та стигматизувало помилки, що призводило до небажання експериментувати та шукати нові шляхи. Хоча деякі долають цей страх нечесними методами, адвентисти відкидають такий шлях через свої моральні принципи.

- Суспільна упередженість та управління іміджем. Українські адвентисти нерідко стикаються з неповагою з боку неосвіченого суспільства, яке класифікує їх як «сектантів». Це вимагає постійного балансування між їхньою вірою та суспільними очікуваннями, що відволікає енергію та потенційно обмежує можливості. Самоідентифікована слабкість в умінні керувати власним іміджем (з соціологічного опитування) корелює з цією зовнішньою упередженістю, вказуючи на виклик в ефективному представленні своєї ідентичності широкій публіці.

- Набута безпорадність та прокрастинація. Постійна відсутність віри в стабільність державних, економічних та суспільних процесів в Україні сприяє зосередженню на вічних цінностях (віра, любов, дружба) замість тимчасового економічного успіху, влади чи популярності. Ця нестабільність також може проявлятися як суспільна прокрастинація, коли люди відкладають важливі рішення, віддаючи перевагу комфорту стабільного, хоча й невеликого, доходу над прагненням до більших можливостей. Взаємодія історичної травми, суспільної упередженості та духовної адаптації є складною. Збіг пострадянського виховання (перфекціонізм, страх помилок), неповаги з боку неосвіченого суспільства (ярлик сектантів) та «відсутності віри в стабільність держави» створює складну мережу факторів. Ці зовнішні тиски та історичні травми не є лише перешкодами, а активно формують поведінку та пріоритети

адвентистів. Перехід до вічних цінностей у відповідь на нестабільність є не просто перевагою, а механізмом подолання та стратегічною адаптацією до мінливого середовища. Послідовно низька оцінка управління іміджем є прямим проявом цієї боротьби за навігацію зовнішніми сприйняттями.

Структурні та освітні недоліки:

- Відсутність належної освіти та фінансової грамотності. Значна частина старших членів АСД не має вищої освіти через обмеження радянської доби для віруючих та соціально-економічне походження багатьох навернених у період незалежності України. Лише близько 20% нинішніх членів мають вищу освіту. Хоча біблійні принципи управління ресурсами викладаються, практичні механізми ведення бізнесу часто відсутні, що створює розрив між етичними настановами та підприємницькими можливостями. Історичний контекст (радянські обмеження, економічний колапс після незалежності) створив поколінний освітній дефіцит у спільноті АСД. Це призвело до розриву між їхніми сильними етичними принципами домобудівництва та практичними навичками, необхідними для підприємницького успіху в ринковій економіці.

- Негативні установки та розчарування. Повторні розчарування від минулого досвіду (наприклад, нечесні роботодавці) формують негативні установки та переконання, що ситуація не покращиться, що пригнічує ініціативу.

Внутрішні релігійні інтерпретації:

- Крайні есхатологічні погляди. Деякі адвентисти прийняли крайні інтерпретації есхатології, відмовляючись від світської освіти або працевлаштування через переконання в неминучості повернення Христа, що робить світські прагнення неактуальними. Це призвело до випадків, коли безробітні члени вимагали підтримки від церкви, що офіційно засуджується керівництвом. Це підкреслює внутрішню напругу між духовним запалом та практичною відповідальністю. Це є викликом у балансуванні есхатологічної терміновості з практичною відповідальністю. Церква стикається з дилемою: як заохочувати духовну терміновість, не сприяючи при цьому соціальній безвідповідальності чи залежності.

Підсумок економічного профілю. Загалом, економічний статус більшості адвентистів співмірний із середньостатистичним українцем, але вони відрізняються ретельним доглядом за здоров'ям, уникненням марнотратних витрат та регулярними пожертвами. Значна частка (приблизно 1 з 150) є бізнесменами, за умови, що їхні підприємства відповідають християнським принципам та підтримують місіонерські ініціативи. Фінансове управління церкви ґрунтується на притчі про таланти та інших біблійних принципах домобудівництва.

Нюансована економічна перевага. Хоча адвентисти можуть мати відносну економічну перевагу над особами із залежностями завдяки своєму абстинентному способу життя, їхня загальна перевага в доходах порівняно з іншими середньостатистичними українцями є неочевидною, що значною мірою пояснюється специфікою української економіки. Ця відмінність є важливою для розуміння їхнього економічного становища, оскільки індивідуальні життєві вибори можуть надавати відносні переваги, але системні економічні фактори все ще можуть обмежувати загальне процвітання.

Отже, висновки щодо внутрішніх ціннісних конфліктів та соціально-економічної динаміки. Аналіз показує, що українська адвентистська спільнота постійно стикається з внутрішніми ціннісними конфліктами, спричиненими напругою між їхніми фундаментальними есхатологічними переконаннями та викликами сучасної української дійсності. Ці конфлікти проявляються у прагненні до економічного успіху, взаємодії з технологічним прогресом, впливі масової культури та швидкозмінного темпу життя.

Незважаючи на ці виклики, адвентисти демонструють значну адаптивність та стійкість. Вони прагнуть підпорядкувати матеріальні прагнення духовним принципам, розглядаючи економічну діяльність як засіб для виконання місії, а не як самоціль. Доктрина домобудівництва слугує інтегративною рамкою, яка дозволяє їм примиряти матеріальне з духовним. Існування Асоціації ASI [39] та якісні характеристики успішних адвентистських бізнесменів свідчать про те, що віра може бути активом, що сприяє етичному та сталому підприємництву.

Церква також демонструє інституційну проактивність, перетворюючи кризи на можливості для розвитку в таких сферах, як освіта, медіа та соціальне служіння.

Отже, українська адвентистська спільнота, попри внутрішні ціннісні конфлікти та зовнішній суспільний тиск, демонструє значну адаптивну здатність, послідовно переосмислюючи та інтегруючи сучасні явища (наприклад, економічний успіх, технології) у свою основну богословську рамку домобудівництва та місії. Це дозволяє їм перетворювати потенційні виклики на шляхи для зростання та суспільного впливу.

7.4. Реакція адвентистів сьомого дня на теологічні виклики в Україні

Попри те, що Церква АСД є монолітною світовою організацією, в Україні вона зазнала різноманітних богословських дискусій та локалізованих розбіжностей, особливо в період з 1991 по 2019 роки. Хоча ці обговорення, за винятком одного випадку, не призвели до значних розколів, вони мають вирішальне значення для розуміння внутрішньої динаміки церкви та її доктринальної стабільності. Церква АСД стикалася з внутрішніми теологічними розбіжностями, зокрема щодо віри у Триєдиного Бога або повної божественності Ісуса Христа, що були джерелом занепокоєння ще наприкінці XIX століття. Ці теологічні розбіжності становлять серйозний виклик для доктринальної єдності Церкви.

У відповідь на ці внутрішні виклики, адвентисти активно займаються богословською діяльністю, випускаючи значну кількість богословських книг та статей, спрямованих на спростування та демонстрацію безпідставності подібних звинувачень та хибних інтерпретацій. Така проактивна позиція свідчить про високий рівень самосвідомості та прагнення до збереження доктринальної чистоти. Парадоксально, але ці проблемні дискусії слугують каталізатором, мотивуючи адвентистських дослідників до глибшого вивчення та кристалізації вчення Церкви, готуючи обґрунтовані відповіді на різноманітні «народні»

питання. Цей процес сприяє зміцненню богословської бази та доктринальної стійкості АСД.

Існування внутрішніх доктринальних викликів, хоча й є потенційною загрозою для єдності, парадоксальним чином сприяє зміцненню теологічної основи Церкви. Текст чітко вказує, що ці виклики мотивують адвентистських дослідників до глибшого вивчення та кристалізації вчення церкви. Це демонструє причинно-наслідковий зв'язок та внутрішні розбіжності, які стимулюють поглиблену наукову діяльність та доктринальне уточнення. Таким чином, потенційна слабкість (внутрішній розкол) перетворюється на силу (зміцнення теологічної бази та здатності до апології). Це підкреслює, що інтелектуальна строгість та безперервний теологічний розвиток є не просто академічними вправами, а необхідними для підтримки єдності та ідентичності всередині Церкви. Такий підхід свідчить про динамічне, а не статичне ставлення до доктрини, де виклики інтегруються в процес її вдосконалення та консолідації.

Виклики пасторському авторитету та церковному керівництву. Невдоволеність роботою пасторів та керівництва церкви не є новим явищем, але вона стала більш вираженою внаслідок притоку великої кількості нових членів після євангельських програм. На відміну від старожилів, нове покоління адвентистів не завжди було готове сприймати вказівки керівництва щодо проведення місіонерських програм, особливо коли планові заходи Генеральної конференції не відповідали специфіці українського менталітету. Однак, частіше невдоволення виявлялося в небажанні членів церкви брати участь у церковних заходах через відсутність посвяченості, а не через об'єктивні причини. Ця пасивність часто призводила до напружених стосунків між членами та активом церкви, особливо з огляду на те, що традиційні євангельські методи (запрошення, афіші) давали дедалі менші результати в апатичному та перенасиченому рекламою суспільстві. Це виявляє напругу між централізованим авторитетом та необхідністю місцевої контекстуалізації. Конфлікт між директивами керівництва (Генеральної конференції, уніону) та специфікою українського суспільства або небажанням членів вказує на класичний організаційний виклик як підтримувати

централізовану доктринальну та місіонерську єдність, дозволяючи при цьому місцеву адаптацію та вирішуючи проблеми залучення членів. Зниження ефективності традиційного євангелізму ще більше загострює цю напругу, вимагаючи інновацій.

Критика та захист праць Еллен Г. Уайт. Останніми десятиліттями серед деяких адвентистів в Україні зросла недовіра до праць Еллен Г. Уайт, яка є одним із засновників та богословським орієнтиром у Церкві АСД. Її здебільшого звинувачують у плагіаті, суб'єктивності, відсутності Божого натхнення тощо під час написання творів. У відповідь на ці звинувачення Центр дослідження праць Еллен Уайт видає книги та статті, які описують життя авторки, час та культуру, в яких вона жила, її справжню роль у становленні та розвитку Церкви АСД, а також надають ґрунтовні відповіді на звинувачення щодо недостовірності. Ці дискусії, хоча й локалізовані, зазвичай вирішувалися через ґрунтовні семінари та наукові відповіді, організовані Українським уніоном, що дозволяло більшості невдоволених знайти відповіді на свої питання [396]. Поява внутрішньої критики праць Еллен Уайт є важливою, оскільки вона вказує на дозрівання інтелектуального середовища всередині церкви, де основоположні тексти піддаються критичному аналізу з боку її власних членів, а не лише зовнішніх критиків. Відповідь церкви – публікація широких матеріалів та організація ґрунтовних семінарів – демонструє її відданість інтелектуальній взаємодії та доктринальному захисту, перетворюючи внутрішні виклики на можливості для глибшого богословського розуміння та консолідації.

Есхатологічні інтерпретації та їхній вплив на громади. На початку 2000-х років великий резонанс у громадах АСД викликали деякі есхатологічні очікування, зокрема тлумачення 17 розділу книги Об'явлення щодо «семи пап». Ця теорія припускала, що сім пап будуть обрані після утворення держави Ватикан у 1929 році, і прихід «сьомого» папи ознаменує початок фінальних подій земної історії. Це викликало значний ажіотаж, і деякі члени церкви навіть вимагали офіційного прийняття цієї теорії керівництвом. Проте, таке тлумачення ніколи не було офіційною позицією Церкви АСД. Адвентистські богослови

спростовували теорію «семи пап» на підставі Біблії, вказуючи на небезпеки її прийняття. З часом ця теорія втратила популярність, оскільки її хибність була доведена. Теорія «семи пап» ілюструє повторювану модель в історії адвентизму, саме інтенсивні есхатологічні спекуляції з боку деяких членів. Відповідь церкви – богословське спростування та зрештою дискредитація теорії часом – демонструє механізм самокорекції в її інтерпретаційній рамці. Це підкреслює відданість церкви більш обережному, біблійно обґрунтованому підходу до пророцтв, відрізняючи офіційну доктрину від популярних, спекулятивних інтерпретацій [42, с. 8–9].

Літургійні практики та дискусія щодо індивідуальних чаш для причастя. Ще однією проблемою, що сколихнула лави Церкви АСД у 2000-х роках, стала незгода деяких членів громад приймати символ крові Христа (чистий виноградний сік) під час обряду Вечері Господньої з індивідуальних стаканчиків. Хоча практика індивідуальних чаш давно була прийнята у всесвітній Церкві з гігієнічних міркувань, пострадянська Україна довгий час не мала систематичного доступу до світових практик АСД.

Введення індивідуальних стаканчиків розділило «піонерів» адвентистів та сучасне покоління в деяких церквах на два табори. Хоча Український уніон не ставив це питання як принципове, дозволяючи обидві практики, деякі члени церкви категорично заявляли, що введення стаканчиків є «великим гріхом». Адвентистські богослови відповідали, наголошуючи на важливості самого символу Крові Христа, а не посуду, в якому він знаходився, що зрештою призвело до компромісу, який дозволяв індивідуальний вибір без засудження. Це, здавалося б, незначне питання виявляє глибшу напругу між традиційними практиками та сучасними адаптаціями, особливо в пострадянському контексті, де глобальні норми не були негайно прийняті. Прагматична відповідь церкви – дозвіл індивідуального вибору при наголошенні на богословській сутності, а не формі – демонструє її здатність долати практичні зміни без шкоди для основної доктрини, тим самим запобігаючи розколу через несуттєві практики [66; 262].

«Комітет 1888 року» та доктрина виправдання вірою. Деякі громади підпали під вплив «Комітету 1888 року», який стверджував, що Адвентистська церква відступила внаслідок неприйняття послання про «виправдання вірою», проголошеного на Міннеапольській конференції 1888 року. Цей комітет заявляв, що справжня звістка виправдання вірою була відкинута керівниками Церкви, які свідомо приховували її [375]. Важливо зазначити, що звістка виправдання вірою була прийнята всередині самої Церкви АСД і стала доказом для всього християнського світу, що Церква є християнською, тобто приймає загальноприйняті християнські постулати (Триєдинство Бога, Божество Христа тощо). Після 1888 року Церква АСД видала численні праці на цю тему (наприклад, книги Е. Уайт «Шлях до Христа», «Бажання віків»). Ця суперечка підкреслює внутрішні виклики історичному наративу церкви та доктринальній цілісності, особливо щодо ключового протестантського принципу виправдання вірою. Рішуча відповідь церкви, що наголошує на її історичному прийнятті та богословському розвитку цієї доктрини, демонструє її відданість як своїй історичній спадщині, так і своєму місцю в ширшій християнській теології.

Рух «віри піонерів» та доктрина Трійці. Після 2010 року деякі адвентисти з України закликали своїх одновірців повернутися до «віри піонерів», ставлячи під сумнів погляд на природу Бога, віру в Триєдиного Бога, Божество Христа та особистість Святого Духа. Вони стверджували, що піонери адвентизму не приймали вчення про Божество так, як воно подається в сучасній літературі. Хоча засновники визнавали, що істина є прогресивною та динамічною, а не консервованим вченням, Церква АСД у відповідь друкує велику кількість богословських книг та статей, показуючи безпідставність звинувачень щодо подробиць текстів Біблії та творів Еллен Уайт. Богослови підкреслюють важливість визнання повної Божественності Христа та особистості Святого Духа для спасіння людини та її освячення [600]. Ті, хто відмовився від церковної позиції щодо Божества, були виключені або самі відійшли від церкви, утворивши власні релігійні групи, які продовжують насаджувати свої ідеї через Інтернет. Рух «віри піонерів» виявляє напругу між статичним, історичним розумінням

доктрини («повернення до віри піонерів») та адвентистським переконанням у «прогресивній істині». Відповідь церкви, яка визнає історичний розвиток, але рішуче захищає основні догмати, демонструє її відданість доктринальній еволюції, керованій постійним біблійним вивченням, а не жорстким дотриманням ранніх, менш розвинених богословських позицій. Це є ключовою внутрішньою дискусією про саму природу доктринального авторитету та розвитку.

Ефемерні богословські теорії про «місячні суботи» та «153 риби». Наприкінці 1990-х років набула популярності так звана «теорія місячних субот», яка стверджувала необхідність щотижневого дотримання фіксованого суботнього дня, що починається після заходу сонця в п'ятницю і триває до заходу сонця в суботу, але завжди припадає на 8, 15, 22 і 29 день кожного місяця за місячним календарем. Ця позиція суперечила незмінній циклічності тижневого періоду, не залежній від обертання Місяця. Хибність цієї позиції та біблійна аргументація щодо виконання четвертої заповіді були тиражовані в багатьох статтях, і теорія «місячних субот» зрештою пішла в історію АСД [130; 342; 287].

Ще більш короткочасним був вплив теорії про «153 риби» з Євангелія від Івана. У середині 90-х років на Донбасі деякі літературні євангелісти почали вбачати символічний та есхатологічний зміст у тексті Івана 21:11. Застосовуючи адвентистський принцип тлумачення пророцтв «день за рік», вони додали 153 роки до 1844 року (початок очищення небесного святилища), отримавши 1997 рік. Стверджувалося, що після 1997 року стане неможливим розповсюджувати духовну літературу через початок глобальних гонінь. Ця теорія була розповсюджена лише локально і швидко втратила своїх прибічників після спростувань пасторів. Ці дві теорії ілюструють стійкість доктринальної ортодоксії проти спекулятивних інтерпретацій. Швидке спростування та зникнення цих теорій демонструє здатність церкви відстоювати свої офіційні доктринальні позиції та ефективно протистояти хибним тлумаченням, які не відповідають її герменевтичним принципам.

Стійкі розколи як випадок в Білих Осиавах. Значним потрясінням для Церкви АСД в Україні стало відділення громади села Білі Осиави на Івано-Франківщині у 1991 році, проблема якої не вирішена й до сьогодні. Керівником цієї відділеної громади є Бойко Степан Тарасович [142, с. 458]. Ідеї, що спонукали до виходу з церковної організації, не були новими, а були запозичені внаслідок розколу адвентистської церкви в період польського панування (1919–1939 роки), відомого як «рух кубівців». Цей рух, очолюваний Альфредом Кубою, мав багато спільних доктрин з адвентистами, але суттєво відрізнявся у таких пунктах: не визнавали небесне святилище, не розділяли адвентистське розуміння восьмого розділу книги Даниїла, відмовилися від інтерпретації 2300 вечорів і ранків, не погоджувалися з поглядом на символ Азавеля, виступали проти фінансової системи церкви та десятин, а також називали Церкву АСД «духовним Вавилоном», закликаючи її членів залишити організацію. Цей випадок є прикладом стійкого розколу, що має глибоке історичне коріння та виражені доктринальні розбіжності, які перешкоджають примиренню [471, с. 24–28].

Сучасні доктринальні дебати щодо рукопокладення жінок. Варто звернути увагу на дискусії, які виникають у США та частково впливають на АСД в Україні щодо рукопокладення жінок на рівні з чоловіками. Етнічно українське населення традиційно, психологічно та ментально сприймає за кафедрою лише служителів чоловіків як повноцінних керівників церкви. Хоча Церква АСД не заперечує служіння жінки за кафедрою як проповідника, але не рукопокладеного. Питання рукопокладення жінок розглядалося на рівні Генеральної конференції вже не раз, востаннє у 2015 році, коли більшістю голосів було ухвалено рішення проти рукопокладення. Однак, деякі уніони продовжують цю практику, що свідчить про невирішеність питання та ймовірність його повторного розгляду на майбутніх сесіях Генеральної конференції. Цей дискурс відображає напругу між глобальною доктринальною єдністю та регіональною культурною адаптацією. Хоча офіційна позиція Генеральної конференції виступає проти рукопокладення жінок, культурні норми та прагнення до більшої інклюзивності в деяких регіонах (зокрема, у США) створюють постійний тиск на перегляд цієї політики [520].

Міжконфесійні відносини та дебати щодо екуменізму. Певна відкритість Церкви АСД до співпраці та міжконфесійних зібрань з іншими християнськими конфесіями розглядається деякими членами церкви як участь в екуменічному русі. Існує побоювання, що таке спілкування може загрожувати усвідомленню унікальності адвентистської місії та сприяти прийняттю небіблійних вчень. Однак, на сайті Всесвітньої Ради Церков зазначено, що Церква АСД не є членом екуменічного руху. Хоча вона присутня на зустрічах міжконфесійних організацій, Церква не вважається повноправним учасником екуменізму через соціальну співпрацю, оскільки вважає об'єднання неможливим через доктринальні та світоглядні відмінності віровчень протестантських конфесій [631].

Особливе занепокоєння в Україні щодо міжконфесійних відносин Церкви АСД проявилось з початком оголошеного Року Реформації (2017 р.), коли Церква АСД активно брала участь у різних заходах. Ці міжконфесійні заходи продовжуються і дотепер, але на них не наголошується на будь-якому екуменічному об'єднанні чи втраті власної конфесійної ідентичності, а лише є зосередження на спільних для усіх християн моментах, таких як молитва за мир в Україні. Інститут біблійних досліджень при Генеральній конференції АСД чітко заявив, що адвентистам не слід ухилятися від можливостей поділитися своєю вісткою з іншими деномінаціями, оскільки такі зустрічі можуть бути сприятливою можливістю для пояснення основ віровчення. Це дозволяє представникам інших конфесій почути про адвентистські доктрини «з перших вуст», а не через призму критичних поглядів. Це відображає стратегічний підхід до міжконфесійних відносин, де співпраця з іншими християнськими групами розглядається не як крок до екуменічного об'єднання, а як можливість для євангелізації та роз'яснення унікальних адвентистських доктрин.

Теорії змови та їхній вплив. Проблема екуменізму в деяких своїх підвидах стала платформою для виникнення різноманітних конспіративних теорій. Одна з них говорить про тотальний вплив масонів на сучасні світові події та, зокрема, на керівництво Церкви АСД. Масонські таємні знаки декому ввижаються на

офіційній емблемі Адвентистської церкви і навіть на емблемі підліткового клубу «Слідопит». Одним з каталізаторів підозрілості стали відеолекції євангеліста Вальтера Вайса наприкінці 2000-х років, які, попри цікавий історичний матеріал, містили деталізовану інформацію про масонську ложу, її ритуали та символи [277]. Керівництво Церкви АСД в Україні зазначає, що ці прискіпливі зосередження на нібито «важливих моментах» відволікають членів церкви від виконання головної місії. Безпідставність віри в конспіративні теорії та звинувачення керівників у зв'язках із масонами спростовувалися у різних статтях, і навіть з вуст самого президента Генеральної конференції Теда Вільсона. Це демонструє виклик, який створюють конспірологічні теорії для внутрішньої єдності та місіонерської спрямованості церкви. Церква активно бореться з цими наративами, оскільки вони відволікають від основної місії та підривають довіру до керівництва.

Отже, теологічна стабільність Церкви АСД в Україні іноді порушується такими питаннями, як заперечення Триєдинства Бога, дискусія про рукопокладення жінок, звинувачення в участі в єкуменічному русі, віра в таємні змови керівництва чи загальна пасивність членів церкви. Однак, за винятком виключення всіх адвентистів села Білі Ослави у 1991 році, яскравих розкольницьких випадків чи розділення церкви АСД в Україні за період незалежності не було.

Навпаки, поява розглянутих та інших дискусійних теологічних теорій об'єднує богословів та членів церкви для дослідницької роботи – пошуку відповідей на виникаючі питання. Така праця кристалізує та відточує вчення Церкви АСД, щороку роблячи церкву сильнішою перед викликами, які висуває постмодерністська людина, що шукає істину. Внутрішні богословські виклики, замість того щоб послаблювати церкву, виступають каталізатором для її інтелектуального та доктринального зміцнення. Цей процес дозволяє церкві перетворювати внутрішні суперечності на можливості для глибшого богословського розуміння та консолідації.

Таким чином, комплексний аналіз внутрішніх ціннісних конфліктів та реакцій на теологічні виклики серед українських адвентистів сьомого дня виявляє складну, але динамічну картину. Церква АСД в Україні постійно балансує між своїми фундаментальними есхатологічними переконаннями та вимогами сучасності, що проявляється у ставленні до матеріального успіху, технологій, масової культури та швидкозмінного темпу життя.

Виявлено, що адвентисти, хоча й не є аскетами, підпорядковують економічний успіх вищим духовним пріоритетам, розглядаючи матеріальні блага як засіб для служіння Богові та людям. Доктрина домобудівництва є ключовою рамкою, що дозволяє інтегрувати економічну діяльність в етичну та місіонерську площину. Соціологічні дані підтверджують, що для економічно успішних адвентистів матеріальне багатство є інструментом для досягнення сімейних, соціальних та наукових цілей, а не самоціллю. Водночас, на їхній економічний успіх впливають соціокультурні бар'єри (страх невдачі, суспільна упередженість, прокрастинація), структурні недоліки (недостатня фінансова грамотність та вища освіта у старших поколіннях) та деякі крайні релігійні інтерпретації.

У сфері теологічних викликів Церква АСД демонструє значну інституційну стійкість та здатність до самокорекції. Внутрішні дискусії щодо праць Еллен Уайт, есхатологічних тлумачень, літургійних практик та доктрини Трійці, хоча й створюють напругу, парадоксально сприяють глибшому богословському дослідженню та кристалізації вчення. Церква активно протистоїть дезінформації, теоріям змови та іншим впливам, які можуть підірвати її єдність та місію. Відкритість до міжконфесійного діалогу розглядається не як екуменічний рух, а як можливість для свідчення про свої унікальні доктрини.

Загалом, українська спільнота АСД виявляє високий рівень адаптивності та проактивності, перетворюючи зовнішні тиски та внутрішні потреби на каталізatori для організаційного зростання та розширення своєї соціальної присутності. Біблійні принципи, втілені в житті адвентистів – такі як чесність, працелюбність, відповідальність, етичне використання ресурсів та служіння

суспільству – можуть слугувати зразком для наслідування українським суспільством загалом. Дотримання цих християнських цінностей потенційно може сприяти подоланню економічної кризи, корупції та більш раціональному використанню ресурсів країни.

7.5. Напрями прояву ідентичності українських адвентистів періоду незалежності України: від закритості до соціальної активності

Цей підрозділ присвячений системному аналізу багатогранної ідентичності та культурних практик Церкви адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні. Формування цієї ідентичності набуває особливої актуальності в умовах суверенної української держави, що вимагає розуміння того, як глобальний релігійний рух адаптується та виражає себе в межах конкретного національного соціополітичного та культурного ландшафту. Дослідження виходить за межі описового огляду, пропонуючи аналітичну структуру для розуміння внутрішньої динаміки, зовнішніх взаємодій та адаптивних стратегій, що визначають адвентистську культуру в сучасній Україні. Воно прагне висвітлити взаємодію між теологічними принципами, обцинними практиками та суспільною взаємодією.

Сама наявність та всеосяжний характер тексту, що детально описує різні аспекти адвентистської культури, вказує на свідомі, ймовірно, інституційні зусилля з визначення, збереження та комунікації їхньої унікальної ідентичності. Це свідчить про глибинну стратегічну необхідність кодифікації їхніх культурних практик, чи то для внутрішньої згуртованості (навчання членів, керівництво лідерів), чи для зовнішнього представництва (міжконфесійний діалог, суспільне сприйняття). Зазначене формулювання є не спонтанним збором фактів, а ретельно кураторським наративом саморозуміння.

Фраза в умовах суверенної держави є ключовим уточненням. Вона означає, що адвентистська ідентичність не є статичною, а активно формується або переосмислюється у відповідь на специфічне соціополітичне середовище

незалежної України. Це вказує на динамічний процес адаптації, де глобальні адвентистські принципи взаємодіють з місцевими історичними спадщинами (наприклад, пострадянським релігійним ландшафтом) та сучасними викликами. Такий контекст натякає на складнощі побудови релігійної ідентичності в суспільстві, що трансформується, потенційно включаючи як стратегії інтеграції, так і диференціації.

Формування адвентистської ідентичності в Україні нерозривно пов'язане з її взаємодією та діалогом з іншими релігійними конфесіями. Цей діалог має вирішальне значення для розуміння позиції АСД у ширшому українському релігійному ландшафті та її здатності до співпраці. Адвентисти в Україні традиційно підтримують діалог з представниками інших протестантських деномінацій, а також з іншими християнськими церквами.

Ця взаємодія часто проявляється у спільних благодійних акціях, освітніх програмах та обговоренні соціальних питань, де їхні інтереси можуть збігатися. Важливо, що такий діалог не передбачає компромісу в питаннях фундаментальних доктрин, але сприяє взаєморозумінню та повазі. Це свідчить про виважений стратегічний підхід до міжконфесійних відносин, де теологічна цілісність є першочерговою, але не за рахунок соціальної гармонії. Такий підхід вказує на чітко визначений механізм встановлення меж для їхніх основних переконань, що запобігає розмиванню доктрин, одночасно сприяючи прагматичній співпраці з соціальних та етичних питань. Цей баланс має вирішальне значення для окремої релігійної групи, що функціонує в плюралістичному суспільстві, дозволяючи їй бути у світі, але не від світу.

Однак, специфічні доктрини АСД, такі як дотримання суботи (сьомого дня тижня) та есхатологічні погляди, іноді стають предметом дискусій або незрозуміння з боку інших християнських конфесій. Ці доктринальні відмінності, які є ключовими для адвентистської ідентичності, вимагають від церкви чіткого їх обґрунтування та роз'яснення під час міжконфесійних зустрічей. Зазначена згадка про дотримання суботи та есхатологічні погляди як джерела дискусій або незрозуміння є значущою. Це не просто абстрактні теологічні положення; це

практичні, спостережувані практики та вірування, які помітно відрізняють адвентистів від багатьох інших християнських деномінацій. Їхній статус як точок суперечки означає, що ці доктрини функціонують як сильні маркери ідентичності, формуючи зовнішнє сприйняття та внутрішню згуртованість групи. Необхідність їхнього чіткого обґрунтування та роз'яснення під час діалогу підкреслює їхню важливість як невід'ємних елементів адвентистської ідентичності, навіть якщо вони призводять до тертя. Це вказує на те, що ідентичність активно обговорюється та стверджується у публічній сфері через ці конкретні доктринальні позиції.

Загалом, адвентисти в Україні прагнуть зберігати свою унікальну ідентичність, одночасно сприяючи побудові конструктивних відносин з іншими релігійними громадами. Це дозволяє їм залишатися вірними своїм переконанням, активно брати участь у громадському житті та демонструвати цінності, що лежать в основі їхньої віри.

Культура богослужіння й церковного спілкування. Суботні зібрання посідають особливе місце в релігійній практиці адвентистів сьомого дня, будучи центральним елементом виконання четвертої заповіді Декалогу. Атмосфера богослужіння та принципи, що лежать в його основі, регламентують стиль та культуру спілкування членів церкви під час перебування у молитовному будинку.

Спілкування віруючих починається вже на вході до церкви, де кожного, хто заходить, вітає «воротар» – людина, призначена на цей вид служіння. Це вітання дозволяє приділяти увагу тим, хто приходить вперше, щоб вони почувалися комфортно. Крім того, це просте служіння надає можливість для нових членів або літніх людей, які люблять спілкуватися, спробувати себе у служінні. Для самого воротаря це також можливість поспілкуватися з людьми, яким бракує спілкування протягом тижня, зазвичай це люди похилого віку. Наявність «зустрічаючого» для привітання, акцент на спільних обідах та заохочення домашньої гостинності не є випадковими, а є структурованими практиками. Ці елементи (зустрічаючий – людина, призначена на цей вид

служіння... щоб вони себе комфортно почували; спільні обіди; Гостинність в суботу є невід'ємною складовою розвитку дружніх стосунків) разом демонструють свідому, багатшарову стратегію формування сильного почуття спільноти та забезпечення ефективної інтеграції як нових, так і існуючих членів. Це вказує на те, що соціальна згуртованість та сімейна атмосфера визнаються критично важливими для утримання членів та зростання, виходячи за рамки простого дотримання доктрин, охоплюючи також добробут відносин.

Святкове суботнє зібрання починається з молитов і співу гімнів у виконанні всієї громади. Потім проводиться урок суботньої школи, яка вважається одним з найважливіших служінь для адвентистів, її ще називають церква за навчанням. Під час уроку, як правило, у невеликих групах відбувається вивчення Слова Божого за темами, окресленими у посібниках. Хоча вірян закликають не розмовляти під час богослужіння в цілому, класи суботньої школи є винятком, адже це обмін усіх учасників духовним досвідом. Акцент робиться на домашньому самостійному дослідженні Біблії протягом тижня, а в групах віряни діляться тим, що було не зрозуміло, що потребує більш детального пояснення, що перегукується з власним досвідом, а також підбиваються підсумки. Всіх членів громади спонукають відвідувати суботню школу та заохочують приводити з собою гостей. «Церковне керівництво» радить забезпечувати охоплення кожної вікової групи відповідною програмою [608, с. 117]. Цей педагогічний підхід до богослужіння (церква за навчанням; домашньому самостійному дослідженні Біблії; обмін усіх учасників духовним досвідом) означає культуру, яка цінує активний, індивідуальний духовний ріст та критичне залучення до Писання. Це передбачає відхід від суто пасивного сприйняття проповідей, сприяючи більш інтелектуально допитливому та активному мирянству. Ця модель дає членам церкви можливість бути активними співтворцями теологічного розуміння, а не просто споживачами, що може посилити особисте переконання та доктринальну стабільність.

Між уроком суботньої школи та богослужінням (проповіддю) триває перерва, під час якої члени церкви обмінюються думками та досвідом своїх

стосунків з Богом, який був протягом тижня. Вони планують суботні обіди та вечери, беруть у літературному відділі різноманітну літературу для власних потреб та потреб тих, кому вони служать, включаючи християнські газети та буклети про здоров'я. Після перерви знов звучить спів.

Розширений порядок богослужіння може включати оголошення, привітання членів громади з днем народження, річницею, народженням дітей, вступом до шлюбу, хрещенням. На початку богослужіння служителі схиляють коліна в молитві, до них приєднується вся громада, яка схиляє голови, просячи присутності і благословення Божого. Подальше служіння вимагає благоговійної тиші і складається з двох основних частин: перша – прославлення й поклоніння Богу в співі, молитві і дарах вірян; друга – звістка настанови зі Слова Божого, тобто проповідь з-за кафедри. «Церковне керівництво» наголошує, що дарунки є важливою частиною богослужіння, посилаючись на Псалом 95:8–9. Після принесення дарів, як правило, виконується музичний твір [608, с. 174]. У багатьох громадах перед проповіддю практикується також коротенька повчальна частина спеціально для дітей. Окрім проповіді, «Церковне керівництво» радить час від часу проводити окремі збори свідчень і хвали або давати час деяким членам громади, щоб вони розповіли про свій духовний досвід та місіонерську роботу [608, с. 174]. Після проповіді виголошується благословення пастора або проповідника, триває коротка тиха молитва й заключна музична частина. Загалом під час богослужіння члени церкви стараються не допускати розмов на звичайні теми, перешіптувань і гучного сміху.

Після закінчення богослужіння триває вільне спілкування членів церкви, в деяких громадах також практикують спільні обіди для тих, хто не йде додому, а чекає на вечірнє богослужіння. Обов'язковою складовою служіння кожного пастора, диякона чи пресвітера є відвідування членів церкви, найчастіше це соціально незабезпечені або люди похилого віку, яким треба допомога чи немає кому за них потурбуватися. Також гарною звичкою є запрошення вірянами один одного після богослужіння до себе додому на обід. Гостинність в суботу є невід'ємною складовою розвитку дружніх стосунків всередині церковної

організації. Якщо до громади приїжджає проповідник із сусідньої громади чи керівник церковного об'єднання, то члени церкви між собою домовляються, хто прийме гостя. Члени церкви розподіляють по своїм домівках і молодь, якщо вона приїжджає з іншої громади послужити на вихідні чи взяти участь у молодіжній конференції. Відвідування один одного є інструментом для зміцнення дружніх стосунків та розвитку конструктивних взаємин, тому церква намагається виховувати у вірян культуру відвідування, навчає людей бути гостинними один до одного. «Церковне керівництво» радить у кожній громаді необхідно розвивати дух гостинності, який є важливою складовою християнського життя і досвіду. Ніщо так не послаблює духовне життя громади, як холодна, формальна атмосфера, що витісняє гостинність і християнське спілкування [608, с. 113].

Пастор Денис Абубакіров зацікавлений у тому, щоб всі віряни, у тому числі гості, відчували себе у церкві як у великій сім'ї, де є місце для кожного. Заради цього він, зокрема, допомагає адвентистам-іноземцям, які приїжджають в Україну на навчання, відчутти смак святкування суботи, коли всі разом зустрічаються, їдять, поклоняються Богу, вивчають Біблію своїми мовами. Підприємця з Чернівців Галина Савчук висловлюється про культуру адвентистського богослужіння і спілкування, відзначаючи ставлення людей один до одного. Їхня щирість, привітність, доступну мову про Бога та Біблію, простоту протестантської церкви, та привабливість Закону Божого, хору та загальної атмосфери, відчуваючи, що знайшла своїх людей [302]. Ці свідчення з перших вуст від пастора Абубакірова та Галини Савчук, які описують церкву як велику сім'ю та відзначають її щирість і простоту, слугують емпіричним підтвердженням успішності свідомих зусиль церкви у створенні привітної та підтримуючої атмосфери. Це вказує на те, що цілеспрямована увага до гостинності та спілкування в громаді є не лише теоретичним ідеалом, а й живою реальністю, яка позитивно впливає на задоволеність членів та привабливість, підтверджуючи цінність цих культурних практик [456].

Теологічна культура. Церква адвентистів сьогомого дня загалом виглядає теологічно консервативною, адже в основному доктринальному документі

зазначено, що християни адвентисти сьомого дня дотримуються загально християнської традиції в цих основних вченнях про Трійцю і боголюдську природу Ісуса Христа [273]. Адвентисти розглядають історію творіння, гріхопадіння, потопу й подальших історичних подій як буквальні історії, незмінними сприймаються й десять заповідей Божих, у тому числі заповідь про суботу [273].

З іншого боку, 28 (на сьогоднішній день) адвентистських доктрин є відкритими для розвитку. Разом з тим ми не розглядаємо біблійні істини як скам'янілі догми, що раз і назавжди викладені і не підлягають подальшому дослідженню і уточненню. Тут необхідний розумний баланс між збереженням того, що вже було одного разу знайдено в минулому як справді біблійне вчення, і подальшим дослідженням. Одночасне дотримання теологічного консерватизму (Трійця, буквальні інтерпретації) та твердження, що 28 (на сьогоднішній день) адвентистських доктрин є відкритими для розвитку, представляє значний парадокс. Це вказує на теологічну рамку, яка не є жорстко фундаменталістською, а скоріше динамічним консерватизмом. Це означає, що хоча фундаментальні істини є незмінними, їхнє розуміння та застосування підлягають постійному переосмисленню та глибшому дослідженню, що запобігає доктринальній стагнації. Такий баланс дозволяє церкві адаптуватися до нових знань або питань, зберігаючи при цьому свою основну ідентичність, що відрізняє її як від статичного традиціоналізму, так і від необмеженого лібералізму [273].

Динамізм віровчення адвентистів видно на прикладі доктрин, кількість яких з часом може змінюватися, доповнюватися. Книга "На початку було слово" називає біблійні істини дорогоцінним камінням, але підкреслює, що це не холодні кристали, а живе каміння, що, хоча й має незмінні вічні грані, все ж з кожним разом сяє новими відтінками. Тому книга радить: «І для нас важливо зберегти той же розумний баланс між усіма частинами Біблії, щоб використовувати світло минулого, сьогодення і майбутнього. Необхідно знайти і зберегти гармонію і спадкоємність між Старим і Новим Заповітом». Отже, в адвентистській догматиці немає раз і назавжди сталих авторитетів з кінцевою

думкою; замість цього у суперечливих питаннях є розгляд спеціальними комітетами й орієнтація на рішення Генеральної конференції (Всесвітньої церкви) задля збереження єдності Церкви. Прикладом такого пошуку відповіді на актуальне питання є розгляд вчення про рукопокладення жінок. Розглядаючи ситуацію з цим питанням у Церкві АСД у період до 2015 року, кандидат філософських наук Іван Чернушка констатує, що члени комітету з вивчення жіночого рукопокладення надали перевагу позитивному вирішенню цього питання висвячування жіноцтва, а саме: 40 голосів – «за», «проти» – 32, а 22 члени комісії віддали свої голоси за компромісну позицію [457, с. 136]. Такий поділ голосів символізує початок нової епохи в внутрішньої історії Церкви АСД, адже згідно представлених показників можна констатувати певну перевагу на боці позитивного вирішення питання про висвячування жінок. Проте такий поділ думок іде в розріз з позицією Генерального віце-президента Генеральної конференції Церкви адвентистів сьомого дня Теда Вільсона та виконавчого комітету Генеральної Конференції, які мають намір ветоувати рішення сесії Генеральної конференції з цього питання, яку призначено на липень 2015 року, що буде свідчити про те, що Церква АСД провадить релігійні практики та внутрішню організаційну політику на засадничих принципах, характерних для епохи пізнього модерну, і не піддається поки що на неоднозначні впливи постмодерності [457, с. 137–138]. Приклад дебатів щодо рукопокладення жінок, де позитивне голосування комітету було намір ветований керівництвом Генеральної конференції, є критичною ілюстрацією. Це виявляє напругу між внутрішнім, науковим теологічним розвитком (представленим висновками комітету) та централізованою, ієрархічною владою глобального церковного керівництва. Це означає, що хоча теологічний дискурс заохочується, остаточні доктринальні та процедурні рішення залишаються за Генеральною конференцією, що потенційно обмежує адаптивність церкви до мінливих соціальних норм або внутрішніх прогресивних імпульсів. Це підкреслює динаміку влади, де єдність та встановлений порядок можуть переважати над новими теологічними зрушеннями всередині наукової спільноти.

У своїй теології адвентисти керуються принципом відкритості до нових ідей, головне, щоб вони не суперечили старим, вже перевіреним часом ідеям. У всіх питаннях, де може проявитись розбіжність думок, Церковне керівництво, цитуючи Еллен Уайт, рекомендує керуватися наступними принципами, коли нове світло випромінюється зі священних сторінок в нагороду серйозному шукачеві істини, він не заперечує старого світла. Навпаки, він зливається зі старим, роблячи його ще більш яскравим і надаючи йому додаткового блиску. «Його [Бога] діти не будуть розходитися в думках, коли один вірить в одне, а інший в абсолютно протилежне, і кожен член рухається незалежно від тіла. Через різноманітність дарів і різні форми керівництва, які Бог заснував в Церкві, все прийдуть в єдність віри» [608, с. 116].

Щодо концептуальних теологічних відмінностей адвентизму від інших церков, то теологічна культура адвентистів відрізняється розумінням важливості для християнина як Старого, так і Нового Завіту, втім, без слідування багатьом старозавітним традиціям. Важливою рисою адвентистської теології є також тлумачення апокаліптичних пророцтв, таких, як Даниїла та Одкровення, через призму історичного методу (на відміну від інших підходів, які проектують передбачені пророками події останнього часу або далеко в минуле, у часи до Христа, або далеко в майбутнє, ігноруючи великий пласт подій, що відбувалися протягом всієї історії). Іншою, не менш важливою рисою є розуміння усіх біблійних істин у контексті Великої боротьби, тобто, великого протистояння між Богом і дияволом. Кожна відкрита Богом істина знаходить своє особливе значення у концепції Великої боротьби, а істиною для теперішнього часу вважається вістка трьох янголів із книги Одкровення 14:6–11 (яка розуміється як заклик поклонитися Богові як Творцю, зокрема, через виконання заповіді про суботу; заклик зрозуміти, що люди живуть в останній час перед Пришествям Христа, коли йде слідчий суд на небі; проголошення падіння церков, що відступили від істини, а також застереження не приймати знамено звіра – закони відступницької релігійної системи). Саме завдяки акценту на трьохангельській вістці й прагненню зберігати чистоту істини, на відміну від деяких інших

конфесій, в адвентистських церквах не дозволяють проповідувати з-за кафедри служителям інших церков, навіть якщо між ними й членами громади є дружні стосунки. Так само адвентистські служителі знають, що кафедра – не місце для вираження особистих думок. «Церковне керівництво» окреслює, що Церква не наділяє жодного пастора, пресвітера чи іншої особи правом перетворювати кафедру в місце для відстоювання своєї думки з приводу спірних питань віровчення або будь-яких процедурних питань церковного життя [608, с. 114]. Будь-яке нове розуміння істини варто ретельно перевіряти. Якщо нове бачення істини, яке мають деякі члени громад, суперечить усталеним концепціям Церкви, їх закликають порадитися з цього питання з іншими служителями, з керівниками. Адвентистська письменниця Еллен Уайт писала, що існують тисячі замаскованих помилок, приготованих для тих, хто має світло істини; ми можемо відчувати себе в безпеці тільки в тому випадку, якщо не будемо приймати ніякого, нового віровчення, ніякого нового тлумачення Писання, не порадившись перш за досвідченими братами [645, с. 293]. Письменниця пропонує, викладіть свої думки перед ними смиренно, маючи при цьому відкритий розум, готовність вчитися і ревно молячись Богу, і якщо вони не побачать нового світла в цьому вченні, підкорятиметеся їх судження, бо народ при численності ж радників благоденствує (Притчі 11:14) [645, с. 293].

Хоча і треба радитись із старшими братами у випадку суперечливих питань, вірян в адвентистській церкві привчають, що авторитет Біблії вищий за авторитет пастора. Під час багатьох проповідей пастори або проповідники самі, звертаючись до аудиторії, просять перевіряти їх за Біблією, і відкинути їхні слова, якщо виявиться, що вони не відповідають Святому Письму. Акцент на «критичності» до будь-якого авторитету, крім біблійного, у поєднанні з тим, що пастори заохочують парафіян перевіряти їх за Біблією, а також центральне місце суботньої школи як церкви за навчанням, є значущим. Це сприяє культурі активного, незалежного біблійного дослідження серед мирян. Це вказує на те, що адвентизм виховує розбірливу паству, яка є не просто пасивними отримувачами доктрини, а активними учасниками теологічного дослідження. Це дає окремим

членам можливість взяти на себе відповідальність за свою віру, що потенційно призводить до глибшого переконання та стійкості, а також слугує перевіркою пасторської влади.

Щодо творів Еллен Уайт, які цінуються адвентистами як пророчий голос нашого часу, джерелом якого є Боже натхнення, але який не входить до біблійного канону, то ці твори виступають у ролі скоріше допоміжних коментарів, які повинні привчити адвентиста самостійно досліджувати Біблію. Незважаючи на те, що служіння Еллен Уайт високо цінується Церквою АСД, остання не вимагає від своїх вірян обов'язково досліджувати її праці, хоча й рекомендує це робити. Згідно з опитуванням, проведеним у 2017 році в Центральній Америці, "Близько 61,1 відсотка опитаних зізналися, що не читають праці Еллен Г. Уайт, і лише 38,9 відсотка членів церкви в Центральній Америці регулярно читають їх. Ті, хто читав, були членами церкви більше 20 років [56]. Сама Еллен Уайт вважала Біблію найвищим авторитетом, а свої праці – підлеглими Слову Божому. При цьому адвентисти не ставлять під сумнів її пророчий дар, вважаючи його благословенням для церкви. Її сприймають як мале світло, що веде до більшого світла – Біблії [464]. Олександр Потурнак доходить висновку, що Е. Уайт підтримувала метод герменевтики Вільяма Міллера (попередника сучасних адвентистів), а той, у свою чергу, користувався історико-граматичним методом тлумачення Біблії, відомим з часів Реформації. Роль Еллен Уайт як малого світла, що веде до більшого світла – Біблії, а її праць як допоміжних коментарів, є ретельно визначеною теологічною позицією. Це дозволяє церкві використовувати її обширні пророчі прозріння та практичні поради, не піднімаючи її праці до того ж авторитетного рівня, що й Біблія. Це підтримує протестантський принцип *Sola Scriptura*, одночасно інтегруючи значну пророчу фігуру, забезпечуючи унікальну герменевтичну рамку, яка збалансовує божественне натхнення з біблійним первинністю. Ця витончена відмінність допомагає керувати потенційними викликами авторитету та інтерпретації всередині церкви [99].

В цілому, незважаючи на вимогу бути єдиними в основних віросповідних питаннях, Церква адвентистів сьомого дня характерна тим, що постійно заохочує вірян самостійно досліджувати Біблію, таке дослідження стає фундаментом для створення дискурсу, зокрема, під час уроків суботньої школи. Дискусії під час суботньої школи, а також в адвентистських ЗМІ (наприклад, ток-шоу), або на табірних зібраннях виступають для членів церкви засобом стимулювання власного теологічного розвитку. Тобто, незважаючи на наявність офіційної позиції стосовно основних доктрин, Церква АСД не боїться відкритих запитань, дискусійних висловлювань, розвитку, новаторства у богословських дослідженнях. Членів церкви заохочують до служіння вчителів суботньої школи, за умови, якщо вони добре знають Біблію і мають гарну репутацію в церкві. Це говорить про широкі можливості розвиватися у служінні всім членам церкви, а не тільки тим, хто закінчив богословські заклади. Вірян закликають до постійного удосконалення без обмежень. Крім того, Адвентистська церква не схвалює фанатичні практики й занадто радикальне розуміння будь-яких духовних принципів, одними з яких є також принципи здорового способу життя, яким Церква приділяє багато уваги. У всьому потрібна мудрість, любов і збалансоване розуміння. Знайти його підчас і допомагають дискусії.

Основні риси адвентистської теологічної культури. Раціональність у дослідженні Біблії та релігійних практиках (акцент на розумі, а не на емоціях чи містичному досвіді). Критичність (вірян заохочують критично ставитись до будь-якого авторитету, крім біблійного). Тлумачення апокаліптичних пророцтв через призму історичного методу. Концепція Великої боротьби, що охоплює всі доктрини церкви, з'єднує їх в одне ціле, а також трьох ангельська вістка як істина для теперішнього часу.

Культура праці. Адвентисти вважають працю виміром людської присутності в світі, який має велике значення, адже у праці особистість має змогу розвиватись. З одного боку, таким чином виражається фізично-духовна цілісність людини в дії. З іншого, на відміну від тварин, саме завдяки праці людина творчо вирішує різноманітні задачі. Церква АСД знаходить у Біблії

згадки про працю як волю Божу для людини як до гріхопадіння, так і після нього. Праця була задумана Всевишнім початково як один з проявів образу Божого, але після гріхопадіння отримала відбиток прокляття, яке несе будь-яка діяльність без Бога. Натомість Господь передбачив шлях відновлення благодатного значення праці для людини. Завдяки Ісусу Христу, який під час земного життя працював у поті лица, спільна праця людини з Богом була освячена й піднята на ще більш високий рівень. Текст підносить працю понад просту економічну діяльність, визначаючи її як проявів образу Божого та засіб відновлювати образ Божий. Це вказує на теологічне розуміння праці як священного покликання, а не лише світської необхідності. Це означає, що для адвентистів праця є активною формою поклоніння та духовної дисципліни, де особистості можуть брати участь у Божій триваючій творчій та викупній роботі. Цей цілісний погляд розмиває межі між священним і світським, інтегруючи віру в кожен аспект професійного та економічного життя.

Адвентисти розглядають людську працю у кількох аспектах:

Необхідність. Працювати треба, щоб підтримувати свої фізичні сили.

Покликання. Праця повинна розкривати унікальну місію особистості у світі.

Спосіб самореалізації і розкриття людської особистості. Така самореалізація веде до самовдосконалення.

Умова особистого, сімейного і суспільного благополуччя.

Служіння іншим людям. Завдяки праці з'являється можливість надавати допомогу іншим людям, творити благо для ближніх.

Творення навколишнього світу. Панування над світом і освоєння природних ресурсів має бути екологічним та соціально відповідальним.

Адвентисти вважають, що у праці, як і в житті, ми можемо відновлювати образ Божий, закладений у нас. Четверта заповідь десятищого Закону: працювати шість днів на тиждень і спочивати в сьомий суботній день – є закликом наслідувати приклад Творця. Загалом соціальне вчення адвентистів так описує принципи, якими слід керуватися у праці: працюючи як співробітники

Бога, людина повинна: не заважати іншим людям реалізовувати у праці свій потенціал; не виробляти продукції, що завдає шкоди людям і природі; будувати рівноправні відносини між роботодавцем і працівником для взаємної користі; не руйнувати природне середовище свого проживання – природу; здійснювати працю з урахуванням певних Творцем часових циклів, дотримуючись заповіді про суботу Господню; трудитися для забезпечення своїх матеріальних і духовних потреб; задовольняти матеріальні й духовні потреби ближніх, літніх, хворих і сиріт [166, с. 98].

Саме завдяки цим принципам культура праці адвентистів у багатьох аспектах має відмінності. Так, адвентисти не працюють виробниками або продавцями алкоголю, тютюну, а також нечистих видів м'яса. Будь-де домовляються із роботодавцями, щоб мати вільний вихідний день у суботу, це важливіше, ніж отримати прибуток. Ті, хто має власний бізнес, надають відпочинок у суботу й своїм підлеглим, навіть якщо ті не є адвентистами. В установах або на підприємствах під час корпоративів та свят не вживають алкоголь разом з усіма, тим самим свідчать на своєму робочому місці про здоровий спосіб життя. Конкретні приклади відмови від роботи в галузях, пов'язаних з алкоголем, тютюном або нечистими видами м'яса, а також пріоритет дотримання суботи над фінансовою вигодою, є дуже специфічними. Ці практики (не працюють виробниками або продавцями алкоголю, тютюну, а також нечистих видів м'яса; домовляються із роботодавцями, щоб мати вільний вихідний день у суботу, це важливіше, ніж отримати прибуток) демонструють прямий причинно-наслідковий зв'язок між глибоко вкоріненими релігійними принципами та відчутними економічними рішеннями, навіть якщо це пов'язано з потенційними фінансовими жертвами. Це означає, що їхня віра диктує їхню професійну етику та вибір, потенційно значно відрізняючи їх на ширшому ринку праці та відображаючи потужну прихильність їхнім цінностям над матеріальним накопиченням [166, с. 99].

Важливо пам'ятати, що суб'єкт, мета і сенс будь-яких зусиль – людина, і недозволено, щоб праця, призначена піднімати гідність людської особистості,

приводила до її деградації. В рівній мірі це відноситься й до відпочинку, який йде пліч-о-пліч з працею – підсумовує соціальне вчення.

Вчення про здоров'я є одним із наріжних каменів ідентичності Церкви Адвентистів Сьомого Дня, що глибоко інтегроване в їхню богословську систему та повсякденне життя. Адвентисти розглядають людину як цілісну істоту, де тіло, розум і дух взаємопов'язані та взаємовпливають. Відповідно, турбота про фізичне здоров'я є не просто питанням особистого добробуту, а й духовним обов'язком, що відображає повагу до Творця, ґрунтуючись на біблійному принципі, згідно з яким тіло є «храмом Святого Духа» (1 Коринтян 6:19).

Концепція здоров'я, що пропагується АСД, включає вісім основних принципів, відомих як «Вісім природних ліків»: Вода, Сонце, Повітря, Відпочинок, Харчування, Вправи, Довіра Богові, Поміркованість. Ці принципи не лише формують основу адвентистського способу життя, але й є інструментом для євангелізації, оскільки здоровий спосіб життя приваблює людей та відкриває можливості для обговорення духовних питань. Це демонструє, що здоров'я є багатофункціональною концепцією всередині адвентизму, яка служить як внутрішньому духовному розвитку, так і зовнішній місіонерській діяльності.

Уявлення адвентистів про здоров'я має глибоке історичне коріння, сягаючи періоду 860-х років, коли Еллен Г. Уайт отримала видіння щодо принципів здорового способу життя. Її настанови, що включали рекомендації щодо вегетаріанства, відмови від алкоголю, тютюну та інших шкідливих звичок, стали фундаментальними для формування унікальної адвентистської культури здоров'я. Сучасні дослідження підтверджують ефективність цих принципів, а адвентисти часто демонструють вищі показники довголіття та нижчий рівень хронічних захворювань порівняно із загальним населенням.

Окрім фізичного здоров'я, адвентисти також акцентують увагу на психічному та емоційному благополуччі. Це проявляється у значній кількості адвентистських медичних закладів по всьому світу – від клінік до великих госпіталів – які пропонують комплексну медичну допомогу, що поєднує сучасні методи лікування з цілісним підходом до пацієнта. Створення таких установ

свідчить про прагнення церкви не лише лікувати хвороби, а й навчати людей здоровому способу життя та запобіганню захворюванням, що є частиною їхньої місіонерської діяльності.

Культура відпочинку. Розвиваючи вчення про здоровий спосіб життя, адвентисти приділяють увагу й відпочинку як одній із складових принципів здоров'я. Йдеться не тільки про суботній відпочинок від буденних справ згідно з четвертою заповіддю, але й про інші види відпочинку протягом тижня або протягом року. В адвентистській літературі відпочинком вважається цілеспрямована дія, спрямована на освіження й відновлення сил тіла і розуму.

При цьому церква закликає під час відпочинку уникати світських розваг, пов'язаних із задоволенням егоїстичних нахилів та з нехристиянськими цінностями. Еллен Уайт наголошувала, що "Багато які з сучасних популярних світських розваг навіть так званих християн ведуть до того ж кінця, що і язичницькі.... Сатана обплутує своїми ланцюгами душі в кожному розважальному місці, де тільки людина може заохочувати свою гординю чи потурати своєму апетиту, де людина може забути Бога і інтереси вічності [642, с. 459–460]. Церковне керівництво радить уникати будь-яких інсценівок, екранізацій, наочних зображень і асоціацій, пов'язаних з гріхами і злочинами людства – вбивствами, розпустою, злодійством та іншими злочинами, натомість знаходити задоволення в великому Божому світі природи і в героїчному оповіданні про людські вчинки і Божественних діяннях [608, с. 143].

Саме з означених причин адвентисти уникають таких місць як дискотеки, нічні клуби, паби, місця азартних ігор, концерти популярної та рок-музики і таке інше. Художні фільми або вистави, а також і концерти проходять відбір на предмет відповідності ідеї, яка закладена в цих творах, до християнських цінностей. Такий відбір робить сама людина, керуючись біблійними ідеалами та своїм досвідом, зважаючи, що саме вона отримає від тієї чи іншої розваги або культурної події. "Розваги і відпочинок необхідні. Однак замість того, щоб об'єднуватися з натовпами людей, які більш «люблять розкоші, аніж люблять Бога» (2 Тимофія 3:4), ми повинні намагатися зосередити дружні зв'язки і

відпочинок нашого народу навколо Христа і Церкви – наголошує Церковне керівництво [608, с. 143]. Явне уникнення конкретних світських розважальних закладів (дискотек, нічних клубів, азартних ігор, рок-концертів) та перевага цілеспрямованої дії та діяльності на природі свідчить не просто про особисті переваги, а про свідому, колективну стратегію формування виразної контркультури у сфері дозвілля. Це вказує на те, що відпочинок розглядається не як пасивний простір для відпочинку, а як активний простір для зміцнення релігійної ідентичності, моральних меж та общинних цінностей. Мінімізуючи вплив сприйманих негативних впливів, адвентисти прагнуть створити середовище, яке підтримує їхній духовний та фізичний добробут, посилюючи згуртованість групи та її відмінність у суспільстві.

Керуючись подібними настановами, адвентисти тяжіють до таких видів відпочинку, які б не руйнували, а збагачували здоров'я людини – фізичне і духовне. Якщо казати про види організованого відпочинку, то серед них – християнські табори для дітей, підлітків, молоді або для сімей, а також туристичні походи, заняття спортом, у тому числі ігри та змагання, що побудовані не на азарті, а на підтримці один одного. Програма відпочинку в адвентистських таборах, як правило, передбачає різноманіття рухливих ігор, квестів, які поєднуються з творчими завданнями, спілкуванням і дослідженням Слова Божого. Прикладом є зимовий підлітковий табір «Sky Land» у місті Дубно (2020 рік), де підлітки мали майстер-класи (кулінарія, слідопити, ляльковий театр, рукоділля, технічний), прогулянки та екскурсії до Дубенського замку та Тараканівського форту (включаючи спуск по стіні зі спорядженням), а також вечірні та ранкові служіння з музичним супроводом. Табір мав на меті переконати дітей, що Христос є їхнім особистим Творцем, Спасителем та Другом [78].

Також адвентисти проводять спортивні змагання або турніри з метою благодійності. Один з таких турнірів з волейболу, що відбувся на території Українського гуманітарного інституту у 2018 році, мав на меті зібрати кошти для 8-річного Саші Смітюха, який потребував лікування. Під час благодійного

турніру зібрали 10 000 грн, і всі розійшлися у хорошому, дружньому настрої [95]. В іншій замітці про силовий кросфіт турнір IRON MUSCLE, організований адвентистськими любителями спорту 2019 року у Львові, повідомляється про зв'язок фізичного з духовним, а також про християнську мотивацію спортсменів. Пастор Олександр Коропець зазначив, що для спортивних перемог потрібно важко тренуватись, а для духовних – не менше роботи над собою і над дослідженням Біблії. Майстер спорту Олександр Чернобай наголосив, що в турнірі немає суперників, проти яких треба боротись, а кожен змагається лише зі своїм власним спортивним результатом, що спонукало учасників до створення дружньої і позитивної атмосфери. Приклади спортивних турнірів, організованих для благодійності (волейбол для Саші Смітюха) та кросфіт-заходу, що підкреслює духовний ріст (зв'язок фізичного з духовним, а також про християнську мотивацію спортсменів), демонструють, що адвентистське дозвілля не обмежується лише особистим задоволенням чи внутрішньою розбудовою громади. Воно стратегічно інтегроване з ширшими цілями церкви, такими як євангелізація, соціальна відповідальність та цілісний особистий розвиток. Це означає, що навіть рекреаційні заняття розглядаються через місійну призму, слугуючи платформами для просвітницької роботи, демонстрації християнських цінностей та внеску в суспільний добробут, таким чином розширюючи вплив церкви за межі традиційних місць поклоніння [187].

Отже, загалом культура адвентистського відпочинку – дотримання балансу у відновленні сил фізичних і духовних через активність, рух, негріховні розваги або заняття, що можуть мати крім особистої ще суспільно-корисну мету.

Освітня культура. Адвентисти високо цінують освіту, адже і самі вони вважають себе нащадками Реформації, одним із наслідків якої стало переосмислення ролі освіти для розвитку людини будь-якого соціального статусу. Тож адвентисти вважають, що освіта може при правильному підході дати людині інструменти як для кращого розуміння Біблії – найавторитетнішого письмового джерела християн, так і для пізнання й гармонійної діяльності у створеному Богом світі. Саме тому Церква АСД з самого початку свого

заснування закликала спрямовувати зусилля вірян на розвиток християнських шкіл та інших освітніх адвентистських закладів. Ключовим у цій позиції було розуміння, що інтелектуальний розвиток особистості не повинен відриватися від християнського виховання.

Адвентисти вважають, що виховання в учнів та студентів поваги до вічних цінностей має першочергове значення навіть за умов світської освіти, напряду не пов'язаної з релігією. Адже освіта повинна допомогти особистості стати гарним членом суспільства, а це неможливо без цінностей, без моралі. Пріоритет виховання над навчанням є необхідним принципом освітньої стратегії як держави в цілому, так і кожного освітнього закладу зокрема. Побудована на цьому принципі освіта виконує функцію найважливішого інструменту в справі становлення людської особистості. Важливість даного уявлення особливо зростає на сучасному етапі, для якого характерна ціннісно-моральна криза, – підкреслюється у Соціальному вченні Церкви АСД в Україні. Явний пріоритет виховання над навчанням та інтеграція інтелектуального розвитку з християнськими цінностями в адвентистській освітній філософії вказує на цілісну освітню парадигму, яка виходить за рамки простого набуття знань, охоплюючи моральний та особистісний розвиток. Це означає, що адвентистська освіта спрямована на виховання всебічно розвинених особистостей, які є не лише інтелектуально здібними, а й етично обґрунтованими та духовно зрілими, вирішуючи ширші суспільні проблеми, такі як ціннісно-моральна криза. Це позиціонує їхню освітню модель як рішення сучасних суспільних викликів, підкреслюючи формування доброчесних громадян [166, с. 83].

Українські адвентисти зазначають, що сучасне світське виховання має як переваги, так і недоліки: Радують і те, що в останні роки дійсно відбулися певні позитивні зміни як у змісті освітніх програм, так і в освітніх технологіях, які стали більш гнучкими, допускають велику можливість для самореалізації особистості. Однак на ділі сучасної освітньої моделі все ще властивий акцент на професіоналізацію та інтелектуалізацію придбаних знань на шкоду вихованню і формуванню особистісних якостей в людині [166, с. 83].

Якщо ж казати про освіту духовну, тобто, вивчення теології і всього, що пов'язане з християнським світоглядом, то, як вважають адвентисти, це – завдання церкви, справжнє щастя, відповідно до вчення Церкви, неможливе без встановлення духовного зв'язку з Божеством. Сприяння у встановленні зв'язку з цим – завдання духовної освіти і виховання. Усвідомлюючи себе носієм високих етичних норм, Церква бере активну участь в справі духовно-моральної освіти суспільства, здійснюючи програми релігійного навчання і виховання дітей та молоді, що проводяться в будинках молитви і приміщеннях, що надаються для цієї мети установами різних форм власності [166, с. 87].

Розділяючи освіту світську і духовну, Церква не вважає правильним впровадження християнської або будь-якої іншої світоглядної моделі в якості основоположної для духовного життя суспільства. В силу цього державна освіта в Україні завжди має залишатися світською, повністю незалежною як від явного, так і від прихованого впливу якої-небудь однієї або декількох релігійних традицій або груп. Виступаючи проти того, щоб держава нав'язувала у загальноосвітніх закладах той чи інший конфесійний світогляд, адвентисти відстоюють принцип вільного вибору світогляду учнями, коли світська освіта повинна будуватися з урахуванням надання тим, хто навчається, можливості реалізовувати своє право на свободу віросповідання [166, с. 88].

Сама Адвентистська церква в Україні за час незалежності встигла побудувати систему власних освітніх закладів, де якраз і втілюється на практиці принцип синтезу виховання й навчання. Так, зараз адвентисти мають в Україні 7 загально-освітніх навчальних закладів І–ІІІ ступенів. Крім того, вони заснували вищі навчальні заклади. Серед них – Український адвентистський теологічний інститут (УАТІ) – приватний навчальний богословський заклад у м. Буча Київської області, який готує студентів до служіння у громадах Адвентистської церкви. Інший заклад, що надає вищу освіту за світськими професіями – Український гуманітарний інститут (УГІ) – приватний вищий навчальний заклад освіти у місті Буча (ІІІ рівень акредитації). За версією Міністерства освіти і науки України (на 2013 рік) цей заклад посідає шосте місце у рейтингу приватних

вищих навчальних закладів України. УГІ почав діяти у 1999 році та здобув визнання Міжнародної акредитаційної комісії, увійшовши до Міжнародної асоціації навчальних закладів. Незважаючи на підтримку світського характеру державної освіти в Україні, Адвентистська церква одночасно інвестувала значні кошти у створення власної комплексної системи загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Цей подвійний підхід (державна освіта в Україні завжди має залишатися світською; Сама Адвентистська церква в Україні за час незалежності встигла побудувати систему власних освітніх закладів) свідчить про стратегічне визнання того, що, хоча вони підтримують свободу віросповідання та невтручання у державну освіту, їхні конкретні цілі цілісної та інтегрованої з вірою освіти можуть бути повністю реалізовані лише в рамках спеціалізованих конфесійних установ. Це означає довгострокову прихильність до виховання власного інтелектуального та духовного капіталу, забезпечуючи увічнення їхнього унікального світогляду через покоління [435].

Розуміння принципів та цілей освіти адвентистів сьомого дня яскраво видно на прикладі саме УГІ, адже згідно з філософією закладу, його місією є Підготовка студентів до усвідомленого активного служіння Богу та суспільству шляхом реалізації своїх особистісних та професійних якостей, сформованих та набутих завдяки академічним, науковим, виховним програмам на основі християнської філософії освіти [435]. В УГІ студенти отримують професійні компетенції, завдяки яким зможуть вплинути на своє майбутнє та внести свій внесок у розбудову суспільства. Цінності УГІ містять кілька компонентів, які пов'язані з різними аспектами мети навчання:

Духовна мета. Розкрити перед студентами переваги християнського бачення світу. Сприяти тому, щоб їх життя набуло справжнього сенсу у духовному єднанні з Богом.

Інтелектуальна мета. Допомогти студентам зорієнтуватися і самовизначитися у великій різноманітності духовних і матеріальних цінностей, накопичених світовою культурою протягом століть. Академічні програми спрямовані на розширення і поглиблення кругозору студентів, але викладачі

також роблять акцент на безпосередній зв'язок між інтелектуальним розвитком та практичним благочестям.

Професійна мета. Підготувати всебічно освічених фахівців різних сфер діяльності та практичного служіння в Церкві та суспільстві і сприяти їх становленню як гідних громадян своєї країни.

Соціальна мета. Всіляко сприяти тому, щоб студенти могли досягти соціальної зрілості як гаранта творчого начала в їхньому житті, в сім'ї та суспільстві.

Здоровий спосіб життя. Академічний розпорядок і правила співжиття категорично забороняють куріння, вживання алкоголю і наркотичних засобів. В їдальні і кафетерії комплексу пропонується поживна і здорова їжа. Особлива увага приділяється регулярній фізичній праці і заходам, що сприяють його зміцненню.

Розвиток освіти, побудованої на біблійних принципах, є одним із пріоритетних напрямків діяльності Адвентистської церкви. Всім служителям, викладачам і вчителям керівництво Всесвітньої церкви радить постійно прагнути до вдосконалення своїх професійних навичок і зміцненню особистих відносин з Творцем. Також на зустрічі підкреслювалося, що адвентистам слід робити акцент на прихильність креаціоністському підходу до історії виникнення всього живого на планеті Земля і у Всесвіті. Віра в Бога-Творця є основоположною звісткою Церкви адвентистів сьомого дня, і ми покликані знову і знову говорити про це людям [361].

Серед українських адвентистів є фахівці, що працюють у сфері освіти, у тому числі на високих посадах. Прикладом є Микола Брагінець, адвентист, який у 2014 році був призначений виконуючим обов'язки ректора Луганського національного аграрного університету, евакуйованого в місто Харків. Микола Брагінець є автором численних наукових статей, підручників, навчальних посібників та монографій з механізації тваринництва і економічних наук, має понад двісті наукових статей, 32 авторських свідоцтва і патенти. Він відомий в університеті як віруюча людина, яка не бере і не дає хабарів, дотримується

заповіді про суботу, не курить і не вживає алкоголь, не їсть нечисту їжу. Оскільки евакуйований до Харкова університет довелося відроджувати практично з нуля, у цей важкий час Церква адвентистів сьомого дня в особі Адвентистського агентства допомоги і розвитку (ADRA Ukraine) та харківських громад теж надала допомогу [177]. Приклад Миколи Брагінця, адвентиста, який обіймає високу керівну посаду в світському державному університеті, а також пряма допомога, надана Адвентистською церквою (ADRA Ukraine) цьому університету, демонструє, що адвентисти не ізольовані від світського суспільства, а активно прагнуть взаємодіяти з основними інститутами та позитивно впливати на них. Публічне дотримання Брагінцем адвентистських принципів (хабарів не беремо, не даємо, і інших закликаємо цього не робити, дотримуємося заповіді про суботу, що не куримо і не п'ємо алкоголь, не їмо нечисту їжу) слугує формою свідчення, тоді як матеріальна підтримка церкви підкреслює її громадянську відповідальність та практичне застосування віри за межами її безпосередньої громади. Це вказує на стратегічний підхід до суспільного впливу через професійну досконалість та гуманітарну допомогу в освітній сфері [177].

Говорячи про освітню культуру адвентистів сьомого дня, можна зазначити, що, незважаючи на підтримку принципу розділення освіти світської та духовної, Церква виступає за взаємодію світської і релігійної освітніх систем з метою збагачення один одного. Релігійним навчальним закладам слід прагнути до підвищення змістовності освітніх програм, підвищення якості методичного забезпечення навчального процесу. Світські ж навчальні заклади могли б збагатитися за рахунок ознайомлення з виховними технологіями, що використовуються в релігійних освітніх установах, а також методиками профілактики і боротьби з руйнівними для фізичного і психічного здоров'я звичками. І релігійна, і світська освіта могли б зіграти важливу роль у справі формування здорових звичок, залучення до здорового способу життя і до високих морально-етичних цінностей, прищеплення смаку до естетичних цінностей і культурних традицій нації, – вважають адвентисти [166, с. 90].

Культура зовнішнього вигляду, одягу. Адвентисти мають свою культуру в одязі та зовнішньому вигляді, яка, хоча в цілому й не є абсолютно новою для християнства, але має свої відмінності навіть порівняно з культурою зовнішнього вигляду в деяких інших протестантів. Наприклад, у той час, як деякі протестанти не бачать проблеми в тому, щоб носити прикраси, коштовності, адвентисти притримуються більш консервативної позиції.

Церковне керівництво радить адвентистам відрізнитися від світу й ґрунтувати свої звички на Божественних принципах, а не на прикладах, які можна побачити у світі. Не слід гнатися за модою, яка є занадто швидкоплинною на відміну від вічних цінностей. Авторитетною у цьому плані є для адвентистів позиція Еллен Уайт, яка писала, що призначення одягу в житті християн – захистити дітей Божих від розтлінного впливу світу, а також сприяти їхньому фізичному і моральному здоров'ю [644, с. 634]. Посилаючись на твори Еллен Уайт, «Церковне керівництво» радить «одягатися просто, відмовитися від ювелірних виробів і різного роду прикрас», уникати примх і крайнощів моди, особливо тих, які переходять межі скромності і благопристойності [641, с. 351–352 ; 608, с. 140–141]. Одяг адвентиста повинен бути за можливості високої якості, зі смаком підібраних тонів і відповідним для служіння... Він повинен відрізнитися «красою», «скромною витонченістю» і «природною простотою». Суворі настанови щодо уникнення прикрас та певної косметики, що ґрунтуються на буквальному тлумаченні Біблії та порадах Еллен Уайт, є значущими. Ці практики (відмовитися від ювелірних виробів і різного роду прикрас; уникати використання косметики) слугують відчутними, зовнішніми вираженнями адвентистської самобутності та прихильності принципам смирення та скромності. Це означає, що зовнішній вигляд є не просто естетичним вибором, а теологічним твердженням, що посилює групову ідентичність та дотримання конкретного морального кодексу на противагу панівним світським нормам. Він діє як видимий маркер меж для спільноти.

Адвентисти буквально розуміють ті тексти Писання, які свідчать, що носіння коштовностей суперечить волі Божій. Апостол Павло наставляє жінок

носити пристойне вбрання і з соромливістю та невинністю, не прикрашати себе ні плетінням волосся, ні коштовними шатами (1 Тимофія 2:9). Носіння коштовних прикрас має своєю метою привернути увагу оточуючих, а це не узгоджується з християнським принципом покори і скромності» – так пояснює основну причину відмови від прикрас «Церковне керівництво». Проте, адвентистам не забороняється носити обручку, оскільки в деяких країнах і культурах цей звичай вважається обов’язковим і асоціюється з чеснотами. Це виключення (Проте, адвентистам не забороняється носити обручку, оскільки в деяких країнах і культурах цей звичай вважається обов’язковим і асоціюється з чеснотами) підкреслює прагматичну гнучкість у їхньому консервативному підході. Це демонструє, що, хоча основні принципи дотримуються, церква готова адаптуватися до конкретних культурних контекстів, щоб уникнути непотрібних соціальних тертів або неправильного тлумачення, балансує універсальні теологічні ідеали з місцевими суспільними реаліями. Це вказує на витончене розуміння того, як віра реалізується в різних культурних середовищах. Також адвентистам радять уникати використання косметики, якщо це не узгоджується з нормами доброго смаку і принципами християнської скромності [608, с. 140–141].

Ключовою думкою щодо цих питань є наслідування прикладу Христа й розуміння того, що є цінностями в очах неба. Втім, це не означає відкинути естетику зовнішнього вигляду й стати фанатиками, які спеціально хочуть виглядати дуже суворо – навпаки, найчастіше мова йде про те, щоб досягати гарного вигляду, але в простоті, без надмірностей. Опитування, проведене Вадимом Довбнею серед адвентистів щодо їхніх поглядів на зовнішній вигляд, показало наступні результати.

Таблиця 6.8. Результати опитування щодо культури зовнішнього вигляду серед адвентистів

Питання / Твердження	Категорія відповіді	Відсоток (%)

Чи є зовнішній вигляд вирішальним фактором для дружби?	Ні	74.4%
	Так	7.7%
Чи є зовнішній вигляд «візитною картою» людини?	Внутрішні якості важливіші	35.8%
	Згодні з твердженням	38.5%
Чи впливає зовнішній вигляд на працевлаштування?	Так	35.9%
	Залежить від місця роботи	59.0%
Чи змінюється світогляд та ставлення до себе та інших з віком?	Так	59.0%
	Суб'єктивне бачення	33.3%
	Не згодні	7.7%

На основі даного опитування можна побачити, що адвентисти погоджуються з важливою роллю зовнішнього вигляду, складовими якого є одяг, наявність чи відсутність косметики, прикрас тощо, але не вважають цю роль найважливішою. Більшість із опитаних більше звертають увагу на внутрішні якості людини, її принципи та відношення до інших, а не на зовнішність. Результати опитування, які показують, що, хоча зовнішній вигляд визнається

важливим, значна більшість (74,4%) не вважає його вирішальним фактором для дружби, а багато хто надає перевагу внутрішнім якостям, вказують на потенційний розрив або напругу між офіційно встановленим акцентом на зовнішньому вигляді (як маркері ідентичності та скромності) та фактичними життєвими соціальними пріоритетами всередині адвентистської спільноти. Це свідчить про те, що, хоча зовнішнє дотримання стандартів зовнішнього вигляду заохочується, внутрішній характер, цінності та динаміка відносин мають більшу вагу в особистих взаємодіях та формуванні зв'язків між членами. Це вказує на складність формування ідентичності, де офіційні доктрини взаємодіють і іноді уточнюються повсякденними соціальними реаліями.

Культура сім'ї та дошлюбного спілкування. Сімейні цінності посідають у християнському житті одне з найважливіших місць, адвентисти завжди підкреслюють, що людство винесло з часів Едему два основних благословення: суботній день і шлюб. Як до суботнього дня люди готуються, щоб вийти у відпочинок, так і до шлюбу треба серйозно готуватися – впевнені християнські консультанти. Еллен Уайт навчала: Нехай молоді люди, які мають намір одружитися, зважать свої почуття і побачать усі властивості характеру того, з ким вони думають зв'язати своє життя і долю... Одруження впливає на все подальше життя в цьому світі і в майбутньому. Істинний християнин не буде планів, які не може схвалити Бог [651, с. 359].

Для щасливої і успішної християнської сім'ї необхідною умовою є єдність чоловіка і дружини в ідеалах і цілях. Коли такої єдності немає, і це відчувається ще в період християнських залицянь, це може привести до трагічних наслідків. Різне ставлення до питань релігії призведе до непорозумінь і неправильного виховання дітей. Тому для адвентистів важливою здається біблійна порада: Не кланяйтеся під чуже ярмо з невірними (2Кор.6: 14), що в контексті шлюбу означає не одружуватися на тих, хто не розділяє з адвентистами їхні погляди та спосіб життя. Між віруючим і невіруючим – величезна різниця в схильностях, смаках, прагненнях. Вони служать двом панам, між якими немає нічого спільного. Якби святі й справедливі не були принципи одного чоловіка, вплив

невіруючого супутника життя постійно буде віддаляти його від Бога, – була впевнена Еллен Уайт [642, с. 174]. Існує застереження й щодо з'єднання з християнами, які сповідують інші, відмінні від адвентистських, погляди. Адже спільними у шлюбі з точки зору адвентистів повинні бути поклоніння Богу, дотримання суботи, відпочинок, спілкування, використання грошових коштів та навчання дітей. З цих причин пастори консультують молодь, що вирішила взяти шлюб, у дошлюбний період. Рішуче несхвалення нерівних шлюбів, особливо з неадвентистами та навіть іншими християнами, які мають різні погляди на ключові практики (Субота, фінанси, виховання дітей), є центральною темою. Це вказує на свідому стратегію збереження доктринальної та культурної однорідності в межах сімейної одиниці. Сім'я розглядається як первинна інституція для передачі адвентистських цінностей та ідентичності через покоління (різне ставлення до питань релігії призведе до непорозумінь і неправильному вихованню дітей). Отже, забезпечення шлюбної єдності у вірі є вирішальним для довгострокової стабільності та безперервності унікальної культурної ідентичності церкви. Це підкреслює роль сім'ї як ключового місця культурного відтворення та підтримки меж.

З тих причин, що сім'я повинна бути втіленням Божого задуму, Церква рішуче не схвалює шлюби між адвентистами і представниками інших релігій, в подібних випадках шлюбну церемонію пасторам проводити не рекомендується. Але у той же час, як зазначається у Церковному керівництві, Церква визнає виключне право кожного свого члена самому приймати остаточне рішення у виборі партнера для шлюбу. Однак Церква сподівається, що якщо її член вибирає собі в партнери неадвентіста, то ті, хто вступають в шлюб, усвідомлюють всі наслідки і не стануть чекати від пастора Церкви АСД, який зобов'язаний дотримуватися описаних вище приписів, здійснення обряду одруження.... Якщо ж член Церкви все-таки вступає в подібний шлюб, Церква повинна продемонструвати свою любов і турботу, спонукаючи подружню пару досягти повної єдності у Христі [608, с. 148]. Церква одночасно визнає виключне право кожного свого члена самому приймати остаточне рішення у виборі партнера, але

при цьому рішуче не схвалює певні вибори та не рекомендує пасторам проводити такі шлюби. Це виявляє витончену напругу між повагою до індивідуальної свободи та дотриманням общинних очікувань та контролю. Це вказує на пастирський підхід, який надає пріоритет переконанню та постійній турботі (Церква повинна продемонструвати свою любов і турботу) над суворими дисциплінарними заходами у чутливих особистих питаннях. Ця стратегія спрямована на направлення членів до схваленої церквою поведінки, зберігаючи при цьому пастирські стосунки, що відображає адаптивний механізм для управління внутрішнім різноманіттям у рамках нормативної системи.

Окрім того, адвентисти розуміють шлюб як союз рівних за статусом і достоїнством особистостей. Згода в шлюбі досягається на основі взаємної поваги і любові. Ніхто з подружжя не може вважатися головнішим за іншого (Еф.5: 21–28) [608, с. 149]. Ця позиція відкидає як фемінізм, так і радикальний консерватизм сімей деяких християн або представників інших релігій, у сім'ях яких право голосу має тільки чоловік. Головна ж мета сім'ї, як вважають адвентисти – розвиток християнських чеснот, навчання любові у перспективі відновлення образу Божого у людині. В одній із статей на сайті Церкви АСД, присвяченій шанобливому ставленню і безпеці в сім'ї, постулюються наступні ідеї:

- Всі люди створені рівними і заслуговують на шанобливе ставлення, а НЕ на прояви насильства в свою адресу.
- Ісус наказав нам любити один одного і в цій любові НЕМАЄ місця насильству.
- Повнота життя, обіцяна Ісусом, не може бути присутньою в тій хаті, де є насильство.
- Сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх жінок, дівчат і дівчаток.
- Сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх дітей/
- Сім'я повинна бути безпечним місцем для всіх соціально незахищених груп населення.
- Сім'я може стати місцем для духовного зростання всіх членів сім'ї [311].

Біблійний текст з послання до Євреїв 13:4 закликає: «Нехай у всіх буде шлюб чесний та ложе непорочне; а блудників і перелюбців судить Бог». З багатьох біблійних текстів зрозуміло, що Святе Письмо проти дошлюбних відносин, адже це розпуста (1 Коринтянам 6:13, Ефесянам 5:3). У той же час відомо, що дошлюбні відносини є у наш час дуже розповсюдженими у суспільстві.

Опитування, проведене студентом Українського адвентистського теологічного інституту Вадимом Луцяком серед студентської молоді, що навчається в адвентистських закладах освіти, щоб з'ясувати, як молодь розуміє концепція Святого Письма щодо відносин до шлюбу, показало наступні результати:

Таблиця 6.9. Результати опитування студентів щодо дошлюбних відносин та цивільного шлюбу

Питання / Твердження	Категорія відповіді	Відсоток (%)
Чи довіряєте ви Біблії в питаннях шлюбу і дошлюбних відносинах?	Так	79.1%
	Не зовсім довіряють	9.3%
	Без відповіді	11.6%
Якому джерелу ви більше довіряєте в питаннях дошлюбних відносин?	Біблії	65.1%
	Батькам	30.2%
	Суспільству	4.7%
Чи схвалюєте ви цивільний шлюб?	Ні	65.9%
	Так	20.5%
	Нейтрально (особистий вибір)	13.6%

Чи схвалює Біблія цивільний шлюб?	Ні	75.0%
	Так	18.2%
	Не знають	6.8%
Чи однаково щасливі цивільне та офіційне подружжя?	Ні (цивільне менш щасливе)	54.5%
	Так (однаково щасливі)	25.0%
	Не можуть відповісти	20.5%
Чи вважаєте ви, що дошлюбні відносини – це проблема сучасності?	Безумовно так	72.7%
	Ні	15.9%
	Нейтрально	6.8%
	Вважають це сучасним	4.5%

Виходячи із цього, можна зробити висновок, що більшість християнської молоді негативно ставляться до громадянського шлюбу. Результати опитування серед адвентистських студентів, які демонструють високу довіру до Біблії щодо шлюбу та рішуче несхвалення цивільних та дошлюбних стосунків, вказують на те, що освітні установи та сімейне середовище адвентистів значною мірою успішно передають та посилюють основні цінності церкви щодо сім'ї та стосунків молодому поколінню. Висока відповідність між поглядами студентів та доктриною церкви свідчить про надійну систему культурної та моральної освіти, яка є життєво важливою для безперервності та життєздатності адвентистської сімейної культури в майбутньому. Це вказує на ефективність їхніх цілісних освітніх та общинних зусиль.

Окрім вищезазначеного, адвентисти – як рядові віряни, так і служителі, періодично в тій чи іншій формі беруть участь у міських чи всеукраїнських

акціях на захист сімейних цінностей, заходах, присвячених популяризації біблійної моделі сім'ї.

Мистецька культура. У Біблії згадуються приклади різних мистецтв: від співу й музики до образотворчого чи ювелірного мистецтва, адже й скинія у Старому Завіті будувалася з використанням різноманітних прикрас. Тож адвентисти розглядають різні мистецтва в ідеалі як засіб служити Богові, розповідати про Його мудрість, красу та любов.

Найрозповсюдженішим і найпоширенішим з мистецтв серед християн є музика й спів, адже пісні та духовні гімни є елементом будь-якого богослужіння. Говорячи про роль музики в богослужінні, Церковне керівництво адвентистів вказує на невміння деяких вірян використовувати це мистецтво з максимальною силою. Щоб музика була справжнім прославленням Бога й справляла належне враження на присутніх, слід виконувати її якісно, й за спонуканням серця. Вона повинна бути красивою, урочистою і сильною, щоб бути приємною жертвою Богові [608, с. 114]. Документ цитує слова Еллен Уайт, яка закликала усіх вірян брати участь у музичному поклонінні: Не завжди повинні співати лише кілька призначених осіб; якомога частіше робить так, щоб до співу приєднувалася вся громада [642, с. 143–144; 608, с. 114].

У 2014 році видавництво Церкви АСД в Україні Джерело життя спеціально до запланованого музичного конгресу видало книгу Ліліан Дукан. В гармонії з Богом. Книга розповідає як про музику у Старому та Новому Завітах і в християнстві протягом його історії, так і про співвідношення світської та духовної музики, про суперечливі питання, які є часто каменем спотикання для християн у сфері музики, про те, як на уявлення про музику впливає культурний контекст. Книга розглядає плюси та мінуси сучасної християнської музики, яка лунає в різних церквах. Зокрема, автор не радить використовувати на богослужіннях музику, яка базується виключно на безперервному повторі однієї простої фрази, адже такий прийом призводить до маніпулювання емоціями, як це відбувається в деяких харизматичних церквах [129, с. 260]. Явне застереження Ліліан Дукан щодо музики, заснованої на безперервному повторі

однієї простої фрази, що призводить до маніпулювання емоціями, та її акцент на богоцентричній музиці, виявляє теологічну позицію, яка надає пріоритет інтелектуальному та благоговійному залученню над емоційним надлишком у поклонінні, що відповідає раціональності, характерній для адвентистської теологічної культури. Це свідчить про свідомі зусилля диференціювати їхній досвід поклоніння від більш харизматичних або емоційно керованих християнських традицій, підкреслюючи зміст та духовну глибину над поверхневим або маніпулятивним виконанням [129, с. 264].

Щоб запобігти впливу стандартів світської сцени на музику, що виконується на богослужіннях, Ліліан Дукан нагадує, що духовна музика повинна бути богоцентричною, а не людиноцентричною, отже, драматичний підхід на сцені повинен бути замінений на смирення та дух служіння. Музика християн перестає бути самопізнанням і стає приношенням [129, с. 264]. Але це не означає, що духовна музика у розумінні адвентистів повинна стати одноманітною за стилем або що її треба оцінювати виключно за наявністю тих чи інших інструментів та прийомів. Так, оскільки багато суперечок і зараз у церквах точиться навколо того, яким повинен бути правильний стиль духовної музики, автор книги зазначає: Для збереження істинних духовних цінностей важливо усвідомлювати, що будь-які дискусії на тему музичного стилю повинні мати місце в рамках даного стилю, а не серед багатьох різноманітних стилів. Ми вже зрозуміли, що не існує поняття духовного музичного стилю як такого – воно варіюється від однієї культури до іншої, від однієї музичної мови до іншої [129, с. 48]. Визнання того, що «не існує поняття духовного музичного стилю як такого – воно варіюється від однієї культури до іншої», а також підтвердження Павлом Семанівським того, що адвентисти приймають «різні стилі, не тільки класичний», демонструє витончене розуміння взаємозв'язку між теологією, культурою та художнім вираженням. Це означає, що, хоча мета мистецтва (прославляти Бога) є постійною, його форма є культурно відносною та адаптивною. Ця теологічна гнучкість дозволяє адвентизму інтегрувати різноманітні художні стилі та вирази, сприяючи ширшій привабливості та

актуальності в різних культурних контекстах без компромісу з основними духовними принципами.

Також автор констатує, що серед християн існує два розуміння музики, два підходи, і адвентисти в цьому плані не виняток. Для одних вірян музика являє собою сферу естетичного та абстрактного, акцент робиться на трансцендентному аспекті, на символічному змісті та інтелектуальній глибині, що характерно для класичної музики. Для інших вірян важлива така музика, яка є засобом вираження почуттів віруючих, яка відбиває людський аспект релігії. Така музика уявляється відносно простою та зрозумілою для того, щоб кожний міг приєднатися завдяки їй до спільного поклоніння. Проблема серед християн виникає тоді, коли ці два підходи розглядаються як несумісні один з одним, у той час, як обидва з них мають право на існування. Тому Ліліан Дукан радить адвентистам: Суперники вважають, що кожний підхід повинен застосовуватися винятковим чином, а не в поєднанні з іншим. Але насправді ці дві позиції не так вже далеко й стоять одна від одної і вже цей факт повинен їх об'єднувати [129, с. 331].

Адвентистський диригент Павло Семанівський, який працює в адвентистському університеті Монтеморелос (Мексика), зазначає, що Церква АСД не є консервативною в плані музики, і в адвентистів можна бачити різні стилі, не тільки класичний. Однак у виборі стилю музики на богослужінні визначальним фактором є питання богопізнання. Семанівський також звертає особливу увагу на контекст: Іноді виникає невелика напруженість: у якому ракурсі ми хочемо представити Бога – в ракурсі Його величі або Його близькості. Наприклад, те, що доречно на молодіжному табірному зборах, може не завжди підходити для богослужіння в церкві і навпаки. Від цього уявлення і контексту ситуації і залежить вибір стилю музики і всього іншого. Музика може бути хорошою, але не придатною для певного контексту. Семанівський радить служителям і віруючим батькам думати про музичне майбутнє церкви й планувати його, заохочуючи дітей навчатися музиці. Заохочення дітей до навчання музиці (Семанівський) та приклад Мілтона Коронадо, який

використовує вуличне мистецтво (графіті) для християнських тем, підкреслюють проактивну стратегію Адвентистської церкви щодо виховання художнього таланту з раннього віку та використання різноманітних форм мистецтва, навіть нетрадиційних, для євангелізації та служіння. Це свідчить про те, що мистецтво розглядається не лише як внутрішній вираз поклоніння, а й як потужний та сучасний інструмент для просвітницької роботи та передачі віросповідних послань ширшій, часто світській, аудиторії. Це відображає перспективний підхід до взаємодії з сучасною культурою в місійних цілях [240].

Не тільки музика, але й інші види мистецтв вітаються у церкві, якщо віряни усвідомлюють, як через це можна прославити Бога. Іноді під час богослужіння можна почути, як хтось із вірян розповідає власні або чийсь вірші на духовну тему. Збірку поезії, що містить твори понад 500 авторів, критикують за посередність багатьох творів, пропонуючи натомість обрати кількох найкращих авторів з більшою кількістю віршів від кожного. Різні адвентистські автори, які пишуть поезію чи прозу, шукають індивідуальні способи видаватися чи публікуватися, а також за можливістю відвідують світські літературні заходи. Не можна оминати і художнє мистецтво. Так, в одному з матеріалів на сайті Церкви АСД в Україні розповідається про Мілтона Коронадо, вуличного художника і пастора з Чикаго, який малює графіті на християнські теми. Художник вважає, що його дару вуличного мистецтва "є місце в служінні Євангелія". Коронадо також допомагає іншим молодим людям використовувати мистецтво графіті для цієї мети [385]. Матеріали такого характеру на сайті церкви можуть заохотити й українських адвентистів робити спроби публічного служіння через образотворче чи інші види мистецтва.

Культура домашніх богослужінь. Згідно сучасних досліджень серед сімей адвентистів сьомого дня 40% не мають практики сімейних богослужінь, 27% проводять його щодня, а 33% виділяють для нього час один раз на тиждень.¹ Отже, коли дошлюбні консультації позаду, сім'я вже сформована, то щоб зробити її ще міцнішою допоможуть регулярні богослужіння у сімейному колі. Сімейні богослужіння чи сімейне поклоніння – це спільне поклоніння Богові

членами однієї сім'ї. Це час коли члени сім'ї проводять разом час, стають ближчими до Бога і один до одного завдяки спільній молитві та поклонінню.

Поглянувши в історію християнства, можна помітити, що сімейні богослужіння стали практикуватися в часи Реформації. А особливого поширення вони набули серед протестантів Шотландії у XVII столітті. У 1647 році Генеральна Асамблея Церкви Шотландії прийняла Вестмінстерське сповідання віри, де знаходилося правило: "Богу потрібно поклонятися всюди, де завгодно, в дусі та в правді; як в приватних сім'ях щодня, так і в таємниці кожен сам по собі" [511]. У тому ж році церква Шотландії опублікувала книгу "Довідник з сімейного поклоніння". З цього часу практика сімейних богослужінь стала загальноприйнятою серед пресвітеріанських церков Шотландії та серед релігійних груп в Англії.¹ Існують свідчення, що сімейне богослужіння відбувалося в різних скромних умовах, включаючи будинки, сараї, рибальські човни та навіть вугільні шахти [625]. Детальний історичний контекст сімейного богослужіння, що простежує його коріння до Реформації та його широке поширення серед шотландських протестантів у XVII столітті, демонструє, що адвентисти розглядають свою практику домашнього поклоніння не як ізольоване явище, а як частину ширшої, тривалої протестантської традиції домашньої побожності та біблійної грамотності. Явно пов'язуючи свою практику з історичними рухами (практикуватися в часи Реформації; особливого поширення вони набули стали серед протестантів Шотландії), вони підкреслюють свою ідентичність як спадкоємців значної теологічної та культурної спадщини, надаючи історичної ваги та легітимності своїм сучасним практикам [583, с. 62].

Також відмічається, що сімейне богослужіння в історії протестантизму набувало більшого значення при періодах духовного відродження. І навпаки, в період духовного занепаду та байдужості, занепадали й сімейні богослужіння. Твердження, що сімейне богослужіння набувало більшого значення при періодах духовного відродження та занепадали й сімейні богослужіння під час духовного занепаду, встановлює сприйнятий причинно-наслідковий зв'язок між практикою сімейного богослужіння та загальним духовним здоров'ям і життєздатністю

церковної спільноти. Це свідчить про те, що заохочення та зміцнення сімейного богослужіння є не лише питанням особистої побожності, але й розглядається як стратегічний імператив для сприяння колективному духовному оновленню та зростанню в ширшій церкві. Це означає, що сімейна одиниця розуміється як фундаментальний будівельний блок для духовної стійкості церкви.

Теологічна основа сімейного поклоніння знаходиться у найбільш відомій молитві єврейського народу, молитві «Шма»: «І будуть ці слова, що Я сьогодні наказую, на серці твоїм. І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них, як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш» (Повторення Закону 6:6–7). Бог заповідав своєму народові, що батьки зобов'язані своєю вірою і знання Святого Письма передавати своїм дітям. Це показує, що не достатньо для ізраїльтян було піти в храм чи синагогу у суботу чи свята, щоб слухати Слово Боже, а що воно має стати частиною сімейного життя. Приклади сімейних богослужінь можна зустріти з перших сторінок Біблії: Сиф, син Адама, та його сім'я «зачали були призивати Ймення Господнє» (Буття 4:26). Ной із своєю сім'єю подякував Богові за спасіння від Потопу, збудувавши жертовника (Буття 8:20). Авраам, який подорожував із своєю сім'єю, мав традицію будувати жертовник Богові (Буття 12:7).¹ Той самий звичай зберігався у сім'ях Ісаака та Якова (Буття 26:25; 35:1–2). Історія Йова також говорить про регулярні сімейні богослужіння (Йова 1:5). Звершення Пасхи в ізраїльському народі було насамперед сімейним поклонінням (Вихід 12). Подібні думки висловив Ісус Навин: «А я та дім мій будемо служити Господеві» (Ісус Навин 24:15).¹ У часи патріархів голова родини був священником в своїй сім'ї і керував богослужінням та приносив жертви Богові.¹ Цей принцип, про роль чоловіка і батька в сім'ї зберігся і до нашого часу (1 Коринтянам 11:3).

У новозавітні часи також прослідковується ідея сімейних богослужінь. Дії апостолів розповідають про римського сотника Корнилія, який був побожний і богобоязний разом з усім своїм домом. У відповідь на його молитви та побожне життя, Бог послав Ангела, який сказав, що треба зробити, щоб почути вістку спасіння.¹ Корнилій чекав їх, покликавши рідню й близьких друзів, турбуючись

не лише про своє спасіння, а й про спасіння своєї сім'ї та інших родичів.¹ Також у своєму посланні апостол Павло згадує домашню Церкву (Римлянам 16:5). Дещо архаїчне сьогодні словосполучення сімейний вівтар означає сімейний жертовник, що є прямим відсиланням на ідею сімейного богослужіння. До сімейних богослужінь біблійних часів можна також віднести час принесення ранкової та вечірньої жертви. Подібно до того, як священник у старозавітньому святилищі приносив жертви цілопалення вранці і увечері, у ізраїльтян було прийнято звершувати молитви до Бога [429, с. 212].

Еллен Уайт закликала до проведення сімейних богослужінь: Батьки й матері, якими б нагальними не були ваші справи, не забувайте збирати свою сім'ю навколо Божого жертовника. Просіть охорони святих ангелів для вашого дому. Пам'ятайте, що дорогі вашому серцю люди зазнають спокус [651, с. 393]. Також вона закликала до їх регулярного проведення, якщо можливо і вранці і увечері [638, с. 520]. Згідно її рекомендацій, час сімейного богослужіння повинно стати найцікавішою і найрадіснішою подією сімейного життя і бути коротким і натхненним. Еллен Уайт наголошувала, що сімейні богослужіння не повинні занепадати через життєві турботи, сімейне богослужіння не повинно коритися владі обставин. Не можна молитися зрідка або нехтувати молитвою, коли у вас багато денних справ. Роблячи так, ви спонукаєте своїх дітей дивитися на молитву зневажливо [638, с. 520–521].

Цілі сімейних богослужінь. Спільне поклоніння Богові та бажання пізнавати Його волю та Його шляхи. Сімейне богослужіння покликане прививати шанобливе ставлення до Біблії, та бажання її читати, досліджувати та роздумувати над її дорогоцінними перлинами.

Сімейні богослужіння особливо є корисними для дітей, які з перших років життя можуть вчитися довіряти і поклонятись Богові.

Сімейні богослужіння також дають можливість молитися за сімейні проблеми, та вчитися ділитися з іншими членами сім'ї своїми складнощами і проблемами.

Також це хороший привід для молитви за інших людей, які мають фізичні або духовні потреби.

Практична реалізація сімейних богослужінь.

Ідею поклоніння Господу можна описати так: 1) Визнання Бога своїм Спасителем і Володарем свого життя; 2) Прагнення виконувати Божі заповіді; 3) Посвячення себе і свого часу Господу; 4) Пошана і прославлення Бога з подякою і смиренням; 5) Спів, молитва, читання Біблії; 6) Роздуми над Словом Божим.¹ Складові частини сімейного богослужіння: Спів, читання, духовні роздуми та молитва.¹ Під час сімейних богослужінь члени сім'ї: 1) разом віддають Богові славу, виражають до Нього свою любов; 2) Разом моляться; 3) Вивчають Біблію; 4) Спілкуються між собою, чим все більше скріплюють сімейні відносини.¹ Таким чином поклоніння Богові, і зокрема сімейне богослужіння має вертикальний вимір завдяки спілкуванню і єднанню з Богом через молитву, прославлення та Слово Боже, та горизонтальний вимір через єднання віруючих, які зібралися для спільної мети.¹ Таким чином спільне поклоніння включає в себе виконання двох головних заповідей – любов до Бога і до ближнього (Матвія 22:37–39).¹

Для проведення сімейного богослужіння потрібно звертати увагу на можливості конкретної сім'ї. Необхідно спільно визначити як кількість проведення таких зустрічей (ранок, вечір, або ранок і вечір) так і дотримання цього розпорядку.¹ Коли в сім'ї є маленькі діти, то ця обставина сильно впливає на весь хід сімейного богослужіння. Еллен Уайт радила проводити короткі домашні служіння. Існує думка, що скільки років дитині, стільки хвилин мають продовжуватися богослужіння.¹ Однак бажано, щоб час проведений у цьому богослужінні був звернений до кожного члена сім'ї усіх вікових категорій. Детальні практичні рекомендації щодо проведення сімейного богослужіння, включаючи поради щодо тривалості (відповідно до віку дитини), змісту (уникнення критики, зосередження на застосуванні) та методів (ігри, вірші для запам'ятовування), свідчать про прагматичний та педагогічний підхід до формування духовних звичок у сім'ї. Це демонструє, що церква визнає виклики

сучасного сімейного життя та надає конкретні, адаптовані інструменти для успішної та захоплюючої реалізації цієї основної практики, прагнучи зробити її радісним та впливовим досвідом, а не обтяжливим обов'язком.

Важливо під час обговорення не витрачати час на критику, наклепи, які отруюють атмосферу служіння. Відносно матеріалів для роздумів, то можна прочитати коротку біблійну історію і пороздумувати над нею. Важливо, щоб якомога більше членів сім'ї висловлювали свої думки з прочитаного, звертали увагу на моменти, які їх зацікавили. Важливо зробити висновок з проведених роздумів, щодо того, як з цього уривку відкривається Господь, його характер, чи характер біблійних героїв, і який приклад ми можемо взяти для нашого теперішнього життя. Крім коротких біблійних історій можна також розважати над дослідженням якогось біблійного персонажу. Також можна розглядати біблійну доктрину. Цікавим для дітей та молоді можуть бути спеціально розроблені біблійні ігри для різного віку. Також для дітей можна розробити вивчення яскравих біблійних віршів, пам'ятних перлинок. Для сімейного богослужіння також можна використовувати іншу духовну літературу. Однак Біблія, Книга книг, повинна займати головне першочергове місце. Існує гарний вислів, що наші сімейні богослужіння – це частинка неба на землі! [582]. Саме таким підходом до збереження та укріплення сімейних традиційних цінностей користуються члени Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні.

Статистичні дані, що 40% сімей не практикують сімейне богослужіння, 27% роблять це щодня, а 33% – раз на тиждень, підкреслюють значну розбіжність між високо цінованим ідеалом регулярного сімейного богослужіння та його фактичною реалізацією в адвентистській спільноті. Хоча церква активно просуває цю практику, значна частина сімей її не дотримується. Це означає потенційний виклик для церкви у повній реалізації її бачення сімейного духовного життя, вказуючи на сфери для подальшої пастирської підтримки, освітніх ініціатив або переоцінки стратегій впровадження для подолання цього розриву.

Отже, аналіз адвентистської ідентичності та культури в Україні виявляє її багатогранний та динамічний характер, що проявляється у міжконфесійному діалозі, практиках богослужіння, теологічних позиціях та повсякденному житті. Фундаментальні доктрини, такі як дотримання суботи, концепція Великої боротьби та вістка трьох ангелів, пронизують та формують різні культурні виміри – від праці та дозвілля до сімейних відносин та мистецького вираження.

Адвентисти в Україні демонструють складну взаємодію між збереженням теологічного консерватизму та традиційних практик, таких як суворе дотримання суботи та певні норми зовнішнього вигляду, та одночасною адаптацією до сучасних контекстів. Це проявляється у динамічному підході до доктринального розвитку, гнучкості у мистецьких стилях, активній взаємодії зі світською освітою та прагматичному підході до таких питань, як носіння обручок. Ця здатність до адаптації, не відмовляючись від основних принципів, дозволяє їм зберігати свою унікальність у плюралістичному суспільстві.

Особливий акцент робиться на розбудові внутрішньої спільноти через гостинність, активну участь у суботній школі та заохочення сімейних богослужінь. Ці практики слугують основою для формування ідентичності та згуртованості. Ця внутрішня сила, у свою чергу, дозволяє адвентистам активно взаємодіяти з ширшим суспільством, здійснюючи суспільний вплив через освітні ініціативи, благодійну діяльність та публічне свідчення. Приклади, такі як роль адвентистів у світській освіті та використання мистецтва для євангелізації, ілюструють їхню стратегію позитивного впливу за межами традиційних церковних стін.

Водночас, дослідження виявляє певні внутрішні напруження та виклики, зокрема розбіжності між ідеальним та реальним рівнем дотримання сімейних богослужінь, а також динаміку між централізованою владою та внутрішніми прогресивними імпульсами у теологічних дискусіях. Ці аспекти вказують на постійний процес формування та адаптації адвентистської ідентичності.

Загалом, адвентистська ідентичність в Україні є стійким та виразним феноменом, що поєднує глибоку теологічну основу з прагматичною адаптацією

до сучасних реалій. Це робить її значущим кейсом для вивчення формування релігійної культури у пострадянському, плюралістичному середовищі.

Висновки до сьомого розділу

Аналіз сфер вияву ідентичності українських адвентистів у період суверенної України дозволяє зробити низку важливих висновків.

По-перше, внутрішня структура Церкви АСД ґрунтується на представницькій моделі управління, яка забезпечує підзвітність керівництва вірянам та широку участь членів церкви у прийнятті рішень. Ця модель, що має глибоке коріння в історії церкви та була сформульована Еллен Г. Уайт, сприяє стабільності та динамічному розвитку організації, забезпечуючи її демократичний характер та відповідальність перед Богом і громадою.

По-друге, місіонерська та освітня діяльність є фундаментальними стовпами адвентистської ідентичності. Широке використання медіа-ресурсів (телеканали, радіо, онлайн-платформи), активна благодійна діяльність через ADRA, а також розгалужена система освіти – від початкових шкіл до вищих навчальних закладів – свідчать про цілісний підхід до поширення Євангелія та формування кваліфікованих, духовно розвинених членів громади. Ці напрямки діяльності не лише сприяють зростанню церкви, а й підвищують її соціальну значущість та позитивний імідж.

По-третє, есхатологічні очікування залишаються ключовим елементом адвентистської доктрини, формуючи їхню ідентичність та мотивуючи до служіння. Проте, церква активно протистоїть внутрішнім викликам, таким як пасивність вірян, хибні есхатологічні інтерпретації та теологічні розбіжності (наприклад, щодо Триєдиного Бога). Ця боротьба з внутрішніми загрозами сприяє активізації богословської діяльності, що, у свою чергу, веде до поглиблення та кристалізації вчення церкви, забезпечуючи її доктринальну стійкість.

По-четверте, акцент на здоров'ї та цілісному розвитку є унікальною особливістю адвентистської ідентичності. Принципи здорового способу життя, інтегровані в повсякденне життя та медичну діяльність церкви, відображають

їхнє розуміння людини як цілісної істоти. Цей підхід не лише сприяє фізичному благополуччю членів церкви, а й є ефективним інструментом місіонерства, що приваблює людей до адвентистського світогляду.

Нарешті, соціальна активність та міжконфесійний діалог демонструють прагнення адвентистів до інтеграції у суспільне життя та позитивного впливу на нього. Участь у громадських проектах, благодійних ініціативах та активна підтримка свободи совісті свідчать про відповідальну громадянську позицію. Водночас, у міжконфесійному діалозі адвентисти прагнуть зберігати свою доктринальну унікальність, шукаючи точки дотику та взаєморозуміння з іншими конфесіями в Україні.

Загалом, ідентичність українських адвентистів у період суверенної України є динамічною та багатогранною, що проявляється у їхній організаційній структурі, місіонерській та освітній діяльності, есхатологічних очікуваннях, акценті на здоров'ї, а також у соціальній активності та міжконфесійному діалозі. Ці аспекти свідчать про здатність церкви адаптуватися до сучасних викликів, зберігаючи при цьому вірність своїм основним доктринальним принципам.

Церква АСД має організаційну структуру та представницьку модель управління. В такій формі управління релігійною організацією визнається, що найвищий авторитет церкви перебуває в руках вірян церкви, які беруть участь у представницькій моделі управління. Згідно з представницькою моделлю церковні повноваження від громад передаються окремим членам церкви, які ставляться на служіння як керівники різноманітних церковних організацій та видів служінь. Ці особи виконують свою роботу у відповідальності перед церквою та перед Богом. Таким чином, вибрані церковні керівники залишаються підзвітними членам церкви. Означені рівні організаційної структури Церкви АСД, такі як конференція, уніон, дивізіон та Генеральна конференція, отримують свої повноваження від місцевих громад. Вказані рівні є важливими лише в контексті їхньої діяльності задля служіння церкві та суспільству. Таким чином, влада та повноваження в Церкві АСД переходять знизу вгору, а не навпаки, влада делегується, а не нав'язується.

Питання економічної діяльності адвентисти розглядають крізь призму християнської етики, а саме: повага до права власності, старання праця, свобода підприємницької діяльності, розумна благодійність тощо. Особлива увага приділяється праву приватної власності для блага людей. При цьому наголошується, що Писання не віддає переваги жодній з форм власності: приватна, громадська, державна, муніципальна, кооперативна та інші її форми мають рівне право на існування, а держава зобов'язана оберігати від посягання всі форми власності. З огляду на процеси, що відбуваються в економічному житті країни, адвентистські церкви категорично виступають проти довільного переділу і відчуження власності як «порушення волі Божої».

Одним із фінансово перспективних напрямків роботи адвентистів визначено їх підприємницьку діяльність. В «Соціальному вченні Церкви християн Адвентистів сьомого дня» сформульовано принципи соціальної відповідальності підприємців. Вони бачать їх реалізацію в наступних положеннях: сумлінна сплата податків, розвиток бізнесу і створення нових робочих місць, встановлення справжніх людських відносин (всі питання заробітної плати, умов праці та відпочинку і т.д. повинні вирішуватися у процесі соціального діалогу, на основі чітких домовленостей, що влаштовують обидві сторони), підтримка соціальних програм як продумана політика фірми або корпорації, в тому числі у формі особистої благодійності або партнерства з іншими комерційними, некомерційними, благодійними або релігійними організаціями тощо. З вище наведено бачимо, що декларовані положення церкви АСД вдало доповнюють та розширюють політику держави щодо розвитку малого та середнього бізнесу. Акцент на співпрацю з благодійними та релігійними організаціями стимулює підприємців думати про інтереси населення та їх потреби.

Загалом матеріальні статки здобуті в результаті діяльності бізнесменів адвентистів розподіляються за наступними напрямками: через сумлінну сплату податків на поповнення державного і місцевого бюджетів, на потреби церков

шляхом сплати десятини або спонсорської допомоги, на розвиток власного бізнесу і потреб своєї сім'ї, на благодійні цілі і спонсорську підтримку різних соціальних і культурних проектів релігійних організацій, державних і муніципальних установ.

В той же час, бізнесмени-адвентисти декларують наступні цілі своєї Асоціації: свідчення про Христа на робочому місці, натхнення, зміцнення відносини, підтримка і фінансування місіонерських проектів, забезпечення прозорості, ефективності та моніторингу вкладених коштів, освіта у сфері бізнесу та управління, допомога в отриманні фінансування і доступ до грантів, формування ефективного і сучасного бачення у підприємця та сприяння налагодженню комунікації між церковними керівниками, громадами та бізнесменами. Як бачимо, пріоритетом Асоціації є не економічний успіх її членів, а саме допомога в ефективному використанні коштів бізнесменами з метою підтримки місіонерських проектів, пошук порозуміння між підприємцями та церквою. Тобто, духовне є в пріоритеті, економічні механізми ж розглядаються як інструменти служіння Богові та суспільству.

З вищенаведеного зроблено висновок в процесі дослідження, що що більшість адвентистів пов'язують свою реалізацію не з матеріальним достатком, а більше з духовними цінностями, причому низькі позиції за пошуком свіжих рішень також можуть впливати на те, що більшість адвентистів не виходить за своїм економічним благополуччям за рамки середньостатистичного українця. Існує два кути, під яким можна подивитися на це питання. У порівнянні з людьми, які витрачають багато грошей на потурання своїм залежностям, таким як алкоголь, тютюн тощо, адвентисти дійсно можуть вважатися більш економічно стабільними або захищеними, бо уникають марнотратства у ресурсах. Але у порівнянні з іншими середньостатистичними українцями, на нашу думку, переваги адвентистів у доходах неочевидні, адже треба враховувати саме специфіку української економіки.

Також у розділі було розглянуто низку дискусійних теологічних питань, які виникли серед членів Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в період

незалежності. Проаналізовано причини їх появи та розвитку, акцентовано увагу на апологетичних діях керівництва адвентистів, яке намагається через теологічні праці дати відповіді на виклики та проблеми, які виникають у процесі діяльності адвентистських громад. Акцентовано увагу на тому, що незначна частина адвентистів сьомого дня в Україні наприкінці 1990-х років є пасивною та незацікавленою у виконанні різних церковних видів служіння, має несистематичну відвідуваність зібрань, не бажає працювати в одному руслі зі світовою організацією. Доведено, що початок 2000-х років у середовищі адвентистів забарвлений резонансними есхатологічними очікуваннями, які ґрунтувалися на неправильних тлумаченнях ідей із книги Об'явлення та Євангелій. Доведено, що серед адвентистів України в окремих місцях розвинулися ідеї, які турбували церковну організацію наприкінці ХІХ століття.

Найпоширенішими є поодинокі випадки підбурення членів адвентистських церков проти віри у Триєдиного Бога чи повної божественності Ісуса Христа. У відповідь на вчення, які супересчать їхнім доктринам, адвентисти випускають значну кількість богословських книг та статей, спростовуючи та показуючи безпідставність цих звинувачень. Як результат виявлено, що проблемні дискусії, навпаки, мотивують адвентистських дослідників, які кристалізують вчення церкви, готуючи відповіді на різноманітні «народні» питання. Однак встановлено, що досі без ґрунтовної однозначної відповіді залишається питання рукопокладення жінок у церкві, оскільки дискусії щодо цього питання досі тривають у різних куточках світу, де поширений адвентизм.

Культура богослужіння й церковного спілкування. Особливе місце в релігійній практиці адвентистів сьомого дня посідає проведення суботніх зібрань у громадах як виконання четвертої заповіді Декалогу. Сама атмосфера богослужіння й принципи, які лежать в його основі, регламентують і стиль або культуру спілкування членів церкви під час знаходження у молитовному будинку.

Отже, в адвентистській догматиці немає раз і назавжди сталих авторитетів з кінцевою думкою, замість цього у суперечливих питаннях є розгляд суперечливих питань спеціальними комітетами й орієнтація на рішення Генеральної конференції (Всесвітньої церкви) задля збереження єдності Церкви. Прикладом такого пошуку відповіді на актуальне питання є розгляд вчення про рукопокладення жінок. Розглядаючи ситуацію з цим питанням у Церкві АСД у період до 2015 року, кандидат філософських наук Іван Чернушка констатує: «члени комітету з вивчення жіночого рукопокладення надали перевагу позитивному вирішенню цього питання висвячування жіноцтва, а саме: 40 голосів – «за», «проти» – 32, а 22 члени комісії віддали свої голоси за компромісну позицію».

У своїй теології адвентисти керуються принципом відкритості до нових ідей, головне, щоб вони не суперечили старим, вже перевіреним часом ідеям. У всіх питаннях, де може проявитись розбіжність думок, «Церковне керівництво», цитуючи Еллен Уайт, рекомендує керуватися наступними принципами: «Коли нове світло випромінюється зі священних сторінок в нагороду серйозному шукачеві істини, він не заперечує старого світла. Навпаки, він зливається зі старим, роблячи його ще більш яскравим і надаючи йому додаткового блиску». «Його [Бога] діти не будуть розходитися в думках, коли один вірить в одне, а інший в абсолютно протилежне, і кожен член рухається незалежно від тіла. Через різноманітність дарів і різні форми керівництва, які Бог заснував в Церкві, все прийдуть в єдність віри». Що ж до концептуальних теологічних відмінностей адвентизму від інших церков, то теологічна культура адвентистів відрізняється розумінням важливості для християнина як Старого, так і Нового Завіту, втім, без слідування багатьом старозавітним традиціям.

Розвиваючи вчення про здоровий спосіб життя, адвентисти приділяють увагу й відпочинку, як одній із складових принципів здоров'я. Мова йде не тільки про суботній відпочинок від буденних справ згідно з четвертою заповіддю, але й про інші види відпочинку, протягом тижня або протягом року.

В адвентистській літературі відпочинком вважається «цілеспрямована дія, спрямована на освіження й відновлення сил тіла і розуму»

Сама Адвентистська церква в Україні за час незалежності встигла побудувати систему власних освітніх закладів, де якраз і втілюється на практиці принцип синтезу виховання й навчання. Так, зараз адвентисти мають в Україні 7 загально-освітніх навчальних заклади I–III ступенів. Крім того, вони заснували вищі навчальні заклади. Серед них – Український адвентистський теологічний інститут – приватний навчальний богословський заклад у м. Буча Київської області, який готує студентів до служіння у громадах Адвентистської церкви. Інший заклад, що надає вищу освіту за світськими професіями – Український гуманітарний інститут – приватний вищий навчальний заклад освіти у місті Буча (III рівень акредитації). За версією Міністерства освіти і науки України (на 2013 рік) цей заклад посідає шосте місце у рейтингу приватних вищих навчальних закладів України. УГІ почав діяти у 1999 році. «Інститут здобув визнання Міжнародної акредитаційної комісії та увійшов до Міжнародної асоціації навчальних закладів».

Свою культуру мають адвентисти і в одязі й зовнішньому вигляді, яка, хоча в цілому й не є абсолютно новою для християнства, але має свої відмінності навіть порівняно з культурою зовнішнього вигляду в деяких інших протестантів. Наприклад, у той час, як деякі протестанти не бачать проблеми в тому, щоб носити прикраси, коштовності, адвентисти притримуються більш консервативної позиції.

Напевно, найрозповсюдженішим і найпоширенішим з мистецтв серед християн є музика й спів, адже пісні та духовні гімни є елементом будь-якого богослужіння. Говорячи про роль музики в богослужінні, «Церковне керівництво» адвентистів вказує на невміння деяких вірян використовувати це мистецтво з максимальною силою. Щоб музика була справжнім прославленням Бога й справляла належне враження на присутніх, слід виконувати її якісно, й за спонуканням серця. Вона повинна бути «красивою, урочистою і сильною», щоб бути приємною жертвою Богові. Документ цитує слова Еллен Уайт, яка

закликала усіх вірян брати участь у музичному поклонінні. «Не завжди повинні співати лише кілька призначених осіб; якомога частіше робіть так, щоб до співу приєднувалася вся громада».

Адвентисти високо цінують освіту, адже і самі вони вважають себе нащадками Реформації, одним із наслідків якої стало переосмислення ролі освіти для розвитку людини будь-якого соціального статусу. Тож адвентисти вважають, що освіта може при правильному підході дати людині інструменти як для кращого розуміння Біблії – найавторитетнішого письмового джерела християн, так і для пізнання й гармонійної діяльності у створеному Богом світі. Саме тому Церква АСД з самого початку свого заснування закликала спрямовувати зусилля вірян на розвиток християнських шкіл та інших освітніх адвентистських закладів. Ключовим у цій позиції було розуміння, що інтелектуальний розвиток особистості не повинен відриватися від християнського виховання.

Згідно сучасних досліджень серед сімей адвентистів сьомого дня 40%, не мають практики сімейних богослужінь, 27% проводять його щодня, а 33% виділяють для нього час один раз на тиждень. Отже, коли дошлюбні консультації позаду, сім'я вже сформована, то щоб зробити її ще міцнішою допоможуть регулярні богослужіння у сімейному колі. Ця ідея є домінуючою серед українських адвентистів щодо цього виду богослужіння.

В процесі дослідження виявлено низку дискусійних теологічних питань, які виникли серед членів Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в період незалежності. Проаналізовано причини їх появи та розвитку. Акцентовано увагу на апологетичних діях керівництва адвентистів, які намагаються через теологічні праці надати відповіді на виклики та проблеми, які виникають в процесі діяльності адвентистських громад. У результаті дослідження виявлено, що проблемні дискусії навпаки мотивують адвентистських дослідників, які в результаті кристалізують вчення церкви готуючи відповіді на різноманітні «народні» питання. Виявлено, що незначна частина адвентистів сьомого дня в Україні наприкінці 1990-х років є пасивною та незацікавленою у виконанні різних церковних видів служіння, має несистематичну відвідуваність зібрань, не

бажає працювати в одному руслі зі світовою організацією. Доведено, що початок 2000-х років у середовищі адвентистів забарвлений резонансними есхатологічними очікуваннями, які ґрунтувалися на неправильних тлумаченнях ідей із книги Об'явлення та Євангелій.

Доведено, що серед адвентистів України в окремих місцях розвинулися ідеї, які турбували церковну організацію наприкінці XIX століття. Найпоширенішими є поодинокі випадки підбурення членів адвентистських церков проти віри у Триєдиного Бога чи повної божественності Ісуса Христа. У відповідь на вчення, які суперечать їхнім доктринам, адвентисти випускають значну кількість богословських книг та статей, спростовуючи та показуючи безпідставність цих звинувачень. Як результат виявлено, що проблемні дискусії, навпаки, мотивують адвентистських дослідників, які кристалізують вчення Церкви АСД, готуючи відповіді на різноманітні «народні» питання. Однак встановлено, що досі без ґрунтовної однозначної відповіді залишається питання рукопокладення жінок у церкві, оскільки дискусії щодо цього питання досі тривають у різних куточках світу, де поширений адвентизм.

РОЗДІЛ 8. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЦЕРКВІ АСД ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Для розкриття теми підрозділу «Роль політичної теології в критичних ситуаціях для Церкви АСД: досвід російських та українських адвентистів» необхідно звернутися до публікацій, створених у країні-агресорі, оскільки саме в цих джерелах представлений специфічний контекст функціонування адвентистських громад у період кризи. Аналіз таких матеріалів дозволяє не лише висвітлити відмінності у підходах до політичної теології в Україні та РФ, але й критично осмислити ідеологічні впливи, які формували богословські наративи в умовах пропаганди та державного контролю. Використання цих джерел є вмотивованим, оскільки в інших наукових виданнях аналогічна інформація відсутня, а залучення подібних матеріалів сприяє повноті аналізу та протидії можливим маніпулятивним наративам [85].

8.1. Роль політичної теології в критичних ситуаціях для Церкви АСД

Згідно з вченням, Церква АСД є позаполітичною і такою, яка сповідує вирішення будь-яких конфліктних питань ненасильницькими методами [531; 669]. Наголошує на можливості ведення перемовин замість збройного протистояння. Позиціонує себе як спільнота віруючих, об'єднана цінностями, які вище за національні чи громадянські. Цих правил Церква адвентистів сьомого дня на світовому рівні намагалася дотримуватися з початку заснування (1863), незважаючи на інцидент під час Другої світової війни серед німецьких адвентистів [212]. Ситуація, яка зрушила сталу адвентистську позицію щодо ставлення до політики та війни, сталася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Станом на кінець 2020 року сайт Української уніонної конференції повідомляв про 46 240 членів церкви в Україні [332] та 36 500 членів адвентистів в Росії [691]. Всупереч позаполітично-нейтральній позиції Генеральної конференції війна призвела до

розділення між російськими і українськими адвентистами, втрати комунікації і довіри внаслідок різного ставлення до політичних подій. На персональному рівні українські адвентисти, переконавшись в агресивній і загарбницькій сутності дій Російської Федерації, стали на захист національних інтересів української держави (у різний спосіб, за винятком збройного захисту). А адвентисти на території Російської Федерації замість моральної підтримки братів та сестер з України обрали сторону російської пропаганди.

Передумови розділення українських та російських адвентистів. Ситуація, яка привела до розділення між українськими і російськими адвентистами, почалася з подій Майдану в Україні [213] анексії Криму Російською Федерацією і спалаху сепаратистського руху і війни на Донбасі (кінець 2013 – початок 2014 року) [476]. За версією української сторони, сутність конфлікту виглядала так: український президент Віктор Янукович, який спочатку обіцяв українцям Євроінтеграцію, восени 2013 року несподівано повідомив про відмову від неї [117]. Після чого почав придушувати мирні протести студентів з надмірною жорстокістю, що стало лише причиною зростання протестів в Києві і багатьох великих містах України [346]. Протестувальники вимагали дотримання законодавства владою і справедливого покарання винних у злочинах, вчинених проти учасників протестів [194]. Паралельно в Криму і на Донбасі почав формуватися сепаратистський рух, який підтримувала Російська Федерація через ідеологію, організаційну роботу, постачання озброєння та найманців [685; 699]. РФ не влаштовувало, що Україна виявила бажання стати частиною Європейського простору [712]. Путін, який вважав розвал СРСР трагедією, побачив, що це зручний момент, щоб змусити Україну не просто повернутись у зону впливу РФ, але й радикально збільшити контроль над нею або ж взагалі покласти край існуванню української держави. Тому анексія Криму і підтримка сепаратистів на Донбасі і озвучена мета утворити на місці України так звану Новоросію [706; 682] розглядалася українцями виключно як агресивна загарбницька політика, в основі якої лежить імперсько-тоталітарна ідеологія.

За версією російської сторони, в Україні відбувся незаконний переворот, а люди, які протестували проти дій Віктора Януковича, були фашистами і нацистами [680; 677]. Таким чином, за російською версією, анексія Криму і підтримка сепаратистів на Донбасі пояснювалася «благородним» бажанням захистити російськомовне населення України від українських фашистів [679]. Паралельно з цим поясненням російська пропаганда використовувала й інші наративи. Наприклад, Україна є штучно створеною державою, яка не має права на власну незалежність або історично українці і територія були частиною Росії і мають їй належати зараз [696; 704]. Таким чином, анексії територій є «поверненням свого», а незалежність України залишає шанс на її гіпотетичний вступ до НАТО в майбутньому. Тому така країна загрожує національній безпеці Російської Федерації.

Порівнявши ці два пояснення, неважко помітити, чим саме вони відрізняються. У той час як українська сторона з самого початку апелювала до дотримання владою Конституції і Законів України. Російська влада апелювала до абсолютизації влади, вважаючи незаконними будь-які мирні протести і вимоги справедливості. У той час як українська сторона апелювала до міжнародного права, як незалежна країна і відстоювала право обирати геополітичний курс. Російська сторона знайшла приводи порушити міжнародне право, не визнаючи за незалежною Україною право на вибір геополітичного курсу. У той час як українська сторона намагалася подолати радянське тоталітарне минуле і створити демократію європейського зразка. Російська сторона заявила свої права на Україну, використовуючи саме аргумент спільного радянського, а ще раніше імперського минулого.

У світлі цих протилежних наративів очевидно наступне: люди, які обирали між українською та російською позицією, керувалися наступними принципами. По-перше, наскільки вони цінують або відкидають право як основу внутрішньодержавних та міждержавних відносин; по-друге, наскільки вони є прибічниками або противниками ідеї відродження СРСР і розширення політичного «руського міра»; по-третє, наскільки вони вірять або не вірять

пропаганді про фашистів і нацистів, які нібито захопили владу в Україні і становлять загрозу російськомовному населенню. Описана ситуація вилилась у війну на Донбасі, гаряча фаза якої тривала в 2014 році, потім кілька років була конфліктом в менш активній фазі. Однак зрештою – це було використано як привід для відкритого повномасштабного нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року [688].

Додамо до огляду думки з дисертації Світлани Шкіль, яка досліджувала тему впливу ідеології «русского міра» на пострадянський простір. Її напрацювання дозволяють краще зрозуміти контекст, у якому існують і трансформуються протестантські громади після розпаду СРСР. Шкіль у своїй роботі наголошує, що ідеологія «русского міра» впливала не лише на державну політику, а й на релігійні спільноти, створюючи додаткові виклики для їхньої ідентифікації. У контексті круглого столу ця теза є особливо важливою, адже протестантські громади в пострадянському просторі не могли уникнути впливу ідеологічної спадщини, яка формувалася під впливом державного апарату та суспільних очікувань.

Під час дискусії було зазначено, що зусилля протестантських церков, спрямовані на подолання впливу «русского міра», стали вагомою складовою їхньої боротьби за власну ідентичність. Водночас, як вказує Шкіль, важливим аспектом стало переосмислення протестантами своєї ролі у формуванні громадянського суспільства та відокремлення від радянської ідеології, яка часто інтегрувалася в наративи «русского міра».

Залучення ідей Світлани Шкіль до обговорення дозволяє глибше усвідомити, як протестанти вибудовують нові моделі ідентичності в умовах, коли їхнє середовище зазнало значного впливу ідеологічних маніпуляцій. Це відкриває перспективи для подальших досліджень у напрямі взаємодії релігійних ідеологій і політичних наративів у пострадянській Україні [472].

Від початку анексії Криму Російською Федерацією та війни на Донбасі у 2014 році багатьом українцям, в тому числі протестантам довелося залишити свої домівки й стати переселенцями або біженцями. Причиною переселення

протестантів стали переслідуваннями за релігійною ознакою на непідконтрольних Україні територіях [156], включаючи страх бути мобілізованими російською армією для боротьби зі Збройними силами України [278].

Враховуючи все вищеописане, ситуація з самого початку була більш ніж достатньою причиною для адвентистів не просто зацікавитись політичними питаннями, але також почати їх регулярно аналізувати і давати духовну оцінку. Війна поставила перед кожним адвентистом вимогу визначитися із власною позицією. Тому що політика в цьому випадку безпосередньо впливала на фізичне життя вірян і подальшу долю країни, громадянами якої вони є. Адже якщо адвентисту природньо засуджувати кримінальні злочини або побутові вбивства, то як можна не засудити агресивну війну з її масовими вбивствами та масштабними руйнаціями. Якщо заповідь «не свідчи неправдиво» актуальна для особистого життя, то так само вона актуальна до політичної пропаганди, яка за допомогою брехні налаштовує одних людей вбивати інших. Тим більш, українські адвентисти не могли обійти увагою питання релігійної свободи, адже на непідконтрольних Україні територіях ставлення до протестантських церков відверто було ворожим, включно з випадками погроз, викрадення пасторів, відбирання молитовних будинків, заборони вірянам проводити богослужіння й розповсюджувати духовну літературу [545].

Слід додати, що розділення між російськими та українськими адвентистами через різні політичні позиції стало частиною загальнопротестантської проблеми. На пострадянському просторі протестантські церкви тісно співпрацювали і комунікували, а деякі церкви мали спільну для кількох країн організаційну структуру. Тому до початку війни відбувались спроби вести діалог і знайти порозуміння між протестантами. В 2014 році на сайті Релігійної інформаційної служби України у публікації під назвою «Коли брат не чує брата» повідомлялося: «Російські євангельські християни у своїй більшості підтримали політику Кремля щодо Євромайдану та засудили молитовну участь українських одновірців у ньому. Коли ті запросили російських

колег приїхати до Києва заради того, щоб побачити як все відбувається насправді, – російські протестантські лідери відмовилися. Натомість вони проголосили доволі нейтральні заяви з приводу війни та анексії Криму, не засудивши агресію Росії» [267]. Український євангельський богослов, доктор філософських наук Михайло Черенков з того приводу висловився так: «Розбіжності між нами й нашими братами з сусідньої країни існували завжди. Але з 2000 року вони стали загострюватись. Росія пішла шляхом неототалітаризму. Україна продовжила боротьбу за демократію» [267].

Українські і російські адвентисти традиційно були більшою мірою аполітичні, ніж інші протестанти. Тому на офіційному рівні короткий період адвентистам вдавалося зберігати позаполітичний статус на рівні Євразійського дивізіону. Тому до квітня 2022 року Український уніон був частиною Євразійського дивізіону із центром в Москві. Але на рівні особистих позицій, спілкування і дискусій у соцмережах російські і українські адвентисти вже не виглядали позаполітичними. Вони, так само, як і інші протестанти, сперечалися щодо того, на чиєму боці правда. Про новий виклик для адвентистської єдності в 2015 році писав керівник відділу зв'язків із громадськістю Церкви АСД в Україні Максим Крупський: «У соціальних мережах – баталії. Адвентисти сперечаються з адвентистами, чия влада краща. Сперечаються, чиї ЗМІ більше обдурюють. Соціальні мережі наповнили сотні коментарів та позначок “подобається” наших членів церкви. Причому на політичні погляди віруючого-адвентиста мало впливала соціальна доктрина Церкви. Місце проживання, а також навколишні обставини стали важливішим чинником, ніж біблійне розуміння майбутнього нашого світу, участі християнина в політичному житті та ставлення до влади» [697]. Незважаючи на максимально обережний тон статті, Максим Крупський порушив проблему пропаганди, яка перешкоджає єдності адвентистської Церкви. Ці думки співпадають із публікаціями на РІСУ, яку я аналізувала вище: «Коли брат не чує брата»). Максим Крупський запропонував у своїй статті вихід із ситуації: «Члени церкви мають більше довіряти інформації, отриманій від інших довірених членів церкви. Не тому, що просто так потрібно.

А тому що ви пов'язані з цією людиною невидимими узами і якщо ви дійсно одне Тіло, одна Сім'я, один Дім, то якщо йому боляче - то буде боляче і вам. Якщо він радіє і страждає, Тіло відчуватиме це» [697]. Як бачимо із наведених цитат, Максим Крупський в 2015 році констатував ще одну проблему: адвентисти у питанні ставлення до політичних подій в більшості випадків не керувалися соціальною доктриною церкви.

Отже, потрібно переконатися, чи містить соціальна доктрина адвентистів положення, які б допомогли в критичній ситуації, яка склалася між вірянами. В Основах соціального вчення Церкви АСД в Україні є кілька згадок: «Державна влада має бути підконтрольна громадянському суспільству»; «Месіанство нації» – небезпечна ідея; «Церква визнає прерогативою держави ведення військових дій виключно оборонного характеру» [166, с. 53]. Те ж саме прописано в соціальній доктрині російських адвентистів [690, с. 75].

Саме ці моменти є відправними пунктами, що мали б допомогти адвентистам визначитися з позицією навколо дій РФ в Україні. В основі Євромайдану, навіть якщо не погоджуватися з методами всіх його учасників, міститься ідея підконтрольності державної влади громадянському суспільству. Саме це розлютило російський режим, збудований на тотальному контролі над громадянами. В прецеденті українського Майдану РФ побачила загрозу своєму існуванню [686].

Втручання у справи незалежних країн і відбирання в них права самим визначати свій геополітичний курс, Російська Федерація пояснює таким чином: Росія є оплотом певних моральних або духовних цінностей, які були втрачені світом, особливо країнами Європи і США [703]. Тому дії Росії пояснюються «рятуванням» України від остаточного духовного і ціннісного розкладення, яким просякнутий Захід. Гаслом багатьох бойовиків, що воювали на Донбасі за приєднання українських територій до РФ, було: «Православ'я – або смерть!» [707; 710]. Одним із популярних ідеологічних лідерів в Росії є Олександр Дугін. Він приписує російському етносу «цивілізаційну місію формування Євразійської імперії» [689]. Подібні думки висловлювались неодноразово в тій чи іншій формі

політичними лідерами РФ. Ці заклики разом із збройним вторгненням в інші країни свідчать про явно месіанське розуміння Росією своєї ролі в світі. Ця ідея має давнє коріння, що Росія нібито є «третім Римом» [711]. Зрозуміло, що подібні ідеї суперечать адвентистській соціальній доктрині. Нарешті, про визнання церквою воєнних дій держави лише оборонного характеру – більш ніж очевидно, що Росія веде війни на чужих територіях, а не на власних, не кажучи вже про захоплення і приєднання територій інших держав. Тож цей пункт із соціального вчення свідчить про те, яку позицію повинні займати віряни стосовно такого типу політики.

Тим не менш, адвентисти на пострадянському просторі зайняли протилежні позиції щодо ставлення до політичних подій від 2013 року й по сьогодні. У той час як одні віряни засудили дії РФ, інші, навпаки, почали схвалювати. Тобто, бачимо, що наявність соціального вчення не є гарантією проти хибних політичних переконань. Наприклад, ось коментар одного відомого російського адвентиста, що фактично виправдовує масштабне вторгнення РФ в Україну: «Просто українці абсолютно не хотіли чути і знати, що насправді відбувалося довкола Донбасу... Так, ситуація у всій Україні страшна. І, здавалося б, страждання такої величезної території – надмірно висока плата за страждання двох маленьких областей своєї ж України. Але що робити, якщо українці не хотіли почути плача донбаських дітей?» [675]. На прикладі цього коментаря (а подібні коментарі від російських братів були далеко не єдині) бачимо, що повномасштабна війна проти України виправдовується тим, що Україна не хотіла віддавати свої території агресору, а повернення територій загрожувало б дітям. Виникає логічне запитання: а навіщо було надавати військову підтримку сепаратистському руху на Донбасі, якщо припустити, що країна, яка це зробила, керувалася долею дітей? Очевидно, що і під час війни меншого масштабу, і під час повномасштабної війни страждали і ще більше будуть страждати діти, жінки, люди поважного віку – будь-які категорії населення. Отже, можна зробити висновок, що не доля дітей, а лише власні

політичні інтереси були мотивацією країни, яка здійснила агресію проти іншої незалежної країни.

Адвентизм, однією з центральних ідей якого є доктрина Великої боротьби між Христом і сатаною, міг би побачити відзеркалення наративів цієї космічної битви у ситуації, яка склалася між двома державами. Адже фактично країна, яка здійснює безпідставну агресію проти іншої незалежної країни, порушуючи міжнародне право, діє тими ж методами, якими діяв сатана. Адже він переконував, що діє виключно в інтересах людини, переконував у тому, що він є «визволителем», а не агресором, насправді ж був узурпатором і захопив владу над людством нечесним шляхом. Після чого сатана стверджував, що саме Бог, а не він, винен у наслідках гріха і в стражданні людей. Такий точно підхід ми бачимо у політичній ситуації і війні, про яку йдеться, адже тут так само є зіткнення правди й брехні, наслідком чого є також смерть і страждання багатьох невинних людей. Виникає цілком закономірне запитання, чи може доктрина Великої боротьби допомогти адвентистам мати єдину позицію щодо земного воєнного конфлікту, якщо він має ті ж ознаки, як і конфлікт космічний? І чи можна сказати, що українські адвентисти, які висловлюють солідарність зі своїм страждаючим народом, порушують якийсь традиційний для Церкви принцип позаполітичності?

У будь-якому випадку буде помилковим приписати бажання розмірковувати про політику й мати політичні судження тільки українським адвентистам. Адже у багатьох випадках російські адвентисти так само мають політичні судження, тільки вони виявляються в підтримці іншої політичної позиції. Це прослідковується в тому, що церковні лідери і члени церкви, виходячи з тих чи інших переконань, підлаштовують розуміння деяких пунктів адвентистського вчення під інтереси державної політики.

Яскравим прикладом є стаття «Библейское пророчество о США» [694], надрукована в офіційній газеті російських адвентистів «Сокрытое сокровище» [694] у лютому 2022 року. Дата публікації – безпосередньо перед широкомасштабним вторгненням російської армії в Україну. Статті на тему

зв'язку США із книгою Одкровення є традиційними для адвентистів [551]. Але цей приклад виглядає дещо інакше, адже містить замість богословського аналізу біблійної книги і есхатологічного розуміння пророцтва ознаки політичної пропаганди. А саме тон і стилістичні засоби, як була подана інформація в статті.

По-перше, вся стаття написана у вигляді «монологу звіра» і концентрується увага лише на негативних твердженнях про США. Не наведено жодних фактичних доказів, а мова насичена примітивними прикладами і метафорами у фамільярному тоні «від особи злодія». Це відразу налаштовує читача на емоційне відторгнення й засудження країни, про яку йдеться в статті. Це типові ознаки політичної пропаганди, методами якої є подача певних тверджень в емоційно-експресивній обгортці. Такий тип журналістської подачі змушує читачів сприймати ці твердження як апріорі істинні, які не потребують перевірки. Оскільки читач швидше реагує емоційно на текст, ніж раціонально.

Стаття починається так: «Давайте пограємо в одну цікаву гру. Я друкуватиму гарні фантики і назву їх грошима. А ви у мене купуватимете ці гроші в обмін на свої матеріальні цінності, на свою працю і на свої ідеї. А якщо вам знадобиться більше грошей, то ви можете взяти їх у мене під відсотки, щоб потім у поті чола трудитися на мене, віддаючи свій обов'язок» [694]. Подібний тон статті і прив'язка аргументації до банківської системи і її боржників в такому контексті фактично мало чим відрізняється від аргументації, якою насичена зокрема третя частина антирелігійного конспірологічного фільму «Дух часу» (Zeitgeist: The Movie) Пітера Джозефа (2007) [676].

Тобто, у читача повинен виникнути справедливий гнів на країну, яка робить слабкіші країни своїми боржниками. Далі по тексту статті зустрічаємо наративи, що є повністю тотожними політичній російській пропаганді. Знов-таки, інформацію подано від імені звіра: «У разі незгоди з такою політикою я спробую змінити ваше керівництво на згоду, купивши революцію чи державний переворот, а якщо це не пройде, то я попрошу ваших сусідів, які такі ж, як і ви, боржники, оголосити вам війну, на яку я буду позичати мої фантики і постачати сучасне» [695]. Фактично, це речення недвозначно натякає на ті звинувачення,

які політичні пропагандисти Російської Федерації протягом років озвучували через ЗМІ і посилили перед повномасштабним вторгненням в Україну.

А саме: що Євромайдан і Революція Гідності в Україні – ні що інше, як державний переворот, «куплений» США [705]. А оскільки в Росії такий «переворот» США не змогли «купити», в якості помсти Сполучені Штати нібито підбурили українців на війну з росіянами. Саме для цього США поставляє українцям свою зброю [698]. Саме такий зміст прочитується в статті, якщо знати час публікації і політичний фон, на якому все це відбувається. В результаті який висновок може зробити читач статті? Логічно підтримати дії Росії, яка переклала всю провину за війну на українців і на США. Де Сполучені Штати позиціонуються справжніми господарями України, а РФ просто змушена заради своєї національної безпеки воювати в Україні проти США, адже не бажає «продаватися за фантики» [694].

Отже, стаття в найпопулярнішому на пострадянському просторі адвентистському виданні, яка повинна містити біблійну есхатологію і коректні висловлювання з точки зору міжнародного права, виглядає як політична «джинса» [445]. Або як стаття, написана на замовлення з метою вислужитися перед державою, яка здійснює тиск на церкву, вимагаючи церкву дотримуватись її політичного курсу. Якщо це написано під тиском, то це дуже нагадує часи СРСР, коли будь-які публікації релігійних організацій повинні були проходити державну цензуру. Якщо ж стаття показує позицію автора, то це свідчить про завуальовану підтримку принаймні частиною російських адвентистів державного політичного курсу РФ. А цей курс зорієнтований на неототалітаризм і агресію з метою відновлення імперії.

Із добре відомих на пострадянському просторі адвентистських богословів недвозначно засудив вторгнення Росії в Україну доктор богослов'я (PhD) Олександр Болотніков, який зараз проживає в США. У своїх проповідях він пояснював, що адвентистам не личить підтримувати політику президента, який шкодує за розвалом СРСР. Тому, що цей президент ставить собі за мету в тій чи іншій формі відновити радянський союз. Тому що СРСР – це тоталітарна

система, яка знищувала віруючих і адвентистська церква наряду з іншими церквами була жорстоко переслідувана в СРСР [409]. Багато служителів і членів церкви були репресовані, страчені і пройшли через тюрми [124]. Тому підтримка такої політичної програми виглядає дивно, особливо коли деякі російські адвентисти висловлюються, що в СРСР було не так вже й погано. І що цю країну в тій чи іншій формі можна відродити задля протистояння звірові, тобто США.

Це дивно також тому, що США зараз керується принципами релігійної свободи, на противагу чому в РФ ця свобода зникає. Наприклад, Свідки Єгови безпідставно визнані екстремістською організацією [713; 708] і перебувають поза законом, інші протестанти через «Закон Ярової» [709] стикаються із заборонами і обмеженнями в сфері місіонерства. А бойовики та російські військові, що діють на окупованих РФ територіях, утискають протестантів, які дозволені в РФ. Пояснюють це тим, що релігійна свобода в РФ лише тимчасова: «“Буде лише Православна церква! Ми починаємо наводити лад тут. А потім і там наведемо!”» [70].

Виходить, що перспектива через якийсь час розділити долю Свідків Єгови багатьом російським адвентистам не виглядає такою страшною, як перспектива співіснувати з такою країною як США, де сьогодні є свобода для всіх віросповідань.

Згідно з віровченням адвентистів, яке коментує Болотніков, ситуація виглядає наступним чином. Книга Одкровення називає США звіром не як країну, засновану з самого початку, а як релігійно-політичну систему, яка сформується в США і буде панувати в майбутньому. На даному етапі США скоріше земля, з якої буде виходити майбутній звір. Отже, звір, який буде говорити як дракон, ще остаточно не сформувався. Навіть Адвентистська церква історично зародилася й розвивалася саме в США. Тому некоректно звинувачувати зараз США як країну у всіх тих майбутніх злочинах, про які йдеться в пророцтві [551]. І тим більше, виправдовувати цим пророцтвом агресію проти незалежних країн, які не бажають повертатися в СРСР.

Також Болотніков вважає формальний привід нападу РФ на Україну – «звільнення її від нацизму» – нічим не виправданою підміною понять. В Україні дійсно існував і існує націоналістичний рух, це є типовим явищем для національних держав, які вийшли зі складу імперій. Саме націоналізм в модерну епоху давав поштовх існуванню багатьох національних держав, не тільки української. Але націоналізм і нацизм не є синонімами, тож стверджувати, що українці, які боролися за свою незалежність і національну ідентичність в минулому, або виборюють незалежність зараз, нібито є нацистами – аж ніяк не відповідає дійсності. А справжнім мотивом агресії РФ, за твердженнями Болотнікова, є спроба Росії відновити статус імперії, що якраз є предметом пророцтва книги Даниїла про майбутнє імперій [683]. (До речі, нагадаємо, що в Україні офіційно діє Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [327].

Оскільки тези Болотнікова з початку повномасштабного вторгнення критикували дії Російської Федерації, російські адвентистські лідери після початку війни (в період, коли російські ракети руйнували українські багатоповерхівки з цивільним населенням) у листі до одновірців виступили із зверненням, яке не схвалює проповіді Болотнікова. Вони рекомендували російським адвентистам не дивитися їх, «якщо вони (вас) збентежують» [684]. Лист, датований 7 квітня 2022 року, був написаний на бланку Євроазіатського дивізіону і підписаний керівником М.Ф. Камінським [684]. В тексті листа зазначено: «Так, брати Болотников А. і Олійник В., наскільки мені відомо, є пасторами в нашій церкві. в особистих бесідах, рекомендуйте тим, хто бентежить не дивитися програми і виступи цих пасторів. Вони не є офіційними представниками Церкви. і не озвучують її думку» [684]. Також у листі йшлося про телеканал «Надія», заснований українськими адвентистами [684]. «Потрібно визнати, що телеканал «Надія» – це церковний медіа-ресурс. Ми не мали претензій до змісту його програм до недавнього часу. Події останнього місяця змінили характер виступу у його передачах до невпізнання» [684].

У листі йдеться, очевидно, про те, що телеканал «Надія» у своїх передачах під час повномасштабного вторгнення висловлював солідарність із страждаючим народом і називав речі своїми іменами. Не оминав тему війни і агресії, а навпаки, висвітлював цю тему і висловлював позицію підтримки й захисту України. Як зазначає А.С. Білик, авторка кваліфікаційної бакалаврської роботи «Український адвентизм під час російського військового вторгнення-2022: медійний аспект», «зміни, спричинені російським вторгненням-22 та залучення львівської команди телеканалу «Надія», дозволили навесні 2022 року створити унікальний до цього проєкт – «Всеукраїнський марафон НАДІЇ» [60, с. 24–25].

В цій програмі відбувалося спілкування із представниками різних груп: «біженцями, медиками, волонтерами, співробітниками телеканалу “Надія”, священнослужителями, спеціалістами в певній галузі, громадськими активістами, які могли розповісти про власний пережитий досвід та свою діяльність під час війни». «Під час одного з етерів, на питання “Чи варто християнам взагалі говорити про війну?” ведучий Іван Ярош підкреслив, що адвентисти не можуть триматися нейтралітету в цих умовах. Тому, що усі новини, які розглядаються в рамках марафону, подаються через призму розуміння християнства, без поширення будь-яких особистих суджень, але з намаганням окреслити об’єктивну реальність» [60, с. 25]. Саме ця позиція українського телеканалу, як можна зрозуміти з листа, підписаного Камінським, і викликала претензії у багатьох російських адвентистів.

Більше того, від деяких інтелектуальних лідерів адвентизму Росії після повномасштабного вторгнення замість засудження агресії своєї держави або хоча б мовчання з цього приводу з’явилися твердження про те, що російські протестанти є патріотами Росії. В англomовній статті професора Євгена Зайцева і доцента Дмитра Фокіна підкреслено, що: «З погляду саморозуміння протестантами своєї ідентичності, ці питання важливі та неминучі» [674]. Якою ж є відповідь на ці «важливі» запитання? Автори намагаються спростувати розповсюджену в російському суспільстві думку, що протестанти є чужими для

цієї країни і що російський патріотизм неможливий поза православним віросповіданням. Намагаються довести, що «небесний патріотизм» (дім на небесах) протестантів не суперечить громадянській патріотичній свідомості, а доповнює її. «Земний» патріотизм російських протестантів може проявлятися у різних формах – головне при цьому ідентифікація себе з Росією. «Таким чином, можна говорити про прояв патріотизму протестантами навіть у тих випадках, коли з релігійних міркувань хтось, наприклад, відмовляється застосовувати зброю для знищення ворога, але готовий служити своїй Батьківщині у будь-якій формі та в будь-якому місці, де не потрібно носити зброю.» [674].

З цього дослідження можна зробити висновки, що для її авторів, а отже, для певного кола російських адвентистів стоїть питання, як бути «своїми» для російського суспільства і для російської держави на одному рівні з православною більшістю. А оскільки лідери Російської православної церкви в особі Патріарха Кирила та інших священнослужителів благословили війну в Україні і дії Путіна, то виникає запитання: наскільки доречно російським адвентистам саме в цей час доводити, що вони як протестанти «не гірші» від православних російських патріотів.

Оскільки в статті Зайцева і Фокіна немає критичних висловлювань щодо дій своєї країни або уточнень, які дії повинен підтримувати патріот, а які ні, то може скластися думка, що ці автори і їхні одновірці у якості «патріотів» підтримують загарбницьку політику російського президента на рівні з офіційними представниками православної більшості. Іншими словами, проголошують себе патріотами країни-терориста.

Подібні твердження виглядають неадекватними для українських адвентистів, які разом зі своєю країною переживають фактично геноцид під ракетами, бомбами, снарядами та мінами російської армії. Якщо провести паралель з ситуацією під час Другої світової війни, то це виглядало би так, якби адвентисти з числа євреїв, переслідуваних Гітлером, почули від адвентистів-арійців, що ті є патріотами Німеччини. Що вони не гірші за інших німців і готові служити нацистській Німеччині різними проявами. Фактично, в історії так і було,

коли частина адвентистської церкви в Німеччині пішла на компроміс із державною політикою нацистів, виправдовуючи це тим, що адвентистські програми зі здорового способу життя служать здоров'ю німецької нації і користуються попитом в контексті загального політичного курсу, який тоді мала німецька держава [212]. Це так само дозволяло німецьким адвентистам виглядати «своїми» для нацистського режиму. Але інше, більш важливе питання – наскільки можна іти на компроміс з режимом, який став антилюдським – в роки Другої світової війни було проігнороване частиною німецьких адвентистів. Були й інші адвентисти, які не підтримали політику нацизму і ідеї служити нацистським інтересам. Звісно, згодом це вилилося в церковний розкол німецьких адвентистів і утворення гілки адвентистів реформістів [212]. На персональному рівні позицію незгоди з політикою німецької держави мав відомий адвентист-німець Франц Хазел. У книзі «І падуть навколо тебе тисячі», написаній Сьюзі Хазел Манді, розповідається, як Франц вимушено опинився в німецькій армії, але займався тим, що рятував євреїв від СС [220]. Часто Хазелу доводилося мовчати і не говорити те, що він думав про політику і особу Гітлера, інакше б він поплатився за це життям. Але такі адвентисти й не робили гучних заяв про свій «патріотизм» і готовність різними формами служити Німеччині. Бо для таких незгодних з режимом адвентистів було притаманне відчуття доречності висловів про патріотизм до своєї країни.

Отже, бачимо, що питання політики і ставлення до тієї чи іншої політичної системи під час війни не може бути неважливим навіть для традиційно позаполітичних адвентистів. Адже сьогодні відбуваються події, які мало кому вдається ігнорувати. В одному випадку через перебування у державі, проти якої здійснюється агресія, а в другому випадку – через перебування у державі, яка здійснює таку агресію і вимагає від релігійних організацій підтримки такого курсу. Тож, так чи інакше адвентистам доводиться їх оцінювати і висловлювати судження з цього приводу.

Наслідком протилежних політичних позицій, які зайняли українські і російські адвентисти, є відсутність єдності серед адвентистів цих двох країн, у

тому числі з білоруськими адвентистами. Утворився міцний світоглядний бар'єр. При тому, що за часів СРСР бар'єром слугував «залізний занавіс», не було доступу до інформації зовні. А сьогодні українські та російські адвентисти мають можливості тримати зв'язок через інтернет. Фактично можна сказати, що війна відбувається в прямому ефірі. А бар'єр утворюється не завдяки неможливості отримати інформацію або неможливості комунікувати, а через небажання однієї сторони сприймати інформацію через різницю позицій і політичних уподобань.

Тобто, «залізний занавіс» є свідомим вибором у церковному середовищі. Звісно, ми маємо на увазі, що єдність сама по собі не є самоціллю. Адже навіть у випадку критичного ставлення до єкуменічного руху адвентисти завжди підкреслюють, що єдність християн можлива тільки за умови дотримання заповідей Божих. Не може бути єдності там, де заповіді порушуються. У випадку війни країна, яка здійснює невинуватдану агресію, порушує заповідь «не убий», «не укради», «не пожадай», підпадає під повеління «проклят, хто пересуває межу ближнього свого». І так само важко в цій ситуації говорити про єдність, якщо різні категорії адвентистів протилежним чином оцінюють події у світлі цих заповідей.

Тому прослідковуємо, що єдність була порушена на кількох рівнях в спільноті адвентистів. Руйнацію стосунків російських та українських адвентистів можна прослідкувати в релігійній практиці, яка є єдиною для усіх адвентистів в світі.

Не єдина молитва за спільну проблему. Відмінною рисою Церкви АСД у світі була загальна молитва за вирішення різних глобальних проблем, як-от пандемія Ковід-19. Однак війна в Україні стала проблемою, навколо якої, як виявилось, спільна молитва українців і росіян фактично в більшості випадків неможлива. 24 червня 2023 року керівництво Церкви АСД в Росії на чолі з головою Євразійського дивізіону – Михайлом Камінським закликала об'єднатися в спільній молитві за мир і благополуччя країни, за керівництво

Росії, за згоду в суспільстві, застерегло не брати жодної участі в жодних протестах проти діючої влади [693].

У той же час українські адвентисти простять Бога захистити Україну від російської агресії, об'єднати спільні зусилля, щоб допомогти постраждалим від початої Путіним війни. І мало не кожен український адвентист ставить запитання, чому російські брати-адвентисти як мінімум не моляться за те, щоб російська влада зупинила цю кровопролитну та безглузду війну. У своєму зверненні керівник Церкви АСД в Україні – Станіслав Носов закликав українців просити допомоги у Господа для України й робити все необхідне, щоб підтримати та надати прихисток усім постраждалим від війни [451]. У своєму виступі в Румунії Носов навів статистичні дані втрат українських адвентистів: 6 адвентистських молитовних будинків вщент зруйновано, 27 молитовних будинків зазнали часткових руйнувань; 240 дверей зіпсовано в Українському гуманітарному інституті під час вторгнення, в багатьох громадах на сході України богослужіння проходять в три зміни, оскільки інші церкви не можуть функціонувати. Для цього люди займають чергу з 6:00 ранку, а служіння починається о 10:00 [357]. Таким чином, зміст молитов російських та українських адвентистів має різний підтекст. Українці моляться за руйнацію режиму Путіна для припинення російської агресії, а російські адвентисти живуть в реаліях, де Росія страждає від економічних санкцій і моляться в більшості випадків не про усунення причини такої ситуації, а про усунення для своєї країни наслідків, які породила так звана спеціальна воєнна операція.

Не одне розуміння цінностей Сходу і Заходу. Для світової спільноти адвентистів цінності були однакові. Українські адвентисти, незважаючи на національну трагедію, продовжують захищати історичне надбання церкви і цінності, серед яких: віра в Бога, сім'я, здоров'я, розвиток найкращих якостей особистості, служіння ближнім, свобода від гріха, від залежностей тощо [280]. У той же час на офіційному сайті російських адвентистів за 14 днів до військового нападу Росії на Україну бачимо, що: «Адвентисти виступають за зміцнення духовно-моральних цінностей у суспільстві» [678]. Переглядаємо перелік

цінностей, на захист яких став російський адвентизм. Перелік цих цінностей був викладений в Проекті Наказу Президента РФ. «До традиційних цінностей Проект відносить: «життя, гідність, права і свободи людини, патріотизм, громадянськість, служіння Батьківщині та відповідальність за її долю, високі моральні ідеали, міцна сім'я, творча праця, пріоритет духовного над матеріальним, гуманізм, милосердя, справедливість, колективність народів Росії. (З самим документом можна ознайомитись на сайті громадської палати Росії)» [700]. Зміст наказу прокоментував адвентист, директор Віддіу громадських зв'язків і релігійної свободи Євро-Азіатського дивізіону Олег Гончаров: «Сама назва Проекту указу Президента говорить про те, що він прямо стосується нас, віруючих, тому що слідуючи Божим заповідям, ми намагаємося втілити ці цінності у своєму житті та проповідувати їх іншим» [678].

У Проекті виражена тривога щодо глобальної ціннісної кризи, що веде до втрати людством традиційних духовно-моральних орієнтирів та моральних принципів. Ця криза не оминає і наше суспільство: ослаблення дружніх та сімейних зв'язків, масове поширення деструктивного контенту, поширення аморального способу життя, зростання вживання алкоголю та наркотиків, створення умов для міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів та інше. А наратив офіційної пропаганди Кремля такий. «Конфлікт в Україні дедалі більше поводить як сутичка двох слов'янських держав, бо як зіткнення цінностей Росії та Заходу», – пише російське видання «Іносмі» у статті «Чому Путін засуджує «декаданс» Заходу» [714]. Ця стаття повідомляє російській аудиторії зміст публікації закордонного видання Figaro [621]. «З одного боку – любов до Батьківщини, сім'я, віра. З іншого – глобалізм, одностатеві шлюби, атеїзм. Автор підтримує Захід, але читачі раптом стали за Росію». За висловлюванням Figaro, «навіть ті французи, які критикують Путіна, згодні з ним щодо занепаду Заходу» [621].

Тобто режим Путіна позиціонує себе як поборника традиційних християнських цінностей. У той час як на країни Заходу навішується ярлик збоченців, прихильників одностатевих шлюбів і сатаністів. Зрозуміло, що з

точки зору російської пропаганди це дає російському режиму право здійснювати агресію проти тих, хто обирає прозахідний геополітичний курс. Адже така агресія вже позиціонується як священна і праведна війна [702]. Неважко зрозуміти, яким обманом для адвентистів може стати підтримка подібного штучно створеного образу «світлого» Сходу і «темного» Заходу. Один із яскравих прикладів – ісламський тероризм, який так само звинувачує Захід у збоченнях і хибних цінностях.

В цей же час відомий адвентист, український історик, Валентин Шевчук, дослідник історії адвентистського руху, який і сам колись постраждав від радянської системи, висловлюється в статті професорки Вікторії Любащенко. Стаття має назву «“Долаємо нові виклики”: український адвентизм в умовах війни» [228]. В своїй оцінці Валентин Шевчук визнає: за тридцять років незалежності України адвентистам вдалося подолати страхи переслідувань, яких вони зазнали за радянського режиму. Тому адвентисти були впевнені, що ця ганебна сторінка історії вже ніколи не повториться [228]. Однак ті звірства, які чинить сьогодні російська армія проти мирного населення в Україні: руйнування храмів, домів молитви, духовних шкіл, вбивство священників і капеланів стали фактично продовженням тоталітарної політики Росії, яка набула ще більших антилюдського і антихристиянського вимірів. Натомість, переконаний Шевчук, Христова Церква зуміє вистояти у боротьбі зі злом і сьогодні [228].

Таким чином, порівнюючи висловлювання російських і українських адвентистів, бачимо протилежну оцінку цінностей Сходу і Заходу. Російські адвентисти, які погодились, що найбільшим злом у світі є одностатеві пари (Захід), у той же час не вважають найбільшим злом масові вбивства українського населення, згвалтування, тортури, які вчиняє російська армія (Схід). Вочевидь абсолютно різне уявлення про те, хто в контексті Сходу і Заходу більший декадент. Або хто насправді порушує християнські цінності. Або – яке з пропонованих суспільств дозволяє краще втілювати християнські цінності вірянам: суспільство з релігійною свободою, де гріх можливий на рівних правах

з праведністю, чи суспільство тоталітарне, де праведним буде вважатися лише те, що дозволить держава.

Не одна політична теологія. У Росії адвентисти схильні асоціювати себе з державою, тоді як в Україні вони скоріше асоціюють себе з суспільством. Це стосується і адвентистів. Я вже розбирала вище приклади висловів російських адвентистів щодо їхнього патріотизму і недопущення жодних протестів проти діючої влади. Натомість звернення глав Церков і релігійних організацій України до учасників засідання Ради Безпеки ООН 17 січня 2023 року [151] містить такі слова: «Ми користуємося нагодою звернутися до міжнародної спільноти, щоби вона почула наш заклик: найбільше, що можуть зробити народи заради утвердження свободи совісті в Україні, – це допомогти українцям вистояти проти російської навали, яка несе смерть, рабство, темряву і релігійні утиски» [151].

Не одне співчуття. До 24 лютого 2022 року РФ заперечувала свою присутність на Донбасі. В дискусіях українських вірян з російськими братами можна було певною мірою робити поправку на те, що росіянам важко перевірити ключові факти, тому що не все було настільки очевидно. Після 24 лютого агресія РФ є відкритою, тож українські адвентисти могли б очікувати від російських одновірців як мінімум співчуття, розуміння і підтримки. Якщо не казати про відкрите засудження агресії. Натомість більшість російських адвентистів відсторонились від проблеми, а в гіршому випадку засуджують українців або не вірять їм і вважають свідчення українських братів, які є очевидцями трагічних подій – фейковими, бо в їхньому уявленні «такого не може бути». У своєму інтерв'ю український історик доцент Денис Шпак розповідає, що його мама живе в Росії. І коли він по телефону розказує своїй мамі, що місто Миколаїв, де він живе, майже кожного дня атакується російськими ракетами, його мама йому не вірить, і стверджує, що це не правда. Скоріше за все, як вона вважає, Миколаїв атакують українські солдати. А вони обоє адвентисти, які належать до однієї церкви [611]. Тому дійшло до того, що навіть на родинному рівні російські адвентисти не вірять у страждання українських адвентистів від російської агресії.

Не одна мова богослужіння. До 22 лютого 2022 року українські адвентисти користувалися російською мовою. Інколи, навіть більше, ніж українською з причини того, що російську мову розуміють всі. Тепер ситуація змінилася. «Мова має значення», відбувається свідомий перехід на українську мову [474]. «Псалми Сіона» – церковні пісні (1927 рік) також перекладаються українською мовою (2023 рік). Таким чином українські адвентисти підкреслюють свою національну ідентичність. Процитую уривок з інтерв'ю з пастором Сергієм Сугаком: *«Якою мовою проводяться у вас служіння? Я – українськомовний. Раніше й російською проповідував. Зараз – українською. Бачу, люди цього хочуть. Були серед нас і принципово російськомовні. Тепер переходять на українську. Переселенці, які не з числа вірян, просять Біблію українською»* [193]. Ще один адвентистський служитель, Тарас Мельник, в інтерв'ю ділиться: *«Моя дружина проводить курс української мови для переселенців і всіх, хто бажає покращити знання солов'їної»* [173].

Не один «звір». Незважаючи на те, що всі адвентисти в світі сповідують однакові доктрини, однак щодо трактування сутності звіра сьогодні бачимо серйозні розбіжності (про це детально я говорила вище). Різне розуміння пророцтва про США як про звіра у російському контексті. Сучасне тлумачення російських адвентистів є інструменталізованим. І для багатьох із них є засобом виправдання боротьби РФ зі США на території України. Тоді, коли українські адвентисти згодні, що США в майбутньому буде поводити себе як звір з книги Одкровення і така характеристика є справою есхатологічного майбутнього. В розумінні російських адвентистів США вже поводить себе як звір, якому Росія повинна будь-якою ціною перешкоджати. Методи такого «перешкоджання», якщо навіть вони суперечать Божим заповідям і знецінюють гідність людини, до уваги не беруться. Таким чином, виходить, що для того, щоб завадити звіру порушити одні заповіді («пам'ятай день суботній»), треба підтримати державу, яка порушує інші («не вбий», «не вкради», «не пожадай»). Тому українські адвентисти виступають проти інструменталізації цього пророцтва і проти перетворення його на ще один засіб пропаганди у війні.

Не одна територія. Раніше Українська уніонна конференція Адвентистської церкви входила до складу Євро-Азіатського дивізіону Генеральної Конференції [з центром у столиці РФ місті Москві]. Після повномасштабного вторгнення адвентисти України не могли залишатися у складі ЄАД. Їх приєднали напяму до Генерельної конференції. Це відбулося 12 квітня 2022 року [630]. Переведення Українського уніону до Генеральної Конференції на період війни Росії та України створює ряд незвичайних прецедентів для адвентистської організації в цілому. По-перше, з моменту появи адвентистів в Східній Європі російські і українські адвентисти весь час належали до однієї структури. По-друге, українці, як правило, добре розуміють і розмовляють російською мовою, що було зручно при загальноцерковних зустрічах. По-третє, порушення цілісності стосунків у світовій мережі адвентистів у контексті їхньої історії є викликом через неготовність світової організації Церкви до такого поділу. Усе це свідчить про нетиповість і серйозність ситуації.

Не одне соціальне служіння. Допомога СВО або допомога ЗСУ. Деякі російські адвентисти отримали грамоти за допомогу російським військовим [687]. В Україні ситуація з точністю навпаки. Один з прикладів: адвентисти Вінниччини продовжують допомагати Збройним Силам України, внутрішньо переміщеним особам та мешканцям звільнених від російських окупантів територій [17]. В інтерв'ю пастор Сергій Сугак відповідає на питання: *«Яке ставлення вашої церкви до війни, до військової служби? – Ми – пацифісти. Та коли на нашу країну напали, допомагаємо своїй армії чим можемо. Наші віряни теж служать у ЗСУ. Заборонити це їм не можемо. Кілька чоловіків з нашої громади нині – на передовій. Сподіваюся, не беруть зброї. Служать водіями, медиками»* [193].

Підводячи підсумки вище наведеним різним позиціям українських і російських адвентистів, треба сказати, що відсутність чіткої політичної теології призвела до цього колапсу у відносинах між членами адвентистської церкви. Наразі не працює схема «брат-сестра», хоча формально це одна церква. Зараз на

практиці є «адвентист-росіянин» і «адвентист-українець». Тому продовжувати світовій спільноті адвентистів історичну традицію залишатися поза політикою і не створювати механізми для вирішення подібних конфронтацій у сучасному прозорому світу вже неможливо. Мовчання зі сторони ГК, щоб влада не покарала російських членів, і відсутність офіційних заяв щодо того, що це повномасштабна війна, а не просто воєнний конфлікт, призводить до погіршення ситуації. І такий традиційний підхід щодо невтручання в політичні питання і відсутність вчення про політичну теологію може мати в майбутньому для російських і українських адвентистів ще гірші наслідки. Бо можливо, конфлікт між державами рано чи пізно вирішиться, але ситуація, коли брат не підтримав брата, буде тривати не одне покоління. Бо обидві сторони все рівно належать до однієї церкви. В меншому масштабі – це спостерігається досі між адвентистами Азербайджану та адвентистами Вірменії. Коли одна нація вирізала іншу, але протестанти, які жили на цих територіях, цієї агресії досі не забули. Тому розробка механізмів, як вирішувати між членами церкви конфлікти, які утворюються на державних рівнях між громадянами різних країн – це те, що зараз потрібно Церкві адвентистів сьомого дня.

Слід сказати, що в 2010 році вийшла збірка «Официальные заявления, рекомендации и другие документы Церкви адвентистов седьмого дня» [701], яка містить роз'яснення поглядів Церкви на різноманітні проблеми, від абортів і СНІДу до проблем штучного відтворення людини і генного втручання. Містить ця збірка й декілька заяв щодо миру та воєнних конфліктів, зокрема, згадуються війни в Косово, Іраку, Конго. Основні тези цих заяв – заклики до примирення учасників конфліктів, заклики до обговорення розбіжностей, вирішення конфліктів методом діалогу, пропозиція йти на компроміси [701]. Можна погодитись, що діалог завжди краще воєнного конфлікту, але ці заяви не дають відповіді, як діяти в ситуаціях, де методи діалогу вичерпані або неможливі, а будь-який компроміс, заснований на здоровому глузді, виявиться недостатнім і лише розпалить апетит загарбника. Діалог навряд чи спрацює в ситуації, коли в дім адвентиста в Руанді вриваються вбивці з мачете, готові різати мешканців.

Також загальновідомо, що за часів Другої світової війни діалог з нацистами не допоміг би євреям уникнути Холокосту, оскільки ціллю нацистів були не партнерські взаємовигідні стосунки, не досягнення компромісу, а повне знищення євреїв, тож в цій ситуації агресор не бере до уваги волю або пропозиції жертви і не вважає необхідним дотримуватися домовленостей і обіцянок. Таким чином, не у всіх ситуаціях рекомендація домовлятися може бути достатньою для вирішення воєнного конфлікту. Або ж для вирішення проблеми єдності між членами церкви, що опинилися по різні боки барикад у війні. А інших рекомендацій на тему війни збірка заяв і документів ГК фактично не містить.

Отже, між адвентистами Росії та України зберігається карантин мовчання і вичікування. Кожен на своєму рівні розуміє, що зараз немає нічого спільного на соціальному, політичному чи місіонерському рівнях. Хоча вчення і організація церкви досі одні для обох сторін. Немає відкритого конфлікту, є схована емоційна травма, нанесена братами та сестрами країни-агресора. Поза межами конфлікту Церква АСД надає перевагу не ставати на жодну із сторін, не оцінювати, не критикувати, не засуджувати жодної позиції. Це й називається стояти осторонь і вичікувати, щоб не нашкодити російським адвентистам. З одного боку – це мудре рішення організації, яка є світовою і позаполітичною. З іншого боку, така позиція церкви в сучасну епоху відкритого інформаційного простору може не спрацювати. Якщо орієнтуватися на досвід минулих поколінь, то тільки архіви і окремі адвентисти могли поділитися досвідом із країн, що між собою воювали. Але зараз соціальні мережі, скріншоти переписок і інтернет не дозволяють локалізувати проблему. Згадаймо ситуацію із Папою Римським, який офіційно не засудив політику Гітлера по відношенню до євреїв та нацизм в цілому [515]. Цінності і мораль, які підтримує та чи інша політична система, мають значення, у тому числі для адвентистів. Світова церква адвентистів також не висловлювалася офіційно про політку СРСР, щоб не нашкодити адвентистам, які жили в радянських країнах. Зараз розуміємо, що це було також мудре рішення. Сьогодні в глобалізованому світі чи є це правильним підходом – вичікувати і зберігати мовчання? Можливо, потрібно, враховуючи уроки із

минулого церкви і ситуації, яка зараз склалася між російськими і українськими адвентистами, спробувати напрацювати механізми дії в критичних ситуації, особливо в умовах війни. Можливо, зберігати мовчання, як в часи Гітлера, і не засуджувати тероризм і агресію – це також за замовчуванням підтримувати «вісь зла»?

Політичні питання відіграють ключову роль з обох боків конфлікту, адже вони безпосередньо стосуються фундаментального права на релігійну свободу. Ця війна – не лише трагедія людських втрат, а й протистояння двох світоглядів: одного, що відстоює релігійну свободу, і іншого, репрезентованого режимом РФ, який системно її обмежує. Тому було б спрощеним і некоректним розглядати позицію українських адвентистів виключно через призму патріотизму чи націоналізму. Сутність конфлікту лежить у протистоянні цінностей, які відповідають або суперечать адвентистській доктрині. Релігійна свобода завжди була однією з найважливіших цінностей для цієї спільноти, і розмежування тут відбувається не на основі політичних вподобань, а на фундаментальному рівні їх світогляду. Політичні обставини безпосередньо зачіпають ті моральні й духовні принципи, які адвентисти послідовно відстоювали в мирний час.

Завершуючи розділ, варто навести слова відомого адвентистського богослова професора Фелікса Понятовського, який у своєму зверненні російською мовою наголосив: «Я знаю, що росіянам ця війна не потрібна. Я хотів би звернутися до росіян: будь ласка, зупиніть цю війну! Я знаю, що більшість тих людей, які подивляться це відео, будуть християнами. А ми, християни, як правило, намагаємось бути нейтральними у політиці. Але пам'ятайте, що потурання злу рівносильне участі в ньому. А це вже гріх. Тож робіть висновки самостійно». Ці слова підкреслюють не лише моральний вимір війни, а й складність вибору віруючих у ситуації, коли політика і цінності нерозривно переплетені [318].

Таким чином, позиція українських адвентистів у контексті війни є складним і багатовимірним феноменом, що виходить за межі звичних політичних категорій. Вона ґрунтується на глибокому усвідомленні духовних

цінностей, зокрема захисту релігійної свободи, яка для цієї спільноти є життєво важливою. Конфлікт розкриває внутрішні виклики і протиріччя, що виникають у поєднанні релігійної доктрини з реаліями зовнішньополітичного тиску та війни. Аналіз цих процесів дозволяє краще зрозуміти природу ідентичності українських адвентистів, їхню роль у сучасному суспільстві та шляхи подальшого розвитку у період суверенної України.

8.2. Дискусія щодо проходження альтернативної та військової служби українськими адвентистами в умовах війни

Станом на кінець 2020 року Церкву АСД в Україні представляли 46 240 віруючих [450]. Кількість віруючих значно зменшилася до кінця 2022 року через еміграцію адвентистів за кордон, особливо зі східних та південних областей України [228]. Водночас завдяки гуманітарній, волонтерській та місіонерській діяльності українських адвентистів до церкви приєдналися нові віряни [121]. Наприклад, сайт Української Уніонної Конференції Церкви АСД повідомляв про євангельські кампанії та систематичні хрещення в Церкві після 24 лютого 2022 року [351]. У більш широкому розумінні Церква АСД – це єдина всесвітня мережа з єдиним центром – Генеральною Конференцією, офіс якої знаходиться у Вашингтоні. Станом на 2024 рік кількість віруючих становить понад 21 мільйон адвентистів у всьому світі [513]. Адвентисти мають своїх представників у 212 країнах світу з 235 визнаних ООН. Відповідно до вчення цієї конфесії, адвентисти неполітичні, а також відмовляються від носіння та використання зброї. У мирний час для військової служби адвентисти обирали альтернативну (невійськову) форму служби, яка була передбачена для віруючих релігійних організацій законодавством України. Однак із приходом російських військ на територію України питання альтернативної та військової служби для українських адвентистів, особливо після 24 лютого 2022 року, постало гостро та напружено. Отже, в цьому підрозділі спробуємо представити основні проблеми та можливі перспективи вирішення цього питання. Зроблені висновки можна

адаптувати для оцінки ситуації, що склалася в середовищі українських протестантських церков.

З часів Другої світової війни антирелігійний режим радянської влади до 1991 року був найбільш загрозливим для існування адвентистів в Україні. Проте після здобуття Україною незалежності, а з нею свободи слова та свободи віросповідання, більшість протестантських церков змогли вільно поширювати свої погляди та будувати конструктивні відносини з державою. Але з початком повномасштабної війни росії проти України серед протестантських церков виникла низка питань, вирішення яких в умовах воєнного часу практично неможливе, хіба що правова колізія між положеннями Конституції та постановами та законами, які діють у воєнний час будуть подолані.

За словами нинішнього Президента України Володимира Зеленського, сьогодні кожен призовник повинен готуватися до того, що йому доведеться захищати свою країну зі зброєю в руках. Це одне з найгостріших питань на даний момент, оскільки воно суперечить релігійним поглядам адвентистів, у тому числі й деяких протестантських церков. Більшість адвентистів, які підлягають військовій службі готові бути волонтерами, медиками, водіями тощо, однак загалом вони відмовляються брати зброю до рук. Таких людей називають некомбатантами, тобто: «особами, які входять до складу збройних сил і надають їм допомогу, але не беруть безпосередньої участі у бойових діях» [328]. У наказі Міноборони йдеться, що «до них належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи. До зазначених осіб не допускається застосування зброї, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків» [328]. Також некомбатантами в міжнародному праві є особи, які взагалі не входять до складу збройних сил, тобто не є військовослужбовцями. Говорячи релігійною лексикою, важливо уточнити, що найчастіше адвентисти прагнуть бути не просто некомбатантами, а цивільними некомбатантами-добровольцями, оскільки волонтерство є невід'ємною частиною вірувань і практик цієї церкви.

На даний момент в Конституції України закріплено право на альтернативну (невійськову) службу, але немає механізму реалізації в умовах воєнного часу. Спробуємо статистично оцінити потенціал адвентистів сьомого дня в Україні на 2023 рік – 743 громади, 40 802 вірян. Приблизно підраховуючи адвентистів, придатних до військової служби за найкращим графіком, ми отримуємо 8000 віруючих. Подібну картину з більшою кількістю можна також знайти в інших протестантських деномінаціях. Очевидно, що кількість протестантів, у тому числі й адвентистів, комусь може здатися недостатньою для того, щоб виробити окремий механізм регулювання альтернативної (невійськової) служби в умовах війни або військової служби у спосіб, що виключає носіння та використання зброї. З цього проводу виконавчий директор Інституту релігійної свободи в Україні М. Васін у розмові з журналістом Є. Корольовою зазначає, що з 2014 року «ні уряд, ні парламент не виявили достатньої зацікавленості прийняти законодавчі зміни для забезпечення цього конституційного права під час мобілізації» [186]. Відповідно, відкритим залишається головне питання: чи повинна держава мати справу з релігійними організаціями, віруючі яких через свої релігійні переконання не беруть до рук зброї, а також мають низку інших принципів, дотримання яких часто є неможливим в умовах воєнного часу. На перший погляд може здатися, що для таких кроків немає ресурсів, часу та можливостей, однак у нас є зворотний бік цієї проблеми. Значна частина адвентистів має медичну освіту (реабілітологи, масажисти, працівники санаторіїв, медичні місіонери тощо) і досвід волонтерської роботи з 2014 року. А також ряд профілактичних навичок здоров'я, які історично є частиною вчення Церкви АСД. Тому невикористання наявних переваг і зосередження лише на застосуванні зброї чи військовій службі замість волонтерства призводить до судових позовів і відмови йти захищати свою країну у доступний для адвентистів спосіб, що неодноразово закінчується ув'язненням адвентистів [404].

У такі ситуації потрапляють і представники інших конфесій, переконання яких не дозволяють залучати до військової служби, до прикладу Свідки Єгови.

Хоча для держави в нинішніх умовах набагато корисніше «замість тюремних вироків залучати віруючих, які не можуть воювати зі зброєю в руках, до оборонних завдань цивільного характеру <...> робота в госпіталях, під час аварійно-рятувальних робіт та розбирання уламків внаслідок ракетних ударів, на відновлювальних роботах [186] тощо.

Тому сьогодні ми маємо таку картину, коли між державою і Церквою АСД є непорозуміння і відсутність згоди щодо питання військового обов'язку. Суди над віруючими з воєнками, які в більшості випадків закінчуються трирічним ув'язненням вірян за відмову йти на фронт і воювати зі зброєю в руках. Бажання віруючих служити в ролі небойових добровольців автоматично означає відмову від зброї, від участі в актах насильства, від інших порушень заповідей (зокрема, заповіді про суботу, чисту і нечисту їжу, відмова від присяги командуванню, тому що може статися наказ, який буде суперечити совісті та призведе до конфлікту).

Наразі ситуація така: багатьом вірянам у територіальних комбінатах усно обіцяють, що їм дозволять воювати без зброї та виконувати обов'язки водіїв, кухарів, медиків тощо. Однак ніхто не може гарантувати, що в якийсь момент командування не змінить своє рішення і не зажадає виконати інший наказ. Адже закон про військову службу не передбачає служби без присяги та без зброї, відповідно усні домовленості між віруючим і командиром – це сфера, яка жодним чином не регламентована в межах самої військової служби. До речі, згідно з Конституцією, віруючі мають повне право на інший вид служби, якщо військова служба суперечить їхнім переконанням. Так, статтею 35 Конституції України громадянам, які за своїми релігійними переконаннями не можуть виконувати обов'язки військової служби, гарантується право на альтернативну службу, і дія цієї статті в умовах воєнного стану не обмежується, а, за словами Е. Корольова, віруючі не можуть скористатися цим правом, оскільки «відсутня відповідна законодавча процедура щодо випадків мобілізації на військову службу» [186]. Правовою колізією юристи називають таку ситуацію, коли Конституція гарантує одне, а закон передбачає інше. Це призводить до суперечок

на тему, чим керуватися: Конституцією як нормою прямої дії чи іншими законами, які прописують чи не прописують механізми реалізації конституційних норм у конкретних ситуаціях. На практиці це проявляється в тому, що один суд може виправдати віруючого, який претендує на альтернативну службу, а інший – засудити.

Також у судових засіданнях часто не враховується той факт, що деякі підсудні ще до війни проходили на момент призову альтернативну (строкову) службу, а не військову службу. А в тих випадках, коли віруючий мав досвід військової служби, але згодом став адвентистом (йдеться про тих, хто є віруючим понад 3 роки) і має підтверджуючі документи від релігійної організації, суд часто не бере до уваги, посилаючись на те, що ви колись служили в армії і вміють користуватися зброєю. Тому держава (суд) часто не враховує довідки від релігійних організацій із заявою про проходження альтернативної служби як підставу для надання права на альтернативну службу, оскільки такий статус в умовах воєнного часу не передбачений. Таким чином, можливо, деякі протестанти (адвентисти) погодилися б захищати свою країну в межах своїх релігійних переконань, але ігнорування цих переконань призводить до неможливості знайти вихід із ситуації.

Крім того, якщо заперечувати можливість проходження альтернативної служби у воєнний час, може виникнути слушне запитання, а саме чим керуються віруючі, коли в мирний час вони йдуть не на військову, а на альтернативну службу. Оскільки не існує опції погодитися служити в армії, але без носіння чи навчання користування зброєю. Особливо якщо врахувати, що в мирний час навіть тих, хто брав би до рук зброю, не потрібно було нею нікого вбивати. Тож стає зрозуміло, що віряни в мирний час керуються не лише тим, є війна чи ні, «вбивати» чи «не вбивати», а й тим, що принципово не передбачають для себе можливості бути військовим. Хоча вони готові служити своїй країні і іншим способом, який корелюється із їх релігійними переконаннями. Тобто якщо треба стати солдатом, та ще й без зброї, то в мирний час альтернативна служба мала сенс – коли немає не тільки зброї, а й будь-якої військової підготовки. Очевидно,

вірянами, які обирають альтернативну службу в мирний час, рухає щось більше, ніж просто питання зброї. Водночас більшість вірян прагнуть бути активними громадянами, готовими допомагати своїй державі. Це ще раз підкреслює необхідність законодавчого закріплення можливості проходження віруючими невійськової (альтернативної) служби в умовах воєнного стану.

Додатковий аспект проблеми полягає в тому, що віруючі, які готові служити державі в альтернативний спосіб у військовий час, не розуміють тих своїх одновірців, які взяли зброю і пішли воювати. А ті, кого вдалося мобілізувати і змусити взяти до рук зброю, як правило, не ефективні як солдати на полі бою. Зважаючи на вищевикладене, суспільство може зробити висновок про низький рівень патріотичного духу протестантської спільноти, у т.ч. адвентистів та відсутності бажання захистити країну від загарбників. Хоча йдеться не про патріотизм, а про переконання щодо способів служіння своїй країні. З іншого боку, через неможливість залучити віруючих доступними способами до допомоги постраждалим, відбудови зруйнованих будинків, волонтерської допомоги тощо (що, власне, і є основою протестантської релігії), могло б зусиллями обох сторін бути реалізовано.

Водночас ми не можемо оминати ті кроки, які були зроблені для виходу із ситуації, що склалася з боку держави та церкви. Наприклад, Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій закликала державні органи не переслідувати віруючих, релігійні переконання яких не дозволяють брати в руки зброю [343]. Також Прем'єр-міністр України – Денис Шмигаль обговорив із Всеукраїнською Радою Церков спільні заходи щодо протидії російській агресії [320]. Також створено офіційний список священнослужителів, який дозволяє залучати цих осіб до капеланської, волонтерської, медичної місії чи іншої подібної діяльності. Цей крок враховує релігійні переконання в цілому і не змушує служителів церков брати до рук зброю.

Крім того, можливі способи вирішення цієї проблеми можуть бути такими. Державі необхідно задіяти волонтерський та місіонерський потенціал протестантських церков, у тому числі Церкви АСД, і дати можливість служити

місіонерами віруючим і тим, хто вже має досвід допомоги людям фізично, психологічно та духовно. Це дозволить віруючим виконувати свій громадський обов'язок перед державою, а державі – враховувати релігійні переконання віруючих.

Таким чином, використання людських і матеріальних ресурсів релігійних організацій принесе користь віруючим і державі. Наступний крок – бажання України стати частиною Європейського Союзу. Європейська інтеграція України в напрямку релігійної свободи та врахування інтересів релігійних меншин ще раз підтвердить намагання держави рухатися демократичним шляхом. В результаті будуть збережені кошти віруючих і держави, у заміन витрат на судові процеси. Отже замість кримінального переслідування віруючих, які готові служити батьківщині лише як цивільні некомбатанти (невійськовослужбовці), доцільно було б залучати їх до роботи зі зміцнення обороноздатності держави поза військовими формуваннями через волонтерство, місіонерство та діяльність з надання допомоги постраждалим.

Тепер про реалії реалізації вищесказаного на практиці. Сьогодні зрозуміло, що для держави розробка додаткових механізмів проходження альтернативної служби у воєнний час є можливим завданням, але наразі воно ігнорується державою, тому що є значно складніші завдання, як-от відновлення критичної інфраструктури після російського обстрілу. За словами М. Васіна, незважаючи на те, що законопроект щодо врегулювання цього питання був поданий на розгляд Верховної Ради давно, документ не розглядався: «досі, майже десять років, питання альтернативної служби під час мобілізації залишається невирішеним» [186]. Хоча, на думку юриста, це дало б можливість державі вигідно користуватися послугами віруючих: «по-перше, це дозволить законно мобілізувати віруючих громадян на цивільну (невійськову) службу для зміцнення обороноздатності держави, спрямувати ресурси поліції та прокуратури на боротьбу з корупцією, а не зі свободою совісті» [186]. І, звісно, на міжнародному рівні вирішення цього питання засвідчило б демократичність української держави, оскільки саме про альтернативну службу йшлося під час

зустрічей українських та американських урядовців у рамках Саміту з міжнародних релігійних питань та свободи.

Оскільки, як стверджує Максим Васін, законопроект про віруючих давно внесли до Верховної Ради, але його ігнорують, стає зрозуміло, що проблема не в тому, що важко придумати механізми реалізації згаданих ініціатив, але, можливо, законодавці не бачать сенсу це розглядати, або не розуміють важливості впровадження такого механізму. Можна погодитися, що перш за все державі потрібно зосередитися на захисті кордонів, які щодня зазнають нападів. Також не менш важливим є відновлення критичної інфраструктури, порятунок поранених з-під завалів після ракетних ударів тощо. А ці сфери є полем для роботи тих, хто обирає альтернативну службу. Відповідно, узгодити механізм такої послуги на законодавчому рівні та реалізувати його на практиці цілком реально.

Більше того, коли щодня гинуть люди з обох сторін, питання заміни військової служби на альтернативну в умовах війни є можливим і необхідним, оскільки віруючі готові бути активними волонтерами для допомоги державі та Збройним Силам України. Більш того, віруючі готові допомогти, в тому числі в небезпечних умовах. Так само, як і посвячені медики, які рятують бійців безпосередньо на території бойових дій, водії, які перевозять бійців та різні вантажі, волонтери, які погоджуються лише на альтернативну службу, але готові працювати там, де є ризик для життя. Адже на нинішній війні від ворожого вогню періодично гинуть або отримують поранення й цивільні добровольці. Тому питання про альтернативну службу не стосується лише гарантованої пільги як захисту від ризику смерті.

Отже, українська держава вже не вперше переживає складні обставини, пов'язані із захистом своїх кордонів та державних інтересів. Український народ має довгу і вистраждану історію, на сторінках якої описані злети і падіння. Проблеми, спричинені війною, зараз відчувають не лише віряни Церкви АСД в Україні, страждає вся країна та світ, які втягнуті у цю війну. На сайті Адвентистської агенції допомоги та розвитку є новина зі схожими заголовками:

«Російський безпілотник скинув боєприпаси на склад «АДРА Україна», куди перевозили гуманітарну допомогу» [355]. Тому ризик для волонтера в багатьох випадках можна порівняти з ризиком для учасника бойових дій, коли волонтер надає допомогу людям у прифронтовій зоні. На нашу думку, було б доцільно використати волонтерський потенціал церков, врегулювавши це питання законодавчо. З іншого боку, відсутність процедури направлення на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації, за коментарями багатьох юристів, за висновками під час деяких судових розглядів, за роз'ясненням офісу Омбудсмана, не означає, що стаття 35 Конституції України втратила чинність. Оскільки Конституція є вищим законом і нормою прямої дії, право на альтернативну службу для вірян має бути збережено навіть в умовах воєнного стану. Те, що не всі суди поділяють таку позицію, говорить лише про правову колізію, наявність якої визнається багатьма експертами. Тому на законодавчому рівні потрібна увага до проектів, які можуть запропонувати ефективні механізми вирішення цієї проблеми. На нашу думку, для захисту держави позитивним рішенням було б використання потенціалу віруючих через альтернативну (невійськову) службу.

8.3. Взаємодія «АДРА Україна» з вірянами Церкви АСД в умовах повномасштабного вторгнення

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну за останніми підрахунками близько 6,6 млн українців залишили країну, 6,6 стали внутрішньо переміщеними особами, а 17.7 млн осіб потребують гуманітарної допомоги. Наприклад: «Станом на 15 серпня Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні зафіксовано понад 13 000 жертв серед цивільного населення (5514 убитих і 7698 поранених) від початку війни, хоча реальні цифри можуть бути значно вищими» [191]. Розуміючи рівень заподіяних збитків, а саме матеріальних, фізичних, психологічних, моральних та інших, церковні організації України відгукнулися та доєдналися через вірян,

церковні гуманітарні організації, різноманітні соціальні проєкти тощо, щоб на практиці допомагати кожному, хто цього потребує. Однією із таких організацій є ADRA – Адвентистське агентство допомоги та розвитку, засноване Церквою адвентистів сьомого дня [12]. Християнські церкви, як правило, стоять на захисті інтересів нужденних, однак у тому, як церкви здійснюють гуманітарну допомогу, завжди є ряд відмінностей, яких не мають нерелігійні гуманітарні центри та організації.

Згідно зі звітом, розміщеним на офіційному сайті ADRA Ukraine, станом на 7 жовтня 2022 року допомога постраждалим від цієї організації була надана за наступними напрямками. Серед згаданих: «евакуація з гарячих точок, соціальні перевезення – допомогу отримали понад 46 тисяч осіб; продовольча допомога у вигляді продуктових наборів, хліба тощо – понад 2 800 000 осіб; постачання питної води – доставили понад 194 000 літрів; фінансова підтримка – загальна сума виплат становить 189 543 600 грн; а також постачання медикаментів, психологічна та інформаційна підтримка тощо» [333]. Із впевненістю можна сказати, що подібні напрями роботи є пріоритетними й для інших гуманітарних організацій, чиї статистичні дані можуть бути набагато більшими. Але оскільки в основі дослідження – не порівняння обсягів допомоги, а оцінка зв'язку соціального та духовного в процесі здійснення гуманітарної допомоги, пропонуємо зосередитися саме на цьому. За основу дослідження, як було сказано раніше, ми взяли гуманітарну організацію ADRA Ukraine, яка є підрозділом Всесвітньої ADRA. Сама організація заснована Церквою адвентистів сьомого дня, що має довгу історію понад 100 років. Своїм кредо ADRA обрала «Змінюючи одне життя – ми змінюємо весь світ». Незважаючи на те, що ADRA є глобальною гуманітарною ланкою Церкви АСД, вона завжди себе позиціонує як благодійну організацію, яка, хоча й керується базовими релігійними цінностями (віра як мотивація і «джерело сили», «біблійні вірування у справедливість, співчуття та любов» [9]), але водночас дистанціюється від зовнішніх релігійних практик. У своїх брифах (інструкціях для співробітників та партнерів) благодійна організація

підкреслює: «ADRA Ukraine допомагає всім нужденним, незалежно від їхнього віросповідання та ставлення до релігії в цілому. Тож просимо вас не акцентувати увагу на релігійній складовій процесу. Також просимо вас не пов'язувати євангельське служіння із акціями видачі гуманітарної допомоги, оскільки ми допомагаємо всім нужденним людям без винятку» [69].

Проблема полягає в тому, що такий аргумент з проханням зовсім відокремити євангельську проповідь від соціального служіння зрозумілий не всім вірянам-адвентистам. Адже багато хто з членів церкви звик розуміти соціальне служіння, у тому числі видачу гуманітарної допомоги нужденним як частину місіонерського служіння. Такі адвентисти можуть вважати за священний обов'язок поширювати доктринальне вчення серед тих, хто потребує допомоги. У багатьох вірян обов'язково може виникнути запитання, чому вони не можуть поєднати гуманітарну допомогу з проповіддю, адже при цьому вони все одно допомагають «усім нужденним без винятку» – тобто, згода з проповіддю або прийняття доктрин не є умовою, щоб отримати допомогу. Проте такі адвентисти бажали б зробити умовою отримання людьми допомоги не їхні релігійні погляди, а лише формальне слухання проповіді – зі сподіванням, щоб хоча б деяких людей ця проповідь зацікавить своєю суттю.

Слід зазначити, що спеціально підготовлені волонтери з числа адвентистів, які працюють для ADRA Ukraine, знайомі з інструкціями благодійної організації й виконують їх. Тому мовиться про тих адвентистів, які можуть бути задіяні на місцях у наданні допомоги стихійно, у ситуації, коли не було можливості пройти спеціальний інструктаж. Бачення процесу організації допомоги такими адвентистами може бути наступним: запрошення людей до церкви з обіцянкою дати допомогу, проповідь пастора перед аудиторією запрошених, і лише у фіналі заходу надання гуманітарної допомоги нужденним. Прості адвентисти (звичайні члени церкви) можуть не бачити в такій послідовності проблему, адже вони від щирого серця вірять, що, у першу чергу, людина повинна отримати «духовний хліб», який може врятувати для вічності, а фізичний, за яким людина власне й прийшла, вона й

так отримає у будь-якому разі. Немає значення, це відбувається індивідуально чи публічно, але, по суті, мотивом тут виступає бажання дати нужденній людині дещо більш важливе, ніж те фізичне, з чого складається гуманітарна допомога – у додаток до фізичного дати людині ще й духовне.

Водночас таке розуміння «священного обов'язку вірянина» й така послідовність дій часто призводить до розчарування у самому соціальному служінні й іноді навіть і до відмови від нього. Адже ті віряни, які очікують, що проповідь повинна одразу вплинути на людей зі світу й зробити їх більш духовними, на практиці стикаються з тим, що в багатьох випадках будь-яке соціальне служіння (не тільки пов'язане з допомогою від ADRA) так не працює. Як правило, за гуманітарною допомогою приходять бідні верстви населення, які можуть не мати вищої освіти, натомість мають проблеми із шкідливими звичками, проблеми в сім'ї, зі здоров'ям тощо. Відповідно, багатьом з них притаманна некультурна поведінка на точках роздачі допомоги. Це виявляється у лайках між собою, у з'ясуваннях, кому дісталось більше допомоги, або чому її можна отримати не кожного тижня. Як правило, більшість подібних звинувачень є необґрунтованими, оскільки поділ продуктів чи інших гуманітарних вантажів відбувається за універсальними правилами. Один з пасторів, який допомагає на Півдні України і поширює гуманітарну допомогу, розповів, що одного разу за гуманітарною допомогою прийшли люди, які не відповідали критеріям тих, кому вона призначалася, тому пішли скаржитися меру міста на церкву. Мер порадив піти подякувати церковним волонтерам за ту кількість допомоги, яку надала церква з початку війни. Одна людина із цієї групи повернулася і вибачилася перед волонтерами.

Серед таких сварок або скарг виявляється справжній характер людей. Спостерігаючи за такою поведінкою присутніх, прості віряни бачать різницю між собою та тим, кому допомагають. І можуть втратити бажання продовжувати допомагати, розуміючи, що духовне насправді не цікавить більшість з тих, хто прийшов. Таке розчарування може привести до певного самозвеличення, сприйняття себе як більш праведних, більш угодних Богу

людей, ніж ті, які не цінують всю повноту дарів, які Церква для них приготувала.

Іншою проблемою може бути розчарування з боку людей, які прийшли отримати гуманітарну допомогу. Іноді можна почути історії, подібні до наступної (у ній не йдеться про розпорядження допомогою саме від ADRA, але цей випадок демонструє бачення соціального служіння багатьма вірянами). Один чоловік, знаючи умову, що задля отримання допомоги треба відвідати п'ять зустрічей в церкві, вже після третьої запитав, а чи можна отримати хоча б частину допомоги, щоб не відвідувати наступні зустрічі. Йому сказали – ні, треба відвідати усі п'ять, бо допомога не розбивається на частини. У цьому випадку жорсткі умови відвідати увесь цикл проповідей задля отримання допомоги можуть відштовхувати людей через явну маніпулятивність такої євангелізації. А відвідування проповідей може бути здебільшого формальним.

Аналізуємо позицію керівників ADRA, які наполягають на абсолютній безумовності роздачі гуманітарної допомоги церковними волонтерами. І не тільки через вимоги донорів благодійної організації. Так, на думку віцепрезидента ADRA Ukraine Артема Діхтярука, набагато більш ефективним є таке соціальне служіння, коли за допомогу нічого не вимагають взамін. Деякі люди можуть самі запитати, що за організація здійснює таку допомогу. І тоді церковний волонтер або пастор може розповісти про ADRA, про церкву і запросити на богослужіння. Але лише тоді, коли бенефіціар сам поставитиме запитання. «Нав'язувати самому – це неправильно. Це, навпаки, мені здається, відштовхує людей від Бога і від церкви», – переконаний Артем Діхтярук.

Таким чином, бачення соціального служіння і його зв'язку з євангельською вісткою кардинально відрізняється в працівників ADRA і в багатьох вірян Церкви АСД. Працівники ADRA намагаються слідкувати, щоб гуманітарна допомога роздавалася церковними волонтерами всім людям без додаткових умов, пов'язаних з бажанням вірян бути місіонерами для цих людей. Соціальне служіння саме по собі вважається частиною місії церкви і

може опосередковано зробити деяких людей відкритими до духовних істин, оскільки таке безумовне служіння підвищує репутацію церкви, її імідж.

У той же час багато хто з адвентистів (рядових вірян і пасторів) налаштовані за будь-якої нагоди використовувати гуманітарну допомогу як місіонерський інструмент, привід для євангелізації, вважаючи, що жодної проблеми цим не створює, адже допомога все одно роздається безкоштовно. А умова відвідати лекції або проповіді перед отриманням допомоги повинна показати, з одного боку, зацікавленість людини, а з іншого, допомогти церкві виконати свою місію – поділитися зі світом біблійною звісткою.

Отже, зрозуміло, що дві вищенаведені позиції суперечать одна одній. Що є джерелом такої суперечності? На нашу думку, важливу роль у цьому відіграє наступний фактор. Адвентисти привчені сприймати фізичне, соціальне і духовне в цілісності, нерозривній єдності цих компонентів. Тож багатьом з них важко уявити допомогу через фізичне або соціальне без духовної складової. Крім того, вчення адвентистів містить такі твердження, зокрема про медико-місіонерську роботу, де сказано, що вона є «правою рукою благовістя», тобто, медичне служіння «відчиняє двері» для біблійної проповіді. Крім того, для церкви традицією стали євангельські програми, під час яких частина лекцій присвячена здоров'ю, а частина – духовним істинам. Безкоштовна роздача Біблій на євангельських програмах також відбувається після відвідання певної кількості лекцій.

За аналогією багато хто з вірян таким чином сприймає і гуманітарне служіння, вважаючи, що воно покликане «відчинити двері» для проповіді тим, кому призначена гуманітарна допомога. І хоча в такій інструменталізації соціального служіння виявляється певна маніпулятивність, яку віряни не до кінця можуть усвідомлювати, більшість з них діє у межах власних церковних традицій, адже саме церква вчить використовувати інші види служіння як плацдарм для місіонерства. Виходом з даної ситуації є розуміння, що «місійне (і вужче – соціальне) має передувати місіонерському» [457. с. 146] – а не навпаки, отже, адвентистам в Україні потрібні як інструктажі від благодійних

організацій, як-от ADRA Ukraine, так і переосмислення механізмів зв'язку соціального і духовного, місійного і місіонерського.

8.4. Трансформація методів роботи ADRA внаслідок російсько-української війни

Нагадаємо, «ADRA Ukraine» є підрозділом міжнародної благодійної організації «Adventist Development and Relief Agency» (ADRA) й функціонує в Україні з 1993 року. Її місією є ініціювання позитивних змін у суспільстві, всебічна допомога нужденним, постраждалим та слабким людям, поширення ідей християнського милосердя та любові до ближніх. ADRA працює під девізом «Змінюючи одне життя, ми змінюємо цілий світ!», а принципами організації є рівність, милосердя, своєчасність, пріоритетність та партнерство. На сьогодні ADRA реалізувала понад 310 проєктів різного спрямування, через які 6,8 мільйонів людей отримали допомогу. 2015 року організація посіла перше місце у Євро-Азійському регіоні за кількістю реалізованих проєктів та бенефіціарів. Того ж року вона була трансформована у благодійний фонд з метою більшої ефективності у координації своєї роботи. Починаючи з 24 лютого 2022 року, ADRA в Україні зіткнулася з іншою реальністю та викликами, що потребували напрацювання нової стратегії та підходів. Щоправда, ця організація активно допомагала людям, що постраждали від війни на Сході України ще з 2014 року, проте повномасштабна війна охопила всю країну, а отже мільйони людей. Через це з'явилися нові напрями та методи роботи, які ми спробуємо прослідкувати у даному дослідженні.

ADRA Ukraine продовжує допомагати постраждалим під час війни в Україні, зокрема оперативно реагує на потреби, пов'язані з похолоданням, їжею, евакуацією, предметами першої необхідності, відновленням житла тощо. За підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини (German Federal Foreign Office), а також німецького відділу ADRA, у грудні 2022 року пройшла роздача 235 зимових наборів з найбільш необхідними речами. Окрім цього, з квітня цього

року було реалізовано проєкт екстренної продовольчої допомоги населенню за підтримки Всесвітньої продовольчої програми ООН. Ця програма охопила 13 областей України.

ADRA надає не тільки матеріальну допомогу, але також психологічну та духовну у вигляді тренінгів та консультацій для різних категорій населення. Протягом своєї роботи ADRA співпрацювала з багатьма державними, громадськими, приватними та іншими організаціями, таким чином масштабуючи та полегшуючи способи та методи допомоги. За благодійну діяльність та плідну співпрацю ADRA отримала подяку від адміністрації Харкова та інших офіційних представників на місцях (Рис. 3.1). За період війни ADRA значно розширила асортимент допомоги, яку вона в змозі надати. З'явилися такі опції, як евакуація містян з небезпечних районів, медична допомога у великих масштабах, гуманітарна підтримка та відновлення зруйнованих будинків [12].

Рисунок 6.1 ADRA отримала подяку від голови Новобаварського району Харківської міської ради Тетяни Цибульник за систематичну благодійну допомогу та чуйне ставлення до людей [11]

Протягом 2022 року ADRA почала тісно співпрацювати з Єврокомісією та Українським гуманітарним фондом, місцем, куди спрямовують своє фінансування практично всі донори, які допомагають Україні. Через роботу з останнім ADRA отримала кошти на соціальний транспорт, евакуацію, транспортування та мобільні бригади. Наразі ADRA також отримала значну суму коштів на відновлення сильно пошкодженого або повністю зруйнованого житла,

проте в умовах постійних ракетних атак та нападів існує велика ймовірність повторної руйнації, тому проводяться середні або малі ремонтні роботи.

Через військову агресію географія роботи ADRA протягом 2022 року значно змістилася. Якщо раніше її діяльність була зосереджена на східних областях, то зараз вона активно функціонує по всій території України (Рис. 2), а також має багато інтеграційних проєктів із Євросоюзом. Зокрема, із відділами ADRA по всьому світу: ADRA Європа, ADRA «International», ADRA Канада. Був запроваджений механізм надзвичайного реагування, відповідно до якого до України спрямована команда, яка мала б допомагати впроваджувати нові проєкти, які оперативно задовольняють нові потреби населення.

З міркувань безпеки ця команда знаходилась деякий час у Румунії, але пізніше була переведена у м. Мукачеве, Закарпатської області. Керівники та менеджери ADRA постійно співпрацюють із цією командою, отримують від неї цінні поради та ідеї, подорожують Україною, виявляючи вразливі категорії людей, та розробляють нові програми допомоги. Волонтери зі Словаччини, Чехії та інших країн допомагають впроваджувати проєкти з харчової та продовольчої допомоги, за фінансування WFP («World Food Program»). ADRA намагається пристосовуватися до нових обставин та швидко реагувати на проблеми, що виникають.

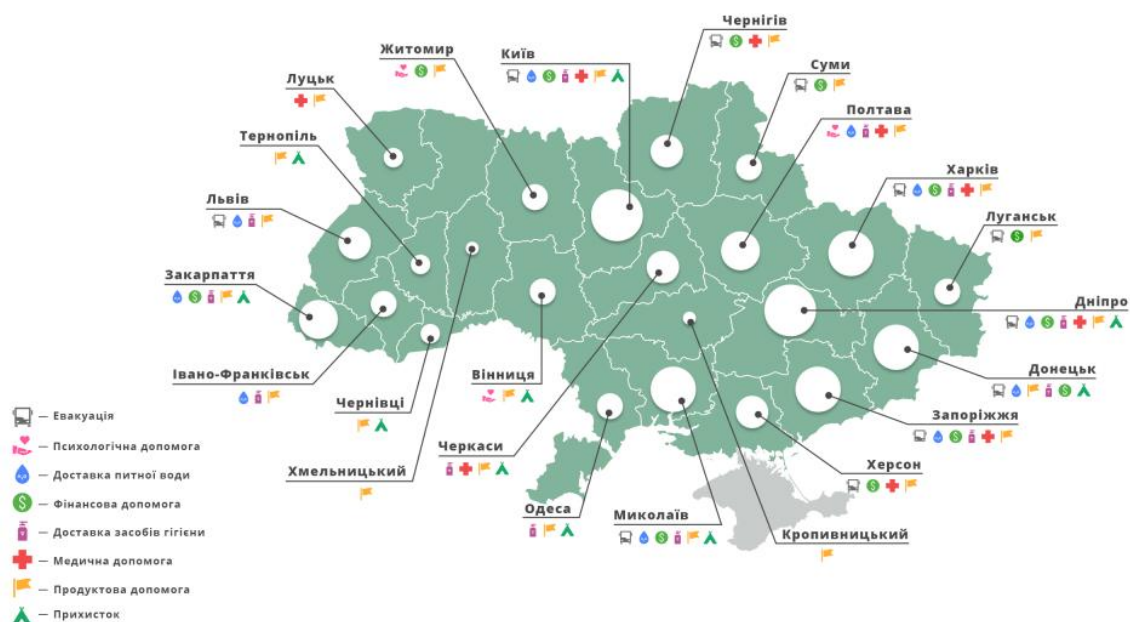

Рисунок 6.2 Локації діяльності ADRA в Україні, станом на 5 січня 2022 року [12]

Слід зазначити, що ADRA і раніше займалася подібною діяльністю, проте протягом 2022 року збільшився масштаб та бюджет, розширилась географія, кількість програм та секторів, у яких працює агентство. Як же організації вдалося швидко мобілізувати сили в умовах війни? У перші місяці ADRA все робила власними силами, а також за допомогою волонтерів переважно із числа членів Церкви Адвентистів сьомого дня (АСД). Проте нові волонтери працювати з людьми могли лише після проходження спеціальних тренінгів, адже, хоча ADRA й заснована церквою, вона має власні принципи, політику, мандати і визнана на міжнародному рівні ООН та іншими партнерами. Вона не може жодним чином порушувати власну політику діяльності, ADRA має бути неупередженою, нейтральною, прозорою, незалежною та гуманною до всіх потреб.

До 24 лютого 2022 року ADRA відреагувала на чутки про можливе повномасштабне воєнне вторгнення офіційним зверненням до кожної громади АСД про мобілізацію зусиль та створення переліку сімей, які готові по всій країні приймати переселенців, списку людей, які готові допомагати фінансово, працювати від імені агентства або просто готувати їжу, доставляти воду, одяг тощо. У перший день війни представники ADRA були на зв'язку із президентом Української уніонної та Східно-Дніпровської конференцій, тому що у цих районах очікувалася найбільша увага агресора. Одразу було евакуйовано з м. Буча студентів та викладачів Українського гуманітарного інституту. ADRA допомагала з усіма фінансовими витратами та одразу почала евакуацію людей з Краматорська і Маріуполя.

Щойно у згаданих містах було розпочато бойові дії, керівники ADRA в Україні отримали розпорядження від спеціаліста з безпеки ADRA «International» Пола Муніса щодо повної евакуації всіх своїх представників до західних регіонів, а за можливості навіть за кордон. Частина працівників довгий час ще залишалися у небезпечних регіонах і були вивезені поступово. Через декілька днів кордони з Європою були переповненими, і ADRA намагалася адаптуватися

під потреби людей через видачу теплого одягу, їжі, напоїв, координацію членів церкви, що власними автівками підвозили вимушених переселенців до кордону і від нього. Щойно виникала певна потреба, ADRA намагалася її фінансувати та вирішувати.

У той же час були здійснені перемовини із Всесвітньою продовольчою програмою ООН (WFP), яка з власної ініціативи запропонувала співпрацю, адже вже мала досвід роботи з ADRA у 2014–2016 рр. Було відкрито масштабний продовольчий проєкт по всій країні, через який люди могли отримувати продуктові набори різної ваги. ADRA продовжувала видачу продовольства протягом всього періоду війни і продовжує дану діяльність зараз, змінювалися лише регіони інтенсивності залежно від реальних потреб та кількості постраждалих. Організація щоразу намагалася проявляти гнучкість та підлаштовуватися під ситуацію.

Пунктами видачі переважно були церковні приміщення, а місцевими координаторами пастори. За можливості були залучені більш кваліфіковані співробітники, створені групи у різних соціальних мережах, через які поширювалася офіційна інформація та об'яви, щодо волонтерської діяльності. Була створена база даних, де зібрана інформація, щодо благодійної діяльності інших організацій, її масштаби та сфери впливу.

ADRA співпрацює з усіма церквами, однак безперечно найбільшу роль відіграла Церква АСД, адже з нею організація має найбільш тісний контакт і довіру, може за домовленістю використовувати будівлі, які присутні майже у всіх містах, вирішувати питання на місцевому рівні через служителів тощо. Без тісної співпраці зі згаданою Церквою проєкти ADRA потребували б значно більше часу для реалізації, а пошук надійних співробітників був би складнішим. Донори вітають таку співпрацю, адже вона прискорює роботу ADRA та зменшує фінансові витрати загального характеру (приміщення, людський ресурс, зв'язки на місцевому рівні, тощо).

На підготовчих тренінгах кожен новий співробітник отримує розуміння того, що ADRA допомагає всім без жодної вигоди чи церковної агітації. Тут

мається на увазі роздача продовольства взамін на відвідування церкви або ознайомлення з певними духовними книгами чи інші маніпуляції подібного характеру. Організація вважає, що Христос допомагав безумовно, тому наслідує цей приклад. Координатори проєктів отримували настанови допомагати людям незалежно від етнічної, соціальної чи релігійної приналежності.

Присутні випадки, коли пастори оголошували про час служіння у своїх громадах або роздавали певну літературу, однак це відбувалося лише добровільно. Люди, що отримували допомогу, ставили питання й хотіли дізнатися більше про Церкву АСД, тоді волонтери чи пастори могли задовольнити цікавість. Часто координаторів навчають, що саме потрібно відповідати, наприклад, «Це допомога від Всесвітньої продовольчої програми ООН спільно з АДРА». Надання подальшої інформації можливе лише за запитом бенефіціара. Керівники ADRA постійно наголошують на безумовності надання допомоги, і за період функціонування не було зафіксовано випадків серйозного порушення даних принципів.

Зрештою, чутки про порушення політики організації або зловживання тими предметами, на які донори спонсують свої кошти призведе до зменшення кількості фінансових вкладів та довіри в цілому до ADRA. Спонсори уважно слідкують за реалізацією коштів та її способами. За наявності зловживань на місцях організація може навіть втратити ліцензію по всьому світу. Ризик надто великий, тому ADRA особисто зацікавлена у прозорості та безумовності реалізації допомоги. Такі донори, як Дитячий фонд ООН (UNICEF), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців або Німецький уряд отримують кошти від платників податків і очікують, що ADRA допомагає, але не використовує фінанси для навернення людей до певної конфесії.

Безперечно, ADRA надає уваги також духовній сфері, однак ніколи не нав'язує і не пропагує жодні погляди чи моральні принципи будь-якої церковної організації. Керівники ADRA вважають, що потрібні люди самі виявлять ініціативу, можливо, пізніше допоможуть самій організації або знайдуть офіційну сторінку в інтернеті і прочитають її історію, зацікавляться духовністю,

прийдуть до церкви. ADRA у жодному разі не допускає можливості проведення євангельських програм та роздачі при цьому гуманітарної допомоги на кошти донорів. Часом бувають безпідставні скарги та критика, на яку ADRA намагається не реагувати. Наприклад, щодня на гарячу лінію може відбуватися до 100 тис. дзвінків і їх фізично не встигають прийняти, або деякі люди скаржаться, що прийшли і не отримали допомогу.

Проте потрібно пам'ятати, що є порядок реєстрації та надання допомоги. У першу чергу допомагають найбільш вразливим (жінки, діти, люди похилого віку та з інвалідністю), розподіляючи ресурси рівномірно, потім працездатним чоловікам, які мають більше можливостей знайти заробіток чи переміститися до іншого регіону. Порядок надання допомоги загалом схожий на принципи, що існують у всіх благодійних організаціях, тому не може бути порушений, адже існує для блага людей і самої ADRA.

Станом на початок 2023 року найбільш пріоритетними напрямками у роботі ADRA є відновлення житла, підготовка до зимового періоду, психологічна та фінансова допомога. Як було зазначено вище, організація намагається задовольнити базові потреби постраждалих, такі як їжа, гігієна, засоби обігріву, теплий одяг, житло із базовими умовами для проживання. Донори ставлять певні обмеження у фінансуванні, щоб охопити якомога більше людей, що знаходяться у скрутному становищі. Лише після завершення війни ADRA планує допомогу, що включає повне відновлення житла. За період функціонування благодійної організації на Сході України зафіксовано низку випадків, коли повністю відновлені будинки були вщент зруйновані через посилення бойових дій.

Через таку велику кількість руйнацій ADRA перестала власноруч відбудовувати, але надає постраждалим кошти або сертифікати, з якими люди можуть закупити необхідні матеріали та реалізувати ремонт. Зафіксовані поодинокі випадки, коли сім'ї, що отримали фінансову допомогу на відновлення житла, вирішують виїхати за кордон, тоді ADRA не вимагає грошей назад та не обмежує бенефіціарів у мобільності. Відповідно до свідчень офіційних представників, ADRA має на меті у майбутньому координувати свою діяльність

через систему «Дія». Таким чином, держава допоможе їй визначити найбільш вразливих людей та не повторюватися під час видачі продовольства та грошей, адже «Дія» – це єдина державна база даних. До того ж, коли приїжджають вантажі з гуманітарною допомогою з-за кордону, кошти на закупівлю цих товарів посилюють економіку тієї країни, де вони були закуплені, а здійснюючи перекази коштів через «Дію», вони будуть підтримувати українську економіку. Ця система є зручною також для людей, адже вони можуть візуально побачити об'єми допомоги та іншу важливу інформацію, що стосується їх особисто. Проте через війну та низку проблем, пов'язаних із нею, «Дія» не витримує величезного навантаження різноманітних запитів від громадян і на даному етапі не готова співпрацювати з благодійними організаціями.

Щодо духовних цілей, ADRA хоча і є християнською організацією, проте має практичний гуманітарний підхід, який базується, що потрібно для конкретної ситуації від потреб та ресурсів. Часом присутні скарги на те, що ADRA не допомогла з певними проблемами, наприклад, будівництво школи, відновлення будинку чи покриття зарплати вчителів, однак часто причиною є той факт, що в іншому регіоні наявні ще більші проблеми, які потребують невідкладного рішення. ADRA відштовхується від найбільших потреб і планує свої проекти так, щоб допомогти найбільш вразливим. Вона є неурядовою організацією, тому працює, не замінюючи при цьому державні органи. Звичайно, ADRA має державну реєстрацію та працює за мандатом, але не зміщує державу там, де остання може реагувати. ADRA завжди відступає перед державою і лише допомагає, якщо це доцільно.

Під час спілкування з Міністром тимчасово окупованих територій прозвучала ідея про те, щоб зробити в Україні подібну систему до Ізраїлю. За таких умов держава наймає благодійні / громадські організації, які мають досвід у певних видах діяльності і фінансує їх, щоб останні надавали свої послуги якісно. Неофіційно ADRA керується принципом «робити те, що можеш, з тим що маєш, там де ти зараз є». Опираючись на притчу Ісуса про таланти, організація вважає, що повинна використовувати надані їй Богом можливості та

ресурси для безкорисливого надання допомоги нужденним, адже гуманітарна допомога є фактично розпорядженням благами даними Богом людині.

Базовими принципами ADRA проголошує справедливість, співчуття та любов, які намагається виявляти від чистого серця, без будь-якого осуду чи зневаги. Координатори розуміють, що часом справедливість кожна сторона може розуміти по-своєму, однак намагаються бути об'єктивними та приймати рішення, керуючись біблійною мораллю. ADRA намагається керуватися любов'ю до всіх людей та їх рівністю перед Богом.

Особливо під час зародження та детального планування проєктів керівники організації намагаються зважати на згадані принципи, адже відчують на собі особисту відповідальність перед Богом за служіння, яке Він їм доручив. Саме планування надає курсу «цілому кораблеві», тому до цієї сфери ставляться особливо серйозно. Люди, які не мають співчуття, не мають і сили довго працювати у благодійних організаціях, адже часто волонтерами рухає співпереживання та бажання полегшити страждання людей. Справедливість без любові стає жорстокою, адже не має милосердя, тому лише поєднання трьох вищезгаданих якостей збалансовують діяльність.

ADRA намагається допомогти людям навіть в умовах війни, досягти фізичного, соціального та духовного благополуччя. Адже, якщо звертати увагу тільки на одну із цих складових, то існує ризик, що інші сфери, якими було знехтувано, зроблять людину нещасною цілком та знівелюють бажаний результат. Лише цілісний, інтегральний підхід матиме найбільший ефект. Більшість працівників ADRA намагаються застосовувати цей принцип у своєму житті та чинити позитивний вплив на колег та бенефіціарів. Звичайно, є різні проєкти, які сфокусовані на забезпеченні фізичних потреб, інші на соціальних, інші на духовних, а деякі поєднують всі згадані сфери. Проте ADRA не позиціонує себе, як організація, яка все вміє та є надзвичайним експертом. Вона планує свою роботу в залежності від того, що є актуальним на сьогодні. ADRA позитивно ставиться до конструктивної критики та вважає, що остання лише

кристалізує її роботу та робить більш ефективною.

ADRA визнає, що не може вирішити питання всіх нужденних, адже її ресурси обмежені. Але вона вірить, що, допомагаючи людям, змінює їх життя на краще, і цього усвідомлення достатньо, щоб рухатися далі. Якщо навіть маленька допомога була надана людині – це вже хороший результат. Рятуючи одну людину, ADRA ніби рятує цілий її світ, таким чином, втілюється в життя дещо сміливий девіз – «Рятуючи одне життя, ми рятуємо весь світ». Багато працівників ADRA також пережили окупацію і добре усвідомлюють ціну звичайного харчового набору або пляшки чистої води на знеструмленій та від'єднаній від нормального життя території.

Також ADRA не є організацією, що утримує будь-кого на постійному забезпеченні, вона позиціонує себе лише як маленьку сходинку у житті людини в найбільш скрутний для неї період. Таким чином, ADRA є ніби «рятивною соломинкою» для людей, і якщо вони використають її для росту, то матимуть успіх, але якщо покладатимуться на постійну допомогу від подібних установ, то зазнають повного краху. Часто комітети вирішують питання щодо окремих сімей з особливо важкими обставинами, але дуже важливо, щоб після отримання допомоги ці люди не опускали руки.

У цьому частково допомагає психологічна допомога й певна духовна спрямованість ADRA та її працівників. Результати допомоги помітні не одразу, і не можна робити завчасних висновків щодо окремих людей. «Зерна добра, як і будь-які інші потребують часу, щоб зрости у серці людини» – говорить Артем

Діхтярук, керівник проєктів ADRA в Україні (Рис. 3.3) [38].

Рисунок 6.3. Артем Діхтярук – керівник проєктів ADRA

Реалізується співпраця з усіма організаціями, які мають подібні принципи і надають допомогу постраждалим. Якщо є певна конфесія, яка допомагає через свою гуманітарну установу, то співпраця або принаймні координація спільних зусиль мають місце. Особливо тісний контакт наявний із «Карітас», тому що у певних регіонах потрібно узгоджувати сфери впливу, адже важливо не нашкодити своєю діяльністю та не повторюватись. Церква Ісуса Христа часто взаємодіє та надає фінанси на певні проєкти, щоб ADRA їх реалізувала за

допомогою своїх ресурсів.

Рисунок 6.4 Організації з якими ADRA має тісну співпрацю [12]

Благодійними організаціями, з якими тісно співпрацює ADRA або почала співпрацювати протягом 2022 року, є Офіс ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Всесвітня продовольча програма (WFP), Дитячий фонд ООН (unicef), німецький уряд та «German Humanitarian Assistance», фонд, утворений Церквою Ісуса Христа Святих останніх днів «Latter-day Saint Charities», мережа торговельних центрів в Україні «Епіцентр К», українська міжнародна група компаній з логістики «Нова пошта» (Рис. 4). ADRA планує розширювати коло своїх партнерів та співпрацювати з усіма, хто має на меті безкорисливо допомагати постраждалим.

Лідери та волонтери для проєктів часто є звичайними людьми, які виявляють бажання послужити і особисто знаходять ADRA, зокрема через об'яви у соціальних мережах. З початку війни часто пишуть волонтери з інших країн: США, Канади, Німеччини. До прикладу, один чоловік із США особисто написав ADRA та запропонував співпрацю, а пізніше став донором та керівником великого проєкту, який фінансує німецький уряд. Кожен має шанс стати частиною команди, однак є певні критерії, щоб запобігти майбутнім проблемам, адже трапляються непорядні люди або бізнесмени, чиї цілі не співпадають із цілями благодійної організації.

Деяких людей важче позбутися, аніж знайти нових. Зазвичай, проблемні

волонтери переслідують особисті вигідні цілі або нав'язують своє бачення роботи. Зафіксовані випадки, коли ADRA брала на роботу людей з гарним резюме у сфері менеджменту, однак показники за довгий період часу були поганими, тому доводилося з такими керівниками прощатися. Часто конфліктні або некваліфіковані працівники створюють великі затримки у наданні допомоги й реалізації проєктів, тому відбір кадрів займає пріоритетне місце. Проте ті, хто є посвяченими та вміють кваліфіковано, спокійно та якісно виконувати роботу, залишаються в ADRA на довгий час.

На сьогодні найбільш цінними та перспективними ADRA вбачає людей, які, можливо, не є висококваліфікованими, але гнучкі, готові вчитися новому, не створюють додаткових проблем, але спрямовані на вирішення існуючих, чесні у презентації результатів роботи, не використовують гуманітарну допомогу у власних інтересах, але спокійно виконують свої обов'язки. Під час війни багато бізнесменів та установ допомагали ADRA, встановлюючи певні умови вигідні для себе, або піднімали своє ім'я чи підприємство і забували про співпрацю. Деякі донори створюють власні фонди і за рахунок ADRA хочуть їх підняти, однак подібне співробітництво не вважається доцільним.

Щоб зрозуміти характер змін, потрібно поглянути на діяльність до війни. ADRA продовжувала безперервну роботу на Сході України і навіть у так званих «сірих зонах». Постійно відбувалося забезпечення чистою водою місцевих сільських рад, шкіл, громад міст від Маріуполя до Мар'їнки та уздовж лінії розмежувань. Були відновлені труби, встановлено станції фільтрації, відновлено школи, санвузли тощо. ADRA намагалася забезпечити постраждалих жителів вугіллям, гігієнічними засобами, продовольством. Були відкриті соціальні центри, де люди можуть збиратися для занять творчістю, спілкування, консультацій з психологом. Співробітники ADRA відремонтували необхідне приміщення, забезпечили необхідним приладдям та залишили для користування місцевого муніципалітету.

Для боротьби проти коронавірусу лікарням різних обласних центрів надається благодійною організацією необхідне обладнання: кисневі маски,

дозатори, антисептики, захисні форми, побутова хімія. Надзвичайна допомога була надана постраждалим від повені на Західній Україні, у вигляді сертифікатів на будівельні матеріали, побутову техніку та одяг. ADRA займалася більш дрібними, але не менш важливими проєктами: доставка мобільних лікарів, психологів, медикаментів та інших речей людям пенсійного віку, що живуть у селах, а також надання безкоштовного транспорту, інвалідних колясок для дітей та дорослих. У багатьох містах відбувалася безкоштовна роздача засобів індивідуального захисту. ADRA контактувала особисто з головними лікарями місцевих медичних закладів та передавала через волонтерів речі, яких не вистачало. Нові співробітники й раніше, перш, ніж почати працювати, повинні були пройти спеціальні тренінги та ознайомитись з принципами установи. З місцевими державними адміністраціями ADRA завжди мала гарні відносини, побудовані на довірі. Ще до війни мала місце співпраця із відділами у Чехії, Польщі, Словаччині, Канаді, Німеччині, США, Австрії, з ООН та ADRA «International».

Плани та методи ADRA залишаються єдиними. За словами Артема Діхтярука, «наші плани – продовжувати допомагати людям». А. Діхтярук порівнює ADRA з Україною, яку багато людей використовують для свого кар'єрного зросту і їдуть за кордон. Так і ADRA багато людей мають на меті використати у власних інтересах, однак головне завдання полягає у тому, щоб цього не допускати. На сьогодні вона потребує енергійних волонтерів, позитивних та готових на ризик [38].

Отже, унаслідок російсько-української війни, що розпочалася 24 лютого 2022 року, ADRA Ukraine отримала більш масштабне фінансування з різних країн світу та від благодійних організацій: Офіс ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Всесвітня продовольча програма (WFP), Дитячий фонд ООН (unicef), німецький уряд у вигляді установи «German Humanitarian Assistance». Методи надання допомоги майже не зазнали змін та полягають у

гнучкості, оперативності, всебічності (фізичне, соціальне, духовне) та безкорисливості.

Діяльність ADRA масштабувалася, але вона виявилася готовою до нових викликів і показує гарні результати у розпорядженні наданими їй фінансами та у веденні більш громіздких проєктів в умовах війни. Волонтери, щоб правильно працювати з людьми та надавати допомогу з дотриманням принципів організації, попередньо проходять тренінги та співбесіди. ADRA була неодноразово відзначена органами державної влади на місцях та продовжує активно надавати всебічну підтримку населенню як матеріальну й соціальну, так і духовну.

Висновки до восьмого розділу

Виявлено, що починаючи з 2014 р. в українських та російських адвентистів відбулося розділення думок щодо інтерпретації актуальних політичних подій. Так, українські адвентисти, усвідомивши агресивний і загарбницький характер дій Російської федерації, стали на позицію підтримки та захисту національних інтересів України. Своєю чергою російські адвентисти стали на позицію підтримки агресивної державної політики Росії.

Так, російські адвентисти почали публікувати статті, у яких адвентистське вчення підлаштовувалось під наративи російської політичної системи. Зокрема, що Євромайдан і Революція Гідності в Україні трактуються як державний переворот, організований за підтримки США. І в результаті робиться висновок, що російські протестанти, та зокрема адвентисти, у завуальованій формі проголошують курс, спрямований на неототалітаризм і агресію з метою відновлення імперської могутності Росії.

Крім того, через вираження позиції відомих адвентистських богословів О. Болотнікова та В. Олійника, які однозначно засудили агресію Росії проти України, спричинило реакцію керівництва Євроазіатського дивізіону. Було направлено звернення від керівництва Дивізіону, де повідомлялося не радити перегляд програм та виступів цих пасторів. Подібні рекомендації Дивізіону як ставитися до контенту телеканалу «Надія», який представлений в Україні.

Було виокремлено перелік тем, які окреслюють різницю позицій російських та українських адвентистів: 1) Не можливість єдності в молитві за спільну проблему; 2) Відсутність спільного розуміння цінностей Сходу і Заходу; 3) відмінні концепції політичної теології; 4) відсутність спільного прояву співчуття; 5) різні мови богослужіння; 6) різні інтерпретації поведінки «звіра» з Об'явлення; 7) вихід зі складу Українського уніону з ЄАД 12 квітня 2022 року; 8) різні направленості соціального служіння. Отже відсутність чіткої політичної теології стала причиною кризи у взаєминах між членами адвентистської церкви Росії та України.

Висвітлено, що з часу здобуття Україною незалежності у 1991 р. були реалізовані принципи свободи слова та свободи віросповідання, якими вільно користувалися представники протестантських церков, і зокрема адвентисти. Однак з часу воєнних дій на Сході України у 2014 р. та особливо з початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. гостро постали питання реалізації права віруючих громадян на невійськову службу в період загальної мобілізації.

Всебічно висвітлено проблему того, що на сьогодні в Конституції України закріплено право громадян на альтернативну (невійськову) службу, проте відсутній чіткий механізм його реалізації в умовах воєнного часу. Водночас визнається, що органи влади поки що не виявили належної зацікавленості в ухваленні законодавчих змін, які б забезпечили реалізацію цього конституційного права під час мобілізації. Результатом такої незацікавленості стали постанови судів над віруючими, що відмовляються від військової служби, які часто закінчуються реальними трирічними термінами ув'язнення. Бажання вірян служити в ролі небойових добровольців автоматично передбачає відмову від використання зброї, участі в актах насильства та інших діях, що суперечать релігійним заповідям.

Можливими способами розв'язання цієї проблеми можуть включати залучення волонтерського та місіонерського потенціалу протестантських церков, зокрема Церкви АСД, на рівні держави. Влада може надати вірянам

можливість служити місіонерами, зокрема тим, хто має досвід надання фізичної, психологічної та духовної допомоги. Такий підхід дозволить вірянам виконувати свій громадянський обов'язок перед державою, водночас враховуючи їхні релігійні переконання та зберігаючи гуманітарний аспект допомоги.

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну організація «ADRA Ukraine» упродовж 2022 року займалася соціальними переведеннями, евакуацією осіб з гарячих точок збройного конфлікту, надання постраждалим продуктових наборів, питної води, медикаментів, фінансової, психологічної та інформаційної підтримки. У розділі порушується питання співвідношення соціальної діяльності та євангельського виду служіння у світогляді вірян-адвентистів та офіційної позиції АДРА.

Проаналізовано діяльність, принципи та методи роботи «Адвентистського агентства допомоги та розвитку в Україні» (ADRA) після початку російсько-української війни 24 лютого 2022 року у порівнянні з попередніми роками. З'ясовано, що всі проекти розраховані на реальні потреби, і щойно ці потреби зникають, проекти закриваються і втілюються нові. ADRA вирізняється гнучкістю та оперативністю у наданні допомоги та реалізації нових підходів, про що яскраво свідчить її швидка реакція на події в Україні, масштаби діяльності та довіру організацій міжнародного рівня.

З'ясовано, що ADRA надає не тільки матеріальну допомогу, але також психологічну та духовну у вигляді тренінгів та консультацій. Протягом своєї роботи ADRA співпрацювала з багатьма державними, громадськими, приватними та іншими організаціями, таким чином масштабуючи та полегшуючи способи та методи допомоги. За систематичну благодійну допомогу та чуйне ставлення до людей ADRA неодноразово була нагороджена представниками державних адміністрацій. Виявлено, що за період війни ADRA значно розширила список допомоги, з'явилися такі види, як евакуація, медична допомога у великих масштабах та відновлення зруйнованих будинків через надання сертифікатів.

Встановлено, що ADRA готувалася до можливої війни, тому ще до її початку почала серйозну підготовку. ADRA «International» часто надає корисні поради та частково координує діяльність українського відділу. Щойно виникала певна потреба, ADRA намагалася її фінансувати та вирішувати. Були проведені перемовини із Всесвітньою продовольчою програмою ООН (WFP), яка з власної ініціативи запропонувала співпрацю. Було відкрито масштабний продовольчий проєкт по всій країні, через який постраждалі можуть отримувати продуктові набори. ADRA продовжувала видачу продовольства протягом всього періоду війни. Пунктами видачі переважно були церковні приміщення.

Була створена база даних з інформацією щодо благодійної діяльності інших організацій. З'ясовано, що ADRA співпрацює з усіма конфесіями, однак найбільшу роль відіграє Церква АСД, адже з нею організація має найбільш тісний контакт і довіру, може за домовленістю використовувати будівлі, які присутні майже у всіх містах, вирішувати питання на місцевому рівні тощо. Виявлено, що керівники ADRA постійно наголошують на безумовності надання допомоги і за період функціонування. Не було зафіксовано випадків серйозного порушення цих принципів. ADRA не залишає без уваги також духовну сферу, однак ніколи не нав'язує і не пропагує жодні погляди чи моральні принципи будь-якої церковної організації. На сьогодні найбільш пріоритетними напрямками у роботі ADRA є відновлення житла, підготовка до зимового періоду, психологічна та фінансова допомога, а також виявлення нових потреб і планування проєктів.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження системно розкриває історичний характер, напрям і динаміку трансформаційних процесів у Церкві Адвентистів Сьомого Дня (ЦАСД) в суспільно-культурному розвитку суверенної України (1991-2024 роки), з особливим акцентом на період після 24 лютого 2022 року. Виявлено, що ЦАСД пройшла шлях від маловідомої конфесії до активного та відповідального гравця громадянського суспільства, значно змінивши свій імідж та внутрішню ідентичність.

1. Встановлено особливості комплексної трансформації ідентичності вірян Церкви адвентистів сьомого дня в Україні у контексті історичних змін, національного самоствердження та соціокультурних викликів, пов'язаних з війною. Здійснено системний аналіз того, як адвентисти в Україні зуміли переосмислити свою роль у суспільстві, вийшовши за межі пострадянської моделі розвитку та сформувавши автономну, національно орієнтовану конфесійну ідентичність. Детально представлено процес руйнування стосунків із російським релігійним простором та простежено глибокий символічний і організаційний розрив Церкви адвентистів сьомого дня в Україні з російськими співвірянами. Вихід УУК ЦАСД з Євро-Азійського дивізіону та його безпосереднє підпорядкування Генеральній конференції є не лише адміністративним актом, а й свідченням ціннісного відмежування та формування окремої української адвентистської ідентичності. Обґрунтовано появу нового самовизначення – «український адвентист», що поєднує християнську віру з громадянською відповідальністю та європейською системою цінностей. Ця нова ідентичність була закріплена не лише декларативно, а через практичну реалізацію в богослужінні, освіті, медіа та соціальній роботі українських адвентистів.

2. Досліджено розвиток автономної інфраструктури та богословської думки Церкви АСД в Україні, і показано, що українські адвентисти вибудували власну систему освіти, комплекс мас-медіа та наукову діяльність, які повністю незалежні від російського релігійного впливу. Створення духовних семінарій,

публікацій, радіо- та телепроектів сприяло утвердженню адвентизму як невід'ємної частини українського релігійного і культурного простору, особливо через діяльність офіційного медіа ресурсу ТК «Надія». Показано етапи українізації адвентистських богослужінь і релігійної літератури через діяльність видавництва «Джерело життя». Зміни на користь української мови в богослужінні, гімнографії, проповіді та виданні Біблії засвідчують нову національну орієнтацію Церкви АСД в Україні.

У дослідженні акцентовано, що мова стала засобом конфесійної та громадянської самоідентифікації. Громадянська активність стала виявом «адвентистського» патріотизму через реалізацію соціальних та гуманітарних проєктів. Ця активність демонструє відкритість до співпраці з державними інституціями та суспільством. Волонтерська допомога, капеланське служіння, підтримка військових і постраждалих – усе це стало органічною частиною адвентистської місії в умовах національної кризи. Війна стимулювала Церкву АСД до богословського переосмислення тем миру, справедливості, держави, захисту життя та особистої відповідальності. Це відкриває нові перспективи для розвитку вчення Церкви у відповідь на сучасні етичні та суспільні виклики.

3. Запропоновано цілісну богословську модель соціальної активності, що спирається на внутрішні механізми адвентистського віровчення. Вона базується на сучасному тлумаченні концепту «великої боротьби» і на холістичній антропології, які виступають ключовими чинниками все більшої відкритості Церкви АСД до суспільного діалогу та трансформації її соціальної діяльності в Україні. Встановлено, що теологічний наратив «великої боротьби» виконує не лише есхатологічну, а й структурно-організуючу функцію, дозволяючи Церкві балансувати між збереженням конфесійної ідентичності та адаптацією до сучасних соціально-політичних викликів.

4. Доведено, що холістична антропологія адвентизму, яка ґрунтується на цілісному баченні людини дух (розум), душа (емоції), тіло (фізичні потреби), є не лише доктринальним постулатом, а й практичним підґрунтям для формування моделі цілісності у соціальному вченні Церкви. Це дало змогу розкрити

соціальну діяльність Церкви як інтегративну практику, що виходить за межі традиційного спіритуального підходу й набуває багатовимірного характеру служіння. Такий підхід дозволяє систематизувати різні напрями роботи Церкви – освіту, медицину, благодійність, і продемонструвати їхню єдність у межах послідовної богословської логіки.

5. Встановлено механізми взаємодії організацій Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні (зокрема конференцій, уніону та інших структур) із державними органами на різних рівнях – місцевому, регіональному, національному, а також із представниками виконавчої влади, правоохоронних та військових структур. В умовах пострадянської України Церква АСД зіткнулася з необхідністю пристосування своєї діяльності до нових правових та нормативних вимог, пов'язаних із державним регулюванням діяльності релігійних організацій. Встановлено, що в умовах демократизації та зміцнення правових інститутів Церква АСД поступово перейшла від переважно пасивної моделі співіснування з державою (характерною для 1990-х рр.) до активної участі у суспільно-державному діалозі.

Особливо яскраво механізми взаємодії виявилися в період повномасштабної війни після 2022 року, коли адвентистські організації – через Адвентистське агентство допомоги та розвитку (ADRA Ukraine), а також місцеві громади – тісно координували свої дії з обласними військовими адміністраціями (ОВА), органами соціального захисту та силовими структурами при евакуації населення та постачанні гуманітарної допомоги.

Досліджено взаємодію «Церква АСД – державні органи» для вирішення внутрішніх питань церкви (ЗНО/НМТ і ЄВІ по суботам, військова та альтернативна служба тощо) та в складі ВРЦіРО, РЄПЦУ та інших міжконфесійних організацій (офіційні звернення церков, вирішення спільних питань тощо) в період з 1991 до 2024 року. Встановлено, що ці зв'язки сприяли адаптації Церкви АСД до вимог сучасного законодавства, а також що Церква АСД стала частиною процесів відновлення національної ідентичності та релігійної свободи в Україні. Відбувається постійна адаптація до законодавчих

змін, серед іншого - оформлення ліцензій на діяльність духовних семінарій та відповідність професорсько-викладацького складу ліцензійним вимогам Міністерства освіти та науки України, акредитація освітніх програм НАЗЯВО тощо.

6. Продемонстровано, як Церква АСД, поряд з іншими конфесіями, сприяла відновленню та зміцненню української національної ідентичності, серед іншого - через освіту та виховання громадянської відповідальності серед віруючих (участь в подіях Євромайдану та Революції гідності), відданість цінностям національної єдності та громадянського світу (підтримка Церквою АСД постраждалих на Сході України, участь у святкуванні 500-річчя Реформації та Днів подяки, національних молитовних сніданках тощо). Збільшилася кількість публікацій та проповідей, спрямованих на розвиток патріотизму, поваги до національної історії та культури, а також зміцнення ролі релігійної свободи у контексті сучасних політичних змін. Зросла участь у громадських та культурних проектах, які сприяли усвідомленню релігійної свободи як основної цінності для країни, особливо у період після 2014 року, коли адвентисти, як і більшість українців активно займалися пошуком своєї сучасної ідентичності в умовах зовнішнього тиску та внутрішнього реформування.

Зафіксовано розширення форм взаємодії з державою у питаннях, що виходять за рамки традиційної місіонерської та благодійної діяльності. Зокрема, констатовано систематичну участь у громадських ініціативах захисту релігійної свободи, капеланському служінні, допомозі внутрішньо переміщеним особам, що свідчить про фактичний перегляд колишньої моделі «дистанційного служіння». Показано вплив геополітичного чинника, зокрема агресії РФ та зростання національної самосвідомості, на трансформацію богословських та ідейних позицій Церкви АСД в Україні, включаючи відмову від колишньої лояльності до Євразійського світу, а саме вихід із спільної адміністративної структури у квітні 2022 р., а також вплив на формування ідентичності українського адвентизму як самостійної гілки у глобальній адвентистській спільноті. Висвітлено аспект духовної солідарності адвентистів з народом

України, що страждає, при збереженні ними інтернаціоналістської есхатології (зокрема адвентисти ідентифікували себе в першу чергу як громадяни небесного царства і як члени всесвітньої спільноти). Доведено, що в умовах війни Росії проти України цей аспект в Церкві АСД трансформувався та змістився, а саме посилилася солідарність із страждаючою нацією, загострилося відчуття громадського обов'язку і зміцнилася ідентифікація адвентистів як громадян України.

7. Виявлено низку концептуальних змін у ставленні Церкви адвентистів сьомого дня до політичних процесів у суверенній Україні, особливо в контексті ключових суспільно-політичних трансформацій. Під час Помаранчевої революції 2004 року мало місце пасивне ставлення Церкви АСД; Євромайдану та Революції гідності - залучення Церкви АСД на рівні гуманітарної та медичної допомоги та індивідуальна участь вірян в подіях 2013-2014 років; повномасштабної війни з Росією - волонтерська, гуманітарна, допомога ВПО, медична допомога, служба окремих вірян в ЗСУ тощо. Також значні трансформації відбувалися в офіційній риторичній та практичній Церкві щодо політичної нейтральності. Якщо у 1990–2000-х роках церковні документи послідовно підкреслювали принцип позаполітичності як форму вірності богословській позиції «відокремленості від світу», то після 2013 року почалося поступове переосмислення поняття «громадянської відповідальності» віруючих. Аналіз пасторських та публічних заяв, публікацій в офіційних виданнях та відеозвернень церковних лідерів після 2014 року демонструє зміщення акцентів, а саме перехід від формату відмови від будь-якої політичної залученості до усвідомлення важливості духовно-моральної позиції в умовах політичних трансформацій, які відбулися протягом останніх 10 років. Це особливо виявилось у реакції на події 2022 року, коли риторика Церкви набула вираженої гуманітарної і навіть помірно патріотичної спрямованості.

В цілому, ставлення Церкви АСД до політичних процесів в Україні зазнало концептуальної еволюції – від суворої позаполітичності до диференційованої громадянської позиції, в якій поєднуються принципи віри, моральної

відповідальності та гуманітарного служіння в умовах екзистенційної боротьби, історичного та політичного утвердження України як держави на міжнародній арені.

8. Досліджено історію діяльності адвентизму в Україні у її суспільно-культурному вимірі, що дозволило розкрити характер служіння Церкві АСД у різних соціокультурних та політичних умовах країни. Проведено аналіз історичних етапів функціонування Церкви АСД у контексті трансформації українського суспільства – від пострадянського періоду до сучасних умов демократії, глобалізації та збройного конфлікту. Встановлено, що Церква адаптувала форми служіння залежно від суспільно-політичного контексту: у 1990-х роках акцент робився на місіонерську та освітню діяльність, у 2000-х – на інституційне зміцнення та діалог з державою, а з 2014 року, особливо після 2022 року, – на психологічну підтримку, гуманітарне служіння, капеланське служіння та суспільну солідарність в умовах війни. Виявлено особливості регіонального служіння, включаючи роботу у сільській місцевості, у східних та південних областях, що постраждали від бойових дій. Відзначено роль адвентистських спільнот у формуванні локальних ініціатив у сфері охорони здоров'я, освіти, підтримки сімей та вразливих груп населення. Особливу увагу приділено інкультурації адвентистського вчення – адаптації богослужінь, просвітницьких програм, молодіжних заходів до українського контексту (мовного, символічного, морального). Аналіз свідчить про високий рівень гнучкості та суспільної залученості адвентистської громади, а також про її прагнення зберегти ідентичність, не випадаючи із загального культурного поля країни.

9. Доведено, що українські адвентисти зуміли сформувати власну громадянську позицію через співпадіння цінностей Майдану з загальнохристиянськими (жертвність, правда, справедливість, любов до країни, демократичне суспільство, релігійна свобода тощо). Доведено, що адвентисти розділили розуміння того, що боротьба українського народу, курс на демократизацію та євроінтеграцію, включаючи переконання щодо відновлення справедливості, є Божим промислом для України.

Встановлено, що відбулася зміна парадигми стосунків «церква – суспільство – держава» через долученість адвентистів до захисту цінності людської гідності зі сторони українського суспільства, що є важливою складовою у діяльності Церкви АСД. Встановлено, що українським адвентистам імпонувало, що Церкви утримували учасників Майдану від радикалізації та насильницьких дій. Було виявлено, що в середовищі українських адвентистів не було єдності щодо Майдану: поряд із симпатиками були й ті, хто виступав проти ідеї протесту. Пастори загалом закликали дотримуватися позиції позаполітичності. Дискусії точилися навколо питань, що насправді відбувається в країні, на чиєму боці істина, чи варто когось підтримувати. Активна участь адвентистів в подіях Майдану всебічно представлена у дослідженні, але констатовано, що вона не носила масового характеру.

10. Здійснено системний аналіз змін щодо ставлення вірян Церкви адвентистів сьомого дня до питань військової та альтернативної (невійськової) служби в умовах політичних трансформацій та збройного конфлікту (2013–2024 рр.). На основі інтерв'ю, публічних заяв церковних структур, нормативно-правових документів та соціологічних опитувань встановлені такі факти та тенденції. Період до 2014 року характеризувався зростанням запитів на альтернативну службу, викликаним початком збройного конфлікту на Донбасі та анексією Криму. Серед адвентистської молоді спостерігалася настороженість до будь-яких форм військової мобілізації, особливо з урахуванням традиційно пацифістської позиції Церкви. З 2014 до 2021 рік відбувалося поступове формування гнучкої етичної позиції, за якої Церква офіційно продовжувала підтримувати право на альтернативну службу, але водночас визнавала право індивідуального вибору у разі мобілізації, особливо щодо служби у частинах, не пов'язаних із застосуванням зброї (медичні, тилові підрозділи, волонтерська допомога тощо). Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року зафіксовано якісні зміни у церковному сприйнятті військової служби як форми захисту життя, свободи та справедливості на засадах допустимих віровченням Церкви. З іншого боку доведено, що виникла моральна дилема та

гостра дискусія серед адвентистів, а саме чи можлива повноцінна служба в ЗСУ і водночас дотримання віровчення Церкви АСД.

Підтверджено, що окремі адвентисти добровільно вступали до лав ЗСУ, вважаючи це виконанням громадянського та духовного обов'язку. У той самий час, інша частина продовжує дотримуватися некомбатант позиції і вимагає права на альтернативну службу навіть у умовах воєнного стану. Дослідження виявило моральну поляризацію всередині адвентистських громад, коли одні засуджують участь у бойових діях (як порушення заповідей), інші підтримують необхідність опору агресору. Визначено, що церковне керівництво у своїх заявах прагне зберігати нейтралітет і повагу до совісті кожного віруючого, наголошуючи на необхідності миру, але визнаючи реальність оборонної війни. Аналіз юридичних кейсів та звернень до державних органів виявило проблеми з реалізацією права на альтернативну службу в умовах мобілізації, що спричиняє правову та духовну дезорієнтацію членів адвентистських громад.

11. Досліджено трансформацію реалізації соціальної доктрини Церкви АСД у контексті її взаємодії з українським суспільством та державними інституціями у період з 1991 по 2024 роки. Особливу увагу приділено адаптації ідеологічних та богословських настанов Церкви до реалій демократичного суспільства, громадянського конфлікту, воєнних дій та процесів глобалізації. На основі архівних та емпіричних матеріалів, серед іншого - інтерв'ю з керівниками УУК ЦАСД, протоколами засідань, програмами конференцій, пасторськими посланнями, – встановлені ключові віхи адаптації соціальної позиції Церкви: 1990–2000 роки орієнтація на побудова інститутів, медичних, санаторних освітніх закладів та церковної інфраструктури, ключовий акцент на нейтральності та дистанційності від політики; 2000–2014 рр.: посилення уваги до питань освіти, охорони здоров'я, благодійності; розширення взаємодії з органами місцевої влади у соціальній сфері; 2014–2024 рр.: трансформація ставлення до громадянської активності та служіння в армії, розвиток капеланського служіння, формування патріотичної риторики при збереженні акценту на дотриманні принципів ненасильства.

Доведено, що прийняття адвентистами українських суспільних цінностей таких як справедливість, правда, захист людської гідності, захист інтересів народу тощо відбувається у співвіднесенні із положеннями «Основ соціального вчення» Церкви адвентистів сьомого дня. Виявлено зміни у богословському розумінні соціальної відповідальності адвентистів. Якщо в адвентистській традиції 1990-х років переважав підхід до соціальної місії як індивідуальної етики, то після 2000-х років Церква офіційно оформила соціальну доктрину, якої почала дотримуватися беручи участь у спільних міжконфесійних заходах та соціальних проєктах. Доведено, що цей процес сприяв активізації участі Церкви у гуманітарних ініціативах, волонтерських проєктах, допомоги біженцям, у тому числі у партнерстві з державними та міжнародними організаціями. Виявлено конкретні механізми взаємної адаптації суспільства та Церкви до ініціатив один одного (наприклад проєкти «Країна здоров'я», «Слідопити», «Рука допомоги» тощо). Показано, що при створенні офіційних церковних документів були враховані поточні потреби суспільства, формувалися навчальні курси для пасторів та рядових членів церкви, присвячені громадянській відповідальності, участі у міжконфесійних радах та робочих групах при органах влади (наприклад, Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій). Доведено, що соціальне вчення Церкви АСД в Україні набуло контекстуального характеру, відобразивши як глобальні тренди адвентистського богослов'я, так і національні виклики – війну, політичну поляризацію та кризу довіри до інститутів. Таким чином, український досвід став унікальною моделлю інтеграції адвентистської соціальної традиції до умов сучасної демократичної та кризової реальності.

Простежено трансформаційні процеси щодо реалізації доктринального вчення Церкви АСД через освітні, медичні, соціальні та філантропічні ініціативи в Україні. Проведено системний аналіз того, як богословські принципи адвентизму, особливо ідеї служіння, здорового способу життя, святості сім'ї та соціального обов'язку, реалізуються в конкретних інституційних форматах. Встановлено, що за умов незалежної України Церква АСД активно розвивала освітню мережу (зокрема, Український гуманітарний інститут), де навчання

будується на базі християнських світоглядних орієнтирів. У медичній сфері проаналізовано місію та діяльність адвентистських лікувальних закладів, спрямованих на популяризацію принципів здорового способу життя, профілактики та холістичного підходу в процесі лікування пацієнтів. Відображено зміни у пріоритетах та методах медико-місіонерського служіння, що були зумовлені кризами – пандемією COVID-19, війною та внутрішнім переміщенням населення. Виявлено приклади активного залучення віруючих до програм підтримки біженців, доставки медичної та гуманітарної допомоги, психологічної реабілітації та духовного супроводу. Зафіксовано практики інтеграції адвентистських уявлень про сім'ю, шлюб та виховання дітей у ширший суспільний контекст через семінари, консультаційні центри та церковні проекти, що підтверджує їхню значущість для формування відповідальної громадянської та духовної свідомості.

Доведено, що Церква АСД в умовах воєнної нестабільності й морального релятивізму виступає не лише релігійною, а й культурно-ціннісною силою, яка сприяє формуванню християнського світогляду громадян через участь у міжконфесійних акціях, просвітницьких форумах, масових заходах на захист сім'ї, а також через підтримку суспільних ініціатив, орієнтованих на збереження моральних засад.

12. Досліджено зміст освітньої моделі Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в контексті постмодерних трансформацій, зростаючої секуляризації, воєнної агресії та кризи довіри до суспільних інституцій. Виявлено особливості взаємодії релігійного та світського у системі освіти, що функціонує під егідою Церкви. Досліджено чинну адвентистську освітню інфраструктуру в Україні як цілісний цикл освіти – від дошкільної до вищої: це більше 20 дошкільних закладів, 25 загальноосвітніх шкіл, 3 духовні семінарії (у Львові, Чернівцях та Бучі), та визнаний у державному просторі ПВНЗ «Український гуманітарний інститут». Описано та інтерпретовано функціонування духовного навчального компоненту в освітньому процесі, включно з такими дисциплінами, як християнське лідерство, духовне становлення фахівця, етика сімейних відносин

тощо. Здійснено критичний аналіз конфлікту між постмодерною недовірою молоді до систем вірувань та моралі – й традиційним релігійним підходом до формування світогляду. Осмислено проблему легітимності релігійного навчального процесу в межах офіційної світської освітньої парадигми, особливо з огляду на впровадження Закону України «Про вищу освіту» та постанову Кабміну щодо визнання дипломів духовних навчальних закладів. Уточнено і конкретизовано внутрішню напругу між освітньою місією Церкви і соціальною відповідальністю у часи війни. Виявлено, що через військові дії та економічну нестабільність Церква була вимушена обмежувати інвестиції в освітню сферу на користь допомоги постраждалим.

13. Досліджено медійний образ Церкви адвентистів сьомого дня в Україні, зокрема через призму впливу засобів масової інформації на формування суспільної думки щодо цієї релігійної конфесії. У дослідженні охарактеризовано різні типи медіа-ресурсів, зокрема світські мас-медіа, релігійні інформаційні платформи та адвентистські медіа, та визначено їх роль у створенні образу адвентистів в українському суспільстві. Зроблено висновок про наявність неоднозначних уявлень про адвентистів, які формуються під впливом позитивних, нейтральних і негативних медійних конотацій. Визначено етапи процесу формування іміджу адвентистів через призму соціальних проєктів, які допомогли створити позитивний образ церкви як прихильників здорового способу життя та благодійників. Проте водночас досліджено вплив негативних стереотипів, таких як використання термінів «секта» та «штунди», що викликають у суспільстві асоціації з чимось чужорідним і загрозливим (тенденція до початку повномасштабної війни). Здійснено критичний аналіз різних підходів до формування іміджу адвентистів в медіа: позитивні образи створюються в релігійних медіа, тоді як світські ресурси схильні акцентувати на сенсаційності та релігійних відхиленнях.

Визначено, що для досягнення об'єктивного представлення іміджу необхідна критична оцінка джерел інформації та диференціація між фактами та упередженими судженнями. Звернено увагу на важливість культури

медіаспоживання та необхідність розрізнення об'єктивної та суб'єктивної інформації, що стосується адвентистської деномінації. Це також включає вивчення взаємодії адвентистів із представниками інших протестантських конфесій (баптистів, п'ятидесятників) і ставлення представників православної церкви, що має вплив на створення образу адвентистів у соціумі. У дослідженні також відзначено проблеми, пов'язані з розрізненням офіційного адвентизму від реформаційних груп, що вийшли з нього, і зберігають радикальніші погляди (Свідки Єгови, Адвентисти-реформісти). Загалом, виявлено структурні аспекти формування медійного образу Церкви адвентистів сьомого дня в процесу аналізу медійних стереотипів, а також у запропонованих рекомендаціях щодо необхідності балансу та об'єктивності у висвітленні релігійної діяльності Церкви АСД в українському медіапросторі.

14. Вперше в українському релігієзнавстві та соціології релігії досліджено комплексний кількісний та якісний аналіз життєвих орієнтацій, уявлень про успіх та самооцінок членів Церкви адвентистів сьомого дня в Україні з урахуванням вікових та соціально-економічних відмінностей. У 2020 році авторкою дисертації було проведено соціологічне опитування, у якому взяли участь 450 респондентів різних вікових категорій (від 20 до 60 років і більше), що дало змогу не лише визначити загальні тенденції, але й простежити вікові особливості ціннісних орієнтацій у середовищі українських адвентистів. Вперше у вітчизняній науці застосовано детальну шкалу оцінювання від 1 до 100 для фіксації рівня психологічних якостей та компетенцій, які визначають світське уявлення про успішність особистості. Анкета містила дві основні групи запитань, які охоплювали як психологічні характеристики успішної людини (уміння ставити й досягати цілей, послідовно виконувати життєві задачі, встановлювати ефективні соціальні контакти, керувати власним іміджем, самооцінка волі, незалежності, прагнення до заможності та задоволення життям), так і ключові компетенції самореалізації (вміння обирати мотивуючу мету, долати перешкоди, постійно навчатися, усвідомлювати власне призначення).

Результати дослідження вперше виявили чітку вікову динаміку ціннісних пріоритетів: молодь (20–35 років) відзначає найбільше значення уміння обирати мотивуючу мету, однак має найнижчий рівень усвідомлення власного призначення; у віковій категорії 36–45 років спостерігається певна стабільність оцінок, а найменше значення надається вибору мотивуючої мети; у старшій віковій групі (46–60 років) найнижче оцінено компетенцію досягнення поставлених цілей, що свідчить про переосмислення власних можливостей на фоні життєвого досвіду. Вперше проведено порівняльний аналіз системи цінностей серед середньостатистичних та економічно успішних адвентистів, який показав суттєві відмінності у пріоритетах. Середньостатистичні члени Церкви віддають найвищу перевагу моральним якостям, професіоналізму, відповідальності та служінню Богу, тоді як економічно успішні респонденти ставлять на перше місце зразкову сім'ю. При цьому економічна успішність для останньої групи посідає лише восьме місце, що свідчить про переорієнтацію на нематеріальні цінності після досягнення стабільності.

Таким чином, дисертаційне дослідження вперше окреслило соціокультурний портрет сучасного українського адвентиста, виявило внутрішній конфлікт між матеріальними та духовними пріоритетами, а також простежило закономірності формування та трансформації ціннісних орієнтацій у різних вікових та соціальних групах. Отримані результати мають важливе теоретичне значення для богослов'я, релігієзнавства і соціології релігії, а також практичну цінність для пасторського консультування, релігійної освіти та соціального служіння Церкви адвентистів сьомого дня в Україні.

15. Виявлено низку важливих змін у соціальній та гуманітарній діяльності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в період повномасштабної війни, починаючи з 2022 року. Встановлено якісні зрушення у пріоритетах та формах служіння Церкви АСД у сферах благодійності, медицини та освіти. Особливо значущим став розвиток напрямів швидкої гуманітарної допомоги, соціальної адаптації та підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що раніше не було централізованою частиною церковної місії. Зафіксовано значне розширення

регіональної інфраструктури ADRA, зокрема створення нових оперативних штабів, мобільних груп та логістичних центрів у прифронтових та деокупованих зонах (наприклад, у Харківській, Херсонській, Донецькій, Луганській областях). Виявлено нові форми партнерства Церкви з державними та міжнародними структурами. Це говорить про зростаючий рівень інституційної інтеграції адвентистської гуманітарної ініціативи у загальний контекст громадянського суспільства та кризового управління. В освітній сфері Церква АСД ініціювала перехід до дистанційних та гібридних моделей навчання у власних навчальних закладах, включаючи ПБНЗ «Український гуманітарний інститут», а також запровадила психоемоційну підтримку студентів та викладачів, які постраждали від війни. В галузі медицини зафіксовано випадки волонтерської участі адвентистських лікарів та медпрацівників у польових шпиталях, а також надання первинної медичної допомоги через мобільні клініки ADRA. Це свідчить про високий рівень мобілізації церковного людського ресурсу.

Вперше проаналізовано соціальні ефекти адвентистського волонтерства за умов війни. Встановлено, що участь у благодійних ініціативах посилює внутрішньоцерковну солідарність, підвищує рівень довіри до Церкви у суспільстві та є ефективним інструментом євангельського свідчення в умовах моральної кризи.

Проаналізовано трансформаційні процеси, які відбулися в структурі, методах та масштабах гуманітарної активності «ADRA Ukraine», що відбулися після 24 лютого 2022 року. Найбільше значення має те, що виникли нові форми міжнародної співпраці, зокрема з такими партнерами, як Офіс ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), Всесвітня продовольча програма (WFP), Дитячий фонд ООН (UNICEF), уряд Німеччини через програму «German Humanitarian Assistance», благодійний фонд Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів («Latter-day Saint Charities»), а також із національними структурами, такими як логістична компанія «Нова пошта» та мережа гіпермаркетів «Епіцентр К». Обґрунтовано, що попри суттєве розширення фінансування та проєктної діяльності, «ADRA

Ukraine» зберегла сталі принципи надання допомоги: гнучкість, оперативність, комплексність (фізична, соціальна, духовна підтримка) та безкорисливість. Також виявлено, що організація продовжує гуманітарну присутність навіть у небезпечних зонах, включно з так званими «сірими зонами» та районами вздовж лінії фронту, забезпечуючи водопостачання, відновлення інфраструктури, соціальні та освітні ініціативи.

Висвітлено роль «ADRA Ukraine», як стійкого соціального інституту, що не лише здійснює гуманітарну допомогу, а й формує осередки психологічної підтримки, місця для творчого розвитку та духовного відновлення, що особливо актуально в умовах війни. Уперше описано практику попереднього навчання волонтерів, які проходять спеціальні тренінги з ознайомленням із гуманітарними принципами, що забезпечує якісну реалізацію програм. Доведено ефективність моделі взаємодії з місцевими органами влади на основі довіри, що дозволило «ADRA Ukraine» стати гнучким виконавцем як міжнародної гуманітарної політики, так і локальних соціальних ініціатив. За версією журналу Forbes «ADRA Ukraine» посіла 13-те місце серед ТОП-50 благодійних фондів України у 2024 році. Таким чином, у проведеному дослідженні підтверджено, що війна стала каталізатором для трансформації Адвентистського агентства допомоги та розвитку, надавши діяльності організації статус інституційно зрілого та оперативного реагування на масштабну кризу.

В цілому в дисертації проаналізовано трансформаційну динаміку Церкви адвентистів сьомого дня в Україні як складової ширших процесів десовєтизації, українізації та переосмислення ідентичності в контексті геополітичної агресії Росії. Системно проаналізовано процес виходу Церкви АСД з Євразійського дивізіону та її інтеграцію до структури Генеральної конференції як релігійної відповіді на цивілізаційний вибір України. Доведено, що на рівні інституційної ідентичності, мовної практики та громадянської позиції Церква АСД демонструє розрив із пострадянськими та проросійськими наративами, підтримуючи демократичні, проукраїнські цінності й практики. Особливу новизну становить з'ясування, що протест проти «руського мира» відбувається не лише на

політичному чи військовому, а й на конфесійно-організаційному рівні, через переорієнтацію на євроатлантичну модель церковного устрою. Документовано перехід Церкви АСД в Україні від переважно російськомовного богослужіння до активного використання української мови. Це стосується проповідей, перекладу гімнів, духовної літератури й місіонерських курсів. Така мовна переорієнтація відображає не лише патріотичний імпульс, але й переосмислення ідентичності – від пострадянської до автентично української. Досліджено внутрішні трансформаційні процеси в ідентичності Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в умовах суверенності. Встановлено, що організаційна структура Церкви АСД формується на принципах децентралізації управління, що проявляється через делегування повноважень від центральних керівних органів до місцевих громад, при цьому забезпечуючи механізми підзвітності та контролю, що сприяє ефективності внутрішнього управління та збереженню єдності. Фактично підтверджено, що фінансовий менеджмент у Церкві АСД поєднує християнські етичні засади з практичними моделями господарювання, що відбиває особливу форму релігійної підприємницької діяльності, яка узгоджується з державними економічними реформами та викликами часу. На основі опрацювання архівних даних і інтерв'ю з ключовими фігурами Церкви АСД ідентифіковано пріоритет духовного служіння над економічною вигодою. Зокрема, глибокий теологічний аналіз виявив динамічність внутрішніх богословських дискусій у питаннях есхатології, ролі жінок у служінні та інтерпретації біблійних текстів, що демонструє відкритість Церкви АСД до модернізації в рамках збереження традиційних догматів. Особливо важливим є встановлення того, що церковна богослужбова практика, зокрема суботні зібрання, музичне оформлення та практика домашніх богослужінь, синтезує елементи старозавітної традиції з новозавітними поглядами, що створює унікальну релігійну культуру, нехарактерну для інших протестантських деномінацій в Україні.

Обґрунтовано, що український адвентизм, починаючи з Революції Гідності, демонструє стійкий рух до україноцентричної моделі розвитку. Цей процес радикально прискорився після 24 лютого 2022 року і має багатовимірний

характер: від адміністративної децентралізації до ідеологічного розмежування, від мовної переорієнтації до посилення громадянської відповідальності. На цьому ґрунті формується нова пострадянська релігійна ідентичність – українська, відповідальна, інтегрована у демократичне суспільство.

Таким чином, дисертація демонструє, що Церква Адвентистів Сьомого Дня в Україні пройшла шлях від маловідомої конфесії до важливого актора громадянського суспільства, який активно реагує на виклики сучасності, трансформує свою ідентичність та поглиблює взаємодію з державою та суспільством, особливо в умовах війни, виявляючи зростаючу патріотичну солідарність.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 10 звичок, які допоможуть дожити до 100 років [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2009. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/country/225452-10-zvichok-yaki-dopomojut-dojiti-do-100-rokiv.html>. – Назва з екрана.
2. 10 сходинок до довголіття [Електронний ресурс] // Фонд Рідна Країна. – 2016. – Режим доступу: <http://zt.ridna.ua/2016/06/19/10-shodynok-dovholittya/>. – Назва з екрана.
3. 10 фільмів про війну, які варто переглянути [Електронний ресурс] // Lifestyle 24. – 2020. – Режим доступу: https://24tv.ua/lifestyle/krashhi_filmi_pro_viyну_divitisya_top_novih_filmiv_pro_viyну_n1283698. – Назва з екрана.
4. 1300 домогосподарств вздовж лінії розмежування отримали вугілля [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2018. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/1300-domogospodarstv-otrimali-vugillya/>. – Назва з екрана.
5. 2 червня – Національний день молитви за Україну [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/natsionalnyj-den-molytvvy-za-ukrayinu-prohodytyme-2-cherhvnya/>. – Назва з екрана.
6. 20 років на шляху діалогу та порозуміння [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://vrciro.org.ua/ua/council/info>
7. 2638 людям надано допомогу у відновленні житла [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/2638-lyudyam-nadano-dopomogu-u-vidnovlenni-zhitla/>. – Назва з екрана.
8. 83,5 українців вважають себе православними [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2012. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/orthodoxy/620570-835-ukrajintsiv-vvajayut-sebe-pravoslavnimi.html>. – Назва з екрана.
9. ADRA Graphic Standards Manual & Branding Guide. – 7 p.

10. ADRA Ukraine допомагає людям вздовж лінії розмежування [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/adra-ukraine-dopomagaye-lyudyam-vzdovzh-liniyi-rozmezhuвання/>. – Назва з екрана.
11. ADRA Ukraine отримала Подяки за благодійну діяльність від адміністрації Харкова й медичного закладу Торецька [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2023. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/adra-ukraine-otrymala-podyaky-za-blagodijnu-diyalnist-vid-administracziyi-harkova-j-medychnogo-zakladu-toreczka/>. – Назва з екрана.
12. ADRA Ukraine. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/>. – Назва з екрана.
13. ADRA Україна надаватиме правову допомогу на Сході України [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/protestants/adventist/80314
14. Абіс Т. Олександр Слободський: Я не підтримую і не засуджую Майдан. [Електронний ресурс] / Тереза Абіс. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://varianty.lviv.ua/18785-oleksandr-slobodskyi-ya-ne-pidtrymuu-i-ne-zasudzhuii-maidan>
15. Адвентисти відкрили на Тернопільщині Центр реабілітації людей з інвалідністю [Електронний ресурс] // RISU. – 2018. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ru/index/all_news/protestants/adventist/72898/. – Назва з екрана.
16. Адвентисти відновили мешканцям Донбасу 560 будинків [Електронний ресурс] // Релігія в Україні. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/30769-adventisti-vidnovili-meshkancyam-donbasu-560-budinkiv.html.
17. Адвентисти Вінниччини продовжують допомагати Збройним Силам України, внутрішньо переміщеним особам та мешканцям звільнених від російських окупантів територій [Електронний ресурс] // Вінницька обласна військова адміністрація. – 2023. – Режим доступу: <https://www.vin.gov.ua/upravlinnia-u-spravakh-natsionalnostei-ta->

[relihii/52221-adventysty-vinnychchyny-prodovzhuiut-dopomahaty-zbroinym-sylam-ukrainy-vnutrishno-peremishchenym-osobam-ta-meshkantsiam-zvilnenykh-vid-rosiiskikh-okupantiv-terytorii3](https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/52221-adventysty-vinnychchyny-prodovzhuiut-dopomahaty-zbroinym-sylam-ukrainy-vnutrishno-peremishchenym-osobam-ta-meshkantsiam-zvilnenykh-vid-rosiiskikh-okupantiv-terytorii3). – Назва з екрана.

18. Адвентисти готують наукову конференцію «Журналістика, медіа служіння і медіаосвіта» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/36124-adventisti-organizuyut-naukovu-konferenciyu-zhurnalistika-media-sluzhinnya-i-mediaosvita.html
19. Адвентисти ініціювали благодійний проект «Східний янгол» для постраждалих в зоні АТО [Електронний ресурс] // Релігія в Україні. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/26862-adventisti-iniciyuvali-blagodijnij-proekt-sxidnij-yangol-dlya-postrazhdalix-v-zoni-ato.html.
20. Адвентисти організували чоловічий клуб у Харкові [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/39219-adventisty-organizovali-muzhskoj-klub-v-xarkove.html.
21. Адвентисти прагнуть зробити свій журнал МОНівським виданням [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/39070-adventisti-pragnut-zrobiti-svij-zhurnal-monivskim-vidannyam.html
22. Адвентисти провели конференцію GAIN Ukraine «Церква у смартфоні» [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/45477-adventisti-proveli-konferenciyu-gain-ukraine-cerkva-u-smartfoni.html
23. Адвентисти провели на Київщині доброчинний футбольний турнір, зібравши 42 тисячі на лікування місцевої жительки [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/38298-adventisti-proveli-na-kiyivshhini-dobrochinnij-futbolnij-turnir-zibravshi-42-tisyachi-na-likuvannya-miscevoyi-zhitelki.html

24. Адвентисти сьомого дня [Електронний ресурс] // Центр Апологетичних Досліджень. – Режим доступу: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/adventists>. – Назва з екрана.
25. Адвентисти сьомого дня за нових умов відкривають нові горизонти для служіння в Україні [Електронний ресурс] // Релігія в Україні. – 2014. – Режим доступу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/27215-adventisti-somogo-dnya-v-ukrayini-vidkrivayut-novi-gorizonti-dlya-yevangeliskogo-sluzhinnya.html. – Назва з екрана.
26. Адвентисти сьомого дня. [Електронний ресурс] // ТСН. – 2009. – Режим доступу: <https://tsn.ua/video/video-novini/adventisti-somogo-dnya.html>. – Назва з екрана.
27. Адвентисти та юдеї просять не проводити ЗНО-2012 у суботу [Електронний ресурс] // Vgolos. – 2011. – Режим доступу: https://vgolos.ua/news/adventysty-ta-yudeyi-prosyat-ne-provodyty-zno-2012-u-subotu_75910.html. – Назва з екрана.
28. АДРА Україна відновлює роботу соціального транспорту в Донецькій та Луганській областях [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/adra-ukrayina-vidnovlyuye-robotu-sotsialnogo-transportu-v-donetskij-ta-luganskij-oblastyah/>.
29. АДРА Україна покращує психічне та фізичне здоров'я мешканців Донбасу [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/adra-ukrayina-pokrashhuye-psihichne-ta-fizichne-zdorov-ya-meshkantsiv-donbasu/>.
30. АДРА Україна продовжує надавати психосоціальну підтримку людям, які постраждали внаслідок конфлікту на Сході України [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/adra-ukrayina-prodovzhuye-nadavati-psihosotsialnu-pidtrimku-lyudyam-yaki-postrazhdali-vnaslidok-konfliktu-na-shodi-ukrayini/>.
31. АДРА Україна разом з Церквою Ісуса Христа Святих Останніх Днів допомагає людям, які постраждали внаслідок конфлікту [Електронний

- ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/adra-ukrayina-razom-z-tserkvoyu-isusa-hrista-svyatih-ostannih-dniv-dopomagaye-lyudyam-yaki-postrazhdali-vnaslidok-konfliktu/>. – Назва з екрана.
32. АДРА Україна разом з Церквою Ісуса Христа Святих Останніх Днів продовжують допомагати людям уздовж лінії розмежування [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/adra-ukrayina-razom-z-tserkvoyu-isusa-hrista-svyatih-ostannih-dniv-prodovzhuyut-dopomagati-lyudyam-uzdovzh-liniyi-rozmezhuvannya/>. – Назва з екрана.
 33. АДРА Україна тимчасово припиняє роботу соціального транспорту у Донецькій та Луганській областях. [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/adra-ukrayina-timchasovo-pripinyaye-robotu-sotsialnogo-transportu-u-donetskij-ta-luganskij-oblastyah/>.
 34. Алексеенко В. Адвентистів закликають не брати участі в заходах, що можуть «очорнити добре ім'я Церкви» [Електронний ресурс] / Віктор Алексеенко // РІСУ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.ua/adventistiv-zaklikayut-ne-brati-uchasti-v-zahodah-shcho-mozhut-ochorniti-dobre-im-ya-cerkvi_n66810.
 35. Алексеенко В. Звернення керівника Церкви Адвентистів Сьомого Дня у зв'язку з політичними подіями в Україні [Електронний ресурс] / Віктор Алексеенко. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://adventist.cv.ua/News/Details/56#.XPZX8YgzaUI>
 36. Альтернативна (невійськова) служба [Електронний ресурс] // Департамент соціального захисту населення Закарпатської ОДА. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.zaksoc.gov.ua/index.php/2017-11-30-09-45-17>.
 37. Анатолій Забродько хоче прожити 150 років [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2008. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/health-newspaper/_anatolij-zabrodsko-hoche-prozhiti-150-rokiv/214573. – Назва з екрана.

38. Артем Діхтярук, керівник проєктів ADRA в Україні: наші плани – продовжувати допомагати людям [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/news/interview/artem-dikhtiaruk-kerivnyk-proektiv-adra-v-ukraini-nashi-plany-prodovzhuvaty-dopomahaty-liudiam/>. – Назва з екрана.
39. Асоціація адвентистів-підприємців України. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/ASI.Ukraine>. – Назва з екрана.
40. Аудіозапис розмови з Олександром Грищенко, 1982 року народження, м. Первомайськ, Миколаївська обл. Дата опитування: 15.03.2020. Особистий архів Валентини Куриляк.
41. Аудіозапис розмови з Романом Орловським, 1979 року народження, м. Рівне. Дата опитування: 12.12.2019. Особистий архів Валентини Куриляк.
42. Бабій Р. Чи підтверджує Святе Письмо популярне пророцтво про Папу римського? / Руслан Бабій // Голос Надії. – 2013. – № 103. – С. 8–9.
43. Багато релігій – що це значить для вас? [Електронний ресурс] // Пробудись. – 1984. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/101984004>. – Назва з екрана.
44. Багато релігій – які є їхні плоди? [Електронний ресурс] // Пробудись. – 1984. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/101984003>. – Назва з екрана.
45. Балаклицький М. Адвентистський журнал «Моя надія»: жанрово-тематична палітра / Максим Балаклицький // 36. пр. Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2008. – №1 (16). – С. 385–396.
46. Балаклицький М. 120 років адвентизму в Західній Україні: походження доктрин – в ... Едемському саду? [Електронний ресурс] / Максим Балаклицький // УНІАН. – 2009. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/holidays/263321-120-rokiv-adventizmu-v-zahidniy-ukrajini-pohodjennya-doktrin-v-edemskomu-sadu.html>. – Назва з екрана.

47. Балаклицький М. Базові джерела протестантської журналістики України / Максим Балаклицький // Вісник Львівського університету. – Львів, 2012. – (Журналістика; вип. 33). – С. 3–10.
48. Балаклицький М. Медіатизація протестантизму в Україні 1991–2010 років / Максим Балаклицький. – Харків: ТОВ "Цифра принт", 2011. – 379 с.
49. Балаклицький М. Писання і політика: Публіцистич. збірник / Максим Балаклицький. – Коростень : МЧП «Триада С», 2016. – 170 с.
50. Балаклицький М. Православний – Адвентист: богословські дискусії. частина друга [Електронний ресурс] / Максим Балаклицький // Інтернет-газета «Путь». – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.asd.in.ua/archives/568>.
51. Балаклицький М. Публіцистика українських протестантів у книжковому форматі / Максим Балаклицький // Вісник Харківської державної академії культури. – Харків, 2010. – №29. – С. 159–167.
52. Балаклицький М. Розвиток протестантської журналістики в Україні: генеза та сучасний стан : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Максим Балаклицький. – Київ, 2014. – 432 с.
53. Балаклицький М. Базові джерела протестантської журналістики [Електронний ресурс] / Максим Балаклицький. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.org.ua/page.php?_lang=ua&path=projects/&name=masmedia&id=38621&.
54. Балаклицький М. Експертне опитування “2017 та 2018 рік українського протестантизму: активність, масштаб, завдання, опозиція, результати” [Електронний ресурс] / Максим Балаклицький, Вадим Єфіменко // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/ekspertne-opytuvannya-2017-ta-2018-rik-ukrayinskogo-protestantyzmu-aktyvnist-masshtab-zavdannya-opozytsiya-rezultaty/>.

55. Бедь В. В. Право на альтернативну службу, як складове свободи совісті: окремі аспекти / Віктор Бедь // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – № 550. – С. 41–44.
56. Біблійна конференція досліджує значення праць Еллен Г. Уайт [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/byblejskaya-konferentsyya/>. – Назва з екрана.
57. Біблія. Переклад І. Огієнко. – Київ : Укр. Бібл. Т-во, 2021. – 1229 с.
58. Бізнес як служіння. Історія Араїка Абаджяна [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/biznes-yak-sluzhinnya/>. – Назва з екрана.
59. Бійців АТО лікують безкоштовно [Електронний ресурс] // Вісті Ковельщини. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://vk.volyn.ua/news_60_9203_BiytsivATOlukuyutbezkoshtovno.html.
60. Білик А. Український адвентизм під час Російського Військового Вторгнення-2022: Медійний аспект : бакалаврська робота / Білик А. – Український гуманітарний інститут, 2023. – С. 24–25.
61. Благодійними проектами адвентистів охоплено понад 150 тисяч українців [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/charity/69581/
62. Блискавичний син адвентистів. Усейн Болт бігав за межею людських можливостей [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2019. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/sport/_bliskavichnij-sin-adventistiv-usejn-bolt-bigav-za-mezheyu-lyudskih-mozhливостей/930378. – Назва з екрана.
63. Бліско О. Сімейний вечір «Важливість подяки в сім'ї» провели в Чернівецькій області [Електронний ресурс] / Оксана Бліско // Українська наукова конференція. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/simejnyj-vechir/>.

64. Блощук О. «Утрачений» і «Повернений» рай Джона Мільтона [Електронний ресурс] / Олег Блощук // Християнський духовно-просвітницький часопис "Слово вчителю". – 2019. – Режим доступу: <https://slovovchitelyu.org/author/bloschuk/utrachenyj-i-povernenij-raj-dzhona-milto-na/> (дата звернення: 24.04.2025). – Назва з екрана.
65. Бокоч Ю. Імідж, образ та бренд міста як компоненти територіального маркетингу / Ю. Бокоч // Вісник ХДАК. – 2016. – № 49. – С. 174–184.
66. Болотников О. Чаша чи чашки: питання недоречне під час Вечері Господньої [Електронний ресурс] / Олександр Болотников // Інформаційно-аналітичний портал "Християнський погляд". – Режим доступу: <http://biblepravda.com/page.php?id=2171>. – Назва з екрана.
67. Бондар В. Сучасна українська історіографія: підсумки і виклики [Електронний ресурс] / Вадим Бондар // Історіографічні дослідження в Україні. – 2014. – № 25. – С. 101. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Idvu_2014_25_7. – Назва з екрана.
68. Братковський В. Особливості проходження альтернативної служби військовозобов'язаними в період проведення мобілізації / Володимир Братковський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – № 5. – С. 18–22.
69. Бриф для партнерів ADRA Ukraine. ???????
70. Брицин М. Віра під вогнем: досліджуючи релігійну свободу в умовах війни в Україні / Михайло Брицин, Васін Максим. – Франклін, Теннессі, США : Місія Євразія, 2023. – 28 с.
71. Буга Є. Соціальні доктрини протестантизму в контексті соціокультурних перетворень українського суспільства / Євгеній Буга // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Соціологія. – 2013. – № 213. – С. 35–40.
72. Буковинська конференція: адвентисти Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей. – Режим доступу: <http://adventist.cv.ua/>.

73. Бучовський В. Конфлікти, комунікація та діалоги у міжконфесійному вимірі сучасної України / Віталій Бучовський, Ігор Луцан. // Релігія та Соціум. – 2011. – №1. – С. 181–189.
74. В Адвентистському агентстві допомоги та розвитку в Україні провели стратегічне планування на п'ять років [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/37459-v-adventistskomu-agentstvi-dopomogi-ta-rozvitku-v-ukrayini-proveli-strategichne-planuvannya-na-pyat-rokiv.html
75. В ефірі суспільного каналу «UA: Перший» та «UA: Культура» транслюватимуть недільні богослужіння п'ятох церков [Електронний ресурс] // ukrinform.ua. – 2020. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2905661-suspilne-transluvatime-bogosluzinna-patoh-cerkov.html>. – Назва з екрана.
76. В Києві секта саєнтологів маскується під курси англійської [Електронний ресурс] // ТСН. – 2013. – Режим доступу: <https://tsn.ua/kyiv/v-kiyevi-sektasayentologiv-maskuyetsya-pid-kursi-angliyskoyi-283876.html>. – Назва з екрана.
77. В Українському гуманітарному інституті відбувся день самоврядування [Електронний ресурс] // Приватний вищий навчальний заклад "Український гуманітарний інститут". – 2020. – Режим доступу: <https://ugi.edu.ua/den-samovriaduvannia-ta-podarunky-vykladachiv/> (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
78. В церкві адвентистів міста Дубно відбувся зимовий підлітковий табір “Sky Land” 17.01.2020 в Новини в Україні [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2020. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/v-tserkvi-adventystiv-mista-dubno-vidbuvsya-zymovyj-pidlitkovyj-tabir-sky-land/>. – Назва з екрана.
79. Васін М. Свобода думки, совісті та релігії: права релігійних громад [Електронний ресурс] / Максим Васін // Українська гельсінська спілка з

- прав людини. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://helsinki.org.ua/svoboda-dumky-sovisti-ta-relihiyi-prava-relihiynyh-hromad-m-vasin/>.
80. Васюк А. Програма «Щаслива родина – міцна держава» [Електронний ресурс] / Александр Васюк. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://yamskaya70.kiev.ua/bez-rubriki/programma-schastlivaya-semya-krepkoe-gosudarstvo.html>.
 81. Вебер М. Протестанська етика і дух капіталізму [Електронний ресурс] / М. Вебер ; пер. з нім О. Погорілий. – Київ : Основи, 1994. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Weber_Max/Protestanska_etyka_i_dukh_kapitalizmu/ (дата звернення: 14.08.2024). – Назва з екрана.
 82. Веремейчик Л. Євангелізаційно-місіонерська діяльність протестантських церков у період незалежності України / Л. Веремейчик // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. – 2010. – №3. – С. 33–46.
 83. Ви, адвентисти, у своїй школі поганого не навчите [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/vy-adventysty-u-svoyij-shkoli-poganogo-ne-navchyte/>
 84. Вигнання диявола у Франції. Чотирьох екзорцистів судитимуть за тортури [Електронний ресурс] // Кореспондент. – 2013. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/world/1612481-vignannya-diyavola-u-franciyi-chotiroh-ekzorcistiv-suditimut-za-torturi>. – Назва з екрана.
 85. Винницький М. Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора [Електронний ресурс] / Михайло Винницький // Міністерство освіти і науки України. – 2024. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadriv-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf> (дата звернення: 02.10.2024). – Назва з екрана.
 86. Відчуваймо відразу до «глибин Сатани» [Електронний ресурс] // Об'явлення. Його величний апогей вже близько!. – New York, 1995. –

- Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1101988010#h=26>. – Назва з екрана.
87. Віктор Алексєєнко. Майдан. Всеукраїнська молитва. [Електронний ресурс], 2014 // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=lKGvF26giDc>.
 88. Вітюк І. Сучасні екологічні проблеми та їх вирішення в християнській есхатології (на матеріалах Церкви Адвентистів Сьомого Дня) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Ірина Вітюк– Київ, 2009. – 22 с.
 89. Влада «ЛНР» заборонила діяльність євангельських церков [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/okupatsijna-vlada-zaboronyla-diyalnist-yevangeliskyh-tserkov-na-luganshhyni/>. – Назва з екрана.
 90. Воєнний стан в Україні. Чи підтримує церква? [Електронний ресурс] / Валерія Полторацька та ін. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/voyennyj-stan-v-ukrayini-chy-pidtrymuje-tserkva/>
 91. Волинські журналісти дізналися про благодійність протестантів [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/volynski-zhurnalisty-diznalysya-pro-blagodijnist-protestantiv-foto/>. – Назва з екрана.
 92. Вони шукали правду [Електронний ресурс] // Щорічник Свідків Єгови. – New York, 2011. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/302011017#h=24>. – Назва з екрана.
 93. Воронянська Н. Розвиток Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні у дослідженнях радянської та сучасної вітчизняної історіографії / Наталія Воронянська // Християнство в Україні: Доба Відродження та Нового Часу. – 2010. – С. 272–278.
 94. Всеукраїнська рада церков провела засідання в Ізраїлі [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2019. – Режим доступу:

- <https://www.baptyst.com/vseukrayinska-rada-tserkov-provela-zasidannya-v-izrayili/>. – Назва з екрана.
95. Всеукраїнський благодійний турнір з волейболу відбувся на території Українського гуманітарного інституту [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/vseukrayinskyj-blagodijnyj-turnir-z-volejbolu-vidbuvsya-na-terytoriyi-ukrayinskogo-gumanitarnogo-institutu/>. – Назва з екрана.
 96. Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів (ВСЦ ЄХБ). – Режим доступу: <https://www.baptyst.com>. – Назва з екрана.
 97. Ганулич П. Міжконфесійні труднощі у впровадженні християнської етики в шкільну освіту / П. Ганулич // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 36. – С. 105–107.
 98. Ганущак Ю. Революція Гідності, як каталізатор екуменічного діалогу між Церквами Володимирового хрещення / Юрій Ганущак. – Львів : [б. в.], 2019. – 107 с. С. 44.
 99. Герменевтичні принципи тлумачення Святого Письма Еллен Уайт [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/germenevtycheskye-pryntsypy/>. – Назва з екрана.
 100. Глава держави відвідав Дім Біблії [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2019. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/glava-derzhavy-vidvidav-dim-bibliyi/>. – Назва з екрана.
 101. Гоголя С. Культурно-освітня діяльність протестантських церков у соціокультурному просторі незалежної України / С. Гоголя // Культура України. – 2011. – № 32. – С. 153–160.
 102. Голова Вінницької ОДА відвідав молитовний дім та навчально-виховний комплекс адвентистів [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/36595-golova-

vinnickoyi-oda-vidvidav-molitovnij-dim-ta-navchalno-vixovnij-kompleks-adventistiv.html.

103. Головков А. Формування соціальної доктрини в Православній Церкві [Електронний ресурс] / Андрій Головков // Свято-Володимирський кафедральний патріарший собор: офіційний веб-сайт – Режим доступу до ресурсу: <http://www.katedral.org.ua/news/270.html>.
104. Гордєєв О. Майдан як виклик протестантській псевдополітичності / Олексій Гордєєв // Бог і Майдан: Аналіз і свідчення. – 2018. – С. 100–124.
105. Гордєєв О. Майдан як виклик протестантській псевдополітичності [Електронний ресурс] / Олексій Гордєєв // Бог на Майдані: реальність чи міф? : Науково-практ. конф., Львів, 15 груд. 2016 р. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу:
https://www.academia.edu/38041058/Maidan_As_a_Challenge_For_the_Protestant_Indifference_Toward_Politics_Майдан_як_виклик_протестантській_псевдополітичності.
106. Гордєєв А. Церква на Майдані / Олексій Гордєєв. – Київ : Книгоноша, 2015. – 380 с.
107. Горохолінська І. Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 – релігієзнавство, 09.00.14 - богослов'я / Ірина Горохолінська. – Київ, 2019. – 510 с.
108. Грушева Т. Соціальна позиція сучасних українських протестантів / Т. Грушева // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – 2017. – Т. 2. – С. 525–534; Соціальне вчення протестантизму [Електронний ресурс] // Studfiles. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/10815500/page:15/> (дата звернення: 14.05.2025). – Назва з екрана.
109. Гудзик К. Точка рівноваги. Конфесійні общини в Україні зростають без застосування сили / К. Гудзик. – Київ: Наука, 2002. – 18 с.
110. Гулямов Б. Вчення соціальної доктрини Константинопольського

- патріархату про шляхи подолання бідності / Б. Гулямов // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Випуск 2(172). Том 2. – Київ, 2020. – С. 148-167.
111. Гулямов Б. Методологія соціального вчення Вселенського патріархату / Богдан Гулямов // Освітній дискурс: збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ: ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2020. – Випуск 29 (12). – С. 68-80.
 112. Гулямов Б. Основні етапи розвитку соціального вчення християнських церков / Богдан Гулямов // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7 : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наук. праць]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – Вип. 42 (55). – С. 118-126.
 113. Гулямов Б. Права і гідність особистості у соціальному вченні Константинопольського патріархату / Богдан Гулямов // Освітній дискурс: збірник наукових праць / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ: ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2021. – Випуск 30 (1). – С. 79-91.
 114. Гулямов Б. Християнський гуманізм соціальної доктрини Константинопольського патріархату : дис. ... канд. богослов. наук / Богдан Гулямов. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. – 208 с.
 115. Гутей Г. Львівські адвентисти провели урочисте служіння 110 річчя проголошення євангельської вістки [Електронний ресурс] / Г. Гутей // Українська уніонна конференція церкви АСД. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/lvivski-adventysty-provely-urochyste-sluzhinnya-110-richchya-progoloshennya-yevangelskoyi-vistky/>. – Назва з екрана.
 116. Делегація Міжнародного альянсу для розвитку християнської освіти відвідала Україну [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/35396-delegaciya-mizhnarodnogo-alyansu-dlya-rozvitku-xristiyanskoyi-osviti-vidvidala-ukrayinu.html.

117. Денисенко В. Зрив підписання угоди про асоціацію України та ЄС (жовтень-листопад 2013 р.) [Електронний ресурс] / Вадим Денисенко // Сумська старовина. – 2019. – № 55. – С. 30–45. – Режим доступу: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.55.3>. – Назва з екрана.
118. День Біблії на Сумщині [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/den-bibliyi-na-sumshhyni/>. – Назва з екрана.
119. Депутат Денис Бородюк: «Жоден олігарх стільки не вкраде, скільки крадуть усі українці потроху» [Електронний ресурс] // Релігія в Україні. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/42788-deputat-denis-borodyuk-ni-odin-oligarx-stolko-ne-ukradet-skolko-kradut-vse-ukraincy-ponemnozhku.html>.
120. Держава і Церква: форми взаємодії в умовах трансформації українського суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 28–29 травня 2014 р. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2014. – 224 с.
121. Діальність ADRA Україна в 2022-23 роках [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сього дня. – 2024. – Режим доступу: <https://adventist.ua/news/ukraine/diialnist-adra-ukraina-v-2022-23-rokakh/>. – Назва з екрана.
122. Дітей учили здоров'я в парку «Аврора» [Електронний ресурс]. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_ditej-uchili-zdorovya-v-parku-avrora/259210.
123. Дніпровська конференція: адвентисти Полтавської, Черкаської, Кропивницької областей. – Режим доступу: <http://dc.adventist.ua/>. – Назва з екрана.
124. Довбня О. Репресивна політика Радянської держави щодо селянства УСРР/УРСР (1921-1939 рр.) у сучасній вітчизняній історіографії: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Ольга Довбня // Схід. – 2018. –

- № 4(156). – С. 89–95. – Режим доступу: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.4\(156\).143365](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.4(156).143365). – Назва з екрана.
125. Докаш В. Інституалізація адвентизму в Україні / Віталій Докаш, Іван Чернушка. // Світогляд – Філософія – Релігія. Збірник наукових праць. – 2015. – №8. – С. 146–159.
 126. Докаш В. Протестантський модернізм: історія, форми вияву в умовах глобалізації та інкультурації українського суспільства / Віталій Докаш // Україна-Ватикан: християнство в контексті його включення в різноманітні сфери суспільного буття. Науковий збірник / Віталій Докаш. – Київ: УАР, 2015. – (Українське релігієзнавство). – С. 301–311.
 127. Допомога від військових – мешканцям «сірої зони» [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mil.gov.ua/news/2016/02/12/dopomoga-vid-vijskovih-%E2%80%93-meshkanczyam-siroi-zoni--/>.
 128. Драч О. О. Сучасні історико-освітні дослідження: традиції та новації методології / О. О. Драч // Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. – 2014. – № 9. – С. 5–11.
 129. Дукан Л. У гармонії з Богом / Ліліан Дукан. – Київ : Джерело життя, 2014.
 130. Дулгер О. Місячна субота як символ недовіри Творцю [Електронний ресурс] / Олександр Дулгер // Інтернет-газета "ПУТЬ". – 2011. – Режим доступу: <https://www.asd.in.ua/archives/1188304970>. – Назва з екрана.
 131. Духовно-просвітницька газета «Акцент». – Режим доступу: <http://aktsent.info>. – Назва з екрана.
 132. Екс-генпрокурор України долучився до обговорення наслідків Реформації в Україні [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/36052-eks-genprokuror-ukrayini-doluchivsya-do-obgovorenniya-naslidkiv-reformaciyi-v-ukrayini.html
 133. Експертне опитування «2017 та 2018 рік українського протестантизму: активність, масштаб, завдання, опозиція, результати» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу:

<https://info.adventist.ua/ekspertne-opytuvannya-2017-ta-2018-rik-ukrayinskogo-protestantyzmu-aktyvnist-masshtab-zavdannya-opozytsiya-rezultaty/>

134. Екс-редактор «Moscow Times» ділився досвідом зі студентами-адвентистами України [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/44764-eks-redaktor-moscow-times-dilivsia-dosvidom-zi-studentami-adventistami-ukrayini.html
135. Екуменізм та Церква адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] // «Логос Інфо» Східно-Дніпровська Конференція церкви АСД. – 2016. – Режим доступу: <https://logosinfo.org/2016/11/03/ekumenizm-i-cerkov-adventistov-sedmogo-dnya/>. – Назва з екрана.
136. Євангельські церкви підсумували роботу за рік Реформації – репортаж з урочистого Форуму [Електронний ресурс] // УЦХВС. – 2017. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/ievanhelski-tserkvy-pidsumuvaly-rob/>. – Назва з екрана.
137. Євангельські Церкви: Засуджуємо неправду, зловживання владою та силою, що вилилося у насилля [Електронний ресурс] // Інститут релігійної свободи. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1334%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk.
138. Єгова дбає про своїх овець [Електронний ресурс] // Щорічник Свідків Єгови. – 2005. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/302005009#h=251>. – Назва з екрана.
139. Єнін М. Н. Аналіз структурно-функціональний [Електронний ресурс] / М. Н. Єнін, В. В. Кривошеїн, В. І. Судаков // Велика українська енциклопедія. – 2020. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Аналіз_структурно-функціональний (дата звернення: 31.07.2025).

140. Жаловага А. Соціальні церковні доктрини як антропологічна основа сучасного християнського проповідування / Анатолій Жаловага. // Українське релігієзнавство. – 2002. – №21. – С. 45–54.
141. Жінка моя корову не доїла, печі не топила і їсти не варила [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2013. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_zinka-moya-korovu-ne-doyila-pechi-ne-topila-i-yisti-ne-varila/478894. – Назва з екрана.
142. Жукалюк М. Кризь бурі, шторми, лихоліття / Микола Жукалюк. – Львів, 2009. – 544 с.
143. Жукалюк М. Історія Церкви християн Адвентистів сьомого дня в Україні / Микола Жукалюк, Вікторія Любашенко. – Київ: Джерело життя, 2003. – 320 с.
144. За 2018–19 рр. адвентисти надали допомогу 230.000 українцям на суму \$5 млн [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/44601-za-2018-19-rr-adventisti-nadali-dopomogu-230000-ukrayincyam-na-sumu-5-mln.html>
145. За три дні медики протестували на коронавірус понад 200 львівських священнослужителів [Електронний ресурс] // Львівська міська рада. – 2020. – Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/news/science-and-health/medicine/278288-u-l-vovi-na-koronavirus-testuyut-svyashchennikov-poki-zhodnogo-pozitivnogo-rezul-tatu-nemaє>. – Назва з екрана.
146. Завальнюк І. К. Церква АСД як інститут громадянського суспільства: до питання формування релігійної толерантності / І. К. Завальнюк. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – №35. – С. 34–37.
147. Загальнонаукові методи і їх місце в історичному дослідженні [Електронний ресурс] // StudFiles. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/8963823/page:5/> (дата звернення: 20.05.2025). – Назва з екрана.

148. Закарпатський бізнесмен перетворив фабрику на адвентистську школу [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/38477-zakarpatskij-biznesmen-prevratil-fabriku-v-adventistskuyu-shkolu.html
149. Захаров Б. Вірні і вільні адвентисти сьомого дня (ВВАСД) [Електронний ресурс] / Борис Захаров // Віртуальний музей Дисидентський рух в Україні. – 2005. – Режим доступу: <https://museum.khpg.org/1127148457> (дата звернення: 17.09.2024). – Назва з екрана.
150. Західна конференція: адвентисти Львівської, Закарпатської, Волинської, Рівненської областей. – Режим доступу: <https://westadvent.org.ua/>. – Назва з екрана.
151. Звернення глав Церков і релігійних організацій до учасників засідання Ради Безпеки ООН 17 січня 2023 року [Електронний ресурс] // Місія Сприяти розвитку відкритості, відповідальності, доброзичливості та єдності в розмаїтті українського суспільства Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. – 2023. – Режим доступу: <https://dess.gov.ua/zvernennia-hlav-tserkov-i-relihiynykh-orhanizatsiy-do-uchasnykiv-zasidannia-rady-bezpeky-oon-17-sichnia-2023-roku/>. – Назва з екрана.
152. Звернення керівника Церкви АСД до українського народу [Електронний ресурс], 2014 // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=kD6TcGwGw4A>.
153. Звернення Ради Євангельських Протестантських Церков України до українського народу з приводу останніх суспільних подій [Електронний ресурс] // Інститут релігійної свободи. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1307%3A1&catid=50%3Azv&Itemid=78&lang=uk.
154. Звернення Ради Євангельських Протестантських Церков щодо останніх подій в Україні [Електронний ресурс] // Інститут релігійної свободи. – 2014. – Режим доступу до ресурсу:

- https://old.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1333:1&catid=50:zv&Itemid=78.
155. Звернення Українських Церков і релігійних організацій з приводу іноземної агресії [Електронний ресурс] // Луцький монастир Святого Василя Великого. – 2014. – Режим доступу: <https://osbm.lutsk.ua/news/ugcc/zvernennya-ukrainskykh-tserkov-i-religiinykh-organizatsii-z-pryvodu-inozemnoi-agresii/>. – Назва з екрана.
 156. Здіорук С. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України [Електронний ресурс] : аналіт. доп. / Сергій Здіорук, В. В. Токман. – Київ : НІСД, 2023. – 36 с. – Режим доступу: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>. – Назва з екрана.
 157. Золотарьов С. У мене є правило: ніколи не говорити про Бога, якщо тебе не питають. І якщо не питають, значить, не так живеш [Електронний ресурс] / Сергій Золотарьов // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/u-menya-est-pravylo-nykogda-ne-govoryt-o-boge-esly-tebya-ne-sprashyvayut-y-esly-ne-sprashyvayut-znachyt-ne-tak-zhyvesh/>. – Назва з екрана.
 158. Зрештою він знайшов правдиву релігію [Електронний ресурс] // Щорічник Свідків Єгови. – New York, 2010. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/302010000#h=237>. – Назва з екрана.
 159. Іванкова-Стецюк О. Концептуалізація змін організаційних форм релігійного життя: український контекст : дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини / Оксана Іванкова-Стецюк. – Київ, 2015. – 398 с.
 160. Імідж [Електронний ресурс] // Словник іншомовних соціокультурних термінів. – Режим доступу: https://slovnyk.me/dict/social_terms/імідж. – Назва з екрана.
 161. Інтернет-магазин видавництва «Джерело життя». – Режим доступу: <http://bookson.com.ua>. – Назва з екрана.

162. Інформаційний звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=172%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk.
163. Історія виникнення Центру [Електронний ресурс] // Центр Апологетичних Досліджень. – 2012. – Режим доступу: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/about-the-centre/2012-09-26-08-26-49/about-the-centre/our-history>. – Назва з екрана.
164. Історія Релігії в Україні у 10-ти т. / ред. П. Л. Яроцький. – Київ-Дрогобич, 2008. – Т. 6 : Пізній протестантизм в Україні : п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови. – 632 с.
165. Історія Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні»: У 3-х т. / Редкол.: Куриляк В.В. (голова), Костюк М.П., Шевчук В.А. Т.1. Адвентисти сьомого дня: від локальної групи до всесвітнього руху / За ред. М.П. Костюка. Київ: Дух і літера, 2021. 276 с.
166. Історія Церкви християн Адвентистів сьомого дня в Україні. – Київ : Джерело життя, 2004. – 160 с.
167. Калениченко Т. Михайло Черенков: під час Майдану релігія була миротворцем, а під час війни стала мобілізатором [Електронний ресурс] / Тетяна Калениченко // РІСУ. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.ua/mihaylo-cherenkov-pid-chas-maydanu-religiya-bula-mirotvorcem-a-pid-chas-viyni-stala-mobilizatorom_n77056.
168. Кампен К. Концепція особистісного розвитку в закладах освіти Церкви Адвентистів сьомого дня / Констянтин Кампен // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2021. – № 37. – С. 27–32.
169. Канал Олега Бокова [Електронний ресурс] // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/@OlegBokov/featured> (дата звернення: 13.05.2025). – Назва з екрана.

170. Картопля адвентистів Бородюків – овочевий бренд на ринку [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/38459-kartoplya-adventistiv-borodyukiv-ovochevij-brend-na-rinku.html
171. Киридон А. Держава - церква - суспільство: інверсна трансформація в Україні : монографія / Алла Киридон. – Рівне : РІС КСУ, 2011. – 216 с.
172. Кислий А. Соціальний ідеал у сучасній християнській думці : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 – релігієзнавство, 09.00.14 - богослов'я / Анатолій Кислий. – Київ, 2021. – 451 с.
173. Коверзнієва К. Тарас Мельник: "Ми ставимося до благодійності, освіти та медицини як до пріоритетних напрямків діяльності" [Електронний ресурс] / Катерина Коверзнієва // Rupor. – 2022. – Режим доступу: <https://www.rupor.info/news/188768/taras-melnik-mi-stavimosya-do-blagodiynosti-osviti-ta-meditsini-yak-do-prioritetnih-napryamkiv-diyalnosti/>. – Назва з екрана.
174. Кожухова Т. Всесвітня продовольча програма ООН: фінансування екстреної операції в Україні / Т. Кожухова // Вісник ДонНУЕТ. – 2016. – № 2 (63). – С. 92–98.
175. Козиряцька С. Мережеві християнські видання українського медіапростору: монографія / С. Козиряцька. – Запоріжжя: Просвіта. – 2017. – 192 с.
176. Кокорська О. І. Евристичний потенціал критичного дискурс-аналізу / О. І. Кокорська, В. Ф. Кокорський // Політичне життя. - 2016. - № 3. - С. 79-83.
177. Колеги називають ректора «батей», опоненти – «дідом» [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/kollegiy-nazyvayut/>. – Назва з екрана.
178. Колодний А. М. Релігієзнавча експертиза віровчення, обрядової практики та організаційної структури Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / А. М. Колодний // Відділення релігієзнавства

- Інституту філософії імені Григорія Сковороди Національної академії наук України. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.asd.in.ua/uploads/asd_ne_sekta.pdf.
179. Колодний А. Релігійна мережа України 2018 на початок 2019 р. / А. Колодний. // Українське релігієзнавство. – 2018. – №87. – С. 12–23
 180. Колодний А. Релігійна свобода «міжконфесійні відносини в їх сутності і виявах в Україні» / А. Колодний. – Київ: Світ знань, 2010. – 208 с.
 181. Колодний А. Релігійна свобода церква в Україні: уроки минулого проблеми сьогодення / А. Колодний. – Київ: Світ знань, 2003. – 231 с.
 182. Колошук Н. Москаль віддасть «айдаровців» на перевиховання адвентистам [Електронний ресурс] / Наталка Колошук. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://uapress.info/uk/news/print/45460>
 183. Колядки і щедрівки мають вторинне значення [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2008. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_kolyadki-i-schedrivki-mayut-vtorinne-znachennya/200505. – Назва з екрана.
 184. Конгрес адвентистів-підприємців ASI UKRAINE 2019 [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://adventist.ua/announces/kongress-adventistov-predprinimatelej/> (дата звернення: 17.10.2024). – Назва з екрана.
 185. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – № 30. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
 186. Корольова Є. Мобілізація чи судовий процес? Що відбувається з українцями, які через релігійні переконання відмовляються вбивати ворога [Електронний ресурс] / Є. Корольова // НВ. – 2024. – Режим доступу: <https://life.nv.ua/ukr/socium/primusova-mobilizaciya-chi-sud-chi-prizivayut-u-razi-vidmovi-brati-zbroyu-do-ruk-cherez-viru-50392671.html>. – Назва з екрана.
 187. Коропець О. Спортсмени-адвентисти у Львові досягли рівня чемпіонатів

- України і Європи [Електронний ресурс] / Олександр Коропець // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/sportsmeny-adventysty-u-lvovi-dosyagly-rivnya-chempionativ-ukrayiny-i-yevropy/>. – Назва з екрана.
188. Корреспондент [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Корреспондент>. – Назва з екрана.
189. Кралюк П. Реформація – втрачений шанс українців? [Електронний ресурс] / П. Кралюк // ТСН. – Режим доступу: <https://tsn.ua/blogi/themes/politics/reformaciya-vtracheniy-shans-ukrayinciv-740710.html>. – Назва з екрана.
190. Краснопольська Т. М. Механізм взаємодії церкви та держави в Україні: характеристика основних елементів / Т. М. Краснопольська. // Актуальні проблеми політики. – 2015. – №55. – С. 215–223.
191. Криза в Україні 2022: 6 місяців гуманітарного реагування [Електронний ресурс] // IOM UN. Migration. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/hjfxbd>.
192. Круглий стіл “Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього” [Електронний ресурс] // Український Католицький Університет. – 2016. – Режим доступу: <https://ucu.edu.ua/events/kruglyj-stil-postradyanskyj-protestantyzm-problemy-identyfikatsiyi-ta-kontury-majbutnogo/> (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
193. Крупський В. «В усі часи наші віряни користувалися пошаною в суспільстві» [Електронний ресурс] / Віктор Крупський // Інтернет-видання «Україна-Центр». – 2022. – Режим доступу: <https://uc.kr.ua/2022/10/04/v-usi-chasy-nashi-viryany-korystuvalysya-poshanoyu-v-suspilstvi/>. – Назва з екрана.
194. Кулик С. Ідея проведення Олімпійських Ігор-2022 в Україні як партійно-політичний проект Партії Регіонів України [Електронний ресурс] / Сергій Кулик // Політичні інститути та процеси. – 2020. – № 2(8). – С. 192–209. – Режим доступу: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2020-02-192-209>. – Назва з екрана.

195. Кундеренко І. В. Принципи розвитку якості освіти в духовних закладах вищої освіти України (на прикладі закладів освіти Всеукраїнського союзу церков євангельських християн-баптистів) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14 – богослов'я / Кундеренко Іван Вікторович. – Київ, 2021. – 20 с.
196. Куриляк В. Взаємини держави та церкви: український досвід на прикладі церкви Адвентистів сьомого дня / В. Куриляк // Achievements and problems in the field of social sciences in the modern world : International Scientific and practical conference. – Baku, the Republic of Azerbaijan, 2018. – С. 95–98.
197. Куриляк В. Духовний ріст людини за рахунок виконання принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] / В. Куриляк, Л. Соя. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/duhovnyj-rist-lyudyny-za-rahunok-vykonannya-pryntsyviv-zdorovogo-sposobu-zhyttya/>.
198. Куриляк В. Зміни у методах роботи «ADRA Ukraine» внаслідок російсько-української війни [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. Вип. 60, Том 3. – С. 12–19. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/2.pdf.
199. Куриляк В. Інтеграція сімейних цінностей в українське суспільство церквою Адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: Міжнар. науково-практ. конф., Львів. – Львів, 2019. – С. 53–56.
200. Куриляк В. Концепт слова «Шалом» у контексті законів книги Левит [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2020. – № 30. – С. 63–69. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.8>.
201. Куриляк В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. / В. Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2020. – Т. 1, № 31. – С. 37–44.
202. Куриляк В. Основні задачі і зміст дошлюбного консультування Церкви Адвентистів сьомого дня / В. Куриляк // Norwegian Journal of Development of the International Science. – 2020. – № 38. – С. 25–28.

203. Куриляк В. Особливості освітньої структури Адвентистів сьомого дня в Україні / В. Куриляк // Modernization of the Education system: World trends and National Peculiarities : II International Scientific conference. – Kaunas, 2019. – С. 329–331.
204. Куриляк В. Реакції українських адвентистів на Євромайдан [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Сторінки історії: збірник наукових праць. – 2020. – № 50. – С. 298–322. – Режим доступу: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156>. – Назва з екрана.
205. Куриляк В. Соціальна доктрина Адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно-освітні процеси України / В. Куриляк // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». – 2019. – № 143. – С. 76–81.
206. Куриляк В. Теологія здорового способу життя в Церкві Адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк. – Київ: Дух і літера, 2021. – 328 с.
207. Куриляк В. Церква Адвентистів сьомого дня в системі церковно-державної взаємодії / Валентина Василівна Куриляк // Суспільні науки: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Одеса. – Одеса, 2019. – С. 8–12.
208. Куриляк В. Цілісність природи людини як основа теології здоров'я церкви адвентистів сьомого дня / Валентина Куриляк // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», м. Дніпро. 27–28 березня 2020. – С. 219–220.
209. Куриляк В. Діяльність просімейного руху «Всі Разом!» як інструмент проголошення християнських цінностей в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2021. – № 38. – С. 64–72. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.8>. – Назва з екрана.
210. Куриляк В. Моніторинг ставлення православної церкви до Адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк, О. Полумисна // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 32, № 4. – С. 88–95.

- Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-9](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9). – Назва з екрана.
211. Куриляк В. Напрями благодійної діяльності церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2020. – Т. 16, № 2. – С. 23–28. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/sophia.2020.16.5>. – Назва з екрана.
212. Куриляк В. Причини та наслідки німецького та радянського розділень Церкви Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – Т. 1, № 54. – С. 63–71. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-8>. – Назва з екрана.
213. Куриляк В. Реакції українських адвентистів на Євромайдан [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Сторінки історії: збірник наукових праць. – 2020. – № 50. – С. 298–322. – Режим доступу: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156>. – Назва з екрана.
214. Куриляк В. Реакція Адвентистів сьомого дня на теологічні виклики в Україні (1991-2019 рр.) [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 4. – С. 32–39. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/4.6>. – Назва з екрана.
215. Куриляк В. Роль та місце засновників в становленні Церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 204–211. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.32>. – Назва з екрана.
216. Куриляк В. Соціальне вчення та практики Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Вісник київського політехнічного інституту. Серія: Політологія, Соціологія, Право. – 2020. –

- № 4 (48). – С. 6–15. – Режим доступу: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232666](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232666). – Назва з екрана.
217. Куриляк В. Ставлення Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні до політичної діяльності: аналіз публікацій [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – 2020. – Т. 12, № 2. – С. 18–30. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15421/352030>. – Назва з екрана.
218. Куриляк В. Стосунки основних протестантських конфесій в Україні (на матеріалі офіційних церковних джерел) [Електронний ресурс] / В. Куриляк, О. Полумисна // Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». – 2021. – № 23. – С. 14–18. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.2>. – Назва з екрана.
219. Куриляк В. Філософія та практики здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2021. – Т. 2, № 1 (173). – С. 132–165. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2021.1.2.08>. – Назва з екрана.
220. Куриляк В. Церква Адвентистів сьомого дня в нацистській Німеччині в контексті реформи здоров'я / Валентина Куриляк // IV Таврійські історичні наукові читання : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Київ, 2–3 квіт. 2020 р. – Київ, 2020. – С. 46–52.
221. Лавриш Ю.С. Діалогізм у нових медіях України як засіб соціальних комунікацій: релігійний аспект: автореф. дис. канд. соц. ком. Львів, 2016. – 21 с.
222. Лівшун О. Національний комітет України з питань телебачення та радіомовлення визнав програми адвентистського телерадіоцентру «Голос надії» духовно-оздоровчими для населення України [Електронний ресурс] / Оксана Лівшун // Інтернет-газета «Путь». – 2010. – Режим доступу: <https://www.asd.in.ua/archives/1188298529>. – Назва з екрана.

223. Лідери Церков і релігійних організацій: Ми закликаємо владу Росії схаменутися і зупинити агресію проти України [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/yevstratij/53c36ea0a9d79/>.
224. Лінія зміни дат і субота [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 2010. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/2010084#h=25:0-45:42>. – Назва з екрана.
225. Лірник О. В. Аналіз та осмислення соціального служіння п'ятидесятників, баптистів та адвентистів у сучасній Україні / О. В. Лірник // Гілея: науковий вісник. – 2016. – № 113. – С. 109–116.
226. Любащенко В. І. Історія протестантизму в Україні / В. І. Любащенко. – Київ, 1995. – 350 с.
227. Любащенко В. І. Реформація і протестантизм: український контекст : збірник наукових статей / В. І. Любащенко. – Київ : Саміт-Кн., 2017. – 483 с.
228. Любащенко В. «Долаємо нові виклики»: український адвентизм в умовах війни [Електронний ресурс] / Вікторія Любащенко // РІСУ. – 2023. – Режим доступу: https://risu.ua/dolayemo-novi-vikliki-ukrayinskij-adventizm-v-umovah-vijni_n138885. – Назва з екрана.
229. Любащенко В. Протестанти в Україні: 30 років релігійної свободи [Електронний ресурс] / В. Любащенко // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/tyzhdenpodyaky-protestanty-v-ukrayini-30-rokiv-religijnoyi-svobody/>. – Назва з екрана.
230. Любащенко В. І. Протестантський погляд на суспільне життя в сучасній Україні / В. І. Любащенко // Реформація і протестантизм: український контекст: збірник наукових. статей. – Київ, 2017. – С. 451–466.
231. Людмила Филипович про ставлення до релігії в Україні та дослідження історії адвентизму [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/39761-lyudmila-

filipovich-pro-stavlennya-do-religiyi-v-ukrayini-ta-doslidzhennya-istoriyi-adventizmu.html

232. Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка / ред.: Л. Филипович, О. Горкуша. – Київ: Самміт-Кн., 2014. – 656 с.
233. Макух Д. Міждисциплінарний підхід як інноваційна стратегія сучасної вищої школи [Електронний ресурс] / Д. Макух // Молодий вчений. – 2023. – № 6. – С. 51–55. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-6-118-11>. – Назва з екрана.
234. Мателешко Ю. Релігійне дисидентство на Закарпатті (1945–1989): монографія / Ю. Мателешко. – Ужгород : Ліра, 2016. – 248 с.
235. Межі та можливості християнина в університеті [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/mezhi-ta-mozhlyvosti-hrystyyanyna-v-universyteti/>. – Назва з екрана.
236. Мешканці «найздоровішого міста Америки» хочуть прогнати Макдональдс [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2012. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/science-life/_meshkanci-najzdorovishogo-mista-ameriki-hochut-prognati-makdonalds/419514. – Назва з екрана.
237. Мешканці селищ розташованих на лінії розмежування отримали 106 тон твердого палива [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу: <http://www.adra.ua/meshkantsi-selishh-roztashovanih-na-liniyi-rozmezhuвання-otrimali-106-ton-tverdogo-paliva/>. – Назва з екрана.
238. Мєренков Г. «Християнам не варто розраховувати на політичні важелі для поширення Євангелія», Роман Соловій [Електронний ресурс] / Гнат Мєренков // Релігія в Україні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/41772-xristiyanam-ne-varto-rozrahovuvati-na-politichni-vazheli-dlya-poshirennya-yevangeliya-roman-solovij.html.
239. Мєренков Г. Віктор Вятюха: «Україна могла б процвітати, якби в ній діяли такі економічні закони, як у стародавньому Ізраїлі» [Електронний ресурс] / Гнат Мєренков // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів

- сьомого дня – Режим доступу до ресурсу:
<https://adventist.ua/articles/article/ukraina-mogla-by-procvetat/>.
240. Меренков Г. Музикант та викладач Павло Семанівський: «Музикою ми можемо уявити Бога, в Якого ми віримо» [Електронний ресурс] / Гнат Меренков // Релігія в Україні. – 2016. – Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/interview/31961-muzykant-i-prepodavatel-pavel-semanivskij-muzykoj-my-mozhem-predstaviti-boga-v-kotorogo-my-verim.html>. – Назва з екрана.
241. Мєренков Г. Осмислення суспільного лідерства церкви в сучасному українському протестантизмі [Електронний ресурс] / Гнат Мєренков. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://conferences.neasmo.org.ua/uploads/conference/file/67/conference_30-30.6.2019.pdf
242. Мєренков Г. Руслан Кухарчук: «Ми фундаменталісти у тому сенсі, що захищаємо фундамент демократії права людей і сімей» [Електронний ресурс] / Гнат Мєренков // Релігія в Україні. – 2018. – Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/interview/41116-ruslan-kuxarchuk-mi-fundamentalisti-utomu-sensi-shho-zaxishhayemo-fundament-demokratiyi-prava-lyudej-i-simej.html>.
243. Мєренков Г. Сергій Бичков: «Грошей на все не вистачить, але робитимемо, що можемо для розвитку міста» [Електронний ресурс] / Г. Мєренков // УНІАН. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32505-sergej-bychkov-deneg-na-vsyo-ne-xvatit-no-budem-delat-hto-mozhem-dlya-razvitiya-goroda.html.
244. Мєренков Г. Сергій Григоренко, экс-секретар Луцької міськради: «Якщо християнин відчуває покликання йти в політику, то варто йти» [Електронний ресурс] / Г. Мєренков, О. Соловійова // Релігія в Україні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/main/38072-sergij-grigorenko-eks-sekretar-luckoyi-miskradi-yakshho-xristiyanin-vidchuvaye-poklikannya-jti-v-politiku-to-var-to-jti.html>.

245. Меренков Г. Харитативна діяльність пізньопротестантських церков в Україні: тенденції розвитку / Гнат Меренков // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 3. – С. 22–28.
246. Меренков Г. Станіслав Носов про підсумки поїздки делегації Ради Церков до Нідерландів [Електронний ресурс] / Гнат Меренков // Релігія в Україні. – 2016. – Режим доступу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/32450-stanislav-nosov-pro-pidsumki-poyizdki-delegaciyi-radi-cerkov-do-niderlandiv.html (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
247. Меренков Г. А. Соціальна і громадянська активність пізньопротестантських церков у незалежній Україні як наслідок переосмислення своєї євангельської місії: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14 – / Меренков Гнат Анатолійович. – Київ, 2023. – 245 с.
248. Ми знімали перше християнське реаліті-шоу за сценарієм Ісуса Христа [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/41569-mi-znimali-pershe-xristiyanske-realiti-shou-za-scenariyem-isusa-xrista.html.
249. Ми працюємо за принципом – задовольнити потреби і при цьому не обдурити [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/my-rabotaem-po-pryntsypu-udovletvoryt-potrebnosty-y-pry-etom-ne-obmanut/>. – Назва з екрана.
250. Мир [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970—1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/myr>.
251. Михайло Паночко зустрівся з релігієзнавцями: розмовляли про приклад Греції, євангельські цінності та геополітику [Електронний ресурс] // УЦХВС. – 2015. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/institut-filosofii-240215/>. – Назва з екрана.
252. Михайло Чайка, керівник мережі аптек: «Найкращі справи через нас робить Бог, а ми – інструменти в Його руках» [Електронний ресурс] // Українська

- уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/myhajlo-chajka-kerivnyk-merezhi-aptek-najkrashhi-spravy-cherez-nas-robyt-bog-a-my-instrumenty-v-jogo-rukah/>. – Назва з екрана.
253. Міллер К. 13 тисяч: офіційні дані ООН щодо загиблих у війні на Донбасі [Електронний ресурс] / Крістофер Міллер // Радіо Свобода. – 2019. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29792144.html> (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
254. Мініч А. Християнство в пошуках відповіді: проблеми соціально-етичної доктрини / А. Мініч // Волинський благовісник. – 2015. – № 3. – С. 261–280.
255. Місія, бачення, цінності [Електронний ресурс] // Український гуманітарний інститут. – Режим доступу: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/pryznachennia-ta-misiia>. – Назва з екрана.
256. Місія, візія і цінності [Електронний ресурс] // Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/pryznachennia-ta-misiia>. – Назва з екрана.
257. Міськрада Чернівців запровадила громадські слухання перед проведенням ЛГБТ-заходів [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/43554-miskrada-chernivciv-zaprovadila-gromadski-sluxannya-pered-provedennyam-lgbt-zaxodiv.html
258. Мокієнко М. Євангелізаційно-місіонерська діяльність пізніх протестантів в Україні (1988–2004 рр.) // Форум 20. Двадцять лет религиозной свободы и активной миссии в постсоветском обществе: Итоги, проблемы, перспективы евангельских церквей. – К.: Дух и литера, 2011. – С. 295–313.
259. Мокієнко М. М. Пізньопротестантські конфесії у виборчій кампанії 2004 р. / М. М. Мокієнко // Культурологічний вісник. – 2006. – №16. – С. 48–53.
260. Мокієнко М. М. П'ятидесятництво: особливості богословської та соціальної ідентифікації : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.14 - богослов'я / Мокієнко Михайло Михайлович. – Київ, 2018. – 488 с.

261. Молитовні Віче на київському Майдані триватимуть до виборів президента [Електронний ресурс] // РІСУ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.ua/molitovni-viche-na-kijivskomu-maydani-trivatimut-do-viboriv-prezidenta_n67849.
262. Молчанов С. Питання пастору: Вечеря Господня – чаша чи чарки? [Електронний ресурс] / Сергій Молчанов // Інтернет-газета ПУТЬ". – 2012. – Режим доступу: <https://www.asd.in.ua/archives/1188319537>. – Назва з екрана.
263. Мормони надали 16 млн гривень для забезпечення вугіллям постраждалих на сході України [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/news/vazhlivo/45595-mormoni-nadali-16-mln-griven-dlya-zabezpechennya-vugillyam-postrazhdalix-na-sxodi-ukrayini.html>. – Назва з екрана.
264. Московчук А. Адвентизм в Україні: ставлення до національних і культурних традицій, явищ сучасності / А. Московчук. // Українське релігієзнавство. – 1997. – №6. – С. 33–36.
265. Московчук А. Морально-етичний потенціал декалогу / А. Московчук // Українське релігієзнавство. – 1999. - № 10. – С. 38–42.
266. Муж сильного, творчого і благодійного слова [Електронний ресурс] // Vgholos. – 2013. – Режим доступу: https://vgholos.com.ua/articles/muzh-sylnogo-tvorchogo-i-blagodijnogo-slova_108797.html. – Назва з екрана.
267. Мухоморова Т. Коли брат не чує брата: постмайданні проблеми у стосунках між українськими та російськими протестантами [Електронний ресурс] / Тетяна Мухоморова // РІСУ. – 2014. – Режим доступу: https://risu.ua/koli-brat-ne-chuye-brata-postmaydanni-problemi-u-stosunkah-mizh-ukrajinskimi-ta-rosiyskimi-protestantami_n68022. – Назва з екрана.
268. На Донеччині п'яні хулігани побили адвентистів [Електронний ресурс] // ТСН. – 2012. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/na-donechchini-p-yani-huligani-pobili-adventistiv.html>. – Назва з екрана.

269. На Закарпатті адвентисти сьомого дня відсвяткували День подяки [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2017. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/2178076-na-zakarpatti-adventisti-somogo-dnya-vidsvyatkuvali-den-podyaki.html>. – Назва з екрана.
270. На Київщині протестанти відсвяткували національний День Біблії [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2017. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/2257069-na-kijivschini-protestanti-vidsvyatkuvali-natsionalniy-den-bibliji.html>. – Назва з екрана.
271. На Луганщині відкрили виставку «Реформація: 500» [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/na-luganshhyni-vidkryly-vystavku-reformatsiya-500/>. – Назва з екрана.
272. На Луганщині керівники районних держустанов і релігійних організацій домовились про співпрацю [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/38195-na-luganshhini-kerivniki-rajonnix-derzhustanov-i-religijnix-organizacij-domovilis-pro-spivpracyu.html.
273. На початку було Слово... – Київ : Джерело життя, 2025. – 512 с.
274. Навчально-виховний комплекс «Джерело мудрості» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pc-osvita.org.ua/>. (<https://vseosvita.ua/group/id583>) – сайт відключено із-за відсутності оплати.
275. Надаємо психологчну підтримку літнім людям [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/nadayemo-psihologchnu-pidtrimku-litnim-lyudyam/>. .
276. Надія (телеканал) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Надія_\(телеканал\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Надія_(телеканал)). – Назва з екрана.;
277. НАДІЯ ТБ. Масони правлять світом? | Дивовижний світ Біблії [Електронний ресурс] / НАДІЯ ТБ // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=eHEwdCyyLFg>. – Назва з екрана
278. Надтока Г. Сучасні конфесійні процеси на Донбасі: передумови, сутність, тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Геннадій Надтока, Інна

- Горпинченко // Українознавство. – 2016. – № 3(60). – С. 8–25. – Режим доступу: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(60\).2016.141197](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(60).2016.141197). – Назва з екрана.
279. Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1–2 (119–120). – 108 с.
280. Наші цінності [Електронний ресурс] // Українська Уніонна Конференція Церкви Адвентистів Сьомого Дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/values/>. – Назва з екрана.
281. Недзельський, К. Рецепція майбуття як різновид релігійного досвіду і спосіб трансформації свідомості віруючих людей / К. Недзельський // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 50. – С. 78–84
282. Нікітюк А. Специфіка організації та культової практики АСД в незалежній Україні [Електронний ресурс] / Анна Нікітюк. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://naub.org.ua/?p=1185>
283. Новий сайт адвентистів України знайомить з 975 громадами по всій країні [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/45081-novij-sajt-adventistiv-ukrayini-znajomit-z-975-gromadami-po-vsij-krayini.html
284. Новий телеканал «Надія» розповість «Історію вічного кохання» [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ukrayina/noviy-telekanal-nadiya-rozpovist-istoriya-vichnogo-kohannya-284178.html>.
285. Нужний Ю. Вірянин відстояв у суді право не брати в руки зброю під час мобілізації [Електронний ресурс] / Юрій Нужний. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://khpg.org/index.php?id=1435002812>
286. Образ [Електронний ресурс] // Великий тлумачний словник сучасної мови. – Режим доступу: <https://slovnyk.me/dict/vts/образ>. – Назва з екрана.
287. Обревко В. Біблійний погляд на теорію місячних субот. Старозавітна концепція часу [Електронний ресурс] / В. Обревко // Альманах «БОРУХ». – Режим доступу: <https://boruh.info/component/content/article/318-teoriya-lunnykh-subbot?catid=18&Itemid=101>. – Назва з екрана.

288. Оздоровчий центр «Айдар». – Режим доступу: <http://aidar.in.ua/>. – Назва з екрана.
289. Онищук С. В. Порівняльний аналіз соціальної доктрини традиційних християнських церков в Україні в питаннях взаємодії держави і церкви / С. В. Онищук // Теорія та практика державного управління. – 2014. – № 4(47). – С. 56–65.
290. Онлайн-бібліотека Товариства «Вартова Башта». – Режим доступу: <https://wol.jw.org/>. – Назва з екрана.
291. Опарін А. Біблія як найдавніший звід профілактичної медицини і коронавірусна інфекція [Електронний ресурс] / А. Опарін // Церква адвентистів сьомого дня. – 2020. – Режим доступу: <https://adventist.ua/news/analytics/bibliya-yak-najdavnishij-zvid-profilaktichnoyi-medicini-i-koronavirusna-infekciya/>. – Назва з екрана.
292. Основи соціального вчення Церкви християн адвентистів сьомого дня в Україні. / ЕАД. АСД // Київ: Джерело життя, 2017. – 224 с.
293. Основи церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rose.svitlo.cx.ua/articles/osnovi-cerkvi-adventistiv-somogo-dnja.html> (дата звернення: 23.08.2024). – Назва з екрана.
294. Отич О. Колір як емоційно-змістовий код культури / О. Отич // Рідна школа. – 2017. – № 1-2. – С. 18–22.
295. Офіційні заяви [Електронний ресурс] // Центральна конференція Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. – Режим доступу: <https://adventist.in.ua/category/ofitsijni-zayavy/> (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
296. П'ять мільйонів доларів жертвам війни на Сході: адвентисти відзвітували про свою благодійну діяльність [Електронний ресурс] // RISU. – 2019. – Режим доступу: https://risu.ua/p-yat-mln-dolariv-zhertvam-viyni-na-shodi-adventisti-prozvituvati-pro-svoyu-blagodiynu-diyalnist_n100125. – Назва з екрана.

297. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження: : курс лекцій / Н. В. Паніна. – Київ : Наук. думка, 1996. – 232 с.
298. Парасей А. Ф. Бідолашна, яку кидає буря/ А. Ф. Парасей, Н. А. Жукалюк. – Київ: Джерело життя, 1997. – 221 с.
299. Павлов С. В. Організація протестантських територіальних конфесійних систем в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Павлов. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-52/19.Pavlov.pdf>.
300. Пархонюк Т.М. Релігійне телебачення в Україні: еволюція та перспективи / Т.М. Пархонюк. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2016. – №1. – С. 44–57.
301. Пасічний Р. Я. Формування соціально-політичної доктрини Української Греко-Католицької Церкви: дис. канд. політ. наук / Пасічний Роман Ярославович – Львів, 2016. – 233 с.
302. Пастор Денис Абубакіров: “Смак святкування суботи, це коли всі разом зустрічаються, їдять, поклоняються Богу та вивчають Біблію своїми мовами” [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів Сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/pastor-denys-abubakirov-smak-svyatkuvannya-suboty-tse-koly-vsi-razom-zustrichayutsya-yidyat-poklonyayutsya-bogu-ta-vyvchayut-bibliyu-svoyimy-movamy/>. – Назва з екрана.
303. «Переклад нового світу» іншими мовами [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 2015. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1102014480#h=31>. – Назва з екрана.
304. Переобраний керівник всесвітньої Церкви Адвентистів Сьомого Дня [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2015. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherort/1097364-pereobraniy-kerivnik-vsesvitnoji-tserkvi-adventistiv-somogo-dnya.html>. – Назва з екрана.

305. Перший конгрес після заборони [Електронний ресурс] // Щорічник Свідків Єгови. – New York, 2011. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/302010000#h=237>. – Назва з екрана.
306. Перші 28 днів їдять материнське молоко [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/articles/money-newspaper/_pershi-28-dniv-yidiat-materinske-moloko/334588.
307. Пешков В. Врегулювання прав віруючих, відносин між державою та релігійними організаціями та актуальність цього питання в умовах АТО / В. Пешков. // Підприємство, господарство і право. – 2017. – №7. – С. 77–79.
308. Південна конференція: адвентисти Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. – Режим доступу: <http://advent-ug.org/>. – Назва з екрана.;
309. Підготовлено нову редакцію Закону про альтернативну службу [Електронний ресурс] // РІСУ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.ua/pidgotovleno-novu-redakciyu-zakonu-pro-alternativnu-sluzhbu_n85390.
310. Підприємці-адвентисти України обирають проекти для фінансування [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/35618-predprinimateli-adventisty-soberutsya-v-prikarpate-chtoby-vybrat-proekty-dlya-finansirovaniya.html
311. Поважне ставлення та безпека в сім'ї [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2020. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/uvazhytelnoe-otnoshenye-y-bezopasnost-v-seme/>. – Назва з екрана.
312. Погляд Біблії. Чи жінки можуть бути служителями? [Електронний ресурс] // Пробудись. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/102010255#h=13>.
313. Подружжя двірників Заверюх загинуло під колесами "шевроле" [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу до ресурсу:

https://gazeta.ua/articles/ukraine-newspaper/_podruzzhzha-dvirnikiv-zaveryuh-zaginulo-pid-kolesami-shevrole/302828.

314. Подорожній Ю. Діалог церкви і суспільства в сучасній українській теології: дис. канд. філос. наук / Юрій Анатолійович Подорожній. – Київ, 2018. – 210 с.
315. Подорожній Ю. А. Формування вчення про партнерство церкви і суспільства у християнській соціальній доктрині / Ю. А. Подорожній // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2017. – № 19. – С.66–69.
316. Полумисна О. Імідж Церкви Адвентистів сьомого дня в масмедіа України [Електронний ресурс] / О. Полумисна, В. Куриляк // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2021. – № 89. – С. 107–120. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.89.11>. – Назва з екрана.
317. Помилкові боги: чому в Україні знову стають популярними секти [Електронний ресурс] // Znaj.ua. – 2017. – Режим доступу: <https://znaj.ua/content/pomylkovi-bogy-chomu-v-ukrayini-znovu-stayut-populyarnymy-sekty>. – Назва з екрана.
318. Понятовський Ф. Звернення Фелікса Понятовського у зв'язку з останніми подіями [Електронний ресурс] / Фелікс Понятовський // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сього дня. – 2022. – Режим доступу: <https://adventist.ua/news/ukraine/zvernennia-feliksa-poniatovskoho-u-zviazku-z-ostannimy-podiiamy/>. – Назва з екрана.
319. Представники Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів відвідали Мар'їнку [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/2270-2/>. – Назва з екрана.
320. Прем'єр-міністр обговорив із Всеукраїнською Радою Церква спільні заходи проти протидії російської агресії [Електронний ресурс] // ВРЦіРО. – 2023. – Режим доступу: <https://vrciro.org.ua/ua/events/the-prime-minister-met-with->

[the-uccro](#). – Назва з екрана.

321. Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк зустрівся з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій України [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/247650798>.
322. Прес-служба Верховної Ради. Підтримка, реклама, пропаганда: як збираються захищати сімейні цінності в Україні? [Електронний ресурс] // Центр інформації про права людини. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://humanrights.org.ua>.
323. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради України. – № 15. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>.
324. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства соціальної політики України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів [Електронний ресурс]: Закон України від 16.10.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 6-7. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5462-17#Text>.
325. Про внесення змін до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [Електронний ресурс]: Закон України від 18.02.1999 р. № 437-XIV // Відомості Верховної Ради України. – № 15. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-14#Text>.
326. Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [Електронний ресурс]: Закон України від 06.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 25. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-14#Text>.
327. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки [Електронний ресурс] : Закон України № 317-VIII : станом

- на 27 лип. 2023 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. – Назва з екрана.
328. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [Електронний ресурс] : Наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 № 164. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>. – Назва з екрана.
329. Про нас [Електронний ресурс] // Телевізійна служба новин. – Режим доступу: <https://tsn.ua/about-us>. – Назва з екрана.
330. Про підсумки поїздки делегації Ради Церков до Нідерландів [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2016. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/dialogue/1317679-pro-pidsumki-pojizdki-delegatsiji-radi-tserkov-do-niderlandiv.html>. – Назва з екрана.
331. Про свободу совісті та релігійні організації [Електронний ресурс]: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII: станом на 15 берез. 2022 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>. – Назва з екрана.
332. Про Церкву [Електронний ресурс] // Українська Уніонна Конференція Церкви Адвентистів Сьомого Дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/about-us/>. – Назва з екрана.
333. Продовольча і фінансова допомога, психологічна підтримка, соціальні перевезення – підсумки тижня ADRA Ukraine [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/ymwoyz>.
334. Прокопенко В. І. Трудове право України / В. І. Прокопенко. – Харків: Консум, 1998. – 237 с.
335. Проповідувати полоненим визволення [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 2005. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/2005922#h=13>. – Назва з екрана.
336. Просветительский проект «Адвентистская библиография» [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.asd.in.ua/bibliography>.

337. Просимо вжити заходів для припинення пропаганди гомосексуалізму та захисту традиційних сімейних цінностей [Електронний ресурс] // Петиції з відповідями. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://petition.kmu.gov.ua/m/petition/view/1462>.
338. Психологи АДРА Україна дарують гарний настрій діткам у Торецьку [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/psihologi-adra-ukrayina-daruyut-garnij-nastrij-ditkam-u-toretsku/>.
339. Психологи АДРА Україна завітали до села Зайцеве, Донецької області [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу: <http://www.adra.ua/psihologi-adra-ukrayina-zavitali-do-sela-zajtseve-donetskoyi-oblasti/>. – Назва з екрана.
340. Психологи АДРА Україна консультують дорослих та дітей у режимі онлайн [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/psihologi-adra-ukrayina-konsultuyut-doroslih-ta-ditej-u-rezhimi-on-lajn/>.
341. Психологи АДРА Україна провели заняття присвячені відновленню ресурсів для літніх людей [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/psihologi-adra-ukrayina-proveli-zanyattya-prisvyacheni-vidnovlennyu-resursiv-dlya-litnih-lyudej/>.
342. Пфандл Г. Календарна Субота або місячна Субота: чи дотримуємося ми хибної Суботи? [Електронний ресурс] / Герхард Пфандл // «Логос Інфо» Східно-Дніпровська Конференція церкви АСД. – 2014. – Режим доступу: <https://logosinfo.org/2014/04/18/kalendarnaya-subbota-ili-lunnaya-subbota-soblyudaem-li-my-lozhnuyu-subbotu/>. – Назва з екрана.
343. Рада церква закликала не переслідувати вірян, які не можуть воювати [Електронний ресурс] // Духовний фронт України. – 2023. – Режим доступу: <https://df.news/2023/10/21/rada-tserkov-zaklykala-ne-peresliduvaty-viryan-iaki-ne-mozhut-voiuvaty/>. – Назва з екрана.
344. Радіо, яке дарує надію... [Електронний ресурс] // Радіо «Голос Надії». –

- Режим доступу: <https://radio.hope.ua/about/> (дата звернення: 16.10.2024). – Назва з екрана.
345. Радіостанція «Голос надії». – Режим доступу: <http://radio.hope.ua>. – Назва з екрана.
346. Революція Гідності 2013-2014 рр. та агресія Росії проти України : наук.-метод. матеріали / Володимир Головка [та ін.]. – Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. – 34 с.
347. Резолюція 1556 Парламентської асамблеї Ради Європи «Релігія і зміни у центральній і східній Європі» від 24.08.2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=93:1&catid=43:eu&Itemid=70&lang=ru.
348. Релігієзнавча експертиза віровчення, обрядової практики Та організаційної структури Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні [Електронний ресурс] // Інтернет-газета «Путь». – 2010. – Режим доступу: https://www.asd.in.ua/uploads/asd_ne_sekta.pdf. – Назва з екрана.
349. Релігійні діячі і капелани разом благословили Україну перед нормандською зустріччю [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2019. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/religijni-diyachi-i-kafelany-razom-blagoslovyly-ukrayinu-pered-normandskoyu-zustrichchyu/>. – Назва з екрана.
350. Релігія в Україні [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Релігія_в_Україні (дата звернення: 13.05.2025). – Назва з екрана.
351. Річна нарада адвентистської церкви на заході України: день 3 [Електронний ресурс] // Західна конференція Церкви Адвентистів сього дня. – 2023. – Режим доступу: <https://westadvent.org.ua/2023/11/30/richna-narada-den-3/>. – Назва з екрана.
352. Рішення Молитовного віче: на Майдані християни молитимуться щонеділі до виборів президента. [Електронний ресурс] // УЦХВС. – 2014. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/viche-2/>. – Назва з екрана.

353. Рогозін П. І. Чому я не можу [Електронний ресурс]/П. І. Рогозін // Blagovestnik. – Режим доступу: <http://www.blagovestnik.org/books/00380.htm#21>. – Назва з екрана.
354. Розпізнати та допомогти – конференція на Тернопільщині [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2019. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/rozpiznaty-ta-dopomogty-konferentsiya-na-ternopilshhyni/>. – Назва з екрана.
355. Російський дрон скинув боєприпаси на склад ADRA Ukraine, де відвантажували гуманітарну допомогу [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2023. – Режим доступу: <https://www.adra.ua/rosijskyj-dron-skynuv-boyeprypasy-na-sklad-adra-ukraine-de-vidvantazhuvaly-gumanitarnu-dopomogu/>. – Назва з екрана.
356. Руслан Кухарчук: «Ми фундаменталісти у тому сенсі, що захищаємо фундамент демократії – права людей і сімей» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://info.adventist.ua/ruslan-kuharchuk-my-fundamentalisty-u-tomu-sensi-shho-zahyshhayemo-fundament-demokratiyi-prava-lyudej-i-simej/>
357. Рябенко М. Конгрес нацменшин пройшов у молодіжному центрі в Румунії [Електронний ресурс] / Микола Рябенко // Західна конференція Церкви Адвентистів цього дня. – 2023. – Режим доступу: <https://westadvent.org.ua/2023/05/30/kongres-v-rumunii/>. – Назва з екрана.
358. Рябініна О. Релігієзнавство [Електронний ресурс] / О. Рябініна // Соціально-психологічний факультет Національного університету цивільного захисту України. – 2019. – Режим доступу: http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-gumanitarnyh-dyscyplin/RZ_6.pdf. – Назва з екрана.
359. Рябчук А. Застосування дискурс-аналізу в сучасних соціальних дослідженнях / Анастасія Рябчук, Тамара Хурцидзе // Наукові записки

- НаУКМА. Соціологія. – 2023. – Т. 6. – С. 3–15. – Режим доступу: <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.3-15>.
360. Рязанцева Т. О. Богословські основи навчання і виховання в сучасних євангельських навчальних закладах Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації : дис. ... д-ра філософії : 041 – богослов'я / Рязанцева Тетяна Олександрівна. – Київ, 2021. – 252 с.
361. Ряполов И. Освіта – пріоритетний напрямок розвитку Церкви [Електронний ресурс] / Иван Ряполов // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2018. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/obrazovanye-priorityetnoe-napravlenye-razvytyya-tserkvy/>. – Назва з екрана.
362. Савельєв Ю. Сучасний стан порівняльних соціальних досліджень / Ю. Савельєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 1. – С. 218–221.
363. Саган О. Соціальна доктрина Російського православ'я: чи буде два кроки назад? / О. Саган. // Українське релігієзнавство. – 2002. – №23. – С. 14–23.
364. Сайт Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні. – Режим доступу: <http://adventist.ua>. – Назва з екрана.; Українська уніонна конференція Адвентистів сьомого дня. – Режим доступу: <http://uuc.adventist.ua>. – Назва з екрана.
365. Санаторій «Барвінок». – Режим доступу: <http://barvinok.life>. – Назва з екрана.
366. Санаторій «Буковинська черешенька». – Режим доступу: <http://chereshenka.com/>. – Назва з екрана.
367. Санаторій «Гармонія». – Режим доступу: <http://garmonia.name>. – Назва з екрана.
368. Санаторій «Десна». – Режим доступу: <http://desna.cn.ua/>. – Назва з екрана.
369. Санаторій «Наш дім». – Режим доступу: <http://www.ourhome.vin.ua/>. – Назва з екрана.

370. Санніков С. Феномен водного хрещення у контексті сучасної баптистської сакраментології / Сергій Санніков. – Рівне : М. Дятлик, 2018. – 566 с.
371. Сергій Бичков: «Грошей на все не вистачить, але робитимемо, що можемо для розвитку міста» [Електронний ресурс] // Очаківський портал. – Режим доступу: <http://www.ochakiv.info/articles/5750363302920192>. – Назва з екрана.
372. Сергій Григоренко, экс-секретар Луцької міськради: «Якщо християнин відчуває покликання йти в політику, то варто йти» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/main/38072-sergij-grigorenko-eks-sekretar-luckoyi-miskradi-yakshho-xristiyanin-vidchuvaye-poklikannya-jti-v-politiku-to-var-to-jti.html>
373. Сергій Луцький: «У нас хороші відносини з капеланами різних конфесій, є розуміння в роботі» [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/news/interview/u-nas-xoroshi-vidnosini-z-kapelanami-riznix-konfesij-e-rozuminnya-v-roboti/>. – Назва з екрана.
374. Серденюк С. «Коли я вже геть похитнувся у вірі та хотів піти на навчальні стрільби, командир роти сказав: «Ти віруючий, тобі не можна» [Електронний ресурс] / Сергій Серденюк. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/main/39281-koli-ya-vzhe-get-poxitnuvsya-u-viri-ta-xotiv-piti-na-navchalni-strilbi-komandir-roti-skazav-ti-viruyuchij-tobi-ne-mozhna.html>.
375. Серков А. Комітет з вивчення вісті 1888: істина чи оману [Електронний ресурс] / Олександр Серков // Інтернет-газета "ПУТЬ". – 2012. – Режим доступу: <https://www.asd.in.ua/archives/1188318664>. – Назва з екрана.
376. Сидоренко О. / О. Сидоренко // YouTube канал "Стоп гріх TV".. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/user/stopgreh>. – Назва з екрана.
377. Синій В. С. Сучасне християнське лідерство в освіті : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14 – богослов'я / Синій Валентин Сергійович. – Київ, 2021. – 262 с.

378. Синчак Б. «Коли я вже геть похитнувся у вірі та хотів піти на навчальні стрільби, командир роти сказав: «Ти віруючий, тобі не можна» [Електронний ресурс] / Богдан Синчак // Релігія в Україні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/main/39281-koli-ya-vzhe-get-poxitnuvsya-u-viri-ta-xotiv-piti-na-navchalni-strilbi-komandir-roti-skazav-ti-viruyuchij-tobi-ne-mozhna.html>.
379. Сімейний табір Київської конференції в центрі оздоровлення та відпочинку «Сонячні Карпати» [Електронний ресурс] // Церква Адвентистів сьомого дня. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://adventist.kiev.ua/news/simejnyj-tabir-kyyivskoyi-konferentsiyi-v-sanatorii-sonyachni-karpaty/>.
380. Сітарчук Р. «Антимілітаристська діяльність» адвентистів у розрізі політики самодержавства / Р. Сітарчук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2008. – Вип. 12. – С. 202–213.
381. Сітарчук Р. А. Адвентисти сьомого дня в Українських землях у складі Російської імперії: історико-політичний аспект (друга половина XIX ст. – 1917 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Сітарчук Роман Анатолійович – Київ, 2009. – 38 с.
382. Сітарчук Р. А. Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії: (друга половина XIX ст. – 1917 рр.) / Роман Анатолійович Сітарчук. – Полтава : Скайтек, 2008. – 323 с.
383. Сітарчук Р. А. Огляд сучасних історіографічних досліджень з історії Адвентистів Сьомого дня в Україні / Роман Анатолійович Сітарчук // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 49. – С. 249–260.
384. Скандал з УПЦ МП в Запоріжжі: керівник Церкви Адвентистів сьомого дня нагадав історію з Євангелія [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство «Главком». – 2018. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/society/skandal-u-zaporizhzhhi-kerivnik-cerkvi->

- adventistiv-somogo-dnya-nagadav-predstavnikom-moskovskoj-cerkvi-pritchu-z-jevangeliya-465699.html. – Назва з екрана.
385. Служіння через балончик з фарбою [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/sluzhenye-cherez-ballonchik-s-kraskoj/>. – Назва з екрана.
386. Смусь А. Г. Релігійний контент християнського спрямування в сучасному українському телепросторі : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06 – прикладні соціально-комунікаційні технології / Смусь Андрій Григорович. – Рівне, 2014. – 213 с.
387. Соловій Р. Феномен Виникаючої церкви у контексті теологічних та еклезіологічних трансформацій у сучасному західному протестантизмі / Роман Соловій. – Київ : Дух і Літера, 2016. – 352 с.
388. Соломонові острови [Електронний ресурс] // Щорічник Свідків Єгови. – New York, 2008. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/302008004#h=93>. – Назва з екрана.
389. Соціальна доктрина адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно-освітні процеси України [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви АСД. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/sotsialna-doktryna-adventystiv-somogo-dnya-yak-faktor-vplyvu-na-suspilno-osvitni-protsesy-ukrayiny/> (дата звернення: 24.10.2024). – Назва з екрана.
390. Соціальна доктрина церкви АСД та її практична реалізація // Історія Релігії в Україні у 10-ти т. / ред. П. Л. Яроцький. – Київ-Дрогобич, 2008. – Т. 6 : Пізній протестантизм в Україні : п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови. – С. 380–415.
391. Соціальне вчення церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <https://ot.kite.cx.ua/articles/socialne-vchennja-cerkvi-adventistiv-somogo-dnja.html> (дата звернення: 15.05.2024). – Назва з екрана.

392. Соціальний автобус АДРА Україна допоміг вихованцям Попаснянського районного центру комплексної реабілітації «Лелека» відвідати соляні шахти Соледару. [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/sotsialnij-avtobus-adra-ukrayina-dopomig-vihovantsyam-popasnyanskogo-rajonno-go-tsentru-kompleksnoyi-reabilitatsiyi-leleka-vidvidati-solyani-shahti-soledaru/>.
393. Слис О. А. Роль сучасних пізньопротестантських парацерковних організацій у розбудові українського суспільства: фокус на соціальному служінні / О. А. Слис // Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Київ, 11–12 лют. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 25–29.
394. Спокій [Електронний ресурс] // Академічний тлумачний словник (1970—1980) – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/s/spokij>.
395. Ставроян С. Партнерство церкви і суспільства у наративах української протестантської теології початку ххї століття.: дис. канд. філос. наук : 09.00.11 / Сергій Ставроян. – Київ, 2016. – 188 р.
396. Стасюк О. Вірте пророкам Його / Ольга Стасюк. – Київ : Джерело життя, 2013. – 160 с. ; Структура церкви [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/structure/>. – Назва з екрана.
397. Структура церкви [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня. – Режим доступу: <https://adventist.ua/structure/>. – Назва з екрана.
398. Судове слідство. Чи це біблійна доктрина? [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 1997. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1997527#h=1>. – Назва з екрана.
399. Суспільне радіо враховує інтереси вірян у плануванні ефірів на час карантину [Електронний ресурс] // Українське радіо. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=93066>.

400. Східний янгол допомагає відбудувати житло слов'янцям [Електронний ресурс] // Слов'янська міська ВА. – 2014. – Режим доступу: <http://www.slavrada.gov.ua/?view=news&newsID=8527>. – Назва з екрана.
401. Східно-Дніпровська конференція: адвентисти Дніпропетровської, Харківської, Запорізької, а також частини Донецької та Луганської областей. – Режим доступу: <http://logosinfo.org/>. – Назва з екрана.
402. СЦКК: ДФС знову знеструмлена в результаті обстрілу бойовиків [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2017. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/07/23/7150303/>. – Назва з екрана.
403. Такого мракобісся, як у Києво-Печерській лаврі в нас не буде [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. – 2020. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/regions/_takogo-mrakobissya-yak-u-kiyevopecherskij-lavri-v-nas-ne-bude/960525. – Назва з екрана.
404. Тараненко В. Священник Свідків Єгови відмовився воювати. Суд виніс несподіване рішення [Електронний ресурс] / Віталій Тараненко // Главком. – 2023. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/criminal/svjashchenik-svidkiv-jehovi-vidmovivsja-vojuvati-sud-joho-pidtrimav-929979.html>. – Назва з екрана.
405. Тараненко Г. Актуальність критичного дискурс-аналізу для дослідження дезінформації / Ганна Тараненко // Політологічний вісник. – 2023. – № 90. – С. 175-185. – Mode of access: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.175-185>.
406. Тацюн Р. І. Миротворчий потенціал сучасної протестантської теології в Україні : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.14 – богослов'я / Тацюн Радислав Іванович. – Київ, 2021. – 276 с.
407. Твоя Біблія: відповіді експертів на запитання читачів сайту, Біблія онлайн, бібліотека. – Режим доступу: <http://www.bible.com.ua>. – Назва з екрана.

408. Телеканал «Надія»: мовлення 24/7 у більшості кабельних мереж України, через супутник Astra-4A (Sirius) та інтернет [Електронний ресурс] // Норе.UA. – Режим доступу: <https://tv.hope.ua/>. – Назва з екрана.
409. Тершак А. Церква Адвентистів Сьомого Дня в умовах радянської релігійної політики кінця 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст. на Закарпатті [Електронний ресурс] / Анатолій Тершак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2021. – № 12. – С. 17–24. – Режим доступу: <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2021-32-17-24>. – Назва з екрана.
410. Трегуб Г. Адвентисти сьомого дня реформованого руху: історія та особливості інституціоналізації в Україні. [Електронний ресурс] / Г. Трегуб // Українське Релігієзнавство. – 2014. – № 71-72. – С. 195–205. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32420/2014.71-72.447>. – Назва з екрана.
411. Трегуб Г. Дивергентні процеси в конфесіях пізнього протестантизму України другої половини ХХ–початку ХХІ століть: зовнішні та внутрішні чинники: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / Трегуб Г. – Київ, 2019. – 238 с.
412. Труднощі й радощі у навчанні вісьмох дітей про дороги Єгови [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 2006. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/2006002#h=9>. – Назва з екрана.
413. Тук Я. «Альтернатива»: питання часу. Бюлетень відділу Релігійної свободи та суспільних зв'язків УУК / Я. Тук. – Київ: Джерело життя, 2017.
414. Турчинов готує партію під вибори в Раду: хто потрапив в команду [Електронний ресурс] // Апостроф. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://apostrophe.ua/ua/news/politics/elections/2019-01-28/turchinov-gotovit-partiyu-pod-vyiboryi-v-radu-kto-popal-v-komandu/152684>.
415. У Білорусі створена міжконфесійна комісія для спільного перекладу Біблії [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2018. – Режим доступу:

- <https://religions.unian.ua/otherreligions/2364027-u-bilorusi-stvorena-mijkonfesiyna-komisiya-dlya-spilnogo-perekladu-bibliji.html>. – Назва з екрана.
416. У Броварах відзначили День Біблії [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/u-brovarah-vidznachyly-den-bibliyi/>. – Назва з екрана.
417. У дев'яти областях України пройшла перша хвиля проекту «День Служіння» [Електронний ресурс] // УЦХВС. – 2015. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/den-slujinnya-2/>. – Назва з екрана.
418. У ДНР конфіскували будівлю Церкви адвентистів [Електронний ресурс] // Кореспондент. – 2016. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3785225-u-dnr-konfiskuvaly-budivlui-tserkvy-adventystiv>. – Назва з екрана.
419. У Криму переслідують віруючих згідно "законів Ярової" за релігійні переконання [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/36971-u-krimu-peresliduyut-viruyuchix-zgidno-zakoniv-yarovoyi-za-religijni-perekonannya.html
420. У Луцьку відзначили Свято Подяки [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція церкви АСД. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/u-lutsku-vidznachyly-svyato-podyaky/>. – Назва з екрана.
421. У пошуках біблійної правди [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 2006. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/2006002#h=9>. – Назва з екрана.
422. У Рівному відкрили виставку «Реформація: від витоків до сьогодення» [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/u-rivnomu-vidkryly-vystavku-reformatsiya-vid-vytokiv-do-sogodennya/>. – Назва з екрана.
423. У Святогірську пройшов тренінг для психологів [Електронний ресурс] // ADRA Ukraine. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adra.ua/u-svyatogirsku-projshov-trening-dlya-psihologiv/>.

424. У Сімферополі УПЦ КП відмовили у виділенні землі під храм [Електронний ресурс] // Кореспондент. – 2010. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1119803-u-simferopoli-upc-kp-vidmovili-u-vidilenni-zemli-pid-hram>. – Назва з екрана.
425. У Слов'янську адвентисти реалізували молодіжний соціальний проект [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2017. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/2037284-u-slovyansku-adventisti-realizuvali-molodijniy-sotsialniy-proekt.html>. – Назва з екрана.
426. У Чернівецькій області віряни прибирали прикордонну зону [Електронний ресурс] // ВСЦ ЄХБ. – 2017. – Режим доступу: <https://www.baptyst.com/u-chernivetskij-oblasti-desyatky-viryan-vlashtuvaly-prybyrannya-prykordonnoyi-zony/>. – Назва з екрана.
427. Уайт Е. Наочні уроки Христа / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2005. – 304 с.
428. Уайт Е. Патріархи і пророки / Еллен Уайт. – Київ: Джерело життя, 2000. – 749 р.
429. Уайт Е. Християнська родина / Е. Уайт. – Київ : Джерело життя, 1998.
430. УКРАЇНА. Звіт про свободу віросповідання у світі – 2014 рік [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://photos.state.gov/libraries/ukraine/895/pdf/2014-IRFR-Ukraine_ua.pdf
431. Українська філія всесвітньої добродійної організації «Адвентистське агентство допомоги та розвитку» (ADRA). – Режим доступу: <http://www.adra.ua/>. – Назва з екрана.
432. Українська Церква Християн Віри Євангельської. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/>. – Назва з екрана.
433. Українське наукове товариство ім. Теофіла Бабієнка: півторарічний звіт [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/44953-ukrayinske-naukove-tovaristvo-im-teofila-babiyenka-pivtorarichnij-zvit.html

434. Український гуманітарний інститут. – Режим доступу: <http://www.ugi.edu.ua/>. – Назва з екрана.
435. Український гуманітарний інститут [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Український_гуманітарний_інститут. – Назва з екрана.
436. Український інститут, заснований адвентистами, нагородили за чесний бізнес [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/37586-ukrayinskij-institut-zasnovanij-adventistami-otrimav-nagorodu-za-chesnij-biznes.html
437. Українські ІТ-ішники-адвентисти створюють свою Асоціацію [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/38329-ukrainskie-it-ishniki-adventisty-sozdayut-svoyu-associaciyu.html
438. Українські адвентисти вшанували пам'ять жертв Голокосту [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2018. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/2376367-ukrajinski-adventisti-vshanuvali-pamyat-jertv-golokostu.html>. – Назва з екрана.
439. Українські адвентисти приєдналися до кампанії проти куріння кальяну [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2018. – Режим доступу: <https://religions.unian.ua/otherreligions/10336452-ukrajinski-adventisti-priyednalasya-do-kampaniji-proti-kurinnya-kalyanu.html>. – Назва з екрана.
440. Українські церкви закликають до посиленої молитви під час воєнного стану [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/41941-ukrayinski-cerkvi-zaklikayut-do-posilenoyi-molitvi-pid-chas-voyennogo-stanu.html>
441. УНІАН [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/УНІАН>. – Назва з екрана.

442. Филипович Л. Протестантизм та його роль в утвердженні релігійного багатоманіття світу / Людмила Филипович // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – 2017. – № 27. – С. 54–62.
443. Филипчук С. В. Трансформації нових медіа християнських конфесій України / С. В. Филипчук // Схід. Релігієзнавство і теологія. – 2018. – № 5 (157). – С. 92–98.
444. Форум сім'ї у Львові об'єднав чиновників, громадськість та релігійних діячів [Електронний ресурс] // РІСУ. – 2018. – Режим доступу: https://risu.ua/forum-sim-ji-u-lvovi-ob-yednav-chinovnikiv-gromadskist-ta-religiynih-diyachiv_n93142. – Назва з екрана.
445. Хлистун І. Текстові особливості прихованої політичної реклами («джинси») у газетних тестах [Електронний ресурс] / Ірина Хлистун // Український інформаційний простір. – 2019. – № 3. – С. 157–170. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.3.2019.171372>. – Назва з екрана.
446. Християнське видавництво «Джерело життя». – Режим доступу: <https://lifeforce.ua/>. – Назва з екрана.
447. Християнський телеканал "Надія" розпочав проект з обговорення медреформи в Україні [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/39643-xristiyanskij-telekanal-nadiya-rozpochav-proekt-z-obgovorenniya-medreformi-v-ukrayini.html
448. Христокін Г. В. Методологія православної теології в її парадигмальних трансформаціях : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.14 - богослов'я, 09.00.11 – релігієзнавство / Христокін Геннадій Володимирович. – Київ, 2019. – 544 с.
449. Центр англійської мови в Києві. – Режим доступу: <http://elc.in.ua>. – Назва з екрана.
450. Церква адвентистів сього дня [Електронний ресурс] // Wikidata. – Режим доступу: <http://surl.li/jpwdx>. – Назва з екрана.
451. Церква адвентистів сьомого дня в Україні. Звернення керівника Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні Станіслава Носова [Електронний

- ресурс], 2022 / Церква адвентистів сьомого дня в Україні // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GkcvosKMGM0>. – Назва з екрана.
452. Церква і світ на початку третього тисячоліття: Декларація ювілейного помісного собору Української Православної Церкви [Електронний ресурс] // Релігійно-Інформаційна Служба України. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.ua/cerkva-i-svit-na-pochatku-tretogo-tisyacholittya_n34612.
453. Церква ХВС міста Дубно відзначила 30-літній ювілей від дня освячення Дому молитви [Електронний ресурс] // УЦХВС. – 2018. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/dubno-30r-osvyachennya-domu-molytvy/>. – Назва з екрана.
454. Церкви висловили співчуття у зв'язку з катастрофою українського літака в Ірані [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/45576-cerkvi-vislovili-spiivchuttya-u-zvyazku-z-katastrofoyu-ukrayinskogo-litaka-v-irani.html.
455. Цукур О. Г. Ресурси критичного дискурс-аналізу як методу дослідження інституційних основ православної ідентичності / О. Г. Цукур // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2015. – № 35. – С.292–301.
456. Чернівчанка підприємця Галина Савчук: “Подобається, що адвентисти про Бога і Біблію говорять доступною мовою” [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2020. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/chernivchanka-pidpryyemytsya-galyna-savchuk-podobayetsya-shho-adventysty-pro-boga-i-bibliyu-govoryat-dostupnoyu-movoyu/>. – Назва з екрана.
457. Чернушка І. Г. Сучасний стан та основні тенденції розвитку адвентизму в Україні : дис. канд. філос. наук : 09.00.11 / Чернушка Іван Гаврилович – Рівне, 2016. – 187 с.

458. Чернушка І. Сучасний стан та основні тенденції розвитку адвентизму в Україні : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 / Чернушка І. – Житомир, 2016. – 15 с.
459. Чернушка І. Методологічні засади сучасного релігієзнавчого вивчення адвентизму / Іван Чернушка // Схід / Іван Чернушка. – Київ, 2015. – С. 54–59.
460. Чернушка І. Соціорелігійна робота відділів «освіти» та «здоров'я» як визначальний аспект місіонерської діяльності церкви АСД в Україні у пострадянський період / І. Чернушка // Релігія та Соціум. – 2015. – № 1–2 (17–18). – С. 275–282.
461. Чернушка І. Сучасна гендерна політика Церкви АСД як нова гуманітарна парадигма / І. Чернушка // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. – 2015. – Вип. 754–755. – С. 198–205.
462. Чернушка І. Трансформація методів та форм діяльності Церкви АСД на Україні в контексті змін світової місіонерської парадигми / Іван Чернушка // Наукові записки Національного університету "Острозька академія" / Іван Чернушка., 2015. – (Філософія; вип. 17). – С. 124–129.
463. Чернушко І. Державно-церковні відносини в контексті соціальної доктрини Церкви Адвентистів Сьомого Дня / І. Чернушко // Релігія та соціум. – 2014. – № 3–4. – С. 193–198.
464. Чи вважають адвентисти сьомого дня праці Еллен Уайт рівними Біблії? [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція. Церква адвентистів сьомого дня. – 2020. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/schytayut-ly-adventysty-sedmogo-dnya-trudy-ellen-uajt-ravnymy-byblyy/>. – Назва з екрана.
465. Чи релігія може подолати кризу? [Електронний ресурс] // Пробудись. – 1985. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/101985432#h=14>. – Назва з екрана.
466. Чорноморець Ю. Відгук офіційного опонента доктора філософських наук, професора Чорноморця Юрія Павловича на дисертацію Чернушки Івана

- Гавриловича «Сучасний стан та основні тенденції розвитку адвентизму в Україні» / Ю. Чорноморець. – Житомир : ЖДУ ім. Ів. Франка, 2016.
467. Чубенко І. М. Про шляхи реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою щодо мобілізації [Електронний ресурс] / І. М. Чубенко. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/pisma/minoborony/o-putyah-realizacii-806629.html>
468. Шевчук В. А. Діяльність Церкви адвентистів сьомого дня на території Західної України в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Шевчук Валентин Авдійович. – Львів, 2020. – 265 с.
469. Шевчук В. А. Організаційна структура церкви Адвентистів сьомого дня в історичній ретроспективі. / Валентин Авдійович Шевчук, Михайло Федоренко // Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of eastern Europe and prospects of Ukraine : monografia. – Riga, 2018. – Р. 421–423.
470. Шевчук В. А. Розвиток ідей здорового способу життя церквою Адвентистів сьомого дня в добу II Речі Посполитої / Валентин Авдійович Шевчук // Journal «ScienceRise: Pedagogical Education». – 2017. – № 12(20). – С. 23–26.
471. Шевчук В. Розкол Адвентистської церкви на території II Речі Посполитої (1919–1939-ті роки) / В. Шевчук, В. Куриляк // Науковий огляд. – 2017. – № 7 (39). – С. 24–28.
472. Шкіль С. О. Трансформації ідейно-політичної риторики Російської Православної Церкви на початку ХХІ століття : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.11 – релігієзнавство / Шкіль Світлана Олександрівна. – Рівне, 2017. – 420 с.
473. Школа Біблії онлайн. – Режим доступу: <http://bible.ua/>. – Назва з екрана.
474. Штанько Л. Звернення від адміністрації ПВНЗ (Український гуманітарний інститут) до працівників та студентів закладу вищої освіти про обов'язкове використання державної мови в навчальному процесі [Електронний ресурс] / Л. Штанько. – 2022. – Режим доступу:

- <https://drive.google.com/file/d/1Mb4uKEPoIFY2vV0UwxubROYu9MwojRMy/view>. – Назва з екрана.
475. Я знайшов задоволення у служінні Богові [Електронний ресурс] // Вартова башта оголошує Царство Єгови. – 1993. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/1993086#h=4>. – Назва з екрана.
476. Явір В. А. Основні прояви сепаратизму в сучасної Україні [Електронний ресурс] / В. А. Явір // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – № 64. – С. 391–397. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_64_58. – Назва з екрана.
477. Як зберегти здоров'я у великому місті [Електронний ресурс] // Українська уніонна конференція церкви АСД. – 2019. – Режим доступу: <https://info.adventist.ua/yak-zberegty-zdorov-ya-u-velykomu-misti/>. – Назва з екрана.
478. Як наша сім'я знову об'єдналась [Електронний ресурс] // Пробудись. – 2000. – Режим доступу: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/102000367#h=22>. – Назва з екрана.
479. Як Православна Церква ставиться до переливання крові [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2018. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/10273995-yak-pravoslavna-cerkva-stavitsya-do-perelivannya-krovi-ros.html>. – Назва з екрана.
480. Яремчук С. С. Стан і динаміка релігійної мережі незалежної України / С. С. Яремчук // Грані. – 2016. – № 9. – С. 52–59.
481. Яровий Д. О. Застосування критичного дискурс-аналізу як методу дослідження групової поляризації в соціальних медіа / Д. О. Яровий // Проблеми політичної психології. – 2017. – № 5. – С. 271–281.
482. Яроцький П. Інституалізація протестантизму як вихід у світ / П. Яроцький, Ю. Решетніков. // Українське релігієзнавство. – 2005. – №35. – С. 238–261.
483. Яроцький П. Л. Трансформація пізньопротестантських конфесій в незалежній Україні / П. Л. Яроцький // Софія / П. Л. Яроцький. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – С. 77–84.

484. Яроцький П. Нові тенденції у світорозумінні, світосприйнятті, практичній діяльності пізньопротестантських конфесій в Україні / П. Яроцький // Релігійна свобода. – 2012–2013. – № 17–18. – С. 87–96.
485. Яроцький П. Стан пізньопротестантських конфесій / П. Яроцький // Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46. – С. 302–331.
486. Яроцький П. Л. Адвентизм [Електронний ресурс] / П. Л. Яроцький // Енциклопедія Сучасної України. – 2001. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-42646> (дата звернення: 08.10.2024). – Назва з екрана.
487. Advent Review, and Sabbath Herald. – 1857, 20 August. – P. 125.
488. Adventist Resources – Theses [Electronic resource]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://h0bbes.wordpress.com/adventist-resources-theses/>.
489. Akers G. The mission of Adventist education [Electronic resource] / George Akers // Ministry. – 1990. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1990/06/the-mission-of-adventist-education>. – Title from screen.
490. Andrews J. How to Live / John Andrews // Advent Review and Sabbath Herald. – September 12, 1865. – P. 116.
491. Andrews J. Health Institute at Battle Creek / John Andrews // Advent Review and Sabbath Herald. – September 11, 1866. – P. 120.
492. Anthony L. R. Committed Seventh-Day Adventist Students at Secular Institutions of Higher Education: PhD dissertation / Anthony LaShonda R. – Western Michigan University, 2013. – 163 p.
493. Bacchiocchi S. Divine Rest for Human Restlessness: A Theological Study of the Good News of the Sabbath for Today / Samuele Bacchiocchi. – Rome : The Pontifical Gregorian University, 1980. – 244 p.
494. Bacchiocchi S. Wine in the Bible: A Biblical Study on the Use of Alcoholic Beverages / Samuele Bacchiocchi. – [S. l.] : Signal Press & Biblical Perspectives, 2001. – 263 p.

495. Bandalos D. L. Measurement Theory and Applications for the Social Sciences / Deborah L. Bandalos. – New York : The Guilford Press, 2018. – 661 p.
496. Banta J. The Global Influence of the Seventh-Day Adventist Church on Diet [Электронный ресурс] / J. Banta, J. Lee, G. Hodgkin. – 2018. – P.3. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.mdpi.com/2077-1444/9/9/251/htm>.
497. Barlow J. L. A New Model for Premarital Counseling Within the Church. Pastoral Psychology / J. L. Barlow // Springer Link. – 1999. – no. 48. – P. 3–9.
498. Barry D. O. Organized for purpose [Electronic resource] / Oliver Barry D // Ministry. – 2010. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2010/02/organized-for-purpose>. – Title from screen.
499. Battistone J. Ellen G. White's Central Theme [Электронный ресурс] / Joseph Battistone // Ministry Magazine. – 1975. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1975/10/eilen-g.-whites-central-theme>.
500. Black B. C. The Seventh-Day Adventist military chaplain: A study of beliefs and functions in tension with military life: дис. докт. / Black Barry C. – Eastern Baptist Theological Seminary, 1082. – 202 p.
501. Bourdeau D. Report from California / Daniel Bourdeau // Advent Review and Sabbath Herald. – February 23, 1869. – P.69.
502. Boyd J. A brief history of seventh-day adventists in the united states regarding military service: convictions in transition [Электронный ресурс] / Jeff Boyd. – 2009. – 33 p. – Режим доступа: <https://pacificador99.files.wordpress.com/2012/01/a-brief-history-of-us-sdas-military-service-v2.pdf>.
503. Bradford C. E. Sewardship / Charles E. Bradford // Handbook Of Seventh Day Adventist Theology / ed. by R. Dederen. – Hagerstown, MD, 2000. – P. 651–674.
504. Brock P. Pacifism in the Twentieth Century / P. Brock, N. Young. – Syracuse: Advent Review, 1999. – 436 p.

505. Cadavero D. Adventist Education vs. Public Education Weighed in the Balances Which is Better? / David Cadavero // Atlantic Union Teacher Bulletin. – Vol. 14. – P. 86–90.
506. Cairus A. The Doctrine of Man / Aecio Cairus // Handbook Of Seventh Day Adventist Theology / ed. by R. Dederen. – Hagerstown, MD, 2000. – P. 205–232.
507. Canale F. From Vision to System: Finishing the Task of Adventist Theology Part III Sanctuary and Hermeneutics / Fernando Canale. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2006. – №2. – P. 56–57.
508. Canright D. The Three Messages of Rev. XIV, 6–13 / Dudley Canright // Advent Review and Sabbath Herald. – January 1, 1867. – P. 37–39.
509. Casanova J. Religious Dimensions of the Ukraine War [Electronic resource] / José Casanova // Liechtenstein Institute on Self-Determination. – 2022. – Mode of access: <https://lisd.princeton.edu/events/prof-josé-casanova-georgetown-university-religious-dimensions-ukraine-war> (date of access: 10.09.2024). – Title from screen.
510. Cassimy S. D. Premarital Education: A Model for the Toronto Perth Avenue. Seventh-day Adventist Church / Steve David Cassimy. – USA: Andrews University, 1994. – 193 p.
511. Chapter XXI "Of Religious Worship, and the Sabbath Day" [Electronic resource] // Confession of Faith. – Mode of access: <https://www.the-highway.com/WCFChXXI.html>. – Title from screen.
512. Chudleigh G. Who Runs the Church? Understanding the Unity, Structure and Authority of the Seventh-day Adventist Church / Gerry Chudleigh. – United States of America : [s. n.], 2013. – P. 18.
513. Church Membership Statistics [Electronic resource] // AdventistArchives.org. – Mode of access: <https://www.adventistarchives.org/church-membership>. – Title from screen.
514. Church Treasurer's Manual. – Wallsend NSW : NNSW Conference of the Seventh-day Adventist Church, 2017.
515. Cornwell J. Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII - 1st Edition/1st

- Printing. Books Tell You Why, Inc / John Cornwell. – New York: Viking, 1999. – 400 p.
516. Cress J. A. What's going on? [Electronic resource] / James A. Cress // Ministry. – 1998. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1998/02/whats-going-on>. – Title from screen.
517. Daniells A.G. Die Stellungnahme der Generalkonferenz zur Gegenbewegung / A.G Daniells. – Zions-Waechter, 1920. – P. 156-157.
518. Damsteegt G. Foundations of the Seventh-day Adventist Message and Mission / Gerard Damsteegt. – Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1981. – 348 p.
519. Davidson R. M. Cosmic Metanarrative for the Coming Millennium / Richard M. Davidson. // Journal of the Adventist Theological Society. – 2000. – №11. – C.104-108.
520. Delegates Vote 'No' on Issue of Women's Ordination [Electronic resource] // ANN. – 2015. – Mode of access: <https://adventist.news/news/delegates-vote-no-on-issue-of-womens-ordination>. – Title from screen.
521. Dick E. N. The Adventist Medical Cadet Corps As Seen by its Founder / Everett N. Dick // Adventist Heritage. – 1974. – Vol. 1, no. 2. – P. 18–27.
522. Douglass H. The Great Controversy theme: What it means to Adventists. [Електронний ресурс] / Herbert Douglass // Ministry Magazine. – 2000. – Режим доступу: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2000/12/the-great-controversy-theme>.
523. DW: Альтернативна служба. Невикористаний потенціал [Електронний ресурс] // Кореспондент. – 2013. – Режим доступу: <https://ua.korrespondent.net/dw/1537220-dw-alternativna-sluzhba-nevikoristanij-potencial>. – Назва з екрана.
524. Evaluating Seventh-day Adventism [Electronic resource] // The Masters Seminary Blog. – 2015. – Mode of access: <https://blog.tms.edu/evaluating-seventh-day-adventism>. – Title from screen.

525. Fernandez N. 5 Reasons Adventists Stink at Social Justice [Electronic resource] / N. Fernandez // NadMinisterial. – 2020. – Mode of access: <https://www.nadministerial.com/stories/2018/8/20/5-reasons-adventists-stink-at-social-justice>. – Title from screen.
526. Finley M. A. United in message, mission, and organization [Electronic resource] / Mark A. Finley. – 2017. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2017/04/United-in-message-mission-and-organization>. – Title from screen.
527. Foster V. W. New Start!: New Health, New Energy, New Joy! / Vernon W. Foster. – [S. l.] : Woodbridge Press Publishing Co, 1989. – 266 p.
528. From Our Readers. Adventism and Homosexuals [Electronic resource] // Awake. – 1984. – Mode of access: <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/101984371>. – Title from screen.
529. Gabasiane O. O. Adventist Medical Mission in Botswana: Toward an Effective and Appropriate Model: PhD / Olaotse Obed Gabasiane. – Andrews University, 2014. – 241 p.
530. GC Working Policy SDA Church, 2019–2020 Edition [Electronic resource]. – [S. l.] : Pacific Press Publishing Association, 2019. – P. 450. – Mode of access: <https://www.congressomv.org/wp-content/uploads/2022/02/GC-Working-Policy-2019-2020.pdf>. – Title from screen.
531. General Conference of the SDA Church. War in Congo [Electronic resource] / General Conference of the SDA Church // Official Statements of the SDA Church. – 2008. – Mode of access: <https://www.adventist.org/official-statements/war-in-congo/>. – Title from screen.
532. General Conference Working Policy. The Challenge of Enforcement and the Opportunity for Development [Electronic resource]. – London : [s. n.], 2017. – Mode of access: <https://dokumen.tips/documents/general-conference-working-policy-the-challenge-of-conference-working-policy.html?page=1>. – Title from screen.

533. Glass S. The Great Controversy [Електронний ресурс] / Sledgehammer Glass // The Seventh-day Adventist Church. – 2016.
534. Gulyamov B. Social doctrine of the Ecumenical Patriarchate about the family / Bogdan Gulyamov // Skhid (Схід). – Vol. 1 (1). – 2021. – p. 55-60.
535. Gulyamov B. Social doctrine of the Ecumenical Patriarchate on ecumenism and interreligious relations / Bogdan Gulyamov // Evropský filozofický a historický diskurz. – Praha, 2021. – Volume 7, Issue 1. – p. 105–112.
536. Gutierrez H. Toward An Adventist Theology of Health (3) – On Disease [Електронний ресурс] / Hanz Gutierrez. – 2016. – Режим доступа: <https://conversation.spectrummagazine.org/t/toward-an-adventist-theology-of-health-3-on-disease/10267>.
537. Guy F. The misunderstanding of the church [Electronic resource] / Fritz Guy // Ministry. – 1991. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1991/12/the-misunderstanding-of-the-church>. – Title from screen.
538. Haffner R. Identification of Seventh -day Adventist health core convictions-Alignment with current healthcare practice: PhD / Randall Haffner. – Andrews University, 2006. – 346 p.
539. Handbook for Principals of Seventh-day Adventist Schools. – Patuxent Woods Drive, Columbia: North American Division of Seventh-Day Adventists Office of Education, 2017. – 77 p.
540. How Church Structure Works [Electronic resource] // The Columbia Union Conference of Seventh-day Adventists. – Mode of access: <https://www.columbiaunion.org/content/how-church-structure-works>. – Title from screen.
541. Hsu R. Governance practices of the Seventh-day Adventists: Compared with governance standards and practices of corporate and other denominational counterparts : Dissertation / Hsu Rowland. – Golden Gate University, 1997.
542. Hulbert V. A ‘friends’ view of Adventists and military service: Biblical, Historical and Ethical Perspectives [Електронний ресурс] / Victor Hulbert. –

2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://news.adventist.org/en/all-news/news/go/2019-07-19/a-friends-view-of-adventists-and-military-service-biblical-historical-and-ethical-perspectives/>.
543. Jacobs D. Health and spirituality- The development and presentation of a seminar on the role of the doctrine of health in the message and mission of the Seventh-day Adventist church: DMin / Douglas Jacobs. – Andrews University, 1993. – 305 p.
544. John 7:23 [Электронный ресурс] // Robertson's Word Pictures of the New Testament – Режим доступа: <https://www.biblestudytools.com/commentaries/robertsons-word-pictures/john/john-7-23.html>.
545. Karpitsky N. Persecution of Christians in the Donbas (Eastern Ukraine, 2014 / Nikolai Karpitsky. – Kyiv : Mission Eurasia, 2015. – 20 p.
546. Knight G. A Search for Identity: The Development of Seventh-day Adventist Beliefs / G. Knight. – Hagerstown, Maryland : Review and Herald Publishing Association, 2000. – 222 p.
547. Knight G. Anticipating the Advent: A Brief History of Seventh-Day Adventists / George Knight. – Boise, Idaho: Pacific Press Publishing Association, 1993. – 156 p.
548. Knight G. R. If I were the devil! [Electronic resource] / George R. Knight // Ministry. – 2000. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2000/09/if-i-were-the-devil>. – Title from screen.
549. Knight G. R. Organizing for mission and growth: The development of Adventist Church structure / George R. Knight. – Hagerstown, Maryland : Review and Herald Publishing Association, 2006.
550. Kuhn W. Toward a Holistic Approach to Relief, Development, and Christian Witness: With Special Reference to ADRA's Mission to Naxcivan, 1993–2003: PhD / Kuhn Wagner – Pasadena, 2004. – P.273–279.

551. Kuryliak B. The Beast from the Earth (Rev. 13:11-18) in the Interpretation of the Adventist Pioneers [Electronic resource] / Bohdan Kuryliak // Multiversum. Philosophical Almanac. – 2023. – Vol. 2, no. 1. – P. 125–147. – Mode of access: <https://multiversum.com.ua/index.php/journal/article/view/533>. – Title from screen.
552. Kuryliak V. Activities of the Adventist Development and Relief Agency in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 288–310. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/21/>. – Title from screen.
553. Kuryliak V. Armed Conflict and Protestant Volunteering in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 268–287. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/20>.
554. Kuryliak V. Strategies of Religious Communication of the Seventh-day Adventist Church in the Context of Russia's / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2025. – Vol. 45, no. 2. – P. 130–145. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2598>.
555. Kuryliak V. The Position of Ukrainian Protestants Regarding the War in Ukraine: Rebuttal of False Accusations of Eurasianism [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2023. – Vol. 43, no. 7. – P. 166–180. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2462>. – Title from screen.
556. Kuryliak V. The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions / V. Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, no. 4. – P. 37–45. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>. – Title from screen.
557. Kuryliak V. The reaction of pro-family defenders to the activities of the LGBT community in Ukraine / V. Kuryliak // Norwegian Journal of development of the International Science. – 2021. – No. 64. – P. 58–65.

558. Kuryliak V. The Seventh-Day Adventists' Military Service Peculiarities [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk. – 2020. – No. 14. – P. 190–205. – Mode of access: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.14.197190>. – Title from screen.
559. LaBorde I. C. Reasons Seventh-day Adventist Parents Gave for Not Sending Their Children to Seventh-day Adventist Elementary and Secondary Schools : PhD dissertation / LaBorde Irma C. – [S. l.], 2007. – 226 p.
560. Land G. Historical Dictionary of Seventh-day Adventists / Gary Land. – Toronto: The Scarecrow Press, 2005. – 419 c. [18, C.314-315].
561. Lawson R. Adventists, War, and Oppressive Governments, WW1 to the Present [Електронний ресурс] / Ronald Lawson // Adventist Today. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://atoday.org/adventists-war-and-oppressive-governments-ww1-to-the-present/>.
562. Lawson R. Onward Christian Soldier? Seventh-day Adventists and the Issue of Military Service / Ronald Lawson // Review of Religious Research. – 1996. – Vol. 37, no. 3. – P. 193–218.
563. Leaders of Adventism Dialogue [Electronic resource] // SDARM GC. – 2019. – Mode of access: <https://sdarm.org/news-events/news/2019-03-01/leaders-adventism-dialogue>. – Title from screen.
564. Lechleitner E. ANN Feature: Is the Adventist Stance on Noncombatancy Shifting? [Електронний ресурс] / Elizabeth Lechleitner // ANN. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://adventist.news/news/ann-feature-is-the-adventist-stance-on-noncombatancy-shifting>.
565. Liberty. – September-October, 1985. – С. 3.
566. Loughberough J. Report from Bro. Loughberough / John Loughberough // Advent Review, and Sabbath Herald. – August 14, 1866. – P. 84–85.
567. Marite S. True Witness: The Story of Seventh-day Adventists in the Soviet Union / Sapiets Marite. – Keston: Keston College, 1990. – 299 p.

568. Michael Scofield's Analysis of Adventist Institutionalism Identifies "Administrative Jerks" [Electronic resource] // Spectrum. – 2017. – Mode of access: <https://conversation.spectrummagazine.org/t/michael-scofield-s-analysis-of-adventist-institutionalism-identifies-administrative-jerks/14744>. – Title from screen.
569. MacPherson A. J. The Great Controversy as a Theodicy Response to the Evidential Problem of Evil Problem of Evil: PhD / MacPherson Anthony James – Avondale College of Higher Education, Cooranbong, – 2017. – 297 p.
570. Menninger K. Man against Himself / Karl Menninger. – New York: Harcourt, Brace & Company, 1938. – 485 p.
571. Methods of Critical Discourse Studies / ed. by R. Wodak, M. Meyer. – 3rd ed. – London : SAGE, 2015. – 272 p.
572. Miller B. Living a life of social justice [Electronic resource] / B. Miller // Columbia Union Conference. – Mode of access: <http://www.columbiaunion.org/content/living-life-social-justice>. – Title from screen.
573. Mishna Seder Taharoth, Ohaloth 1:8 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.sefaria.org/Mishnah_Oholot.1.8?lang=bi&with=all&lang2=bi.
574. Mission, Vision & Values [Electronic resource] // NAD Health Ministries. – Mode of access: <https://nadhealth.org/mission/> (date of access: 14.05.2025). – Title from screen.
575. Morgan D. Apocalyptic Anti-Imperialists / Douglas Morgan // Spectrum. – 1993. – Vol. 22, no. 5. – P. 20–28.
576. Mundy S. H. A Thousand Shall Fall: The Electrifying Story of a Soldier and His Family Who Dared to Practice Their Faith in Hitler's Germany / Susi Hasel Mundy. – [S. l.] : Review & Herald Publishing, 2001. – 172 p.
577. Nedley N. Depression: The Way Out / Neil Nedley. – [S. l.] : Nedley Pub., 2001. – 272 p..
578. New WHO report reveals unequal improvements in health in Europe and calls for measurement of well-being as marker of progress [Electronic resource] //

- International Journal of Health Care Quality Assurance. – 2013. – Vol. 26, no. 6.
– Mode of access: <https://doi.org/10.1108/ijhcqa.2013.06226faa.001>. – Title from screen.
579. Notes // The Afflictions of God people. Advent Review and Sabbath Herald. – 1865. – Vol. 25, no. 7. – P. 112.
580. Of special interest // Review and Herald. – 1941. – Vol. 118, no. 38. – P. 24.
581. Official Beliefs of the Seventh-day Adventist Church [Electronic resource] // Seventh-day Adventist Church. – Mode of access: <https://www.adventist.org/beliefs/>. – Title from screen.
582. Oliver W. Reaching Families for Jesus: Discipleship and Service / Willie Oliver, Elaine Oliver. – Silver Spring, MD : A General Conference Department of Family Ministries publication, 2018. – 125 p.
583. Oliver W. Revival and Reformation: Building Family Memories / Willie Oliver, Elaine Oliver. – Silver Spring, MD : A General Conference Department of Family Ministries publication, 2015. – 113 p. ; Organizational Structure [Electronic resource] // Chesapeake Conference of Seventh-day Adventists. – Mode of access: <https://ccosda.org/organizational-structure/>. – Title from screen.
584. Organizational Structure [Electronic resource] // Chesapeake Conference of Seventh-day Adventists. – Mode of access: <https://ccosda.org/organizational-structure/>. – Title from screen
585. Origin of the Seventh Day Adventist Reform Movement [Электронный ресурс] // SDARM General Conference – Режим доступа до ресурсу: <https://sdarm.org/about-us/origin>.
586. Our Firm Foundation: A Report of the Seventh-day Adventist Bible Conference – Washington, D.C.: Review and Herald, 1952. – 767 p.
587. O'Rourke J. A. Toward an Adventist Theology of social justice. [Electronic resource] / J. A. O'Rourke // Spectrum. – 2018. – Mode of access: <https://spectrummagazine.org/views/2018/toward-adventist-theology-social-justice>. – Title from screen.

588. Padderatz G. Conradi und Hamburg. Die Anfaenge der deutschen Adventgemeinde 1889-1914 / G. Padderatz. – Hamburg, 1978. – 253 p.
589. Pamplona-Roger G. D. Healthy Body: A Practical Guide to Body Care / George D. Pamplona-Roger. – [S. l.] : Editorial Safeliz, 2016. – 335 p.
590. Patterson S. The place of authority in the Organizational Structure of the Seventh-Day Adventist Church [Electronic resource] / Stanley Patterson. – Australia : Avondale University, 2014. – P. 1. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/333728281_THE_PLACE_OF_AUTHORITY_IN_THE_ORGANIZATIONAL_STRUCTURE_OF_THE_SEVENTH-DAY_ADVENTIST_CHURCH. – Title from screen.
591. Pierce S. Eating Not of Faith / Stephen Pierce // Advent Review and Sabbath Herald. – March 12, 1867. – P. 157–158.
592. Puni E. F. Toward a contextualized organizational structure for the Seventh-day Adventists in Samoa : PhD dissertation / Puni Erika Fereti. – Puller Theological Seminary, 1993.
593. Quick statistics on the Seventh-day Adventist church [Electronic resource] // The Office of Archives, Statistics, and Research (ASTR). – 2018. – Mode of access: <https://www.adventistarchives.org/quick-statistics-on-the-seventh-day-adventist-church>. – Title from screen.
594. Radulescu E. Ai Grijă De Inimă Ta / Emil Radulescu. – [S. l.] : Viață și Sănătate, 2019. – 175 p.
595. Reeves C. Premarital Interviews / Clifford Reeves // Ministry. – 1955. – no. 28(11). – P. 15-18.
596. Reid G. W. Adventists and military enlistment / George W. Reid // Adventist Review. – 1984. – Vol. 161, no. 23. – P. 14–15.
597. Reid G. W. Health and Healing / George W. Reid // Handbook Of Seventh Day Adventist Theology / ed. by R. Dederen. – Hagerstown, MD, 2000. – P. 751–783.
598. Remembering visits from Mr. Desmond Doss, the man for whom our school is named [Electronic resource]. – 2016. – Mode of

- access: <https://desmonddoss.org/mr-desmond-doss-visits-the-school-he-gave-his-name-to/> (date of access: 16.10.2024). – Title from screen.
599. Roberts D. SEC Session 2019: Budgets and President's Report [Electronic resource] / Don Roberts // British Union Conference of the Seventh-day Adventist Church. – 2019. – Mode of access: <https://adventist.uk/news/article/go/2019-09-05/sec-session-2019-budgets-and-presidents-report/>. – Title from screen. ;
600. Rodríguez Á. M. The Reliable Gospel Record [Electronic resource] / Ángel Manuel Rodríguez // Biblical Research Institute. – 2019. – Mode of access: <https://www.adventistbiblicalresearch.org/materials/the-reliable-gospel-record/> (date of access: 14.05.2025). – Title from screen.
601. Rodríguez Á. M. Why did God create Lucifer? [Электронный ресурс] / Ángel Manuel Rodríguez // The Biblical Research Institute SDA – Режим доступа: <https://adventistbiblicalresearch.org/materials/why-did-god-create-lucifer/>.
602. Rogers W. Ukraine: Health Expo, Evangelism Bring Thousands to Church [Электронный ресурс] / Wendi Rogers. – 2003. – Режим доступа до ресурсу: <https://news.adventist.org/en/all-news/news/go/2003-03-24/ukraine-health-expo-evangelism-bring-thousands-to-church/>.
603. Rowe T. ANN Feature: Adventist Students Share Experiences of Secular Campus Life [Electronic resource] / Taashi Rowe // ANN. – 2004. – Mode of access: <https://adventist.news/news/ann-feature-adventist-students-share-experiences-of-secular-campus-life>. – Title from screen.
604. Rudowski P. The church is an organization too [Electronic resource] / Peter Rudowski // Ministry. – 1986. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1986/01/the-church-is-an-organization-too>. – Title from screen.
605. Schneider W. M. Adventist Education--What It's All About [Electronic resource] / Wilbert M. Schneider // Ministry. – 1968. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1968/05/adventist-education>. – Title from screen.

606. Scriven Ch. Should Christians Bear Arms? / Ch. Scriven. – USA: Adventist Review, 1991. – 101 p.
607. Seibold L. Why We Love Our Big Fat Church Administration [Electronic resource] / Loren Seibold // Adventist Today. – 2018. – Mode of access: <https://atoday.org/why-we-love-our-big-fat-church-administration/>. – Title from screen.
608. Seventh day Adventist Church Manual. – Hagerstown, Maryland: Review and Herald® Publishing Association, 2010. – 217 p.
609. Shafer C. W. History and educational philosophy of Seventh-Day Adventist secondary schools: Master thesis / Shafer Carl William. – [S. l.], 1945. – P. 83–84.
610. Shevchuk A. V. The development of the healthful lifestyle by the Seventh-day Adventist church in the period of the second commonwealth / A. V. Shevchuk // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2017. – No. 12. – P. 23–26.
611. Shpak, Denys. Interviu z doktorom Denys Shpak Interview by Valentyna Kuryliak. – 2023.
612. Sisson J. P. Jeremiah and the Jerusalem Conception of Peace / Jonathan Paige Sisson // Journal of Biblical Literature. – New York: Society of Biblical Literature, 1986. – Vol.105, No. 3. – P. 429–442.
613. Smih U. In the Question Chair / Uriah Smih // Advent Review and Sabbath Herald. – September 20, 1892. – P. 600–601.
614. Snyder T. Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin / Timothy Snyder. – New York: Basic Books, 2012. – 544 p.
615. Social Justice, A Christian Duty? [Electronic resource] // Seventh-day Adventist Church. – 2013. – Mode of access: <https://www.adventist.org/christian-behavior/social-justice-a-christian-duty/>. – Title from screen.
616. Spicer W.A. Our European Brethren and Noncombatancy / W.A. Spicer. – USA: Advent Review and Sabbath Herald, 1924. – 118 p.

617. Stanley S. Evil and Human Suffering in View of God's Plan of Redemption in the Great Controversy Context / Sussie Stanley. // Melanesian Journal of Theology. – 2016. – №2. – P. 149-176.
618. Statistical report of Seventh-day Adventist Conferences, Missions, and Institutions throughout the world for the year ending December 31, 2016, with year-end membership and congregational statistics for 2017 [Electronic resource]. – Silver Spring, MD: 2018. – 106 p. – Mode of access: https://www.adventisten.ch/fileadmin/adventisten.ch/files/bilder/12_adventisten/11_statistik/ASR2018.pdf. – Title from screen.
619. Stenbakken A. Introduction to the Organizational Structure and Local Church Leadership in the Seventh-Day Adventist Church [Electronic resource] / Ardis Stenbakken, Lowell Cooper. – 2005. – P. 4. – Mode of access: https://mccsda.adventistafrica.org/uploaded_assets/9690-Introduction_to_the_organizational_structure_and_local_church_leadership_in_the_seventh.pdf?thumbnail=original&1546164614. – Title from screen.
620. Syme E. A. History of SDA Church-State Relations in the United States / E. A. Syme. – Mountain View, California: Pacific Press Publishing Association, 1973. – 167 p.
621. Tenré S. Guerre En Ukraine : Pourquoi Poutine Dénonce La 'Décadence' de L'Occident [Electronic resource] / Steve Tenré // Lefigaro. – 2022. – Mode of access: <https://www.lefigaro.fr/international/guerre-en-ukraine-pourquoi-poutine-denonce-la-decadence-de-l-occident-20221019>. – Title from screen.
622. Texts of identity / Ed. by Shotter J., Gergen K.J. – London: SAGE Publications, 1989. – 244 p.
623. The General Conference Corporation of Seventh-day Adventists. Seventh-day Adventist Yearbook / The General Conference Corporation of Seventh-day Adventists. – Silver Spring, MD : Review and Herald Publishing Association, 2000. – P. 9–13.

624. The Mark of the Beast: Has the message changed? [Электронный ресурс] // Adventist Review. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.adventistreview.org/1806-36>.
625. The Nature, Warrant, and History of Family Worship – by J.W. Alexander (1804–1859) [Electronic resource] // A Puritan's Mind. – Mode of access: <https://www.apuritansmind.com/the-christian-walk/the-christian-family/the-nature-warrant-and-history-of-family-worship-by-dr-j-w-alexander/>. – Title from screen.
626. The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion / ed. by M. Stausberg, S. Engler. – New York : Routledge, 2011. – 543 p.
627. The Word of God Keeps on Growing in Chile [Electronic resource] // Awake. – 1971. – Mode of access: <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/101971090#h=17>. – Title from screen.
628. Too much of a good thing [Electronic resource] // Adventist Record. – 2013. – Mode of access: <https://record.adventistchurch.com/2013/10/10/too-much-of-a-good-thing/>. – Title from screen.
629. Trim D. “Something more in the way of organization”: Seventh-day Adventist ecclesiastical polity in historical perspective [Electronic resource] / David Trim // Ministry. – 2017. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/2017/09/organization>. – Title from screen.
630. Ukraine Union Conference Detached from Moscow-Headquartered Euro-Asia Division [Electronic resource] // Adventist Today. – 2022. – Mode of access: <https://atoday.org/ukraine-union-conference-detached-from-moscow-headquartered-euro-asia-division/>. – Title from screen.
631. United Nations Inter-Agency Task Force on Engaging Faith-Based Actors for Sustainable Development. Engaging with Religion and Faith-Based Actors on Agenda 2030/The SDGs [Electronic resource] / United Nations Inter-Agency Task Force on Engaging Faith-Based Actors for Sustainable Development. – [S. l. : s. n.], 2018. – 46 p. – Mode of

access: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/27504>. – Title from screen.

632. Vasquez M. New Age Holistic Health: Implications for Seventh-day Adventist Faith and Practice / Manuel Vasquez. – Andrews University, 1996. – 151 p.
633. Votaw H. Ministerial Responsibility Connected with the Marriage Ceremony / H. Votaw // Ministry. – 1936. – no. 9(2). – P. 10–22.
634. Waggoner J. Present Truth / Joseph Waggoner // The Health Reformer. – August 7, 1866. – P. 76–77.
635. We Are What We Eat [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://simplelivingglobal.com/we-are-what-we-eat/>.
636. Weigley D. E. Exploring the Transition Experience for the First Time Local Conference Presidents in the North American Division of Seventh-day Adventists: Narratives from Conference Presidents' Career Transitions : Dissertation / Weigley David E. – Andrews University, 2016.
637. Weimar Institute [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://weimar.edu/>.
638. White E. G. Child Guidance / Ellen Gould White. – Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1954. – 569 p.
639. White E. G. Conflict and Courage / Ellen White. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1970. – 371 p.
640. White E. G. Manuscript 283 [Электронный ресурс] / Ellen White. – 1863. – Режим доступа: <https://m.egwwritings.org/en/book/56.465>.
641. White E. G. Messages to Young People/ Ellen Gould White. – Hagerstown, MD: Review and Herald Publishing Association, 1930. – 466 p.
642. White E. G. Patriarchs and Prophets / Ellen Gould White. – Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1890. – 764 p.
643. White E. G. Spiritual Gifts, vol. 4a / Ellen White. – Battle Creek: Seventh-day Adventist Publishing Association, 1864. – P.149.
644. White E. G. Testimonies for the Church / Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1885. – Vol. 4. – 657 p.

645. White E. G. Testimonies for the Church / Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1889. – Vol. 5. – 754 p.
646. White E. G. Testimonies for the Church / Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1904. – Vol. 8. – 335 p.
647. White E. G. Testimonies for the Church/ Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1902. – Vol. 7. – 298 p.
648. White E. G. Testimonies for the Church/ Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948 – Vol. 1. – 718 p.
649. White E. G. Testimonies for the Church/ Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – Vol. 2. – 712 p.
650. White E. G. Testimonies for the Church/ Ellen White. – Mountain View, CA: Pacific Press, 1948. – Vol. 3. – 575 p.
651. White E. G. The Ministry of Healing / Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1905. – 516 p.
652. White E. G. Parents Their Own Physicians / Ellen White // The Health Reformer. – October 1, 1866. – P. 35–37.
653. White E. G. The Desire of Ages / Ellen White. – Mountain View, CA : Pacific Press Publishing Association, 1898. – 835 p.
654. White E. G. A Call to Medical Evangelism and Health Education / Ellen Gould White. – Nashville, TN : Southern Publishing Association, 1933. – 47 p.
655. White E. G. Christian Temperance and Bible Hygiene / Ellen Gould White. – Good Health Publishing Co. : Battle Creek, MI, 1890. – 162 p.
656. White E. G. Counsels on Diet and Foods / Ellen Gould White. – Washington, D.C. : Review and Herald Publishing Association, 1938. – 498 p.
657. White E. G. Counsels on Health / Ellen Gould White. – Mountain View, CA : Pacific Press Publishing Association, 1923. – 634 p.
658. White E. G. Counsels on Stewardship / Ellen Gould White. – Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1940. – 351 p.
659. White E. G. Healthful Living / Ellen Gould White. – Battle Creek, MI : Medical Missionary Board, 1897. – 307 p.

660. White E. G. Medical Ministry / Ellen Gould White. – Mountain View, CA : Pacific Press Publishing Association, 1932. – 335 p.
661. White E. G. Mind, Character, and Personality / Ellen Gould White. – Nashville, TN : Southern Publishing Association, 1977. – 812 p.
662. White E. G. Ms 26. Regarding Work of General Conference [Electronic resource] / Ellen Gould White // Ellen G. White Writings. – 1903. – Mode of access: <https://m.egwwritings.org/en/book/14068.9724001>. – Title from screen.
663. White E. G. Testimonies for the Church / Ellen Gould White. – Mountain View, CA: Pacific Press Publishing Association, 1909. – Vol. 9. – 288 c.
664. White J. Close of the Volume / James White // The Health Reformer. – December 1, 1872. – P. 370–371.
665. White J. Health and Religion / James White // The Health Reformer. – February 1, 1874. – P. 33–35.
666. White J. Organization / James White // Advent Review and Sabbath Herald. – October 1, 1861. – P 140–141.
667. Wilcox F. M. Seventh-day Adventists in Time of War / Francis McLellan Wilcox. – Washington, D.C.: Review and Herald, 1936. – 407 c.
668. Williams D. S. Be My Witnesses: The Church's Mission, Message, and Messengers [Electronic resource] / DeWitt S. Williams // Ministry. – 1988. – Mode of access: <https://www.ministrymagazine.org/archive/1988/02/be-my-witnesses>. – Title from screen. ;
669. Wilson T. Should Adventists Be Politically Active? [Electronic resource] / Ted Wilson // Seventh-Day Adventist Church. – 2016. – Mode of access: <https://www.pastortedwilson.org/should-adventists-be-politically-active/>. – Title from screen.
670. Working Policy of the General Conference of Seventh-Day Adventists. 2007–2008 Edition. – Washington, D.C. : Review and Herald Publishing Association, 2007.
671. Wright N. Jesus and the Victory of God / Nicholas Wright. – [S. l.] : Fortress Press, 1997. – 765 p.

672. Why efficiency eludes us [Electronic resource] // Spectrum. – 2013. – Mode of access: <https://spectrummagazine.org/article/column/2013/08/22/why-efficiency-eludes-us>. – Title from screen.
673. Zackrison E. H. Seventh-day Adventists and Original Sin: a Study of the Early Development of the Seventh-day Adventist Understanding of the Effect of Adam's Sin on His Posterity : PhD / Zackrison Edwin Harry – Andrews University, 1984. – 470 p.
674. Zaitsev E. V. On the Issue of the Religious and Cultural Identity of Russian Protestantism [Electronic resource] / Eugene V. Zaitsev, Dmitrii A. Fokin // Journal of Church and State. – 2023. – No. 65. – P. 343–353. – Mode of access: <https://doi.org/10.1093/jcs/csad022>. – Title from screen.
675. Zaitsev, Oleksandr. Interviu z pastorem Oleksandr Zaitsev. Interview by Valentyna Kuryliak. – 2024.
676. Zeitgeist (Film Series) [Electronic resource] // Wikipedia. – Mode of access: [https://en.wikipedia.org/wiki/Zeitgeist_\(film_series\)#Zeitgeist:_The_Movie](https://en.wikipedia.org/wiki/Zeitgeist_(film_series)#Zeitgeist:_The_Movie). – Title from screen.

**Список використаних російськомовних джерел (677–714) для
представлення ситуації розділення між російськими і українськими
адвентистами¹**

677. Абдуллаева Р. А. Неонацизм как одна из основных угроз XXI века [Електронний ресурс] / Р. А. Абдуллаева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 9. – С. 547–551. – Режим доступа: <https://s.applied-research.ru/pdf/2015/9-3/7370.pdf>. – Назва з екрана.
678. Адвентисты выступают за укрепление духовно-нравственных ценностей в российском обществе [Електронний ресурс] // ЕАД АСД. – 2022. – Режим доступа: <https://esd.adventist.org/2022/02/10/adventisty-vystupayut-za->

¹ Винницький М. Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора [Електронний ресурс] / Михайло Винницький // Міністерство освіти і науки України. – 2024. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/atestatsiya-kadri-vyshchoi-kvalifikatsii/2024/10/25/lyst-mon-1-19894-24-vid-25-10-2024.pdf> (дата звернення: 02.10.2024). – Назва з екрана.

ukreplenie-duhovno-nravstvennyh-czennostej-v-rossijskom-obshhestve/. –

Назва з екрана.

679. Александрович В. Ю. Русский язык как инструмент политической борьбы на Украине [Электронный ресурс] / В. Ю. Александрович // Молодежь и наука : сборник материалов X Юбилейной Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием, посвященной 80-летию образования Красноярск. края, Красноярск. – Красноярск, 2014. – Режим доступа: <https://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/18841>. – Назва з екрана.
680. Багдасарян В. Э. Денацификация Украины: феноменология неонацизма [Электронный ресурс] / В. Э. Багдасарян // Среднерус. вестн. обществ. наук. – 2022. – Т. 17, № 2. – С. 13–28. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48547894>. – Назва з екрана.
681. Балаклицкий М. Писание и политика: Публицистичес. сборник / М. Балаклицкий. – Коростень: МЧП «Триада С», 2016. – 170 с.
682. Белов П. Г. Украина: некоторые особенности и перспективы геополитического конструирования [Электронный ресурс] / Петр Григорьевич Белов // Пространство и Время. – 2014. – № 2 (16). – С. 136–146. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ukraina-nekotorye-osobennosti-i-perspektivy-geopoliticheskogo-konstruirovaniya/viewer>. – Назва з екрана.
683. Болотников А. Почему Бог допустил войну в Украине и что говорит Библия об этом? [Электронный ресурс] / Александр Болотников // YouTube. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=K1RodSrEWU0&t=5652s>. – Назва з екрана.
684. Болотников и Олейник уже под запретом в Дивизионе [Электронный ресурс] // Сообщество «Прогрессивные Адвентисты». – Режим доступа: <http://adventism.pro/news/bolotnikov-i-olejnik-uzhe-pod-zapretom-v-divizione/>. – Назва з екрана.

685. Бредихин А. В. Перспективы развития еврорегиона «Донбасс» в условиях центр-периферийного конфликта на Украине [Электронный ресурс] / А. В. Бредихин // Региональная экономика: теория и практика. – 2015. – № 31 (406). – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-evroregiona-donbass-v-usloviyah-tsentr-periferiynogo-konflikta-na-ukraine>. – Назва з екрана.
686. Бунтовский С. Ю. Политические процессы на Украине как угроза Российской Федерации [Электронный ресурс] / Сергей Юрьевич Бунтовский, Хеда Ильясовна Каримова // Научный журнал КубГАУ. – 2016. – С. 123. – Режим доступа: <https://doi.org/10.21515/1990-4665-123-140>. – Назва з екрана.
687. Волонтеры и адвентисты поддержали жителей Донбасса [Электронный ресурс] // Институт религии и политики (ИРП). – 2023. – Режим доступа: <https://irp.news/volontjory-i-adventisty-podderzhali-zhitelej-donbassa/>. – Назва з екрана.
688. Громыко А. А. Этап специальной военной операции на Украине. Анатомия антироссийской политики в Европе: монография / А. А. Громыко, А. Айвазян. – Москва: Ин-т Европы РАН, 2022. – 194 с.
689. Дугин А. Основы геополитики [Электронный ресурс] / А. Дугин. – Москва: Арктогея, 1997. – Режим доступа: <https://grachev62.narod.ru/dugin/chapt04.htm>. – Назва з екрана.
690. ЕАД АСД. Основы социального учения Церкви христиан адвентистов седьмого дня / ЕАД АСД. – Заокский: Источник жизни, 2017. – 224 с.
691. Евро-Азиатский дивизион [Электронный ресурс] // ЕАД АСД. – 2022. – Режим доступа: <https://esd.adventist.org/church-structure/unions-belonging-to-esd/>. – Назва з екрана.
692. Журавлева, Н.Б. Роль массовой коммуникации в формировании культурной среды информационного общества / Н.Б. Журавлева // Вести Института современных знаний. – 2011. – №4. – С. 57–62.

693. Каминский М. Призыв Церкви адвентистов седьмого дня к молитве о мире [Электронный ресурс] / М. Каминский, О. Гончаров // ЕАД АСД. – 2023. – Режим доступа: <https://esd.adventist.org/2023/06/24/prizyv-czerkvi-adventistov-sedmogo-dnya-k-molitve-o-mire/>. – Назва з екрана.
694. Карпекин А. Библейское пророчество о США [Электронный ресурс] / Андрей Карпекин // Сокрытое Сокровище. – 2022. – Режим доступа: <https://sokrsokr.net/bibleiskoe-prorochestvo-o-ssha/>. – Назва з екрана.
695. Карпекин А. Монолог «второго зверя» [Электронный ресурс] / Андрей Карпекин // Башня Сайрона. – 2022. – Режим доступа: <https://sairon.livejournal.com/823697.html>. – Назва з екрана.
696. Краткая история Крыма: от древности до начала XXI в. [Электронный ресурс]: коллективная монография / ред.: В. П. Любин, Т. Фадеева. – Москва: ИНИОН РАН, 2022. – 311 с. – Режим доступа: https://inion.ru/site/assets/files/7241/istoriia_kryma_blok.pdf. – Назва з екрана.
697. Крупский М. Украина, мировая информационная война и новый вызов адвентистскому единству [Электронный ресурс] / Максим Крупский // Интернет-газета «Путь». – 2015. – Режим доступа: <https://www.asd.in.ua/archives/1188330970>. – Назва з екрана.
698. Крысенко Д. С. Проблема республик Донбасса во внешней политике США [Электронный ресурс] / Дмитрий Сергеевич Крысенко // Вестник Удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения. – 2018. – № 2. – С. 212–216. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-respublik-donbassa-vo-vneshney-politike-ssha/viewer>. – Назва з екрана.
699. Олейник Н. Факторы, влияющие на отношение к перспективе евроинтеграции Украины [Электронный ресурс] / Н. Олейник, Ю. Олейник // Актуальные проблемы экономики в условиях реформирования современного общества: материалы II международной научно-

- практической конференции, Белгород, 15 листоп. 2013 р. / ред. Е. Никулиной. – Белгород, 2014. – С. 213–217. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/151227632.pdf>. – Назва з екрана.
700. Основы государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей [Электронный ресурс]: Указ Президента РФ від 09.11.2022 № 809. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/405679061/>. – Назва з екрана.
701. Официальные заявления, рекомендации и другие документы Церкви Адвентистов Седьмого Дня. – Заокский: Источник жизни, 2010. – 384 с.
702. Патриотизм как фактор развития российской государственности / Российский экономический университет им. Г. В. Плеханова [и др.] ; [под общ. ред. И. В. Бочарникова]. - М.: Московский дом национальностей, 2015. - 368 с.
703. Печатнов В. Традиционные ценности и их противники [Электронный ресурс] / В. Печатнов // Россия XXI. – 2017. – № 1. – С. 24–45. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=28409200>. – Назва з екрана.
704. Радзиевский В. А. Нужна ли на Украине культурологическая деонтология? / Виталий Александрович Радзиевский // Вестник СПбГИК. – 2016. – № 2 (27). – С. 41–44.
705. Романенко М. «И скажите, что он не прав!» – Путин: переворот на Украине организовали США [Электронный ресурс] / Мирослава Романенко // Regnum. – 2021. – Режим доступа: <https://regnum.ru/article/3302977>. – Назва з екрана.
706. Рубаник В. Проект «Украина» и его место в государственно-политическом развитии русского мира / В. Рубаник // Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. – 2014. – № 3(18). – С. 39–43.
707. Сизов С. Г. Церковь и война. Духовные смыслы Специальной военной операции России [Электронный ресурс] / Сергей Григорьевич Сизов // Вестник Омской Православной Духовной Семинарии. – 2022. – № 2 (13). – С. 160–167. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tserkov-i->

- voyna-duhovnye-smysly-spetsialnoy-voennoy-operatsii-rossii. – Назва з екрана.
708. Соломонова В. В. «Свидетели Иеговы»: Религиозная организация или масштабная секта? [Электронный ресурс] / Виктория Валерьевна Соломонова // Нацбезопасность. – 2022. – № 1 (3). – С. 23–26. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/svideteli-iegovy-religioznaya-organizatsiya-ili-masshtabnaya-sekta>. – Назва з екрана.
709. Тигранян Е. А. «Антитеррористический пакет» Яровой: реакция российских и зарубежных изданий [Электронный ресурс] / Е. А. Тигранян // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. – 2018. – № 1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/antiterroristicheskiy-paket-yarovoy-reaktsiya-rossiyskih-i-zarubezhnyh-izdaniy>. – Назва з екрана.
710. Франц А. С. Ценности отечественной нравственной культуры [Электронный ресурс]: монография / А. С. Франц. – Екатеринбург: [б. в.], 2018. – 252 с. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/162320105.pdf>. – Назва з екрана.
711. Ходаковский Е. А. Третий путь третьего Рима: стратегия России в XXI веке / Евгений Андреевич Ходаковский // Пространство и Время. – 2011. – № 1. – С. 19–25.
712. Шилов В. Н. К вопросу о геополитической ориентации современной Украины [Электронный ресурс] / В. Н. Шилов // Научные ведомости БелГУ. Серия История. Политология. Экономика. Информатика. – 2014. – № 1 (172). – С. 184–191. – Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/151221185.pdf>. – Назва з екрана.
713. Шишина Е. А. К вопросу противодействия деятельности экстремистской организации «Свидетели Иеговы» [Электронный ресурс] / Е. А. Шишина // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского Юридические науки. – 2020. – Т. 6 (72), № 3. – С. 252–260. – Режим доступа: <https://doi.org/10.37279/2413-1733-2020-6-3-252-260>. – Назва з екрана.

714. Figaro: даже те французы, которые критикуют Путина, согласны с ним насчет упадка Запада [Электронный ресурс] // InoSMI. – 2022. – Режим доступа: <https://inosmi.ru/20221021/tsennosti-257083446.html>. – Назва з екрана.
715. Куриляк В. В. Теологія здорового способу життя в Церкві Адвентистів сьомого дня / Валентина Василівна Куриляк. – Київ: Дух і літера, 2021. – 328 с.
716. Kuryliak V. Analysis of the Multi-Confessional Religious Situation in Ukraine in the Period from 2000 to 2021 [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 8. – P. 22–38. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2386>. – Title from screen.
717. Kuryliak V. The Adventist Development and Relief Agency in the Conditions of War in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2023. – Vol. 43, no. 1. – P. 94–100. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2403>. – Title from screen.
718. Куриляк В. Реакції українських адвентистів на Євромайдан [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Сторінки історії: збірник наукових праць. – 2020. – № 50. – С. 298–322. – Режим доступу: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.50.2020.210156>. – Назва з екрана.
719. Kuryliak V. Activities of the Adventist Development and Relief Agency in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 288–310. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/21/>. – Title from screen.
720. Kuryliak V. Armed Conflict and Protestant Volunteering in Eastern Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 268–287. –

- Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/20>. – Title from screen.
721. Kuryliak V. Landscape Design and Architecture of Wooden Churches in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, V. Dudarets, V. Bulatov // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 1. – P. 33–48. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2317>. – Title from screen.
722. Kuryliak V. Architectural features of the protestant cult buildings of the XVI – XXI centuries in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, P. Kotliarov, M. Fedorenko // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2020. – Vol. 40, no. 9. – P. 55–75. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss9/5/>. – Title from screen.
723. Balaklytskyi M. Psychological Aspect of Professional Military Journalist [Electronic resource] / Maksym Balaklytskyi, Valentyna Kuryliak // Brazilian Journalism. – 2020. – Vol. 16, no. 1. – P. 4–27. – Mode of access: <https://doi.org/10.25200/BJR.v16n1.2020.1213>. – Title from screen.
724. Kotliarov P. Memory, Trauma, and Religious Identity [Electronic resource] / Petro Kotliarov, Valentyna Kuryliak, Stefaniia Demchuk // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 4. – P. 97–118. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2355>. – Title from screen.
725. Kuryliak V. Development and Changes in the Ergo Design of Protestant Churches in Ukraine (1991-2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Volodymyr Dudarets, Valeriy Bulatov // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 2. – P. 128–145. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2333>. – Title from screen.
726. Kuryliak V. Two Positions of Ukrainian Protestants on the Question about LGBT Community [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, O. Honcharova // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 231–242. – Mode of

- access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/18>. – Title from screen.
727. Honcharova O. The Model of Development of Precarious Practices during the Covid-19 Pandemic: Society, Religion, Individual [Electronic resource] / O. Honcharova, Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 8. – P. 53–77. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss8/5>. – Title from screen.
728. Kuryliak V. Historical Memory of Ukrainian Adventists in the Context of Museum Work in Ukraine [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, L. Kruglova // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 321–336. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/23/>. – Title from screen.
729. Kuryliak V. Chaplaincy for the Prisoners and the Penitentiary System in Ukraine (1991-2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, I. Ostashchuk, M. Ovchar // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 7. – P. 53–68. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss7/4>. – Title from screen.
730. Kuryliak V. Online Projects for Adventist Youth during the Covid-19 Pandemic [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, I. Ostashchuk, M. Ovchar // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2021. – Vol. 41, no. 4. – P. 311–320. – Mode of access: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss4/22>. – Title from screen.
731. Kuryliak V. The Seventh-day Adventists' Military Service Peculiarities [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Maksym Balaklytskyi // East European Historical Bulletin. – 2020. – No. 14. – P. 190–205. – Mode of access: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.14.197190>. – Title from screen.

732. Kuryliak, V. The Position of Ukrainian Protestants Regarding the War in Ukraine: Rebuttal of False Accusations of Eurasianism [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2023. – Vol. 43, no. 7. – P. 166–180. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2462>. – Title from screen.
733. Kuryliak V. Religious Communities of Ukraine as Agents of Resilience During The Russian Invasion / V. Kuryliak, M. Balaklytskyi // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, no. 7. –P. 58–70. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2550>. – Title from screen.
734. Kuryliak V. Reasons for the Rupture of the Ukrainian Orthodox Church with the Moscow Patriarchate against the Backdrop of the War in Ukraine 2022 / V. Kuryliak, B. Sychak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2022. – Vol. 42, no. 7. – P. 24–38. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2377>. – Title from screen.
735. Kuryliak V. The Problem with the Performance of Alternative or Military Service of Ukrainian Adventists in War Conditions / V. Kuryliak // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, no. 4. – P. 37–45. – Mode of access: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2508>. – Title from screen.
736. Шевчук В. А. Діяльність адвентистського видавництва «Поліглот» на території II Речі Посполитої у міжвоєнний період [Електронний ресурс] / В. А. Шевчук, В. В. Куриляк // Науковий вісник «Гілея». – 2017. – № 122. – Режим доступу: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=147>. – Назва з екрана.
737. Куриляк В. Соціальна доктрина Адвентистів сьомого дня як фактор впливу на суспільно–освітні процеси України [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Науковий вісник «Гілея». – 2019. – Т. 143, № 4. – С. 76–81. – Режим доступу: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=184>. – Назва з екрана.

738. Куриляк В. Напрями благодійної діяльності церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2020. – Т. 16, № 2. – С. 23–28. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/sophia.2020.16.5>. – Назва з екрана.
739. Куриляк В. Моніторинг ставлення православної церкви до Адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк, О. Полумисна // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 32, № 4. – С. 88–95. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32\(4\)-9](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.32(4)-9). – Назва з екрана.
740. Куриляк В. Філософська та теологічна концепція Джона Харві Келлога щодо принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 34, № 6. – С. 72–85. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34\(6\)-7](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.34(6)-7). – Назва з екрана.
741. Куриляк В. Біографія та медична діяльність Джона Харві Келлога у сфері популяризації здорового способу життя [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2021. – Т. 35, № 7. – С. 73–86. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35\(7\)-7](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.35(7)-7). – Назва з екрана.
742. Куриляк В. Філософія та практики здорового способу життя Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2021. – Т. 2, № 1 (173). – С. 132–165. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2021.1.2.08>. – Назва з екрана.
743. Куриляк В. Становлення системи охорони здоров'я в Сполучених Штатах Америки (1800-1850-ті роки) [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Освітній дискурс: збірник наукових праць. – 2022. – Т. 39, № 1–3. – С. 283–288. – Режим доступу: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39\(1-3\)-6](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-6). – Назва з екрана.

744. Kuryliak V. Persons with disabilities in Ukraine: Social Media integration tendencies [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak, Olga Polumysna, Andrii Shevchuk // Культурологічний альманах. – 2022. – No. 3. – P. 137–155. – Mode of access: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.19>. – Title from screen.
745. Орловський Р. Вплив адвентистських ідей на формування релігійної ідентичності засновника «дослідників Біблії» Чарльза Тейза Рассела [Електронний ресурс] / Р. Орловський, В. Куриляк // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2023. – Т. 2, № 1. – С. 182–212. – Режим доступу: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.1.11>. – Назва з екрана.
746. Орловський Р. Історія формування релігійних переконань засновника Товариства Вартової Башти Чарльза Тейза Рассела [Електронний ресурс] / Р. Орловський, В. Куриляк // Культурологічний альманах. – 2023. – № 3. – С. 3–16. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.1>. – Назва з екрана.
747. Куриляк В. В. Історія реформи жіночого одягу в контексті вчення про здоров'я в Церкві Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2020. – Т. 31 (70), № 2. – С. 46–50. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/2.8>. – Назва з екрана.
748. Куриляк В. В. Роль та місце засновників в становленні Церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 204–211. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.32>. – Назва з екрана.
749. Куриляк В. В. Історіософія реалізації Церквою Адвентистів сьомого дня ідеї здорового способу життя в Україні та Індії [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія». – 2020. – № 1 (42). – С. 239–247. – Режим

- доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(42\).2020.202219](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(42).2020.202219). – Назва з екрана.
750. Куриляк В. В. Огляд медичних практик доби Середньовіччя та Ренесансу [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2020. – Т. 31 (70), № 2. – С. 159–164. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/4.23>. – Назва з екрана.
751. Куриляк В. В. Вклад Джона Мак-Артура в розвиток слов'янських євангельських церков [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк, Р. Орловський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 2. – С. 30–35. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.32>. – Назва з екрана.
752. Куриляк В. В. Дитинство та юність Чарльза Тейза Рассела – засновника Товариства Вартової Башти [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк, Р. Орловський // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 4. – С. 196–203. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.31>. – Назва з екрана.
753. Куриляк В. В. Реакція Адвентистів сьомого дня на теологічні виклики в Україні (1991-2019 рр.) [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2019. – Т. 30 (69), № 4. – С. 32–39. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/4.6>. – Назва з екрана.
754. Шевчук В. Становлення адвентизму на Галичині та Волині в умовах політично-ідеологічного напрямку II Речі Посполитої [Електронний ресурс] / В. Шевчук, В. Куриляк // Вісник Львівського університету. – 2017. – № 11. – С. 162–166. – Режим доступу: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/24.pdf. – Назва з екрана.

755. Kuryliak V. Physical education and a healthy lifestyle in the Orthodox Environment of Ukraine: the problem of practical implementation [Electronic resource] / V. Kuryliak // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Vol. 33 (72), no. 4. – P. 75–79. – Mode of access: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2022/4.13>. – Title from screen.
756. Куриляк В. В. Євромайдан та Революція Гідності в контексті інформаційної війни в українських масмедіа [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк, Д. Палій // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 1. – С. 40–51. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.7>. – Назва з екрана.
757. Куриляк В. В. Боротьба за державну самостійність українських земель як результат діяльності Західноукраїнської народної республіки [Електронний ресурс] / В. Куриляк, М. Овчар // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2022. – Т. 33 (72), № 3. – С. 56–62. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.9>. – Назва з екрана.
758. Куриляк В. В. Розбіжні рухи в історії церкви Адвентистів Сьомого Дня [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк, М. Овчар // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – Т. 1, № 53. – С. 36–45. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-1-5>. – Назва з екрана.
759. Куриляк В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2020. – Т. 1, № 31. – С. 37–44. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/31.213439>. – Назва з екрана.
760. Куриляк В. В. Причини та наслідки німецького та радянського розділень Церкви Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – Т. 1, № 54. –

- С. 63–71. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-8>. – Назва з екрана.
761. Kuryliak V. Transformation of the Religious Network in Western Europe from February 24, 2022 / V. Kuryliak, A. Slyusarenko, S. Yatsenko // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. – 2023. – Vol. 34 (73), no. 2. – С. 164–168. – Режим доступу: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/25.pdf. – Назва з екрана.
762. Slyusarenko A. Theological discussions of the pioneers of the Seventh-Day Adventist Church on the Fourth Commandment (by the materials of the primary sources) / Anatoly Slyusarenko, Valentyna Kuryliak // Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. – 2023. – Vol. 2, no. 61. – Р. 38–46. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/61_2023/part_2/6.pdf. – Назва з екрана.
763. Куриляк В.В. Роль особи у становленні нового релігійного руху (на прикладі Олександра Макміллана) / Валентина Куриляк, Петро Котляров // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. – Вип. 70, том 1. – С. 44–52. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/70_2023/part_1/6.pdf. – Назва з екрана.
764. Котляров П.М. Епідемія, вакцинація, хейтинг: протестантська церква і відповідь на виклик / Петро Котляров, Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2024. – Вип. 71, том 2. – 2024. – С. 22–31. – Режим доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/71_2024/part_2/6.pdf. – Назва з екрана.
765. Шевчук В. Розкол адвентистської церкви на території II Речі Посполитої (1919- 1939-ті роки) / В. Шевчук, В. Куриляк // Науковий журнал «Науковий огляд». – 2017. – № 7 (39). – С. 25–37.
766. Куриляк В. Соціальне вчення та практики Церкви адвентистів сьомого дня в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Вісник київського

- політехнічного інституту. Серія: Політологія, Соціологія, Право. – 2020. – № 4 (48). – С. 6–15. – Режим доступу: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232666](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232666). – Назва з екрана.
767. Куриляк В. Стосунки основних протестантських конфесій в Україні (на матеріалі офіційних церковних джерел) [Електронний ресурс] / В. Куриляк, О. Полумисна // Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». – 2021. – № 23. – С. 14–18. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.23.2>. – Назва з екрана.
768. Полумисна О. Імідж Церкви Адвентистів сьомого дня в масмедіа України [Електронний ресурс] / О. Полумисна, В. Куриляк // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2021. – № 89. – С. 107–120. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.89.11>. – Назва з екрана.
769. Куриляк В. Концепт слова «Шалом» у контексті законів книги Левит [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2020. – № 30. – С. 63–69. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.8>. – Назва з екрана.
770. Куриляк В. Міркування Мартіна Лютера на тему позажиттєвого стану людини [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2021. – № 30. – С. 23–31. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16731>. – Назва з екрана.
771. Куриляк В. В. Концепт практик єврейської та ранньохристиянської медицини [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». – 2020. – № 63. – С. 129–138. – Режим доступу: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-63-14>. – Назва з екрана.
772. Куриляк В. Теологія великої боротьби у вченні Церкви Адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2021.

- № 36. – С. 74–86. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.9>.
– Назва з екрана.
773. Куриляк В. Діяльність просімейного руху «Всі Разом!» як інструмент проголошення християнських цінностей в Україні [Електронний ресурс] / Валентина Василівна Куриляк // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2021. – № 38. – С. 64–72. – Режим доступу: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.38.8>. – Назва з екрана.
774. Шевчук В. Імперська ідеологія щодо адвентистських локацій на Галичині та Волині / Валентин Авдійович Шевчук, Валентина Василівна Куриляк // Вісник «Політикус». – 2017. – № 3. – С. 124–126. – Режим доступу: http://politicus.od.ua/3_2017/27.pdf. – Назва з екрана.
775. Куриляк В. Соціально-політичний портрет Сполучених Штатів Америки (кінець XVIII – середина XIX століття) [Електронний ресурс] / В. Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – № 47(1). – С. 41–48. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-6>. – Назва з екрана.
776. Куриляк В. Рухи за помірність та медичні практики Сполучених Штатів Америки на початку XIX століття [Електронний ресурс] / Валентина Куриляк // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2022. – № 48(1). – С. 18–23. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/48-1-3>. – Назва з екрана.
777. Kuryliak V. Dress Reform in the context of Christian Morality and Health Care: an analysis of Ellen White's views [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2024. – No. 53. – P. 86–95. – Mode of access: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.10>. – Title from screen.
778. Куриляк В. Особливості прояву адиктивної поведінки вірян Церкви Адвентистів сьомого дня в умовах війни в Україні [Електронний ресурс] / В. Куриляк, В. Буткевич // Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. – 2024. – № 1. – С. 85–93. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15407/internalmed2024.01.085>. – Назва з екрана.

779. Історія Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні»: У 3-х т. / Редкол.: Куриляк В.В. (голова), Костюк М.П., Шевчук В.А. Т.1. Адвентисти сьомого дня: від локальної групи до всесвітнього руху / За ред. М.П. Костюка. Київ: Дух і літера, 2021. 276 с. *Авторка трьох розділів*: «Особливості місіонерської роботи Церкви Адвентистів сьомого дня»; «Історія розвитку освітньої системи у Церкві Адвентистів сьомого дня»; «Розвиток системи охорони здоров'я та медичної науки у Церкві Адвентистів сьомого дня». С. 137-230.
780. Worldview portrait of a Ukrainian Refugee [Electronic resource] // The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. – Riga, Latvia, 2022. – P. 1370–1374. – Mode of access: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-174>. – Title from screen.
781. Kuryliak V. Conceptually about the History and Theology of Health Principles of the Church of Seventh Day Adventists [Electronic resource] / V. Kuryliak // Paradigm of Knowledge. – 2021. – No. 4 (48). – P. 5–27. – Mode of access: [https://doi.org/10.26886/2520-7474.4\(48\)2021.1](https://doi.org/10.26886/2520-7474.4(48)2021.1). – Title from screen.
782. Куриляк В. Воля як складова вищих моральних сил людини згідно вчення Церкви адвентистів сьомого дня / В. Куриляк // Norwegian Journal of Development of the International Science. – 2021. – № 65. – С. 47–50.
783. Kuryliak V. Zhukalyuk, Nikolay (Mykola) Arsentievich (1932–2021) [Electronic resource] / Valentyna Kuryliak // Encyclopedia of Seventh-Day Adventists (ESDA). – Mode of access: <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BJF0&highlight=school>. – Title from screen.
784. Куриляк В.В. Здоровий спосіб життя в церкві Адвентистів сьомого дня: історія доктрини [Електронний ресурс] / В.В. Куриляк // Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей. – 2019. – № 7. – С. 115–124. – Режим доступу: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/ДІЦ_2019.pdf. – Назва з екрана.

785. Куриляк В.В. Причини фанатичності у втіленні реформи здоров'я окремими вірянами церкви адвентистів сьомого дня [Електронний ресурс] / В.В. Куриляк // Практична філософія. – 2020. – № 2 (76). – С. 129–139. – Режим доступу: https://www.academia.edu/44659820/Практична_філософія_2020_2 – Назва з екрана.
786. Куриляк В.В. Вплив емоційного та фізичного аспектів на інтелектуальний розвиток студентів [Електронний ресурс] / В.В. Куриляк, М.О. Овчар // Молодий вчений. – 2018. – № 12. – С. 183–185. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12/47.pdf>. – Назва з екрана.
787. Куриляк В.В. Духовний ріст людини за рахунок виконання принципів здорового способу життя [Електронний ресурс] / В.В. Куриляк, Л. Соє // Молодий вчений. – 2019. – № 4 (68). – С. 25–28. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-6>. – Назва з екрана.
788. Шевчук В.А. Дослідження правового статусу та міжконфесійних взаємовідносин адвентистської церкви у міжвоєнний період на територіях Галичини та Волині / В.А. Шевчук, В.В. Куриляк // Науковий журнал «ScienceRise». – 2017. – № 7 (36). – С. 24–28.
789. Куриляк В. В. Протестантська благодійність в контексті свободи людської особистості / Валентина Василівна Куриляк // Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика : Міжнар. науково-практ. конф., Київ. – Київ, 2019. – С. 72–77.
790. Куриляк В. В. Філософія медичної практики древніх цивілізацій / Валентина Василівна Куриляк // Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень : Міжнар. науково-практ. конф. – [Б. м.], 2019. – С. 60–64.
791. Куриляк В. В. Інтеграція сімейних цінностей в українське суспільство церквою Адвентистів сьомого дня / Валентина Василівна Куриляк // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес

- майбутнього: Міжнар. науково-практ. конф., Львів. – Львів, 2019. – С. 53–56.
792. Куриляк В. В. Церква Адвентистів сьомого дня в системі церковно-державної взаємодії / Валентина Василівна Куриляк // Суспільні науки: напрями та тенденції розвитку в Україні та світі : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Одеса. – Одеса, 2019. – С. 8–12.
793. Куриляк В. В. Український сектор наукометричних баз даних Web of Science та Scopus: декілька лайфхаків / Валентина Василівна Куриляк, М. А. Балаклицький // Засоби масової інформації та комунікації: історія, сьогодення, перспективи розвитку : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Буча. – Буча, 2019. – С. 26–29.
794. Куриляк В. В. Внесок Яна Амоса Коменського в розвиток реформації на слов'янських землях / В.В. Куриляк // Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства : IX Міжнар. студент. науково-практ. конф., Буча. – Буча, 2016. – С. 23–26.
795. Куриляк В. В. Специфіка функціонування протестантських шкіл на слов'янських землях XVI – початку XVII ст / В.В. Куриляк // Реформація як суспільне явище: український вимір : Матеріали міжнар. наук. конф., Львів. – Львів, 2017. – С. 77–81.
796. Куриляк В. В. Особливості організації протестантських шкіл на слов'янських землях (XVI-XVII ст.) / Валентина Василівна Куриляк // Forming of modern Educational environment: Benefits, Risks, Implementatoin mechanisms : International Scientific and practical conference, Tbilisi. – Tbilisi, 2017. – С. 84–87.
797. Куриляк В. В. Вплив реформаційних течій на розвиток освіти в Україні / В.В. Куриляк, Ф. К. Понятовський // Протестантські церкви у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій : Матеріали IV Всеукр. науково-практ. конф., Тернопіль. – Тернопіль, 2017. – С. 113–117.

798. Куриляк В. В. Протестантизм на Волині у XVI – на початку XX ст. / В.В. Куриляк // Реформація та поширення протестантизму на Волині : Матеріали міжнар. наук. конф., Луцьк. – Луцьк, 2018. – С. 44–51.
799. Куриляк В. В. Римо-католицизм на території Волинської губернії / В.В. Куриляк // Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст. : Міжнар. науково-практ. конф., Київ. – Київ, 2018. – С. 15–21.
800. Куриляк В. В. Диверсифікація етнічно-релігійних осередків на території Волині / В.В. Куриляк // Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього : Міжнар. науково-практ. конф., Львів. – Львів, 2018. – С. 58–64.
801. Kuryliak V. The conscience of the scientist in the context of scientific ethics / V. Kuryliak // Anthropological Measurements of Philosophical Research : The X International Scientific conference, Dnipro, 21 April 2021. – Dnipro, 2021. – P. 1–3. (*проіндексовано в базі даних Web of Science*).
802. Kuryliak V. Confrontation of family forms in Ukrainian protestant society / V. Kuryliak // Суспільні науки та сучасність: актуальні питання : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–20 April 2020. – Запоріжжя, 2020. – P. 65–68.
803. Куриляк В. В. Філософія медичної практики древніх цивілізацій / В.В. Куриляк // Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень : Міжнар. науково-практ. конф. – [Б. м.], 2019. – С. 60–64.
804. Куриляк В. В. Цілісність природи людини як основа теології здоров'я церкви адвентистів сьомого дня. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», м. Дніпро. 27–28 березня 2020. С. 219–220.
805. Куриляк В. В. Церква Адвентистів сьомого дня в нацистській Німеччині в контексті реформи здоров'я / В.В. Куриляк // IV Таврійські історичні наукові читання : Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Київ, 2–3 квіт. 2020 р. – Київ, 2020. – С. 46–52.

806. Куриляк В. В. Небезпека містичної медицини з позиції доктора Едвіна Нойеса / В.В. Куриляк // Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку : Матеріали II Міжнар. наук. конф., Дніпро, 27–28 берез. 2020 р. – Дніпро, 2020. – С. 321–322.
807. Куриляк В. В. Теологія суботнього відпочинку (за матеріалами книги Самюеля Баккіоккі «Божественний спокій для неспокійного людства») / В.В. Куриляк // Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні : Міжнар. науково-практ. конф., Львів, 29–30 січ. 2021 р. – Львів, 2021. – С. 21–26.
808. Куриляк В.В. Ідея відпочинку у Священному Писанні та вченні Церкви Адвентистів сьомого дня / Валентина Василівна Куриляк // Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнар. науково-практ. конф., Львів, 29–30 січ. 2021 р. – Львів, 2021. – С. 26–30.
809. Куриляк В. В. Теологія відпочинку у творчості християнської письменниці Еллен Уайт / В.В. Куриляк // Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку : Міжнар. науково-практ. конф., Одеса, 22–23 січ. 2021 р. – Одеса, 2021. – С. 33–37.
810. Куриляк В. В. Сумління людини як моральний орієнтир / В.В. Куриляк // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., Переяслав, 21 січ. 2021 р. – Переяслав, 2021. – С. 527–530.
811. Куриляк В.В. ЛГБТ: реакція української протестанської спільноти / В.В. Куриляк // Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації : XIV Міжнар. науково-практ. конф., Буча, 17 квіт. 2019 р. – Буча, 2019. – С. 48–50.
812. Куриляк В. В. Суть та призначення християнської психології / В.В. Куриляк // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук : Міжнар. науково-практ. конф., Київ, 5–6 лют. 2021 р. – Київ, 2016. – С. 53–57.

813. Куриляк В. В. Людське сприйняття з точки зору Святого Письма / В.В. Куриляк // Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика : Міжнар. науково-практ. конф., Київ, 12–13 лют. 2021 р. – Київ, 2020. – С. 40–42.
814. Куриляк В.В. Взаємини держави та церкви: український досвід на прикладі церкви Адвентистів сьомого дня / В.В. Куриляк // Achievements and problems in the field of social sciences in the modern world : International Scientific and practical conference. – Baku, the Republic of Azerbaijan, 2018. – С. 95–98.
815. Куриляк В.В. Шляхи державно-церковної взаємодії: Адвентисти сьомого дня в незалежній Україні / В.В. Куриляк // Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії : Матеріали XVII Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., Переяслав-Хмельницький. – Переяслав-Хмельницький, 2019. – С. 34–37.
816. Куриляк В. В. Особливості освітньої структури Адвентистів сьомого дня в Україні / В.В. Куриляк // Modernization of the Education system: World trends and National Peculiarities : II International Scientific conference. – Kaunas, 2019. – С. 329–331.
817. Куриляк В. Ян Амос Коменський і Елен Уайт: порівняльний аналіз педагогічних ідей / В. Куриляк, Л. Георгінова // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 80–82.
818. Куриляк В. Реформація та контрреформація: здобутки та наслідки / В. Куриляк, М. Федоренко // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 79–80.
819. Понятовський Ф. Біблія, як прогресивне, динамічне божє відкриття / Ф. Понятовський, В. Куриляк // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія». – 2017. – № 2 (9). – С. 88–89.
820. Куриляк В. В. Визнання суспільством особистості на основі її здобутків / Валентина Василівна Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства :

- Матеріали XV міжнар. науково-практ. конф., Буча, 21 квіт. 2020 р. – Київ, 2020. – С. 50–53.
821. Куриляк В. В. Ставлення адвентистів сьомого дня до інтелектуального здоров'я / Валентина Василівна Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства : Матеріали XVI міжнар. науково-практ. конф., Буча, 21 квіт. 2021 р. – Київ, 2021. – С. 85–88.
 822. Куриляк В. Мультисучасні інструменти увіковічнення пам'яті про знакові події України / Валентина Куриляк, Марія Овчар // Інноваційні технології у будівництві, цивільній інженерії та архітектурі : Тези XIX міжнар. науково-практ. конф., Чернігів, 19–22 верес. 2021 р. – Чернігів, 2021. – С. 202–206.
 823. Куриляк В. Зменшення рівня гуманності українців до громадян Російської Федерації після 24 лютого 2022 року / Валентина Куриляк // Церква на шляху до формування богослов'я нації та громадянства: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., Івано-Франківськ, 16–17 верес. 2022 р. – Івано-Франківськ, 2022. – С. 76–79.
 824. Куриляк В. В. Аксіологічний зміст підтримки вищої освіти в Україні / Валентина Василівна Куриляк // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 1 листоп. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 85–88.
 825. Куриляк В. Становлення та розвиток особистості Чарльза Тейза Рассела в період 1852–1868 роки / Валентина Куриляк, Роман Орловський // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 1 листоп. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 97–102.
 826. Kuryliak V. Theology of Healthy Lifestyles. The Doctrine and Practice of the Seventh-Day Adventist Church / Valentyna Kuryliak // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського

- суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 18 квіт. 2023 р. – Київ, 2023. – С. 177–184.
827. Kuryliak V. Mission and objectives of the Ukrainian Bible Society / Valentyna Kuryliak // «Актуальні проблеми соціальних та економічних процесів в умовах трансформації українського суспільства: Матеріали XVII міжнар. науково-практ. конф., Буча, 25 квіт. 2024 р. – Київ, 2024. – С. 174–177.
828. Куриляк В. Моральна дилема війни: трансформація Адвентизму між позаполітичністю та національною ідентичністю / Валентина Куриляк // «Стратегії сталого розвитку сучасних наук в умовах глобальних викликів»: Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, Міленіум, 2025. – С. 109-111.
829. Куриляк В. Принцип ціннісно-орієнтованого виховання (на прикладі Українського Гуманітарного Інституту) / Валентина Куриляк // Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження: матеріали Міжнар. наук. конф., Ужгород, 16–17 трав. 2024 р. – Ужгород, 2024. – С. 710–713.